A

PREFACE.

(Sanskrit and English)

OF

SRIMAN MAHABHARATAM.

उपोद्घातः ।

दाक्षिणात्यकोशानुसारेण मुद्रापितस्य श्रीमन्महाभारतस्य ।

अयम्

कुंभघोणस्थेन मध्वविलासपुस्तकालयाधिपतिना टी. आर्. कृष्णाचार्येण संपाद्य

मुंबापुर्यां

तुकाराम जावजी इत्येतेषां निर्णयसागरमुद्रणयन्त्रे मुद्रयित्वा प्रकाशितः

शके १८३५ वत्सरे, सन १९१४.

PUBLISHED BY

T. R. KRISHNACHARYA

Proprietor Madhva Vilas Book Depot Kumbakonam.

Printed by R. Y. Shedge, for the proprietor

at the "Nirnaya-sagar" Press, 23, Kolbhat Lane,

BOMBAY.

1914.

श्रीमन्महाभारतस्योपोद्घातः ।

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वान्तर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवाय नमः ।

जयत्यजोऽखण्डगुणोरुमण्डलः
सदोदितो ज्ञानमरीचिमाली ।
स्वभक्तहार्दोचतमोनिहन्ता
व्यासावतारो हरिरात्मभास्करः ॥

विदितमेवैतत्सर्वेषां भरतखण्डस्थानां संस्कृतविद्यायां कृतपरिश्रमाणां आस्तिकानां विदुषां यत् 'पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते' इत्यादिप्रकारेण बृहदारण्यादिसूक्तरीत्या स्वमूलरूपान्नारायणादनतिरिक्तेन अनादिकालमारभ्यापरोक्षितस्वपरस्वरूपेण कल्याणगुणसिन्धुना अज्ञानादिदोषदूरेण कालमहिम्ना गौतमऋषिशापेनच लुप्तज्ञानान् अतएव स्वात्यन्तिकेष्टानिष्टप्राप्तिपरिहारोपायानभिज्ञान् सज्जनान्दृष्ट्वा अनुक्रोशयुक्तानां ब्रह्मरुद्रेन्द्रादिदेवानां प्रार्थनया सज्जनोद्धारार्थं वासव्यां सत्यवत्यां पराशरादवतीर्णेन परमाप्ततमेन श्रीमता कृष्णद्वैपायनेन वेदविभागं कृत्वा तत्त्वजिज्ञासूनां द्विजानां वेदानधिकारिणां स्त्रीशूद्रादीनांच तज्ज्ञानजननार्थं कृपयाऽशेषान्वेदार्थान्पिण्डीकृत्य उत्पत्स्यमानानां युधिष्ठिरादीनां कथाकथनव्याजेन वेदसम्मितं महाभारताख्यं इतिहासरत्नं बहुविधोपाख्यानसमेतं लक्षग्रन्थात्मकं विरचितमिति ।

यदा मुद्रणविधिरस्मद्देशे प्रसिद्धिं गतस्तदारभ्यायं ग्रन्थः प्रथमं कलिकातायां ततो मुंबापुर्यांच देवनागराक्षरैर्मुद्रितः । तदनन्तरं मद्रासनगरे तैलङ्गाक्षरैः ततोप्यनन्तरं पुनः कलिकातायां देवनागराक्षरैः प्रतापचन्द्ररायमहाशयैश्च मुद्रितः । तथा मयापीदानीमेव मुद्रापित इत्यपि सर्वेषां विदितमेव ।

एवमनेकैर्महाशयैर्बहुवारं मुद्रितचरोऽयं ग्रन्थस्त्वया तपनप्रकाशितपदे खद्योतप्रकाशनमिव किमर्थं मुद्रापित इतिचेत्तत्प्रसक्तिस्साकल्येनोच्यते । तथाहि—

एतस्मात्पत्तनात्प्राच्यां दिशि दशक्रोशे कावेर्या दक्षिणे तीरे विद्यमाने 'मल्लियं'नाम्नि ग्रामे वसन् बाल्यएव पितुरभ्यस्तसाहित्यविद्योऽहं शास्त्राध्ययनार्थं इदं पत्तनमागतः । अत्र कंचन कालं सामान्यशास्त्राध्ययनानन्तरं स्वयं मध्वमतानुयायित्वात् माध्ववेदान्तशास्त्राध्ययनार्थं प्रवृत्तेन मया तद्ग्रन्थानां कुत्राप्यमुद्रितत्वात् तेषु केचनैव कष्टेन संपाद्याधीताः । अद्वैतविशिष्टाद्वैतवेदान्तग्रन्थवत् माध्ववेदान्तग्रन्थानपि मुद्रयित्वा अपेक्षितृजनसुलभान्विधित्सुना मया १८८९ तमे खिस्ताब्देऽस्मिन्नेव क्षेत्रे 'मध्वविलास' नामानं पुस्तकालयं प्रतिष्ठाप्य ग्रन्थशोधनार्थं अनेकान्पण्डितान्नियुज्य ग्रन्था मुद्रापयितुमारब्धाः । तदाद्ययावधि अनेकानि अत्यावश्यकान्यतिदुर्लभानिच पुस्तकानि मुद्रापितानि मुद्राप्यमाणानिच वर्तन्ते ।

अत्रान्तरे इतिहासावलोकनकुतूहलिना मया मुंबापुरीस्थगणपतकृष्णाजीमुद्रणयन्त्रे मुद्रितं स्वगृहएव स्थितं पुस्तकं सकृदान्तमवाचि । तस्मिन्पुस्तके पुरा प्राचीनलिखितपुस्तकान्यवलोक्यार्थं कथयतां मत्तातपादानां मुखाद्याः कथाः बाल्ये मया श्रुताः तास्वनेका अस्मिन्पुस्तके नोपलब्धाः । ततस्तत्त्वविचारणाय प्रवृत्तोऽहं लिखितपुस्तकान्यवालोकयं तत्र ताः सर्वाः कथा अभूवन् । एवं विचार्यमाणे महनीयचरितैः त्रिभिरपि भाष्यकारैः भाष्येषु अपरार्कचतुर्वर्गचिन्तामणिपराशरमाधवीयादिप्राचीनार्वाचीननिबन्धेषु "महाभारते" इत्युदाहृतानि मुंबापुरीमुद्रितपुस्तकेऽविद्यमानानि अनेकानि पद्यानि चात्रोपलब्धानि । उत्तरदेशस्थलिखितपुस्तकान्यपि मुद्रितपुस्तकसदृशान्येवाभूवन् । तस्मान्महाभारतस्य मूलपाठः औत्तराहदाक्षिणात्यभेदेन द्विविध इति परिज्ञातः ।

अयं दाक्षिणात्यः पाठः औत्तराहाणां दृष्टिपथं प्रायो

न गतः । उत्तरदेशे मुद्रितैरेव पुस्तकैर्दक्षिणदेशस्यापि व्याप्तत्वात् दाक्षिणात्यानामपि दृष्टिपथं प्रायो नारूढः । तस्माज्जीर्णतालपत्रादिष्वेव शयानः पुनः कतिपयदिनावसाने विनशिष्यन्नयं दाक्षिणात्यः पाठः मार्मिकसर्वविद्वज्जनदृग्गोचरीकरणायावश्यं मुद्रापणीय इति निरचिनवं ।

यद्यपि ग्रन्थशोधकेन देशेदेशे गृहेगृहे चोपलभ्यमानानि सकलान्यादर्शपुस्तकान्येकीकृत्य विमर्शो विधेय इति सर्वसंमतः पन्थाः । सतु समाचरितुं न मर्त्यमात्रसुलभविभवेन केनाप्येकेन शक्यते ध्रुवम् । नहि तथापि परिमितविभवेन मार्गैकदेशोपि नातिक्रान्तव्य इति निषेधस्संभवति । तस्मात्स्वकीयकर्तव्यताबुद्ध्या कृतप्रयत्नोऽहं एकोनविंशतिं आदर्शपुस्तकानि संपाद्य एतच्छोधनार्थं पुनरनेकान्पण्डितानधिकार्य तैस्सम्यक् शोधयित्वा सर्वजगत्प्रसिद्धे मुम्बयीस्थनिर्णयसागरमुद्रणयन्त्रे संमुद्र्य नचिरात्प्राकाशयम् ।

आदर्शपुस्तकानां सूची

संख्या	सङ्केताः	आदर्शपुस्तकदातॄणां नामानि ।	लिपिः ।	स्वरूपं	विशेषाः
	क.	ब्रह्मश्री रंगस्वामितातार्याः कुंभघोणं ।	द्राविडी	तालपत्राणि	शतवर्षदेशीयं पुस्तकं
	ख.	रा. रा. के. रंगनाथरायमहाशयाः । कुंभघोणं ।	देवनागरी	पत्राणि	शालीवाहनशके १६३० वत्सरे लिखितं । अत्र कानिचन पर्वाणि रत्नगर्भव्याख्यानसहितानि ।
३	ग.	रा. रा. हरिराव महाशयाः राङ्गुरायपौत्राः, कुंभघोणं ।	तथा	तथा	तंजापुराधीशेन प्रतापसिंहमहाराजेन पण्डितवर्याय मुकुन्दव्यासयज्वने युवसंवत्सरे श्रीरामनवम्यां दत्तं । इदं पुस्तकं औत्तराहपाठानुसारि ।
४	घ.	रा. रा. आर्. रघुनाथरायमहाशयाः दिवानबहदूर कुंभघोणं।	तथा	तथा	शालीवाहनशके १७४१ लिखितं ।
	ङ.	रा. रा. वेंटवाल अप्पुरायमहाशयाः । भुवनगिरी ।	तथा	तथा	महापुरातनं । अत्युत्तमं । जयसंवत्सरे लिखितं ।
	च	ब्रह्मश्री. महामहोपाध्याय पेरुद्दवळंदान रंगाचार्याः। कुंभघोणं।	तैलङ्गी	मुद्रितं	वेंकटसुब्बशास्त्रिणा मद्रासनगरे प्रजोत्पत्तिसंवत्सरे इदं औत्तराहपाठानुसारि
७	छ.	रा. रा. आर्. रघुनाथरायमहाशयाः दिवानबहदूर कुंभघोणं ।	तथा	तालपत्राणि	महापुरातनं । किंचिदपूर्णं च

सङ्ख्या	सङ्केताः	आदर्शपुस्तक दातॄणां नामानि ।	लिपिः	स्वरूपं	विशेषाः
८	ज.	तथा ।	तथा	मुद्रितं	मुद्रणस्थलकालादिनिर्देशाभावात् च. पुस्तकादपि प्राचीनेन भाव्यं ।
९	झ.	स्वीयं ।	देवनागरी	तथा	मुंबापुर्यां गणपतकृष्णाजिमहाशयेन शालीवाहनशके १७९९ तमेब्दे औत्तराहपाठेनैव मुद्रितं । नीलकण्ठीयसहितं ।
१०	ञ.	म. शा. सं. अपशृङ्गीकर रामचंद्राचार्याः भारतसिंह इति बिरुदाङ्किताः कुंभघोणं ।	तथा	तथा	१८८६ तमे ख्रिस्ताब्दे कलिकातायां प्रतापचन्द्ररायमहाशयेन मुद्रितं । अस्मिन्पुस्तके 'त' पुस्तकापेक्षयापि अनेके श्लोकाः न्यूनाः ।
११	ट.	रा. रा. कुत्तालं वेंकटरावमहाशयाः । गुंडरायपुत्राः । रामनाथपुरं	तैलङ्गी	तालपत्राणि	लिपिसौष्ठवेन शुद्धपाठेनच अत्याश्चर्यकरमिदं पुस्तकं । प्रायोनेन द्विशतवर्षदेशीयविजयसंवत्सरे लिखितेन भाव्यं ।
१२	ठ.	रा. रा. नारायणरायमहाशयाः । कुळित्तले ।	देवनागरी	पत्राणि	लक्षाभरणनामिका श्रीवादिराजयतीश्वरविरचिता दाक्षिणात्यपाठस्य महाभारतस्य व्याख्या ।
१३	ड.	ब्रह्मश्री. कल्याणसुन्दरशास्त्रिणः । नल्लूर ।	द्राविडी	तालपत्राणि	असमग्रं । प्रायः शुद्धं ।
१४	ढ.	तञ्जापुरस्थराजकीयपुस्तकशाला ।	तथा	तथा	पञ्चाशदधिकशततमवर्षदेशीयं ।
१५	ण.	तथा ।	तैलङ्गी	तथा	तथा ।
१६	त.	रा. रा. आर्. रघुनाथ रायमहाशयाः । दिवानबहदूर । कुंभघोणं ।	देवनागरी	मुद्रितं	भारतवर्षे इदमेव प्रथमं मुद्रितपुस्तकं । कलिकातायां १८३४ तमे ख्रिस्ताब्दे मुद्रितं ।
१७	थ.	ब्रह्मश्री. अनन्दाळवार मैसूर ।	द्राविडी	तालपत्राणि	अत्यन्तशुद्धं । अपूर्णं ।
१८	द.	तथा ।	तैलङ्गी	तथा	तथा ।
१९	ध.	म. शा. सं. रामचन्द्राचार्याः पाण्डुरङ्गी ।	तथा	तथा	तथा ।

अस्मिन्पुस्तके विद्यमाना विशेषाः—

दाक्षिणात्यपाठेऽविद्यमानाः श्लोका अध्यायाश्च औत्तराहपाठादुद्धृत्यात्र संमेलिताः। तत्रतत्र पाठभेदाः प्रदर्शिताः। यथायोगं टिप्पणीच योजिता। तत्तदध्यायारम्भे तत्तदध्यायप्रतिपाद्योर्थः सङ्ग्रहेण प्रदर्शितः। वाचकजनसौकर्याय एकैकस्यां पङ्क्तौ साधारणश्लोकानां एकमेवार्धं मुद्रितम्। वृत्तश्लोकानां तु एक एव पादः। अस्य महतो ग्रन्थस्य पर्वाध्यायक्रमेण एका विषयानुक्रमणी विचारकाणामुपकाराय निर्माय प्रचारिता। तथैवान्या समुद्रवदतिविपुलेऽस्मिन्ग्रन्थे विद्यमानानां रत्नसदृशानां महापुरुषादिनाम्नां विषयविशेषाणांच झटिति लाभार्थं महती वर्णानुक्रमणी क्वचित्पुराणान्तरादिस्पृष्टतयाच निर्माय प्रचारिता।

यद्यप्येतादृशं महत्कार्यं न मादृशेन कर्तुं शक्यं तथापि अघटितघटनापटीयसः कीटं राजीकृतवतो भगवतो बादरायणस्यानुग्रहबलात् पालकानामाश्रयबलात् पुस्तकक्रेतॄणामुपकारात् क्रयादधिकमपि पारितोषिकं दत्तवतामौदार्याच्च संपूर्णमभूत्।

पालकादीनां

१ श्रीमच्छृङ्गेरीशङ्कराचार्यस्वामिनः।
२ श्रीमन्महीशूरमहाराजाः।
३ श्रीमदनन्तशयनमहाराजाः।
४ श्रीमद्बरोडामहाराजाः।
५ श्रीभावनगरमहाराजाः।
६ श्रीपुदुकोटमहाराजाः।
७ दर्भङ्गामहाराजाः।
८ रा. रा. आर्. रघुनाथरायमहाशयाः।
९ रा. रा. वी. पी. माधवरायमहाशयाः।
१० रा. रा. पी. यस्. शिवस्वाम्यार्यमहाशयाः।
११ रा. रा. कान्तराजअर्समहाशयाः।
१२ रा. रा. आशुतोषमुकर्जीमहाशयाः।
१३ रा. रा. शारदाचरणमित्रमहाशयाः।
१४ रा. रा. व्योमकेशचक्रवर्तिमहाशयाः।
१५ रा. रा. सुन्दरलालमहाशयाः।
१६ इन्दियागवर्नमेण्ट
१७ बङ्गालागवर्नमेण्ट।
१८ बाम्बेगवर्नमेण्ट।
१९ मद्रासगवर्नमेण्ट।
२० अलाहाबादगवर्नमेण्ट।
२१ पञ्जाबगवर्नमेण्ट।
२२ असामगवर्नमेण्ट।

इत्यादयः। पुस्तकसंग्रहणरूपेणोपकृतवतां नामानि अङ्गलभाषायां मुद्रितानि। तत्रैव पारितोषिकं दत्तवतां द्रव्यसङ्ख्याच मुद्रिता।

अस्य ग्रन्थस्य अनेकानि व्याख्यानानि सन्ति। तेषु कानिचन उपलभ्यमानानि कानिचन व्याख्यानान्तरानुमेयानिच॥

व्याख्यानन		व्याख्याननामानि	कर्तृनामानि।
१ भारताकूतचन्द्रिका	रत्नगर्भः।	८ श्रीनिवासतीर्थीया।	श्रीनिवासतीर्थः।
२ भारतभावदीपः।	नीलकण्ठः।	९ रत्नावलिः।	आनन्दपूर्णविद्यासागरः।
३ विमलबोधीया।	विमलबोधः।	१० देवबोधीया।	देवबोधः।
४ आनन्दपूर्णीया।	आनन्दपूर्णः।	११ नारायणीया।	सर्वज्ञनारायणः।
५ भारतार्थप्रदीपिका।	अर्जुनमिश्रः।	१२ भट्टीया।	भट्टः।
६ पद्मानन्दीया।	पद्मानन्दः।	१३ माधवीया।	माधवः। इत्यादयः।
७ लक्षालङ्कारः।	वादिराजतीर्थः		

तदिदं भारतं समुपजीव्याऽनेके काव्यादयो ग्रन्थाः प्रवृत्ताः । तेषु केचन मुद्रिताः केचनामुद्रिताः । तेच जैमिनिभारतं । युधिष्ठिरविजयः । कौन्तेयवृत्तं । धनञ्जयविजयः । कंसवधः । बालभारतं । भारतमञ्जरी । वेणीसंहारः । महाभारततात्पर्यनिर्णयः । भारतभावसङ्ग्रहः । भारतचम्पूः । राघवपाण्डवीयं । इत्यादयः । अस्य महाभारतस्य महिमा न केनापि साकल्येन वक्तुं शक्यते । तथापि दिङ्मात्रं तत्स्थलं प्रदर्श्यते । तथाहि । **आ० १ । ९८–१०८ २९०–३०० ॥ २ । ३८३–३९७ स्वर्गा० ५ । ४०–८६ ॥**

न केवलं महाभारतमहिमा भारत एवोक्तः किंतु मार्कण्डेयभविष्यत्पुराणमात्स्यस्कान्दब्रह्मवैवर्तपाद्मादिपुराणेष्वपि वर्णितः ।

एवं महामहिमोपेतेस्मिन्ग्रन्थे प्राचां या महत्त्वबुद्धिरासीत् सा इदानीं कालबलात् आस्तिकानामपि शिथिलीभवति । किंचिदुर्वरितामपि श्रद्धाजडानां भारते महत्त्वबुद्धिं तन्मूलभूते वेदे अपौरुषेयत्वबुद्धिंच सुतरामपोहितुं कृतप्रयत्नाः स्वजन्मभूमेः पुण्यभूमीतरत्वव्यवहारेण स्वेषु एतावदतिविपुलमहास्वारसिकानेककलासम्बन्धिग्रन्थाभावाच्चासूयावन्तः केचनान्यदेशजा हिन्दुमतेतरमतस्था विद्वांसः, तदनुसारिणः एतद्देशीया अप्याधुनिकाः केचन रसिकंमन्या विद्वांसश्च प्रथितयशोभिर्दक्षिणापथभूषणैस्त्रिकालज्ञैः भाष्यकृद्भिस्त्रिभिरप्याचार्यैरविवादमङ्गीकृतप्रामाण्येऽस्मिन्प्रबन्धरत्ने तेभ्योपि महान्तमेव धिषणाप्रभावमात्मनि संभावयन्तः अनेकान्दोषानाक्षेपांश्चोद्भावयन्ति । तेचाक्षेपाः श्रीमन्महाभारतगुणदोषविचारव्याजेन अङ्गलभाषायामन्यैर्मुद्रिताः । तेषां समाधानान्यनेकैर्दत्तान्येव स्युः । तथापि प्रकृते मन्मित्रं रा. रा. एम्. ए. उपपदधारी मद्रास प्रेसिडन्सीकालेजसहकारिसंस्कृतोपाध्यायः शे. सुब्बरायमहाशयः तेषामाक्षेपाणां मध्येऽनेकेषां उत्तरं अङ्गलभाषायामेव लिखति तदपि मुद्रयिष्यते ।

एवं मया महता परिश्रमेण अनेकेषां साहाय्येन च यथाबुद्धिबलं निष्पक्षपातं निर्व्यलीकं च स्वकीयकर्तव्यताबुद्ध्या मुद्रितोऽयं ग्रन्थः। तथापि यदि यत्रकुत्रचित्प्रमादो भवेत्तर्हि भ्रान्तिः पुरुषधर्म इति क्षन्तव्यम्।

गच्छतः स्खलनं क्वापि भवत्येव प्रमादतः ।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जनाः ॥

असत्कार्यसहायभूतानां महाशयानां प्रत्युपकरणेऽशक्तः तच्छ्रेयःप्रार्थनापूर्वकं कृतज्ञो भवामि

स्वस्ति प्रजाभ्यः परिपालयन्तां न्याय्येन मार्गेण महीं महीशाः ।
गोब्राह्मणेभ्यः शुभमस्तु नित्यं लोकाः समस्ताः सुखिनो भवन्तु ॥

कुंभघोणम् ।
१९।११।१९१३.

इति सकलसहृदयकृपाभिलाषी
टी. आर्. कृष्णाचार्यः ।

A

PREFACE

TO

THE MAHABHARATA.

The Mahabharata has, it may be said, attained the distinction of being a great work, perhaps, the greatest, not merely by its extent, but by some intrinsic greatness both in matter and manner. Whatever might be our view with regard to the present text, the attractiveness of the work appears to have been the same, since it was first given to the world. Wherein lies that greatness of this enviable monument of Sanskrit literature, must be a subject of perpetual interest to inquirers; for, it was great when genuine, and it is great even now when it is admittedly corrupt in many respects. Scholarly labours at this day might be useful only in collating all the available versions of the text, and in exhibiting them all in the hope of facilitating investigation and of recovering ever so little of the past history. By native enterprise an edition of the text, was brought out, sometimes with the commentary of Nilakantha also, in all the three Presidencies, mainly with the object of supplying the book to the Puranic Brahmin. But no attempt was made towards bringing out a critical edition such as might earn the approbation of modern scholars. It appears that many an ambitious editor or publisher was deterred from achieving such a purpose by the difficulties in collating the manuscripts and working at them towards such a critical edition.

In undertaking the present edition, the editor did really start with an ambitious scheme; but he soon found the circumstances in which he had to bring it out, to be so unpromising that he chose to give at least a representative collection of the text rather than delay the publication and run the risk of doing incomplete work. But this is no excuse to be made to scholars, who cannot be satisfied with anything less than the full exhibition of all the readings that the several manuscripts might present; for an editor, such is the canon, should not use his discretion in adopting or fixing the reading and thinking for other scholars. The editor therefore makes no apology for not fully discharging one part of his duty; he has only to confess his inability, not in the matter of presenting all the readings, but in not having had means to lay out sufficient capital, which the nature of work required. However he begs to submit that he has endeavoured, at least to make his edition representative of a certain

recension which a more fortunate editor in the future might use to his advantage. The editor has consistently with his announcement made the edition to be different from that of Bombay or Bengal; and he has adopted the reading which is perfectly in consonance with the spirit with which the work has been preserved in Southern India. Thus, if the edition does not exhibit in one place all that the inquirer would like to see at once, it presents something worth looking into, side by side with other editions.

In the following list are noted the particulars about the various copies of the Mahabharata collated by the editor. It will be seen that of the nineteen copies consulted in preparing this edition, only five are printed books, and one is a commentary by Sri Vadirajaswamin, a great scholar and saint who lived about 430 years ago.

1. क This copy belongs to Brahma Sri Rangaswamy Tatachariar, Sanskrit Pandit, Kumbakonam, written in Grantha character on palm-leaf. A very old copy of more than one hundred years.

2. ख was lent by Mr. K. Ranganatha Rao, B. A., of Kumbakonam, written in Devanagari on paper. This was written in Salivahana Sakabda 1630 corresponding to the approximate English year 1709 A. D. Some of the Parvans contain commentaries of Ratnagarbha.

3. ग was obtained from M. R. Ry. Hari Rao, the grandson of the renowned Reddi Rao of Kumbakonam, written in Devanagari on paper. It is stated at the end of the book that this manuscript copy of the Mahabharata was presented to the then great Pundit Sri Mukunda Vyasa Yajvan, by His Highness Pratapa Singh, the Maharajah of Tanjore during Sri Rama Navami festival, in the year "yuva" corresponding to about 1815 A. D.

4. घ belongs to Dewan Bahadur R. Ragoonatha Rao, Kumbakonam, written in Devanagari on paper. This was written in the year 1741 of Salivahana Sakabda corresponding to A. D. 1822.

5. ङ Received from Mr. Bantwal Appu Rao of Bhuvanagiri in the South Arcot District, written in Devanagari on paper. This was copied, as stated in the book, in Jaya samvatsara or about 1831 A. D.

6. च belongs to Mahamahopadhyaya Peruvalndan Rangachariar, retired Sanskrit Pandit, Kumbakonam, printed in Telugu characters. This is an Edition of the Mahabharata printed in Telugu in Prajotpatti year *i. e.* about 1871 A. D. by Mr. Venkatasubba Sastri, in Madras.

7. छ Another copy from Dewan Bahadur R. Ragoonatha Rao written in Telugu characters on palm leaf, rather incomplete.

8. ज This is another printed Telugu Edition of the Mahabharata. The exact date of the publication is not known, but it should be long before the edition च.

9. झ This is the editor's own copy in Devanagari, printed in Bombay in the year 1799 of Salivahana by Ganapat Krishnaji *i. e.* about 1878 A. D.

10. ञ Got from S. M. S. Apashangikar Ramachandracharya of Kumbakonam printed in Devanagari. This is the Edition by Mr. Pratap Chandra Roy of Calcutta about 1886.

11. ट belongs to Mr. Kuttalam Venkata Rao of Ramnad, written in Telugu on palm-leaf. This is the oldest of the manuscripts secured by the editor and its age is nearly 194 years. This copy was got by the great grand-father of the present owner while he was employed in the Government of His Highness the Maharajah of Mysore. This is very, very old and is stated in the book to have been copied by one Datta Brahamananda Raju Yogi Kuppaiya in "Vijaya" Samvatsara corresponding to about 1713 A. D.

12. ठ This was got from S. Narayana Rao, Esq. Pleader at Kulitalai Trichinopoly District. written in Devanagari on paper. This is a commentary by name "Lakshabharanam" by Sri Vadirajaswamin.

13. ड belongs to Kalyana Sundara Sastry, Nallur Tanjore, written in Grantha on Palm-leaf. This is also an old copy. No exact date is given. It appears to be more than 100 years old.

14. ढ This was obtained from the Tanjore Palace Library, written on palm leaf in Grantha characters. No exact date is known. But from appearance its age may be more than 150 years. Mr. A. C. Burnell Ph. D. says in his classified Index of the Sanskrit MSS. of the Tanjore Palace Library printed in London in 1880:—"It has been unusually supposed that the MSS. of the Mahabharata belong, roughly speaking, to one recension, but this is not the case. The Grantha and Telugu MSS. in this Library present a distinct recension hitherto unnoticed."

15. ण This is also from the same Library printed in Telugu.

16. This is a fourth copy from the Dewan Bahadur R. Ragoonatha Rao, printed in Devanagari. This is a Calcutta Edition in Devanagari. In 4 Vol. Mr. A. C. Burnell says "The Mahabharata was first printed in Calcutta in

4 Vols. (1834—39). Then in Madras (in Telugu characters) and lastly with Nilakanta's commentary at Bombay." This is the Edition referred to by Mr. Burnell and its age is nearly 70 years.

17 & 18. त & थ belong to Brahmasri Anandalwar, Mysore, both written on palm leaf, in Grantha and Telugu respectively, incomplete, and appear very old.

19. ड This belongs to S. M. S. Pandurangi Ramachandrachariar of Kumbakonam, written on palm-leaf in Telugu characters written more than 100 years ago, Rudhirothkarinama Samvatsara.

The copy obtained from Ramnad happens to be the oldest of the lot, written nearly two hundred years ago. One might wish that copies of such a work were as old as two thousand years even. Perhaps the materials used, in India at least, do not seem to admit the possibility of preserving a copy over such a long period. We might expect inscriptions on stones or on copper plates to come down to us through any length of time. We cannot, however, expect or even suppose that the people could have thought of such a means for preserving a work of this extent. The differences, numerous as they are, both in the form and in the contents. do not completely obscure the style and spirit of antiquity. And two provisions appear to have been naturally made and beneficially used by the good old people. In the libraries of great literary patrons copies were renewed from time to time and mostly these happened to be true copies of their originals, for they often employed men of culture to superintend the work. The Bharata has been a work which the world frequently heard expounded by scholars. Now and then, great scholars who wrote commentaries have noted differences in the reading, as well as interpolations. The conditions of the country and of the society not being favourable for easy communication between one part and another, some scholar in every part of the country took upon himself to write a commentary of his own for the people or pupils around him. Sometimes he knew the exist ence of a commentary elsewhere, and still wrote another improving upon that. Thus we may see there has always been some safeguarding of the texts in the various centres of culture. Notwithstanding this, it may be granted that errors might have crept in as an effect of both the uncurbed imagination of the intelligent reader and the ignorance of the illiterate scribe. Also errors occur which are due to careless transcriptions or to the difficulties in deciphering the originals; but this does not always happen to be the case and we may put the various copies under two heads (1) those that have been perpetuated in the libraries of scholars and of great literary patrons; and (2) those that have been maintained by the general body of the people

full of intense faith. The former have in most cases been reliable copies, and the renewal from time to time has not changed the text in any appreciable degree; and they afforded authoritative references when discussions were held. In such cases a late date of copying does not affect the representative character of the text as regards the antiquity of its reading.

Southern India, where many centres of Sanskrit Learning had become early established, has been distinguished for an intelligent study of the literature and for the carefulness in preserving the texts in a state of comparatively greater purity. If this edition presents that feature in any appreciable degree, that credit is wholly due to the aforesaid circumstance.

On page 7 of the Journal of the Royal Asiatic Society for January 1913, it is thus noted: " The recent South Indian Edition which may be quoted here as K. or Kumbakonam edition, boasts of having used a manuscript from Ramnad which is styled by the editor 'very very old' its age being nearly 194 years." With reference to this remark we would only say that the editors description of it as 'very very old' naturally means that the particular copy belongs comparatively to a much earlier date than any other he has used. In view of the method just explained of perpetuating the literature by renewing the copies, the date of the copy of which the editor seems to boast is not in itself valuable; but its value arises from the view it affords of the originals from which it must have descended and from the care with which the copy appears to have been made.

If the Javanese recension had been available to the editor, he would have gladly made a very good use of it. From the note which the learned scholar has given in the journal, we may believe that the reading secured in this edition is sure to become more interesting and useful in recovering the literary history of the work.

The same scholar notes " This literature has been guarded—and so preserved to the world—by the piety of the Shaivas and Saugatas, or Shaivites and Buddhists, who came as refugees from Java after the Muhammadan conquest and settled in the smaller Island of Bali. Generation after generation kept up there the old traditions, recopying the old palm-leaf manuscripts, right down to the present day." Could we not with greater truth and force make the same remarks in relation to the Sanskrit literature that has been preserved in Southern India ? It is the same molestation by foreign invaders that drove the Aryan literature and scholars into the Southern Peninsula, but their tradition was not in any manner interrupted and their piety or faith diminished in any degree. If great religious and philosophical thinkers of a

later age* are seen to belong by birth to the South, they indeed found preserved for them a genuine literature to be used with great effect by means of their extraordinary intellectual force.

In a country where no interruption of tradition could be dreamt of, where the devotion to preserving the text of their Sacred Books could not be considered as inferior to that of the refugees in the island of Bali, the suspicion which often agitates a foreign scholar, ought not to sway our judgment, too. It would appear absurd to believe that the sacred works which happen to be all the year round read or expounded by one or other scholar, would have totally lost its genuineness. Whatever might be the extent of the probable interpolations and corruptions of the text, sometimes by the hand of the intelligent and interested parties, the purity of the text in the main, in its historical aspect, could not have been so badly interfered with as one might suppose. If the emigrants to Java were evidently Shaivaites and Buddhists, the text they had with them might be suspected by the orthodox as embodying changes, as early as that time, most agreeable to them. Some might, on the other hand, say that the original Bharata itself had been written in the Shaivaite or Buddhistic spirit. This is, however, a position which should appear untenable on the very face of it. It is noteworthy that the Javanese recension also shows that the Pandavas are from the beginning associated with Sri Krishna. Sri Krishna, as well as the reputed author Sri Badarayana Vyasa, so intimately connected with the Kurus and Pandus, is no where represented as other than an avatar of Sri Narayana or Vishnu. Scholars who have carefully examined the scraps of information which a Megasthenes is said to have supplied to Europe, find that the story of the Mahabharata as known at that time —a time when Buddhism was at its zenith—breathed a Vaishnavite spirit.

If the Javanese text or any other of the kind should become a standard of test, that available in India of unbroken tradition must in its turn throw better light on the nature of the text which the emigrants carried with them. It is hoped that the care bestowed upon this edition will prove useful in such investigations.

The editor actually began with the idea of fully exhibiting the various readings and patiently worked at it for some considerable time. But two things stood in the way of his completely fulfilling the expectations of the modern critic and scholar. In most cases, the errors, which we may now call typographical, happen to be so palpable and the editor was unwilling to give them a recognition in print, lest the volume should become

*(Between 800 A D to 1600 A D—a period which may be called the Revival of Sanskrit Learning that has given very many valuable works of perpetual interest such as Sayana's Bhashya.

too big and too costly for his poor countrymen. For these he primarily meant the edition, since they have been observed to be fast forgetting their noble traditions. Secondly, when the differences in reading are found to be important and to deserve better consideration, they are either given in the foot-note or embodied in the text itself. The readings represented by other printed editions are not extracted here. This however is an inexcusable defect, which makes the edition apparently unscholarly, though it may be acceptable in many other respects. In compensation, the editor has however tried to embody into his text whole chapters which he found in his manuscripts, —chapters not to be found in the editions of Bombay, or Bengal, and very likely not to be found in other recensions. The editor is also aware that there is still a considerable quantity of matter which, when procured, deserves to be included in the text, so that the text may be complete according to tradition. With all his efforts he had no access to some of the copies. Commentaries, several centuries old, are known to exist, which require the text to be more full; and there are quotations from the Bharata in works eight or ten centuries old, and the readings or the passages recognised by them could not be wholly traced out.

THE SPECIAL FEATURES OF THIS EDITION.

1. It includes very many chapters not found in Bombay or Bengal Edition.

2. The Reading of the South Indian recension is carefully sifted and accuracy secured to a very great extent.

3. Important differences in the readings of the manuscripts used by the Editor are given in the foot-note.

4. Short notes from the commentaries are given on many of the knotty passages.

5. Every Adhyaya (chapter) has the argument succinctly given at the beginning.

6. A part is devoted to descriptive contents.

7. An exhaustive Index of names and important topics is added.

8. This short preface is intended to warn the Hindu students against any neglect of the great work; and, towards that effect, much of the adverse criticism is shown to be ill-founded.

THE EXTANT TEXT AND INTERPOLATIONS.

All the observations to be made here in support of the text of the Mahabharata, do not wholly bear upon the text as it now is. For, whatever may be the state of that text, or the veneration with which we may regard it, our position should be clearly understood to be that even the genuine work at the beginning was of the reputed extent and character, since this view alone can afford an explanation which the general trend of the work may bear. To understand the occasion and nature of the changes introduced into the work, it is necessary to review the conditions in which we have inherited the work.

We know rather painfully with what effort the Aryan Society must have managed to maintain and hand down the remaining Vedic portions even as they have come down to us, and we cannot expect such a course or care possible to be extended to any and every work. Unlike the Ramayana, the Bharata must have been handed down not merely by the power of memory, but possibly by other means, *viz.*, by some kind of writing. The Vedic texts that are embodied into the text of the Bharata often present readings different from those in the extant collections, and they are not explicable except by the supposition that they must belong to the lost *sakhas.* The sanctity of the Bharata as a Veda had not evidently secured to it the careful treatment given to the Vedas proper, in being regularly committed to memory. Though the sanctity and value attaching to this work was in no manner less than that attached to the Vedas, a distinction was still kept up, *viz.*, that the regular Vedas were important by their vocabulary, while the Bharata was by its contents, by the wisdom and reliableness of its author, and, by the genuineness of its guidance to truth. The vocabulary of the Bharata was not too rigid to be manipulated by the story-teller, not to say anything of the interference by mischievous hands or the ignorant reader, or the illiterate copyist.

The work, it may be safely said, has suffered most at the hands of the people who, at different times, sought to introduce new matter or changes with some definite purpose of their own. If, in fairness, it is granted that the Bharata was originally a popular exposition of the older literature, the most reasonable test to be applied should be in the first place to see what portions can even now be defended as genuine in comparison with the text of the existing Vedas. Another large section has also to be allowed as the amplification of such matter (*vide* Chap. I. The Great Epic of India—Hopkins). Wherever we are compelled to admit the passages to be purely later additions, or, as relating to thoughts of very late development, we might with some justification presume that they are substitutions for older matter. This could have been easily done, since the back ground *viz.*, many *sakhas* (now missing) came

to be withdrawn from our view. If all the stories of persecution of Buddhists, or by Buddhists, were facts, they were more truly so in the mutilation or even destruction of hostile literature. When Buddhism declined in name, many were still essentially and constitutionally Buddhists at heart, though from some necessity they might have agreed to conform to the Brahminic life and formalities; and these generally happened to be great scholars, as evidenced by a large portion of extant post-Vedic literature, and in fact intellectual giants that guided the rest of the literary world. Having entered the Brahminic fold, with the influence they wielded, they could, with impunity and with marked success, change the character of the purely Brahminic literature; and to this source we may mainly attribute the presence of later and even heterodoxical ideas, and the foreign coloration to the older work. For instance, the doctrines such as, " Who longs for heaven, shall worship the holy sepulchre", " he shall pull out his hair &c." point to such interference.

Even when the country fell under foreign sway, the sectarian prejudices were not interrupted in their growth, but they have been, as we know, actively exercised in this direction with the set purpose of disarming and disabling the opponent. A single instance is sufficient to bear out the observation. If we carefully compare the portions of the Bharata celebrating Siva with those that glorify Vishnu, and also consider the general tenor of the work as known to, and recorded by, foreigners, it does not require any great effort to perceive the intrusive parts distinct from those that have a natural relation in the setting. The portion referring to the God Siva is however admitted to be genuine by Sri Madhwacharya, though not necessarily in the form in which it is now found; for the older form and its construction into the body would bear a significance and relation different from what it does in the present text. Similarly, the most grateful ideas associated with Buddhism might have with ease been ranged along with the older ideas, and this might be for a double reason. The truisms which any system may at any time claim to be its own products are often too common or too commonplace to be monopolised or even emphatically claimed as peculiar growth of its own, while there is a paucity of still grander thoughts and higher truths in the system. All that may appear as simply excellent in, and peculiar to, Buddhism are not perhaps its own; but they are what it has or must have inherited from the Vedic parents. If all those points of Brahminic faith and practices to which Buddhism appears to have raised serious objections should be set apart, the remaining ideas of the Brahminic or Vedic literature cannot be found wanting in anything that positively edifies Buddhism. The vocabulary recognised by Panini must be admitted as unmistakable evidence

of the vast development of grand ideas in the society that preceded Buddha. But for the circumstance of advanced culture, it would be inexplicable how the Brahminic faith could hold its own with equal strengh, even when Buddhistic influence was at its zenith, or how, when it began to decline, the Buddhistic ideas of a common character, (perhaps common to all humanity in its tender aspect), could be so easily imported into the orthodox literature and made acceptable to the masses, if not to the scholar keenly alive to the purpose or the consequences. In literatures too, of modern development, secular or religious, such commonplace truths do, if we care to note, figure to an extraordinary extent, so that they shine only by this strength. Taking this view, we might see how foreign matter and later topics have, to some extent, found their way into the work and seem to defeat the main purpose of the author.

When Sri Badarayana had to restore the Vedas and arrange them into convenient groups, his work could not be complete without providing, with the means of knowing their contents, the people who might have neither capacities nor circumstances necessary for a full and accurate understanding of the older literature. The Itihasas and Puranas are admittedly known to be *Upa brimhana*, *i. e.*, illustrative exposition of the Vedic knowledge. For, the loss of books is indeed the loss of accumulated wisdom and of the means of realising it. Such wisdom must be made available in a form fit to be grasped both by the common people and by the thoughtful inquirer. With this object, Sri Badarayana wrote the Itihasas and Puranas which more directly appeal to the former, and the Brahma-Sutras which specially guide the latter. Thus the grand object of his writings has been to furnish a key to the traditional knowledge locked up in the Vedas.

As there were systems before, there were also systems subsequent to the '*Restoration*,' which were antagonistic to the authority of the Vedas as well as to the truths contained therein, Besides, the loss of the Vedas and the Vedic knowledge may in great part be attributed to the mischievous interference by the followers of such Schools of Thought. Indeed the counter influence grew stronger and more steadily in the midst of very favourable circumstances; and this fact alone explains how the work of restoration by Sri Badarayana has been greatly undone. It would appear that the truth of this observation is partially recognised by modern scholars, as for instance in their examination of the Vedanta Sutras and their Commentaries. Thus the struggle between the two parties, Vedic, and non-Vedic, may be said to be symbolised in the warfare between the Suras or Devas and the Asuras, described in the Rigveda and

philosophised upon in the Upanishads. The puranic stories are only a further drawing out of the same idea. But it is not all pure imagination; on the other hand, it is only a representation of facts in the general. Should it not be for this feature, the Vedas, Puranas or Itihasas could not have become a study of general and perpetual interest. Later still, that is, at the time when the great Itihasa was composed or interfered with, the struggle appears to have become much more keen in relation to *Knowledge*. When the Greeks lost their imperial supremacy, their learning and wisdom did not perhaps suffer a fate so bad as the Vedic did; for, this was the result of an internecine war, never to cease. While, on the one hand, the greatness of the original Bharata remains traditionally ineffaceable, and, on the other, the circumstances that affected its true character are so patent, it is no matter for surprise or wonder that in considerable portions the existing Mahabharata should not appear a complete or even a faithful exposition of the ancient wisdom. The one consolation is that, notwithstanding the serious interference, the spirit of the true Vedic wisdom is unmistakably the prevailing force, which an orthodox thinker would convey by a popular *simile*, the Ganges with all the adulterations is still the holy Ganges.

The genius of the author is exhibited in collating two sets of truths in his great work. There was the true history of the Kuru race and the Great War on the one hand, and, on the other, there was within his grasp a vast store of eternal, yet practical, knowledge embodied in the Vedas, which he had to recover, arrange and systematise. He has blended the facts of history and the consecrated truths of old into a consistent mass. To a philosopher, nay, to a man of some clear penetration, the gross concrete facts are but particular expressions of the general and eternal truths; and so, he can make them speak what he reads in them. Thus the work became an Itihasa, at once an authentic history and a striking exposition of didactic truths. The grand living notion of the Mahabharata can be justified and realised only by taking our stand on this ground. Otherwise, it would be absurd to suppose that the work was so great and so highly sanctified, simply because it consisted of 24,000 verses describing the discharge of arrows and weapons, bloodshed and atrocity, and the devilish dance of the headless bodies.

GENERAL.

This Bharata Khanda of ancient renown has been enviably distinguished as *Karma-Bhoomi*, which means the land or place where the actions of man most rapidly fructify and lead him to the ultimate goal. Only in the light of this notion, which influenced the thinkers and writers amongst us, all that section of literature peculiar to India should be properly read and understood. But few are prepared

to allow such a monopoly of speciality to any section of human race. That it has still a distinctive character cannot be altogether ignored. Men of towering genius appeared from time to time and exercised their logical faculty in maintaining the value of their inherited lore. They recognise two grand divisions of the literature: (1) Vaidika and (2) Laukika. The high esteem in which they held it and the grounds on which that rested are now being questioned by modern thinkers. These cannot give this literature a place and value far different from, or better than, any other literature known to them. They naturally hold "that the Vedic works like the Laukika or post-vedic works in the Sanskrit language are compositions by men who lived at different times and places, exhibiting thereby their intellectual growth and strength; that the subject matter or the ideas mostly bear testimony only to their power of observation and to the things with which they were surrounded, or their power of imagination, creative faculty, though they represent all things as absolute realities or facts; that such a view might be due to their own illusion or to a profitable desire of keeping the common people enchanted; and for these reasons, neither the ideas nor the works can be admitted to be authoritative in any scientific sense." Agreeably to such an opinion they have formed, they have adopted certain principles of investigation, by which they hope to recover the blindly faithful from the blinding faith, and to show how they are specially privileged to perceive the merit and condemn the faults. They seem to have to a great extent succeeded in ridiculing the idea of eternal Vedas and the believers in them. All this view might, in the light of the present advancd culture, seem indisputable. But there is yet and there will be, a section, however small, which is likely to continue in the same orthodox groove of blinding faith; and for its sake, it seems desirable to refer to the various critical observations and suggest explanations in support of the traditional views. Now, it is here proposed to examine modern criticism upon the great work, the Mahabharata. The criticisms may be grouped under four heads as those relating to:—

(1) The authorship. (2) The subject matter, (3) The date of the work and (4) The character of the composition.

Many chapters are devoted to show that the work could not have been written by one author and we are asked to believe that many at different times contributed to make it a huge work as it is. It is only under some constraint that the modern critic allows that the original Bharata was written by one poet who must have been an eye-witness of that history. To more advanced thinker Krishnadwaipayana Vyasa seems to be but a name. The vocabulary, the style, the

subject matter, are all shown to bear out the supposition of many authors. Admitting to be true all the circumstances which a critic may point out, we may still continue to believe in the uninterrupted tradition that Badarayana Vyasa was a real personage, the real and sole author of the original Bharata. If this tradition should be distrusted for a moment, we should be at a loss to explain how Vyasa has come to be so interwoven in the whole history, much more intimately than Sri Krishna himself. We have not as yet come across any literary production in the world in which we can note a parallel to the Kuru story in this respect. It would be difficult to understand why the writer of such a book or story should claim to be the progenitor of such characters. No dissenting voice is heard against the authorship of Vyasa or the fact that he is a historical person. If there had been the least improbability about it, the party that so enthusiastically espoused the cause of Duryodhana, before and after his death, must have questioned, and cast doubts, on the authorship of Vyasa.

In later times there were the Buddhists, Jains and other heterodoxical thinkers, who were interested in representing another side of the facts. In the absence of any such dispute or difference of opinion, the statistics which are now exhibited to prove the contrary become otherwise explicable, For, the Samhitas, the Brahmanas and Upanishads of the different Vedas having been admittedly the antecedent literature, the differences in their style, vocabulary and matter became naturally reflected in this work, which is intended at once to show its connection with them and to make the exposition popular. It is not unlikely that the Akhyanas or even particular passages were directly extracted into the work from still older productions which are lost, and this is borne out by the extracts which are traced to the existing Samhitas and the Upanishads. Any few passages or even any portion of the matter which we might now consider interpolation cannot prove the multiplicity of authorship.

Further, the appellation Vyasa has always pointed to one person who was at one time able to cope with the gigantic work of compilation and the re-arranging of all the recoverable Vedas. Only such a person should certainly be credited with the power of using all his lore towards a grand practical purpose as the production of the Mahabharata. Through a want of special training, or natural tendency, or even a genuine wish, many cannot perceive the harmony in the huge mass of things, and may not be expected to do better justice. In short, all the circumstances adduced in support of the theory of 'many authors' may be explained away by recognising a dramatic spirit in

the author, who apparently makes many and different characters speak the truth at every step. Are we asked to believe that every such difference necessarily implies a different author? No; we would do well to hesitate to draw such rapid and haphazard conclusions, when the premisses are of extremely doubtful accuracy. That Badarayana Vyasa was the author of this stupendous work is not merely oral tradition, but it is a fact so frequently dèclared in the Puranas without an exception.

The puranas are, if not all, most of them, admitted to be the works of the same Vyasa. There is the story that Vyasa was not satisfied with the production of the puranas and the great Bharata, till he wrote the Bhagavata, into which he has extracted the essence of all his teachings, *viz.*, the devotion to the Supreme Being, whom he has glorified in the form of Krishna in his grand Bharata as well as in the Bhagavata Purana. Suppose for a moment that the Bhagavata, the work of some other hand, is simply ascribed to Vyasa. Then, what a glorious author must Vyasa have become, so that the anonymous author chose to ascribe the work to him more than to any other Rishi of ancient renown. Thus, even this supposition rather strengthens the view that the Vyasa the reputed author, cannot be denied a real existence or such extraordinary capacity for literary activity. Though the character and contents might be difficult to decide of the eighteen *upa puranas*, a class of writings known as the *puranas* has come down to us from the earliest *vedic* times. If Vyasa did re-arrange the recovered Vedas, it might be said that he also amplified those good old puranas in recasting them in a popular style. The difference between the manner of exposition in the puranas and that in the Bharata is often ignored. From the aforesaid character of the puranas they are partial expositions of some aspects of the world and its great author, with reference to the vedic portions with which they were severally connected. On the other hand, the Bharata is a comprehensive exposition of all the Vedic Literature from the *mantras* to *upanishads*, in arranging which the author became Vyasa. It is but natural that he as the *Vyasa* had the ambition to write a practical exposition of the matter which comprised the field of his labours and, in making his work brilliant with striking illustrations, enriched it with his own wisdom, a fact which edified the work in the view of sages and saints, so much so that they looked upon it as something superior to the *vedas* themselves. Again He is recognised on all hands as the author of the Brahma-Sutras and there is no doubt or dispute on this point. The internal evidence afforded by the Sutras of Badarayana as well as by those of Jaimini makes it impossible to deny such a personality as of Krishna Dwaipayana Vyasa. The reference in the Brahma-Sutras to smritis is generally understood to be a reference to the Bharata, by all commentators and thinkers alike.

This circumstance may be taken to prove that their common author did so give references to his own work to secure its recognition among the authorities prior to the Sutras. However, the Bharata is not mentioned by any name, but by traditional instruction, the source of reference is unmistakably known to successive generations.

THE EXTENT AND NATURE OF THE WORK.

When the reference to the Bharata as smriti is evidently recognised by great seers, the Itihasa assumes an authoritative character which no other epic in this or in any other literature can ever claim.

The Brahma-Sutras coming to investigate the general principles of interpretation of all the vedic sakhas as conveying the supreme nature of Para-Brahmam call in the evidence of the Bharata smriti in support of the conclusions they draw. No better evidence would be required then to prove how great an authority the Bharata had by that time become for deciding a question. The term *smriti* as applied to such works does not mean memory or recollection; but it means the traditional knowledge derived from the Vedas. Only by virtue of this origin, smritis became authoritative, while those that are not traced to a vedic source are rejected as spurious —Vedanta sutra 2 Adh. sutra. 1.

Concise as the work must have been when compared with the extent of the Vedic literature, still the extent of the work by itself should necessarily be great, greater than that of any ordinary work. The truths rendered into the popular language further required illustrative facts within the observation or the knowledge of the people for whom it was written. Indeed, with such a purpose to be accomplished, the author made it so great, and it is but natural. This unique character of the work, both as it was at the time of the sutras and as it is now, cannot be ignored, however prejudiced the modern thinker might happen to be; there is therefore no improbability in that Krishnadwaipayana wrote a work of *Laksha grantha* called the Mahabharata, excluding the Harivamsa which is an indispensable supplement. Once more we may emphatically note that this great extent of the work originally bore a certain proportion to the extent of the earlier literature which Vyasa had to collect and edit. It was not intended to be a hand-book of moral stories like the Pancha Tantra.

The contention of the modern critic appears to comprise three important points (1) the work was originally an epic and it consisted of only 24,000 verses. (2) The Akhyanas or episodes were mostly later accretions, as well as the didactic portions and (3) the foreign topics so introduced often mar the harmony and value of

the work, (a) as retarding the natural progress of the epic action, (b) as reducing the genuine value and character of epic poetry and (c) as presenting styles and pieces of information distinctly of later origin and development.

Against this criticism, it should be first noted that the name *Epic* as applied to the Bharata is a misnomer. The mistake of having applied that name and examined it in the light of its definition has led to much adverse criticism. It is not just to compel the Bharata to conform to the definitions of an epic as known to a foreign literature or acceptable in classifying the later works.

The Mahabharata was at no time thought to be a poem intended mainly to celebrate an epic action as any poem of a later poet may be. An Epic poem, whatever might be its excellence as a literary production, does not seem to have at least in India risen to the rank of the *vedas*, to be authoritative like them. For, in the Vedas themselves, the authoritativeness of some portions as Arthavadas is, according to some, not direct but dependent upon others which directly have it. The other great poem, Valmiki's Ramayana, has not, with all the sanctity popularly attached to it, become a Veda like the Mahabharata. On the other hand the great Bharata has been esteemed as a *veda* by itself—a Veda which encompasses all the knowledge of the earlier four, and includes something more which the divine author, by virtue of his unbounded wisdom, added to the stock. The Upanishad speaking of the Mahabharata as वेदानां वेद: recognises it not only as the fifth but as something more than the four. To be ranked with the Vedas, the Mahabharata could not have been merely a fine yet lengthy description, as Sisupala Vadha, of an epic action or an epic hero, an account of fierce soldiers and bloody battle-fields, not even an account of the excellent characters to be dramatically developed or presented. Moreover, at the time when the Bharata had its origin, the Vedas were not simply an expression of the fancies of the early man, nor his simple history. But they were more or less a treasury of the thoughts of the highly philosophical man which he must have become, the more clearly he appears to have perceived the conditions of life, of a settled life in a society of a very complex character If the Bharata should now become something better than those Vedas, it must have been made a truer and more definite expression of that development.

Again, the Bharata is not called an epic वीररसप्रधानकाव्य, a poem in which the emotions of the heroic spirit are depicted. It is called Itihasa, which means "*things were so and so in the past.*" From the frequent references to Itihasas either in the same work or in other works it is impossible not to perceive that the aim of the Itihasa is primarily and mainly to illustrate the general and abstract truths by

reference to authenticated history. It should be noted that no genuine Aryan scholar ever understood the character of the work in any other light. On the other hand, it has always been recognised as a link, a proud and incomparable link, in the growth of the traditional literature, connecting the Vedic on the one side, and all other post-Vedic on the other, and only as such it is strictly an Itihasa. The puranas also having to some extent the same purpose to fulfil have become authorities. Thus it is evident that there was a real necessity as well as a genuine ambition to interpret the Vedas in an intelligible language and in an impressive style, and in so doing to increase its comprehension with matter of kindred nature.

Having thus perceived its origin and connection in the growing Aryan Literature, one should consider twice before any presumption is made of the nature and extent of its contents. Indeed, scholars both foreign and native have with an assurance of *infallible surmises* reiterated that it was nearly a fourth of its present bulk and all other portions are accretions of later ages. Remarkably they find a support in the work itself which tells them that the Bharata consists of 24,000 verses *excluding* the Akhyanas. It is then a matter of subtle understanding that we should be able to take this exclusion to mean that the Akhyanas were added later by other hands. However, it cannot be said that the modern critics are prepared to give up all the *akhyanas*, the illustrative stories, which must really be history. To claim for the Mahabharata the authoritativeness assigned to it by the Upanishad, it would not do to hold that the illustrations were fables or parables as in Æsop's book or even in still better books. Again, if some at least of the Akhyanas had formed part of the original short genuine Bharata, the epic proper should comprise an extent much less than stated in the Bharata. We do not, however, mean maintaining the genuineness of the present text as a whole; for nearly eight centuries ago Sri Madhvacharya noted that the work had been so interfered with, that a millionth part of the Puranic and Itihasa literature could not be recognised as genuine. The point is quite explicable. In spite of the grand purpose with which the work was written, numerous were the difficulties in handing down the original in all its purity and entirety. If we are astonished at the accuracy with which the extant Vedic texts are maintained and handed down, we should be still more surprised to know how infinitely larger portions came to be lost and how their loss leads every thinker to make his bold assumptions. Here the puranas tell us that Sri Badarayana Vyasa was an *avatar* of the Supreme Being, come for the purpose of restoring to the world the lost knowledge of the Vedas. The collection or the compilation he made was comparatively very limited, and even that was divided into very many

branches or Sakhas, so that men of poor intellect and limited span of life in the Kali age might adopt one or other Sakha for their study. It would appear that at the time of his classification there were followers of all the Sakhas, whereas at the present day half a dozen could hardly be found to have living followers. Now it cannot be said that the Bharata was an exposition of any one Sakha ; on the other hand, it is repeatedly said that Sri Vyasa wrote that work as a succinct exposition of the knowledge to be derived from *all* the Sakhas, so that the philosophical student or the religious man might be in possession of the whole *vedic* knowledge, which according to his own sutras *Gatisämänyät, Sarvavëdänta pratyayam chödanädyavisëshat* must precede the cognition of Brahman.

The two great epics of Europe or still later epics, such as the Paradise Lost, may be taken to give us a conception of epic poetry ; but it is quite incompatible with the Mahabharata or the lesser works called the Puranas. The former appear to be fountain heads of the historical literature to which they belong. They do not profess to be an exposition of an earlier recognised literature. That is to say, beyond Iliad and Odyssey, nothing but imagination should go to find facts of a past time. Again in the later works as the Paradise Lost, we find only the display of the imaginative faculty or the artistic skill in depicting a great event or action already well known in the literature; neither in the former nor in the latter there is any trace of compilation, or of a desire to form an encyclopœdia of the already accumulated knowledge recorded in the various branches of prior literature. In works of modern times, references and allusions, innumerable as they may be, can only indicate the breadth of study on the part of the poet; but they may not come as regular interpretation of the antiquated Thought and modes of expression. Perhaps, the poetic activity of Milton helped him on to hold an enquiry into the field of Christian Theology and beliefs and to arrive at a fixed notion as most defensible. Sri Badarayana's work is intended to exhibit in a place the whole range of Vedic Thought in order to compel a certain conclusion for all times to come. The sage found the Vedas speaking the truth observed both in the general and in the particular, and saw how appropriately the seer or the world could read those truths in the history of the Kurus and Pandus, that is, the theories of life exemplified in a very striking manner. Admitting that the main effect is to show that evil and evil-doers must ultimately fall, and virtue must triumph, one might say that the Bharata bears likeness to the Paradise Lost or some other work of the kind. But this is neither the main aim nor the real effect. If the triumph of Virtue is illustrated in the success of the Pandus, the force which led that Virtue to success, namely Sri Krishna, the Supreme Being, the constant friend of Virtue, is really intended to be

glorified. Otherwise, we could not see any meaning in the intimate association of Sri Krishna with the Pandus so constantly exhibited throughout the work and we should be at a loss to understand how the supplement Harivamsa became a desideratum. Even to a casual reader, the general tenor of the work is evidently the glorification of Vishnu; and as such the work must be explained only with reference to the spirit of the Rigveda samhita. The various literary works of later periods invariably recognise this tenor of the Bharata.

The repeated reference to Vyasa as an avatar of Vishnu and that he made the Bharata Vaishnavite in spirit, must have some instrinsic relation and back ground to support the view. To show that the same spirit pervaded all the literature would then be the effect the author intended to produce. Whether forming genuine portions or interpolations, chapters dedicated to other deities have not been understood as in any manner subordinating the Vaishnavite spirit pervading the whole work. That sectarian thinkers might interpret the book agreeably to their views is not a point to be discussed here, since the genius of the language and the rules of interpretation do not present insuperable difficulties to any thinker.

The grafting of a vast extent of biographical information on the Kuru Pandava story may be explained in two ways. First, that story becomes the known point from which other facts and lessons of past history (still earlier history) are brought into the work as illustrating the several aspects of the present story—a treatment which makes evident how the truth *history repeats itself*, is practically recognised. Secondly, the desire to perpetuate the biographical information preserved by tradition or by earlier literature has been accomplished by a special use of the *catechistic* method. It is really interesting to note that the several heroes and characters or even speakers, introduced by the way are represented as making enquiries into the older national literature and history. And this has been the way of the Hindu to record and regularly hand down information of the worthy aspects or portions of his past history; and this has been his sacred inheritance which was useful to him, whether he required guidance for his life here, or he thirsted after wisdom that might lead him to final beatitude.

The Bharata viewed in relation to the Puranas.

The Puranas are known to belong to the earliest Vedic period. Etymologically *purana* means what is old or past, that is events and facts, such as illustrated the maxims deduced from individual life or the life of a society as a whole. Originally an account of facts might have led to the formulation of the maxim

or a current maxim might have been illustrated with reference to a past history. Here the contention however of the modern critic is that the puranas in our hands are productions of a very late period. We have already noted that the present puranas might at the most be said to be amplifications of the older authorities of the same name. Otherwise we should be at a loss to understand how the notion of their authoritative character ever came to be at all. Suppose we now hold that the Mahabharata is an encyclopœdic compilation of all the valuable information contained in the old puranas with other valuable additions. This supposition might not, in any way, diminish or affect the character of the Mahabharata. Perhaps one might think that it is supported by the oft-quoted statement : *Yadihästi tadanyatra yannehästi na tat kvachit;* also by the following statement of a great sage and scholar *Rigädi-sarvavëdökta-tadanukta-Bhäratökta-tadanukta-sampradayägata &c.*

The character of the Bharata would be the same if it had been such a compilation or if it had been only an original exposition by Vyasa of all the re-arranged Vedic literature. Thus the Bharata occupies a very high position in the Purana and Itihasa literature. The former are in matter and manner partial representatives of the same truth; for they must have originally been such; and this explains the necessity for a Bharata. At the same time the author has made the work exalted in every respect. Also other Puranas so far as they are genuine, are known to be the works of Vyasa and he has been able to give a distinctive character to each of his production, and pre-eminently to the Bharata. If in any part of the present text we should find anything unworthy of its dignity, that might be safely regarded as the mischief of an evil or ignorant spirit. The manner or the matter of the Puranas as they are to-day, might not belong to an antiquity along with the Vedic Samhita or even the Bharata. Hence the treatment of the same subject in the Bharata might have led to their amplification in the old puranas, too. The relation between the Puranas as they are to-day need not imply that their modernised form contributed to the compilation of the Bharata.

The Epic portion.

In determining the true nucleus or the genuine Bharata of the first author, the definition and notion of European Epic on the one hand and on the other the statement in the Bharata itself of its extent excluding the Akhyanas have as already noted, largely guided the critics. At the outset it is pertinent to enquire why the Akhyanas are counted separately from the Bharata proper. The modern thinker readily believes that they could not in any sense form part of the original work or

edify it in the least. Now let us for a moment think with the modern critic. Should we then suppose also that the Bharata proper contained no Akhyanas or no chapters of general instruction ? No, the Epic would not then appear to conform itself even to the definition which a Kalidasa's or Magha's work satisfies ; and in the next place it would cease to be *smriti*.

We find quotations from the Bharata in the logical, philosophical or other works ; they are not from that portion which describes the raging battle field or the formidable and atrocious deeds· Even the modern critic feels compelled to suppose that a portion of the supposed original must have been Akhyanas. Otherwise the Bharata proper should still further shrink in extent. This cannot be presumed or granted, We are therefore inclined to interpret the Bharata statement in a more consistent way. The story of the Kurus and Pandus was long indeed, and great too was the war they had to wage. Greater still is the general significance of the life and character of the rival claimants, of those that rallied round the standard of either party, and that of the society which they ruled and defended. When the war was a settled question and fought out to the destruction of a whole world as it were, it was, in the view of the author, really a destruction, not of the numerical world, but of many, many things that never deserve to be forgotten by or lost to the future world. The author is evidently not a mere enthusiastic poet, but he is one who claims to be an intimate, important, relation, yet full of wisdom, and is intent upon benefitting the future world by perpetuating the typical history in all its grandeur and by showing how the sacred lessons of all times could be read in it. The contention here again, is whether the author meant mainly to celebrate the war and to make any other thing to be his main theme. The modern thinker readily adopts the first alternative and all his objections against the extent proceed from this standpoint. But it has been repeatedly said in the previous sections that Vyasa was more interested in benefitting the world by means of the wisdom contained in the whole range of literature which he had to purify and edit. This having formed his first theme, the history of his own race, the state of the society and the view he had of the future, all combined to concentrate his attention on the representative character of men and events that passed before his eyes. Instead of writing two works he made the latter theme, the phenomenal phase of the world, serve as an apt illustration of the first. The Upakhyanas are also generally historical in matter and in a measure typical accounts handed down through ages of antiquity. The didactic portions are necessarily the inferences of the valuable truth flowing from the concrete history. Whether by way of suggestion or actual statement, the living value of any great literary work consists in the

place given to general truths worth saying or worth knowing. The special method of suggestion has been reserved for what are called the Kavyas. On the other hand the Puranas and Itihasas have, as friends ought to, to state directly and clearly the lessons to be learnt. Thus the present history comprises 24,000 *verses*, and the exposition naturally becomes three-fold in extent,—an extent which cannot at all be surprising.

Taking a comprehensive view of the vedic literature we see the stories recorded in the oldest literature from the Rig-Veda down to the famous Upanishads refer to the struggle between the Suras and Asuras. This may be regarded as a typical story of facts and the eternal strife between *the good* and *the evil* may be often seen to recur in the world below heaven. The Bharata story too is shown to be but a repetition of the kind, by which the disposal of the Almighty Providence is made visible, and such is the struggle between the two parties headed by Bhima and Duryodhana. Thus ultimately the Bharata is intended to conclude as a story of the workings of Providence; and only in this light the full force of Vyasa's statement becomes evident, a statement which occurs both at the beginning and at the end. *Nästi Näräyana samam na bhuûtam na bhavishyati - Etëna satya vakyëna sarvärtham sàdhàyàmyaham.*

That is to say, the Bharata is an explanation of the excellent powers and attributes of the Great Disposer.

The principal and subordinate themes do not bear a contrast, for they cannot; in the subordinate theme of history or Epic action, Yudhishtira, his brothers, and his allies represent Virtue and her power, while Duryodhana, his brothers and supporters represent Vice and her influence. The characters that are introduced in the various episodes such as Uttanka, Nala, and even Rama, too many to be enumerated, are historically real persons, heroes in themselves, known to illustrate by their life and history particular aspects of Virtue or Vice, which we are required to see repeated in the heroes of the Great War.

The Pandus have seven Akshauhinis and their opponent has half as much again, and more too. But Sri Krishna is placed on the weaker side. This cannot be an arrangement of which the moral significance was not fully grasped and intended to be used by the author. The truth that Vice generally seems to be overwhelming is indeed very graphically brought out in the whole picture; and the help to Virtue is seen to come from higher regions; and that, too, after long trials and sufferings; and the ultimate triumph of Virtue is not shown as leading to transient glory and pleasures of this life. This trend of the story as a whole is not subordinated

to any other theme or sense. If the author had only meant to glorify the Pandus or the Kurus as agents or instruments of some great action, he could have poetically at least made this or that party achieve glorious triumph and left it in the full enjoyment of the desired results; and this we find in the story of the Ramayana. We should therefore try to escape from the prejudice that makes the Bharata mainly a book dedicated to the Kuru-Pandu story or war, a view which no Hindu could properly adopt.

Sri Madhvacharya who lived about the twelfth century A. D. and established, a distinct School of Dualistic Thought has written an epitome of the Mahabharata, For, he recognises as self-evident authorities, the Rig-Veda, Yajus, Sama, Atharvana, Pancharatra, Bharata, Mula Ramayana, and Brahmasutra; and he endeavours to base his teachings only on these authorities. Of these authorities, he emphatically states, the Bharata is the most explicit and unmistakable expression of truths; hence he devotes a special place and attention to the discussion of the highly authoritative character of the Mahabharata. Works, he says, are of two kinds, viz., one that furnishes facts which should be understood as true in themselves; the other that lays down the general principles by which those facts may be correctly grasped and interpreted in their true relation. The Bharata comes to occupy the first place among those of the first class (*Nirneya-grantha*) and the Brahmasutras among those of the other, (*Nirnayaka-granthas*). Proceeding to examine in his own time the sacred books written by Sri Vyasa or other Rishis, Sri Madhvacharya tells us in what state he found them. "In some places we find interpolations; in other cases texts are altogether lost; in some other, they have changed the character of the text either by mistake or on purpose. Even those that might be said to be extant are in a state of utter confusion; mostly they are lost. A millionth part of the genuine texts is not available; what could then be said of their meaning hard to be grasped even by the gods? I intend to present a clear view of the real events and true conclusions by the grace of Hari. I have examined the various sastras and the vedas. I have looked into the various forms of the texts in different parts of the country. By the grace of the author Sri Badarayana I shall try to present what he had originally written, the true meaning of all the sastras, as supported by what is said in the Bharata itself. For, it has been said that the Bharata is the guide to or standard of, all the right conclusions which the several sastras are intended to teach. And these conclusions are illustrated in the Bharata by references to authenticated facts."

"In writing the Bharata, the Avatar of the Almighty Lord as Sri Krishna

being the nearest in time, the events of the world in relation to it are adopted as illustrations. The earlier Avatara, of Rama, being prolific of great and glorious events, has also been included as told by Markandeya. Hence what is not said in the Bharata could not be found elsewhere; on the other hand, whatever is found in other sastras is well explained and illustrated here,--these are the remarks which Vyasa himself makes regarding the Bharata in the Brahmanda Purana. We find also praises of the Bharata in the Markandeya. 'Just as Vysa is the foremost of all the deities, the Brahmana among the bipeds, the Vajra of all the weapons, and *Yava* of all the vegetable produce, so is the Bharata the foremost of all the sastras."

"The author himself tells us that the Bharata bears a triple interpretation. Some take it as referring to *Manvadi*, others as *Astikadi* and some others as *Uparicharadi*. This statement however gives occasion in the light of a strange training for a seemingly correct interpretation. The stories of Manu, Astika, and Uparichara occur at particular stages; and we are asked to suppose that the book was written or rather edited and improved by three different authors at different times, one having begun it with Manu, another with Astika, and the third with Uparichara ; on the other hand, the traditional explanation of the three terms is as follows: "The meaning of the Bharata, in so far as it is a relation of the facts and events with which Sri Krishna and the Pandavas are connected, is called *Astikadi* (historical). That interpretation by which we find lessons on *Dharma*, *Bhakti* and other ten qualities, *sruta* (sacred study) and righteous practices, character and training, on Brahma and the other gods, is called *Manvadi* (Religious and Moral). Thirdly, the interpretation by which every sentence, word or syllable is shown to be the significant name, or to be the declaration, of the glories of the Almighty Ruler of the Universe, is called *Auparichara* (transcendental). *Bhakti* (devotion), *Gnana* (knowledge), *Vairagya* (renunciation) *Pragna* (intelligence), *Medha* (memory), *Dhriti* (enthusiasm) *Sthithi* (firmness), *Yoga* (piety) *Prana* (energy), *Bala* (strength),——all these ten constitute Bhima and hence he is Vayu, of whom the Vedas declare these qualities. All branches of knowledge constitute Draupadi, and so she is identified with Sarasvati. Duryodhana is Kali, the embodiment of Agnana (nescience) and all the evil qualities. Dussasana is misapprehension. The agnostic or the atheistic spirit is Sakuni, and similarly all the other sons of Dhritarashtra represent the various other evil qualities. Ahankara is Drona's son ;Drona and other chief leaders are the several senses and organs, and all the soldiery is representative of all sin. The sons of Pandu on the other hand are righteous actions and Vishnu is their guide and ruler. Thus the whole Bharata bears

an ethical interpretation, whether in its historical aspect or any other; and appears essentially intended to glorify Vishnu." Such are the observations made by Vyasa himself.' (Vide Tatparya N.) Enough has been said to show that in spite of our haphazard impressions, we might perceive, the Kuru-Pandu story was originally intended to occupy a subordinate, though a useful, place with reference to the grand theme of the author, who was the sage of sages, who enlightened and saved many of the Bharata people with divine wisdom, and who was not a Kavyakara trying to write a fine poem or even a prolonged story.

The date of the Bharata.

Though the orthodox belief is hardly acceptable to any thinker in these days, it may still be mentioned; for, it is at least a sure indication of the author's extraordinary powers. When Dwaipayana appeared as the son of Parasara in the Island of Jumna, long, long before Dhritarashtra and Pandu were born, he at once composed the whole Bharata and taught the work to Narada and the gods. Having recognised him as an *avatar* of Vishnu, the people found no difficulty in believing that he wrote the Bharata in anticipation of the Kuru-Pandu story. This would at least mean that the Bharata was originally written as a popular exposition of the Vedic knowledge, and the story was afterwards well fitted into the work, and this character of the work in its origin might afford an explanation how the author came to be included in the list of Rishis for *Brahmayagna Tarpana*. But the acceptable view is that the original work must have been written, if not at the same time, at least at a time not far from the date of the stirring events. In respect of this question we may for the present take as sound and valuable the arguments and conclusion of Rao Bahadur C. V. Vaidya, who fixes it at about B. C. 3100. Some others have, in a scholarly manner, tried to make out the dates of its composition and compilation as ranging from B. C. 1,700 to A. D. 200 or 300. In doing so they have been obliged to explain the advent of Kaliyuga in two ways. They suppose that the astronomer's Kaliyuga has only an imaginary beginning, which is fixed at 3102 B. C., and that the advent of Kali spoken of in the Bharata is quite another. We are however disposed to think that the astronomer's calculation of Kaliyuga cannot be arbitrary, having no reference to some great event on this poor earth. The Kali era must, as any other era, be explicable only from some remarkable circumstance or event which was necessarily associated with astronomical positions. If the data available in the work should not be conclusive evidence of this or that view, the confusion or the mutilation of the text or our powers of interpretation must account for it. Any

scholar who is bent upon further investigation of this question may carefully examine Mr. Vaidya's discussion.

The main subject matter of the Bharata.

In his introduction to the Rig-Veda commentaries Sayanacharya states that the Rig Veda is first commented upon, since it is everywhere spoken of as the first of the Vedas. He also points out that the One Supreme Being is declared and described under various names as Indra, Mitra, Varuna, etc. By the whole Vedas, by sentences phrases or words, the various forms in which the Supreme Being appears are described, in some places briefly with reference to a few, and in other places, *in extenso.* This is the meaning intended to be ultimately conveyed. In the intermediate stages, the Vedas may be interpreted as speaking of the other gods also, according as the context would require or permit. In the works called Rik-Samhita, Nirukta and Pravritta written by Vyasa, all this is explained directly by Him. All the Vedas are His names; as also all these Riks. Hence the Sruti itself authoritatively states that Indra, Mitra, Varuna, etc. (Madhva's Rig Bhashya, page 3, line 1 to 4 K. Edn). In the course of the Rig-Veda Samhita there are ever so many gods that are apparently sung and praised; still all the Veda conveys to the student, at a particular stage the idea of the *one* Supreme Being, whose powers and activities are variously declared. Similarly the Bharata as an exposition of such Vedas includes an account of the many gods, though the main tenor is not allowed to be lost to the view. This tenor is nothing newly imported into the Bharata; it is just the tenor of the main part of the existing Rik-Samhita, where that is unmistakably old. In the *avataras* of Rama and Krishna the glorious deeds and workings of Brahman are conveyed to men as fully as may be necessary: hence, the exposition in the Bharata is made with reference to the nearer Avatara, of which the memories of people have been very vivid. (Mahabharata Tatparya Nirnaya Adhy. 2 verse 50, K. Edn).

It is also repeatedly said, and there has been implicit belief in, that the Parasara Vyasa is also an avatar of Vishnu. It is then no wonder that Vyasa as such has especially endeavoured to describe the glories of Sri Krishna, who made the Kuru-Pandava affairs, a circumstance for revealing His own Supreme Nature. Neither protest nor commentaries, nor interpolations of any kind have been sufficient to change the spirit of the work, or the opinion of those that believed in the truth of the statement, *Surya chandramasau Dhata yatha-purvam akalpayat.*

It has been further noted by many that notwithstanding the original tenor the different sectarians wished to make the Bharata appear as upholding the supre-

macy of the dieties which they severally worshipped. The only difficulty is that we cannot understand how Sri Krishna's complex relation and activity are thought separable from that of the other main actors. The Vedic seers and the great sages such as Pila, Vaishampayana, Jaimini, Badari, Audulomi, Karshnajini, who were pupils of Sri Vyasa, have handed down this account of the divine author. and of Sri Krishna.

The work is not a mere Allegory.

An allegory has always had a ground of facts beneath it. Anybody inclined to regard the Bharata story as an allegory, knowingly or unknowingly grants that some historical facts and personages are here made to stand for particular traits of character, so that the world may be impressed with each aspect as it is striking in one or the other. And there is in the Bhagavata (IV) an allegory where the various qualities are introduced as so many persons acting and reacting upon one another. We should now be able to make out how an allegory may not pass for a historical description and *vice versa.*

For instance, we read the allegory of Hercules and three Graces and find that each is a simple character unmixed of any other nature. In the Kuru-Pandava story each individual actor is a complex character, true to nature. For instance, Bhima is not merely the personification of physical strength; on the other hand, he combines in himself a spirit of just pride and revenge, a keen sense of his own power, and yet dutifulness towards the weak and conciliating Yudhishtira, and, when necessary, self discipline for curbing his own feelings.

Does the Historic setting become incompatible with the didactic form ?

When a history is being written or even when a glowing account is ambitiously sought to be given, the writer, if he happens to be a genius, cannot but be led now and then to indulge in reflections upon the general nature of man and his life. From this point of view the didactic passages in the Bharata would appear acceptable to any critic provided that they are within certain limits and do not offend propriety. The author of the Bharata or those that interpolated seem to exceed all limits of propriety; they might be charged with indulging in reflections or discussions which are by no means necessary to advance the main theme. Now it would follow that they expect the didactic portion to be subsidiary or serve as a foil to the main action. The utmost that could be said against an author in respect of such excesses is a want of perception on his part of the proportions which go to make a symmetrical and har-

monious whole. But the lengthy and tedious didactic passages in the Bharata or even the other stories that are told by the way, for instance, those in the Shanti and Anushasana Parvans or the accounts of the Tirthayatras in the Bhishma Parvan or the exposition of Philosophy by Sri Krishna and by others, a description of the nature of the world to come and of the gods known and yet to be known—they are each given a place and occasion in which they justify themselves, when we consider that a dramatic purpose is at the bottom. Further it has been shown that the exposition of didactic truths is the main theme and history comes in as illustration, and *that* history is made very striking, as illustrations ought to be. Then it is but natural that " the story holds enthralled the throng that listens to the recitation of the Great Epic."

Modern Criticism on the Origin and Development of the Epic.

It is said that "the story is in its detail so abhorrent to the writers of the Epic that they make every effort to whitewash the heroes, at one time explaining that what they did would have been wicked, if it had not been done by divinely inspired heroes, at another frankly stating that the heroes did wrong" (Hopkins).

This is generally the view most agreeable to modern critics. The remark is however calculated at once to prejudice the reader against the great work and its contents; and, indeed, nothing can be more damning than such an observation. Nevertheless, the sincere reader should remember that the merit of the work can never be appreciated so long as he views it from a standpoint which does not make him sympathetic and enable him to realise the force of the author's intention, and to grasp the consistent truth. The critic rejects or even ridicules the explanation that the heroes are of the divine order, or are guided by divinities; but the idea of divine inspiration does not seem to have been a new or strange one. In our country and literature, belief and experience in relation to this principle are so common that we cannot, till we are *led*, afford to reject it altogether. The heroes or personages of the grand story are, it should be noted, not mere mortals favoured by certain divinities, but they are spoken of as the gods and demons themselves, who are necessarily born in the mortal world to work out their own destinies. For the gods themselves are, in the Hindu conception, not absolutely immortal [vide Brahma sutra III-1-7]; nor are they exempt from the law of Karma. Their life and conduct are at the same time meant to be exemplary, and they are truly so, in an eminent manner, and it is an economical arrangement of the Providence that such beings serve a double purpose in their mortal life. Only the history of pre-eminent mortals be

comes exemplary in a pre-eminent degree, and only as such it becomes worthy of being recorded. The inconsistency which the critic notes between the "whitewashing" and the frank statements regarding the heroes' faults, is itself an argument that the story is a life-picture—the picture of a life which, in spite of the more than mortal character of the heroes, obeys the same force as governs the purely mortal beings, who alone are supposed to be characterised by both qualities and defects. However, the distinction drawn between the demonaic and godly spirits depends upon the essential nature which prevails and asserts itself. It is not to be supposed that in the mundane life the latter consists of absolutely good tendencies and the former of absolutely wicked tendencies ; on the other hand, the conditions of mortal life always show a mixture of virtue and vice, without permanently altering the essential nature of goodness or wickedness. It is unnecessary to attempt to depict that Arjuna was absolutely faultless and Duryodhana was all wickedness; but it is necessary to observe that the good traits in Duryodhana are found in him only as contributing to the development of his evil nature, whereas any defect in Arjuna soon becomes a lesson to himself for correction and amelioration. By the way it may be observed that the moral or ethical code which an impartial yet sympathetic inquirer might form out of these works is found to agree with true human possibilities, but not to remain a code of ideals or the product of some pure imagination.

The theory of transmigration was not a mere supposition but a matter of regular observation and preception to the sages that preceded or succeeded Vyasa. The first pada of the third Adhyaya of the Vedanta sutras is devoted to proving this point. So they argue that the mortal life of an individual at a given time could not be a drop unconnected with all the past and the future ; that is to say, the links in the chain of evolution of every individual worker and his environments were matter of direct observation to them. The theory was not the product of priest-craft ; for the priest could have succeeded better without a strange theory, as the priest elsewhere. For the gods are not, in the Hindu mythology, or even in philosophy, the Supreme Being ; they are also souls that have a corporeal body and a conditioned life, though they may in many respects differ from the ordinary mortals. They are also bound by certain responsibilities, sometimes err and abide by the consequences. Subject to this grand law of embodied existence, they are born on this low earth and, more often than not, act as we do. The Almighty Ruler makes them as well as any other being the instrument of his workings and perhaps in a greater measure and with better effect ; indeed the lesser mortals are incapble of such forcible and exemplary activities. So long as the notion of the soul

separate from the body, immortal in essence, and of its experiences in many lives, persistently holds the mind of some men, the remarks of an unbeliever should be regarded as the necessary counterpart of the poor mental faculty and could not therefore interfere with the hopeful belief of the orthodox.

Now it is easy to see that there is nothing improbable about the accounts of men who are said to be the gods born on earth and they are now acting as the gods and now as ignorant men. Hence the grand principle *Narëshu jätasya Naravat pravrittih*, has been recognised.

If he who sets an example to other people should not appear as one among them having similar faculties, the example would cease to be of force; for then these could not think that the course is either meant for them or possible to imitate.

Nothing can be more astonishing to us than to be told that all the sacred literature of an advanced society was, improperly grafted on to a wholly worldly story. If any one finds improbability against harmonising the different parts of the work, we find that he asks us to take for granted most improbable suppositions. It is rather judiciously observed that "the lays were recited with the object of praising the Kuru race, but not read or recited conversationally as stories of ancient times." It is further noted that "no judicious historian can ascribe priority to either of these elements, both being equally old." We are glad that by the way the antiquity of the heroic tale as well as of the lays is so far admitted. It is true that "it is the story, not the sermon, that holds enthralled the throng that listens to the recitations of the Great Epic." But as a matter of fact we know that the actors in the Bharata story, when not placed in the light shed by the didactic passages, could never become interesting to us any more than our own neighbours, and we are sorry to note that the critic's reading of the Hindu mind and heart is often but poor.

Again Arjuna's Brahmacharya furnishes critics another abhorrent detail. Arjuna's Tirthayatra or Vanavasa was as agreed but for *twelve months*. We do not know by what or whose mistake the period has become twelve years for the critic, which again has enabled him to make a long list of unbecoming acts; he looks upon Arjuna's suit to Subhadra's hand as a case of rape—a view which the Hindu is now for the first time asked to take. Would critics ask us to regard Dushyanta's Gandharva Vivaha with Sakuntala as a case of Rape? On the other hand, it is an arrangement by Sri Krishna, to prevent her being offered to a Dhartharashtra as Balarama was inclined to do.

The only one case in which he might be said to have violated the vow within that one year, is the accepting of the hand of Ulupi, a *Naga kanya.* in the Nagaloka. Vide Adi Parvan Chap 234. Ulupi herself understands the difficulty in the way of Arjuna and argues thus: "It is righteous duty why you left the capital; and here too (in granting my desire) you will not be violating your righteous duty. You are bound to protect the distressed. In protecting me, your duty is not affected. Suppose there is a slight violation of that duty (vow), that would become righteousness in giving me my life. I am devoted to you. Please accept me. And this is approved of the wise. If you do not, be certain that I am dead. By giving me life, do you an unsurpassed act of duty. I have sought thy protection, O man among men!" Thus importuned by the Nagakanya he granted her prayer, having still righteousness as the motive. Sri Madhvacharya also notes (Bharata Tatparya Nirnaya Adhyaya 20 verse 155-160) that "the period of exile was one year, and Arjuna left Ulupi as soon as she was delivered of a son according to the request of her father. It is no sin or violation of promise on the part of Arjuna, for he is is full of divine fire and spirit. Moreover nothing is considered to become a besetting sin or reckoned as violation in the case of exalted souls, other than the offence given to their superiors. This is the conclusion of the Shastra. On account of their great love to Arjuna this violation was pardonable in the eyes of his elder brothers; for in spite of the vow, Yudhishtira had at the beginning requested him not to go to Vana." It is only on the expiry of the whole year, he was offered Chitrangada by the king of Pandyas. That Arjuna stayed out for more than a year and he did not return till he had secured the hand of Subhadra, has been plainly mistaken to have occurred within the period of exile. The exile for twelve years is unfounded and the analogies drawn out on this mistake are pure fancies.

Another abhorrent detail is pointed out to be that Bhima jumped over a fire that surrounded them on one occasion and at another with his brothers and mother escaped through a subterranean passage. Is this an instance of inconsistency or abhorrent detail?

As to the word '*Suranga*' traced to the Greek origin, we would, admitting it is, ask whether it could not be a word that had travelled towards the east long, long before Alexander's invasion of India, or a common word once to both Greek and Sanskrit? Again a reference is made to the defence by Sri Krishna of Bhima's conduct in insulting the fallen foe, which Sanjaya is said to characterise as *Dharmachchala.* Looking into the passage we cannot but regret to find that mis-

interpretation is the cause of adverse remarks. Wo are afraid that most passages have only suffered the same fate. The present passage is intended to bring out the difference of perception between Sri Krishna and Balarama, whose sympathy with Duryodhana is so patent when he says" *Duryòdhanòpi Dharmätmä gatim Yàsyati säsvatim.* In fact " Balarama does not see, it would mean, how Duryodhana could notbe thought righteous and fit for the heavenly abode. The Dharmachchala or the pretended righteous course is to be explained in the terms of the Bharata itself thus: *Nikritya nikritiprajnam yö hanyät Vairinam ranë* । *Adharmö vidyäte Nätra yad Bhïma hatavän ripum.*

Similarly, a misapprehension of the sense and purpose of the passages has been made the basis of eloquent observations as to the discord in matter and manner of the work in general.

Dharmachchalam päpa janëshu Dharmah. This is one of the principles which affords an explanation of how the Pandus or their allies acted in their transactions with Duryodhana and his party. But, till the battle was begun to be fought, Sri Krishna had not kept anything from the knowledge of the opponents. Only when all advice and soft means proved futile, the destruction of the evil-doers was decided upon ; and, in the struggle, to strike the enemy, such an enemy, at his weak point, is but natural. Otherwirse, if an enemy is surprised by the other party, we should pronounce that course as inconsistent with all the sound principles of morality. Should we think that it is fair to allow an enemy to grow as strong or even stronger than ourselves, before we challenge him to a fight ? Whatever might be the theoritical talk, it is impossible to understand how the evil deserves to be cherished with a good-will, until it should grow too strong for us, or why advantage should not be taken of the weak points in the opponent who is nothing but Evil.

The principle of practising *Dharmachchala* in dealing with the wicked hardly seems objectionable. For it is just giving the devil its due. The soundness of this principle is too often acknowledged by all in everyday life. This is not justifying the means by the end; but it is the natural course to be adopted towards the end. In the acts of Bhima there is not even a shadow of any casuistic morality.

In Adi 68-157 some inconsistency is seen by the critic in saying that Draupadi is Sri. or Sachi and so on. In this edition, it may be seen, the passage remains bracketed and likely to be explained away as interpolation ; but when we remember the explanation of Draupadi's five-fold nature by Vyasa after *Swayamvara* and have reasons to believe in the theory of many souls consciously tenanting a body, it is not

difficult to perceive the consistency of this passage. Further the term Sri is used in the Vedas to denote not only Lakshmi, but many others as *Srva Vedà bhimanitvat Srir Brahmàni cha Bhàrati.* (vide Rig-Bhashya by Sri Madhwacharya). Again, in Arjuna we admit an *amsa* of the Supreme Being called Nara, and, corresponding to that an Avesa of Sri or Lakshmi in Draupadi might be an equally admissible explanation to the believer, though to the unbeliever no explanation of the kind would become satisfactory.

Of many other little points that are noted by modern critics as ungracious in the great work, there is one very curious incident, that is, the Pandavas' jointly marrying Draupadi. The first and most curious point about the criticism is the bold generalisation from but a single instance of doubtful nature. In a society whose moral code does not contemplate. or countenance the question of polyandry at all, in which the custom of a woman's marrying many husbands even successively has been a matter for the worst social stigma, or in which it was glory to the wife to be burnt with her husband, a single curious incident must certainly be accounted for on grounds other than the supposition that polyandry was a racial custom. This generalisation is only matched by the other about the widow hood of women living a happy life after the death of their husbands—a supposition supported by the single instance in the Bharata of Kunti surviving Pandu. If polyandry had been a racial custom, it is not easy to understand how in this one instance alone, it became noteworthy, or how Drupada came to question the propriety of the five marrying one woman, even after he knew that the disguised Brahmans were members of the Kuru family. There is no mention that Drupada thought them to be of some unknown race, though modern critics would readily think of the sudden advent of a new race on the occasion of the *swayamvara.* It is not easy to understand how Draupadi, such as she was, the common wife of the five, became such a virtuous character that she has come to be reckoned as one among the virtuous women, to remember whose names constitutes a virtue. Had it not been for the explanation which Vyasa gives of her five-fold nature and the vision with which Drupada was favoured to see the truth directly, Draupadi's character could not have been so highly regarded both at the time of the Bharata story and in times later.

In the next place some emphatic remarks are made on the habits of drinking and meat-eating and these are all beside the point. Just as there were different schools of thought in speculative philosophy, so also there were different communities which, though kept together by some common bond, had severally different customs and habits of life, even as we find to-day among the peoples of this country. That some

ate meat or drank intoxicating liquors is no evidence of the recognition of such habits, at least in the Indian world. For want of space, we cannot here discuss the references to Srauta and Grihya sutras.

The statistics exhibited in relation to some of the foremost characters only show how misapprehension is constantly caused. Reluctant therefore to notice such trivial objections calculated to spoil the taste of the reader, we should once for all say that the remarks might be right only in the view of those whose happy portion it is not to know the traditional meaning, which is of the most edifying character. It may be seen that certain habits and customs are shown as worthy of condemnation, not because they are such in the Hindu view, because that they are condemned in the view of the modern critic or of other societies.

The facts that are cited to enforce the conclusion regarding the best course of moral conduct are misinterpreted. If the violations of the accepted moral code are exemplified by the individuals of the Bharata society, they are only just like the violations of the men of modern civilisation, whose code of morals is presumably much higher. There were in those days Charvaka notions, as there are now the notions based upon modern Desires for some always think that the violation of the moral code is the Royal Road to finding pleasure. (Vide Apastamba Dharmasutra.)

If in the Ramayana the lesson taught is that one should act like Rama and not like Ravana, the lesson taught in the Bharata would certainly be that one should act like the Pandavas, but not like Duryodhana and his brothers. Such a lesson is not however to be derived, the modern critic says, from the Bharata story, since he finds inconsistencies in the character of every one of Pandu's sons. Our experience and notion have been on the other hand that the conduct of Pandu's sons have been exceptionally righteous, and that generation after generation has become better for the knowledge which they have gained of the heroes by the study of great work. Two-fold is the explanation which sets the Hindu mind at rest regarding the seeming irregularity or inconsistency in their conduct: 1. The faults in the heroes are such as cannot take away or reduce our high esteem for them, and 2. The heroes dealt with other people according to their own desert, and in short they may be said to have given each his due, that is to say, their understanding of men and their character was not of a superficial character; but they looked into men. Further, to a Hindu the heroes do not appear men of the common run, but as higher beings that are placed on earth to work out their own destiny and at the same time make their example felt by all around. On the other hand, if the faults had been really

so serious as the present critics make out, the influence exercised by the story should stand unaccountable.

Accordingly, this fertile source of misinterpretation and misrepresentation was fully realised by Sri Madhvacharya and, in explaining the necessity for his writing the Mahabharata Tatparya Nirnaya, makes the following observation. "Thus from all the Puranas, from the Pancharatras, from the Bharata, from the Vedas, and from the Ramayana, this holy story is extracted, all the contradictions being explained away, the truth being conclusively shown, by the strength of reasoning and understanding, and by the Grace of the Lord Himself. And this holy story is told by me so that it may accord with the accounts given in works of many Kalpas. This is not based upon one particular work. Therefore no inconsistency here should be thought of. In some places one thing for another, or the contrary, is stated to confound the Asuras. Hence this *Nirnaya* is made by me. Similarly, in *the portions* to come no inconsistency should be thought of. This is conformable to all Kalpas or ages, and this course is the one traditionally handed down through all times In the Puranas, statements in certain cases might be attributed to one while they are made by some other; for instance, the glorious Krishna tells Draupadi that all the hundred, Duryodhana and others—I shall show you how the hundred were slain or smitten down by the arrows of Arjuna; and I shall show them to you. But the fact they were killed by Bhimasena is evidenced by many texts. In a detail account they are killed by Bhima, and in the brief account they are said to have fallen by the hand of Arjuna."

SRI KRISHNA IN THE MAHABHARATA.

Even when we consider the Bharata as a stirring story of a great war between the Kurus and Pandus, we cannot fail to see how Sri Krishna's life and work are inseparable from it. Perhaps the author has prophetically made a provision against any other view regarding Sri Krishna's relation to the Bharata story. The Pedigree of the Kuru race is sketched so as to make Sri Krishna a descendant of a branch of the Lunar race. Yayati was an emperor of the Vedic times. He married Devayani; the daughter of Sukra, the Brahman preceptor of Asuras, and Sarmishta a princess. Devayani bore him two sons, Yadu and Turvasu, and Sarmishta three, Druhyu, Anu and Puru. Sri Krishna comes of a line of which Yadu was the progenitor, while the Kurus were the descendants of Puru by Sarmishta. Both the Yadavas and Pauravas (or later the Kauravas) were distinguished as great rulers, warriors and benefactors of the world. Generally relations between the descendants of both the branches appear to have been very intimate and friendly. At the time of the present

story the relation—ship of the Yadavas to the Kauravas, including Pandu's sons, is seen to be so near that Kunti happens to be the aunt of Sri Krishna. Naturally, then, the interest which the Yadavas felt in the Kurus and Pandus was equal, as we see, even at the time of the war. However, the righteous sons of Pandu always perceived the greatness of Sri Krishna and found in him a true friend, a just and wise counsellor. Accordingly, there was no great achievement in which they did not seek Sri Krishna's counsel and help, which they proved to deserve.

Chapter 68 of the Adi Parvan tells us of the antedents of the various personages that played a prominent part in the history of the Great War. Some might think that this chapter and the ideas in it belong to a much later age; but the genuineness of the information recorded in this chapter is proved by the references given to it in later works, and by the frequent use made of it in later literature. The Vedas, Upanishads and tradition, all favour the view, and the ideas belong to Vedic antiquity. Apart from this consideration, the account of *Amsas* is a piece of unmistakable evidence of the immortality of the soul; for this account makes it clear that these personages as well as the lesser beings must be connected with a life, before and after that in which they were actors in the Bharata history. Thus the theory, so beautifully and effectively expressed in the twelfth verse of the Second Adhyaya of the Bhagavad-Gita, also most agreeable to the Sutrakara and the sages of the Upanishads, is a brief statement of the account of the Bharata men in this chapter. As in the Vedic, so in the Bharata struggle, both the Devas and Danavas are concerned, either as men or as beings of still lower order. A brief yet comprehensive view is here afforded in the concrete of two opposite forces, *viz* Good and Evil. In the first place, only for this world tossed by these two forces, there is the necessity for a God of perfect wisdom and goodness.

Advanced thinking has, no doubt, made that God either no ruler or altogether powerless—a position which may in effect be equivalent to denying Him. The Bharata, however, takes a different view in the matter. He is, indeed, immeasurable and incomprehensible in His unlimited nature. All the same, He is in close contact with every being and definitely useful to it. To fulfil this function, to give limited beings an opportunity for knowing Him ever so little, He appears among men and other beings to define and differentiate their workings towards their destinies. (Gita) Such is the purpose and truth of every Avatara of the Supreme Being, and this cannot be denied a place in our serious Thought, since our perception does not always rise to that height of clearness. *Naishä tarkena matiräpaneyä.* In the Gita this idea has been very vividly put forward thus. "*Sambhavâmi yugë yngë.*" if not every day.

At the juncture when the feuds of the Kurus and Pandavas grew so serious as to mark the transition of a *yuga*, there indeed was a great necessity for His appearance to settle the course of Righteousness between the Yuga that was passing and the Yuga to follow. So the eternal God of gods, Narayana, not to be confounded with any other, came to be among men as the glorious Vasudeva. Sesha, His constant attendant was Balarama and Sanatkumara was Pradyumna and several other great men of distinction were the *amsas* of the several gods. Commanded by Indra, the whole society of Apsaras, celestial damsels, were born on earth as the sixteen thousand queens of Sri Krishna. Sri Lakshmi was also by an amsa Rukmini on earth ; as also Satya Bhama.

When he so appeared on earth He behaved himself in many respects like men, though occasionally he gave proofs of his Supreme nature. As one connected with a branch of the lunar race of kings, which made him equally kindred to the rival parties, it would be interesting to review Sri Krishna's relation to the Kurus and Pandus, and to the world in general, how far he acted as man in this relation and how at the same time he acted consistently with his Supreme nature.

At Hastinapura the sons of Pandu had been admitted into the royal household on the representation of the sages of the *Narayanasrama*. Their ability and skill, and their virtuous disposition soon won for them the admiration of the people, love of the subjects and affection of their blind uncle, Bhishma, and other elders. But all this could not save them against the jealousy of their hundred cousins. That feeling grew in their heart only by virtue of their nature, but was not induced by any defect in the character and conduct of the five brothers. During their pupilage under Drona the feeling became a deep-rooted hatred, as the Kurus, day after day, marked the matchless strength of Bhima and the skill of Arjuna. Bhima became a special object of Duryodhana's hatred; and the malevolent activity towards him was more marked than towards others; for Bhima's arm appeared sufficiently strong to defend Pandu's sons against all the rest of the world. Poison was administered, which Bhima digested; venomous reptiles were brought to bite him ; but they died. He was thrown overboard into a deep whirlpool in the Ganges, but he came out unscathed. Thus failing in all these simple stratagems Duryodhana designed their burning in a house of wax. It would appear that Pandu's sons underwent all these ordeals without having displayed in any manner their great power and skill to defend themselves against the wrong-doers. Even when they knew their intentions, they did not rebel or return the injury; for they felt strong in their righteous and dutiful course. When, at last, they were to be burnt with the house,

the wisdom of Vidura and the self-discipline of the Pandavas quietly defeated the duplicity of Duryodhana, and they carefully escaped leaving the citizens around to mourn for them and condemn the wicked plotter.

All this time we do not find Sri Krishna either questioning the conduct of the Kurus or rendering any special help to the Pandavas, though he is more intimately connected with the latter, who were his own aunt's children. Nor is Sri Vyasa seen to interfere in these inimical relations of the coparceners. Vyasa, who appears unto the Pandavas to recommend to Bhima the acceptance of Hidimbi and consequently knows everything about the treatment, does not think of settling their relations. They may both be seen to simply watch the development of the innate tendencies, so that the world itself might find justification for their relations in their later political life. The grand truth, here made patent, is that even a positive all-powerful God of the universe allows the growth of the individual responsibility in the limited beings and regulates the consequences of their abiding by, or violating, a law. Now the world having reason to condemn the Kurus, Sri Krishna also could do, unsuspected of any partiality. His anxious enquiries after the Pandavas had brought him news that they had probably escaped from the fire.

Draupadi's Swayamvara was proclaimed, Sri Krishna expected the Pandavas, if alive, to compete, and went thither in the hope of seeing them. In the rank of the competitors Krishna noted the five in disguise and pointed them out to Balarama who was also pleased to slowly recognise them. When other princes withdrew after unsuccessful attempts, and Arjuna *incognito* rose and advanced towards the bow, 'Sri Krishna, the foremost of Vrishnis, who was far superior to Suras and Danavas, (Vaisampayana says) pressed the hand of Balarama in great joy, being sure of Arjuna's success.'

When Arjuna accompanied by Bhima with an uprooted tree in his hand stood forth to beat back the riotous princes, Sri Krishna again tells Balarama, "As surely as I am Vasudeva, this noble youth stringing the great bow is Arjuna; and this again who pulling a tree by the root, hastens to rout the other princes cannot but be Bhima; here is Dharmaputra fair of complexion and of prominent nose. These two youngsters of fascinating form are those born of Asvins. So do I think." It is now certain that Sri Krishna, though able, had not come as a competitor. 'He came only to see the living Pandavas of whom he had heard reports.' For he knew that all the other princes would prove powerless and Arjuna alone could draw that bow; and so 'he did not wish to string the bow and the sons of Pandu were so beloved of him.' When he meets them in the cottage of the potter, his congratulation reveals

what just feeling Sri Krishna cherished towards these and the Kurus; and he accordingly says, 'Fortunately, you have all, Pandavas, escaped from the fire; fortunately the wicked son of Dhritarashtra and his counsellors are thwarted of their hopes.' The triumph of Virtue and the discomfiture of Vice can be the only grand things that should delight the great; and here Sri Krishna gives expression to nothing more and nothing less. This impartial disposition, the absolute attribute of the Supreme Divine Justice is manifested at the very outset.

Sri Krishna attends the marriage, honours his aunt and Draupadi with ornaments to the great joy of the Pandavas, and leave them safe in the city of the Panchalas. Sri Krishna, unlike other princes, is rejoiced at the success of the deserved.

Dhritarashtra also seems rejoiced at the survival of Pandu's sons and to feel abashed at the treacherous conduct of his sons ;apparently shares with the rest in the joy of their success in the Swayamvara. Vidura makes him understand that it would be safe, nay, glorious to take them back under his protection and care. Dhritarashtra then desires Vidura himself to convey the message.

When Vidura communicated the desire of the king in the presence of Sri Krishna, Drupada and others, a question naturally arose about the intentions of the king and his sons, and the probable dangers. Kunti asks Vidura to consider well the advisability of the course, since he himself had saved her sons by timely advice. Vidura's reply is characteristic and full of significance. He tells her, "Your mighty sons will never come to ruin and soon they will have their own kingdom and enjoy it in the midst of all kith and kin; grieve not, Kunti'. Sri Krishna was however, the first, to approve of their return to Hastinapura, (verse 6 Chap 226); and he accompanies them all to the city. From this moment Sri Krishna takes care to see that the Pandavas are well established and become enviably prosperous, and to show that, by virtue of a certain Power, they could not be easily done away with as Duryodhana thought. By his grace they obtain Indraprastha, which was built for them by Visvakarman, the architect of the gods. Till interview was had with Maya after the burning of the Khandava forest, Sri Krishna had stayed with them for a considerable period.

His consent to Arjuna's suit to his sister Subhadra's hand and frequent visits mutually between the Pandavas and Sri Krishna form an essential part of the story that it is difficult to regard Sri Krishna's connection as not intrinsic. If Balarama and most of the Yadavas were equally interested in the two parties, they

do not, however, seem to have a special attraction for or perception of the merit in Pandu's sons. On the other hand, Sri Krishna knows it, and is therefore frequently in their midst. Before the war when both Arjuna and Duryodhana went to secure his alliance, Sri Krishna incidentally and with great subtlety discovers to our view the submissive character of the former, and the pride and haughtiness of the latter. Thus step after step it is observed that the Pandavas deserved his grace and he was always helpful to them. The haughty Duryodhana, unwill ing to sit at the feet of Sri Krishna, betrays his want of humility and could not necessarily deserve his grace or help.

The wonderful sabha built by Maya, and the desire of Yudhishtira to perform Rajasuya at the instance of Narada, are the two points which may be regarded as the revival of the feuds. Now the one insuperable obstacle which Yudhishtira saw before him, was how to subdue Jarasandha. At least in this connection Sri Krishna's personality must be taken as proved. It is quite inconceivable, as the Bharata makes it clear, how without Sri Krishna's help the vanquishing of Jarasandha could have been accomplished. Sri Krishna describes the strength of Jarasandha and tells Yudhishtira that Jarasandha, when challenged to a fight, would offer to try his strength against Bhimasena only, who is more than a match to him and that Yudhishtira need not be diffident of Bhima's strength, or success. When entrusting Bhima and Arjuna into his hands for the purpose (ii-20-6&7), Yudhishtira with confidence says, "Certainly, you do not lead them on whom Lakshmi frowns; and thou leadest only those upon who she smiles. I am sure Jarasandha is killed and Rajasuya is accomplished by me, in as much as I abide by thy bidding'. (10&11) At last all the princes are brought into subjection and made to pay tribute and the Rajasuya is also gloriously accomplished; and the sacrifice could not close but eventfully. Here follows the famous passage where in response to Yudhishtira's request to know who first deserved *argha* or *puja*, who was the one that deserved it, Bhishma declared Sri Krishna as the most worthy of all that were present. With the approval of Bhishma, Sahadeva duly paid the honour to the glorious Sri Krishna, the whole assembly of the princes looking on with approbation. There was one exception; Sisupala could not bear to see the honour done to Sri Krishna. In chapters 41-58, Bhishma is compelled to prove how the honour was due to none but Krishna. Unless one reads the glowing words in the original, the intensity of the truth felt by the great Bhishma and other great men of the time cannot be fully perceived. In the light of this passage it would be absurd to deny Sri Krishna's personality, his intimate connection in the Kuru Pandu story and his glorious way such as be-

come none but the Supreme Being. The genuineness of the passage is borne out by references to it in good old works. Among classical poets Magha makes a beautiful abstract of the speech of Bhishma, who concludes as follows.

Dhanyosi yasya Hari resha samaksha eva Duradapi kratushu yajvabhirijyate yah | Datvargham atrabhavate bhuvaneshu yavat samsaramandalam avapnuhi sadhuvadam.

Now Duryodhana with his uncle Sakuni stays for some time in the court of Yudhishtira. He makes a leisurely survey of the wonderful sabha. He is laughed at when he mistakes a crystal enclosure for a water-pond, or tumbles down in a pool of water, or strikes his head against mirrors counterfeiting open doorways. Having thus made himself ridiculous, he could no longer stay there. Now it is not the ridicule that worked up to a point his innate evil nature, but it is the sight of the marvellous fortune and prosperity of his cousins, whom he would have burnt or driven to be beggars. The sneaking evil nature could not act as a true Kshatriya ought to, and only finds an inexhaustible fountain head of wickedness in Sakuni at which he could drink to his heart's content. To him Duryodhana speaks his heart in transparent words of his purely evil nature. (Sabha - 74. 31-34-37).

" What man of any fire would brook to see his born enemies prosper, while he is not? Such as I am, I am neither a woman nor no-woman; neither man nor no-man—I, who to-day bear to see such prosperity of theirs. Having seen in them that Lordship over the world, that richness of wealth, that great Yagna, who, being one of my position and temperament, would not burn to hate them? I am but single and powerless to rob them of their royal fortune; I do not find helpers; so I think of death. That fate is Supreme and man's power is in vain, I think, when I see in Kunti's son that undiminished and unblemished fortune, O, Saubala. I already endeavoured to bring about his ruin. He escaped all that; nay, he is prosperous, even as the lotus in water. So, I think that Fate is all powerful, and empty is man's power. Dhritarashtra's sons go down and Pritha's sons go up day after day. Further there is Krishna, who with all his heart promotes their fortune." The nature of simple and absolute envy is in its entirety discovered to the great master of crooked ways. When Duryodhana says that he is but single and has no helpers, evidently he himself proves that he was left alone to envy, while all the other princes and men were generally rejoiced at the great good fortune of the righteous king. Perhaps, he has one in his uncle, who standing on an eminence of kindred nature appreciates him with a whole heart. That Krishna, whom Duryodhana would not dissociate from the Pandavas, cannot for any reason be eliminated from the story.

Since that hour the brutal passion rankled in Duryodhana's heart. Sri Krishna had just then left the Pandavas and might not soon return. Uncle Sakuni sharply placed his scheme, which Duryodhana eagerly welcomed; for Sakuni well knew of Yudhishtira's overpowering passion for a game at dice. The plan quite suited the cowardly wickedness of the prince. Soon he and his party succeeded in prevailing upon the blind king to give effect to their scheme. When Dhritarashtra proposed to consult Vidura, before he could give his consent, Duryodhana remarks, " Vidura is something more than Krishna, full of penetration, always counselling what is right, which is not the course to our success; and success by a righteous means is out of question. " Thus Duryodhana plainly states how both Vidura and Krishna are friends to Right, and so they are friends to the righteous Pandavas. Duryodhana's wickedness is not an unconscious instinct or propensity, but a well meditated course of Vice. Well aware of the noble, straight forwad disposition of Yudhishtira and of his docile nature and constancy in the step once taken, he hopes of deluding Pandu's son.

The most revolting behaviour and the tortuous policy adopted in the gambling, or the suggestion made to Yudhishtira to stake his brothers and his wife, may be here passed over; but it is not possible to conceive the intensity of the evil nature that suggested the disgusting treatment of the innocent noble queen of the Pandavas. The miraculous, yet the undoubted fact of the protection of her honour—what can it tell us? Whom did she call upon for protection when her chivalrous husbands were tied down by the force of a promise or a spirit of dutifulness? Who doubts, or ever doubted, that the succour came to her from the Almighty Lord alone, the true and constant friend of helpless innocence, whom she always identifies with Sri Krishna. (Sabha 90-41-45.) Now there was a veritable miracle, which foiled the devilish purpose of the miscreants. Perhaps, this one incident was sufficient in the eye of all good people, to proclaim the Supreme nature of Sri Krishna; and the generality of the world could neither forget the miracle nor neglect to hand down the sacred tradition. Though Duryodhana and his evil associates were, by virtue of temporal power and previous arrangement, able to carry out the cruel and shameful scheme, it is evident that all the great preceptors, princes, ministers and elders loudly condemned it. The scene is one which nothing but actual history can give us; for, imagination would shrink from the creation of such an awkward situation.

After Sri Krishna had left them at the close of Rajasuya, he meets the Pandavas only in the forest to give them some solace in the misfortune that had

befallen them. We see therefore that the wicked plan was conceived and executed with a promptitude of which consummate wickedness alone is capable.

Though there had been no time to think of Sri Krishna's advice before assenting to play, though there was no such necessity felt by Yudhishtira, we might still wish that Sri Krishna, the Almighty who rules from within and from without, had given Yudhishtira a better mind and heart; but that is not the course which the Almighty prescribes for the souls that have to work out their own destinies in the mundane life. While he makes Yudhishtira act on his own responsibility, he affords opportunities for the evil nature also to develop until its destruction becomes inevitable and justifiable. This truth is to be read in Sri Krishna's brief, yet clear words of consolation. (Vana 12-5-7) *Nikrityabhi charan vadhya esha Dharmas sanatanah.*

He who behaves himself hypocritically, is fit to be destroyed; this is the Eternal Law.' Thus an evil-doer cannot be said to have worked out his own destiny until he has wronged the righteous. Whether he is the invisible Lord of the Universe, or Sri Krishna in the finite form, He always works the same law, and nowhere do we find Him acting in any other manner. This last observation is fully borne out by the next speech of Sri Krishna (45-48). He says to Arjuna, "Thou art mine own and I am thine own ; those that are mine own, are thine indeed ; he who hates thee, hates Me ; he who follows thee, follows Me. Thou art Nara, matchless (Arjuna), as surely as I am Narayana and Hari. We are both of divine nature and come into this world at *the* time, O Partha: thou art not other than Myself. and I am not other than thyself. It is not possible to know the differnce between us, O the best of Bharatas!" And to Draupadi, who pours out her grief in a lengthy account of her sufferings, who recognises Sri Krishna, as the One Ruler of all beings, gods and men, Sri Krishna encouragingly says: "The wives of those at whom thou art enraged, will bewail their husbands weltering in blood, stretched on the ground, covered with the arrows of Arjuna. Whatever is befitting to the Pandavas, I shall see that done; grieve not. I truly tell thee that thou wilt be the queen of those that rule. The heavens might give way, the Himalayas might be rent, the earth might go to pieces, the sea might be dried up, O, Krishnà, My word will never prove vain." Supposing for a moment that this scene in the forest is of the poet's making, we can still see that the character of Pandu's sons and the support which they find in Sri Krishna must have been facts before imagination could work it up into the story. From the last two passages now quoted, it is clear that all right thinkers had soon recognised the Supreme nature in Sri Krishna and the righteous character of the Pandavas; and the passage con-

veying the assurance which Sri Krishna gives of his own self, of Arjuna's self, and of the punishment awaiting the wicked, are all intended to record the understanding of the contemporaries, the belief of the author, the fact which had to be perpetuated through future.

Sri Krishna pays another visit to the Pandavas, when they had returned to the Kamyaka forest. After mutual greetings Sri-Krishna assures Yudhishtira that "he has won both this and the world to come by his truthfulness and straightforwardness. For, righteousness is far superior to the possession of a kingdom, and to this possession too, Tapas is the basis." The sufferings which the Pandavas undergo, are thus considered by Sri Krishna to be the preparation for a glorious empire, and there fore, we should see, He did not prevent the misfortune. Trials form the way to enduring happiness, here or hereafter, (Vana. 190). Markandeya who was present during Sri Krishna's visit, describes the Matsya avatara of Hari, and in a lengthy discourse tells Yudhishtira of the future kali yuga, and lastly of Hari's avatara as Kalkin—all tending to show that the Pandavas' faith in Sri Krishna was the right-path for a glorious success. Markandeya himself was led to such a discourse by the visit of Sri Krishna.

When Sri Krishna, king Drupada, and all met at Virata's capital for the marriage of Abhimanyu and Uttara, it was decidedly known that the Kurus were resolved to give no share in the kingdom to the Pandus. Still all the right-minded princes, anxious to save the total destruction of the races, proposed to send messengers for negotiations of peace. Now Sri Krishna asked Drupada to manage the affair as best as he could; for he did not wish to reduce the human responsibility, which individuals ought to bear in their mutual relations. He stands out as the General Director and the Great Disposer.

Duryodhana and Arjuna both approached Sri Krishna to secure his alliance. He noticed Arjuna first and Duryodhana later, and in reply to their request he tells Duryodhana that he would help both, but would give the choice first to Arjuna for two reasons.

Duryodhana came first and Arjuna was fiirst seen; the rule of Sruti is that choice should be given first to the younger and their desire fulfilled. The alternatives proposed are (1) that Sri Krishna would be on one side and desist from active fighting and (2) that all the Yadava warriors would fight on the other. Duryodhana of course was left to choose the latter, which he was glad to do and having chosen it discovers his faith in physical power. So Duryodhna returns elated with success, that

he had deceived Sri Krishna. *Krishanam chăpahritam matva samprapa paramam mudam.*

In chapter 29 of this Parvan Sri Krishna plainly tells Sanjaya what his attitude is towards both the Kurus and the Pandus. In the very first sentence he strikes the key-note too distinctly to be mistaken. He says " Sanjaya, I do wish the prosperity, safety, and the good of the Pandavas, and equally I wish the prosperity of King Dhritarashtra, the father of many sons. It is always my wish that I should have to tell them nothing else than" Be Peaceful " Having next pointed out the righteous course of life, especially for a Kshatriya, and having emphasised that virtue and justice form the basis of all good actions Sri Krishna refers to the most ruffian-like behaviour of the Kurus towards Draupadi, and in this connection makes him understand that only the wrongs done to innocent righteousness would rouse him to action, and such wickedness, he would not let go unpunished. Sri Krishna could not distinguish Duryodhana " from a veritable thief who would rob others either unseen or by force when seen. "

Then Sanjaya is asked to form an impartial judgement of the character and the suffering of Pandu's sons and to bear in mind that he could still bring about peace, if the Pandava's interest should not suffer, and *that* he would consider a meritorious act on his own part, and that the Kurus might, by such a course, escape from the jaws of death. He says, ' Do you think that Dhritarashtra's sons would listen to me when I come and speak words wholly righteous, and harmless to all ? Do you think they would honour me when I come? If they do not, know thou, the haughty Dhartarashtras will be burnt up by their own action. The forest protected by the lion or the lion protected by the forest will not come to destruction. " This scene is not a mere imagination; it must be bare fact. It is the most striking occasion when Sri Krishna 's character as the Supreme Deity is made manifest, for we expect God only to interfere when innocent piety is helpless, and that he does now, still affording Duryodhana a chance of retuning to the right path and of escaping destruction. The simplicity and naturalness of this scene precludes the region of *mere poetic* fancy. If there must be any one person who had so acted in the Kuru-Pandava history, we cannot suppose that there was any other than Sri Krishna.

On his return Sanjaya reports: " The words of Krishna were very soft, but severe in effect. His speech was well measured and thoughtful. It delights our mind, and then it harasses the heart. He has asked me to tell you in the court, in the presence of the old Bhishma and the preceptor that if the Kurus would care for happiness,

they should make over to the Parthas their share; otherwise these should hasten to enjoy all the pleasure, before peril should overtake them. Sri Krishna says that the cry of Draupadi that called Him from a great distance does not cease to ring in his ears, or drop out of his heart, even as a growing debt, and that enmity has been now kindled between Kurus and Parthas togather with him. This word of Krishna has filled me with great fear, as I see the growing covetousness of your son; if the dull fellow, counting upon Bhishma and Drona and the prattling Karna, does not understand the valiant two, brilliant like Soma and Indra. Disposed as he is to settle matters most favorably to the Kurus, Sanjaya feels compelled to open the eyes of Dhritarashtra and his sons to the glories of Sri Krishna and his power, and endeavours, in the name of justice or for the sake of self-protection, to exhort Dhritarashtra to desist from the purpose of trying the fortune in a field of battle.

Also Bhishma, though constant on the side of the Kurus, does not hesitate to acknowledge and declare the glorious nature and power of Sri Krishna and the righteousness of the cause He espouses, and to advise the Kurus to resort to peaceful means. (V-40).

Dhritarashtra's regret for being blind would be unmeaning if, Sri Krishna were no real person, and if his visit were not a fact. (V-70).

At the request of Yudhishtira Sri Krishna agreed to go to the Kurus and sincerely propose peace to them: for that is the course which every good and humane person ought to pursue till it becomes actually impossible. By nature Yudhishtira has a rather tender heart that he would have peace at any price. Sri Krishna, therefore, assures him again (Chap. 71--Verses 87-89) that he would strive for the welfare of both, would gladly have peace without prejudice to the Pandava interest, and save the lives of the Kurus and Srinjayas. Yudhishtira after all concludes with 'Thou knowest us, Thou knowest the others, Thou knowest the things as well as how to say. So Duryodhana must be told whatever is good to us. All that could be said without violating Dharma, mayest Thou speak, whether it is for peace or for any other thing'. There must be a real person to do this request, to convey such a message.

The intention of Sri Krishna is so far truly consonant with that of Yudhishtira or any other disposed to be peaceful. But at the same time Sri Krishna tells Arjuna what his perception is of the actual conclusion, and that all his endeavours to make peace are in deference to the wishes of Yudhishtira. He perceives that "Duryodhana's nature is essentially bad, and it is like a ground that, in spite of all labours of the tiller, would bear no crops for want of rain, and man's exertion

stops short of it, and, that the field lies fallow scorched up, is the work of Daiva, the unseen Power." 'Both that power and man's exertion are jointly the cause, and I shall do that portion which is man's duty. It is not possible for me to do the work of Daiva, too." He thus draws a vivid picture of the willfully wicked Duryodhana, who is not ashamed of his wrong doing.

Bhima and Arjuna are also inclined to peace from considerations of humanity. Sri Krishna, however, just tests whether their chivalrous spirit was in any degree quenched. It is not (Ud. 73-78). All the five do know that their cause is right, that they have strength to fight it out, but their good-nature compels them to try the soft means; Sahadeva, however, feels the force of the arguments frequently advanced by Sri Krishna, perceives the true character of the enemy and accordingly the war prefers to peace, even if the Kurus should offer to have it. (v. 80. 1-2).

(v. 81) Draupadi exhorts Sri Krishna to bring condign punishment upon the wrong-doers, for, nothing else would give her peace. In reply to her Sri Krishna states the true conclusion of the affair and assures her of satisfaction.

It is noteworthy that Sri Krishna does not accept the reception arranged for him on the way by Dhritarashtra and he is not to be gained over by gifts and honours, of which Vidura tells the blind king:—

Anyat Kumbhat apam purnat, anyat padavanejanat (avasechanat) । *Anyat kusala samprasnat nachechchati (naivekshyati) janardanâh.*

Again Bhishma warns Duryodhana against any neglect towards Krishna or of His counsel and predicts that he and his ministers would in no time be destroyed. (v 88) (21).

On the first day of reception Sri Krishna was asked why he refused to accept what Dhritarashtra and his people offered,and he plainly tells them," Ambassadors accept the invitation or other mark of honour when their embassy is accomplished". Again Duryodhana desired him not to entertain any misapprehension and wished to know why he refused. Sri Krishna replies (v. 91. 25-26-27-30-34-45). ' I cannot abandon Dharma for gain, through impatience, from hatred, for lucre or under any pretext. Invitation is accepted under force of love or peril; you bear no love to Me; nor am I in peril. One ought not to eat of the enemy's food or to offer him food. Those that hate the Pandavas hate Me and those that are attached to them are also attached to Me. Know I am one with the Pandavas constant in the path of right. All this should not to be eaten, being associated with evil

intention. I believe that only the food of Vidura is fit to be accepted." Accordingly Sri Krishna accepted the preparations of Vidura, being wholesome and tasteful on account of his true devotion and sincere heart. Before leaving Hastinapura Sri Krishna bestowed upon the blind king a sight of his Viswarupa, proved futile the hopes of Duryodhana and his party to bind Him and made it evident how ineffectual their little power was against him, and finally gives them the choice between a happy peace with the Pandavas or utter destruction. (v. 95.)

At the request of Dhritarashtra, Sri Krishna tells Duryodhana how advisable it would be to be peaceful with the Pandavas and how ruinous it might be to be hated by them (v. 124-862). However, Duryodhana is imprudent enough to say (v. 127-5), *Nachaham lakshaye Kamchit vyabhi-charam ihatmanah*—the same Duryodhana who importuned his father to avoid Vidura's counsel.

Now we have been viewing Sri Krishna from two positions;(1)to discover how He was a real personage and was really an important factor in the Bharata history and (2) how the finite individual Krishna came to be believed as the Supreme Being. Of the few facts noted above, His relation by birth, His sympathies induced by kinship or by their vituous qualities, His principle of moderation and guidance, His fearless outspokenness before friend or foe, His judicious speeches and replies adapted to different characters or temperaments, all go to prove His individuality.

Again, His unperturbed mind unclouded reason, immeasurable wisdom, unqulified love of the righteous, the complete absence in Him of erroneous views or notions, the spirit of guiding the individuals by conviction and self-choice,the occasional proofs afforded of His divine nature and the utter absence of dependence on others are in evidence of His Supreme nature, though He often seemed to think, speak and act like men in whose midst He had chosen to appear.

The never-to-be-forgotten miracle that protected the honour of Draupadi, the embassy which He undertook to the Court of Duryodhana, the fact of His having been the charioteer of Arjuna, the very remark of Duryodhana that, like Sri Krishna Vidura was capable of giving only good counsel; the destruction of Jarasandha which made the Rajasuya possible, and Duryodhana's complaint to Sakuni that there was Krishna ever ready to promote the cause of Kunti's sons, are a few points which clearly prove that, but for Sri Krishna, there could have been no great Bharata or Epic action at all. For, the story would have otherwise sharply ended, when the tournament was held at the close of their pupilage under Drona, Bhima being anxious to crush Duryodhana; or later, when they were asked to go to Varanavata, or in the

battle after *swayamvara*, or when Draupadi was dragged into the court, or when Duryodhana was taken a captive by the King of Gandharvas. But Yudhishtira delayed it, hopeful of a better turn; and Sri Krishna often asked the Pandavas to patiently bear the sufferings, till the enemy should bring himself to the brink of ruin. If such a course had not been regulated by a real person as Sri Krishna, there could have been no great Bharata. The unfailing faith which every one of the Pandavas had in Sri Krishna, and, in spite of the promptings of their passions and sentiments, their looking up to him before taking a decisive step in any important measure, such as the Rajasuya or the final war itself,—all enhance the greatness of the war and the righteousness of their cause.

The character of Sri Krishna is so noble and good that, unless his association with the heroes is denied, there might be very little for adverse criticism. When any character happens to be good, good beyond all human calculations, it is natural that in the distance of time he appears more an abstraction than a real concrete being. In all the connections with the Pandavas and Kauravas, Sri Krishna appears to do nothing but absolute justice. This peculiarity must have led the good old sages and even the common people to recognise in Him the Supreme Divine nature. In the absence of any evidence or even a hint, it is a strange sense that makes Him an unreal being or at the best a human hero.

Heroes, as conceived by the latest thinkers, there have been many in our country from time to time; but they were not all regarded as the Supreme Being or as *avataras*. According to the theory of absolute identity of all, every one might be regarded an avatar; but practically the system allows a distinction between an avatar and the individual being that is not an avatar; great sages and saints that are known to have ruled the elements, such as Agastya, are not regarded as avataras. So then it would not do for other people to consider lightly, and summarily dispose of our well established idea of an avatara or the fact of it.

Though Sri Krishna assures Kunti or Draupadi of the utter destruction of the evil-doers or seems to advocate only war, still it would be a gross mistake to suppose that He acts like one who has a passion for war and takes delight in the destruction of God's creatures or in their sufferings (vide His reply to Yudhishtira when talking about peace). All his assurances, on the other hand, are simple statements of the only possible course that would be ultimately open to the Pandavas, that Duryodhana would, by virtue of his immutable nature, inevitably work towards his own destruction, and that therefore a peaceful conclusion could not be hope-

fully expected. This perception of Sri Krishna and the fact in the end bear out the two positions (1) that His was the transcending wisdom and (2) that the agents who seem to act, are but the necessary instruments.

Having well impressed Duryodhana with the ruin that awaited him, and driven him to the necessity of betraying his own inclination to war, Sri Krishna makes the Pandavas see how it is unavoidable. He does not keep secret his opinion of the two parties, or his judgment of the consequences. Why does He warn Arjuna against choosing Him, though He is not inclined to fight, for his help? Indeed, He does not want to throw the weight of His strength into the scale ; but He would rather oppose the moral strength of the Pandavas to the greater physical force on the other side. And the consistent conduct and dispassionate judgment observed in Sri Krishna have not been found to characterise any Epic hero. Bhishma, Drona and many others are admittedly great men and are seen to be equally related to the parties and to be fully conscious of the wickedness of Duryodhana and the righteousness of the Pandava cause: but they could not rise above the circumstances—something still compelled them to fight for the wrong-doer. To a worthy mind, such was the subtle and sufficient evidence, more than any miracle, of His Supreme nature. The Aryan descendant of to-day knows that miracles are wrought by much lesser beings, in whom many inconsistencies prove that the man-hero, who, in some cases, seems to rule the circumstances and environments, becomes powerless in other cases. This is not the picture of our Hero, Sri Krishna; He is an avatar, who out of mere grace has come into our view. Unless the whole thing is viewed in this light, or granted to have been the matter of such understanding, any one author or many authors could not have made so many men speak of Krishna as the Supreme Being or made their Krishna himself tell Arjuna or another, that He is the Supreme Being. Very many are the statements of Sri Krishna, in and out of Gita, where He actually tells them so—those that are sincere and virtuous and do not deserve to be deluded.

For the protection of the righteous, for the destruction of the evil-doers and for the purpose of firmly establishing Dharma I appear in every yuga (age). (gita IV. 8).

This piece of Truth may be regarded as either intimated by Sri Krishna, or attributed to Him by some great thinker. Any how, it must have been sought out in explanation of ethical phenomena and from ethical necessity. The distinction of right and wrong, of good and bad, cannot be relegated to the region of fancy. It is forced upon us by oppressive facts of every day. Some, rather most of us, are necessarily led astray by circumstances ; a few are seen able to turn those circumstances to their own

advantage; and fewer still are those that pursue and accomplish a grand purpose, in spite of the circumstances. Those of the last category become to some extent models for guiding the world: but even these hardly set up any new ideals either by enunciating them or by exemplary life. The world, therefore, requires at long intervals the intervention of some power far, far greater than what is represented by the heroes, whom Sri Krishna describes thus:—"Whatever existence or being is the excellent of its kind, is splendid, of the deep-rootd life, understand *that* to have come into existence with a a spark of Mine. (Gita· x-41).

That is, the types of natural classes, though imbued with divine spark, have after all a partial influence, which sooner or later becomes overwhelmed and nullified; and the ethical standard of actions becomes almost lost; the restoration does not appear possible by means of minor powers, severally or collectively. Now, there is a just and real craving of the human mind that expects only the Universal Power to do the grand work; when the work is so done, that mind does not hesitate or fail to recognise that Agent as that very Power. Sri Krishna came into the world when a Yuga was to be succeeded by another, and He did such work. For such reasons, Sri Krishna was evidently an avatar to those sages that had been blessed with that insight. So the student should not allow himself to be misled by the objection which the gross world often finds and to interpret literally the various statements of seeming inconsistency, but to remember that all the details of Sri Krishna's life must have been observed to be so excellent as to make him so great both during his time and thereafter.

In the Bharata as a whole Sri Krishna is observed, (i) to be connected with the story, and (ii) to be one Supreme Being whose glories are suug. The extant text has many more chapters celebrating His glories and His teachings, whether they were directly communicated to the world by Himself, by a Vidura, a Bhishma. or a host of other wise men, who one and all conclude with the praises of His Supremacy. The most unsympathetic criticism cannot then compel us to believe that in the original Bharata there was no mention of Sri Krishna as the Supreme Being and His workings, either as one of the actors or even as the God of the author or of the community, by whom, or for whom it was written. Therefore it may be emphatically stated that Sri Krishna is the one main Heroe or Object intended by the author to be celebrated in his grand work.

Some Important characters.

The theory that the original Bharata was a pure Epic celebrating the war must, in the view of the orthodox people, have no force; on the other hand, the

story or any other form of the oringinal must have been such as admitted of expansion which the work is said to have undergone. The threefold interpretation of the Vedas cannot be said to have come to be recognised after the Mahabharata was written. This work being a compilation of the ideas of older works, it is natural that the Bharata was written to be a representative of the Vedic knowledge in the Paurusheya form. Accordingly the threefold interpretation of the Bharata has been indicated in a previous paragraph. One of these interpretations requires the author to tell us of the Amsas and of the previous births and actions of the most important actors, which he does in an ***avantara parvan*** called Amsavatarana.

Reflections upon those Amsas and the ethical value of the theory require a separate volume for elucidation. We may now assume that Amsavatarana is true of the prominent actors, and accordingly sketch the character of some who must always be remembered. The modern critic rejects the theory of Amsavatarana, so that his remaks become pointed. Impartial students must hesitate to disallow any theory of the kind proposed as an explanation of the life and conduct of intelligent beings.

Next to Sri Krishna, Vyasa is the most prominent figure. He describes his own birth, his work, his relation to the Kauravas and Pandavas, and writes the history of these people, and survives them too, as the sage of sages in a hermitage on the Himalayas. Sri Sankaracharya claims to have met him ; as also Sri Madhvacharya. On various occasions Vyasa comes in, just as Sri Krishna, to look after the Pandavas in his own way. These details would have no meaning if a real personage as Vyasa should not be granted. In this country his personality was never doubted. He always appears as one who speaks the truth, and, as a sage, does not interfere with political affairs. He helps Yudhishtira in the Asvamedha, consoles him with philosophical explanations, or settles Drupada's doubt with a revelation of truths beyond the ken of ordinary mortal sense. The explanations were satisfactory to those men as well as to generations afterwards. In no manner it is possible to conceive that Vyasa had motives to write for the world of things that were not true.

Dhritarashtra was born blind, as foretold by Vyasa himself, and capable of understanding; but his sense was vitiated by the love to his sons, though he often seemed not to be blind to the merits of Pandu's sons. Naturally this passion taught him duplicity, and while he talked well of Pandu's sons, he was prepared to sanction the wicked designs of Duryodhana. Thus Dhritarashtra illustrates in himself how correct knowledge of things is by itself no proof against the force of passion.

Karna became an early friend of Duryodhana; his jealousy of Arjuna's prowess made that friendship closer, which was still further strengthened by his ambition to be-

come a ruling prince and to distinguish himself as a warrior against Arjuna. In his private life Karna's generosity and munificence have given him undying fame. Sooner or later he must have perceived the righteous cause of the Pandavas and of the greatness of Sri Krishna; but when he was told of his relation to the Pandavas, Karna tells Sri Krishna that he had given his word to Duryodhana and he would not forsake him at that stage. This is another passion powerful enough to subdue reason.

Asvatthama is another constant friend of Duryodhana, far abler than Karna; his actions are impelled by a spirit of revenge, not wholly on account of the wrong done to him or to his father, but to his friend Duryodhana; and under this impulse he kills the Pandaveyas and others in sleep and attacks the *garbha* of Uttara—acts unbecoming him as a warrior or even as a Brahman, and all that to no grand purpose.

Bhishma, Drona and Kripa are admittedly great men and sages, never blind to the truth. They are throughout represented as having a regard for the qualities of the Pandavas and esteemed their cause as a right one, and as having constantly spoken to Dhritarashtra of justice. Still they do not abandon the cause of Wrong and side with Right. How could this be explained? Bhishma who is said to have been living for several hundred years, and fit for expounding Dharmas in Shanti and Anusasana, had not a mind to force Dhritarashtra or Duryodhana to peaceful measures, or to go over to the Pandavas. Drona and Kripa would not do so for the sake of Aswatthama their son and nephew. These three characters still further illustrate how after all small considerations are sufficient to dictate the conduct of man, rather than his wisdom. It is now easy to see that the least touch of passion or regard for worldly considerations would make it impossible for one to stand on the side of right.

Vidura is put on the side of Dhritarashtra, but he is alone. He fearlessly tells the truth to the face of Duryodhana and his father; and on that account he is accused by Duryodhana of bearing ill-will towards the Kurus. Nobody, no Vidura, desired Duryodhana to throw away all good counsel and to bring himself to ruin by denying a share to the Pandavas, which they deserved at least under the promise that they should have their kingdom on return from exile. That Vidura gave timely warning to the Pandavas of dangers would only indicate how his remonstrance in the court of Dhritarashtra was useless and how else he could not help the righteous people against the wicked. The truths which Vidura laid bare, seemed all falsehood to Duryodhana, necessarily when on his way to destruction.

The most important character on the Kuru's side is Sakuni. He is the most unobtrusive yet unfailing spring of wicked action, enlisting Duryodhana's ab-

solute confidence. Karna and other people on whom Duryodhana depended were only regarded by Duryodhana as units of physical strength, and Sakuni was, on the other hand, his moral strength. So he would stand behind and make Sakuni play for him. Morally both being of kindred nature, Sakuni excels by his capability for designing and accomplishing the purpose. Those that would make Duryodhana the hero of the whole work, might with better effect recognise Sakuni as the hero. Merely that Duryodhana was the prince, cannot take away the greater force of Sakuni's part. His character is further so sustained throughout, that for any artistic presentation of Evil Nature, no better hero could be found. Sakuni believed and told Yudhishtira, too, that it is right to be hypocritical on the part of the hypocrite and he proved his words true by his actions.

Gandhari, Kunti and Draupadi represent types which must always be found true in nature. These are not abstractions. Gandhari is righteous, absolutely *pativrata*, and full of that merit to burn anything down which she might look on with angry eyes; but, especially, as a woman, as a mother, she could not prevent her son from having his own wicked course, and she would rather make him invulnerable by her virtuous touch. Kunti throughout appears a warrior's wife and a mother of warriors, too. She would only see her sons live as Lords of what they must conquer, not beg for a share as for alms. At the same time her association with all her relations including Dhritarashtra and Gandhari breathes a healthy spirit, since her regard and dutifulness towards elders were in no manner allowed to be affected by the political relations.

Draupadi is not, as is often supposed, the main hinge on which the Epic action turns. She supplies only the circumstance which blackens the conduct of the jealous Duryodhana, who was bent upon depriving the Pandus of their fortune. After her sufferings, her constant remonstrance with Yudhishtira and his brothers, and her beseeching them for a full measure of revenge, all become a woman in the ordinary sense. Born of no mortal parents, her perception was indeed clear, her sense of truth was so exact that the absolute evil nature of Duryodhana, she knew, could not be rectified and therefore it must be killed out. Very often, women are seen to shrewdly hit at the right point, and it is no wonder that the extraordinary Draupadi did so. She was educated and wise, and, by her conduct and life, has won everlasting fame. Except that she had to marry five husbands, no vioce is heard against her virtue ; for, that was not a choice of her own, nor was it a choice of Arjuna or Bhima or any other. We should note what Yudhishtira himself says when the question came up for his opinion. It is one of the exceptional occurrences which human sense is too weak to grasp in the right light.

Yudhishtira or Dharma appears throughout very attractive by his tenderness and a peculiar disposition to be lenient to evil-doers also. They are attracted to such a character, not by appreciation, but by the hope of using him for their purposes. That he told a lie at the instance of Sri Krishna shows how all his intense faith in Him was put to test on a particular occasion; and he is made to witness the sufferings in hell for having doubted the righteousness of Sri Krishna's words. Generally our sense of right is limited, and the standard of right cannot, therefore, be as we might set up. Only higher beings must be looked to for fixing it with due regard to reasons and consequences far and near. This idea, it is the endeavour of Vyasa to impress as thoroughly as possible. Ydhishtira is not, however, represented as an amsa of Kali or any other Daitya, for the matter of uttering that faleshood or for doubting the rigteousness of Sri Krishna's advice.

If Arjuna was made a skilful soldier by Drona, Bhima is represented throughout the Bharata as a warrior whose adamantine frame and immense energy enabled him to bear successfully the brunt of the battle and directly avenge the wrongs upon the hundred sons of Dhritarashtra. Finally the slayer of Jarasandha is brought to fight with Kali directly, to break his thigh bones and set his left foot on his head. Really such strength is necessary to crush down the Obstinate Evil. Even a humane judgment would not require any trace of the evil to be allowed to survive. Bhima conscious of his strength was never swayed by undeserved tenderness towards evil. He always pleads for immediate action before the evil should grow. Like polyandry, cannibalism is projected on to the Bharata society by some thinkers, seeing that Bhima tore up the bosom of Dussasana and *seemed* to drink of the blood. Either in this act or in that of breaking Duryodhana's thigh, the adverse criticism might not find a place, if the passages were generously interpreted in the light of authorities or even with the force of common sense. It may be asked why Bhima should not be considered the hero, who was persecuted from the beginning, but consciously and dutifully refrained from retaliation, and retained his unabatad spirit and finally punished his enemies with his own hands and gladly shared the glory with his brothers.

It would be out of propriety to make this preface still longer, or to deal with the innumerable topics in the Mahabharata, or to write an exhaustive criticism on the modern observations. But, the effect of modern criticism has been to show the work in a very undesirable light—an effect really deplorable for many reasons; and against it we have endeavoured to urge the antiquated and orthodox ideas in the hope of giving some consolation to kindred thinkers, whose feelings are made sore by

the free observations of modern Scholars. Admirable are their methods and labours. The historical sense, which they command and appeal to in us, is so convincing and commendable; but after all it becomes a source of amusement, if conclusions are drawn and presented, while they admit the unsatisfactory character of the premisses. The conclusions prominetly boom in the eyes of the common reader, but not the saving clauses which effectually weaken them. For instance, Hopkins, comparing the two epics and drawing his own inferences, takes care to note,; "In sum, chance lateness of this sort is evidence only for the Epic as we have it, tampered with by a thousand diadochoi : (page 82). Later on he again notes ; " Yet in showing this they indicate again that, in our estimate, as to the relative age of the Epics, nothing can be absolute or universal, but all must be stated relatively and partially. If it be said that this judgment lacks definitiveness, the reply is that it accords with facts, which do not admit of sweeping statements'. (Page 84. The Great Epic of India).

In various other respects the conclusions or remarks may be found equally defective, though they come to be regarded as veritable statements of truth by some who are carried away by the novelty of new thoughts. A closer examination would disclose that the observations are generally characterised by a want of understanding of the text or topic. It has therefore been our desire to show that sufficient grounds are not yet made out for questioning the veneration with which we regard the work. Two points have been, therefore, dealt with at some length from various points of view; (i.) that the Bharata has been from the very beginning a work of the reputed extent and character, and (ii.) that Sri Krishna, as an avatar of the Almighty God, was really connected with the Epic story, which is but a subordinate theme in the work.

The defects in the various characters, the peculiarity of their habits and customs should not be understood or interpreted so as to deprecate the heroes, their moral code, and the beneficial influence which their life and example have for ages exercised upon the Hindu. We hope we shall benefit more by cherishing our truthful lore and traditions than by learning to condemn them. For, the endeavours of the Hindu mind, to investigate into Truth, both practical and speculative, cannot be said to fall short of those of any other.

TRIPLICANE,
21*st February*, 1914.

S. SUBBA RAO, M. A.

Printed at the Commercial Press, Madras, S. E

Mahabharata Subscribers and Donors.

The numerical figures within brackets against some of the names refer to the number of copies purchased, and the amount specified is the donation paid.

UPPER INDIA.

Mr. Pandit Ramamony, A. D. Bhansarkety	Nepal		
The Principal, S. P. College	Srinagar-Kashmir		
Mr. J. C. Chatterjee, B. A. Superintendent Research Dept.	do do		
The Government of India	Simla (3)		
The Director General of Archæology India	do		

PUNJAB.

Mr. Bihari Lal Varma Vigna Samsthapaka	Gujranwalla		
Mr. Haricharana Das Datt. Lala. Asst. Inspector of Schools.	Jallandhar City	Rs.	5 0 0
Mr. Pandit Ramkrishna Sarma, Sanskrit Teacher, Raijugol	Ludhiana		
The Government of Punjab	Lahore (3)		
The Secretary, Punjab Public Library,	do		
Mr. Raghubar Dayal, M. A., Shastry, Prof. of Sanskrit, St. Stephen's College—	Delhi		
The Secretary, Punjab Text Book Committee—	Lahore		
The Principal, Government College	do		
The Secretary, Dayanand Anglo Vedic College, Managing Committee	do		

UNITED PROVINCES OF AGRA AND OUDH.

Mahamahopadhyaya Dr. Babu Ganganathjha M. A., Professor of Sanskrit, Muir Central College	Allahabad	Rs.	5 0 0
Dr. Satish C. Banarji M. A., LL. D., Advocate High Court	do	,,	32 0 0
The Director of Public Instruction United Provinces	do (8)		
The Hon'ble Dr. Sundar Lal. C. I. E., LL. D., Vice-chancellor, University of Allahabad	Allahabad		
The Hon'ble. Pandit Madan Mohan Malavya	do		
Mr. Pandit Mohan Lal. B. A., LL. B., High Court Vakil	do		
The Librarian Public Library	do		
Mr. Venimadhavachar, Udipi Mutt. Daraganj	do		
,, Jnanendranath Sen—	Alinagar-Gorakhpur Dt.		
,, Lala Baij Nath, Retired Judge, Civil Lines	Agra		
,, Sri Krishna Joshi Chandrahas Bhawan	Hathounda Barabanki-Oudh		
,, Tonapay, Dodda Bapu Acharya, Uttaradi Mutt	Benares	Rs.	7 0 0
,, Babu Bhagavan Das Saheb, M. A., Sivasrama Sigra	do	,,	5 0 0
,, ,, Sri Govinda Das Durgakhand	do	,,	5 0 0
Mrs. Annie Besant	do (2)	,,	100 0 0
The Honorary Secretary Hindu Girls School	do		
Mr. Babu Upendranath Basu Sahib Choukamba	do		
,, P. K. Telang, M. A., Prof. Central Hindu College,	do		
,, Jehangir Sorabji General Secretary Theosophical Society	do		
His Highness. The Maharaja of Ramnagar	do	Rs.	10 0 0
Mr. Shiva Prasad Gupta, Nandan Sahu Street	do		
,, Lala chhota Lal. Executive Engineer—	do		
,, Pandit, Damodar Lal Shastry Goswamy—	do		

Secretary, Chawkhamba, Sanskrit Series	Benares		
Mr. C. P. Anantanarayan Iyer. Acctt. Military Accts Office	Lucknow		
„ Shamsul Ulama Syed Ali Bilgrami M. A., D. Litt. Bar-at-Law	Hardoi		
„ Pandit, Giridhar Sarma Lal Shastry, Rishikul	Hardwar		
„ Rishidev Brahmachari- Mahavidyalaya-	Jwalapur		
„ Padma Simha Sarma Editor Bharatodaya do	do		
„ Pandit Dhundiraj-Deokota-Nepalgunj—Post Junnah	(Bahraich Dt.)		
„ Mangal Dev, Arya Samaj, Kalan—Mawana—	(Meerut Dt.)		
„ K. S. Gopalachari—B. A. Extra Asst. Supt. Triangulation Survey of India—	Mussore	Re.	1 0 0
„ Jotish Shiva Prakash Rais	Muttra		
His Highness Hathras King	Brindaban		
Mr. Thakur Jaganath Bakshi Sing, Talugdar	Rahwan		

BIHAR AND ORISSA.

Mr. Satya Narayan, Pandaya—Head Pandit Zillah School	Arrah Chowk		
„ Anadinath Banerji Station Road—	Bhagalpur		
„ M. Taraknath Ghose	Champanagore		
His Highness—The Hon'ble			
Sir Rameswar Sing Maharaj Bahadur, K. C. I. E.,	Durbhanga (5)		
Mr. Suvanani Vabu Veeraganj Kumaltola—	Raksal		

CENTRAL PROVINCES.

Mr. V. K. Rajwade, B. A., LL. B., Pleader	Akola	Rs.	3 0 0
„ Purushothama Laxman Damble M. A., LL. B., Pleader	Buldana		
„ W. V. Chandekar, Tahsildar	Chandur		
„ M. B. Deshpande, Pleader	Daryapur		
„ S. N. Pande, Secretary Edward Library	do		
„ Madhav Narayan Daoo. B. A. BL. Medalist—Pleader	Darwha	Rs.	5 0 0
„ Pandit Rambhadra Oja. Hit Karni High School	Jubbulpore	„	5 0 0
„ Martand Bapuji Waiker, Pleader	Karanja	„	5 0 0
„ T. S. Radhakrishna Iyer, B. A. Bazar Street	Sitabuldi Nagpur		
„ Vishnu Narayan Bapat M. A., LL. B ; Munsiff	Sakoli		
„ Pandit. Linga Rajeshwar—Additional Dt. Judge	Balaghat	Rs.	5 0 0

NIZAM'S DOMINIONS,

Mr. Gargi Sitaram Rau, Pensioned Tahsildar	Hyderabad
„ B. Ranga Rao, Head Accountant, Resident's Office	do
The Principal, Nizam's College,	do
Mr. A. Srinivasa Rao. Rao Saheb	Secundrabad
„ C. Bheemappa Cullapa, Sowcar & Landlord	do
„ V. Rajagopalachariar	do
„ B. Srinivasacharlu-Atmakur Samsthanam-Janampet	
„ Kisan Rau Pleader Chincholi	Tandur Post
Sri Uttarrdi Mutt Samstanam	

RAJAPUTANA AND CENTRAL INDIA.

Mr. Rao Saheb. Gopal Singhji of	Kharwa
„ Dewan Bahadur Paramanand Chaturvedi Dewan	Jhalrapatan (2)
„ Thakur Kesri Sing Barahat-Rajkavi Kotah State—	Kotha

Mr. Sree Devapradeepam Ramanujacharya Swami— Kotah
His Highness The Maharaja Bahadur, Chhatarpur
Mr. Bhawani Dutt Joshi. B. A., Head Master. V. H. School Sutna
His Highness the Maharaja, Sri Vyankatesh Raman Sing Bahadur G. C. S. I., Rewa
Mr. Balvanta Rao Bhaia Saheb, Srimanta Gawalior Rs. 50 0 0
„ Purushottama Sastry Parakajikavata, Dwarkadhisaka Mandir Laskar do 5 0 0
„ Pandit Kedarnath, Sanghi Road Jaipur
„ „ Rambhadra Ojha do
„ „ Jaldhar Ojha Vidyadhara road do
„ „ Suryanarayan Sharma, Vyakarnacharya Head Pt. Maharajas Collegiate School Jaipur
„ Chandradar Guleri guardian to the Raja of Khetri Jaipur house Mayo College Ajmere Rs. 2 0 0
The Principal, Mayo College do
Mr. Ananta Balvanta Shende, Military, Dy. Comptroller Office Mhow
Rao Saheb. Dr. P. R. Bhandarkar, Surgeon Indore
Dr. G. R. Tambe, State Surgeon do
Rao Bahadur Krishna Rao, V. Mulye. Member—of Council do
Mr. I. W. Johory. M. A., Prof. C. M. College do
„ Pandit. Shri Krishnacharya. tutor to H. H. Maharaja Saheb—of Sitamane do
The Hon'ble Sir Narayan Ganesh Chandavarkar, K. T., B. A., LL. B. (late. High Court Judge Bombay and Vice chancellor Bombay University) now Dewan Indore state— Indore Rs. 25 0 0

BENGAL PRESIDENCY.

The Government of Bengal Calcutta (20)
Mr. S. V. Rangachari Clerk T. M. Office do
„ Heerendranath Datta Solicitors do Rs. 10 0 0
„ Mahamahopadhyaya Hara Prasada Sastri M. A., C. I. E., Principal, Sanskrit College and Registrar Sanskrit Examinations (Retired). do Rs. 20 0 0
The Principal Sanskrit College do
Mr. S. C. Mitra Chief Justice (Retired) do (2) 50 0 0
„ Rajendranath Vidyabhushan Professor Hindu Law do 5 0 0
„ Isan Chandra Ghosh, Hare school, College square do
„ Sri Jagannatha Prasada Pande do
„ Sri Swami Yuktananda Ashrama do
„ Bhagvat Kumara Shastri M. A., Professor Hugli College Chinsura— Rs. 7 0 0
„ Ramendra Sundara Trivedi, M. A., Principal Ripon College Calcutta 12 0 0
„ The Principal Metropolitan Institution do
„ Babu Rasamaymitra M. A., Head Master, Hindu School do
Messrs R. Cambray & Co. Law Publishers do
Mr. S. Krishna Iyer, Offg. Superintendent—Accountant General's Office do Rs. 2 0 0
„ Iswara Prasad Sing Examiner of Translations High Court
Roormal Goenka do 10 0 0
57, Burtola Street do
The Hon'ble. Sir Ashutosh Mukerji K, T. C. S. I., M. A. L.,—High Court Judge and Vice Chancellor Calcutta University do Rs. 25 0 0
„ „ Sir Gurudas Banerji, (Retd.) High Court Judge do
The Principal Ripon College do

Mr. N. Vijayaraghavan M. A., Dy. Comptroller Post Offices Calcutta Rs. 10 0 0
" N. R. Aiyar of Messrs Andrew Yule & Co do
Secretary Bhangiya Sahitya Parishad do
Mr. Rai Bahadur Rajendra Chandra Shastry M. A., Bengali Translator to Government do
" Rao Bahadur K. Balarama Iyer, Examiner Ry. Accounts do Rs. 10 0 0
" T. R. V. Sarma, Asst. Examiner Ry. accounts do
The Hon'ble B. Chakravarti, Bar-at-law do
Mr. B. K. Lahiri do do
" P. Mitter do do
" Ramchandra Majumdar Pleader do
The Calcutta University Library do
Mr. Nitya Swarupa Brahmachari—Devkinandan Press do
The Librarian Govt. of India Imperial Library do
Mr. Raja Peary Mohan Mukerjee, M. A., BL., C. S. I; Utterpara do
" Jyotindranath Sen Gupta—Pleader, Dt. Court Comilla do Rs. 2 0 0
" Babu Ananga Mohan Ghosh BL., do
" Tara Sundar Roy Pleader Gaibanda (Rungpur Dt.)
" Beni Madhava Das do do do
The Hon'ble Maharaja Manindra Chandra Nandy Bahadur—Maharaj Kasimbazar.
Mr. Saratchandra Deb Pleader, 24 Parganas
" Bhushan Chandra Das Professor of English Krishnanath College Berhampore Rs. 2 0 0

ASSAM.

The Government of Eastern Bengal & Assam, Shillong—(5)
Mr. Keertichandra Vidya Bhushan Goswami—Sanskrit Teacher, Valigram Jorhat Post
" Vanamali Vedanta Tirtha Chakravarti M. A., Prof. cotton college, Gauhati Re. 1 0 0

BURMA.

The Government of Burma Rangoon
Mr. S. Subramanian, Accountant, P. W. Examiners Office do
" H. Bhimasena Rao, Asst. Accountant General do
" J. R. Narasimhan do
" T. Rajagopal Iyengar, Accountant, Bhamo Rs. 5 0 0

Bombay Presidency.

AHMEDABAD Dt.

Mr. Jeevan Ram J. Bhatt: B. A., LL. B., Khatri Pole Ahmedabad
" Ganesh B. Sapre. P. R. Training College Nawa Darwaja do Rs. 8 6 0
" Rungchore Lal. Chhote Lal & Co. Spinning and weaving Co. do
" A. B. Dhruva, Prof. of Sanskrit, Guzerat College do

AHMEDNAGAR. Dt.

Mr. Sriman Nagar Sanathana Dharma Sabha. Ahmednagar
" Govind Balvanta Laghate B. A., LL. B., Sub Judge Nasik
" Narayan Ramchandra Dy. Tahsildar Rahuri

BARODA.

His Highness Maharaja Sir Sayaji Rao Gaekwar Bahadur G. C. S. I., Baroda. (30) Rs. 250 0 0
Mr. Vasudev Keshav Deshpande. do
" Narayan Dalapatram Bhagat Dt. Inspector, Chhote Udepur Via Baroda

BOMBAY.

The Government of Bombay (50)	Bombay		
Mr. Sridhar Ramkrishna Bhandarkar M. A., Professor Sans. Elphinstone College	do		
,, B. V. Vidvans B. A., LL. B., Limaye's chawl	do	Re.	1 0 0
,, K. S. Visvanatha Iyer, Victoria Buildings	do	Rs.	15 0 0
,, Shankar Canoji Medical Practitioner Dr. Prabhakar's chawl	do	,,	2 0 0
,, Jyestaram Mukundji Bookseller Kalbadevi	do		
Messrs. Ramchandra Govind & Sons, Booksellers	do (5)		
Mr. Khemraj Srikrishna Das, Sri Venkateswar Press	do (5)		
Messrs Gopal Narayan & Co. Booksellers	do		
Mr. Vasudeva Shastry Panasikar—Pandit Nirnaya Sagar Press	do (2)		
,, Jagannath Raghunath Gharpure B. A., LL. B., Honor's in Law	do		
,, Visvanath. P. Vaidya. Bar-at-Law	do		
,, S. S. Setlur, B. A., LL. B., High Court Vakil	do		
,, B. Raghavayya. B. A., LL. B., Solicitor	do		
,, P. P. Khare. B. A., LL. B., High Court Vakil	do		
,, D. B. Chitnis do Solicitor	do		
,, Rao Bahadur. V. J. Kirtikar, Bar-at-Law	do		
,, S. R. Bakhle. B. A., LL. B., High Court Vakil	do		
,, Gopal Krishna Dandekar B. A., LL. B., do	do		
,, Raghunandan Nanu Kothare do do	do		
,, Hari Gangadhar Kulkarni Mahagaonkar do do	do	Rs.	3 0 0
,, K. H. Kelkar. B. A., LL. B., Pleader	do		
,, D. G. Dalvi B. A., LL. B., High Court Vakil	do		
,, L. C. Gole, B. A., LL. B., do	do		
,, N. M. Patvardhan B. A., LL. B., High Court Vakil.	Bombay	Rs.	5 0 0
,, S. S. Patkar do do	. do		
,, Vishwanath Madan do do	do		
,, Daji Abaji Khare. Bellasis Road near Byculla club	do		
,, Krishnaji Narasimha Marlihalli—Asst. Sheristadar High Court	do	Re.	1 0 0
,, M. D. Rane Byculla Superintendent. P. W. D. Secretariat	do		
,, Sriyukta, Gokulnathji-Jeevanaji-Maharaja Bhuleswar; Badamandir	do	Rs.	25 0 0
,, Manilal Itcharam Desai, 5 Bhaskar Lane Cathedral St.	do (2)		
,, Jata Sankar Jaya Krishna Vyas do	do		
,, L. P. Kulkarni, Personal Assistant to the Post Master General	do	Rs.	2 0 0
,, Nand Lal Motilal, Jeweller & Precious Stones Com. Agent	do	,,	5 0 0
,, Narotham Morarji Gokuldas Shanti Bhavan	do		
,, Dharmsey. Morarji Gokuldas do	do		
,, Morarji Gokuldas Deoji—Kennedy Bridge	do		
,, B. S. Suktankar, Shantaram House Malabar Hill	do		
,, Bhalachandra Sitaram do do	do (2)		
Dr. Sir Bhalachandra Krishna Bhatawadekar, K. T. Charni Road	do	Rs.	25 0 0
Mr. Hari Mahadeo Bhatkamkar—B. A. Prof. of Sanskrit, Wilson College	do		
Dr. Y. G. Nadgir, Prof. Anatomy Grant Medical College	do	Rs.	10 0 0
The Secretary Royal Asiatic Society Bombay Branch—Town Hall	do		

BELGAUM DISTRICT.

Mr.	Badarayana Venkatesh Katte Clerk Dist. Court	Belgaum		
	Vasudeva Rao Navalgund B. A. B. L. 3rd Assistant Sirdhar H. School	do		
	Jayarayacharya Koujalgi	do		
	H. S. Kamalapur Clerk Collor's Office S. D.	do		
	G. V. Patvardhan Inspecting Sub Judge	do	Rs.	7 0 0
	Gandi Rao Hanmant—Pensioned Sub Registrar	do		
	Krishnaji Annaji Potdar Sowkar	do		
	Abaji Ramchandra Savant—Bookseller	do		
	Narayan Guru Rao Joshi, B. A., LL. B., Pleader	Athani		
	Gurunath Gangadhar Nargund, B. A., LL. B., Sub Judge	Bailhongal	Rs.	5 0 0
	Jayarayacharya Hukeri	Koujalgi		
	Srinivasacharya, Nargundkar	Ramdurga		
	Panduranga Srinivas Naik Patakut	Nandgad		
	T. V. Naik Landholder & Pensioner	Khanapur	Rs.	7 0 0
	Vadirajacharya Ayyachita. Jamkhandikar	Surpali	Re.	1 0 0
	Govind Gowda Timmanna Gowda Patil	Yadvad		

NORTH KANARA DISTRICT.

Mr.	Srimad Indirakanta Tirtha Sripadangalu Gokarna Mutt	Partagali		
	Seli Venkatesh Narayan Bhatt	Majali		
	Ramchandra Sridharacharya	do		
	Vaikunta Srinivasa Prabhu School Master	Aukola	Re.	1 0 0

BIJAPUR DISTRICT.

Mr.	Rao Sahib, Subba Rao Seshagiri Rao Phadanis Subordinate Judge	Bijapur		
„	Swami Rao Tilgulkar Sheristadar Dist. Court	do (10)		
„	Govinda Rao Venkatesh Hubli Record-keeper do	do		
„	S. A. Umarjikar Sectioner do	do	Rs.	4 0 0
„	Rao Sahib Raghavendra Rao Krishna Pleader do	do		10 0 0
„	Guru Rao Venkatesh Haiholikar, Acct, Collr's Office	do		
„	Guracharya Surpalaya	do		
„	S. S. Bilgi Mamlatdar	do	Re.	1 0 0
„	Hanumantacharya Katte at Torvi	do		
„	Swamirayacharya Raghavendracharya Dwarapalak Karkoon Mamlatdar's Office	Bagalkot	Rs.	5 0 0
	R. V. Kaveri	do		
	Bhimaji Raghavendra Jainapura Cotton Press	do	Rs.	2 8 0
	Narayan Srinivas Nargundkar	do	„	10 0 0
	Vedavyasacharya Umarjikar	Kolhar		
	Balacharya Umarji	Badigi Bilgi		
	Hanmant Krishna Mirji Clerk Sub-Court	Muddebihal	Rs.	2 0 0
	Srinivasa Hayagrivacharya Kaulgi B. A. Ag. Mamlatdar	Hire Kerur	„	5 0 0
	G. K. Puranik M. A. Assistant Master High School	Bijapur	„	7 0 0
	S. V. Koujalgi	do	„	10 0 0
	M. R. Murnal Assistant Collector's Office	do		
	Vasudev Rao Navalgund B. A. Educational Inspector	do	Rs.	3 0 0
	Venkatesh Hanumanta Rao Haveri Treasurer	do	„	3 0 0
	Bodha Rao Vasudeva Rao Dharwedkar B. A., LL. B., Pleader	do		
	M. G. Hungund Sheristadar Mamlatdar's Office	do		

Mr. Madhva Rao R. Badgundi Pleader	Bagalkot		
„ Hanumanta Rao Chebbi B. A. do	do		
„ Govind Venkatesh Badgundi Municipal Secretary	do		
„ Hanumanta Venkatesh Savanoor L. M. & S. Medical Practitioner	do		
„ Ananta Krishna Asundi B. A., LL. B., Sub-Judge	do	Rs.	3 0 0
„ A. J. Deshpande Secretary General Library	Muddebihal		
„ Appacharya Guracharya Jahagirdar	Arkalgud		
„ Hanumantacharya bin Raghavendracharya	Hungund		
„ Jivaji Balvanta Head Master	Halsangi		
„ Jayaramacharya Krishnacharya Mangalgi Sanskrit School Teacher	Sangam		
His Highness The Rajasaheb of Mudhol	Mudhol	Rs.	25 0 0
Mr. N. G. Paranjpe	do	„	5 0 0
„ Srimanta Hanappa Donkappa Desai	Muddapur		

DHARWAR DISTRICT.

Mr. Bhima Rao Vyenkatesh Kathargi Pensioner	Dharwar	Re.	1 0 0
„ Lakshman Rao Raghavendra Pensd. Sub-Registrar	do		
„ Hanumantacharya Pandurangi Madihal	do		
„ Pandurangi Huchacharya Tumminakatte Madihal	do		
„ Gurunath Balakrishna Phatak Pleader	do (2)	Rs.	10 0 0
„ Venkatesh Bhima Rao Alur B. A., LL. B., Pleader	do		
„ T. K. Pitre do do	do		
„ A. K. Katte do do	do	Rs.	10 0 0
„ Narayana Rao R. Deshpande do do	do		
„ Narahara Bhagavan Limaye do	do		
„ Raghavendra Rao Krishna Alur Sheristadar to the Assistant Collector	do	Re.	1 0 0
„ Hanumantacharya bin Gundacharya Morab Teacher Private High School	do	„	2 0 0
„ G. S. Dixit Chitnis to the Collector	do		
„ Govind Rao Guru Rao Huilgol	Gadag		
„ Guru Rao Kasinath Kurtkoti Pleader	do		
„ Bhima Rao Visvanath Godkhindi do	do		
„ Narayan Rao Venkatesh Melgiri do	do	Rs.	5 0 0
„ Krishnacharya Lakshmikant Hari Bhatt Clerk Sub-Judge's Court	do		2 0 0
„ Bhima Rao G. Kulkarni Pleader	do		
The Secretary Native General Library	do		
Mr. Venkatesh Krishna Mulgund Mahalaxmi Press	do		
„ Narasinga Rao S. Desayee Kallapur	Hangal		
„ Ramacharya bin Annacharya Pandurangi	Ranebinnur		
„ Venkatesh Sreenivas Naik, Vice President Taluk and Local Board	do		
„ Pandurangi Hubli Katte Huchacharya	do		
„ Sitaramacharya Pandurangi	Tumminakatte		
„ Asvatha Rao Raghavendra Mahishi	Sirahatti	Rs.	10 0 0
„ Hanumanthacharya Pandurangi	Kalasa Kudgeri		
„ M. H. Dambal School Master	Dharwar (2)		
„ K. G. Kalghatke Dt. Deputy Collector	do		
„ V. K. Namjoshi do	do		
The Hon'ble Rao Bahadur Srinivasa Rao K. Rodda	do		
Mr. S. V Desayee Inamdar	do		
„ Y. B. Jathar Pleader	do		

Mr. V. V. Joshi Pleader	Dharwar		
„ K. G. Kulkarni do	do		
„ Rama Rao N. Bellary do	do		
„ N. G. Karigudigiri do	do		
„ Visvanath M. Harlikar Government Pleader	do		
„ Ramchandra Srinivas Morab Mamlatdar Office	do	Re.	1 0 0
„ Srinivasa Rao S. Kamalapur Retd. Dy. Collector	do		
„ B. R. Heblikar Retired Huzur Dy. Collector Hebli via	do	Rs.	5 0 0
„ Laxman Rao Raghavendra Pensioned Sub-Registrar	Hubli	„	10 0 0
„ Rao Bahadur Raghavendra Rao, Panduranga Bengeri Retd. Dy Collector	do	„	10 0 0
„ Laxman Rao Bhima Rao Berur Clerk Sub-Court	do	Re.	1 0 0
„ Swami Rao Ranga Rao Bengeri West Patent Press	do		
„ Bhimacharya Guracharya Kalghatke do	do	Rs.	2 0 0
„ H. V. Chinmulgund Joint Sub-Judge	do		
The Secretary Native General Library	do		
Mr. Subba Rao Ramchandra Pleader	do		
„ Sitaram Rao Narayan Guttal do	do		
„ Srinivasa Rao Raghavendra Valvikar	do		
„ Hanamanta Narashimha Talpadutur B. A., LL. B., Pleader	do		
„ Siddha Ramappa D. Pavate B. A., LL. B., do	do		
The Secretary Sri Adi. Sri Shankaracharya Utsava Committee	do		

KATHIAWAR.

His Highness the Maharaja Saheb of Bhavnagar, through the Dewan Saheb The Hon'ble Prabhashankar D. Pattani—C. I. E.,		Rs.	100 0 0
Mr. Parasuram B. Junnarkar B. A., LL. B., Minister Palanpur State			
„ Balvant Rao Ramchandra Junnarkar, Customs Office	Dhrangadhra		
„ D. B. Redkar. Civil Station	Rajkot		
„ Vishram Pitamber Manek	do (2)		
„ G. N. Pandit Superintendent, Sourashtra High School, Vithaldas Girja Shanker Trivedi	do		
The Honorary Secretary Lang Library	do		
Mr. Hari Jivan B. Shukla, B. A., LL. B., High Court Pleader	do		
„ Mani Shanker Raja Ram Trivedi	Junnagada		

KHANDESH Dt.

Mr. S. S. Dev Pleader	Dhulia		
„ Gopal Govind Modak, Sub Engineer	Dharangaon		
„ R. B. Pansalkar Mamletdar	Nandurbar		
„ Magan Bhai Chatur Bhai Patel B. A., LL. B., Bar-at-Law Nadiad	Kaira Dt.		
„ Moro Ganesh Londhe, Pensioned Master	Pen-Kolaba Kolaba Dt.	Re.	1 0 0

POONA Dt.

Mr. H. N. Apte B. A., Superintendent Anandasarma	Poona		
„ G. R. Savanur, Head Clerk, Inspector of European Schools	do	Re.	1 0 0
„ N. B. Pavji, Mamlatdar Shree Sotya Mhasoba lane	do	Rs.	5 0 0
Dr. Ramkrishna Gopal Bhandarkar, M. A., C. I. E., Sangam	do	„	20 0 0
Mr. Shanker Sripat Deshpande, Retd. Asst. Engineer-Sanivarpet	do		
„ N. A. Dravid, M. A. Servants of India Society	do		
„ K. B. Pathak, Retired Prof. of Sanskrit	do		

The Principal, Fergusson College	Poona		
The Superintendent, Nutan Marathi Vidyalaya	do		
The Hon'ble. Sardar, Kuppusami Mudaliar	do		
Mr. V. S. Ghate, M. A., Prof. of Sanskrit Deccan College	do		
,, F. W. Bain, M. A., Principal do do	do		
,, Keshava Rao Rowji Gondhalekar, Jagadhitechchu Press—Proprietor	do		
Messrs G. V. Chiplunkar & Co. Bharata Publishers	do (2)		
Mr. Appashastry Vachaspati, late Editor Samskrita Chandrika	do		

SHOLAPUR.

Mr. Gopal Narayan Tuljapurkar, Retired Sheristadar	Sholapur City		
,, Govinda Krishna Muddebihalkar, Retired Nazir	Sho'apur		
,, T. R. Gune, L. M. S., Medical Officer	Pandharpur		
,, L. K. Nulkar, Sub Judge	do		
,, Srinivas Bhikajee Sardesayee	Govindpur		

THANA Dt.

Mr. N. B. Utgikar, M. A., Teacher High School	Thana	Rs.	2 0 0
,, Madhav Narayan Devr, Secretary Native General Library	Bhiwandy		

RATNAGIRI DISTRICT.

Mr. Vedavyas Narasinh Navaratna, Sub-Judge	Devgad		
,, R. V. Chakradev, B. A., Mamletdar	Chiplun		
,, Anantaramacharya Joshi Athnikar, Avalkaikun	do		
,, Shankar Anant Desayee, R. B. A., S. T. C. D. High School Teacher	Rajapur	Re.	1 0 0
,, Hari Krishna Patankar, Bhat Ali	do (3)	Rs.	5 0 0
Rao Sahab Ganpat Raghavendra Kalyanpurkar, B. A., Dy. Collector	Ratnagiri		

SATARA Dt.

Mr. Ganpat Rao Bhatye, Govt. Pleader	Karad		
,, Krishnaji Lakshman Desayee, Pleader, Sub-Judge's Court	Islampur	Rs.	5 0 0
,, Raghunath Bhikaji Gogte, Sub-Judge	Satara		
,, V. D. Puntambekar Dy. Collector	do	Rs.	2 0 0
The Chief of Sangli Iron Roof	Mahableshwar		
Mr. Srimanta Balasaheb Pant Pratinidhi, Chief of Aundh	Aundh (2)		
,, Shankar Rao Bhimaji Hebbal, Government Telegraph Master	Hulkarni	Rs.	2 0 0

KOLHAPUR Dt.

The Editor Sanskrit Chandrika	Kolhapur
Mr. Krishnaji Narayan Pandit, Retd. Chief Judge	do
Rao Saheb V. S. Gokhale, B. A., LL. B., Joint Sessions Judge	do
Mr. R. V. Sabnis, B. A., Rao Bahadur Dewan Saheb	do
,, R. V. Khedkar, Darbar Surgeon	do
His Holiness Sri Karavira Simhasanadhiswara Jagadguru Shri Shankaracharya	do
Mr. V. B. Modak, Ravivarpeth	do
,, Vasudeva Ramachandra Astaputre, Clerk Chief Judge Court	do
,, Dhondo Narayan Shiralkar,	Miraj
,, G. R. Dharwedkar, Secretary Native General Library	Sangli
,, Hanamanta Pandurang Kotnis, Pleader	do
,, K. R. Chhapkhane do	do

The Hon'ble Srimanta Narayan Rao Babasaheb Ghorepade, Chief of Ichalkaranji		Rs.	25 0 0
Srimanta Abasaheb Pant Pratinidhi, Chief of Vishalgad			

MADRAS PRESIDENCY ANANTAPUR DISTRICT.

Mr. A. S. Arunachela Iyer, B. A., L.T., Head Master Municipal High School	Anantapur		
„ M. S. Subramanya Iyer, Revenue Inspector	Yellanur		
„ A. D. Gundu Rao sub-magistrate	Yadiki		
„ W. Krishna Rao Hd. Asst. collector's Office Head Clerk	Penukonda		
„ P. Sreenivasachari Pleader	do		
„ Ch. Raghavendrachar, Tahsildar, Madakasira	do		
„ S. Venkatarama Iyer, B. A., L. T., Headmaster L. M. H. School	Gooty		
„ P. Subba Rao, B. A., Pleader	do		
„ Vedanti Seshacharya Shanubhog	Parigi	Re.	0 8 0

NORTH ARCOT AND CHITTOOR Dts.

Mr. A. Swaminatha Shastri, Clerk Collector's Office	Tiruvannamalai		
„ C. K. Krishna Rao, do	Vellore	Rs.	2 0 0
„ M. K. Ramanatha Aiyar, Acct. Rev. Dy. Office	Ranipet		
„ P. Desikachari, B. A., B. L., Vakil	Chittoor	Rs.	2 0 0
„ K. S. Laxminarasiah, B. A., B. L., District Munsiff	Ranipet		
„ C. R. Parthasarathy Iyengar, B. A., B. L., High Court Vakil	Chittoor		
„ V. Gopala Iyer, B. A., B. L., Vakil	do		
„ T. G. Nayar, Try. Dy. Collector	do		
„ P. Krishna Rao, Dy. Collector	do		
„ B. V. Subramania Iyer, Sub-Magistrate	do		
„ V. K. Srinivasa Rao, Clerk Sub-Court	do		
„ A. Hari Rao,	Belupalli		
„ T. Subramanya Shastri, Revenue Inspector	Baireddipalle		
„ P. Madhvachar, Pleader	Tiruvannamalai	Re.	1 0 0
„ R. V. Krishnasamier	do	Rs.	2 0 0
„ Ravula Bhima Rao, Ag. Sub-Magistrate	Changam	Re.	1 0 0
„ K. Dorasami Iyer, Hd. Classiffier Rev. Settlt	Tiruvetipuram	Rs.	4 0 0
„ C. A. Satagopachary, Hd. Classiffier Rev. Settle	do	Re.	1 0 0
„ Narasimhachariar, Sans. Pt. Raghunadasamudram	Chetput Polur		
„ E. S. Subba Rao, Tq. Hd. Acct.	do		
„ R. V. Venkatasubbier, M. A., Miner and Farmer	Siruvallur		
„ M. V. Subramania Iyer, B. A., Retd. Hd. Master Bd. H. School	at. Mosur	Re.	1 0 0
„ S. N. Venkataramiah, Sub Asst. Inspector of Schools	Vellore		
„ C. Raghunath Rao, Retired Dy. Tahsildar	do	Re.	1 0 0
„ R. Ramchandra Rao, Military Pensioned Dy Tahsildar	do	Re.	1 0 0
„ T. S. Venkasami Rao, C/o S. Gopal Rao Sub Overseer. D. P. W.	Panappakham		
„ Chakravarti Raghavachar Puranik	Karvetnagar	Rs.	5 0 0
„ V. Rangachariar, V. M. Velanguppam	Kalambur	Re.	1 0 0
„ L. Gururajacharya, Rev. Inspector	Wandiwash	„	1 0 0
„ K. Sitarama Iyer, Brahmin Street	do		
„ Srinivasachar Aurasur	do	„	0 8 0
„ T. Subrahmanya Aiyar, Rev. Inspector	Palmaner	Rs.	2 0 0
„ K. Ramanathasastri, Hd. clerk Dy. Tahsildar Office	Pernamallur	„	2 0 0
„ S. Venkasami Rau	Seri		

Mr. V. N. Krishna Rao, Cloth Merchant	Velur	Re. 1 0 0
„ Nagar. Srinivasa Rao,	Madanapalle	
„ A. Setumadhavachar Pundit, Sans. College	Tirupati	
The Head Master Sri Mahant High School	do	
Mr. H. Srinivasacharya Gumasta, to H. H. Mysore Maharaja's Charities	Tirumalai do	
„ Sri Mahant Prayag Dasjee Varu Hatheeramjee Mutt Vicharana Kartha Tirumalai Temple	do	Rs. 10 0 0

SOUTH ARCOT DISTRICT

Mr. S. Narayanaswami Iyer, B. A., B. L., High Court Vakil	Cuddalore	
„ A. V. Kuppuswamy Iyengar, Pleader	do	Rs. 7 0 0
„ Shadagopachari do	do	„ 11 4 0
„ L. A. Jayaramachandraiyar, B. A., B. L., 1st grade Pleader	do	„ 7 0 0
„ S. R. Sreenivasarao, Clerk Dt. Board Engineer's Office	do	Re. 1 0 0
„ V. Raghunatharao, B. A., L. T., Professor St. Joseph's College	do	„ 1 0 0
„ V. Vaidyanatha Iyer, Clerk Collector's Office	do	„ 1 0 0
„ S. Ramaswami Iyer, Store keepar Ex. Engineer's Office	do	„ 1 0 0
„ C. V. Visvanatha Sastry B. A., B. L., Dt. Munsiff	do	
„ S. Krishna Iyer, Head Clerk Collector's Office	do	Re. 1 0 0
„ P. Narayanachari, B. A, B. L., Dt. Munsiff	do	
„ R. Gopal Rao, M. A., B. L., do	do	
„ K. Sambasiva Iyer, Sub-Divisional Officer P. W. D.	do	Re. 1 0 0
Rao Saheb P. Govinda Menon, B. A., Dy. Collector	do	Rs. 10 0 0
Mr. Tiruvadi Rangandhacharya Pudupalayan,	Tirupapulyur	Rs. 7 0 0
„ V. Srinivasachari, B. A., B. L., High Court Vakil	do	
„ M. Tiruvenkatachariar, 1st Grade Pleader	do	
„ Ramayanam Sreenivasacharya,	Chidambaram	
„ B. Appurao Union Chairman,	Bhuvanagiri	
„ Visvanatha Bhattar,	do	
„ Subbaratna sastri,	do	
„ Madhvarao,	Kunjimedu	
„ Tammanna N. Srinivaschary,	do	Rs. 3 0 0
„ Venkobarayaru,	Melaparithikudi	
„ Asuri Narasimhachari,	Olakur	Rs. 2 0 0
„ S. Rengaswamy Iyengar, B. A., Police Inspector	Chidambaram	„ 3 0 0
„ K. Krishnarao, Clerk S. R. O.	Villupuram	
„ Sreenivasavaradachari,	Perangiyur	Rs. 2 0 0
„ O. V. Raghavachari, Schoolmaster	do	
„ V. Rangarao, Police Inspector	Chinnasalem	Rs. 2 0 0
„ P. Ramachendra Iyer, Town Sub-Magistrate	Vriddachelam	
„ C. S. Rangasamy Iyengar, B. A., L. T., Ag. Superintending Headmaster, Bd. Secondary Schools	Villupuram	Re. 1 0 0
„ Veeraraghavachettiar, Sub-Registrar	Kattumannarkoil	
„ N. S. Rangasami Iyengar, do	Kurindjipadi	Rs. 3 0 0
„ N. R. Ranga Rao, B. A., Joint Sub-Registrar	Panruti	Re. 1 0 0
„ Rayajji Srinivasacharya,	Vellimedu	
„ Shatagopa Iyengar, Local Fund Overseer	Merkanum	
„ Sadasivampillai Keelanedumbur,	Komaratchi	

Mr. P. Ramaswami Iyer,	Porto Novo		
" V. Narayanarao, Retired District Munsiff	Tirukoilur	Rs.	5 0 0
" G. T. Sreenivasaiyengar, Taluk Office	Kallakuruchi		
" K. Venkobacharya,	kampattu Tandarai Post		
" T. V. Srinivasa Iyengar, B. A., Pleader	Tirukoilur		
" S. V. Ramarao, Hd. Clerk Taluka Board Office	Tindivanam	Rs.	2 0 0
" T. E. Krishnamurti Iyengar, Pleader	do		
" T. M. Satagopachary, Sub-Assistant Inspector of Schools	do	Rs.	5 0 0
" S. Krishnasami Iyengar, B. A., Clerk Sub Collectors Office	do		

BELLARY DISTRICT.

Mr. Hubli Venkobacharya, Clerk L. F. Engr's Office	Bellary		
" P. Varadachari, Head Clerk Inspector of Schools	do		
" Sunkada Srinivasacharya,	Kamalapur		
" Ratni Krishnacharya Pleader	Hospet		
" S. Sarvagnacharya do	do	Rs.	2 0 0
" B. Gopalacharlu, B. A., do	do		
" M. R. Srinivasa Rao, Sub-Registrar	Huvinahadagalli	Rs.	5 0 0
" T. C. Kuppusamy Sastry, L. F. Assistant Engineer T. R. S. Dn.	Bellary	"	7 0 0
" B. V. Narayanrao, Agricultural Institution Govt. Training college	do	"	2 0 0
" B. Raghavendra Rao, Executive Engineer's Office Manager	do		
" V. Ranga Rao, B. A. B. L., Retd. Sub-judge	do	Rs.	100 0 0
" P. Srinivasacharlu	Kavutalam		
" M. Guru Rao, Inspector of Post Offices	Adoni		
" P. K. Subba Rao, Head Master M. S. School	do	Re.	1 0 0

CHENGLEPUT Dt.

Mr. Ramaswamy Shastri of	Sengalipuram Hodgsonpet	Rs.	2 0 0
" Srinivasacharya Purohita,	Vadakupattu—Singaperumalkoil		
" T. Rangacharya Tamil Pandit, F. C. M. High School	Conjeevaram		
" Srimad Paramahamsa Vadikesari Alagiyamanavala Ramanuja Jeer	do	Rs.	7 0 0
" P. B. Srinivasachari,	Little do		
" P. E. Venkatachari, Sanskrit Pandit	do		
" Rayajji Srinivasachar,	Tirumazhisai		
" K. Arunachella Iyer, Pensioned Revenue Inspector	Kunnathur		
" Ahmedabad Devaraja Ramanuja, Das	Sriperumbudur		
" A. Ramanujachari, B. A., B. L., Vakil	Ramamandiram—Chengleput		
" P. Ramakrishna Iyer, 11 Brahmin St.	do	Rs.	2 0 0
" D. Srinivasacharya, Pensioner Anaikatte Street	L. Conjeevaram (2)		
" A. Singarachariar, Komalavilas	do	Rs.	2 0 0
" Prativadi Bhayankaram Anantachar, Editor Manjubhashani	do	"	10 0 0
" A. Ramanuja Iyengar, B. A., L. T., Asst. Pachayappa's High School	do		
" M. A. Kutti Tiruvenkatachariar, Sans. Pandit	do		
Sri Saila Thathachariar, Hd. Pt. Satagopanilayam Sans. College	do		
Mr. M. E. Srirangachariar, B. A., B. L, High Court Vakil	do		
" S. L. Narayana Rao, Salt Abkari Inspector	Tiruvallur	Rs.	10 0 0
Dewan Bahadur T. T. Rangacharyar, B. A., B. L., Retd. Dt. Judge	do	"	20 0 0
Mr. T. Srinivasa Rao, Retd. Sub Assistant Inspector of Schools	do	"	2 0 0
" K. Rangachary, Ag. Clerk Collector's Office	Saidapet	"	3 0 0
" T. Srinivasaraghavachariar—Inspector of Police	do	"	3 0 0
" G. Srinivasaraghavacharya, Hd. Classiffier Rev. Settlt.	do	"	3 0 0

COIMBATORE DISTRICT.

Mr. N. V. Desikachariya, M. A., Vakil	Coimbatore	Rs.	7 0 0
C. M. Padmanabhachar, B. A., B. L., High Court Vakil	do	"	10 0 0
H. Rama Rao, Pleader	do	"	5 0 0
R. Krishnaswami Iyer, D. T. Institution	do	"	2 0 0
T. R. Sanjivi Rao, Amin District Munsif Court	do	"	5 0 0
Vaidya Rangachar,	do (2)	"	7 0 0
G. V. Krishnaswamy Rao, Copyist District Court	do		
M. Govinda Rao, Pleader	Erode		
Vengarai Subbarayacharya,	do		
V. Narsimhacharya,	do	Re.	0 4 0
K. Ramachandra Sastri, Head Clerk Salt Inspector's Office	do		
D. S. Krishna Rao Vakil	do		
S. Ramasamy Sastry Sanskrit Pandit L. M. H. School	do	Re.	1 0 0
Kallakurichi Setumadhavacharya,	do		
Veerajamangalam Ramacharya,	do	Re.	0 8 0
C. B. Venkata Rao, Treasurer, Bank	do		
D. Subbiah, Railway Contractor	do		
K. S. Srinivasa Iyengar, Inspector of Post Offices	Coimbatore		
C. S. Venkataramana Rao, B. A., B. L., Dt. Munsiff	do	Rs.	7 0 0
T. Ramanuja Iyengar, Manager Forest Conservator Office	do		
R. Venkataramana Iyr. Ag. Eng. Hd. clerk Collectors Office	do		
K. Ganapati Iyr. B. A., B. L., High Court Vakil	do	Rs.	5 0 0
C. V. Rangasami Iyengar, High Court Vakil	do	"	2 0 0
C. R. Kalyana Sundram Iyer, do	do		
C. R. Krishna Rao, Pleader,	do		
K. Narayansastry, B. A., B. L, Free Public Library	do		
N. Sivarama Iyr. B. A. Pleader	Erode		
Kalamangalam Srinivasamurti Rao,	do	Rs.	5 0 0
V. S. Narayan Rao, Sub Assistant Inspector of Schools	Gobichettipalayam	"	2 0 0
G. R. Srinivasa Iyer, Mirasdar	do	Re.	1 0 0
R. Srinivasa Iyer, Pudukaraimaniyam	Gobichettipalayam		
K. Raghavendrachar son of Bhavani Krishnacharya	Pallapalaiyam	Rs.	2 0 0
V. Sanjiva Rao, Flutist	Palladam		
C. R. Sivaramakrishna Iyer	Chinnadharapuram		
Talayur Sheshagiri Row,	do		
Sahasranama Raghavendracharya	Dharapuram		
K. A. Subrahmanya Sastri, Pleader	Udumalpet	Rs.	2 0 0
T. K. Venkoba Rao, Station House Officer	Nambeyur	"	3 0 0
M. V. Sreenivasa Rao, Station master	Perundurai		
A. Puttanna,	Mamballi		
S. V. S. Seshadri Iyengar,	Vangal	Re.	1 0 0
Jeevanna Rao,	Unjalur	Rs.	2 0 0
J. Srinivasa Rao, Inspector R. M. S.	Erode	"	2 0 0
K. S. Ganapati Iyer, Branch Post Master	Karatholuvu	Re.	0 8 0
T. A. Tirumalachar Sub Magistrate,	Palladam		
K. N. Raghavachari, Mirasdar	Udumalpet		
Jayathirthachar,	Andancoil	Rs.	2 0 0

Mr. S. Kuppasamy Iyer, Revenue Inspector	Kollegal	Rs. 3 0 0
„ K. Tiruvengadachari, Perumalkoil Street	Mettupalaiyem	
„ K. Ramanathasastry, Hd. Clerk Dy. Tahsildar Office	Perumanallur	Rs. 2 8 0
„ Putti Venkatasubbarayar,	Nanjai Pugalur	
„ T. L. Narasiah, Pensioned Police Inspector	Satyamangalam	
„ S. Kalliana Venkatarama Sastry	do	
„ R. Kuppier, Karnam	Kunnathur	
„ K. Venkataramana Iyer, Kondompatti Village	Keenathakadavoo	

CUDDAPA DISTRICT.

Mr. R. Narayanachar Short-hand writer Dt. Court	Cuddapa	
„ Cowkoor Ramachandra rao, B. A., B. L., High Court Vakil	do (2)	
„ Bhallaki Bhimasenachar, Clerk District Court	do	
„ K. Madhav Rao, Retired Tahsildar	Cuddapa	
„ P. Sundar Ramji, Head Singualler	do	
„ S. Venkatsubba Iyer, Sub Assistant Inspector of Schools	do	Rs. 0 0
„ C. S. Gopalkrishna Rao, Overseer. P. W. D. Kurubalakota		Rs. 0 0
„ P. Vedavyasacharlu, Pleader.	Nandalur	Rs. 0 0
„ Bellary Bhujanga rao,	Vayalpad	
„ Jagir Shama rao, Cashier S. I. Ry.	Kumpanipuram	
„ Palle Seshachar	Rayachoti	Re. 1 0 0
„ M. Bapu rao Sty Sub-Magistrate	Piler	
„ M. Gururajacharya Mattampalli village	Gorantlapalli	
„ Pathi Madhava Rao, Sub-Registrar;	Pulivendla	
„ K. Srinivasa Rao Talug, Head Accountant	do	

SOUTH CANARA DISTRICT.

Rao Bahadur S. Raghunathaiah, Retd. Sub-Judge	Mangalore	Rs. 2 0 0
Mr. Rangappa Bhandari, 1st grade Pleader	do	Rs. 7 0 0
His Holiness. The Admar Mutt Swamigalu	Udipi (4)	
Do Sri Krishnapura Mutt, Swamigalu	do	
Do Sri Serur Mutt Swamigalu,	do	
Mr. Puranik Srinivasacharya Puttige Mutt,	do	
„ Mukhyapranacharya Bhimanakatte Mutt,	do	
„ N. Lakshmanarao, Secretary Theosophical Society	do (4)	8 0 0
„ N. Rajagopala Krishnarao, Kadikar Estate	do	15 0 0
„ Pavanji Guru Rao, Manager M. S. P. Sans School	do (2)	
„ U. Purushothama Bhatt,	Uppinangudi	5 0 0
„ A. Ratnakara Joshi, Patel	Alur village	
„ A. Durasami Iyer, Ware-house Officer	Udipi	
„ B. Narayan Rao, Vakil	do	
„ P. Kalinga Rao,	do	Rs. 7 0 0
„ V. Aiyasami Iyer, Sheristadar Dt. Court	Mangalore	
„ K. Nagaraja, Clerk Collector's Office	do	
„ V. Chellam Iyengar, B. A., Asst. Government College	do	Rs. 2 0 0
„ Kesava Sarma Manjula Raja Purohita	Manjeshwar	
„ M. Vaikunta Bhatt, Zamindar	do	Rs. 7 0 0
„ S. M. S. Govindacharya, of Chitrapur Mutt	Suratkal	
„ Maniel Subbannashastry, Punacha Village	Vittal	

Mr. Ketaki Narasimhacharya,	Ramakunjagramam (2)		
„ Ramakrishnacharya,	Nagari village		
„ G. Narasimh Prabhu, Teacher	Hosdroog	Rs.	2 0 0
„ E. B. Appu Rao, Pensioner	Coondapur	Re.	1 0 0
„ N. Raghavendra Rao, Kadikar	Udipi	Rs.	10 0 0
„ Udiyavara Venkatavarahachar	do	„	10 0 0
„ H. H. Srikerur, Mutt Sripadangalu	do		
„ Bailoor Rama Rao,	do		
„ H. H. Sri Palmar Mutt,	do		

GANJAM DISTRICT.

Mr. D. S. Appala, Narasimha Pantlugaru Acct. Collr's Office	Chatrapur	Rs.	2 0 0
„ T. S. Subrahmanya Iyer, Supervisor P. W. D.	do		
„ K. V. Seshagiri Rao, Salt Sub-Inspector	Berhampur	Rs.	2 0 0
Dewan Bahadur C.V. Kumarswamy Sastry, B. A., B. L., Dt. and Sessions Judge	do	„	30 0 0
Mr. A. Sarvothama Rao, Additional Superior of Revenue Settet	Buguda	Re.	1 0 0

GODAVARI DISTRICT.

Mr. Yadavalli Ramkrishna Sastri,	Rajahmundry (5)	Rs.	5 0 0
„ Baru S. Narasimha Rao, Pantlu. B. A., B. L, High Court Vakil	do	Rs.	5 0 0
The Hon'ble Nyapati Subharao Pantlu, do	do		
Mr. A. Sambamurti Iyr. B. A., B. L., Sub Judge do	do		
„ Ch. Narayanmurti Rao, Hd. Master A. E. L. M. Girls school	do	Rs.	4 0 0
„ Darbha Sri Rama Sastri	Vetlupalam		
„ I. V. Sayanna, Tahsildar	Cocanada	Rs.	5 0 0
„ Soumya Venkata Rao, Sanitarium	do	Rs.	10 0 0
„ Yeleswarapu Sundararama Sastri, Salt Sub-Inspector	Tuni		
„ Vadaly Nukaraju,	do		
„ Nittalu Venkatu Sastri, Sans. Pandit	do	Rs.	2 0 0
„ Chavati Subrahmanya Sastri,	do		
„ Konakanchi Subbarayudu,	do		
„ Maddala Venkanna,	do	Re.	1 0 0
„ Sri Rajah Datla Venkata Suryanarayana Jagapaty Raju Bahadur Garu, Proprietor Puvinanji	Tuni		
„ Gunturi Somappa Sastry Garu,	do		
„ Vinjamuri Venkata Jagannath,	Samalkot	Re.	1 0 0
„ Karrajogayya, Teacher B. H. School	Amalapuram	Re.	1 0 0
„ C. Perayyanaidu 1st grade Pleader	do	Rs.	2 0 0
„ Ganti Seshadri, Clerk District Munsif Court	do	Re.	1 0 0
„ Peri Sitaramiah, Sanitary Inspector—	Rajahmundry		
„ M. Seshagiri Prabhu, M. A., Training College	do	Rs.	20 0 0
„ R. Narasimha Iyengar, Ex. Engineer	do	Rs.	6 0 0
„ D. Laxmipati Sastri, Proprietor Lalita cotton Ginning Factory	Tuni		
„ J. Suryanarayana, Rice Mill Engineer.	Cocanada	Rs.	2 0 0
„ Mahindravada, Soure Narayanamurti Instituteur de langue Inde Francaise Yanam	(Cocanada)		

GUNTUR Dt.

Mr. C. Sitaramiah Sastry, Ayurvedic Physician	Guntur	Rs.	2 8 0
„ Etoor Sitaramasastry, Assistant Town High school	do	„	2 0

Mr. Kotiswara Sarma, Chidananda Asramam	Guntur		
„ R. Krishna Rao, Clerk Collector's Office	do		
„ T. R. Rangasami Iyengar, B. A., L. T., A. E. L. M. College	do	Re.	1 0 0
„ P. Negesha Rao, Dy. Collector	Tenali	Rs.	10 0 0
„ L. V. Gopal Rao, Revenue Inspector	do	„	2 0 0

KISTNA Dt.

Mr. K. Muthuswami Iyer, Salt Sub Inspector	Chinna Ganjam		
„ V. Sivaramasastry Satavadhani,	Ankiripalli		
„ O. R. Venkateswaralu, Land holder and Union Chairman and Talug Board Member	Chirala		
„ Guddimalla Varadacharyalugaru,	Chittugudur		
„ L. Sivasamba Iyer, B. A., L. T., Asst. Hindu High School	Masulipatam		
„ J. Gourinatha Sastry, Pleader	do		
„ N. Balaram Das, B. A., B. L., Additional Dt. Munsiff	Bapatla		
„ Yeleswarapu Sundararamasastry, Salt Sub Inspector	Narsapur	Rs.	2 0 0
„ D. Lakshmipati Sastri, Travelling Engineer	Bezwada	„	5 0 0

KURNOOL DISTRICT.

Mr. M. Krishnamurti rao, Treasurer	Kurnool		
„ N. Narasiah, Headmaster C. M. High School	do	Re.	1 0 0
„ B. Raghavendra Rao, Inamdar	Atmakur	Rs.	2 0 0
„ Madakasira Koneri, Tg. Sheristadar	Koilkuntla		
„ D. Krishna Rao, Head Accountant Collector's Office	Kurnool	Re.	1 0 0
„ N. Rangasami Iyengar, B. A., 1st grade Pleader	do		

NELLORE DISTRICT.

Mr. S. Srinivasachari, Agent Best and Co.	Nellore		
„ Patooru Subbaramaiya Garu, Rev. Inspector	Kovur	Rs.	2 0 0
„ K. Anantacharlu, Pleader	Ongole		
„ A. Sarvottama Rao Addl, Supervisor Rev. Settlement	do		
„ S. L. Narayana Rau, Salt and Abk. Inspr.	Woollapalieyam		
„ R. Tirumal Rao, Head Accountant Retd.	Nellore		
„ M. Raghavachary, Supervisor Elementary Schools	do		
„ B. Krishna Rao, B. A., B. L., Sub Judge	do	Rs.	6 0 0
„ P. S. Soundararaja Rao, Typist Collector's Office	do	Re.	1 0 0
„ Ramanujachariar, Tamil Pandit V. R. H. School	do	„	0 8 0
„ T. P. L. Narasimhaswamy, Dy. Collector	do		
„ S. Krishnamachari, Salt Sub Inspector	Muthukur	Rs.	2 0 0
„ M. S. Krishnamurti, Dy. Inspector	Kanigiri		
„ K. Rangasamy Iyengar, Dy. Collector	Kavali	Rs.	6 0 0

NILGIRIS DISTRICT.

Mr. G. Venkoba Rao, B. A., Sub Asst. Supdt. Epigraphy	Octacamund	Rs.	10 0 0
„ Balasubramania Iyer, B. A., District Police Office	do	„	2 0 0
„ Rao Bahadur V. Venkiah, Asst. Architect Supdt. Office	do	„	15 0 0
„ C. H. Venkataramiah, Hd. Acct. Collr's Office	do	„	2 0 0
„ B. Ramamurti Iyer, Supervisor, Drainage Works	do	„	10 0 0
„ H. Krishna Sastri, Suptd. Epigraphist Office	do	„	10 0 0

Mr. M. V. Srinivasa Rao, Station Master Nilgiri Ry.	Kallar ,,	3 0 0
,, V. R. Rede, Manager Waterfall Estate	Katary	

MADRAS.

The Government of Madras	Madras (14)	
Mr. C. V. Muniswami Iyer, Reporter Madras mail	do	
,, C. Duraiswami Iyengar, B. A.	do	
,, S. Ramachandra Rao, 177 Govindapa Naik street	do	Re. 1 0 0
,, K. V. Lakshminarasimhan No. 67, 68 do	do	
,, G. Subrahmanya Iyer, Post master General's office	do	
,, Kandadai Srinivasacharyalu, B. A., L. T., Pachayappa's College	do (2)	Rs. 5 0 0
,, S. K. Ramamanuja Iyengar, Mint street	do	
,, N. T. Shamanna, Advocate	do	Rs. 2 0 0
,, Daivasikhamany Iyengar, Pethunaickenpet	do	
,, V. Raghavacharya, office of Inspr. Genl. Registration	do (2)	
,, R. Srinivasa Iyer B. A., Examiner P. W. Accounts	do	Rs. 20 0 0
,, A. B. Srinivasa Rao, Clerk P. W. Examiner's Office	do	
,, A. Kuppacharya do do	do	Rs. 10 0 0
,, A. Rama Rao, do do	do	
,, S. Hari Rao, clerk do	do	Rs. 7 0 0
,, T. Ananda Rao, B. A. Clerk Birth and Death Registrar's Office	do	
,, C. Ramachandra Iyer, Clerk Accountant Genls' Office	do (2)	Re. 1 4 0
,, S. Venkataramana Iyer, Superintendent do	do	Rs. 10 0 0
,, A. Gopala Iyengar, do (separate Rev.)	do	
,, N. Kuppuswami Iyer, Head Clerk Board of Revenue Settlement Dept.	do	
,, R. Ramachandra Iyer, Clerk Board of Revenue		
,, M. P. Kukillaya do do	do	
,, S. Padmanabha Rao do do	do	Re. 1 0 0
,, M. R. Rajagopala Iyengar do	do	
,, N. Kailasam Iyer do do	do	Re. 1 0 0
,, A. Nammalvar Aiyah do do	do	
,, E. Srinivasaraghavachari, do	do	Re. 1 0 0
,, M. Sampatkumarachari, B. A., Clerk Board of Revenue	do	Rs. 2 0 0
,, S. Ganapati Iyer, do do	do	,, 2 0 0
,, T. V. Srinivasa Iyer, do	do	Re. 1 0 0
,, A. V. Natesa sastri, Hd. clerk Depot. circle	do	Rs. 3 0 0
,, C. Raghavachari, Librarian Board of Revenue	do	
,, C. S. Anantarama Iyer, Under-Secretary to the Government of Madras	do	
The Hon'ble Sir S. Subrahmanya Aiyar, K. C. S. I. Dewan Bahadur, Judge, High Court Retired	do	
The Hon'ble V. Krishnaswami Iyer, B. A., B. L., (late) Member of Council	do (2)	Rs. 10 0 0
Mr. S. Srinivasa Iyer, do High Court Vakil	do	
V. C. Seshachari, do do	do	
S. Srinivasa Iyengar, do do	do	
K. Srinivasa Iyengar, do do	do	Rs. 12 8 0
V. Venkatachariar, do do	do	
T. Narasimhachariar, do do	do	Rs. 7 0 0
K. Lakshmi Narasimhalu Naidu, do do	do	
K. Kuppuswamy Iyer, do do	do	

Mr. B. Panchapagesha Sastri, A. B., B.L., High Court Vakil,	Madras	Rs.	5 0 0
The Hon'ble T. V. Sheshagiri Iyer, do do	do	"	10 0 0
Mr. V. V. Srinivasa Iyengar, do do	do		
" M. Narayanaswami Iyer, do do	do		
Rao Saheb G. Subbiah Chettiyar, Sea Custom's Office	do	Rs.	2 8 0
Mr. C. R. Duraiswami Iyer, Clerk do	do		
" Chirasagara Rama Rao, Sowcarpet	do		
Rao Bahadur, M. Rangacharyar, M. A., Professor of Sanskrit Presidency College	do		
Mahamahopadhyaya Mr. V. Swaminatha Iyar, Tamil Pandit do	do		
Mr. R. Krishnamacharyar, M. A. Sub-Assistant Inspector of Sanskrit Schools	do		
" J. Rajagopalachari, M. A., B. L., Asst. Professor Law College	do	Rs.	3 0 0
" P. R. Ganapati Iyar, B. A., BL., 1st Assist. Professor do	do		
" P. S. Chandrasekhara Iyer, B. A., M. D., Assist. Professor Medical College	do	Rs.	5 0 0
" M. Goolab Rai, 2nd Assistant Chemical Examiner do	do		
" K. Krishnaswami Iyengar, B. A., Teacher Christian College	do		
" N. Ramanujachariyar, M. A., L. T., Asst. Professor Pachaiappas' College	do	Rs.	7 0 0
" V. Rangachary, M. A., L. T., Professor Presidency College	do		
" S. Subba Rao, M. A., Assistant Professor of Sanskrit do	do		
" K. B. Ramanatha Iyer, M. A. L. T., Pachayappa's College	do	Rs.	7 0 0
" S. Vasudevacharyar, B. A. L. T., Headmaster Weslyan Mission College	do		
" T. R. Srinivasa Iyengar, B. A. L. T., Asst. do	do	Rs.	5 0 0
" Krishnamacharya, Sans. Pandit. do	do		
" A. Varadachari, B. A. L. T. 1st Asst. City High School	do	Re.	1 0 0
" V. Anantachari, Sans. Pandit C. S. M. College	do	"	1 0 0
" Venkataramanujachar, Asst. Telgu Pundit do	do		
" T. Bhawanswami Rao, B. A. L. T., 1st Asst. Govt. Madrasa-i-Azam	do	Re.	1 0 0
" V. Krishnamachari, Clerk Madras University	do		
" K. C. Srinivasa, Iyengar, Asst. Tutor for Minor Zamindars	do		
" A Ramanuja Iyengar, B. A. L. T., Asst. Tondamandalam High School	do		
" T. K. Rajagopala Iyer, Clerk Military Accounts Deptt.	do		
" S. Vijaya Rao Draftsman P. W. D.	do	Rs.	2 0 0
" R. Suriyanarayana Iyer, Draftsman Superintending Engineer's Office	do		
" T. S. Ramaiah, Office of the Chief Engineer for Irrigation	do	Re.	1 0 0
" M. Ramaswami Iyer, Head Clerk Deputy Director of Land Records office	do		
R. Krishnaswamy Iyer, Clerk do	do		
T. R. Sreenivasa Iyer, Head Clerk City Civil Court	do	Re.	1 0 0
P. Ramachandra Rao, Chief Interpretor High Court	do		
P. Natesa Iyer, B. A. Additional Translator do	do		
N. Arunachella Iyer, do do	do		
L. V. Ramachendra Iyer, Proprietor Oriental Press	do		
P. Hanumanta Rao, Clerk Dead Letter Office	do	Rs.	2 0 0
K. Bhashyakaracharya, 87 China Bazaar Street	do		
M. Rangaswamy Iyengar, Short-hand writer Coral Merchant Street.	do		
R. M. M. S. T. N. Gopalacharya, do	do		
N. G. Parthasarathi Iyengar, George Town	do		
Bhatta Sri C. R. Narayan Sastri, Gita Lecturer	do		
D. Bapu Rao, Mint Street	do	Re.	1 0 0

Mr. T. P. Kodandarama Iyer, B. A., B. L., Manager, Administrator Genls' Office	Madras		
„ V. Ranganatham Chettiyar, The Ananda Press	do	,Rs.	10 0 0
„ S. Anantanarayana Sastri, B. A. Clerk L. F. Municipal Secretariate	do	Re.	1 0 0
„ K. Rangaswami Iyengar, Government Office	do		
„ S. Rajagopalachari, Clerk P. W. Secretariate	do		
„ G. Subrahmania Iyer, B. A. Editor The Swadeshamitran	do		
„ S. Veeraraghavachari, Cash keeper Madras Bank	do	Rs.	5 0 0
„ C. Sambasiva Mudaliar, Chief Clerk, Presidency Magistrate's Court	do		
„ C. Murugesha Nungambakam,	do		
„ V. Srinivasachari, 4-17 Sunkavar Agrahar Chintadripet	do (2)	Rs.	4 0 0
„ V. K. Rangachari, 12 Agraharam Street do	do	„	2 0 0
„ S. N. Subrahmanya Iyer, Suriyanarayana Chetty Street Rayapuram	do		
„ A. S. Nageshwar Iyr, Overseer Kachaleswar Agraharam	do	Rs.	5 0 0
„ T. Sivarama Tiruvedi, Translator Bank of Madras	do	„	2 0 0
„ R. V. Krishnamachari, Supervisor of Sanskrit Schools	do		
The Hon'ble Justice P. R. Sundara Iyr, B. A., BL.,	do		
Mr. C. P. Ramaswami Iyr, B. A., BL., High Court Vakil	do		
„ Dorasamy Iyengar, 74. Anna Pillai St. Sowcarpet	do		
The Hon'ble P. S. Sivaswami Iyer, B. A., B. L., C. S. I, C. I. E., Executive Member of Council Government of Madras	do		
Mr. S. Bhaskara Iyer, Executive Engineer P. W. D.	do		
The Hon'ble Justice T. Sadasiva Iyer, B. A., M. L., High Court	do		
Mr. V. Damodar Naik of Messrs Rama Naik & Co.	do	Rs.	4 0 0
„ A. K. Srinivasa Iyengar, Sub-Post Master Fort St. George	do		
Messrs. P. Rungachariar & Co. Booksellers	do		
The Head Master Muthialpet High School	do		
Mr. Vidya Sagar Pandya, Secretary Indian Bank	do		
„ K. R. Srinivasa Iyengar, Post Master General Office	do	Rs.	2 0 0
„ B. Rangasami Iyengar, Nore Veerasamy Iyer, St.	do		
„ V. Subba Rao, Garu Telugu Pandit Presidency College	do	Rs.	5 0 0
„ R. Shadagopachary B. A., BL. High Court Vakil	do	„	30 0 0
„ C. Padamanabha Iyengar, B. A., BL., do	do		
„ D. S. Subbachar, Thanicachella Pillai St.	do	Re.	1 0 0
„ K. Krishnasamy Iyengar, B. A., Teacher Christian College	do.	Rs.	7 0 0
„ A. Alwar Iyengar, Pethunaickenpet	do		
Ramchandra Sastry, B. A., L. T., Assistant Tondamandalam High School	do		
„ S. C. Ananthachary, Chief Judges Court of Small Causes	do		
„ P. Varadachary, B. A., Librarian Government Oriental Library	do	Rs.	5 0 0
„ T. V. Krishnasamy Iyer, Govt. Telegraph Office	do	Re.	1 0 0
„ M. S. Ramakrishna Iyer, Clerk Board of Revenue	do		1 0 0
„ K. K. Srinivasacharya, Clerk do	do		1 0 0
„ K. Srinivasa Iyengar, B. A., Ware House Officer	do		
„ Saraswati Venkatasubbarama, sastry Telugu Pandit Vepery	do	Rs.	2 0 0

EGMORE.

Mr. G. Krishnasami Rao, Jahagirdar	Kilpauk	Rs.	50 0 0
„ K. Srinivasachari, 2-1 Perumal koil street	Egmore		
„ B. E. Chidhambara Mudaliyar, 6 Sonammal street	do	Rs.	2 0 0

Mr. Doctor Otto Schrader Ph. D. Director Adyar Library	Adyar	
For Adayar Library	do	
„ R. Bhaskara Iyer, 17 High Road	Egmore	Rs. 2 0 0
The Chairman Madras University Committee	do	

MYLAPORE.

Mr. T. R. Ramachandra Iyer, B. A., BL., High Court Vakil The Luz.	Mylapore	
„ K. R. Subramania Sastry, B. A., BL., do	do	
„ G. Krishnasastri, General Secretary Vedic Mission	do	Rs. 10 0 0
„ R. Vasudeva Rao, Madhavabog	do	Rs. 50 0 0
„ M. S. Krishnamurti, Brodies Road	do	
The Principal Sanskrit College	do	
Mahamahopadhyaya Brahma Sri R. Chandrasekara, Shastri Pandit	do	Rs. 2 0 0
Mr. T. R. Krishnasami Iyer, P. W. Department	do (2)	
„ C. S. Ramachandra Iyer C/o do	do	
„ A. Panchapagesha Iyer, M. A., L. T., Head master P. S. High School	do	Rs. 2 0 0
The Head master, do	do	
Mr. K. Krishnamacharya, Teacher do	do	
„ R. Krishna Rao, Jumna House	do	Rs. 15 0 0
„ Krishnamachariar, B. A. Madhavaperumal street	do	
„ V. K. Subrahmanya Iyer, Vakil Gumasta	do	
„ M. C. S. Pattabirama, Mudaliar Progressive Union School	do	Rs. 2 0 0
„ G. S. Krishnasamier, No. 3 North Mada St.	do	
„ Urgudi Vijayaraghavachariar C/o Mr. K. S. Iyengar	do (3)	
„ S. Gopalasami Iyengar, B. A. Madhava Perumal Koil St.	do	Rs. 2 0 0
„ A. Swaminathan, B. A., BL., High Court Vakil	do	Rs. 5 0 0
„ K. Ramalinga sastri, Sanskrit College	do	
„ P. A. Rama Iyer, The Luz	do	

TRIPLICANE.

Mr. Srinivasa Iyengar, B. A., B. L., South Mada street	Triplicane	
„ T. A. T. Kumaratatacharya,	do	Rs. 2 0 0
„ V. M. Gopalakrishnamachari, Thulasingaperumal street	do	Re. 1 0 0
„ S. Narayana Iyengar, do	do	Re. 1 0 0
„ K. A. Srinivasa Rao, do	do	Rs. 5 0 0
„ D. Gopala Rao, do	do	
„ Singarachariar, do	do	
„ Pandit T. Lakshmanacharya, Gita Lecturer	do	
The Headmaster, Hindu High school	do	
Mr. Tiruvengadathaiyangar B. A. L. T. Asst. do	do	Rs. 5 0 0
B. Narasinga Rao, Assistant do	do	Rs. 3 12 0
P. K. Ramachandra Rao, do do	do	Rs. 2 0 0
T. P. Krishnasamier Sami Pillai St.	do	Re. 1 0 0
Ramanujacharyar, Vanamamalai Mutt	do	
R. M. V. Gopala Rao, do		
K. S. Vaikuantam, 108 Big street	do	
P. S. Subrahmanyan 51 do	do (3)	
T. K. Ramachandra Rao,	do	Rs. 0 0
Ramiah Sastri, Sydoji Lane	do	

Mr. D. Raghavendra Rao, Singarachari street		Triplicane	
„ V. Rangachariar,	do	do	
„ T. S. Rangachari, B. A.	do	do	
„ M. Tirumalachariar,	do	do	
Mr. T. S. Krishnamachari,	do	do	
„ Bhashyakaracharya,	do	do	
„ N. S. Shadagopachari,	do	do	
„ S. N. Tirumalachari,	Car street	do	Rs. 15 0 0
„ M. Krishnamachari, M. A., B. L., M. R. A. S.,	do	do	
„ M. Tirumalachari,	do	do	
„ Echambodi Bhashyam Iyengar,	do	do	
„ S. N. Venkatesan, 206	Victoria Hostel	do	
„ S. Varadachari,	Temple view	do	Rs. 3 0 0
„ Mannar Govindacharya Vyasaraja Mutt	do	do (2)	
„ E. Srinivasachari	104 Big street	do	
„ P. Subrahmanyan	17 Sydojy lane	do	
„ Appu Rao, Retired Police Inspector.		do	
„ G. Subramani,—Post Master General's Office		Mount Road	
„ P. Hari Rao, B. A., B. L., Law Printing House		do	
Messrs. T. A. Venkasami Rao, & T. S. Krishnasami Rao, Proprietors, Law Printing House		do	Rs. 25 0 0
Mr. A. K. Rangachariar, Singarachary St.		Triplicane	
„ A. M. Srinivasacharyar,	do	do	
„ B. R. Rao, F. T. S. Raja Hanumanta Lala St.		do	
„ M. V. Srinivasa Iyer, Hd. Draftsman D. P. W.		do	

MADURA DISTRICT.

Mr. T. A. Ramchandra Aiyar, Sub Assistant Inspector of schools		Madura	
„ V. Krishna Rao,	Collector's Office	do	Rs. 2 0 0
„ S. Tiruvengadathiengar.	do	do	
„ G. N. Sakharama Rao Clerk	do	do	
„ E. Raghunatha Rao Clerk	Dy. do	do	
„ V. Narasimhachari Hd. Clerk Taluk Board Office		do	Re. 1 0 0
V. Shankarasubrahmanya Aiyar, Clerk Taluk Office		do	
K. S. Srinivasa Aiyangar B. A., Head Clerk Postal Superintendent's Office		do	
M. K. Gopalaratnam Iyer, Clerk Postal Supdt's Office		do	
C. A. Subrahmanya Aiyar, Pleader		do	
G. Raghupati Rao, Pensioned Rev. Inspector		do	Re. 1 0 0
V. Kuppuswami Rao, Acct, M. H. P. Fund		do	Rs. 5 0 0
K. Subrahmanya Aiyar, D. T. S. Office S. I. Ry.		do	
N. Ramaswamy Aiyar, B. A., B. L., High Court Vakil		do	Rs. 10 0 0
K. Ramaswami Aiyar,	do do	do	„ 7 0 0
A. Rengasami Iyer,	do do	do	
K. Rama Iyengar,	do do	do	Rs. 7 0 0
V. Appaswami Aiyar,	do do	do	
K. V. Srinivasa sastri,	do do	do	Rs. 7 0 0
V. Ramaswami Iyer,	do do	do	
V. Ramachandra Iyer,	do do	do	
V. Krishnaswami Iyer,	do Pleader	do	Rs. 0 0

Mr. T. N. Sundararaja Iyengar, A. B., B. L., High Court Vakil,	Madura	Rs.	5 0 0
K. P. Velayudha Menon, do do	do		
V. S. Ramasami sastri, do do	do	Rs.	5 0 0
A. Vedarama Iyer, do do	do		
R. Krishnamachari, do do	do		
V. Sundaram Iyer, do do	do	Rs.	7 0 0
V. Visvanatha Iyer, do do	do	,,	4 0 0
,, T. C. Srinivasachari, B. A., B. L., Vakil and Secretary Tamil Sangam	do		
,, R. Venkatachellam Aiyar, do Pleader	do		
,, P. V. Subbarama Iyer, B. A. 1st Grade do	do		
,, P. N. Naganatha Iyer, do do	do	Rs.	2 0 0
,, D. K. Anantapadmanabha Iyer, do	do		
,, S. A. Rangaswami Iyer, do	do	Rs.	2 0 0
,, P. Narayana Iyer, B. A., B. L., Retired High Court Vakil	do		
The President Theosophical Society	do		
The Secretary Dharmasastra sabha	do		
The Principal Madura College	do (2)		
Mr. A. Rajaram Iyer, B A., Principal do	do	Re.	1 8 0
,, M. Venkatrama, sastri Assist do	do		
,, P. Srinivasa Iyer, B. A., L. T. 1st Assistant Setupati High School	do	Rs.	3 0 0
,, Sundara sastri Asst. Pandit do	do		
,, T. R. Krishnamachari B. A., L. T., Head master Sourashtra High School	do		
The Head Master do	do		
Mr. P. K. Swaminatha Iyer, Teacher do	do		
,, V. G. Somasundaram Iyer West Avanimoola Street	do	Rs.	2 0 0
,, M. N. Subrahmanya Sastri, West Chitra street	do (2)	,,	3 0 0
,, K. Venkoba Rao, Tanappa Mudali street	do	,,	7 0 0
,, P. K. Ranganatha Iyer, Dt. Registrar's Office	do	Rs.	2 0 0
,, N. Srinivasachari, Clerk Dt. Court	do		
,, J. S. Venkatarama Iyer, Head Master Sourashtra Girls' school	do (2)		
,, K. Raghunatha Rao, Gopalakothan street	do	Re.	1 8 0
,, Subbaraya Sastri, Amman sannadhi street	do		
,, Krishna Sastri, Perumal Teppakulam street	do		
,, M. S. Ramaswamy Iyer, B. A. B. L., L. T., 1st grade Pleader	do		
,, P. S. Venkasamy Iyer, c/o. Mr. P. Sami Iyer. Tahsildar	do		
,, T. V. Raghupati Rao, North Avani street	do	Re.	1 8 0
,, G. A. Narayansami Iyer, B. A. B. L., Vakil New Street	do		
,, N. Raja Iyer, B. A., B. L., Vakil	do	Re.	1 0 0
,, P. V. Rama Rao, Clerk. Collector's Office	do		
,, T. N. Raghavashastri,—Son of Nilakanthasastry New St.	do	Rs.	15 0 0
,, V. Gangadhara Iyer, 1st Asst. Sourashtra High School	do		
,, T. S. Venkateswara Iyer, Kakatope St.	do		
,, S. Sanjivi Rao, Head Clerk P. W. D.	do		
,, Krishnaswami Ghanapatigal,—Perumalkoil Teppakulam St	do	Rs.	2 0 0
,, R. Rangasami Iyer, 1st grade Pleader	do	,,	3 0 0
,, R. S. Narayansamy Iyer, B. A., B. L., Vakil	do	,,	2 0 0
,, K. Panchananda Iyer, Supervisor P. W. D.	do		
,, S. D. Krishna Iyengar, B. A., B. L., Vakil New street	do		
,, R. A. Krishnaswami Iyer B. A., B. L., District Munsif	Dindigal		

Mr. K. Ramaswami Iyer, Pleader	Dindigal	Rs.	2 8 0
„ P. V. Bhima rao, B. A. do	do	„	7 0 0
„ L. A. Venguswami Iyer, do	do	„	5 0 0
„ V. Duraiswami Iyer B. A. do	do	„	2 0 0
„ S. Subrahmanya Iyer, do	do	„	10 0 0
„ K. S. Balakrishna Iyer, B. A. do	do	„	2 0 0
„ N. Ramachandracharya, Sanskrit Pandit M. H. school	do		
„ T. Rajagopala Iyengar, agent Best & co	do		
„ P. S. Venkataramaiyer, Head Acct. Taluk Office	do		
„ D. V. Krishna Iyer, B. A; Pleader	do		
„ T. K. Srinivasachary, Inspector of Police	do	Rs.	7 0 0
„ K. Kuppusami Iyer, B. A., B. L., High Court Vakil	do	„	10 0 0
„ P. K. Ramaswami Iyer, B. A., B. L., do	do	„	3 0 0
„ R. Vasudeva Rao, Land Record Inspector	do	„	2 0 0
„ M. Muthukrishna Iyer, B. A., B. L., Pleader	Periyakulam	„	2 0 0
„ V. Vengusami Iyer, Pleader	do	Re.	1 0 0
„ P. S. Subbarama Iyer, B. A., B. L., Pleader	do	Rs.	2 0 0
„ A. R. Rajagopala, Chettiar B. A. Sty. Sub-Magistrate	do	„	14 0 0
„ A. R. Sitaram Iyer, Pleader	do		
„ G. Gurumurti Iyer, Pleader	do	Re.	1 0 0
„ Madhvarayacharya, North street	do		
„ P. R. Ramakrishna Sastry, Perumal Koil St.	do	Re.	1 0 0
„ R. Sundar Raja Iyer, Secretary Theosophical Society	do		
„ C. Visvanatha Sarma,—Melmangalam via	Periyakulam		
„ T. K. Subba Iyer, B. A., B. L., Dt. Munsiff	Melur		
„ M. R. Venkatarama Sastry, Sub-magistrate	do	Re.	0 12 0
„ S. Vaidyanatha Iyer, Dy. Tahsildar	Tirupatur	Rs.	10 0 0
„ A. Anantacharya Sub-Registrar	Sholavandan		
„ Madura V. Renganathacharya	Orasur		
„ T. P. Krishnamachari,	Karaikudi		
„ Pundit Sri A. K. Swaminatha Sastri	do	Rs.	2 0 0
„ D. K. Krishna Sastry, Head Clerk Taluq Office	Palni	„	2 0 0
„ R. Vembu Sastry, Stamp Vendor	Betlagundu	Re.	1 0 0
„ Krishna sastry	Chinnammanur	Rs.	2 0 0
„ P. S. Ramaswamy Iyer, Pensioner Palangathan	Pasumalai	Re.	1 0 0
„ T. R. Aravamuda Iyengar, B. A. Sub Registrar	Kadayam		

MALABAR DISTRICT.

Revd. Charles Renz. Ph. D. Basel Missionary	Calicut	Rs.	3 0 0
Mr. P. S. Ramaswami Iyer. Sheristadar Dist. Court (Rtd.)	do	„	7 0 0
„ V. Rama Iyer, B. A. Revenne Inspector	do		
„ K. Kunjunni Menon, Retd. Magistrate	Malappuram	„	2 0 0
„ V. Sivaram Panikar, B. A., 1st grade pleader	Ponnani		
„ K. Vasudevan Moosad, Native Physician	Cootipuram		
„ R. V. Subrahmanya Iyer, Sub-Registratar	do		
„ A. V. Venkatarama Iyer, Clerk T. K. Office	Manantoddy	Re.	1 0 0
„ N. Kunhiram, Pattiyar Clerk Wynad Taluk office	do		
„ P. Narayana Sarma,	Perumudiyur		
Rev. J. Meyer, Ph. D., B. G. M.	Nettur (2)	Rs.	10 0 0

Mr. T. Nilakantan Moosad,	Tiruprangod	Re.	0 8 0
„ Aiyankulath Parameswaran moosad,	do		
„ Patinjattakath Sankara Sarma,	Tirukandiyur		
„ K. Sridhara Sarma,	do		
„ Sankara Josier,	Vilayanur		
„ S. Raghunathaiya B. A., Sub-Judge	Palghat		
„ K. Vasudevan Moosad, Native Physician	Vandur		
The Hon'ble K. C. Manavedan Raja Retd. Dt. Judge	Malabar		
H. H. Vidvan Mana Vikrama, Etten Raja Raja of	Calicat		
Mr. S. Gopalkrishna Iyer, Clerk Wynnad Ty. Office	Manantoddy	Re.	1 0 0
„ P. R. Subharama Sastry, Bookseller	Chalapuram		
„ V. Narayana Menon, Editor K. K. Press	Mangalam	Rs.	5 0 0
„ S. Dorasamy Iyengar, Assistant Raja's High School	Kollengode		
„ P. Gopalan Nayar, Malayalam Munshee do	do		
„ Vaikam S. Sivasubramania Iyer,	Koodalur-Pallasena		
„ Subramaniaghanapaty, Kilakanchery Village	Vadakkanchery Post	Re.	0 4 0
„ C. V. Krishna Iyer, Manager Veda sastra Patasala Chittur	Palghat	Rs.	5 0 0
„ A. Ramkrishna Iyer, Secretary Sans. College	do		
„ C. S. Anantasubramania Iyer, Thekki Village	do		
„ Varahur Shamu, Menon Sessions Court Vakil	do	Re.	1 0 0
„ C. R. Narasinga Rao, Durga Koshtam Village	do		
„ C. S. Swaminatha Pattar,—Kariakar—Kalpathy	do		
„ C. G. Ramakrishnasastry,—New Agraharam Puduchery	do		
„ A. S. Venkatakrishna Iyer, Thekkeejeevuly—Big Bazar	do		
„ N. V. Shankara Narayana Iyer,	do		
„ V. A. Krishna Iyer, & Sons. Cloth Merchant	do	Rs.	2 0 0
„ S. K. Ramaswamy Iyer, 1st grade Pleader	do		
„ Mana Vikrama Raja Raja of	Nilambur (2)		
„ P. Sekhara Menon, Sub Asst. Surgeon	Beltangady		
„ K. V. Kannan Nair,—Salt Asst. Inspector	Tellichery	Re.	1 0 0
„ Krishna Iyer, Dt. Registrar	do	Rs.	7 0 0
„ C. Ramunni Menon, do on leave	do	„	8 0 0

RAMNAD Dt.

Mr. Ramaswami Sastri, Sans. Pundit Jaipal L. S. School	Ramnad	Re.	1 0 0
„ N. S. Raghunathachari, salt-sub Inspector	do		
„ N. Ramachandra Sastri, Nilakanti street	do		
„ K. Mulla, Bhattar Raja Rajeswara Temple	do	Re.	1 0 0
„ D. K. Govinda Rao, Lessee's sheristadar	do		
„ S. P. Nagaswami Iyer, Pleader	do	Rs.	5 0 0
„ Seshadri Iyengar, Sanskrit Pandit High School	do	Re.	1 0 0
„ K. Seshadri Iyer, Western Bank	do		
„ R. Gopal Rao, M. A., B. L., Sub judge Sivaganga	Ramnad		
„ T. K. Sreenivasachari Police Inspector	Paramakudi		
„ N. Seshagiri rao, Head-Clerk Dist. Munsif Court	do		
„ K. Rajagopala Rao, Clerk do	do		
„ A. S. Krishnaswami, sastri B. A. Pleader	do		
„ K. Gopalaiyengar, do	do		
„ S. Narayanaswami Iyer, do	do		

Mr. S. Vedantam Iyengar,	do	Paramakudi		
,, T. V. Kodandaramaiyengar,	do	do		
,, M. S. Varadaiyengar,	do	do	Rs.	3 0 0
,, P. R. Sreenivasa Rao,	do	do		
,, C. Rajagopala Rao,	Commissioner	do		
,, V. Veeraraghavaiyengar	Vakils' Clerk	do		
,, R. V. Srinivasa Rao, Pleader		do		
,, A. Sreenivasaraghavaiyengar, Vakil		Manamadura	Rs.	3 0 0
,, K. Subbaiyar, Pleader		do	Re.	1 0 0
,, Dharmaraja vadyar, Sarasvati vilas		do		
,, M. S. Srinivasa Iyengar Managor H. L. S. School		do	Rs.	3 0 0
,, Haridas Seshasayi Acharya		do		
,, T. N. Narasimhacharya,		do		
,, P. S. Subbiayar, Taluk clerk		Satur		
,, Vengu Iyer, Pleader		do		
,, M. V. Bhagavant Rao,	do	do		
,, K. Swaminadha Iyer, Head clerk Taluk Board office		do		
,, T. Sundaraja Rao Manager, Zamin Panali		do		
,, R. Srinivasa Iyengar, Spl. Dy. Collector		do		
,, P. R. Subramania Iyer, Sub-Magistrate		do		
,, S. Soumia Narayana Iyer, of Villoor Sivancoil East St.		Devakota		
,, Subramania, Iyer. Devasthanam Superintendent		Kaliarkoil		
,, Ramaswamy sastry, Theosophical Society		Sivaganga		
,, M. S. Krishnaswami Iyer, Overseer		do		
,, S. Duraiswami Iyengar, Assistant Rajah's High school		do		
,, Desikachari Sanskrit Pundit,	do	do		
,, L. Seshadri Iyengar, Pleader	do	do		
,, U. G. Shankarnarayana Iyer	do	do		
,, G. Sundarasrinivasa Iyengar, B. A. 1st grade Pleader		do	Rs.	3 0 0
,, L. Sundram Iyer, c/o. Mr. Ramadurai Iyer, Native Dr.		do		2 0 0
,, V. R. Kuppuswami Iyer, B. A., B. L., District Munsiff		Srivilliputhur		
,, G. Narayana Rao, Head clerk	do	do	Re.	1 0 0
,, S. Raghava Iyengar,	do	do		
,, V. Vedantachari,	do	do		
,, Appan Tatachari, Sans. Pundit H. H. school		do		
,, R. Appu Iyengar, Head Tamil Pundit do		do	Rs.	3 0 0
,, Chakravarti Iyengar, North Mada street		do		
Gopalswami Tatachari,	do	do		
Vedapiran Bhattar Krishna Iyengar,	do	do	Re.	1 0 0
N. Srinivasa Iyer, Tahsildar		do		1 0 0
K. Swaminathan, Dy. Surveyor		do	Rs.	2 8 0

SALEM DISTRICT.

Mr. Vaniyambadi Seshacharya,	Salem		
,, B. S. Narayana Rau, B. A., Inspector Post Offices	do	Rs.	3 0 0
,, C. S. Desikachari, Hd. clerk Dist Court	do		3 0 0
,, K. V. Kuppuswami, Iyengar Clerk Collr's Office	do		
,, A. Seshacharya, The Aramanai	do	Rs.	2 0 0
,, Palani Subraya Iyer, Pleader 2nd Agrahar	do		

Mr. C. Sundara Iyer, Translator sessions Court	Salem	Rs.	3 0 0
,, C. Raghunatha Rao, Manager Municipal Office	do	Re.	1 0 0
,, Muthiar Krishnacharya Rangarao Choultry,	do		
,, E. Venkataramana Iyer, B. A., B. L., Public Prosecutor	do		
,, S. Ponnusamy Iyengar, Dt. Police Office	do		
,, S. Ranga Rao, Karnam Ayodhyapatnam	do	Re.	1 0 0
,, R. G. Raghavachary, Virana Agraharam	do	Rs.	2 0 0
,, P. Subbarayan Zamindar,	do	,,	10 0 0
,, K. Venkata Rao, C/o Raghavendra Rao, Asst Surgeon	do	,,	1 0 0
,, P. Desikachari, Eng Hd. Acctt. Collector's Office	do		
,, Navaladi Ramiah, B. A., B. L., 1st grade Pleader	do		
,, K. Vittal Rau, Hd. clerk Tq. Office	Tirupatur		
,, K. Hanumanta Rau, Taluka Sheristadar	Uttankarai		
,, S. Ramaswami Achariar,	Anichampalayam.		
,, V. Appannachar Peyyeri, Village Munsiff	do		
,, K. Narasinga Rau, Zamindar	Kambainallur	Rs.	10 0 0
,, K. Seshagiri Rau, do	do	,,	5 0 0
,, P. Subba Rau, Mitta Gumasta	do		
,, C. R. Venkoba Rau, Sub-Registrar	Hosur		
,, S. V. Rangacharya, clerk Dt. Suptd. Office	Jalarpet		
,, Belgaum Ramachandra Rao, Ramanaikpet	do	Rs.	5 0 0
,, K. Setu Rau, Pensioned Police Inspector	do		
,, V. Lakshminarayanacharya,	Vengarai		
,, C. Venkata Rao, Headmaster L. M. School	Atur		
,, K. T. Parthasarathi Iyengar,	Velur	Re.	1 0 0
,, Gopinathaiyanavaru, Pensioned Sub Magistrate	do		
,, Ugracharya,	Pauparapatty		
,, Venkataramana Aiyah, District Board Member	Jammanhalli		
,, C. N. Lakshmana Rau, Pensioned Forest Officer	Harur	Rs.	5 0 0
,, Yanga Narayana Dikshitar, Headmaster Girls' School	do	Re.	1 0 0
,, K. Ranga Ramanujachakravarti,	Kootandikuppan		
,, S. Rama Rao, Landlord Arasampatti	Barur		
,, S. Sivaramakrishna Dikshadar, Supervisor P. W. D.	Atur	Rs.	5 0 0

TANJORE DISTRICT.

Mr. Brahma Sri M. Lakshmana Sastri, Sans. Pandit	Tanjore		
,, T. Rajam Iyengar 1st. Asst. K. H. School	do	Re.	1 0 0
,, T. R. Sreenivasa Iyengar, Asst. do	do	,,	1 0 0
,, S. Subramanya Sastri, Sans. Pundit do	do	,,	1 0 0
,, S. Ramaswami Iyer, Huzur Treasurer	do	Rs.	2 0 0
,, A. Shadagopachari, Acct. Tanjore Collectorate	do		
,, G. Narayana Rao, do Try. Dy. Collr's Office	do (2)		
,, S. Sitarama Iyer, do do	do	Rs.	2 4 0
,, T. B. Ramachendra Rao, Clerk do	do	,,	2 0 0
,, G. V. Lakshmana Sastri, Manojappa Street	do		
,, C. Gopala Rao, B. A., B. L., High Court Vakil	do	Rs.	20 0 0
,, P. R. Natesa Iyer, B. A., B. L., High Court Vakil	do		
,, K. Anantarama Iyer, M. A., B. L., do	do	Rs.	7 0 0
,, T. Kodandarama Iyengar, B. A., M. L., do	do	,,	7 0 0
,, G. Narasimha Chari, B. A., B. L., do	do	,,	7 0 0

Mr. K. Subbuswamy Rao, Pleader	Tanjore		
R. Subbarayar, do Karuthattangudi	do	Re.	1 0 0
Manoba Sahib, East Main Street	do		
V. Kuppuswami Raju, North Main Street	do	Rs.	7 0 0
R. Sankararao, Pensd. Acct. T. D. C.,	do		
Narayan Ramachender, Clerk Asst. Inspector of Schools	do		
V. Rajagopala, Iyer Hd. Clerk, Dy. Collectors Office	do		
T. N. Sundaram Iyer Clerk, do	do		
A. Rangasami, Iyengar. Head. Master. S. P. G. Secondary School	do		
R. Raghunatha Rao, Salt Sub Inspector.	do	Rs.	2 0 0
N. Krishnamurti Rao, Hd. clerk Office. of the Asst. Inspector of Schools	do	,,	2 0 0
M. Narayansami Iyer. Vakil	do		
T. Sambamurti Rao, B. A. B. L., High court Vakil	do		
P. V. Krishnasamy Naik Sakhanaik st.	do		
T. S. Somanatha Sastry, West main st.	do		
V. R. Rajagopalachary Pleader.	do		
T. V. Govinda Josier, North Street,	Tiruvadi	Re.	1 0 0
Narayan Jayavant Goswami,	do	Rs.	7 0 0
Srinivasa Rau, Mirasdar	do	,,	7 0 0
R. Narayanswamy Rau, Clerk Mf. Court	do	Re.	1 0 0
P. N. Sitarama Iyer, Pleader do	do		
T. S. G. Bhatt Goswami Govind mandir	do	Rs.	5 0 0
S. M. S. Varkhedi Ranganathacharya Sans. College	do		
Unnatha Purisa Sastry, Boarding Superintendent do	do		
S. Kuppusamy Sastry, M. A., L. T., Principal do	do	Rs.	8 0 0
N. S. Ramaswamy Iyar, B. A., Dy. Tahsildar	do		
K. L. Ramiah Sastry, North Madavala Street	do	Re.	1 0 0
Josiem Sesha Iyengar,	Thillasthanam		
B. Guruswamy Sastry, B. A., L. T., High School	Tirucattupalle	Rs.	3 0 0
A. Krishnaswamier Agent	Ukkadai		
V. Sambasivan	Poovattagudi Arantangi Post		
Venkatarama Sastri	Dikshasamudram		
A. Bhasya Ramanuja	Lower Anicut	Rs.	5 0 0
Lokanatha Sastri	Tyagasamudram		
S. Appaswami Iyer Mirasdar	Alavandipuram	Rs.	25 0 0
V. K. Subrahmanya Iyer, Sanskrit Pundit	Tipparajpuram	Re.	0 8 0
N. Rengaswami Iyengar,	do	,,	0 4 0
M. S. Sreenivasa Iyer,	do	,,	0 8 0
K. Chidambara Iyer,	Kadiramangalam		
Gopala Iyer	Melapalayur		
Sundaram Iyengar	Codavasal		
P. R. Shankara Iyer,	Agara Ogai do		
Raja Sastri,	do do		
Seshadri Iyengar, velukkudi	Koradacheri	Rs.	2 0 0
S. N. Tiruvengadachari,	Thirukkannapuram		
S. S. Rama Iyer,	Sammangudi (2)		
Tambu Ramaswami Iyengar,	Kottayur		
Vaidyanathaswami Iyer,	Kondasamudram		
Ramachendra Iyer,	Manjakudi		

Mr.	T. R. Bhaskar sastri	Tiruvalangadu		
,,	T. S. Natesa Sastri	do	Re.	1 0 0
,,	M. Kalyanam Iyer, Karnam	do		
,,	V. Raghavendra Rao clerk. Sub Registrar Office	Peralam		
,,	S. N. Subramania Iyer.	Tiruvalangadu		
,,	Doraswami Iyer, Karnam	Kilavidayal		
,,	M. R. Srinivasaiyar B. A., B. L., Vakil	Mannargudi	Rs.	7 0 0
,,	K. Krishnaswami Iyer, do	do	,,	7 0 0
,,	G. Seshadri sastri Asit. Findaly Colledge	do	Re.	1 0 0
,,	S. Ramadurai Iyer secretary N. H. school	do	Rs.	10 0 0
,,	M. S. Rajagopaliyengar Sans. Pundit do	do		
,,	T. S. Vaman Rao, B. A., Tahsildar	do	Rs.	5 0 0
,,	Dasaratha Kuppuswami Iyer, Mirasdar	do		
,,	M. R. Krishnaswami Iyengar, Tirumanjana St.	do	Re.	1 0 0
,,	Desi Varadachariar Vidvan Serangulam,	do		
,,	R. M. Krishna Iyer, Agent to Mr. Kunniyur Sambasiva Iyer, Adichhapuram	do		
,,	S. Srinivasa Vedantachari,	Kovalavalli	Re.	1 0 0
,,	S. Parthasarathi Iyengar	Siramelkhudi (2)		
,,	Pandit Samam Rajagopalacharya	Tembarai		
,,	V. Krishna Rao, Clerk Taluka office	Pattukota		
,,	C. Madhavrao, do do	do		
,,	T. S. Shadagopachari 1 Asst. Board Middle School	do		
,,	Sriman T. Anandalvarswami	Peravurni	Re.	1 0 0
,,	V. S. Krishnamacharya station master S. I. Ry at Vilakudy	do	,,	1 0 0
,,	T. Krishnaiyengar Post Master	do	,,	1 0 0
,,	V. S. Gopalachari do	Siruvaviduli		
,,	Ranganathacharya	Vattangadu		
,,	V. Desikachari South Street	Peruvalndan	Re.	1 0 0
,,	Ramaswamy Iyengar Village Munsiff	Neduntheru		
,,	N. Veeraraghavacharya B. A., Tahsildar	Papanasam		
,,	A. R. Subramanya Pant Clerk S. R. O.	Tiruturaipundi	Re.	1 0 0
,,	V. Srinivasraghavachari, Dist Munsif Court	do		
,,	Soundararajaiyengar,	Kottaham village		
,,	Ariyalur Desikachariar,	Udyamartandpuram		
,,	K. V. Subramania Iyer,	Pullamangalam		
,,	K. Rajagopal Iyengar, Hindu High School	Shiyali		
,,	T. V. Venkatrama Iyer, B. A., B. L., 1st grade pleader	do	Rs.	2 0 0
,,	K. Muthuswami Iyer, Salt. Sub Inspector on leave	do		
,,	Kuppuswamier Pleader	do		
,,	Revd. M. Wannske Lutheren Mission	do		
,,	Kunnam S. Subramaniyar, Tadalankoil	do		
,,	Gopalakrishnacharya Karnam do	do		
The	Hon. K. Chidambaranatha Mudaliar Mirasdar	do		
Mr.	N. Vasudevaiyar Teacher Mudaliars High school	do		
,,	Vedavyasachariyar do do	do (2)		
,,	V. Ramaswamy Iyer, Clerk District Munsif Court	do		
,,	R. S. Sundaram Iyer, Clerk do	do		
,,	Sundarachari, do	do	Rs.	2 0 0
,,	T. R. Sreenivasachari, B. A. do	do		

Mr. Visvanathaiyar, do	Shiyali		
„ Kodandaramaiyar, Achalpuram	do	Rs.	3 0 0
„ S. Veythinatha Iyer, Nalla Vinaykapuram	do	„	3 0 0
„ N. Swaminath Iyer, Mirasdar	Nelpathur		
„ P. Lakshmanarao, Pensioner	Kumbakonam		
„ Dewan Bahadur R. Ragunatha Rao, C. S. I.	do (2)	Rs.	7 0 0
Maha Mahopadhyaya P. Rangacharyar, retired sans. Professor Govt. College	do		
Mr. K. Ranganatharao, B. A. Mirasdar	do	Rs.	5 0 0
„ T. Madhavaswamirao,	do		
„ A. Srinivasaiyer, Native Doctor	do		
„ Urgudi Vijayaragavacharya, do	do (2)		
„ Raghavacharya, Patrachar street	do		
„ Agnihotram Chakrapani Patracharya, do	do		
„ T. Ramaswami Iyenger, do	do		
„ Tiruvengadathaiyengar, do	do		
„ R. Chakrapany Iyengar,	do		
„ R. Narayanacharya, do	do		
„ K. Sundararama Iyer, M. A. Lecturer Govt. College Retd	do	Rs.	5 0 0
„ T. V. Sivakumara Sastri, B. A., L. T., do	do		
„ K. Sreenivasa Patrachari, M. A , L. T., do	do		
„ T. E. Sreenivasachariar, Sans. Pundit do	do		
„ Veeraraghavachariar varaha, Tank Street	do		
„ K. S. Venkatacharya, do	do		
„ Setlur Sundararajachari, do	do		
„ K. R. Krishnamachari, do	do		
„ Ghanapati Ramaswami Iyengar, of Peruvalndan	do		
„ Kanchinatha Iyer, Big street	do		
„ A. Vasudevarao, East Iyen street	do		
„ Khapey Venkatesacharya, do	do		
„ R. Ramachendrarao, west Iyen street	do		
„ S. Hari Rao, Sub. Registrar	do		
„ G. K. Ramachendrarao, Rev. Inspector	do		
„ Srinivasa Dikshitar, Iron shop	do		
„ Tyagaraja Sastri, Karnam Valayapettai	do		
„ K. Annasami Iyengar, Clerk sub Court	do		
„ P. Panchapagesha Iyer, Rangarayar Agraharam	do		
„ S. Gopalaswamy Iyengar, Vyasarao's street	do		
„ S. M. S. Bhagavat Shamacharya Pundit, do	do		
„ T. D. Natasa Sastri, East Dabir street	do		
„ C. S. Krishnaswami Iyer, B. A., B. L., Vakil	do		
„ R. Narasingarao, B. A., B. L., High Court Vakil	do		
„ T. Ramaswami Sastri, Pleader	do		
„ V. Ramachendrarao, B. A., B. L., High Court Vakil	do		
Hon'ble Rao Bahadur N. Krishnaswamy Iyengar, B. A., B. L., High Court Vakil	do		
Mr. M. K. Sankara Iyer, Clerk Sub Court	do		
„ Subrahmanya Ganapati Solayappa, Mudali Street	do		
„ C. S. Rajagopala Iyer, do	do		
„ Veeraswami Sastri, do	do		

Rao Bahadur, S. Appu Sastri B. A. Manager and Headmaster Native High School	Kumbakonam		
Mr. S. K. Narayanaswami Iyer, B. A. L. T., Asst. do	do		
,, S. Rajarama Iyer, Secretary, Municipality	do		
,, S. M. S. Khapey Ramachendracharya, Venkatarao's st.	do		
,, Sreenivasatatacharya, do	do		
,, Gopaladesika Chari, do	do		
,, S. Rangachari, do	do		
,, R. Rrishnaswamy Sastri, Reddirao's Tank square	do		
,, C. V. Rajagopalachary, Big Street	do		
,, S. Natesa Dikshatar, Trv. Hd. Acct, on leave	do		
,, Devalai Seshachar,	do		
,, Chakrawarty Iyengar, Retd Edt. Officer	do	Rs.	3 8 0
,, Venkata Rao, Retired Post Master	do		
,, C. M. Subramania, Iyer. Clerk Tg. Office	do		
,, S. Srinivasa Iyengar, B. A., B. L, Head clerk Collectors Office	do		
,, V. Rajagopala Iyer, do	do	Re.	1 0 0
,, Eachambady Rangachariar,	do		
Rev. Math. Ellwin Luthern Mission,	do	Rs.	10 0 0
Mr. M. V. Ramanujachariar, Tamil Pundit Govt. College	do		
His Holiness Sri Kanchi Kamakotipitadhipathi,			
Jagadguru Sri Shankaracharya,	do	Rs.	25 0 0
Mr. Ramanuja Iyengar, Clerk Sub magistrate Office	do		
,, Rangaswamy Tathachar, Sans. Pandit	do		
,, K. R. Doraswami Iyer, Govt. College Lecturer	do		
,, A. S. Balasubramania Iyer, B. A., B. L., Sub Judge	do	Rs.	10 0 0
,, K. Rama Iyer, Meliyur	Tiruvadamarudur	,,	3 0 0
,, V. Ramaswamy Iyer, do	do		
,, Ramaswamy Sastry,	do		
,, B. S. Natraja Sastri, B. A., B. L., High-Court Vakil	Negapatam	Rs.	2 0 0
,, K. Narayanswami Iyer, B. A., B. L., Pleader	do	,,	2 0 0
,, V. Appaswamy Iyengar, B. A., B. L., do	do		
,, M. S. Sreenivasa Iyengar, do do	do	Re.	1 0 0
,, N. P. Shrenivasa Iyer, do	do		
,, K. N. Venkatrama Iyer, Rm. Ar., Ar. Rm.,	do	Rs.	2 0 0
,, N. Ramchendra Iyer, Clerk Sub-Collector's Office	do	,,	2 0 0
,, C. R. Kunchitapadam Iyer, B. A , B. L., High Court Vakil	do		
,, S. A. Balakrishna Iyer, Vakil,	do	Rs.	5 0 0
,, N. Visvanath Sastri, do	do	,,	2 0 0
,, S. Renganadha sastry, Clerk Sub Court	do		
,, K. T. Srinivasacharya, Sans. Pandit N. H. School	do		
,, S. Venkata Rao, Dy. Tahsildar	Tiruvalur	Rs.	2 0 0
,, Venkatarama Iyer, Manager Radamangalam School	Tevur		
,, K. Rajachar, Assistant, Board High School	Tiruvalur		
,, P. A. Tiruvengadathaiyengar, do do	do	Re.	1 0 0
,, Sreenivasa sastri, Western Bank	do	,,	1 0 0
,, C. S. Subbarrama Iyer, Copyist Taluk Office	Nannilam		
,, V. S, Ramachendra sastri,	Vishnupuram		

Mr. P. Krishnaswamy Aiyah, pleader	Mayavaram		
,, Raghavendracharya vichitra Rayar, Agrahar	do		
,, Ranganatharao, B. A., Sub-Registrar	do		
,, M. Mahalinga sastri, Teacher Municipal High School	do		
,, P. Subrahmanyaiyar, do	do	Re.	1 0 0
,, P. Balasubramania Iyer, B. A. B. L., High Court Vakil	do		
,, T. S. Renganathaiyengar, Clerk Taluk Office	Nannilam	Re.	1 0 0
,, S. Ramaswami Iyer,	Asikadu	Re.	1 0 0
,, V. Kuppuswami sastri,	Madirimangalam		
,, Subramaniya sastri,	Sivaramapuram		
,, Krishnamurti Iyer,	do		
,, Vedasubrahmanya sastri,	Terizhandur	Re.	1 0 0
,, R. Kuppusami Iyengar,	Tirumananjeri		
,, S. Ramanatha Iyer, in the house of Natesa Iyer,	Mudikondan	Rs.	2 0 0

TINNEVELLY DISTRICT.

Mr N. Ramarao Zamindar,	Tinnevelly Bridge	Rs.	15 0 0
T. V. Krishnaswami Iyer, B. A., B. L., Pleader	do	,,	7 0 0
A. Ganapati Sastri, do do	do	,,	7 0 0
G. Putarjuna Dikshitar do do	do	,,	3 0 0
M. Rajagopalaiyar, do do	do	,,	7 0 0
R. Sreenivasiyar, do do	do	,,	2 0 0
B. K. Rama Iyer, do High Court Vakil	do	,,	7 0 0
P. S. Subrahmanyaiyar,	Tinnevelly Bridge		
M. Subrahmanyaiyar, Clerk Dt. Court	do		
T. K. Raghavendracharya, Asst. Sans. Pandit Hindu College	do	Rs.	2 0 0
T. S. Sreenivasa Rao, Pudur House N. 7 Perumacoil St.	do	,,	5 0 0
Gopalaswamy Iyengar, Deputy Collector	do	,,	7 0 0
M. S. Sundaramaiyer, L. F. Hd. Accountant	do	Re.	1 0 0
G. P. Seetaramaiyer, Clerk. Dt. Registrar Office	do		
P. Ramachandraiyar, Land Records Tahsildar	do		
V. S. Annasamy Iyengar, B. A., Inspector of Salt and Abkari	do		
P. Ganesa Iyer, Pleader	do	Rs.	0 0
Rev. H. Schaffter, M. A., Principal C. M. College	do		
T. R. Krishna Rao, Rev. Settlement Office	do		
V. Ramaswamy Iyengar, 3rd Clerk Dt. Registrar Office	do		
K. Seshaiyengar, B. A., B. L., 1st grade Pleader, Vannarpet	do		
T. K. Venkatachari, Pleader do	do		
Kongo R. Koneri Rao, Perumalkoil South Car Street	do	Rs.	3 0 0
S. R. Venkata Rao, Inamdar	Velumgulam	,,	10 0 0
T. Krishnaswamy Iyer, District Registrar	Tinnevelly	,,	7 0 0
T. S. Bhujangadas Rayar, Perumal Koil Mada St.	do	,,	10 0 0
M. A. Krishna Rao, Sheristadar Dt. Court	do	,,	3 0 0
K. N. Shankara Iyer, 1st. Grade Pleader	do	Re.	1 0 0
S. K. Ramaswamy Iyer, B. A., B. L., Vakil	do	Rs.	2 0 0
K. G. Krishnaswami Iyer, B. A., 1st. Grade Pleader	do		
G. Ramachandra Iyer, B. A., B. L., Vakil	do		
T. S. Venkateswara Iyer, F. T. S. Retired Engineer	do		
A. Ramakrishna Sastry,	do		

Mr. Mahalinga Iyer, B. A., Teacher Hindu College	Tinnevelly	Rs.	7 0 0
,, T. S. Seshaiyar, 2nd grade Pleader	Ambasamudram		
,, N. Seshagiri Rao, Pudugramam Street	do		
,, A. Srinivasa Iyengar, Pattadar do	do		
,, K. R. Krishna Aiyar, School master	Kallidaikuruchi		
,, R. Kalyanasundram Iyer, Landlord	do		
,, K. P. Ramasamy Aiyar, Hd. Master H. L. S. School	do		
,, S. Sitaram Iyer,	do		
The Head Pandit Local Fund Sanskrit School	do		
Mr. P. R. Raghavendra Rao, Foreign Sorter Office Hd- Clerk	Tuticorin	Rs.	4 0 0
,, S. Narasinga Rao, Post Master	do		
,, S. Vaidyanathaiyar, Pleader	do	Rs.	2 0 0
,, M. J. Ramaswami Iyer, B. A. Pleader	do		
,, K. R. Venkataramaiyar, B. A., B. L., do	do		
,, T. S. Narayanaswamy Sastry, B. A., Ist grade Pleader	do	Rs.	3 0 0
,, K. V. Subrahmanya Sastry, Hd. Clerk Sub Court	do	Re.	1 0 0
,, P. S. Sundaram Iyer, Agent Best & Co.	do	Rs.	4 0 0
,, S. R. Rama Iyengar, Sans. Pundit St. Fancis Xavier's High School	do		
The Head-master do	do		
Mr. T. R. Samu Iyer, Head Clerk Salt Inspr-Office	do		
,, P. S. Ramasesha Iyer, Manager High School	Pattamadai		
,, R. Srinivasa Iyer,	Ravanasamudram		
Sri Sri Ramanujaswami Sannidanam Vanamamalai Mutt,	Nanguneri (2)	Rs.	50 0 0
Mr. R. Muthuswami Sastry,	Kalakadu		
,, N. S. Shatagopa Iyengar, Secretary Saraswati Sala	Nanguneri		
,, P. S. Subramanian,	Pattamadai(3)	Rs.	2 0 0
,, Gopalkrishna Iyer, Head Master High School	Gopalsamudram		
,, Swaminatha Iyer, Sub Assistant Inspecter of Schools	Srivaikuntam		
,, R. Sesha Iyengar, Ag. Sub Registrar.	do		
,, T. R. Harisankaraiyar, Headmaster School	Taruvai		
,, Lakshminarayana Sastry,	do		
,, V. S. Venkatarama sastry, Sanskrit Teacher H. L. S. School	do		
,, K. Rangachari, B. A., B. L., Vakil	Palamkotta		
,, A. Ramakrishnaiyer, do do	do	Rs.	7 0 0
,, K. T. Sundararaja Iyengar, do do	do	,,	5 0 0
,, S. Ramakrishna Iyengar, B. A., B. L., High Court Vakil	do	Rs.	3 0 0
,, Sri Rama Desikachariar,	Tirukoshtiyur	,,	2 0 0
,, M. R. Rajagopala Iyengar, Tempry. Supervisor Rev. Settllt.	Trikrangudy	Re.	1 0 0
,, Garudappa Alwar Iyengar, Sannidhi St.	Alvartirunagari		
,, T. Govindam Iyengar, Udayavar Sannidhi St.	do		
,, Tirupati Venkata Desikam Iyengar,	do		
,, K, Sitaram Iyer, Timber Merchant	Tenkasi		

TRICHINOPOLY DISTRICT.

Mr. K. G. Ramachandra Rau, Clerk Asst. Inspector of Schools	Trichinopoly(2)	Re.	1 0 0
,, S. Venkataram Aiyer, Head Master Aryan Lower secondary School	do (6)	Rs.	5 0 0
,, T. K. Visvanatha Aiyar, Copyist Examiner	do		
,, O. R. Visvanatha Iyer, B. A., Teacher St. Joseph's College	do		
,, V. B. Venkataramana sastri, Tamil Pandit st. Joseph's High School	do		

Mr. Kallacharya Krishnaswami, Store Killedar Street	Trichinopoly		
„ Gopalakrishna Sastri, Pundit Melachintamani	do		
„ K. Vaidyanatha Sastri, Book-seller	do (2)		
„ T. C. Kuppusami Sastri, Overseer P. W. D.	do		
„ K. L. Ramiah Sastri, Andar Street	do		
„ Aravamudachari, L. F. Supervisor	do		
„ Rangachari, Head Clerk District and Sessions Court	do		
„ S. Gundopant Rao, Shroff Audit Office S. I. Ry.	do	Rs.	4 0 0
„ Krishnasami Iyengar, Dy. Examiner's Office	do	„	2 0 0
„ K. Madhavachari, Chief Audit Office do	do		
„ V. Rangachari, Clerk Statistical Branch do	do		
„ R. Sanjiva Rao, Shroff cash Office do	do	Re.	1 0 0
„ T. S. Vyasa Rao, Clerk Dt. Engineers Office do	do	„	1 0 0
„ T. Ramachandra Aiyar, Pleader	do		
„ S. V. Krishnaswami Aiyar, Instructor Government Telegraph	do		
„ M. Swaminatha Aiyar, Vakils' Clerk	do		
„ N. Balasubramania Sarma,	do	Rs.	2 0 0
„ R. Dorasami Iyer, C/o C. Ramier, Eng, Hd. Clerk Collectors Office	do	„	2 0 0
„ Mahadeva Sastry, Bhagavat Puranik Andar St.	do		
„ S. Subramania Sastry, Ac. clerk Dy. Chief Engr. Office S. I. Ry.	do		
„ S. Mahadev Sastry, B. A., B. L., Sub Judge	do		
„ K. Ramasami Iyengar, Ware house Officer	do	Re.	1 0 0
„ S. Rajagopalachari, P. W. D. Superintending Engineers Office	do		
„ A. Ramaswamy, Sastry B. A., B. L., Subjudge	do	Rs.	5 0 0
„ Shankarasadasiva Iyer, Hd. clerk Postal Superintendent Office	do		
„ T. Kondal Naidu, Retd. Asst. Rev. Board	do	Re.	1 0 0
„ V. Vijendra Rao, Land Record Tahsildar	do	„	1 8 0
„ R. Krishnaswamiar, High Court Vakil	do		
„ V. Rama Iyer, B. A., B. L, Vakil	do		
„ S. Rama Rao, Translator Dt. Court	do		
Dewan Bahadur, T. Desikacharya B. A., B. L., H. C. Vakil	do	Rs.	10 0 0
Mr. C. P. Swaminathan, Merchant Andar St.	do		
„ G. Govinda Rao, clerk Traffic Manager Office	do		
„ C. R. Srinivasa Iyengar, B. A., Prof. S. P. G. College	do		
„ N. Thiagaraja Iyer, Head clerk S. I Ry.	do		
„ Tiruvengadachariar Tennur Agraharam,	do		
„ R. Chakrapani Rao, B. A., Dt. Registrar	do	Rs.	3 0 0
„ S. Rangachar,	Srirangum	„	3 0 0
„ A. V. Gopalachari, M. A., B. L., Vakil	do	„	7 0 0
„ S. Vijayaraghavachari,	do		
„ K. V. P. Rangachari, Trustee Pagoda	do	Rs.	7 0 0
„ M. Gopala Bhagavatar, Sans. Pundit High school	do		
„ V. T. Raghunatha Chari,	do		
„ M. Parthasarathy Iyengar, Sub Assistant Inspector of Schools	do		
„ R. Krishna Iyengar, B. A., B. L., Pleader	do		
„ S. Kuppusamy Iyengar, Ry. Accountant	do		
„ Kodiyalam, V. Rangasami Iyengar, Mirasdar	do	Rs.	20 0 0
„ P. Hari Rao, Pleader	do		
„ Ayodhya Ramanuja Das, Srirangrajajeer Mutt	do		

Mr. S. Rangacharya, Sathavadhani West Chitrai St.	Srirangum	Re.	1 0 0
Rai Bahadur Arcot Srinivasacharlu,	do	Rs.	7 0 0
Mr. Venkatagiri Acharya, Omayapuram	Musiri		
„ R. V. Srinivasa Rao,	do	Rs.	2 0 0
„ Srinivasa Iyengar,	Pandamangalam		
„ Venkatarayacharya,	Musiri		
„ V. Subramanya Aiyar, Karnam	Murungakalatur	Re.	1 0 0
„ T. R. Lakshmana Rao,	Pudukota		
„ T. S. Venkoba Rao, Asst. Accountant P. W. D.	do		
„ S. Govinda Rau, Clerk Dewan Peishkar Office	do		
„ S. Ratnaswami Aiyar, B. A., Asst. Superintendent Rev. Survey	do		
„ Puranik Krishnacharya, do	do		
„ P. S. Venkataraman, Small Cause Clerk	Arimalam		
„ Subrahmanya Sastri,	Natchandupatti	Re.	0 8 0
„ A. S. Panchapagesa Sastry, Teacher School	Perungalur	„	0 8 0
„ M. S. Krishnaswami Iyer, Supervisor	Keeranur		
„ Pandurangi Vedavyasacharya,	Pudukota		
„ C. V. V. Dikshita, Registrar Chief Court	do		
His Highness The Maharaja of Pudukota	do	Rs.	100 0 0
Mr. Jayanarasaiyer,	Kondayampet		
„ D. S. Appaji Rao, Retd. Post Master	do	Rs.	2 0 0
„ V. Krishnacharya, do	do		
„ V. Vaidyanatha Aiyar, Head Master Sessional School	Kulitalai		
Rao Bahadur Gopalkrishna Iyer, B. A., B. C. E., Retired Ex. Engineer	Lalgudy	Rs.	12 0 0
Mr. A. Annaswami Iyer, B. A., B. L., Retd. Dt. Munsif and Honry. Dy. Collector	Mutharasanallur	Rs.	10 0 0
„ C. Rajagopala Rao, Sub Registrar	Manaparai	„	2 0 0
„ A. Rangasami Aiyar, Clerk District Munsif Court	Kulitalai	Re.	1 0 0
„ S. Narayana Rao, Pleader	do(2)	Rs.	25 0 0
„ T. Chandrasekara Rao, do	do	„	10 0 0
„ N. Venktarama Aiyar, do	do	„	15 0 0
„ V. L. Sundaram Aiyar, do	do	„	5 0 0
„ B. S. Ramaswami Aiyar, do	do	„	2 0 0
„ A. K. Shrinivasa Aiyar, Land Records' Inspector	do		
„ Natesa Iyer, Dy. Nazir Munsiff court	do	Re.	1 0 0
„ R. T. Varada Iyengar, B. A., B. L., Pleader	do		
„ K. Laxminarayanacharya, Clerk Additional Munsiff court	Ariyalur	Re.	1 0 0
„ C. S. Mahadeva Iyer, B. A., B. L., Dt. Munsiff	do		
„ N. S. Ramaswamy Iyer, Clerk Dt. Munsiff Court	do		
„ N. Sesha Iyengar, Clerk do	do		
„ P. S. Subramaniya Iyer, SubRegistrar	do		
„ V. Aravamudachary, Local Fund Overseer	Jayan Kondasolapuram	Rs.	3 0 0
„ K. S. Venkatarama Sastry, Asst. Master M. H. School	Karur	„	2 4 0
„ Ranga Rayaru, South St.	do		
„ R. A. Krishnasami Iyer, B. A., B. L., Dt. Munsiff	do	Rs.	7 0 0
„ T. Gopalachary, P. W. Sub Inspector S. I. Ry.	do		
„ T. M. Vankataraghavachary, B. A., B. L., Dt. Munsiff	do	Rs.	5 0 0
„ C. M. Ranga Rao, B. A., Pleader	Namakal	„	5 0 0
„ Dharmapuri A. Ramaswami Ayanavaru	do	Re.	1 0 0

Mr. S. Ponnusami Iyengar, Sub Post Master	Karambakudy		
,, M. S. Narayansami Iyer, Overseer	Perambalur		
,, T. S. Sivasubramania Sarma, Clerk Tq. Office	do	Re.	1 0 0

VIZAGAPATAM DISTRICT.

,, D. V. Jagannatha Rao Govt, Telegraph	Vizagapatam		
,, Chaintamani Bhotla Venkatareddy Pantlugaru, Clerk Collector's Office	do		
,, V. Durgaprasad Rao, B. A., B. L.,	do		
,, G. Ramadas, Mrs A. V. N., College	do		
,, N. S. Somasundara Sastry, Dy. Collector	do	Rs.	5 0 0
,, A. Goutami Rao, Sanitary Inspector	Anakapalle		
His Highness The Maharaja of Jeypore,	Jeypore		
Mr. Adi Appadu Pantlugaru, Dewan of Kurupam	Kurupam		
,, V. Sundram Iyer, Supervisor P. W. D.	Viraghattam		
,, Vedurmadi Rama Rao, Pantlugaru Pleader	Vizianagram		
Dewan Bahadur Narayanamurti, Pantlugaru Dewan	do		
Mr. N. Venkatrama Iyer, Lecturer Maharaja's College.	do	Rs.	5 8 0
,, G. V. Apparao Pantlugaru, B. A., Fort	do		
Rao Bahadur K. Ramanujachari M. A, Principal Maharaja's College	do		
The Principal do	do		

BANGALORE.

Dewan Bahadur P. N. Krishnamurti, Esq, B. L., C. I. E., Retired Dewan of Mysore Jagirdar of Yelandur	Bangalore		
Mr. V. Subrahmanya Sastri, B. A., Suptd. General and Rev. Secretarial	do	Rs.	5 0 0
,, G. Venkata Rao Clerk Dewan's Office	do	,,	2 0 0
,, K. Rama Rao, Manager Archœological survey	do		
,, Chincholi Venkannacharya Pundit do	do		
,, R. A. Narasimhachari M. A, Asst. to the Director of Archœological researches	do	Rs.	2 0 0
,, R. Gundacharya, Clerk Govt. Stationery Depot	do	,,	3 0 0
,, M. Shama Rao, M. A., Inspector General of Education	do	,,	20 0 0
,, T. S. Ramachandra Rao, Clerk Military Asst. Office	do	,,	2 0 0
,, T. Narasimhachar, Balepetta	do		
,, S. Krishnaswami Iyengar, M. A., M. R. A. S., F. R. H. S., Mysore Educational service	do (3)	Rs.	7 0 0
,, G. V. Krishnacharya, Pundit Central College	do		
,, B. Venkatesacharya, M. A., Prof. Science do	do	Rs.	7 0 0
,, D. Srinivasacharya, M. A., Prof. do	do (3)		
,, B. Ramacharya, 48 Hospital Road	do (7)		
,, D. Venkataramanacharya, Head Acct.	do	Rs.	7 0 0
,, A. Nanjundiah, Cloth-merchant	do	,,	10 0 0
,, Kalyani Srinivasacharya Siddicutta	do		
,, N. S. Setlur do	do	Rs.	10 0 0
,, B. D. Raghavendra Rao, Asst. Surgeon Chamrajpet	do	,,	15 0 0
,, Kaiwar Venkata Rao, do	do		
,, Narasappa, do	do		

Mr.	Dasarathi,	Chamrajpet	Bangalore		
,,	T. K. Rama Rao, Munsiff	do	do	Rs.	5 0 0
,,	N. Raghunatha Rao, Pensioned Overseer	do	do		
,,	Rangaswami Dikshitar,		do	Rs.	7 0 0
,,	Baily Venkata Rao,	Chamarajendrapet	do	Rs.	5 0 0
,,	A. Vasudeva Rao,	do	do		
,,	C. Chokkanna Arlepet,		do (2)	Re.	1 0 0
,,	K. Nanjunda Sastri, Sans. Student		do		
,,	M. Narasinga Rao, Basvangudy		do		
,,	K. S. Visvanatha Iyer, Seshadripuram		do		
,,	Brahma Sri K. Venkatachela Avadani Pt.		do		
,,	Subba Rao Basavapura		do	Rs.	5 0 0
,,	M. R. Gundu Rau Executive Engineer's Office		do		
,,	T. K. Arunachalaiyar Electrical Engineer		do	Rs.	10 0 0
,,	Nijakal Venkata Rao, Asst. Engineer		do		
,,	Singaracharaya, Balepet		do		
,,	S. Samacharya, B. A., LL. B., Advocate		do		
,,	Visvanatha Sastri Ulsurpet		do		
,,	A. Ananthachar, alias Anandalwar Pt. Archeological Dept.		do		
,,	Karpur Srinivasa Rao, chief Engineer		do (2)	Rs.	5 0 0
,,	T. Ramaseshasastry, Assistant Accountant Eng. Office		do	Rs.	2 0 0
,,	Maddur Raghavendracharya, Head Clerk Excise Commissioner Office		do		
,,	T. S. Bhimasena Rao, Clerk Genl. and Rev. Secretariat		Bangalore		
,,	M. A. Srinivasachar, Retd. Asst. Comptroller Malleswaram		do		
,,	M. T. Narasimha Iyengar, B. A. Asst. Central college		do		
,,	C. V. Vasudeva Rao. Asst. to the Inspector General of Edn.		do		
,,	Ponur Venkatrama Sastry, Sans. Pandit Hindu A. V. School		do		
,,	S. Varadaraja Iyengar, B. A., Retd. Sub Judge		do	Rs.	5 0 0
,,	R. Krishnacharya B. A., Clerk Rev. Secretariat		do		
,,	V. Rama Rao Nazir, Addl. Dt. Munsiff Court		do		
,,	A. Singarachary, c/o Ahobalacharya, Acctt. Office		do	Rs.	3 0 0
,,	S. Shamanna, B. A , L. L. B , Advocate	Sultanpet	do	,,	15 0 0
,,	N. U. Narasing Rao, Muzarai Secretariat		do	Re.	1 0 0
,,	I. Sundara Sastry, Uperhalli		do		
,,	M. Vasudeva Rao Retd. Asst. Commissioner	Ulsurpet	do		
,,	G. Madhva guru Rao,	Chamarajapet	do		
,,	Rao Bahadur, D. Shama Rao Mysore Rev. Survey	do	do		
,,	N. Murti Rao, Suptd. General and Rev. Secretariat	do	do		
,,	B. V. Laxmana Rao, Suptd. Dewan's Office	do	do		
,,	A. Seshagiri Rao, Dasamati Vilas		do		
,,	N. Srinivasa Rao, Chid Vilas Basvangudy		do	Rs.	5 0 0
,,	A. Raja Rao,		do		
,,	V. H. Kharve, Retd. Ex. Engineer		do		
,,	H. V. Nanjundiah M. A., M. L., Member of Council		do		
,,	C. Subba Rao, Asst. Suptd. General Rev. Secretariat		do	Rs.	5 0 0
,,	T. Ananda Rao, B. A., C. I. E., Retired Dewan of Mysore		do		
,,	V. P. Madhava Rao, B. A , C. I. E,, do do		do		
,,	B. S. Venkatachariar, Retd. Ex. Engineer do		do		
,,	M. Bhima Rao, Advocate Fort		do		

Mr. E. R. Subbaraya Iyer, Retd. Comtroller	Bangalore city	Rs.	20 0 0
„ M. S. Narayan Rao, Retd. Dy. Commissioner	do		10 0 0
„ C. S. Balasundaram Iyer, Secretary to the Govt. of Mysore	do		
„ D. Laxminarayan Rao, Chamarajapet	do		
„ K. T. Chandrasekhar Iyer, B. A., Chief Judge	do		
„ Suphala Srinivasacharya,	Chennapatna		
His Highness Shree Krishna Raja Wodiyar Bahadur, G. C., S. I., Maharaja of Mysore	Mysore	Rs.	100 0 0

MYSORE PROVINCE.

The Government of His Highness, The Maharaja of	Mysore (100)		
Mr. Pandurangi Bhimasenacharya Rama Vilas Agrahar,	Mysore	Re.	0 8 0
„ M. B. Banga Rao, do	do(2)	Rs.	2 0 0
„ V. Narayana Rao, Naib Pleader do	do(2)		5 0 0
„ Udipi Govinda Rao, Advocate	do		
„ N. K. Sreenivasa Rao, Fort	do	Rs.	5 0 0
„ M. Padmanabha Rao, Hd. Clerk Dy. Comr.	do		3 0 0
„ G. Krishnamurti Rao, Kurahatti Street	do		
„ H. Venkataramana Aiyah Book-seller,	do(35)		
„ A. Govindacharya Vedagriham,	do		
„ A. Mahadeva Sastri, B. A., Curator, Government Oriental Library	do	Rs.	10 0 0
„ Magadi Ramachandracharya, Parakalamutt	do(23)		
„ B. Desikachari, Retired Dy. Inspr. of Schools	do	Rs.	5 0 0
„ S. Sreenivasa Iyer, Sub. Asst. Engineer	do	„	10 0 0
„ Challakere Narsimha, Sastri Maharajah's Sans. College	do		
„ Masti Ramanuja Iyengar, do	do	Re.	0 8 0
„ S. Bhima Rao, Librarian Maharajah's College	do	Rs.	2 11 0
„ H. V. Venkatesa Iyer,	do		3 0 0
„ B. Ramakrishna Rao, Officer in charge of Palace Establishment	do		
„ K. Narasimha Sastri Old Agrahar	do		
„ Karur R. P. Seshachar Jyotisha Vidvan	do	Re.	1 0 0
„ N. Shamanna Copyist,	do		
„ L. Saminatha Iyer, Asst. Engineer	do	Rs.	5 0 0
„ Lakshminarasimha Iyengar, B. A., B. L., Sheristadar Sub-Judge's Court	Mysore		
„ Prapagoram Krishnamachari, Chamarajpet	do		
„ K. C. Rajagopalachari, Sahitya Vidvan	do		
„ T. R. Srinivasamurti, Taluk Nagadi Gumasta	do	Rs.	2 8 0
„ M. Gundappa P. W. D. Contractor	do		
„ Sthanikam Yoga Narasimhachar,	do		
„ B. C. Varadachar, Standard Life Insurance Co.,	do	Re.	1 8 0
„ G. Subbuswami Iyer, B. A., L. T., Superintendent Government Industrial School	do	Rs.	3 0 0
Ramagiri K. Shamacharya, Katwadipura Agrahar	do		
Tiru Tiru Rangaswami Iyengar, Tirumakudlu	do		
Tirupati Krishnamurti Acharya, Bommanahalli-Inamadar	do	Rs.	2 0 0
Tirumalachari, Assistant Master A. V. School	Nagamangala		
H. Tirumalachar Parupattegar,	do	„	3 0 0
Hedatale S. Srinivasa Desikachari,	Nanjangud		
Tarkavidvan Hariharapuram Srirangachar,	Sosale	Re.	1 0 0

Mr.	Vajapeyam Srinivasa Desikachar,	Sosale	,,	1 0 0
,,	D. R. Subba Rau, Shekdar	Begurhubli	Rs.	1 8 0
,,	Kotikanyadanam T. Venkatanarasimhachari,	Megadahalli		
,,	S. Venkatakrishnamachariar, Pandit	Kudair village		
,,	S. Venkatasubba Josier, Assistant Master	Talkod		
,,	G. Shama Rau, Taluk Gumasta	Yedatore		
,,	C. B. Gundappa Mica Mines,	French Rocks	Rs.	2 0 0
,,	Subbarama Iyer, Taluk Maistry	do		
,,	B. Krishna Rau, C/o G. Devaji Rao, Pleader	Seringapatam	Rs.	7 0 0
,,	G. G. Narasimhachary, Rev. Head Accountant	Mysore		
,,	A. Krishna Rao, Inspector of Vaccination	do		
,,	T. S. Raghavachary, Asst. Engineer	do	Rs.	20 0 0
,,	S. Krishnamurti Rao, Accountant P. W. D. Cavery Reservoir	do (2)		
,,	Y. Srinivas Rao, Retd. Dy. Chief Engineer	do	Rs.	50 0 0
,,	M. Shama Rao, Sub Overseer Dewan's Road	do		
,,	Udipi Govinda Rao, Advocate	do	Rs.	7 0 0
,,	M. K. A. Srinivasa Iyengar, Retd. Suptd. General and Rev. Secret.	do		
,,	Nallavaripalle Rangacharlu Parakala Mutt,	do		
,,	C. R. Narasimha Sastry, Katvadipara Agrahar	do		
,,	T. Venkata Krishna, Chamarajpur	do		
,,	Hosadurga Shrinivasa Raghavachar, do	do		
,,	A. Thondoni Rao, Sub Assistant Engineer	do	Rs.	3 0 0
	M. Kantha Raja, Urs. B. A., Member of Council	do	Rs.	100 0 0
	A. Kuppu Rao, Cashier City Improvement Board	do		
	H. Narasinga Rao, Advocate	do		
,,	V. N. Narasimha Iyengar, Anandasram	do	Rs.	30 0 0
,,	P. Raghavendra Rao, B. A., B. L. Private Secretary to H. Highness the Maharaja	do		
	Ramanuja Iyengar, Retd. Dy. Commissioner	do		
,,	B. Gopalkrishnayya, Clerk Dt. Judge's Court	do	Re.	1 0 0
,,	M. H. Ranga Iyengar, Treasurer Palace Treasury	do		
,,	P. Shrinivasa Rao, City Magistrate	do		
,,	Raghavalu Naidu, Executive Engineer	do	Rs.	10 0 0
The	Rana Saheb, of Vana	Mysore		
Mr.	C. Ramanuja Iyengar, B. A., Asst. Master Maharaja's College	do		
	Bidaram Krishnappanavam, Sangita Vidvan	do		
	M. Srinivasa Rao, Inspector of Schools	do	Rs.	7 0 0
,,	Yagneswara Sarma, Somayajulu, Weavers lines	do		
,,	M. Ranga Rao, B. A., Asst. Commissioner the Palace	do		
,,	Raghavendracharya Chittaldrug, Old Agrahar	do		
,,	A. Sundararajachar Krishnamurtipuram,	do	Rs.	5 0 0
,,	J. Krishnamurti Rao, Narayan Rao, Agrahar,	Nanjangud		2 0 0
His	Holiness Sri Sir Raghavendraswami Mutt,	do		
Mr.	Dwaipaynachar, B. A., Sub Registrar	do		
	B. Srinivasa Iyengar, Hd. Gumasta	do	Rs.	3 0 0
	T. Srinivasa Rangachar	Srirangarajapuram		
,,	P. Srinivasa Raghavachar,	do		
,,	A. Seshagiri Rao, Sub Asst. Surgeon	Sivasamudram		
,,	Venkatanarasa Iyer, Taluq Head Munshi	Yelandur		

Mr. M. Venkatasubba Rao, Head Master	Yedatore		
Y. Subramania, Rice Mill	do		
P. Sundara Rao, Sub Post Master	Gundlupet		
H. Krishna Rao, Shekdar	Mandya		
M. Krishnamurti Rao, Attender S. R. O.,	do		
A. Krishna Urs Amildar,	do		
K. Venkatachar, Sub Registrar	do		
M. Narayan Rao, Tank Inspector	do	Re	1 0 0
M. V. Subramania Iyer, Channel Sub Overseer	Hunsur		1 0 0
Krishna Rao, Sub Overseer P. W. D.	do		
A. Puttanna,	Mamballi	Re.	1 0 0

KOLAR DISTRICT.

Mr. H. Bhima Rao, Deputy Gumasta Deputy Inspector of Schools	Chikballapur	Re.	1 0 0
„ H. Sripati Rao, Retired Overseer P. W. D.	do	Rs.	3 0 0
„ T. Rajagopalacharyar, School master	Hebbari	Re.	1 0 0
„ M. S. Krishna Rao, Pleader	Goribidnur		
„ Kallakurichi Timmannacharya,	Hebbani		
H. H. Sri Sri Medhanidhi Sri Padangalu Sri Padarayaru Mutt,	Mulbagal		
Mr. G. Vedavyasacharya, Hd. Master A. V. School	Goribidnur		
„ D. Srinivasayya, Sheristadar	Bowringpet		
„ T. Narasimhachar,	Gudibanda	Re.	1 8 0
Mr. Y. S. Ramakrishna Rao, Dt. Normal School	Kolar		
„ M. K. Venkatachariar, Tank Inspector	Malur	Re.	1 0 0

KADUR DISTRICT.

Mr. N. Sesha Sastri, B. A., B. L., Advocate	Yedahalli		
„ A. Seshachallaya, Pleader	Chikmagalur		
„ Amble Subrahmania Iyer, B. A., Dy. Commissioner	Kadur	Rs.	25 0 0
„ S. Subba Rao, Sub Overseer	Balehonnur		
„ B. Venkoba Rao, Sub Dy. Officer	Chikmagalur		
„ T. Narsinga Rao, Dt. Treasurer	do		
„ C. Srinivasa Rao, Land Holder and Coffee Planter	do		
„ Jeevuly Ganesa Rao, do	do		
„ Suryanarayana Sastry, Sahitya Vidvan	Patnageri-Kadur Post		
„ H. Ranganadhacharya, School master A. V. School	Tarekee		
„ M. Venkatacharya, Tank Inspector	Nelamangala		
„ Subbaraya Bhatt, Land holder	Sakrepatna		
His Holiness Sri Sri Jagadguru Sri Shankarachdrya,	Sringeri	Rs.	500 0 0

TUMKUR DISTRICT.

Mr. A. Arunachelam, District Treasurer	Tumkur	Rs.	5 0 0
„ K. Venkatavaradachar, Sanskrit Pandit	Amurtur	Re.	1 0 0
„ A. Ramaswami Iyengar,	do		
„ G. B. Seshacharya,	Holavanahalli		
„ Hoskote Sridhara Rao, Jodidar	Atchamanahalli		
„ K. Lakshmipati Rao, Acctt. Commissioner Office	Maddagiri		
„ Srinivasa Rao, Land-holder	Chiknaikenhalli		
„ G. S. Satyaji Rao, B. A. B. L., Munsiff	Tumkur		

CHITTALDROOG DISTRICT.

Mr. K. V. Koneri Rao, Shekdar	Harihar		
„ Ganti Alasingachar, Kanada Pandit	Davanagere	Re.	1 0 0
„ R. Ragoonatha Rao, B. A., Head Master High School	Chittaldroog		
„ R. S. Navaratna, Ex. Engineer	do		
„ T. Narasimha Iyengar, Sub Dn. Office	Challakere	Re.	1 0 0
„ D. Venkoba Rao, C/o D. V. Rama Rao, Tank Inspector	Arsikere	Rs.	3 0 0

SHIMOGA DISTRICT.

Mr. Tirumalai Chakravarti,	Malur		
„ S. R. Balakrishna Rao, B. A. B. L., Advocate	Shimoga		
„ Harihar Krishna Rao, Retd. Sub. Overseer	do		
„ V. Kadacharya, Asst. Master A. V. School	Tirthahalli		
B. K. Anantarama Iyengar, Excise Asst. Inspector	Chennagiri	Rs.	4 0 0
Swami Rao, Pensioned Sheristadar	Soiab		
Ananta Rao,	do		
Hanumant Rao, Shroff	Haranhalli	Re.	1 0 0
Dasarathi, Excise Inspr.	Tirthahalli	Rs.	2 0 0
S. Rajagopalachari School Master	Mulbagalu		
A. Narasimhachar,	Shikarpur		
H. S. Nanjundiah,	Harohalli		
Raghavendra Balkrishna Satwik, Pensioner D. P. W.	Kudli		
D. M. Ramachandra Rao, B. A , B. L., Vakil	Shimoga		
B. S. Krishnaswami Iyengar, B. A., B. L., Ag. Dt. and Sessions Judge	do		
Subba Rao, V. Bapat B. A., Sub Registrar	do	Rs.	3 0 0
N. Seshasastry, B. A. B. L., Advocate	do		3 0 0
N. T. Gopala Iyengar, B. A. B. L., Ag. Sub Judge	do		2 0 0
K. Subramania Sastry, Asst. Master,	Tirthahalli		

HASSAN DISTRICT.

Mr. V. Subbannacharya	Belur
Malalahalli Narayanabhatt	Ponnathapura
Subbanna *alias* Putta Samacharya	Hole-Narsipur
Srinivasachari Vidvan	Grama
Jodimedanur Narayana Iyengar,	do
Somajiyandan Janardana Iyengar,	do
Alasingacharyar,	do
M. A. J. Tirumalai Iyengar, Hd. Govt. English School	Chennarayapatna
K. Venkatachar, Sub Registrar	Arkalgud
Venkanna Rao, Landholder	Hole-Narsipur
Kumbakonam, Raghavendrachar Sahukar	do
R. K. Shamiah, C/o Krishnappa Hd. Master Govt. School	Ramnathapura

COORG DISTRICT.

Mr. M. V. Krishna Rao, Advocate	Mercara	Rs.	20 0 0
M. Eswara Iyer, Cloth Merchant Post Master	Bahgamundla		
Subbanna Vaidya	do		
T. Krishnacharya,	do		
S. Nanjundiah,	do		
Sridharan, School Master	Talekaveri		

COCHIN STATE.

Mr. N. Nilakantan Pattar,	Ernakulam		
„ K. Kunhunni Nayar, High Court Vakil	Trichur	Rs.	3 0 0
„ Parvathinatha Sastri,	do		
„ V. Narayana Menon, Manager K. K. Press	do		
„ V. Shrinivasa Bhatt, Archak Tirumalai Devaswam	Ernakulam		
„ P. Gopala Menon, B. A., Chief Court Vakil	do	Rs.	10 0 0
„ K. Narayana Pisherodi, B. A., B. L., High Court Vakil	do		
„ K. Raja Ram Rao, Pleader	do	Rs.	7 0 0
„ V. T. Krishnamachari, Dewan Peishkar	do		
„ Narasimha Pai, Adhikari Tirumalai Devaswam	Cochin		
„ K. S. Narayan Sastry, Sans. Pt. T. D. High School	do		
„ Raghavaparambil Ramar Tiruvappad,	Trippunittura		
„ Kanchimadam Mukund Sastry,	do		
His Highness Kerala Varma, B. A., 9th Prince of Cochin		Rs.	30 0 0
His Highness Ravivarma, 6th Prince of Cochin			
His Highness the Rama Varma, 11th Prince of Cochin	do	Rs.	5 0 0
The Head master, C. M. S. High School	Trichur		2 0 0
Mr. P. S. Chandrasekhara Iyer, Dt. Court Vakil	do		
„ P. K. Chandrasekhara Namburi, Thekkilmadam	do		
„ Kuroor-Manakal Damodara Nambudri Pad-Adat-Village	do		

TRAVANCORE STATE.

His Highness Kerala Varma, C. S. I., M. R. A. S., F. R. H. S., Valiya Koil Tampuran	Trivandrum(2)	Rs.	20 0 0
Mr. A. R. Raja Raja Varma, M. A., Prof. of Sans. Maharaja's College	do	„	10 0 0
„ V. Nagam Iyer, F. R. H. S. Senior Dewan Peishkar	do		
„ K. Venkata Rau, Asst. Secretary to Govt.	do		
„ K. V. Rangaswami Iyengar, M. A., Prof. History	do		
„ S. Rama Rau, Hanumad Vilas	do	Rs.	12 8 0
„ M. R. Krishna Rau, Retd. Director of Registration	do		
„ H. Venkateswara Iyer, B. A., Tutor to His Highness The Ranees of Travancore	do		
„ Rangacharya Sastri, Japa Dakshinadhikari	do	Rs.	5 0 0
„ P. Krishna Iyer, Late Dewans house Karamanai	do		
„ R. Anantaswami Iyer, do	do		
„ M. K. Ramachendra Rao, Judge High Court	do	Rs.	10 0 0
„ V. Ramakrishna Sastri, Copying Clerk do	do	Re.	1 0 0
„ V. S. Subramanya Iyer, B. A., B. L., High Court Vakil	do		
„ R. Sundara Rao, Vakil, Munsif Court	do		
„ R. Ramalinga Iyer, B. A., Genl. and Rev. Secretariat	do		
„ L. Sakharama Rao, Public Office Road	do	Rs.	7 8 0
„ V. Sitaram Iyer, Dewan's Office	do	Rs.	5 0 0
„ T. A. R. Dabir do	do	Rs.	5 0 0
„ R. Venkatarama Dikshitar, Asst. Supdt. Survey Office	do	Rs.	10 0 0
„ B. S. Narayanaswami Iyer, B. A. Supdt Agricultural Farm	do	„	5 0 0
„ V. Krishna Iyer, Pensioned Supervisor do	do		

Mr. T. R. Ratnam Iyer, B. A., Asst. Officer in charge of Central Accounts Tycaud	Trivandrum		
„ S. Venkatarama Iyer, Examiner Central Accounts and Audit Office	do	Rs.	2 0 0
„ K. Padmanabha Pillai, Accountant do	do		
„ A. V. Narasimha Iyer, do do	do	Rs.	5 0 0
„ V. Vaidyanatha Iyer, Headmaster Fort High School	do		2 0 0
„ K. Venkatarama Iyer, Vice Principal Training College.	do		7 0 0
„ K. Narayana Iyer, Supt. School of Arts	do		7 0 0
„ Anantasubramania Sastri, Sans. Pandit Karamanai	do	„	3 0 0
„ L. Venkata Rao, Public Office Road	do	Rs.	15 0 0
„ P. K. Narayana Pillai, Assistant Maharajah's College	do		
„ S. Padmanabha Iyer, Mathematical Teacher do	do		
„ K. Raghunatha Iyer, B. A., Headmaster High School	do	Rs.	5 0 0
„ T. Subba Rao, Secretary T. P. Fund	do		
„ S. Venkata Rao, New Street Chalai Bazzar	do		
„ S. K. Ramaswami Iyer, B. A.	do		
„ Krishnaji Haripant Sone, Phavadai Alandi	do		
„ S. R. Ramakrishna Sastri Store Keeper, Vallakadavu	do	Rs.	1 0 0
„ S. Vaidyanatha Sastri, Karamanai	do		7 0 0
„ O. R. Visvanath Iyer, Teacher St. Joseph High School Dharmalayam	do		
„ M. P. Kukilayya, Clerk Board of Revenue	do	Re.	1 0 0
„ Parvatinatha Sastry-Upadhyaya Sans. Pt. Training College	do	„	1 0 0
„ C. S. Krishnaswami Iyer, Ag. Suptd. Central Account Office	do	Rs.	5 0 0
„ V. Muthusami Iyer, Suptd. Stationery Records	do		
„ M. Raja Raja Varma M. A., B. L., Educational Secretary	do	Rs.	10 0 0
„ R. Rajaram Rao, Residency Road Tycaud	do		
„ P. Krishna Iyer, Late Dewan's house Shankara Vilas	do	Rs.	15 0 0
„ K. G. Shankara Iyer, B. A., C/o Mr. K. G. Sesha Iyer, B. A., B. L. Vakil High Court	do		
Mr. C. S. Swaminatha Sastri, Govt. Pleader	Quilon		
„ K. Raju Vadyar, South Tirumalai	do		
„ K. Sankara Sastri, Sans. Pandit St. Aloysious High School	do		
„ S. Sundaranatha Iyer, Asst. Master do	do		
„ R. V. Ramakrishna Sastri,	do		
„ V. Rama Iyer, B. A. Sub Magistrate and Tahsildar Tangaseri	do	Rs.	3 0 0
„ D. Venkateswara Bhatt, near Tirumalai Pagoda	do	Re.	1 0 0
„ N. Ramachandra Iyer, B. A., B. L., Judge	do	Rs.	7 0 0
„ V. S. Subramania Iyer, B. A., B. L., High Court Vakil	Trivendrum	„	2 0 0
„ T. R. Narayan Sastry, Hd. Master H. H. Maharaja's Sanskrit Patasala	do	„	2 0 0
„ K. N. Ramasubba Iyer, Financial Depot	do		
„ C. S. Ramaswami Iyer, B. A., B. E., C. E., Asst. Engineer	do	Rs.	5 0 0
„ Parameswaram Moothath, Palace Physician	do		
„ M. Purushothama Padmanabha Periyanambi,	do		
His Highness Sri Padmanabha Dasa Vanji Sir Bala Rama Varma Kulasekhara Kiritapati Mani Sultan Maharaja			
Raja Rama Raja Bahadur Shamser Janj, G. C. S. I., G, C. I. E., F. M. U., M. R. A. S., F. R. G. S. Maharaja of Travancore	Trivendrum (20)		
Mr. A. Keshava Iyer, Hd. Clerk, Munsif's Court Krishnapuram	do		

„	N. Krishna Vadyar, Ammankoil	Kayankulam		
„	S. Sivaramakrishna Iyer, S. V. High School	Haripad		
„	K. Anantasubba sastri	do	Re,	0 8 0
„	Subramanya Iyer, B. A., L. T. Teacher. H. S. School	Mavellikere	Re.	1 0 0
„	Shankaranarayan Pillai, Näley at mannar	Tiruvella		
„	Katakkot Parameswaran Mootath	Thottagam	Re.	1 0 0
„	K. Damodara Kamial	Vetchoor	Rs.	2 0 0
„	K. Narayana Kamial, Valliarampathu House	do	Rs.	2 0 0
„	Rama Varrier Native Physician	do		
„	Damodara Panikar	do		
„	Mithram Mithram Rajah	Kodumeloor Mannanam.		
„	A. S. Purushothama Panikar,	Tiruvella		
„	Narayansharma Kilakkanadai Embirammadam	Haripad		
„	S. Padmanabha Iyer, B. A. Hd. Master Govt. High School	Kottar	Rs.	3 0 0
„	Ananthanarayana Sastry, Vadiveswaram Gramam	do		3 0 0
„	S. Srinivasa Iyer, B. A. Hd. Master High School	do		
„	K. V. Natesa Iyer, B. A., B. E. C. E., Engineer	do		
„	K. Srinivasa Rao, Sub Registrar	Neyyathankaai		
„	E. Raja Raja Varma Raja of Ennakod, Coddarum Chengannore	Mavellikarai		
„	Veeramany Iyer, Tamarakulam	Mylady Post		
„	R Mahadeva Sarma puttan madam,	Ambalapuzha		
„	K. Rajagopala Iyer, Overseer P. W. D.	Nagercoil	Rs.	7 0 0
„	R. Sulapani Warrier Head Master Convent school Pulinkunnu	do		
„	S. Venkateswar sastri, Malayalam Munshee E. M. school Eranial	Neyyur	Re.	1 0 0
„	R. Krishnaswami Rao, B. A. Tahsildar. do	do	Rs.	10 0 0
„	P. Keralavarma Rajah Rohini Tirumal	Poonjar	Rs.	2 0 0
„	Revd. F. N. Askwith M. A. Principal, College	Kottayam		
„	M. Raja Raja Varma M. A. B. L., Inspector of schools	do		
„	R. Mahadeva Sarma Hd. Malayalam Pandit College	do		
„	Subramanian C/o. Asst. Superintendent of Police	Kottayam	Rs.	5 0 0

FOREIGN PLACES.

Otto Harrassowitz Esquire Oriental Book-seller and Agent to the Asiatic Society of Bengal, Leipzing — Germany (25)

Otto Strans Esquire, Ph. D. Reventlen Allee 12. Kiel. — (Germany.)

M. Sylvain Levi Esqr Professor in College de France 9 ru Guy de Labrosse Paris

Professor Marcel Mauss Esquire 3 rue de cluny — do

Professor Finot Esquire 11 rue Poussin — do

Jules Block Esquire, Member French School of the Far Beast Hanoi Tonkin Indo Chinese Peninsula

F. Lacote Esquire, Lyon. 20 cours. *Morand* — (France)

The Director. Ecole Francoise-D. Extreme Orient- Hanoi- — (Tonkin)

David Will M. Burn, Esquire, Gironde Elgiu Road Morington — (New Zealand)

F. Washburn Hopkins Prof. of Sanskrit Yale University Lawrence Street, New Haven Conn — U. S. America

The Librarian Yale University do do do

Dr. Sten Konow, University of Christiania Norway (Formerly The Government Epigraphist India) Rs. 10 0 0

J. F. Fleet, Esquire, 8, Leopold Road Ealing W. London
Professor James H. Wood, Esqr., 2, Chestnut Street Boston U. S. America
Messrs. Luzac & Co., Publishers and Booksellers 46, great Russel Street, London (2)

NON-SUBSCRIBER DONORS.

Mr. Sourirajah Naid, B. A., B. L.	Negapatam	Rs.	3 0 0
„ Venkatarama Iyer,	do	„	2 0 0
„ Pakiriswami Pillai,	do	„	2 0 0
„ G. S. Krishnamachari, B. A., B. L.	Tanjore	„	2 0 0
„ T. R. Srinivasaraghavachary, P. W. D.	Trichy	„	5 0 0
„ M. K. Ramaswami Iyer,	Kulitalai	„	1 0 0
„ C. S. Mahadev Iyer, B. A., B. L.	do	„	3 0 0
„ V. Rangaratnam Iyer,	Manathattai	„	10 0 0
„ Prasanna Venkatesa Rao,	Peramoor	„	15 0 0
„ Sitapati Aiyah,	Tirukambuliyar	„	2 0 0
„ Venkataramaniah,	do	„	2 0 0
„ D. Appa Rao,	Bangalore	„	3 0 0
„ Jagannatha Chetty,	do	„	1 0 0
„ T. V. Krishnamurti,	Mysore	„	2 0 0
„ T. V. Narasinhamurti,	do	„	2 0 0
„ Nanjundaraj Urs,	do	„	5 0 0
„ T. Venkatasubbachetty	Bangalore	„	1 0 0

In publishing this list of the names of the several Governments of the British Indian Empire, the Maharajas, Rajas, and Princes, the ornaments of the Aryan community, the noble and generous donors and subscribers, that have all by their help evinced their love of literature, I beg to state that I cannot sufficiently thank them and the only humble tribute I can pay is to perpetuate their names and the nature of the help rendered by them in this record along with my book—*i. e.* the INDEX which is the result of my own labours. It is just possible that some names are still omitted, their titles and addresses are not correctly given, or the amounts of donation are not accurately noted.

I request that the generous patrons may be so kind as to excuse me and to inform me of any such omission. It is also possible for the munificent patrons of literature to compare the quantity of work turned out during the last five and twenty years, and its probable costs with the extent of encouragement I have been able to receive. I hope to find further encouragement which may be adequate, on this evidence of actual work and the gratitude with which I remember their help.

MADHVA VILAS BOOK DEPOT.
KUMBAKONAM,
(South India)
2nd Febry 1914.

T. R. KRISHNACHARYA,
PROPRIETOR,
Camp Triplicane.

A

DESCRIPTRIVE CONTENTS

OF

SRIMAN MAHABHARATAM.

विषयानुक्रमणी

दाक्षिणात्यकोशानुसारेण मुद्रापितस्य

श्रीमन्महाभारतस्य ।

इदं पुस्तकं

कुंभघोणस्थेन मध्वविलासपुस्तकालयाधिपतिना

टी. आर्. कृष्णाचार्येण

मुंबापुर्यां

तुकाराम जावजी इत्येतेषां निर्णयसागरमुद्रणयन्त्रे मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

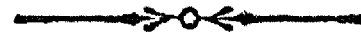
शके १८३४ वत्सरे, सन १९१२.

EDITED AND PUBLISHED BY

T. R. Krishnacharya,

Proprietor, Madhva Vilas Book Depot, Kumbakonam.

1912.

Published by T. R. Krishnacharya, Proprietor, Madhva Vilas Book Depot, Kumbakonam.

Printed by B. R. Ghanekar, at the "Nirnaya-sagar" Press, 23, Kolbhat Lane, Bombay.

श्रीवेदव्यासाय नमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमण्या भूमिका ।

एकवारपठितमहाभारतानां जनानां एकदैव समग्रमहाभारतकथोपस्थित्यर्थमियं विषयानुक्रमणी मुद्राप्यते ।

अत्र तिस्रः सङ्ख्याः प्रदर्शिताः तासु प्रथमा सङ्ख्या अस्मन्मुद्रितपुस्तकानुसारेणाध्यायस्य । द्वितीया (झपाठानुसारेण) मुंबय्यां गणपतकृष्णाजीइत्येतैर्नीलकण्ठीयव्याख्यानेन सह मुद्रापितस्य पुस्तकस्यानुसारेणाध्यायसङ्ख्या । तृतीया अस्मत्पुस्तकानुसारेणाध्यायस्य श्लोकसङ्ख्या ।

झपाठस्थाने विद्यमानं + इदं चिह्नं एतत्पुस्तके विद्यमानः सोऽध्यायः कथा वा झपुस्तके नास्तीत्यस्य ज्ञापकं । इति ।

टी. आर्. कृष्णाचार्यः ।

श्रीवेदव्यासाय नमः ।

श्रीमन्महाभारतस्थपर्वावान्तरपर्वाध्यायश्लोकानां अनुक्रमणिका । (कोष्टकं)

		अवान्तर-पर्वाणि	अध्यायाः	श्लोकाः
१	आदिपर्व	१९	२६०	१०८८९
२	सभापर्व	८	१०३	४३६७
३	वनपर्व	२१	३१५	१२४७६
४	विराटपर्व	५	७८	३४९४
५	उद्योगपर्व	१०	१९६	६७१३
६	भीष्मपर्व	४	१२२	५८०९
७	द्रोणपर्व	८	२०३	१००१२
८	कर्णपर्व	१	१०१	४९७५
९	शल्यपर्व	३	६६	३५९६
१०	सौप्तिकपर्व	२	१८	८१५
११	स्त्रीपर्व	३	२७	८०७
१२	शान्तिपर्व	३	३७५	१५१५१
१३	अनुशासनपर्व	२	२७२	१११९४
१४	आश्वमेधिकपर्व	३	११८	४५५५
१५	आश्रमवासिकपर्व	३	४१	१०९८
१६	मौसलपर्व	१	९	३०१
१७	महाप्रस्थानिकपर्व	१	३	१११
१८	स्वर्गारोहणपर्व	१	५	२३२
१८		९८	२३१२	९६६४५

आदिपर्व ॥ १ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ १९ ॥ अध्यायाः ॥ २६० ॥ श्लोकाः ॥ १०८८९ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	अनुक्रमणिकापर्व ।	१	१	३०१
२	पर्वसंग्रहपर्व ।	२	१	२९७
३	पौष्यपर्व ।	३	१	१८८
४	पौलोमपर्व ।	४– १२	९	१८३
५	आस्तीकपर्व ।	१३– ५८	४६	१२२४
६	अंशावतरणपर्व ।	५९– ६५	७	४६०
७	संभवपर्व ।	६६–१५३	८८	४१७४
८	जतुगृहपर्व ।	१५४–१६३	१०	३७६
९	हिडिबवधपर्व ।	१६४–१७०	७	२८८
१०	बकवधपर्व ।	१७१–१७८	८	३३९
११	चैत्ररथपर्व ।	१७९–१९९	२१	७२३
१२	स्वयंवरपर्व ।	२००–२०७	८	३०४
१३	वैवाहिकपर्व ।	२०८–२१६	९	२७७
१४	विदुरागमनराज्यलंभ-पर्व ।	२१७–२३२	१६	६४१
१५	अर्जुनवनवासपर्व ।	२३३–२३८	६	२०४
१६	सुभद्राहरणपर्व ।	२३९–२४४	६	२९८
१७	हरणाहरणपर्व ।	२४५–२४७	३	१५४
१८	खाण्डवदाहपर्व ।	२४८–२५३	६	२६३
१९	मयदर्शनपर्व ।	२५४–२६०	७	२०५
१९			२६०	१०८८९

सभापर्व ॥ २ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ८ ॥ अध्यायाः ॥ १०३ ॥ श्लोकाः ॥ ४३६७ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	मन्त्रपर्व ।	१–१९	१९	८४८	५	अर्घाहरणपर्व ।	३९– ६२	२४	८५०
२	जरासन्धवधपर्व ।	२०–२५	६	३०९	६	शिशुपालवधपर्व ।	६३– ७२	१०	४०२
३	दिग्विजयपर्व ।	२६–३५	१०	४२४	७	द्यूतपर्व ।	७३– ९५	२३	९९२
४	राजसूयपर्व ।	३६–३८	३	१०५	८	अनुद्यूतपर्व ।	९६–१०३	८	४३७
					८			१०३	४३६७

वनपर्व ॥ ३ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ २१ ॥ अध्यायाः ॥ ३१५ ॥ श्लोकाः १२४७६

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	किर्मीरवधपर्व ।	१– ११	११	४६६	१२	द्रौपदीसत्यभामासंवादपर्व ।	२३४–२३६	३	९३
२	अर्जुनाभिगमनपर्व ।	१२– ३७	२६	१०९५	१३	घोषयात्रापर्व ।	२३७–२५८	२२	६३९
३	कैरातपर्व ।	३८– ४१	४	१९८	१४	मृगस्वप्नोद्भवपर्व ।	२५९	१	१७
४	इन्द्रलोकाभिगमनपर्व ।	४२– ४८	७	३०६	१५	व्रीहिद्रौणिकपर्व ।	२६०–२६२	३	१२९
५	नलोपाख्यानपर्व ।	४९– ७७	२९	११२१	१६	द्रौपदीहरणपर्व ।	२६३–२७२	१०	२९५
६	तीर्थयात्रापर्व ।	७८–१५७	८०	२९१२	१७	जयद्रथविमोक्षणपर्व ।	२७३	१	८३
७	जटासुरवधपर्व ।	१५८	१	७२	१८	रामोपाख्यानपर्व ।	२७४–२९३	२०	७६९
८	यक्षयुद्धपर्व ।	१५९–१६५	७	३८७	१९	पतिव्रतामाहात्म्यपर्व ।	२९४–३००	७	६०१
९	निवातकवचयुद्धपर्व ।	१६६–१७७	१२	४१९	२०	कुण्डलाहरणपर्व ।	३०१–३११	११	३१०
१०	आजगरपर्व ।	१७८–१८३	६	२२३	२१	आरणेयपर्व ।	३१२–३१५	४	२३७
११	मार्कण्डेयसमास्यापर्व ।	१८४–२३३	५०	२१०४					
					२१			३१५	१२४७६

विराटपर्व ॥ ४ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ५ ॥ अध्यायाः ७८ ॥ श्लोकाः ३४९४ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	पाण्डवप्रवेशपर्व ।	१–१४	१४	६१६	४	गोग्रहणपर्व ।	२९–७३	४५	१९१६
२	समयपालनपर्व ।	१५	१	६३	५	वैवाहिकपर्व ।	७४–७८	५	१७७
३	कीचकवधपर्व ।	१६–२८	१३	७२२					
					५			७८	३४९४

उद्योगपर्व ॥ ५ अवान्तरपर्वाणि ॥ १० ॥ अध्यायाः ॥ १९६ ॥ श्लोकाः ॥ ६७५३ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	सेनोद्योगपर्व ।	१–१९	१९	६०६	६	भगवद्यानपर्व ।	७१–१५०	८०	२५५२
२	सञ्जययानपर्व ।	२०–३२	१३	३८१	७	सैन्यनिर्याणपर्व ।	१५१–१५९	९	३०३
३	प्रजागरपर्व ।	३३–४०	८	६०९	८	उलूकदूतागमनपर्व ।	१६०–१६४	५	३००
४	सनत्सुजातपर्व ।	४१–४६	६	२०४	९	रथातिरथसंख्यानपर्व ।	१६५–१७२	८	२२५
५	यानसन्धिपर्व ।	४७–७०	२४	७७०	१०	अम्बोपाख्यानपर्व ।	१७३–१९६	२४	८०३
					१०			१९६	६७५३

भीष्मपर्व ॥ ६ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ४ ॥ अध्यायाः ॥ १२२ ॥ श्लोकाः ॥ ५८०९ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	जम्बूखण्डनिर्माणपर्व ।	१–१०	१०	३९४	३	भगवद्गीतापर्व ।	१३– ४२	३०	१०२९
२	भूमिपर्व ।	११–१२	२	९२	४	भीष्मवधपर्व ।	४३–१२२	८०	४२९४
					४			१२२	५८०९

द्रोणपर्व ॥ ७ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ८ ॥ अध्यायाः ॥ २०३ ॥ श्लोकाः ॥ १००१२ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	द्रोणाभिषेकपर्व ।	१–१६	१६	७००	५	जयद्रथवधपर्व ।	८५–१५३	६९	३७८८
२	संशप्तकवधपर्व ।	१७–३२	१६	८२१	६	घटोत्कचवधपर्व ।	१५४–१८४	३१	१७६६
३	अभिमन्युवधपर्व ।	३३–७१	३९	१०७४	७	द्रोणवधपर्व ।	१८५–१९३	९	५२५
४	प्रतिज्ञापर्व ।	७२–८४	१३	५६४	८	नारायणास्त्रमोक्षपर्व ।	१९४–२०३	१०	७७४
					८			२०३	१००१२

कर्णपर्व ॥ ८ ॥ अवान्तरपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ १०१ ॥ श्लोकाः ॥ ४९७५ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	कर्णपर्व ।	१–१०१	१०१	४९७५				
			१०१	४९७५				

शल्यपर्व ॥ ९ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ६६ ॥ श्लोकाः ॥ ३५९४ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१ २	शल्यवधपर्व । हृदप्रवेशपर्व ।	१–२७ २८–५५	२७ २८	१४८७ १४९२	३	गदायुद्धपर्व ।	५६–६६	११	६१५
					३			६६	३५९४

सौप्तिकपर्व ॥ १० ॥ अवान्तरपर्वणी ॥ २ ॥ अध्यायाः ॥ १८ ॥ श्लोकाः ॥ ८१५ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	सौप्तिकपर्व ।	१–९	९	५४६	२	ऐषीकपर्व ।	१०–१८	९	२६९
					२			१८	८१५

स्त्रीपर्व ॥ ११ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ २७ ॥ श्लोकाः ॥ ८०७ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१ २	जलप्रदानिकपर्व । स्त्रीविलापपर्व ।	१–१५ १६–२५	१५ १०	३९९ ३३१	३	श्राद्धपर्व ।	२६–२७	२	७७
					३			२७	८०७

शान्तिपर्व ॥ १२ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ३७५ ॥ श्लोकाः ॥ १५१५१ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१ २	राजधर्मपर्व । आपद्धर्मपर्व ।	१–१३० १३१–१७२	१३० ४२	५०९३ १६५५	३	मोक्षधर्मपर्व ।	१७३–३७५	२०३	८४०३
					३			३७५	१५१५१

अनुशासनपर्व ॥ १३ ॥ अवान्तरपर्वणी ॥ २ ॥ अध्यायाः ॥ २७४ ॥ श्लोकाः ॥ ११९९४ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येतदन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	दानधर्मपर्व ।	१–२७२	२७२	११९०७	२	भीष्मस्वर्गारोहणपर्व ।	२७३–२७४	२	८७
					२			२७४	११९९४

आश्वमेधिकपर्व ॥ १४ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ११८ ॥ श्लोकाः ॥ ४५५५ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	अश्वमेधपर्व ।	१–१६	१६	४४८	३	वैष्णवधर्मपर्व ।	९६–११८	२३	१६४४
२	अनुगीतापर्व ।	१७–९५	७९	२४६३					
					३			११८	४५५५

आश्रमवासिकपर्व ॥ १५ ॥ अवान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ४१ ॥ श्लोकाः ॥ १०९८ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	आश्रमवासपर्व ।	१–३०	३०	७५६	३	नारदागमनपर्व ।	३९–४१	३	९३
२	पुत्रदर्शनपर्व ।	३१–३८	८	२४९					
					३			४१	१०९८

मौसलपर्व ॥ १६ ॥ अवान्तरपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ९ ॥ श्लोकाः ॥ ३०१ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	मौसलपर्व ।	१–९	९	३०१					
			९	३०१					

महाप्रस्थानिकपर्व ॥ १७ ॥ अवान्तरपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ३ ॥ श्लोकाः ॥ १११ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	महाप्रस्थानिकपर्व ।	१–३	३	१११					
			३	१११					

स्वर्गारोहणपर्व ॥ १८ ॥ अवान्तरपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ५ ॥ श्लोकाः ॥ २३२ ॥

	अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः		अवान्तरपर्वाणि ।	एतदाद्येत-दन्तं	अध्यायाः	श्लोकाः
१	स्वर्गारोहणपर्व ।	१–५	५	२३२					
१			५	२३२					

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

॥ १ ॥ आदिपर्व ।

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ १९ ॥ अध्यायाः ॥ २६० ॥ श्लोकाः १०८८९.

अनुक्रमणिकापर्व ॥ १ ॥

अध्यायः ॥ १ ॥ श्लोकाः ॥ ३०१ ॥

पर्वसंग्रहपर्व ॥ २ ॥

अध्यायः ॥ १ ॥ श्लोकाः ॥ ३९७ ॥

पौष्यपर्व ॥ ३ ॥

अध्यायः ॥ १ ॥ श्लोकाः ॥ १८८ ॥

अथ पौलोमपर्व ॥ ४ ॥

अध्यायाः ॥ ९ ॥ (४–१२) ॥ श्लोकाः ॥ १८३ ॥

समाप्तं पौलोमपर्व ॥ ४ ॥

अथास्तीकपर्व ॥ ५ ॥

अध्यायाः ॥ ४६ ॥ (१३–५८) ॥ श्लोकाः ॥ १२२४ ॥

[१] झपाठः नीलकण्ठीयव्याख्यानसहितः मुंबय्यां गणपतकृष्णाजीइत्येतेषां मुद्रणयन्त्रे मुद्रितः पाठः ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
			त्पत्तिः । विनतायाअरुणोत्पत्तिः । अरुणेनविनतायाः शापः ।
१७	१७	१३	अमृतमथनविषयेदेवानांविचारः ।
१८	१८	५८	अमृतमथनारंभः । विषोत्पत्तिः । चन्द्रलक्ष्मीकौस्तुभादीनामुत्पत्तिः । अमृतकलशसहितधन्वन्तर्युत्पत्तिः । नारायणेनमोहिनीरूपंधृत्वादेवानाममृतप्राशनं ।
१९	१९	३३	देवरूपेणअमृतंपिबतोराहोःशिरश्छेदः । देवासुरयुद्धं । तत्रासुरपराजयः ।
२०	२०	१९	कद्रूविनतयोःपणबन्धः । सर्पाणांकद्रूशापः । ब्रह्मणाकश्यपायविषहरविद्यादानं ।
२१	२१	१८	कद्रूविनतयोःउच्चैश्श्रवसोदर्शनार्थंगमनं
२२	२२	१२	सर्पैर्मातृवचनादुच्चैश्श्रवःपुच्छवेष्टनं ।
२३	२३	२७	गरुडोत्पत्तिः । गरुडस्तुतिः ।
२४	२४	२०	राहुणाकृतोपद्रवस्यसूर्यस्यकोपः । अरुणेनसूर्यसारथ्यकरणं ।
२५	२५	१७	विनतयाकद्रूवहनं गरुडेनसर्पवहनंच । कद्रूकृतशक्रस्तवः ।
२६	२६	८	इन्द्रेणजलवर्षणं ।
२७	२७	१६	गरुडेनविनतांप्रतिदास्यकारणप्रश्नः । सर्पैर्दास्यमोचनोपायकथनं ।
२८	२८	२२	अमृताहरणार्थंगच्छतागरुडेनभक्ष्ययाचनं । ब्राह्मणवर्जंसमुद्रकुक्षिस्थनिषादभक्षणेविनतायाआज्ञा ।
२९	२९	४८	गरुडेन स्वकण्ठंदहतोब्राह्मणस्य परित्राणं । गरुडकश्यपसंवादः । गजकच्छपपूर्वजन्मवृत्तान्तकथनं । गरुडेन गजकच्छपग्रहणं रौहिणवृक्षशाखाभङ्गश्च ।
३०	३०	५३	भग्नशाखायांलंबमानानांवालखिल्यानांरक्षणार्थंगरुडेनस्वमुखेनशाखाग्रहणं कश्यपाज्ञयाहिमालयेशाखांप्रक्षिप्यतत्रैवगजकच्छपभक्षणं । उत्पातान्दृष्ट्वा देवैरमृतरक्षणं ।
३१	३१	३८	वालखिल्यतपसोगरुडोत्पत्तिंप्रतिकारणत्वं । गरुडस्यपक्षीन्द्रत्वेऽभिषेकः ।
३२	३२	२५	देवगरुडयुद्धं । देवानांपराजयः ।
३३	३३	२६	अमृतस्यसमीपेगरुडस्यागमनं । अमृतंगृहीत्वागच्छतोगरुडस्यविष्णुदर्शनं ।
३४	३४	३१	इन्द्रगरुडसख्यं । विनतादास्यमोचनं । सर्पाणांद्विजिह्वत्वप्राप्तिः ।
३५	३५	१९	सर्पाणांनामानि ।
३६	३६	२६	आदिशेषस्य ब्रह्मतोवरलाभः । पृथिवीधारणाज्ञा ।
३७	३७	३४	मातृशापपरिहारार्थंसर्पाणांमन्त्रालोचनं ।
३८	३८	२१	एलापत्रेणदेवब्रह्मसंवादानुवादमुखेनआस्तीकोत्पत्तिकथनं ।
३९	३९	१४	वासुकिभगिन्याजरत्कार्वारक्षणं ।
४०	४०	३२	परीक्षिन्मृगयाकथनं । परीक्षिताशमीकस्कन्धेमृतसर्पप्रक्षेपः ।
४१	४१	३३	शमीकपुत्रेणशृङ्गिणापरीक्षितःशापः ।
४२	४२	४३	शृङ्गिशमीकसंवादः । परीक्षितिराज्ञि शापनिवेदनं । राज्ञोविचारः । तक्षककाश्यपसंवादः ।
४३	४३	३६	तक्षकेणधनंदत्वा काश्यपपरावर्तनं । तक्षकेणपरीक्षिद्दंशः ।
४४	४४	११	परीक्षिन्मरणं । जनमेजयस्यराज्याभिषेकोविवाहश्च ।
४५	४५	३४	जरत्कारुणास्वपितॄणांदर्शनं ।
४६	४६	२३	जरत्कारुणादारान्वेषणं ।
४७	४७	४३	जरत्कार्वोरुद्वाहः । तस्यांगर्भसंभवः ।
४८	४८	२२	आस्तीकोत्पत्तिः ।
४९	४९	३१	जनमेजयतन्मन्त्रिसंवादमुखेनपुनःपरीक्षिच्चरित्रकथनं ।
५०	५०	५४	शून्यारण्येवृत्तस्यकश्यपतक्षकवृत्तान्तस्योपलब्धिप्रकारकथनं ।
५१	५१	१७	जनमेजयेनसर्पसत्रकरणं ।
५२	५२	१०	अग्नौसर्पाणांपतनं ।
५३	५३	२६	यज्ञेऋत्विगादिनामकथनं । इन्द्रेणतक्षकाश्वासनं ।
५४	५४	३०	आस्तीकस्यसर्पसत्रागमनं ।
५५	५५	१७	आस्तीकेनयज्ञप्रशंसनं ।
५६	५६	२८	सेन्द्रस्यतक्षकस्ययज्ञोपरितनदेशेआगमनं । आस्तीकेनयज्ञसमाप्तिवरयाचनं ।
५७	५७	२४	सर्पसत्रेहतानांनागानांनामकथनं ।
५८	५८	३४	यज्ञसमाप्तिः । आस्तीकस्यसर्पेभ्योवरयाचनं ।

समाप्तं आस्तीकपर्व ॥ ५ ॥

अथांशावतरणपर्व ॥ ६ ॥

अध्यायाः ॥ ७ ॥ (५९-६५) ॥ श्लोकाः ॥ ४६० ॥

५९	५९	१०	सौतेर्भारतकथाकथनप्रतिज्ञा ।

॥ १ ॥ आदिपर्व

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
६०	६०	२४	जनमेजयसत्रेव्यासागमनं । जनमेजयेनभारतकथाकथनप्रार्थना । व्यासेनवैशंपायनाय भारतकथाकथनेनियोजनं ।
६१	६१	५८	वैशंपायनेनसंग्रहेणपाण्डवकथाकथनं।
६२	६२	५६	जनमेजयेनविस्तरेणभारतकथाकथनं प्रार्थितेनवैशंपायनेनभारतकथाप्रशंसनं ।
६३	९५	८९	प्रायोगद्यमयोयमध्यायः । चतुर्मुखब्रह्मोत्पत्तिमारभ्यपाण्डववंशकथनं ।
६४	६३	१६९	उपरिचरराजोपाख्यानं । इन्द्रध्वजोत्सवः । गिरिकायाउत्पत्तिर्विवाहश्च । उपरिचरवसुनामृगयार्थंगमनं । सत्यवत्याउत्पत्तिः । पराशराद्वैपायनोत्पत्तिः । वेदविभागः । महाभारतनिर्माणं । (अधिकपाठेपराशरसत्यवतीविवाहः । व्यासोत्पत्तिः । व्यासस्यजातकर्मादिसंस्काराः । उपनयनं समावर्तनंच । वेदविभागः । महाभारतनिर्माणं) । भीष्मोत्पत्तिः । अणिमाण्डव्यकथा। विदुरोत्पत्तिः । संजयकर्णश्रीकृष्णादीनामुत्पत्तिः ।
६५	६४	५४	पुनर्विस्तरश्रवणार्थंजनमेजयप्रश्नः । भूमावुत्पन्नानांदैत्यानांभूरिभारेणार्तया पृथ्व्याप्रार्थितस्यब्रह्मणोदेवान्प्रतिअंशावतरणाज्ञा । इन्द्रेणनारायणप्रार्थना ।

समाप्तमंशावतरणपर्व ॥ ६ ॥

अथसंभवपर्व ॥ ७ ॥

अध्यायाः ॥ ८८ ॥ (६६-१५३) ॥ श्लोकाः ॥ ४१७४ ॥

६६	६५	५६	दक्षकन्यावंशकथनं ।
६७	६६	७७	दवर्षितिर्यक्स्थावरादीनामुत्पत्तिः
६८	६७	१६५	राज्ञामंशादि । जरासन्धादीनांद्रोणादीनांधृतराष्ट्रादीनांचोत्पत्तिः । धृतराष्ट्रपुत्राणांनामानि । युधिष्ठिरादीनामुत्पत्तिः । पृथाचरित्रंकर्णोत्पत्तिश्च । श्रीकृष्णादीनामुत्पत्तिः । द्रौपद्युत्पत्तिः। कुन्तीमाद्योःसंभवः ।
६९	७५	६१	दक्षमारभ्यकुरुवंशकथनेसंक्षेपेणययात्युपाख्यानं ।
७०	७६	७८	ययात्युपाख्यानारंभः।कचोपाख्यानं।
७१	७७	२३	कचदेवयान्योःपरस्परंशापदानं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
७२	७८	५५	शर्मिष्ठादेवयान्योर्विरोधः । शर्मिष्ठया कूपेप्रक्षिप्तायादेवयान्याययातिनाकूपादुद्धरणं ।
७३	७९	२६	शुक्रदेवयानीसंवादः ।
७४	८०	३४	शर्मिष्ठयादेवयानीदास्याङ्गीकरणं ।
७५	८१	४९	ययातिदेवयान्योर्विवाहः ।
७६	८२	४३	देवयान्याःपुत्रोत्पत्तिः । शर्मिष्ठायाःपुत्रोत्पत्तिः ।
७७	८३	६४	शर्मिष्ठापुत्रान्ययातिजाञ्ज्ञात्वाकुपितायादेवयान्याःशुक्रसमीपगमनं । ययातेःशुक्रशापाज्जराप्राप्तिः ।
७८	८४	३७	यदुप्रभृतीनांययातिनाशापः । पूरोर्वरदानं ।
७९	८५	४३	ययातेर्वैराग्यप्राप्तिः । पूरोराज्याभिषेकः ।
८०	८६	१८	उत्तरयायातारंभः । ययातेःस्वर्गगमनं ।
८१	८७	२१	इन्द्रययातिसंवादः ।
८२	८८	१३	ययातेःस्वर्गात्पतनं ।
८३	८९	२३	ययात्यष्टकसंवादः ।
८४	९०	२७	जीवस्यस्वर्गादिभोगानन्तरंपुनर्जननप्रकारकथनं ।
८५	९१	२२	ब्रह्मचर्याद्याश्रमधर्मकथनं ।
८६	९२	२१	अष्टकप्रतर्दनयोर्ययातिनासंवादः ।
८७	९३	५०	ययातेर्वसुमच्छिबिभ्यांसंवादः । तथाऽष्टकेनसंवादः । ययातेःपुनःस्वर्गगमनं । ययात्युपाख्यानसमाप्तिः ।
८८	{ *९४ १-१९ }	१९	पूरुवंशकथनं ।
८९	६८	१४	शकुन्तलोपाख्यानारंभः । दुष्यन्तकथा ।
९०	६९	३१	मृगयार्थंदुष्यन्तस्यारण्यगमनं।
९१	७०	५३	दुष्यन्तस्यकण्वाश्रमगमनं ।
९२	७१	५६	दुष्यन्तेनशकुन्तलायादर्शनं तयासह संवादश्च । शकुन्तलयास्वजन्मवृत्तान्तकथनेविश्वामित्रोपाख्यानं ।
९३	७२	२९	विश्वामित्रान्मेनकायांशकुन्तलाजन्म।
९४	७३	७१	शकुन्तलाविवाहः ।
९५	{ ७४ १-९ }	३६	शकुन्तलायाःपुत्रोत्पत्तिः । तस्यसर्वदमनेतिनामकरणं ।

* अत्र उपरितनी संख्या झपाठस्याध्यायस्यअधस्तनीसंख्यातु-तस्मिन्नध्याये अमुकश्लोकप्रारभ्यअमुकश्लोकपर्यन्तमित्यस्य ज्ञापिका.

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी

+ इदंचिह्नं एतच्चिह्नितोऽध्यायः द्रा. पाठेनास्तीत्यस्यज्ञापकम्

समाप्तं संभवपर्व ॥ ७ ॥

अथ जतुगृहपर्व ॥ ८ ॥ अध्यायाः ॥ १० ॥

(१५४–१६३) ॥ श्लोकाः ॥ ३७६ ॥

+ इदं चिह्नं एतच्चिह्नितो विषयः झ. पाठेनास्तीत्यस्य ज्ञापकम्.

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१६२	१५०	८०	पौरैर्धृतराष्ट्रायपाण्डवदाहनिवेदनं। कुन्त्यादीनांज्ञातिभिरुदकदानं। पाण्डवमरणंनिश्चितवतेभीष्मायविदुरेणतत्त्वकथनं।
१६३	१५१	५४	न्यग्रोधमूलेमात्रादीन्स्थापयित्वाजलानयनायभीमस्यगमनं।

समाप्तं जतुगृहपर्व ॥ ८ ॥

अथ हिडिम्बवधपर्व ॥ ९ ॥ अध्यायाः ॥ ७ ॥

(१६४-१७०) ॥ श्लोकाः ॥ २८८ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१६४	१५२	५०	हिडिंबायाःपाण्डवसमीपगमनं। भीमहिडिम्बासंवादः।
१६५	१५३	६२	तत्रहिडिम्बस्यागमनं। भीमहिडिम्बयुद्धं।
१६६	१५४	४५	कुन्तीहिडिम्बासंवादः। हिडिम्बवधः।
१६७	१५५ (१-२०)	४१	हिडिंबायाअपिवधेप्रवृत्तस्यभीमस्ययुधिष्ठिरेणनिवारणं। हिडिम्बयास्वस्यधर्मज्ञत्वस्यभविष्यज्ज्ञत्वस्य चप्रकटनं। हिडिम्बयाकुन्तीयुधिष्ठिराभ्यनुज्ञयाभीमपरिग्रहः।
१६८		५२	पाण्डवानांशालिहोत्रवनेवासः। भीमेनहिडिम्बापरिग्रहः। तत्रव्यासागमनं। मासादनन्तरंपुनर्द्रक्ष्यामीत्युक्त्वाव्यासस्यप्रतिनिवर्तनं।
१६९	१५५ (२१-४०)	२३	दिव्यरूपपरिग्रहेणहिडिम्बयाभीमेनसहरमणं। घटोत्कचोत्पत्तिः।
१७०	१५६	१५	पाण्डवानांपुनर्व्यासदर्शनं। व्यासेन एकचक्रानगरेपाण्डवानांस्थापनं।

समाप्तं हिडिम्बवधपर्व ॥ ९ ॥

अथ बकवधपर्व ॥ १० ॥ अध्यायाः ॥ ८ ॥

(१७१-१७८) ॥ श्लोकाः ॥ ३३९ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१७१	१५७	६६	एकचक्रायांपाण्डवानांभिक्षाटनं। कुम्भकाराद्भीमस्यमहत्तरपात्रलाभः। बकायबलिप्रदानविषयेब्राह्मणस्यप्रलापः।
१७२	१५८	५०	ब्राह्मणंप्रतितत्पत्नीवाक्यं।
१७३	१५९	२६	ब्राह्मणंप्रतितत्कन्यावाक्यं। बालवाक्येनब्राह्मणस्यकिंचिद्धर्षसमयेकुन्त्यातत्समीपगमनं।
१७४	१६०	३१	कुन्त्यारोदनकारणेपृष्टेब्राह्मणेनबकवृत्तान्तकथनं।
१७५	१६१	२०	कुन्त्याबकंप्रतिस्वपुत्रप्रेषणवचनं।
१७६	१६२	३०	भिक्षाटनार्थंगतानांयुधिष्ठिरादीनांगृहंप्रत्यागमनं। भीमोबकंप्रतिप्रेष्यतइतिवृत्तान्तंज्ञातवतोयुधिष्ठिरस्यसंतापः। कुन्त्याभीमप्रभावकथनेनयुधिष्ठिराश्वासनं।
१७७	१६३	८६	परेद्युःप्रातःभीमेनब्राह्मणदत्तान्नभोजनं। शकटमारुह्यबकवनगमनं, तत्रशकटस्थान्नभोजनं। क्रुद्धेनबकेनसहयुद्धं। बकवधः।
१७८	१६४	३०	बकपरिवाराणांभीमेनसमयकरणं। मृतबकनिरीक्षणार्थंपौराणांगमनं। बकवधप्रत्युपकारार्थंपौरैर्भीमसेवनं।

समाप्तंबकवधपर्व ॥ १० ॥

अथ चैत्ररथपर्व ॥ ११ ॥ अध्यायाः ॥ २१ ॥

(१७९-१९९) ॥ श्लोकाः ॥ ७२३ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१७९	१६५	१२	पाण्डवैर्द्रौपदीस्वयंवरश्रवणं। धृष्टद्युम्नद्रौपदीसंभवकथनेपाण्डवप्रश्नः।
१८०	१६६	३२	धृष्टद्युम्नाद्युत्पत्तिकथनार्थंद्रोणद्रुपदोत्पत्तिकथनं।
१८१	१६७	६०	याजोपयाजयाजनेद्रुपदस्यहोमकुण्डाद्धृष्टद्युम्नोत्पत्तिः। तथाद्रौपद्युत्पत्तिः। द्रोणाद्धृष्टद्युम्नस्यास्त्रशिक्षणं।
१८२	+	३६	ब्राह्मणेनपाण्डवान्प्रतिजतुगृहदाहंश्रुतवतापाण्डवानांनाशेसंदिहानेनद्रुपदेनद्रौपदीस्वयंवरोद्घोषणकथनं। तत्रागतेषुयुष्मासुत्वत्सुतानामन्यतमंपाञ्चालीवृणुयादपीतिब्राह्मणेनकुन्तींप्रत्युक्तिः।
१८३	१६८	१२	पाण्डवानांद्रुपदनगरप्रस्थानं।
१८४	१६९	१६	व्यासेनपाण्डवान्प्रतिद्रौपदीलाभस्यभावित्वकथनं।
१८५	१८४	२१	पाञ्चालनगरंगच्छतांपाण्डवानां मध्येमार्गंब्राह्मणैःसहसंवादः। दर्शनीयान्भवतोदृष्ट्वायुष्मास्वन्यतमंद्रौपदीवृणुयादपीतिब्राह्मणानांपाण्डवान्प्रत्युक्तिः।
१८६	१७०	८४	अर्धरात्रेपाण्डवानांगङ्गातीरगमनं। स्त्रीभिःसहजलक्रीडांकुर्वताचित्ररथेनसहार्जुनस्ययुद्धं। आग्नेयास्त्रेणदग्धरथस्यतस्यअर्जुनेनग्रहणं। गन्धर्वपत्नीप्रार्थनयातन्मोचनं। गन्धर्वार्जुनाभ्यांपरस्परंगान्धर्वाग्नेयास्त्रविनिमयः। तेनपाण्डवानांपुरोहितसंपादनोपदेशः।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१८७	१७१	४४	तपत्युपाख्यानं । मृगयार्थंगतस्य संवरणस्यकस्मिंश्चिद्गिरौतपतीदर्शनेनकामोत्पत्तिः । तपत्याअन्तर्धानं ।
१८८	१७२	२६	भूतलेपतितस्यराज्ञःसमीपेतपत्याआगमनं । तयोस्संवादः ।
१८९	१७३	५६	पुनरन्तर्हितायांतपत्यांमोहितस्यतस्यसमीपेअमात्यादीनामागमनं । वसिष्ठागमनं । वसिष्ठेनादित्यस्तुतिः । तुष्टेनसूर्येणसंवरणार्थंतस्मैतपत्याःप्रदानं । तस्मिन्नेवगिरौतयोर्विवाहः । तयासहतत्रैवचिरंरममाणस्यसंवरणस्यराज्ये द्वादशवार्षिक्यनावृष्टिः । वसिष्ठेनतन्निवर्तनं । तपत्युपाख्यानोपसंहारः ।
१९०	१७४	१६	गन्धर्वेणवसिष्ठमाहात्म्यकथनं । पाण्डवानांपुरोहितसंग्रहणोपदेशः ।
१९१	१७५	६१	वसिष्ठोपाख्यानारंभः । विश्वामित्रेणवसिष्ठाश्रमाभिगमनं । वसिष्ठेनविश्वामित्रस्यातिथ्यकरणं । विश्वामित्रेणवसिष्ठं प्रतिधेनुयाचनं । विश्वामित्रेणबलात्कारेणधेनुहरणं । नन्दिन्याविश्वामित्रपराजयः । विश्वामित्रस्यब्राह्मण्यप्राप्तिः ।
१९२	१७६	५६	कल्माषपादराजोपाख्यानं[१] । वसिष्ठपुत्रेणशक्तिनातस्मैशापदानं । पुनरन्येनापिब्राह्मणेनतस्यशापः । राक्षसाविष्टेनकल्माषपादेनवसिष्ठपुत्राणांभक्षणं । वसिष्ठेनप्राणत्यागार्थंप्रयत्नः ।
१९३	१७७	४९	शक्तिभार्यामदृश्यन्तींगर्भिणींज्ञात्वावसिष्ठस्यात्मघातान्निवर्तनं । कल्माषपादस्यवसिष्ठेनशापान्मोक्षणं । सौदासपत्न्यांमदयन्त्यांवसिष्ठादश्मकनामकपुत्रोत्पत्तिः ।
१९४	१७८	२९	पराशरोत्पत्तिः । पराशरेणलोकविनाशायप्रयतनं । कृतवीर्यकथा । और्वोत्पत्तिः ।
१९५	१७९	२२	लोकविनाशार्थंतपस्यतःऔर्वस्यतत्पितृभिर्निवारणं ।
१९६	१८०	२३	और्वेणसमुद्रेक्रोधत्यागः ।
१९७	१८१	२४	पराशरेणराक्षसनाशार्थंयज्ञारंभः । पुलस्त्यप्रार्थनयामध्येयज्ञसमापनं ।

१ सौदासस्यैवकल्माषपादइतिनामान्तरम् ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१९८	१८२	२८	पुनःकल्माषपादकथा मैथुनस्थं ब्राह्मणंभक्षितवतःसौदासस्यब्राह्मण्याशापः ।
१९९	१८३	१६	गन्धर्वायअर्जुनेनाग्नेयास्त्रदानं । पाण्डवैर्धौम्यस्यपौरोहित्येवरणं ।

समाप्तंचैत्ररथपर्व ॥ ११ ॥

अथस्वयंवरपर्व ॥ १२ ॥ अध्यायाः ॥ ८ ॥

(२००–२०७) ॥ श्लोकाः ॥ ३०४ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
२००	१८५	६२	मध्येमार्गमागतस्यव्यासस्याज्ञयापाण्डवानांद्रुपदपुरप्रवेशः । तेषांकुंभकारगृहेवासःभैक्षवृत्तिश्च । स्वयंवरनिर्माणकारणकथनं, क्षत्रियाणांतत्रागमनं । सर्वेषामुचितस्थानेउपवेशनं । ब्राह्मणमध्येपाण्डवानामुपवेशनं । रंगमध्येद्रौपद्याआगमनं । धृष्टद्युम्नेनलक्ष्यवेधपणकथनं ।
२०१	१८६	२४	रङ्गेआगतानांराज्ञांनामकथनं ।
२०२	१८७	४१	ब्राह्मणमध्यस्थान्पाण्डवाञ्ज्ञात्वाश्रीकृष्णेनबलरामायकथनं । धनुर्दर्शनमात्रेणैवकेषांचिद्राज्ञांधनुःपूरणेनिराशता शिशुपालादीनांधनुःपूरणेभङ्गः । अर्जुनस्यधनुःपूरणेएषणा ।
२०३	१८८	३५	धनुरारोपणार्थमुत्थितमर्जुनंप्रतिब्राह्मणानांशुभाशंसनं । अर्जुनेनधनुरारोपणपूर्वकंलक्ष्यवेधः । द्रौपद्यातत्कण्ठेमालाप्रक्षेपः ।
२०४	१८९	२६	क्रोधाद्राजसुद्रुपदहननार्थमागतेषुराजसंमुखेभीमार्जुनयोःसज्जीभूयस्थितयोः सतोःकृष्णबलरामयोःसंवादः ।
२०५	१९०	६९	अर्जुनेनकर्णपराजयः । भीमेनकर्णपराजयः । युधिष्ठिरादिभिर्दुर्योधनादिपराजयः । श्रीकृष्णवाक्येनराज्ञांयुद्धाद्विरम्यस्वस्वालयगमनं । द्रौपद्यासहपाण्डवानांकुलालगृहप्रवेशः ।
२०६	१९१	२९	भीमार्जुनाभ्यांभिक्षेत्यावेदनेकुन्त्या पञ्चानां सहभोजनोक्तिः । पश्चाद्द्रौपदींदृष्ट्वाचिन्तान्वितायांकुन्त्यांयुधिष्ठिरार्जुनयोःसंवादः । पञ्चानांद्रौपदीभार्येतियुधिष्ठिरनिश्चयः । श्रीकृष्णस्यकार्मुकानारोपणेकारणकथनं । पाण्डवसमीपेश्रीकृष्णागमनं ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
२२७	२०७ (२३-५२)	१०९	द्रौपद्यानमस्कृतयागान्धार्यातद्रूपदर्शनेनतस्याःस्वपुत्रमृत्युत्ववितर्कः । युधिष्ठिरस्यार्धराज्येऽभिषेकः । पाण्डवानांखाण्डवप्रस्थगमनं । विश्वकर्मणा इन्द्रप्रस्थनामकपुरनिर्माणं ।
२२८	२०८	५२	पाण्डवसमीपेनारदागमनं ।
२२९	२०९	३३	सुन्दोपसुन्दकथारंभः । तयोर्ब्रह्मणोवरलाभः ।
२३०	२१०	२७	तयोर्दिग्विजयःकुरुक्षेत्रेनिवासश्च ।
२३१	२११	३४	सुन्दोपसुन्दकृतोपद्रवंनिवेद्यदेवादिभिःप्रार्थितेनब्रह्मणाआज्ञप्तेनविश्वकर्मणा तिलोत्तमासृष्टिः । तयाब्रह्माज्ञास्वीकारः ।
२३२	२१२	३३	सुन्दोपसुन्दसमीपेतिलोत्तमागमनं । तस्यांसकामयोस्तयोःपरस्परंगदाप्रहारेणमरणं । इमांकथांश्रुतवद्भिः पाण्डवैर्द्रौपदीविषयेसमयकरणं ।

समाप्तंविदुरागमनराज्यलाभपर्व ॥ १४ ॥

अथार्जुनवनवासपर्व ॥ १५ ॥ अध्यायाः ॥ ६ ॥
(२३३–२३८) ॥ श्लोकाः ॥ २०४ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
२३३	२१३	३६	तस्करैःकस्यचिद्ब्राह्मणस्यगोहरणं । चोरितानांगवांप्रत्यानयनार्थंद्रौपदीयुधिष्ठिराधिष्ठितेआयुधागारेऽअर्जुनस्यप्रवेशः । प्रत्याहृतागाब्राह्मणाय दत्वायथासमयमर्जुनस्यतीर्थयात्रा ।
२३४	२१४	३७	तीर्थान्यटतोऽर्जुनस्यस्नानार्थंगङ्गायामवतरणं । तत्रनागकन्ययोलूप्यागृहीतस्यार्जुनस्यनागलोकगमनं । अर्जुनेनोलूप्यासहविवादः । पश्चात्तस्याः परिग्रहः । इरावतउत्पत्तिः ।
२३५	२१५	२८	अर्जुनस्यमणलूरपुरगमनं । चित्राङ्गदापरिग्रहः ।
२३६	२१६	२३	अर्जुनस्यग्राहेणग्रहणं । अर्जुनेनजलात्तदुद्धरणे ग्राहरूपंपरित्यज्यनिजरूपंप्राप्तयावर्गानाम्याऽप्सरसास्वप्रभृतीनांपञ्चानामप्सरसांशापकथनं ।
२३७	२१७	३८	वर्गयाऽर्जुनंप्रतिपञ्चानांविशापकथनं । अवशिष्टानांग्राहरूपाणामप्सरसामर्जुनेनतत्तत्तीर्थेभ्यउद्धरणेतासां स्वस्वरूपप्राप्तिः । पुनर्मणलूरपुरमागत्यचित्राङ्गदायांजातंबभ्रुवाहननामानंस्वपुत्रंश्वशुरेसमर्प्यार्जुनस्यगोकर्णक्षेत्रगमनं ।
२३८	२१८	४२	अर्जुनस्यप्रभासतीर्थगमनं । तत्रस्मृतिपथागतसुभद्रारूपलावण्यादिकंचिन्तयतोर्जुनस्यपरिव्राजकवेषस्वीकारेण तस्याहरणेनिश्चयः । अर्जुनस्यचिन्तितंज्ञातवताश्रीकृष्णेनहसितेसहसायिन्यासत्यभामयाहासकारणप्रश्नेतांप्रत्यर्जुनवृत्तान्तकथनं । चारमुखेनार्जुनस्यतत्रागमनंश्रुत्वाश्रीकृष्णस्य तत्रगमनं । अर्जुनेनसहसंभाष्यश्रीकृष्णस्यपुनर्द्वारकागमनं ।

समाप्तमर्जुनतीर्थयात्रापर्व ॥ १५ ॥

अथ सुभद्राहरणपर्व ॥ १६ ॥ अध्यायाः ॥ ६ ॥
(२३९–२४४) ॥ श्लोकाः ॥ २९८ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
२३९	२१९	२८	रैवतकंप्रत्युत्सवार्थंश्रीकृष्णादीनांगमनं । तत्रार्जुनदर्शनं । सुभद्रादर्शनेनसंजातहृच्छयस्यार्जुनस्ययतिरूपेण सुभद्राहरणेश्रीकृष्णानुज्ञा । दूतैर्निवेदितवृत्तान्तेनयुधिष्ठिरेणतदभ्यनुज्ञानं ।
२४०	+	३१	द्वारकायाउपवनेवसतोयतिरूपधरस्यार्जुनस्यरैवतकपर्वतात्प्रतिनिवृत्तैर्यादवैर्दर्शनं । यतिःकुत्रवसत्विति यादवैःपृष्टेनबलरामेणसुभद्रागृहेवसत्वित्युक्तिः ।
२४१	+	९०	यतेःसुभद्रागृहेस्थापनं । सुभद्रयायतिंप्रत्यर्जुनादिकुशलप्रश्नः । अर्जुनेनस्वयाथार्थ्येकथितेमोहितायांसुभद्रायांरुक्मिण्याश्वश्रूसमीपेतद्वृत्तान्तकथनं । देवक्यासुभद्राश्वासनं । गूढंसुभद्रायाविवाहंचिकीर्षयाश्रीकृष्णेनमहादेवपूजाव्याजेनसर्वयादवैः सहान्तर्द्वीपगमनं ।
२४२	+	५२	सुभद्राविवाहः ।
२४३	+	३८	श्रीकृष्णरथमारुह्यसुभद्रयासहार्जुनस्येन्द्रप्रस्थंप्रतिगन्तुंयत्नः ।
२४४	२२० (९-३२)	५९	द्वारकायाबहिर्निर्गच्छतोर्जुनस्यविपृथुनासहयुद्धं । विपृथुंजित्वार्जुनस्यखाण्डवप्रस्थंप्रतिगमनं । युद्धोद्युक्तानांयादवानांबलरामवाक्यान्निवृत्तिः । बलरामस्यकोपः ।

समाप्तंसुभद्राहरणपर्व ॥ १६ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

सभापर्व ॥ २ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ ८ ॥ अध्यायाः ॥ १०३ ॥ श्लोकाः ४३६७.

समाप्तं द्यूतपर्व ॥ ७ ॥

अथानुद्यूतपर्व ॥ ८ ॥ अध्यायाः ॥ ८ ॥

(९६–१०३) ॥ श्लोकाः ॥ ४३७ ॥

समाप्तमनुद्यूतपर्व ॥ ८ ॥

सभापर्वचसंपूर्णं ॥ २

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

वनपर्व ॥ ३ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ २१ ॥ अध्यायाः ॥ ३१५ ॥ श्लोकाः ॥ १२४७६ ॥

अथ किर्मीरवधपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ११ ॥

(१–११) ॥ श्लोकाः ॥ ४६६ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१	१	४७	द्यूतजितानांपाण्डवानांवनंप्रतिप्रस्थानं । पौरैःपाण्डवानुगमनं । युधिष्ठिरेणतेषांप्रतिनिवर्तनं । पाण्डवानांसायंगङ्गातीरगमनं ।
२	२	८४	युधिष्ठिरेणस्वानुयायिनोब्राह्मणान्प्रतितद्भरणस्यदुष्करत्वकथनपूर्वकंप्रतिनिवर्तनप्रार्थना । ब्राह्मणैःस्वयमेवात्मभरणपूर्वकंसहवासनिश्चयेकथितेयुधिष्ठिरेणस्वस्यतद्भरणाशक्तिचिन्तनेनविषादाधिगमः । शौनकेनतंप्रतितपसाब्राह्मणभरणशक्तिसंपादनचोदना ।
३	३	८९	युधिष्ठिरेणसूर्यस्तुतिः । स्तोत्रप्रसन्नेनसूर्येणयुधिष्ठिरायाक्षयपात्रदानं ।
४	४	२६	हितंब्रूहीतिधृतराष्ट्रेणपृष्टेसतिविदुरेणपाण्डवानांपुनाराज्येस्थापनविधानं । ततोधृतराष्ट्रधि तेनविदुरेणपाण्डवान्प्रतिप्रस्थानं ।
५	५	२२	विदुरस्यकाम्यकवनेपाण्डवसमागमः । तत्रस्वागमनकारणनिवेदनं ।
६	६	२५	विदुरवियोगखिन्नेनधृतराष्ट्रेणतदाह्वानायसञ्जयप्रेषणं । विदुरेणपुनर्धृतराष्ट्रंप्रत्यागमनं ।
७	७	२४	विदुरस्यपुनरागमनेनखिद्यतादुर्योधनेनकर्णादिभिस्सहालोचनं । कर्णादिषुपाण्डवजिघांसयाप्रस्थितेषुतदासमागतेनव्यासेनतेषांप्रतिषेधनं ।
८	८	१२	व्यासेनधृतराष्ट्रंप्रतिपाण्डवैस्सहशमविधानं ।
९	९	२३	व्यासेनसुरभ्युपाख्यानकथनं ।
१०	१०	३९	धृतराष्ट्रेणदुर्योधनानुशासनंप्रार्थितेनव्यासेनतत्रागमिष्यन्तंमैत्रेयंप्रतितत्प्रार्थनाविधानपूर्वकंस्वावासगमनं । तत्रमैत्रेयागमनं । तद्वाक्यश्रवणेनदुर्योधनेनोर्वास्फालनपूर्वकंहासेमैत्रेयेणभीमगदयातवोरुभेदोभूयादितिशापदानं ।
११	११	७५	मैत्रेयचोदितेनविदुरेणधृतराष्ट्रायभीमसेनकृतकिर्मीरवधप्रकारकथनं ।

समाप्तं किर्मीरवधपर्व ॥ १ ॥

अथार्जुनाभिगमनपर्व ॥ २ ॥ अध्यायाः ॥ २६ ॥

(१२-३७) ॥ श्लोकाः ॥ १०९५ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१२	१२	१३३	श्रीकृष्णेनस्वीयैःसहपाण्डवसमीपगमनं । अर्जुनेनश्रीकृष्णस्तवनं । स्वदुःखनिवेदनपूर्वकंरुदन्त्याद्रौपद्याःश्रीकृष्णेनसमाश्वासनं ।
१३	१३	१७	श्रीकृष्णेनयुधिष्ठिरंप्रतितद्व्यसनस्यद्वारकायांस्वस्यासांनिध्यहेतुकत्वकथनेनसमाश्वासनं ।
१४	१४	२२	श्रीकृष्णेनसाल्वेनसहयुद्धस्वस्वानागमनेहेतुत्वकथनं ।
१५	१५	२२	श्रीकृष्णेनयुधिष्ठिरंप्रतिसाल्वसमागमसमयेउग्रसेनकृतद्वारकारक्षणप्रकारकथनं ।
१६	१६	३३	साल्वयादवयुद्धवर्णनं ।
१७	१७	२५	साल्वप्रद्युम्नयुद्धवर्णनं ।
१८	१८	३३	साल्वबाणाभिहत्याप्रद्युम्नेमूर्छितेसारथिनारणाङ्गणादन्यतोरथयापनं । ततःप्रतिबुद्धेनप्रद्युम्नेनसारथिंप्रतिसविषादोक्तिः ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१९	१९	२७	प्रद्युम्नपराजितस्यसाल्वस्यरणादपयानं ।
२०	२०	४२	श्रीकृष्णेनयुधिष्ठिरंप्रतिस्वस्यसाल्वेनसहयुद्धप्रकारकथनं ।
२१	२१	३०	श्रीकृष्णसाल्वयोर्युद्धं । साल्वेनस्वमायासृष्टस्यवसुदेवस्यशिरश्छेदनप्रदर्शनेनश्रीकृष्णस्यव्यामोहनं । ततोमुहूर्तात्प्रतिबुद्धस्यश्रीकृष्णस्यस्वानुभूतस्य मायिकत्वाध्यवसायः ।
२२	२२	५४	श्रीकृष्णेनस्वेनसाल्वसंहारकथनं । ततःश्रीकृष्णस्यसुभद्राभिमन्युभ्यांसह द्वारकागमनं । धृष्टद्युम्नेनद्रौपदेयानादायस्वपुरगमनं ।
२३	२३	१६	पाण्डवैःसमाश्वासनपूर्वकंपौराणांप्रतिनिवर्तनं ।
२४	२४	२६	पाण्डवानांद्वैतवनप्रवेशः ।
२५	२५	१९	मार्कण्डेयेनपाण्डवानुपेत्यधर्मोपदेशपूर्वकमुत्तरदिग्गमनं ।
२६	२६	२५	दाल्भ्येनयुधिष्ठिरंप्रतिब्राह्मणस्यक्षत्रवृद्धिकारणत्वकथनं । महर्षीणांयुधिष्ठिराभिगमनं ।
२७	२७	३९	द्रौपद्याःसविषादवचनं ।
२८	२८	३८	द्रौपद्यायुधिष्ठिरंप्रतिकालभेदेनक्षमाकोपयोरवश्याश्रयणीयत्वकथनं । तदुदाहरणतयाबलिप्रह्लादसंवादानुवादः । प्रकृतेकोपस्यावश्याश्रयणीयत्वोक्तिः ।
२९	२९	५५	युधिष्ठिरेणक्रोधेबहुदोषोद्भावनपूर्वकं क्रोधगर्हणं ।
३०	३०	४३	द्रौपद्यायुधिष्ठिरंप्रतिधर्मादितोविधेरेवप्राबल्योपपादनं ।
३१	३१	४२	युधिष्ठिरेणद्रौपदींप्रतिधर्मस्यसाफल्योपपादनं ।
३२	३२	६२	द्रौपद्यायुधिष्ठिरंप्रतिब्राह्मणोक्तबृहस्पतिनीतिकथनं ।
३३	३३	९०	भीमेनयुधिष्ठिरंप्रतिनीतिव्युत्पादनपूर्वकंयुद्धेनराज्यहरणस्यकर्तव्यत्वोक्तिः।
३४	३४	२२	युधिष्ठिरेणभीमंप्रतिस्वेनप्रतिज्ञायादुस्त्यजत्वोक्तिपूर्वकंप्रतिज्ञातकालावसानप्रतिपालनविधानं ।
३५	३५	३५	भीमेनयुधिष्ठिरंप्रतिसोपपत्तिकंवनवासापूरणेनैवदुर्योधननिग्रहचोदना ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
३६	३६	४५	तत्कालागतेनव्यासेनयुधिष्ठिरायप्रतिस्मृतिविद्योपदेशः । युधिष्ठिरेणव्यासवचनात्परिजनैःसहद्वैतवनात्काम्यकवनगमनं ।
३७	३७	९४	युधिष्ठिरेणार्जुनायव्यासोपदिष्टमन्त्रोपदेशपूर्वकमस्त्रग्रहणायस्वर्गंप्रतितस्यप्रस्थापनं । प्रस्थितेनार्जुनेनेन्द्रकीलपर्वतेतपश्चरणं । तत्रमुनिरूपस्येन्द्रस्यदर्शनं । दिव्यास्त्रदानंयाचितेनेन्द्रेणार्जुनंप्रतितपसारुद्रप्रसादनानन्तरमस्त्रलाभायस्वर्गागमनचोदना ।

समाप्तमर्जुनाभिगमनपर्व ॥ २ ॥

अथ कैरातपर्व ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ४ ॥

(३८-४१) ॥ श्लोकाः ॥ १९८ ॥

३८	३८	३५	अर्जुनेनहिमवच्छिखरेतपश्चरणं । पार्थतपोभीरुभिर्महर्षिभिःप्रार्थितेनमहादेवेनाश्वासनपूर्वकमृषीणांप्रतिनिवर्तनं ।
३९	३९	८५	किरातरूपिणारुद्रेणसहार्जुनस्ययुद्धं । तद्युद्धतोषितेनतेनार्जुनाश्वासनं ।
४०	४०	२८	महादेवेनपार्थायस्वप्रस्तगाण्डीवादिदानंपाशुपतास्त्रप्रदानंच ।
४१	४१	५०	यमवरुणकुबेरैरर्जुनायास्त्रप्रदानं । अर्जुनंप्रतिशक्रेणस्वर्गागमनचोदना ।

समाप्तं कैरातपर्व ॥ ३ ॥

अथेन्द्रलोकाभिगमनपर्व ॥ ४ ॥ अध्यायाः ॥ ७ ॥

(४२-४८) ॥ श्लोकाः ॥ ३०६ ॥

४२	४२	४२	पार्थेनमातलिसमानीतरथारोहणेन स्वर्गगमनं ।
४३	४३, ४४	४३	इन्द्रेणार्जुनस्यसबहुमानंस्वार्धासनारोपणं ।
४४	४५, ४६	७९	उर्वश्यामर्जुनस्यानुरागोत्प्रेक्षिणाशक्रेणचित्रसेनद्वारातस्यास्तंप्रतियापनं । तयास्वप्रार्थनांव्यर्थीकृतवतेपार्थायक्लीबोभवेतिशापः । शक्रेणतच्छापस्याज्ञातवासमात्रोपयोगितयापर्यवसानं ।
४५	४७	४३	इन्द्रेणस्वर्गमागतंलोमशंप्रतिपार्थमहिमानुवर्णनपूर्वकंयुधिष्ठिरायतद्वृत्तान्तकथनप्रार्थना ।
४६	४८, ४९	४१	अर्जुनस्यपाशुपतास्त्रलाभस्वर्लोकगमनादिश्रवणेनपरिखिद्यताधृतराष्ट्रेण संजयाग्रेस्वपुत्रान्प्रतिपरिशोचनं ।

* १४४ तमोऽध्यायोदाक्षिणात्यकोशेपुनदृश्यते। दृश्यतेच औत्तराहादिकोशेष्वेव।

---

* गद्यपद्यात्मकोऽयमध्यायः ।

† १९८, १९९, २०० एतदध्यायत्रयं झ. पुस्तक एव दृश्यते नेतरकोशेषु ।

* २५४ तमाध्याये १६ तमश्लोकमारभ्यसमग्रोऽध्यायः २५५ तमोऽध्यायःसमग्रश्चदाक्षिणात्यकोशेपुनस्तः ।

* एतदादिदुर्वास उपाख्यानात्मकमध्यायद्वयं औत्तराहपाठ एव दृश्यते ॥

समाप्तंकुण्डलाहरणपर्व ॥ २० ॥

अथारणेयपर्व ॥ २१ ॥ अध्यायाः ॥ ४ ॥

(३१२–३१५) ॥ श्लोकाः ॥ २३७ ॥

समाप्तमारणेयपर्व ॥ २१ ॥

वनपर्वसंपूर्णं ॥ ३ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

विराटपर्व ॥ ४ ॥

अवान्तरपर्वाणि ॥ ५ ॥ अध्यायाः ॥ ७८ ॥ श्लोकाः ॥ ३४९४ ॥

* एतदध्यायस्थाकथा औत्तराहपाठेवनपर्वणः ३१५ तमाध्यायस्थतयावर्तते ।

† अयमध्यायोदाक्षिणात्यकोशेषुनास्ति ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
			चनं । तथातदनङ्गीकारेरोषात्पादेन ताडनं । सूर्यदूतेनरक्षसाकीचकस्य भूमौनिपातनं । युधिष्ठिरेणकीचकजिघांसोर्भीमस्यसंकेतेनप्रतिषेधनं ।
२०	१६ / ३४-५१	७८	विराटेनकीचकस्यदण्डाप्रयोगाद्रुष्टया द्रौपद्यातंप्रत्युपालंभनं । युधिष्ठिरेण द्रौपद्याःसान्त्वनं । अज्ञानादिवशोकहेतुंपृच्छन्तींसुदेष्णांप्रतिद्रौपद्यातद्धेतोःकथनं ।
२१	+	३८	कीचकोत्पत्तिप्रकारादिकथनं ।
२२	१७ / १८ / १९	१२५	कीचकंजिघांसन्त्याद्रौपद्यारात्रौमहानसमेत्यस्वपतोभीमस्यप्रबोधनं । कीचककृतापमानकथनं । तथायुधिष्ठिरादीन्प्रतिनामनिर्देशपूर्वकमनुशोचनं ।
२३	२०	३३	द्रौपद्याभीमंप्रतिकीचकहननचोदना । भीमेनद्रौपदींदृष्ट्वाशोचनं ।
२४	२१	५५	द्रौपदीभीमसेनसंवादः । द्रौपद्याभीमंप्रतिकीचकहननचोदना ।
२५	२२ / १-३५	५३	भीमवचनाद्द्रौपद्याकीचकंप्रतिरात्रौनर्तनागारागमनचोदना ।
२६	२२ / ३६-९४	५४	पूर्वमेवनर्तनागारमागतेनभीमेनपश्चादागतस्यकीचकस्यमारणं । उपकीचकानांतत्रागमनं ।
२७	२३	६५	उपकीचकैःपाञ्चाल्याःकीचकेनसहचरमविमानारोपणेनश्मशानप्रापणं । भीमेनोपकीचकानांहननं ।
२८	२४	४७	सुदेष्णयाविराटनियोगाद्द्रौपदींप्रति स्वपुरान्निर्गमनचोदना । द्रौपद्यामासावधिस्ववासाभ्यनुज्ञाप्रार्थनायांसुदेष्णयातदङ्गीकरणं ।

समाप्तंकीचकवधपर्व ॥ ३ ॥

अथ गोग्रहणपर्व ॥ ४ ॥ अध्यायाः ॥ ४५ ॥

(२९-७३) ॥ श्लोकाः ॥ १९१६ ॥

२९	२५	३७	पाण्डवान्वेषणायक्रमेणविराटपुरमागतैश्चारैर्हास्तिनपुरमेत्यदुर्योधनसमीपेपाण्डवानवगतिनिवेदनपूर्वकंकीचकवधनिवेदनं ।
३०	२६	२३	दुर्योधनादिभिःपाण्डवान्वेषणायसमालोचनं ।
३१	२७ / २८	५३	द्रोणेनदुर्योधनंप्रतिपाण्डवानांधार्मिकत्वादिगुणकथनं । भीष्मेणतैःसहसंधिविधानं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
३२	२९ / ३०	६४	दुर्योधनेनकीचकवधस्यभीमसेनकृतत्वसंभावना । तथाभीष्माद्यनुमत्यासुशर्मणोविराटनगरंप्रतिप्रेषणं । सुशर्मणाविराटनगरमेत्यदक्षिणभागेगोग्रहणं ।
३३	३१	४९	गोपैर्विराटंप्रतिसुशर्मणागोग्रहणनिवेदनं । विराटादिभिर्युद्धायनिर्गमोद्यमः । युधिष्ठिरेणविराटंप्रतिस्वेषांयुद्धकौशलनिवेदनेनभ्रातृभिःसहसमरायाभियानं ।
३४	३२	३३	विराटसुशर्मसैन्ययोर्युद्धं । युधिष्ठिरादिनिहतानांपरिसंख्यानं । विराटसुशर्मणोर्युद्धं ।
३५	३३	७१	सुशर्मणाविराटस्ययुद्धं । भीमेनयुधिष्ठिरचोदनयाविराटस्यमोचनपूर्वकंसुशर्मणोबन्धनं । युधिष्ठिरेणकरुणयासुशर्मणोविमोचनं ।
३६	३४	२७	युधिष्ठिरचोदनयाविराटप्रेषितैर्दूतैर्नगरमेत्यजयोद्घोषणं ।
३७	३५	२२	दुर्योधनेनभीष्मद्रोणादिभिःसहविराटनगरमेत्योत्तरभागेगवांग्रहणं । गोपालेनोत्तरकुमारंप्रतिगोग्रहणनिवेदनं ।
३८	३६ / ३७	७३	उत्तरेसमुचितसारथेरभावेनखिद्यमानेऽर्जुनेनद्रौपदींप्रत्युत्तरायबृहन्नलायाःसारथ्यकौशल्यनिवेदनचोदना । उत्तरयाबृहन्नलांप्रतिसारथ्यकरणप्रार्थना । अर्जुनसारथिकेनोत्तरेणरणाभियानं ।
३९	३८	८०	उत्तरेणरथादवस्कन्द्यभयात्पलायनं । तमनुधाविनाऽर्जुनेनतस्यकेशपाशेग्रहणेनपरिसान्त्वनपूर्वकंपुनारथारोपणं । गाण्डीवानयनायशमींप्रतिगमनं ।
४०	३९ / ४० / ४१	६	बृहन्नलांदृष्ट्वाऽयमर्जुनएवेतिकुरूणांनिश्चयः । शमीसमीपमेत्यार्जुनेनोत्तरंप्रतिपाण्डवैरायुधान्यत्रनिहितानीतिकथनं । उत्तरेणार्जुनचोदनयाशमीमारुह्यधनुरादानं ।
४१	४२	२१	उत्तरेणार्जुनंप्रतिततत्कार्मुकस्वामिनांप्रश्नः ।
४२	४३	२५	अर्जुनेनोत्तरंप्रतियुधिष्ठिराद्यायुधानां पृथक्पृथङ्नामनिर्देशेनतत्तत्स्वामिकत्वकथनं ।
४३	४४	५२	अर्जुनेनोत्तरंप्रतिस्वस्यार्जुनत्वकथनपूः

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
			वैकंकङ्कादीनांयुधिष्ठिरादित्वकथनं । अर्जुनस्यदशनाम्नांनिर्वचनं ।
४४	४५	६८	उत्तरेणस्वापराधक्षमापनं । अर्जुनेन स्वस्यक्लैब्यप्राप्तिहेतुकथनं । उत्तरंसारथिंकृत्वाऽर्जुनेनरणायाभियानं ।
४५	४६ १-२३	२८	अर्जुनेनहनुमद्ध्वजस्यरथेस्थापनं । तथास्वशङ्खादिशब्दश्रवणवित्रस्तस्योत्तरस्यसमाश्वसनपूर्वकंरणाभियानं ।
४६	४६ २४-३३	१८	द्रोणेनदुर्योधनंप्रतिबृहन्नलाया अर्जुनत्वकथनपूर्वकंदुर्निमित्तकथनं ।
४७	४७	३५	द्रोणवचनाद्बृहन्नलाया अर्जुनत्वनिर्धारणेनविषादात्तूष्णींभूतेषुस्वीयेषुदुर्योधनेनतेषांसमरप्रोत्साहनं ।
४८	४८	२८	कर्णेनात्मश्लाघनपूर्वकमर्जुनपराभवनप्रतिज्ञानं ।
४९	४९	२६	कृपाचार्येणार्जुनप्रशंसनपूर्वकंकर्णगर्हणं । तथास्वेष्वेकैकेनार्जुनस्यदुर्जयत्वकथनपूर्वकंसंभूयाभियाननिर्धारणं ।
५०	५०	४१	कर्णेनकृपाचार्यगर्हणं । तदसहिष्णुनाऽश्वत्थाम्नासमर्मोद्घाटनंकर्णदुर्योधनोपालंभः ।
५१	५१	२४	संक्रुद्धमश्वत्थामानंप्रतिभीष्मेणद्रोणादिप्रशंसनपूर्वकंपरिसान्त्वनं। दुर्योधनेनभीष्मकर्णाभ्यांसहकृपद्रोणक्षमापनं ।
५२	५२	३३	भीष्मेणदुर्योधनंप्रतिहेतूपन्यासपूर्वकं युधिष्ठिरप्रतिश्रुतवनवासादिकालस्यपरिसमाप्तिकथनं । भीष्मेणद्रोणवचनाद्गोभिःसहदुर्योधनस्यप्रस्थापनपूर्वकंसेनायाव्यूहीकरणेनसमरायाभियानं ।
५३	५६	२१	इन्द्रेणसुदर्शननामनिकामगामिनिप्रासादेदेवगणसमारोपणपूर्वकंरणावलोकनायगगनाङ्गणावतरणं ।
५४	५३	२२	सैन्यमध्येदुर्योधनमनवलोकयताऽर्जुनेनोत्तरंप्रतितत्पदवीमनुरथयापनचोदना । तथाद्वाभ्यांद्वाभ्यांबाणाभ्यां द्रोणाद्यभिवादनपूर्वकंताभ्यामेवतत्तत्कर्णमूलेकुशलप्रश्नः । द्रोणेनतत्कौशलश्लाघनं ।
५५	५४	४६	अर्जुनेनसेनामध्येसुयोधनानवलोकनेनतस्यगवामादानेनगमनसंभावनया रथेनगवाग्रंप्रत्यभियानं । भीष्मेण पार्थभावविज्ञानेनसेनयासहतमनुधावनं । गवान्तिकमुपगतवताऽर्जुनेन तद्रक्षिणांबाणगणैरभिहननेनगवांनिवर्तनं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
५६	५५	२८	अर्जुनेनोत्तरंप्रतिद्रोणकर्णादिरथानामसाधारणध्वजचिह्नप्रदर्शनपूर्वकंतत्तन्नामनिर्देशेनतत्तत्पराक्रमवर्णनं ।
५७	५४	६८	अर्जुनस्यभीष्मद्रोणादिभिःसहयुद्धं । अर्जुनेनकर्णस्यपराजयः ।
५८	५४ ६०	७७	अर्जुनेनकर्णपराजयः । अर्जुनपराजितेनकर्णेनरणाङ्गणादपयानं ।
५९	५८	९८	द्रोणार्जुनयोर्युद्धवर्णनं । अर्जुनबाणाभिहतिविषण्णेद्रोणेऽश्वत्थाम्नातद्रक्षणायार्जुनंप्रत्यभियानं । अत्रान्तरे द्रोणेनापयानं ।
६०	५९	१७	अर्जुनेनाश्वत्थामपराजयः ।
६१	५७	६२	अर्जुनस्यकृपाचार्येणसहयुद्धं । समराङ्गणवर्णनं ।
६२	६४	३४	भीष्मार्जुनयोर्युद्धं ।
६३	६४	५३	अर्जुनेनभीष्मपराजयः ।
६४	६२ ६३	२७	अश्वत्थाम्नाकर्णगर्हणं । कर्णादिपञ्चमहारथैरर्जुनंप्रत्यभियानं ।
६५	६१	५४	अर्जुनेनदुश्शासनादिपराभवनपूर्वकं भीष्मादिभिःसहायोधनं ।
६६	६५	५१	अर्जुनेनभीतमुत्तरंसमाश्वास्यदुर्योधनरथंप्रतिस्वरथयापनचोदना । तथायुद्धेपलायमानदुर्योधनंप्रतिसोपहासमाह्वानं ।
६७	६६	४६	दुर्योधनेनपुनःपरावृत्याभियानं । भीष्मादिभिस्तद्रक्षणायपरितोऽवस्थानं । अर्जुनेनतैःसहचिरंप्रयुध्यपश्चात्संमोहनास्त्रप्रयोगः । उत्तरकुमारेणार्जुनचोदनयाऽस्त्रमोहितानांवस्त्रापहरणं । अर्जुनेनबाणैर्भीष्माद्यभिवादनं ।
६८	६७	२४	अर्जुनेनोत्तरंप्रतियुधिष्ठिरादितत्वप्रकाशनप्रतिषेधः । तथाशमीतरावायुधनिधानपूर्वकंबृहन्नलावेषपरिग्रहेण सारथ्यकरणं । उत्तरेणार्जुनचोदनयास्वजयोद्घोषणायनगरंप्रतिदूतप्रेषणं।
६९	६८ १-२८	३५	विराटेनयुधिष्ठिरादिभिःसहसुशर्मादिजयानन्तरंपुरंप्रत्यागमनं । तथोत्तरस्यकुरुविजयायबृहन्नलयासहगमनश्रवणेनतद्रक्षणायसेनाप्रेषणचोदना ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
			अत्रान्तरेविराटायदूतैरुत्तरजयनिवेदनं।कुमारानयनायवादित्रादिप्रेषणं।
७०	६८ २९-४९	५१	उत्तरजयश्रवणहृष्टेनविराटेनयुधिष्ठिरेणसहद्यूतदेवनं। विराटेनोत्तरप्रशंसनेकङ्केनबृहन्नलयाकुरुपराजयकथनं। ततोरुष्टेनविराटेनतस्यमुखेऽक्षेणताडनं। क्षतात्प्रस्रवतोरक्तस्यसैरन्ध्र्यानिजोत्तरीयेणग्रहणं।
७१		३१	अर्जुनकौरवयुद्धदिदृक्षयासमागतानांदेवानांपुनःस्वर्गप्रतिगमनं।
७२	६८ ५०-७६ ६९	६९	उत्तरेणराजाभ्यनुज्ञयाऽन्तःपुरमेत्य तदभिवादनं। युधिष्ठिरव्रणावलोकनभीतस्योत्तरस्यचोदनयाविराटेनयुधिष्ठिरक्षमापनं। ततोर्जुनस्यान्तःप्रवेशः। विराटेनोत्तरप्रशंसनेतेनतंप्रति कस्यचिद्देवपुत्रस्यजेतृत्वकथनं। ततोऽर्जुनेनोत्तराप्रभृतिभ्यःकुरुवस्त्रदानं।
७३	+	१९	भीमार्जुनादिभीरात्रौयुधिष्ठिरसमीपगमनं। युधिष्ठिरेणसहर्षस्थानभिभाषणे अर्जुनेनभीमंप्रतितत्कारणप्रश्नः। युधिष्ठिरेणतंप्रतिविराटेनाक्षताडनस्य तत्कारणत्वकथनं। भीमादिभिःक्रोधाद्विराटवधाध्यवसायेयुधिष्ठिरेणसहेतुकंतत्प्रतिषेधनं।

समाप्तं गोग्रहणपर्व ॥ ४ ॥

अथ वैवाहिकपर्व ॥ ५ ॥ अध्यायाः ॥ ५ ॥

(७४–७८) ॥ श्लोकाः ॥ १७७ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
७४	७०	३०	परेद्युःप्रभातेयुधिष्ठिरादिभीराजलक्षणधारणेनसिंहासनादिषूपवेशनं। तत्रागतवताविराटेनयुधिष्ठिरस्यसिंहासनोपवेशनाक्षेपः। अर्जुनेनतस्य याथातथ्यकथनं।
७५	७१	३६	अर्जुनेनविराटप्रश्नाद्बृहन्नलादीनांभीमसेनादित्वकथनं। उत्तरेणयुधिष्ठिरादीनांपराक्रमवर्णनं। ततोविराटेन युधिष्ठिरादीनांप्रसादनं।
७६	+	२०	उत्तरेणविराटंप्रतियुधिष्ठिरादिकृतोपकारस्मारणपूर्वकमुत्तरायाःप्रदानेनतत्प्रसादनचोदना। उत्तरायाःपुरस्कारेणसप्रणामंप्रसादयतेविराटायाभयप्रदानं।
७७	७२ १-१३	३७	विराटेनार्जुनंप्रतिस्वकुमार्याउत्तरायाभार्यात्वेनप्रतिग्रहणप्रार्थनेतंप्रत्यर्जुनेनसहेतुकथनंस्नुषात्वेनपरिग्रहाङ्गीकरणं। दुर्योधनेनयुधिष्ठिरंप्रतिदूतमुखेनत्रयोदशवत्सरस्यासंपूर्तावेवार्जुनेनात्मप्रकाशनात्पुनर्वनवासविधेयतानिवेदनं। युधिष्ठिरेणतंप्रतितेनैवदूतेनभीष्ममुखात्संदेहस्यपरिहरणीयताप्रतिवेदनं। भीष्मेणविचार्यनिर्धारणपूर्वकंसंकेतकालस्यपूर्णत्वोक्तिः।
७८	७२ १४-४०	५४	उपप्लाव्यंप्रतिकृष्णागमनं। तत्रद्रुपदाद्यागमनं। उत्तराभिमन्योर्विवाहः।

संपूर्णवैवाहिकपर्व ॥ ५ ॥

विराटपर्व संपूर्ण ॥ ४

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

उद्योगपर्व ॥ ५ ॥

अवान्तरपर्वाणि ॥ १० ॥ अध्यायाः ॥ १०६ ॥ श्लोकाः ॥ ६७५३ ॥

अथ सेनोद्योगपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ १९ ॥

(१–१९) ॥ श्लोकाः ॥ ६०६ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१	१	२५	विराटसभांप्रविष्टेषुराजसुश्रीकृष्णेनधृतराष्ट्रंप्रतिदूतप्रेषणनिर्धारणं ।
२	२	१५	बलरामेणस्वस्यदुर्योधनेपक्षपाताविष्करणं ।
३	३	२३	सात्यकिनाबलरामवचनप्रतिक्षेपपूर्वकंदुर्योधननिग्रहनिर्धारणं ।
४	४	२६	द्रुपदेनसात्यकिमतानुमोदनेनराज्ञामाह्वानायदूतप्रस्थापनकथनपूर्वकंस्वपुरोहितस्यधृतराष्ट्रंप्रतिप्रेषणकथनं ।
५	५	१९	श्रीकृष्णेनराज्ञांधृतराष्ट्रस्यचदूतपुरोहितप्रेषणंसंदिश्यद्वारकागमनं । आहूतानांराज्ञामागमनं । दुर्योधनाहूतानांराज्ञांचतंप्रत्यागमनं ।
६	६	१९	द्रुपदेनधृतराष्ट्रंप्रतिस्वपुरोहितप्रेषणं ।
७	७	४१	दुर्योधनार्जुनयोःकृष्णदर्शनाययदृच्छयायुगपद्द्वारकागमनं । अर्जुनेनश्रीकृष्णंसारथ्येनवरयित्वातेनसहहास्तिनपुरगमनं । दुर्योधनेनश्रीकृष्णकुमारानादायकृतवर्मणासहस्वपुरगमनं ।
८	८	६०	शल्यागमनं । गूढेनदुर्योधनेनशल्यसाहाय्यवरणं । युधिष्ठिराभ्यर्थनया कर्णस्यसारथ्यकरणेतत्तेजोवधकरणप्रतिज्ञानं ।
९	९	६८	त्वष्टृपुत्रस्यविश्वरूपस्यकथा । इन्द्रेणविश्वरूपहननं । तद्वधकुपितेनत्वष्ट्रेन्द्रवधायवृत्रस्योत्पादनं ।
१०	१०	५३	इन्द्रेणवृत्रासुरवधः । इन्द्रस्यब्रह्महत्याप्राप्तिः ।
११	११	२६	नहुषस्यदेवराज्येऽभिषेकः । नहुषेण शचीकामना ।
१२	१२	३२	नहुषवञ्चनायशच्यातेनसहसमयकरणायतत्समीपगमनं ।
१३	१३	२०	शच्यासमयकरणं । देवैर्विष्णवाज्ञयेन्द्रस्यब्रह्महत्यापनोदनायाश्वमेधयाजनं । शच्योपश्रुतिदेवीपूजनं ।
१४	१४	१८	उपश्रुतिदेव्याशच्यै इन्द्रप्रदर्शनं ।
१५	१५	३७	शचीवचनान्नहुषेणागस्त्यादिसप्तर्षीणांस्वशिबिकावाहनचोदना । अग्निनेन्द्रान्वेषणं ।
१६	१६	३६	अग्निनापद्मनालस्थमिन्द्रंदृष्ट्वाबृहस्पतयेतन्निवेदनं । बृहस्पतिनातत्रगत्वेन्द्रेस्तूयमानेकुबेरादीनांतत्रागमनं । इन्द्रेणनहुषजयेसाहाय्यायाग्नेर्भागदानपूर्वककुबेरादीनांतत्तद्दिगाधिपत्वेऽभिषेचनं ।
१७	१७	२३	लोकपालैस्सहनहुषनिषूदनोपायंमन्त्रयन्तमिन्द्रमेत्यागस्त्येन नहुषस्यदेवराज्यात्परिभ्रंशनिवेदनम् ।
१८	१८	२५	इन्द्रेणपुनर्देवलोकमेत्यत्रैलोक्यराज्यपालनं । शल्येनेन्द्रवृत्तान्तकथनपूर्वकं युधिष्ठिरादीनाश्वास्यपुनर्दुर्योधनसमीपगमनं ।
१९	१९	३३	सात्यकिप्रमुखानांराज्ञांस्वस्वसेनानयनपूर्वकंयुधिष्ठिरंप्रत्यागमनं । भगदत्तादीनांदुर्योधनंप्रत्यागमनं ।

समाप्तं सेनोद्योगपर्व ॥ १ ॥

अथ सञ्जययानपर्व ॥ २ ॥ अध्यायाः ॥ १३ ॥

(२०–३२) ॥ श्लोकाः ॥ ३८१ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
२०	२०	२१	हास्तिनपुरंगतेनद्रुपदपुरोहितेनसभामध्येद्रुपदवचनकथनं ।
२१	२१	२२	भीष्मेणद्रुपदपुरोहितवाक्येऽनुमोदिते कर्णेनतदाक्षेपपूर्वकंसङ्केतकालस्यसशे-

समाप्तं यानसन्धिपर्व ॥ ५ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
			ष्णस्यविदुरेणसहसभाप्रवेशः । अन्तरिक्षगतेषुनारदादिषुश्रीकृष्णाज्ञयाभीष्मेणासनादिनासत्कृतेषुकृष्णादीनांयथोचितमासनेषूपवेशनं ।
९५	९५	६३	श्रीकृष्णेनधृतराष्ट्रंप्रतिसन्ध्यर्थंस्वागमनकथनं । सन्धिविग्रहपक्षयोर्गुणदोषवर्णनपूर्वकंपाण्डवविज्ञापननिवेदनं । तथाहितमुपदिश्यान्तेयथारुचिकरणाभिधानं ।
९६	९६	५२	जामदग्न्येनदम्भोद्भवोपाख्यानकथनपूर्वकंश्रीकृष्णार्जुनयोर्नरनारायणस्वरूपताभिधानं ।
९७	९७	२१	कण्वेनदुर्योधनबलावलेपविलोपनाय मातलिवरान्वेषणकथाकथनारंभः । मातलिनागुणकेशीनामकस्वकन्याया अनुगुणवरान्वेषणायनागलोकगमनं ।
९८	९८	२५	मातलेर्वरुणलोकगमनं । नारदेनवरुणलोकवर्णनं ।
९९	९९	२०	मातलेःपाताललोकगमनं । नारदेन पाताललोकवर्णनं ।
१००	१००	१९	मातलेर्हिरण्यपुरगमनं ।
१०१	१०१	१६	मातलेस्सुपर्णलोकगमनं ।
१०२	१०२	१५	मातलेःरसातलगमनं । नारदेनतत्रत्यसुरभिसन्ततिगुणवर्णनं ।
१०३	१०३	२६	मातलेर्भोगवतीपुरीगमनं । तत्रमातलिनासुमुखनामकनागराजस्यवरत्वेनवरणं ।
१०४	१०४	३०	नारदेनसुमुखमातामहमार्यकंप्रतिपौत्रार्थंमातलिकन्यापरिग्रहचोदना । आर्यकेणसुमुखजनकंभक्षितवतावैनतेयेनमासान्तरेसुमुखभक्षणप्रतिज्ञाननिवेदनं । तार्क्ष्यात्सुमुखरिरक्षयासर्वैश्शक्रसमीपगमनं । इन्द्रेणतस्यदीर्घायुर्दानं । मातलिनासुमुखायस्वकन्यां प्रदायविवाहनिर्वर्तनं ।
१०५	१०५	४३	सुमुखायाऽऽयुर्दानश्रवणकुपितेनगरुडेनेन्द्रोपेन्द्रावभ्येत्यदर्पोक्तिः । उपेन्द्रेणगरुडदर्पविमोक्षणायतदंसेस्वदक्षबाहुविक्षेपेतद्वहनाक्षमेणतेनतत्क्षमापनं । कण्वेनगरुडनिदर्शनप्रदर्शनपूर्वकंगर्वपरिहारेणपाण्डवैस्सहशमविधानं । दुर्योधनेनोरुताडनपूर्वकंकण्वोपहासेतेनतंप्रतितवोरावेवमृत्युर्भविष्यतीतिशापदानं ।
१०६	१०६	२७	निर्बन्धस्यानर्थहेतुतायांनिदर्शनप्रदर्शनायदुर्योधनंप्रतिनारदेनगालवोपाख्यानारंभः । विश्वामित्रेणगुरुदक्षिणानिषेधनेऽपिनिर्बन्धकारिणंगालवंप्रत्येकतश्श्यामकर्णश्वेताश्वशताष्टकानयननियोगः ।
१०७	१०७	१९	गालवेनविष्णूपासनेगरुडेनगालवमुपेत्यस्वेनतस्याभिमतदेशप्रापणकथनं ।
१०८	१०८	१८	गरुडेनगालवंप्रतिपूर्वदिग्गुणवर्णनं ।
१०९	१०९	२१	दक्षिणदिग्गुणवर्णनं ।
११०	११०	२०	पश्चिमदिग्गुणवर्णनं ।
१११	१११	२८	उत्तरदिग्गुणवर्णनं ।
११२	११२	२२	गालवेनगरुडपृष्ठमारुह्यपूर्वदिग्गमनं । मध्येमार्गेविश्रमार्थमृषभाचलेऽवतरणं ।
११३	११३	२६	तत्रशाण्डिलीनामकब्राह्मणीदर्शनं । तद्दत्तान्नमुपभुज्यतत्रशयनं । शाण्डिल्याअपध्यानेनगरुडपक्षनिपातः । पुनस्तत्प्रसादाधिगतपक्षेणगरुडेनपुनःप्रस्थानं ।
११४	११४	२०	गालवेनययातिंगत्वाहययाचनं ।
११५	११५	२१	व्ययितवित्तेनययातिनागालवायहयप्रतिनिधितयामाधवीनामकस्वकन्यासमर्पणं । गरुडेनगालवमापृच्छ्यस्वगृहगमनं । गालवेनकन्यायासहहर्यश्वनामकनृपसमीपमुपेत्यशुल्कार्पणेन कन्याकलत्रीकरणकथनं ।
११६	११६	२८	हर्यश्वेनतादृशाश्वशतद्वयप्रदानेनैकापत्योत्पादनकथनं । माधव्यास्वस्यप्रसूत्यन्तेप्रसूत्यन्तेपुनःपुनःकन्यात्वसंपादकविप्रवरप्राप्तिकथनं । हर्यश्वेनतस्यांवसुमनोनामकपुत्रोत्पादनं । हर्यश्वेनकालान्तरेसमागतायगालवायपुनर्माधवीप्रत्यर्पणं । गालवेनपुनःकन्यात्वमुपागतवत्यातयासहदिवोदाससमीपगमनं ।
११७	११७	२१	दिवोदासेनाप्यश्वशतद्वयप्रदानेनतस्यांप्रतर्दनाख्यसुतोत्पादनं ।
११८	११८	२१	उशीनरेणाश्वशतद्वयप्रदानेनमाधव्यां शिबिनामकपुत्रोत्पादनं ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
११९	११९	२४	गालवेनाश्वानांषट्शतंप्रदायावशिष्टाश्वशतद्वयप्रतिनिधितयाविश्वामित्रंप्रतिमाधव्यास्समर्पणं । तेनतस्यामष्टकाख्यपुत्रमुत्पाद्यतस्याःपुनर्गालवेप्रत्यर्पणं । गालवेनययातयेमाधवीसमर्पणं ।
१२०	१२०	२२	ययातिनागङ्गायमुनासङ्गमदेशेमाधव्याःस्वयंवरकरणं । माधव्यातुसर्ववरानतिक्रम्यवनमध्येतपश्चरणं । कालान्तरेस्वर्गगतस्यययातेर्बहुवर्षसहस्रावसानेसदसिदेवर्ष्याद्यवमानेनसद्यस्तेजोहानिःस्वर्गाद्भ्रंशश्च ।
१२१	१२१	२९	इन्द्रवरेणययातेःस्वदौहित्राणांमध्येपतनं । तस्मैतद्दौहित्रमाधवीगालवादिभिस्स्वस्वतपोभागदानं ।
१२२	१२२	१८	स्वदौहित्रादिदत्तपुण्यप्रभावेणपुनर्ययातेःस्वर्गप्राप्तिः ।
१२३	१२३	२५	स्वपतनकारणंपृष्टेनपितामहेनतंप्रति तत्कथनं । नारदेनदुर्योधनंप्रतिगालवययातिदृष्टान्तप्रदर्शनेननिर्बन्धाभिमानत्यागपूर्वकंसन्धिकरणविधानं ।
१२४	१२४	६२	धृतराष्ट्रेणश्रीकृष्णंप्रतिदुर्योधनानुनयप्रार्थना । श्रीकृष्णेनदुर्योधनानुनयः ।
१२५	१२५	२७	भीष्मादिभिर्दुर्योधनंप्रतिश्रीकृष्णवचनादरणविधानं ।
१२६	१२६	१८	भीष्मादिभिर्दुर्योधनंप्रतिपाण्डवैस्सह शमविधानं ।
१२७	१२७	२५	दुर्योधनेनश्रीकृष्णंप्रतिस्वस्मिन्नपराधलेशोपिनास्तीतिकथनं । तथास्वस्याजय्यत्वकथनपूर्वकंपाण्डवेभ्यःसूच्यग्रपरिमितभूमेरप्यप्रदानकथनं ।
१२८	१२८	५१	श्रीकृष्णेनदुर्योधनंप्रतितत्कृतापनयानुस्मारणं । कोपाद्दुर्योधनेनसभातो निर्गमनं । श्रीकृष्णेनधृतराष्ट्रंप्रतिकुलस्यार्थेदुर्योधनपरित्यागविधानं ।
१२९	१२९	५४	विदुरेणधृतराष्ट्राज्ञयागान्धार्याःसभां प्रत्यानयनं । गान्धार्यादुर्योधनंपुनः समानाय्यतंप्रतिनीतिकथनपूर्वकंपाण्डवैस्सहशमविधानं ।
१३०	१३०	६७	मातृवाक्यमनादृत्यनिर्गतेनदुर्योधनेनकर्णादिभिस्सहालोच्यश्रीकृष्णबन्धननिर्धारणं । इङ्गितज्ञेनसात्यकिनाश्रीकृष्णादिषुतन्निवेदनं । धृतराष्ट्रेणपुनर्दुर्योधनमानाय्यश्रीकृष्णस्यदुर्ग्रहत्वनिरूपणं । विदुरेणसंगृह्यश्रीकृष्णचरित्रनिरूपणं ।
१३१	१३१	५०	श्रीकृष्णेनसभायांविश्वरूपप्रदर्शनं । श्रीकृष्णप्रसादाल्लब्धचक्षुषाधृतराष्ट्रेण श्रीकृष्णदर्शनं । पुनरितरान्द्रष्टुमनिच्छताधृतराष्ट्रेणकृष्णप्रसादात्पुनःस्वचक्षुषोरन्तर्धानाधिगमः । श्रीकृष्णेनतद्रूपोपसंहारपूर्वकंपूर्वरूपंस्वीकृत्यकुन्तीसमीपगमनं ।
१३२	१३२	३४	श्रीकृष्णेनकुन्तींप्रतिसप्रणामंसभावृत्तान्तकथनं । कुन्त्याश्रीकृष्णेयुधिष्ठिरायसंदेशप्रेषणं ।
१३३	१३३	४५	कुन्त्यायुधिष्ठिरबोधनायश्रीकृष्णंप्रति विदुलोपाख्यानकथनं ।
१३४	१३४	४१	विदुलोपाख्यानं ।
१३५	१३५	४०	विदुलोपाख्यानं ।
१३६	१३६	२२	विदुलोपाख्यानं ।
१३७	१३७	३२	कुन्त्याश्रीकृष्णेऽर्जुनादीन्प्रतिवक्तव्यसंदेशकथनं । श्रीकृष्णस्यस्वरथमारोपितेनकर्णेनसहरहस्संभाषणपूर्वकं तद्विसर्जनेनोपप्लाव्यंप्रत्यागमनम् ।
१३८	१३८	२७	भीष्मद्रोणाभ्यांकुन्तीवाक्यंश्रुत्वादुर्योधनंप्रतिसन्धिविधानं ।
१३९	१३९	२२	दुर्योधनेनस्ववचनाकरणेभीष्मद्रोणाभ्यांपार्थेनसहयुद्धकरणेपरिशोचनं । द्रोणेनदुर्योधनंप्रतिपुनःशमविधानं ।
१४०	१४०	२९	श्रीकृष्णेनकर्णंप्रतिकिमुक्तमितिजनमेजयप्रश्नः । श्रीकृष्णेनकर्णंप्रतितस्य कुन्तीसुतत्वरूपरहस्यकथनपूर्वकंपाण्डवपक्षप्रवेशचोदना ।
१४१	१४१	५७	कर्णेनश्रीकृष्णंप्रतिस्वस्यपाण्डवपक्षप्रवेशेसयुक्तिकंप्रतिबन्धकनिरूपणपूर्वकंस्वरहस्यगोपनप्रार्थना ।
१४२	१४२	२०	श्रीकृष्णेनकर्णंप्रतिपाण्डवजयनिर्धारणकथनपूर्वकंभीष्मादिषुयुद्धसन्नाहसंदेशकथनचोदना ।
१४३	१४३	५२	कर्णेनश्रीकृष्णंप्रतिपृथिवीविनाशेस्वस्यशकुनिदुःशासनयोश्चमूलत्वकथनं । श्रीकृष्णमालिङ्ग्यकर्णस्यप्रतिनिवर्तनं । श्रीकृष्णस्योपप्लाव्यागमनं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१४४	१४४	३१	कर्णपराक्रमभीतयाकुन्त्यागङ्गातीरे तत्समीपगमनं ।
१४५	१४५	१२	कुन्त्याकर्णंप्रतितस्यस्वपुत्रत्वकथनपूर्वकंपाण्डवैस्सहसङ्गमचोदना ।
१४६	१४६	२७	सूर्येणकर्णंप्रतिकुन्तीवचनस्वीकरणविधानं । कर्णेनकुन्तींप्रतिसोपालंभंदुर्योधनपरित्यागस्यसयुक्तिकमनौचित्यकथनपूर्वकमर्जुनवर्जंपाण्डवासंहरणप्रतिज्ञा ।
१४७	१४७	४३	श्रीकृष्णेनपाण्डवान्प्रतिसंक्षेपेणहास्तिनपुरवृत्तान्तकथनं । तैस्तंप्रतिविस्तरेणभीष्मादिवचनकथनप्रार्थना । श्रीकृष्णेनशमविधायकभीष्मवचनानुवादः ।
१४८	१४८	३६	श्रीकृष्णेनपाण्डवान्प्रतिद्रोणवचनानुवादः । तथाविदुरगान्धार्योश्चवचनानुवादः ।
१४९	१४९	३६	श्रीकृष्णेनपाण्डवान्प्रतिधृतराष्ट्रेणदुर्योधनंप्रत्युक्तवचनानुवादः ।
१५०	१५०	२०	श्रीकृष्णेनपाण्डवान्प्रतिदुर्योधनेनचोदितानांराज्ञांयुद्धार्थंकुरुक्षेत्रप्रस्थानकथनं । तथास्वेनसामाद्युपायत्रयप्रयोगेप्यवशीभूतेदुर्योधनेदण्डस्यैवप्रयोक्तव्यत्वकथनं ।

समाप्तं भगवद्यानपर्व ॥ ६ ॥

अथसैन्यनिर्याणपर्व ॥ ७ ॥ अध्यायाः ॥ ९ ॥

(१५१–१५९) ॥ श्लोकाः ॥ ३०३ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१५१	१५१	७१	धृष्टद्युम्नस्यसेनापतित्वकल्पना । युधिष्ठिरादीनांसर्वेषांकुरुक्षेत्रप्रवेशः ।
१५२	१५२	१८	कुरुक्षेत्रेसमुचितदेशेयुधिष्ठिरेणस्वसेनानांनिवेशनं । धृष्टद्युम्नादिभिस्सर्वेषांपृथक्पृथक्शिबिरनिर्मापणं ।
१५३	१५३	२७	कर्णादीन्प्रतिदुर्योधनेनसाङ्ग्रामिकसामग्रीसंपादनचोदनं । तच्चोदनयाराज्ञांसेनाभिस्सहकुरुक्षेत्रप्रस्थानं ।
१५४	१५४	२७	गुरुवधभयात्कर्तव्यमौढ्यमुपागतेनयुधिष्ठिरेणश्रीकृष्णंप्रतिकर्तव्यनिर्धारणप्रार्थना । तेनयुद्धकरणनिर्धारणं ।
१५५	१५५	३५	दुर्योधनेनस्वसेनानामुत्तममध्यमाधमभेदेनत्रेधाविभागः । तासांसांग्रामिकोपकरणसमृद्धिवर्णनं । दुर्योधनेनकृपादीनामेकादशानांपृथक्पृथगक्षौहिण्यधिपतित्वेऽभिषेचनं ।
१५६	१५६	३६	दुर्योधनेनभीष्मंप्रतिसैनापत्यस्वीकरणप्रार्थना । भीष्मेणसमयकरणपूर्वकं सैनापत्यस्वीकारः । दुर्योधनेनभीष्मस्यसैनापत्येऽभिषेचनपूर्वकंसेनाभिस्सहकुरुक्षेत्रगमनं ।
१५७	१५७	३५	युधिष्ठिरेणद्रुपदादीनांसप्तानांपृथगक्षौहिण्याधिपत्येऽभिषेकः । धृष्टद्युम्नस्यसर्वसैन्याधिपत्येऽभिषेकः । बलरामस्यपाण्डवदिदृक्षयाकुरुक्षेत्रागमनं । तस्यतीर्थनिषेवणायगमनं ।
१५८	१५८	३९	रुक्मिणापाण्डवानुपेत्यसगर्वंसाहाय्यकरणार्थंस्वस्यागमनकथनं । अर्जुनेन तस्यप्रत्याख्यानं । तथाविधस्यतस्य दुर्योधनेनापिप्रत्याख्यानं ।
१५९	१५९	१५	धृतराष्ट्रेणसञ्जयंप्रतिकुरुपाण्डवसेनयोर्वृत्तान्तकथनचोदना ।

समाप्तं सैन्यनिर्याणपर्व ॥ ७ ॥

अथोलूकदूतागमनपर्व ॥ ८ ॥ अध्यायाः ॥ ५ ॥

(१६०–१६४) ॥ श्लोकाः ॥ ३०० ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१६०	१६०	१२५	दुर्योधनेनोलूकस्यपाण्डवान्प्रतिदूत्येन प्रेषणं ।
१६१	१६१	४३	उलूकेनपाण्डवान्प्रतिदुर्योधनसंदेशकथनं ।
१६२	१६२	६३	भीमादिभिर्दुर्योधनंप्रत्युलूकद्वाराप्रतिसंदेशप्रेषणं ।
१६३	१६३	५७	उलूकेनदुर्योधनंप्रतिपाण्डवप्रतिसंदेशकथनं । दुर्योधनाज्ञयाकर्णस्ययुद्धसन्नाहोद्घोषणं ।
१६४	१६४	१२	युधिष्ठिरेणयुद्धायसेनानिर्यातनं । धृष्टद्युम्नेनभीमादीनांदुर्योधनादिभिस्सह द्वन्द्वयुद्धायसमादेशः ।

समाप्तमुलूकदूतागमनपर्व ॥ ८ ॥

अथ रथातिरथसङ्ख्यानपर्व ॥ ९ ॥ अध्यायाः ॥ ८ ॥

(१६५–१७२) ॥ श्लोकाः ॥ २२५ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१६५	१६५	३३	भीष्मेणदुर्योधनायस्वसामर्थ्यकथनपूर्वकमभयदानं । दुर्योधनेनस्वसेनायां रथातिरथसङ्ख्यानं ।
१६६	१६६	२२	दुर्योधनेनस्वसेनायांरथातिरथसङ्ख्यानं ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१६७	१६७	३८	तथा।
१६८	१६८	४२	भीष्मेणकर्णस्यार्धरथत्वेकथितेतेनभीष्मोपालंभनपूर्वकंतज्जीवितावधिस्वेन युद्धाकरणप्रतिज्ञा। भीष्मेणकर्णगर्हणेदुर्योधनेनभीष्मंप्रतिसान्त्वनपूर्वकं परसेनायांरथातिरथसङ्ख्यानप्रार्थना।
१६९	१६९	२८	भीष्मेणपाण्डवसेनायांरथातिरथसङ्ख्यानं।
१७०	१७०	१४	तथा।
१७१	१७१	२७	तथा।
१७२	१७२	२१	भीष्मेणदुर्योधनंप्रतिशिखण्डिनःपूर्वं स्त्रीत्वमभिधायतेनसहयुद्धाकरणप्रतिज्ञा।

समाप्तं रथातिरथसङ्ख्यानपर्व ॥ ९ ॥

अथाम्बोपाख्यानपर्व ॥ १० ॥ अध्यायाः ॥ २४ ॥ (१७३–१९६) ॥ श्लोकाः ॥ ८०३ ॥

१७३	१७३	२४	भीष्मेणाम्बोपाख्यानकथनारंभः। स्वेनस्वयंवरेऽम्बादिकन्यात्रयहरणकथनं।
१७४	१७४	१०	भीष्मेणविचित्रवीर्यस्यकन्यात्रयेणविवाहप्रयतनेऽम्बयास्वस्यसाल्वकामत्वकथनपूर्वकंतत्समीपगमनेभीष्मंप्रत्यनुज्ञायाचनं।
१७५	१७५	४६	साल्वंगतायाअम्बायास्तेनपरित्यागः। अम्बयाभीष्मस्यप्रतिचिकीर्षयातापसाश्रममेत्यतेषुस्ववृत्तान्तकथनं।
१७६	१७६	५९	तत्रहोत्रवाहननाम्नोऽम्बामातामहस्यागमनं। तेनाम्बायाःपरशुरामंप्रति शरणागतिचोदना। तत्रयदृच्छयासमागतेऽकृतव्रणनाम्निमहर्षावम्बया स्ववृत्तान्तनिवेदनं।
१७७	१७७	४२	अकृतव्रणेनसविमर्शंभीष्मस्यप्रतीकारनिर्धारणं। अम्बयापरेद्युरागतंजामदग्न्यंप्रतिभीष्मवधप्रार्थना।
१७८	१७८	९५	श्रीपरशुरामेणाम्बादिभिःसहकुरुक्षेत्रं गत्वाभीष्मानयनं। रामेणस्वेनचोदनेऽपिभीष्मेणाम्बापरिग्रहानङ्गीकारेयुद्धायतस्याह्वानं।
१७९	१७९	३९	भीष्मजामदग्न्ययुद्धं।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१८०	१८०	३८	तथा।
१८१	१८१	१६	तथा।
१८२	१८२	३०	रामेणरथादधःपातितस्यभीष्मस्यदिव्यपुरुषैःसमाश्वासनं। भीष्मेणरामस्यरथादधःपातनं। पुनर्युयुत्सोरामस्यमहर्षिभिर्युद्धात्प्रतिनिवर्तनं।
१८३	१८३	१९	सप्रणामंदेवादिप्रार्थनापूर्वकंशयितस्य भीष्मस्यदिव्यपुरुषैःस्वप्नेसमाश्वासनपूर्वकंज्ञातपूर्वप्रस्वापनास्त्रानुस्मारणं।
१८४	१८४	२३	ततोरामभीष्मयोर्युद्धं। भीष्मस्यप्रस्वापनास्त्रप्रतिभानं।
१८५	१८५	३७	भीष्मेरामंप्रतिप्रस्वापनास्त्रंप्रयोक्तुकामेनारदेनतन्निषेधनं। रामेणस्वस्यपराजितत्वोक्तिर्युद्धोपरमश्च।
१८६	१८६	४१	राममामन्त्र्यगतयाऽम्बयापुण्याश्रमादिषुदुष्करतपश्चरणं।
१८७	१८७	१९	अंबयातपस्तोषितान्महादेवाज्जन्मान्तरेपुंस्त्वप्राप्त्याभीष्महननरूपवरमुपलभ्याग्नौप्रवेशः।
१८८	१८८	२०	पुत्रार्थंतपस्यतेद्रुपदायमहादेवेनस्त्रीभूत्वापुमान्भविष्यतीतिवरदानं। द्रुपदभार्ययास्त्र्यपत्यजननेपितस्यपुंस्त्वख्यापनं। द्रुपदेनतस्यस्त्रीत्वंप्रच्छाद्यपुंवज्जातकर्मादिकरणं।
१८९	१८९	२५	पुंवेषगूहितयाशिखण्डिन्याद्रोणाद्धनुर्विद्याभ्यासः। तस्यादशार्णाधिपतिकन्ययाविवाहः। स्वदुहित्राशिखण्डिन्याःस्त्रीत्वंविज्ञापितेनदशार्णेनदूतमुखेनद्रुपदंप्रतिस्वविप्रलम्भकस्यतस्य सबन्धोःसमुच्छेदनिवेदनं।
१९०	१९०	२२	द्रुपदेनपत्न्यासहकर्तव्यालोचनं।
१९१	१९१	३०	शिखण्डिन्यास्वपित्रोःशोकस्यस्वमूलकत्वचिन्तनेनदुर्गमारण्यमेत्यस्थूणनाम्नःकुबेरानुचरस्यगृहसमीपेप्रायोपवेशः। स्थूणचोदितयाशिखण्डिन्यातं प्रतिस्वस्यपुंस्त्ववरणं।
१९२	१९२	७०	स्थूणेनशिखण्डिन्यैतदीयस्त्रीत्वस्वीकारेणस्वीयपुंस्त्वसमर्पणं। दशार्णाधिपतिनाशिखण्डिनःपुंस्त्वमुपायैर्निर्धार्यलज्जयास्वपुरगमनं। अत्रान्तरे

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
			स्थूणगृहमागतेनकुबेरेणतंप्रतिस्त्रीत्वधारणस्यशिखण्डिमरणावधिकत्वरूपशापदानं । पुंस्त्वप्रत्यर्पणायगतेनशिखण्डिनास्थूणात्तद्वृत्तान्तमुपलभ्यहर्षात्स्वगृहागमनं । इतिभीष्मेणदुर्योधनंप्रतिशिखण्डिनासहस्वेनयुद्धाकरणेकारणाभिधानं ।
१९३	१९३	२२	दुर्योधनेनभीष्मादीन्प्रतिप्रत्येकंयुष्माभिःकियताकालेनसमग्रपरसेनाक्षपणं कर्तुंशक्यमितिप्रश्नेतैःपृथक्पृथक्तदुत्तरदानं ।
१९४	१९४	२२	युधिष्ठिरेणचारमुखाद्भीष्मादिभिःस्वस्वशक्तिकथनंनिशम्यार्जुनंप्रतितच्छक्तिनिवेदनचोदनेतेनतत्कथनं ।
१९५	१९५	१९	दुर्योधनेनत्रेधाविभज्यसेनानांयापनं सर्वेषांशिबिरप्रवेशः ।
१९६	१९६	३५	युधिष्ठिरेणापित्रेधाविभज्यस्वसेनानां प्रेषणं ।

समाप्तमम्बोपाख्यानपर्व ॥ १० ॥

उद्योगपर्व च संपूर्णं ॥ ५

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ भीष्मपर्व ॥ ६ ॥

अवान्तरपर्वाणि ॥ ४ ॥ अध्यायाः ॥ १२२ ॥ श्लोकाः ॥ ५८०९ ॥

इति दशमदिवसयुद्धं ॥ १० ॥

समाप्तं भीष्मवधपर्व ॥ ४ ॥ भीष्मपर्वसंपूर्णं ॥ ६

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ द्रोणपर्व ॥ ७ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ ८ ॥ अध्यायाः ॥ २०३ ॥ श्लोकाः ॥ १००१२ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
३१	३१	२९	अश्वत्थाम्नानीलस्यवधः ।
३२	३२	८०	संकुलयुद्धं ।

इति द्वादशदिवसयुद्धं ॥ १२ ॥

समाप्तसंशप्तकवधपर्व ॥ २ ॥

अथाभिमन्युवधपर्व ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ३९ ॥

(३३–७१) ॥ श्लोकाः ॥ १०७४ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
३३	३३	४१	युधिष्ठिरस्याग्रहणादुर्मनायमानंदुर्योधनंप्रतिद्रोणेनकस्यचिन्महारथस्यहननप्रतिज्ञा । सञ्जयेनधृतराष्ट्रंप्रतिसंक्षेपतोऽभिमन्युवधकथनं ।
३४	३४	१३	द्रोणेनपद्मव्यूहरचना ।
३५	३५	३२	युधिष्ठिरेणाभिमन्युंप्रतिपद्मव्यूहभेदनचोदना ।
३६	३६	५०	अभिमन्युयुद्धवर्णनं ।
३७	३७	३८	अभिमन्युपराक्रमवर्णनं ।
३८	३८	२४	तथा ।
३९	३९	३१	दुश्शासनाभिमन्युसमागमः ।
४०	४०	३८	अभिमन्युनाकर्णदुश्शासनपराजयः ।
४१	४१	२८	अभिमन्युपराक्रमवर्णनं ।
४२	४२	२४	अभिमन्युमनुगतानांजयद्रथेननिरोधः । जयद्रथस्यरुद्रात्पाण्डवनिरोधरूपवरलाभस्यसञ्जयेनधृतराष्ट्रंप्रतिकथनं ।
४३	४३	१९	जयद्रथेनव्यूहपथंपिधायपाण्डवादिनिरोधः ।
४४	४४	२१	अभिमन्युपराक्रमवर्णनं ।
४५	४५	३०	अभिमन्युनादुर्योधनपराजयः ।
४६	४६	२८	अभिमन्युनालक्ष्मणस्यवधः ।
४७	४७	२४	अभिमन्युपराक्रमवर्णनं ।
४८	४८	४१	द्रोणादिभिःषड्भिरभिमन्योर्विरथीकरणं ।
४९	४९	४०	अभिमन्युवधः ।
५०	५०	६५	युद्धभूमिवर्णनं ।

इति त्रयोदशदिवसयुद्धं ॥ १३ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
५१	५१	२५	युधिष्ठिरस्याभिमन्युमनुशोच्यविलापः ।
५२	५२	५२	युधिष्ठिरसमाश्वासनायव्यासेनतंप्रत्यकम्पनोपाख्यानकथनोपक्रमः ।
५३	५३	२४	ब्रह्मरुद्रसंवादः । ब्रह्मणाप्रजासंहारायमृत्युदेवीसर्जनं ।
५४	५४	५८	नारदेनमृत्युब्रह्मसंवादकथनेनाकंपनस्यशोकपरिहारः । व्यासेनाकंपनोपाख्यानकथनेनयुधिष्ठिरस्यशोकपरिहारः ।
५५	५५	५७	व्यासेनयुधिष्ठिरंप्रतिषोडशराजकीयाख्यानकथनं । नारदेनसञ्जयंप्रतिमरुत्तराजचरित्रकथनं ।
५६	५६	१२	सुहोत्रचरित्रं ।
५७	५७	१३	अङ्गराजचरित्रं ।
५८	५८	१५	शिबिचरित्रं ।
५९	५९	३१	दाशरथिरामचरित्रं ।
६०	६०	१५	भगीरथचरित्रं ।
६१	६१	१३	दिलीपचरित्रं ।
६२	६२	२०	मान्धातृचरित्रं ।
६३	६३	१३	ययातिचरित्रं ।
६४	६४	१७	अम्बरीषचरित्रं ।
६५	६५	१२	शशिबिन्दुचरित्रं ।
६६	६६	२१	गयचरित्रं ।
६७	६७	२१	रन्तिदेवचरित्रं ।
६८	६८	१६	भरतचरित्रकथनं ।
६९	६९	५१	पृथुचरित्रं ।
७०	७०	२७	परशुरामचरित्रं ।
७१	७१	२६	युधिष्ठिरंसमाश्वास्यव्यासस्यस्वाश्रमगमनं ।

समाप्तमभिमन्युवधपर्व ॥ ३ ॥

अथ प्रतिज्ञापर्व ॥ ४ ॥ अध्यायाः ॥ १३ ॥

(७२–८४) ॥ श्लोकाः ॥ ५६४ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
७२	७२	९३	अभिमन्युमनुशोच्यार्जुनस्यविलापः ।
७३	७३	६५	युधिष्ठिरेणार्जुनंप्रत्यभिमन्युनिधनप्रकारकथनं । अर्जुनेनसशपथंजयद्रथवधप्रतिज्ञा ।
७४	७४	३६	अर्जुनप्रतिज्ञाश्रवणचकितस्यजयद्रथस्यद्रोणदुर्योधनाभ्यांसमाश्वासनं ।
७५	७५	३१	श्रीकृष्णेनार्जुनंप्रतिद्रोणादिभिर्जयद्रथरक्षणप्रतिज्ञाकथनं ।
७६	७६	२९	अर्जुनेनश्रीकृष्णंप्रतिस्वसामर्थ्यकथनं ।
७७	७७	२७	श्रीकृष्णेनसुभद्रासमाश्वासनं ।
७८	७८	४७	तथा ।
७९	७९	४७	श्रीकृष्णेनरात्रावर्जुनेनत्र्यम्बकायबलिप्रदापनं । कृष्णदारुकसंभाषणं ।
८०	८०	६६	अर्जुनस्यश्रीकृष्णेनसहस्वप्ने कैलासगमनंतथास्तुत्यारुद्रप्रसादनं ।
८१	८१	२५	अर्जुनेनस्वप्नेकैलासेशङ्करात्पाशुपता-

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
			त्रमुपलभ्यश्रीकृष्णेनसहपुनःशिबिरंप्रत्यागमनं ।
८२	८२	३५	श्रीकृष्णस्यकृताह्निकंयुधिष्ठिरंप्रत्यागमनं ।
८३	८३	२८	जयद्रथवधस्यदुष्करत्वशङ्किनोयुधिष्ठिरस्यश्रीकृष्णेनसमाश्वासनं ।
८४	८४	३५	जयद्रथंप्रतिगच्छताऽर्जुनेनयुधिष्ठिररक्षणायसात्यकिंप्रतिचोदना ।

इति प्रतिज्ञापर्व ॥ ४ ॥

अथ जयद्रथवधपर्व ॥ ५ ॥ अध्यायाः ॥ ६९ ॥ (८५-१५३) ॥ श्लोकाः ॥ ३७८८ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
८५	८५	५५	धृतराष्ट्रेणपुत्रान्प्रतिशोचनपूर्वकमभिमन्युनिधनानन्तरीयकयुद्धकथनचोदना ।
८६	८६	२३	सञ्जयेनधृतराष्ट्रोपालम्भनपूर्वकंयुद्धकथनोपक्रमः ।
८७	८७	३४	द्रोणेनशकटव्यूहनिर्माणं ।
८८	८८	३१	अर्जुनस्यरथाङ्गणप्रवेशः ।
८९	८९	३३	अर्जुनयुद्धवर्णनं ।
९०	९०	३७	अर्जुनेनदुश्शासनपराजयः ।
९१	९१	४६	अर्जुनस्यव्यूहमुखस्थेनद्रोणेनकंचित्कालंयुद्धातमपहायव्यूहप्रवेशः ।
९२	९२	७७	अर्जुनेनश्रुतायुधसुदक्षिणयोर्वधः ।
९३	९३	७४	अर्जुनेनश्रुतायुःप्रभृतीनांवधः ।
९४	९४	७९	अर्जुनाद्भीतेनदुर्योधनेनद्रोणमेत्यतदुपालंभनपूर्वकंजयद्रथंप्रतिशोचनं । द्रोणेनदुर्योधनस्याभिमन्त्रितकवचमाबध्यार्जुनेनसहयुद्धायप्रेषणं ।
९५	९५	५२	राज्ञांद्वन्द्वीभूययुद्धायसमागमः ।
९६	९६	३१	द्वन्द्वयुद्धवर्णनं ।
९७	९७	३६	द्रोणधृष्टद्युम्नयोर्युद्धं ।
९८	९८	५८	द्रोणसात्यक्योर्युद्धं ।
९९	९९	६४	अर्जुनेनरणाङ्गणेहयाप्यायनायशरैःसरोनिर्माणं तथाशरमयवेश्मनिर्माणं।
१००	१००	४३	श्रीकृष्णेनतस्मिन्सरसिस्नापनादिनाऽऽप्यायितानांतुरगाणांपुनारथेयोजनं । पुनःश्रीकृष्णार्जुनयोर्जयद्रथंप्रतिगमनं ।
१०१	१०१	४३	जयद्रथंयियासोरर्जुनस्यदुर्योधनेननिरोधः ।
१०२	१०२	३९	श्रीकृष्णेनदुर्योधनदुष्कृतानुस्मारणपूर्वकमर्जुनंप्रतितद्वधचोदना । अर्जुनंप्रतिदुर्योधनस्यवीरवादः ।
१०३	१०३	४९	अर्जुनेनदुर्योधनपराजयः ।
१०४	१०४	३४	अर्जुनस्यभूरिश्रवःप्रभृतिभिरष्टभिर्युद्धं।
१०५	१०५	३८	सञ्जयेनरथानांध्वजानांचवर्णनं ।
१०६	१०६	४६	द्रोणयुधिष्ठिरयोर्युद्धं ।
१०७	१०७	३९	संकुलयुद्धं ।
१०८	१०८	४३	द्रौपदेयैःशलवधः । भीमेनालंबुसपराजयः ।
१०९	१०९	८८	घटोत्कचेनालंबुसवधः ।
११०	११०	१०७	रणाङ्गणेपाञ्चजन्यस्वनेश्रुते अश्रुतेचगाण्डीवघोषेऽर्जुनस्यविपदमाशङ्कमानेनयुधिष्ठिरेणसात्यकिंप्रत्यर्जुनवृत्तान्तपरिज्ञानायगमनचोदना ।
१११	१११	५३	अर्जुनंप्रतिगच्छेतियुधिष्ठिरचोदितेनसात्यकिना तंप्रतिस्वस्यार्जुनेनतद्रक्षणायनियोगाभिधानपूर्वकंस्वेनतस्यापरित्याज्यत्वकथनं । युधिष्ठिरेणभीमादिभिःस्वस्यरक्षणकथनपूर्वकंपुनःसात्यकेरर्जुनंप्रतिगमनेनियोजनं ।
११२	११२	८३	सात्यकेर्युधिष्ठिररक्षणेभीमंनियोज्यार्जुनदर्शनायप्रस्थानं ।
११३	११३	७५	अर्जुनंगच्छतःसात्यकेःकृतवर्मणासहयुद्धं ।
११४	११४	१०३	धृतराष्ट्रस्यस्वसैन्यपराजयश्रवणेनशोचनं । संजयेनतदुपालंभपूर्वकंकृतवर्मपराक्रमवर्णनं ।
११५	११५	६३	सात्यकिनाजलसन्धस्यवधः ।
११६	११६	४९	सात्यकिनादुर्योधनकृतवर्मणोःपराजयः ।
११७	११७	३६	सात्यकिपराक्रमवर्णनं ।
११८	११८	१८	सात्यकिनासुदर्शननाम्नोराज्ञोवधः ।
११९	११९	६७	सात्यकिपराक्रमवर्णनं ।
१२०	१२०	४७	सात्यकियुद्धवर्णनं ।
१२१	१२१	६४	तथा ।
१२२	१२२	७३	सात्यकिभयात्पलायमानस्यदुश्शासनस्यद्रोणेनोपालम्भः।द्रोणधृष्टद्युम्नयोर्युद्धं।
१२३	१२३	३८	सात्यकिनादुश्शासनपराजयः ।
१२४	१२४	५८	संकुलयुद्धं ।
१२५	१२५	७८	द्रोणपराक्रमवर्णनं ।
१२६	१२६	५५	अर्जुनवृत्तान्तपरिज्ञानायसात्यकिंप्रेषितवतायुधिष्ठिरेणपुनस्तयोर्वृत्तान्तपरिज्ञानायभीमस्यतत्रगमनचोदना ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१२७	१२७	५०	भीमेनकेषांचिद्धार्तराष्ट्राणांहननं तथास्वपथंनिरुन्धानस्यद्रोणस्यरथभञ्जनं ।
१२८	१२८	५७	पुनःपुनर्द्रोणरथान्भङ्क्त्वागच्छतोभीमस्यार्जुनदर्शनेनसिंहनादः । तच्छ्रवणेनयुधिष्ठिरस्यहर्षोदयः ।
१२९	१२९	५१	भीमेनकर्णपराजयोदुश्शलवधश्च ।
१३०	१३०	४३	द्रोणदुर्योधनसंवादोदुर्योधनयुद्धंच ।
१३१	१३१	६०	भीमेनकर्णस्यपराजयः ।
१३२	१३२	४४	भीमकर्णयोर्युद्धं ।
१३३	१३३	४३	भीमेनकर्णसहकारिणोदुर्जयस्यवधः ।
१३४	१३४	३४	भीमेनपराजितस्यकर्णस्यपलायनं ।
१३५	१३५	४०	भीमेनदुर्मर्षणादीनांपञ्चानांदुर्योधनानुजानांवधः ।
१३६	१३६	४१	भीमेनचित्रोपचित्रादिदुर्योधनानुजानांवधः ।
१३७	१३७	५३	भीमेनकर्णसहकारिणांविकर्णादीनांवधः ।
१३८	१३८	२९	भीमकर्णयोर्युद्धं ।
१३९	१३९	१२८	कर्णेनभीमपराजयः । तथाभीमंप्रतिपरुषोक्तिः ।
१४०	१४०	२९	सात्यकिनाअलंबुसस्यराज्ञोवधः ।
१४१	१४१	३९	सात्यकेरर्जुनदर्शनं भूरिश्रवसासमागमश्च ।
१४२	१४२	८६	सात्यकिभूरिश्रवसोर्युद्धं । सात्यकिशिरश्छेदायोन्नमितस्यखड्गभृतोभूरिश्रवोभुजस्यार्जुनेनच्छेदः ।
१४३	१४३	९०	अर्जुनच्छिन्नभुजस्यभूरिश्रवसस्तदुपालम्भनपूर्वकंप्रायोपवेशः । सात्यकिनाभूरिश्रवश्शिरश्छेदः ।
१४४	१४४	२९	सञ्जयेनधृतराष्ट्रंप्रतिसात्यकेर्भूरिश्रवसापराभवकथनं । तथायादवानांप्रशंसनं ।
१४५	१४५ १-१० १४७ २९-९२	७४	श्रीकृष्णार्जुनयोःसंवादः । कर्णसात्यक्योर्युद्धंच ।
१४६	१४८ १-२४ १४५ ११-९८	११३	कर्णकृतभीमगर्हणममर्षयताऽर्जुनेन कर्णंप्रतिगर्हणपूर्वकंतत्सुतवधप्रतिज्ञा। कर्णदुर्योधनसंवादः । संकुलयुद्धंच ।
	१४६ १-१०५		अल्पशेषेदिवसेतिरोहितेचजयद्रथेश्रीकृष्णेनान्धकारसर्जनेनसूर्यबिम्बपिधानं । अदृश्यमानेभानौजयद्रथेचनिश्शङ्कमात्मानमाविष्कुर्वत्यर्जुनेनश्रीकृष्णचोदनयातच्छिरश्छेदः । श्रीकृष्णेनार्जुनंप्रतिजयद्रथशिरोभूतलेननिपातनीयमित्युक्तेतेनतंप्रतितत्कारणकथनप्रार्थना ।
१४८	१४६ १०६-१४४	४६	श्रीकृष्णेनार्जुनंप्रतिसैन्धवमूर्धोधरण्यामनिपातनीयत्वेकारणाभिधानं । श्रीकृष्णाज्ञयाऽर्जुनेनस्यमन्तपञ्चकेसन्ध्यामुपासमानस्यवृद्धक्षत्रस्योत्सङ्गेजयद्रथशिरसोनिपातनं । उत्तिष्ठतस्तस्योत्सङ्गाच्छिरसिधरण्यांपतितेवृद्धक्षत्रमूर्ध्नोविदारणं ।
१४९	१४७ १-२७ १४८ २९-५९	६६	अर्जुनेननिजशराहतिमोहितंकृपंप्रतिशोचनं । सार्जुनेनश्रीकृष्णेनयुधिष्ठिरमेत्यजयद्रथवधकथनं । भीमादीनांयुधिष्ठिरसमीपसमागमः ।
१५०	१४९	६४	युधिष्ठिरेणस्वाभिवादकानांश्रीकृष्णादीनांसत्कारः । श्रीकृष्णयुधिष्ठिरयोःसँल्लापः ।
१५१	१५०	३७	सैन्धववधदुःखितेनदुर्योधनेनद्रोणमेत्यात्मोपालम्भपूर्वकंपरिशोचनं ।
१५२	१५१	४२	द्रोणेनदुर्योधनोपालम्भपूर्वकंरात्रावपियोद्धव्यमितिनिश्चित्यरणायनिर्गमनं।
१५३	१५२	४०	दुर्योधनेनकर्णंप्रतिजयद्रथवधेद्रोणस्यपार्थपक्षपातादौदासीन्यस्यहेतुत्वेऽभिहितेकर्णेनतन्निराकरणपूर्वकंदैवस्यैवतत्रहेतुत्वकथनं ।

समाप्तं जयद्रथवधपर्व ॥ ५ ॥

इति चतुर्दशदिवसयुद्धं ॥ १४ ॥

अथ घटोत्कचवधपर्व ॥ ६ ॥ अध्यायाः ॥ ३१ ॥

(१५४–१८४) ॥ श्लोकाः ॥ १७६६ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१५४	१५३	५४	युधिष्ठिरेणदुर्योधनपराजयः ।
१५५	१५४	४०	द्रोणयुद्धवर्णनं ।
१५६	१५५	५०	भीमेनदुर्मददुष्कर्णादिधार्तराष्ट्रवधः ।
१५७	१५६	१८९	सात्यकिनासोमदत्तपराजयः । अश्वत्थामघटोत्कचयुद्धं ।
१५८	१५७	४९	भीमेनबाह्लीकवधः । दुर्योधनानुजदशकवधः । शकुनिभ्रातृपञ्चकवधः ।
१५९	१५८	६९	कर्णेनपाण्डवहननंप्रतिजानानमात्मानमधिक्षिपतःकृपस्यजिह्वाच्छेदप्रतिज्ञानं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१६०	१५९	९८	कृपगर्हणाममर्षमाणस्यकर्णवधायाभ्युत्तिष्ठतोऽश्वत्थाम्नःकृपदुर्योधनाभ्यांनिवारणं । अर्जुनेनकर्णपराजयः । दुर्योधनेनरणायगन्तुंद्रौणिंप्रतिचोदना ।
१६१	१६०	५८	द्रौणिधृष्टद्युम्नयोर्युद्धं । द्रौणिपराक्रमः ।
१६२	१६१	१९	संकुलयुद्धं ।
१६३	१६२	५५	सात्यकिनासोमदत्तवधः । द्रोणयुधिष्ठिरयुद्धं ।
१६४	१६३	३९	सेनाद्वयेदीपोद्योजनं ।
१६५	१६४	३५	संकुलयुद्धं ।
१६६	१६५	४१	कृतवर्मणायुधिष्ठिरपराजयः ।
१६७	१६६	६४	सात्यकिनाभूरिनाम्नोराज्ञोवधः । द्रौणिनाघटोत्कचपराजयः । भीमेनदुर्योधनपराजयः ।
१६८	१६७	४८	कर्णेनसहदेवस्यपराजयपूर्वकमवहेळनं । शल्येनविराटपराजयः । अर्जुनेनालायुधपराजयः ।
१६९	१६८	४७	संकुलयुद्धं ।
१७०	१६९	४९	नकुलेनशकुनिपराजयः । कृपेणशिखण्डिपराजयः ।
१७१	१७०	७०	संकुलयुद्धं ।
१७२	१७१	५६	तथा ।
१७३	१७२	४०	द्रोणकृपयोःसात्यकिधृष्टद्युम्नाभ्यांयुद्धं ।
१७४	१७३	६९	कर्णंयुयुत्सोरर्जुनस्यश्रीकृष्णेनसहेतुकं तेनयुद्धनिषेधः । श्रीकृष्णार्जुनचोदनयाघटोत्कचस्यकर्णेनसहरणारंभः ।
१७५	१७४	४५	घटोत्कचेनालम्बलवधः ।
१७६	१७५	११६	कर्णघटोत्कचयुद्धं ।
१७७	१७६	२२	अलायुधेनराक्षसेनघटोत्कचंप्रत्यभियानं ।
१७८	१७७	४९	भीमालायुधयोर्युद्धं ।
१७९	१७८	४१	घटोत्कचेनालायुधवधः ।
१८०	१७९	६४	कर्णेनेन्द्रदत्तयाशक्त्याघटोत्कचवधः ।
१८१	१८०	४३	घटोत्कचनिधनात्सर्वेषुशोचत्सुहर्षादात्मानंपरिष्वजमानंश्रीकृष्णंप्रत्यर्जुनेन हर्षकारणप्रश्नः । श्रीकृष्णेनतदभिधानपूर्वकंकर्णप्रभावप्रशंसनं ।
१८२	१८१	३३	श्रीकृष्णेनार्जुनंप्रतिजरासन्धादिपराक्रमकथनपूर्वकंतेषांदुर्जेयतयापूर्वमेव स्वेनोपायैर्हननकथनं ।
१८३	१८२	४७	धृतराष्ट्रेणसंजयंप्रतिकर्णेनार्जुनेशक्तेरमोक्षणकारणप्रश्नेसञ्जयेनसात्यकिंप्रतिश्रीकृष्णोक्ततदुत्तरकथनं ।
१८४	१८३	६७	कर्णशक्तेर्घटोत्कचवधेनवैफल्याद्धृतराष्ट्रेणशोचनं । युधिष्ठिरेणश्रीकृष्णे घटोत्कचकृतोपकारनिवेदनपूर्वकंशोचनं । व्यासेनक्रोधात्कर्णजिघांसयागच्छन्तंयुधिष्ठिरमेत्यसमाश्वसनेनतंनिवर्त्यपुनरन्तर्धानं ।

समाप्तं घटोत्कचवधपर्व ॥ ६ ॥

अथ द्रोणवधपर्व ॥ ७ ॥ अध्यायाः ॥ ९ ॥

(१८५–१९३) ॥ श्लोकाः ॥ ५२५ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१८५	१८४	५७	निद्रोपद्रुतानांसैनिकानामर्जुनाज्ञयास्वापेनश्रान्तिमपनीयचन्द्रोदयानन्तरंयुद्धारम्भः ।
१८६	१८५	३७	दुर्योधनोपालम्भकोपितेनद्रोणेनपार्थदुर्योधनप्रशंसाधिक्षेपपूर्वकंरणायनिस्सरणं ।
१८७	१८६	५९	द्रोणेनद्रुपदविराटादीनांवधः । भीमेननिष्ठुरभाषणेनधृष्टद्युम्नमुद्योज्यद्रोणानीकाभिगमनं ।

इति चतुर्दशरात्रियुद्धं ॥ १४ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१८८	१८७	५४	संकुलयुद्धं । नकुलेनदुर्योधनपराजयः ।
१८९	१८८	५७	संकुलयुद्धं ।
१९०	१८९	६५	तथा ।
१९१	१९०	५८	श्रीकृष्णेनयुधिष्ठिरंप्रतिद्रोणजयेतस्यशस्त्रन्यासस्य तत्रचाश्वत्थामवधश्रवणस्य हेतुत्वकथनं । भीमेनाश्वत्थामनाम्निगजेनिहतेयुधिष्ठिरेणश्रीकृष्णचोदनयाद्रोणंप्रतितद्विवक्षयाअश्वत्थामाहतइतिकथनं ।
१९२	१९१	५१	अश्वत्थामवधश्रवणनिर्विण्णद्रोणमारणायधृष्टद्युम्नसमुद्यमः । द्रोणग्रस्तस्य धृष्टद्युम्नस्यसात्यकिनाविमोचनं ।
१९३	१९२	८७	द्रोणधृष्टद्युम्नयोर्युद्धं । द्रोणेनसोपालंभभीमवचःश्रवणेनशस्त्रन्यासपूर्वकंयोगेनशरीरत्यागः । शरीरान्निर्गच्छतस्तेजोरूपस्यद्रोणस्यसञ्जयादिभिःप-

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
			अभिरेवावलोकनं । धृष्टद्युम्नेनद्रोणशिरश्छेदः ।

समाप्तं द्रोणवधपर्व ॥ ७ ॥

अथ नारायणास्त्रमोक्षपर्व ॥ ८ ॥ अध्यायाः॥१०॥

(१९४–२०३) ॥ श्लोकाः ॥ ७७४ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१९४	१९३	७०	...र्योधनचोदनयाकृपेणद्रोणवधंश्रावितस्याश्वत्थाम्नःकोपोदयः ।
१९५	१९४	१५	धृतराष्ट्रेणसञ्जयंप्रत्यश्वत्थाम्नाकिमुक्तमितिप्रश्नः ।
१९६	१९५	४८	अश्वत्थाम्नासक्रोधंयुधिष्ठिराद्युपालम्भः । तथाद्रोणस्यनारायणास्त्रलाभप्रकारादिकथनपूर्वकंतेनपाण्डवादिवधप्रतिज्ञानं ।
१९७	१९६	५५	अर्जुनेनयुधिष्ठिरोपालम्भः । आत्मोपालम्भश्च ।
१९८	१९७	५०	साधिक्षेपमश्वत्थामतोयुधिष्ठिरंभीषयन्तंपार्थंप्रतिभीमेनसामर्षमात्मबलवर्णनपूर्वकंस्वेनाश्वत्थामादिविजयप्रतिज्ञानं । धृष्टद्युम्नेनाप्यर्जुनंप्रतिसक्रोधंक्षात्रधर्मादिकथनपूर्वकंस्वकृतद्रोणवधस्यधार्मिकत्वकथनं ।
१९९	१९८	६९	सात्यकिनिष्ठुरभाषणरुष्टेनधृष्टद्युम्नेनसमर्मोद्घाटनंतद्गर्हणं । धृष्टद्युम्नजिघांसयागदामुद्यम्यापततःसात्यकेःश्रीकृष्णचोदितेनभीमेननिवारणं । सर्वेषां पुनर्युद्धोद्यमः।
२००	१९९	७१	अश्वत्थाम्नानारायणास्त्रप्रयोगः । अस्त्रतेजसापीड्यमानैःश्रीकृष्णवचनाद्यानावरोहणशस्त्रन्यासादिनाऽऽत्मरक्षणं । भीममात्रेशस्त्रधारणेनप्रतियुध्यमानेसतितन्मस्तकेऽस्त्रस्यप्रज्वलनं ।
२०१	२००	१३२	नारायणास्त्रावेष्टितेभीमेश्रीकृष्णार्जुनाभ्यांहस्ततःशस्त्रापकर्षणपूर्वकंरथादवरोपितेसत्यस्त्रस्यप्रशमनं । ततःसंकुलयुद्धं ।
२०२	२०१	१०५	नारायणास्त्रेविफलीकृतेपुनरश्वत्थाम्नाऽऽग्नेयास्त्रप्रयोगः । तस्यापिपार्थेन व्यर्थीकरणेदूयमानेनद्रौणिनाशस्त्रन्यासपूर्वकंरणाङ्गणान्निर्याणं । निर्गच्छताचतेनयदृच्छासमागतंव्यासंप्रतिनिजास्त्रवैफल्यकारणप्रश्नः । श्रीव्यासेनश्रीकृष्णार्जुनयोर्नरनारायणात्मकत्वे कथितेप्रतिनिवृत्तेनद्रौणिनासेनावहारः ।
२०३	२०२	१५९	इतरालक्षितंपुरतःस्वानुकूलंयुध्यमानंशूलपाणिंकंचनपुरुषप्रवरमवलोकयतापार्थेनसकइतियदृच्छासमागतं व्यासंप्रतिप्रश्नः । तेनतंप्रतितस्यपशुपतित्वोक्त्याशतरुद्रीयपठनेनसविस्तरंतद्गुणगणवर्णनं ।

इति पञ्चदशदिवसयुद्धं ॥ १५ ॥

समाप्तं नारायणास्त्रमोक्षपर्व ॥ ८ ॥

द्रोणपर्व च समाप्तं ॥ ७ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ कर्णपर्व ॥ ८ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणिनसन्ति ॥ अध्यायाः ॥ १०१ ॥ श्लोकाः ॥ ४९७५ ॥

+ औत्तराहपाठरीत्या १६- दि २२ तमान्ताअध्यायाअस्मिन्पाठे ५२ दि ६० तमाध्यायतयावर्तन्ते ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
			भावः । कर्णेनात्मश्लाघनपूर्वकंपार्थवधप्रतिज्ञातेतदसहमानेनशल्येनार्जुनप्रशंसनपूर्वकंकर्णोपालंभः ।
३२	३८	२६	कर्णेनखस्यार्जुनप्रदर्शकायतदभिमतपारितोषिकप्रदानप्रतिज्ञानं ।
३३	३९	३८	कर्णगर्वोक्तिमसहमानेनशल्येनतद्गर्हणं ।
३४	४०	५७	कर्णेनमर्मोद्घाटनपूर्वकंशल्यगर्हणं ।
३५	४१	८६	शल्येनकर्णप्रतिहंसकाकीयाख्यानकथनं ।
३६	४२	६३	कर्णेनशल्यंप्रतिस्वस्यपरशुरामात्तथाकुतश्चिद्ब्राह्मणाच्चशापप्राप्तिकथनं ।
३७	{ ४३ ४४ }	५६	कर्णेनसोपहासंशल्यगर्हणं ।
३८	४५	४६	कर्णशल्ययोर्वाक्कलहः । दुर्योधनेनतयोस्सान्त्वनं ।
३९	{ ४६ १-२ ४९-५७ ७४-८७ }	३८	कर्णशल्ययोःसंवादः । सेनाद्वयस्य परस्परमेलनं ।
४०	५७	२८	दुर्योधनेनसेनाप्रोत्साहनं । भीमेनदुर्योधनपराजयपूर्वकंगजानीकवधः ।
४१	{ ४६ ५-३७ }	५३	सेनाद्वयेव्यूहरचनावर्णनं ।
४२	४७	३४	संकुलयुद्धं ।
४३	४८	७९	तथा ।
४४	४९	११०	कर्णेनयुधिष्ठिरस्यपराजयपूर्वकमपहासः ।
४५	५०	६०	कर्णपराजित्यजिघांसोर्भीमस्यशल्येन हेतुकथनपूर्वकंनिषेधनं ।
४६	५१	८१	भीमकर्णयोर्युद्धं । भीमेनदुर्योधनानुजानांकतिपयानांवधः ।
४७	५२	४३	संकुलयुद्धं ।
४८	५३	४९	अर्जुनस्यसंशप्तकैर्युद्धं ।
४९	५४	४९	संकुलयुद्धं ।
५०	५५	४४	संकुलयुद्धं । अश्वत्थाम्नायुधिष्ठिरपराजयः ।
५१	{ ५६ १-११९ }	१२४	संकुलयुद्धं ।
५२	{ १६ १-३६ ५६ १२३ १३८ १६ ३७-५१ }	६८	संशप्तकैर्युध्यमानस्यपार्थस्याश्वत्थाम्नाऽऽह्वानं । तयोर्युद्धं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
५३	१७	२६	अर्जुनेनाश्वत्थामपराजयः ।
५४	१८	२५	अर्जुनेनदण्डदण्डधारयोर्वधः ।
५५	१९	६३	अर्जुनेनसंशप्तकानांवधः ।
५६	२०	४८	अश्वत्थाम्नापाण्ड्यपराजयः ।
५७	{ २१ १-४ ५८* ४५ ५२ ५९ १-३० }	४६	संकुलयुद्धं ।
५८	{ ५९ ३१-६७ }	३९	अर्जुनस्यद्रौणिग्रस्तधृष्टद्युम्नरक्षणपूर्वकंद्रौणिंनिर्जित्यसंशप्तकान्प्रतिगमनं ।
५९	{ २१ १०-४० }	३४	संकुलयुद्धं ।
६०	२२	३०	गजयुद्धं । संकुलयुद्धं ।
६१	{ ६० १-२२ }	२३	श्रीकृष्णेनार्जुनंप्रतिकुरूणांयुधिष्ठिरग्रहणोद्यमकथनं ।
६२	{ ६० २३-९२ }	७५	श्रीकृष्णेनार्जुनंप्रतियुधिष्ठिरस्यकर्णेन पराभवकथनपूर्वकंकर्णयुद्धप्रदर्शनं । तथाभीमसेनयुद्धप्रदर्शनं ।
६३	{ ६१ १-३३ }	३७	रणायराज्ञांद्वन्द्वीभावः । कर्णेनशिखण्डिपराजयः । धृष्टद्युम्नदुश्शासनयोर्युद्धं ।
६४	{ ६१ ३४-७४ }	४३	संकुलयुद्धं ।
६५	६२	३८	तथा ।
६६	६३	३८	कर्णबाणपीडितस्ययुधिष्ठिरस्यविश्रमायस्वशिबिरप्रवेशः ।
६७	६४	६५	पार्थेनाश्वत्थाम्निपराजितेकर्णेनभार्गवास्त्रप्रयोगात्पाण्डवसेनापीडनं ।
६८	६५	२९	कर्णबाणव्यथापनोदाययुधिष्ठिरंशिबिरगतंविज्ञायशत्रुनिग्रहेभीमंनियोज्य-अर्जुनेनसहश्रीकृष्णस्ययुधिष्ठिरसमीपगमनं ।
६९	६६	५२	युधिष्ठिरेणात्मदिदृक्षयास्वशिबिरमुपागतौश्रीकृष्णार्जुनौदृष्ट्वापार्थेनकर्णहननभ्रमेणतत्प्रशंसनं ।
७०	६७	२३	अर्जुनेनस्वयुद्धानुवादपूर्वकंयुधिष्ठिरंप्रतिकर्णवधप्रतिज्ञानं ।
७१	६८	३४	कर्णस्यामारणज्ञानाद्रुष्टेनयुधिष्ठिरेणा-

* झ. पाठे ५८ शेऽध्याये ९-४१ पर्यंतंविद्यमानाःश्लोकास्तस्मिन्नेवपाठे १९ शेऽध्यायेनपुनरुक्तीकृताः ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
			र्जुनंप्रतिगर्हणपूर्वकंश्रीकृष्णकरेगाण्डीवदानचोदना ।
७२	६९	८८	युधिष्ठिरवधोद्यतमर्जुनंप्रतिश्रीकृष्णेन तत्कारणप्रश्नेतेनतन्निवेदनं । श्रीकृष्णेनवधप्रतिनिधित्वेनयुधिष्ठिराधिक्षेपविधानं ।
७३	७० (१-४१)	५२	युधिष्ठिराधिक्षेपादात्मवधोद्यतंपार्थंप्रतिश्रीकृष्णेनतत्प्रतिनिधितयाआत्मप्रशंसनचोदना । अर्जुनेनात्मप्रशंसनानन्तरंयुधिष्ठिरक्षमापणं ।
७४	७० (४२-६०)	१७	अर्जुनेनकृतावमानाद्वनंयियासोर्युधिष्ठिरस्यश्रीकृष्णेनपरिसान्त्वनं ।
७५	७१	४३	अर्जुनेनस्वावमानितस्ययुधिष्ठिरस्यप्रसादनं । तथायुधिष्ठिराग्रेकर्णवधप्रतिज्ञानं ।
७६	७२	३३	कर्णेनसहयोद्धुंनिर्गच्छतोऽर्जुनस्यशुभनिमित्तप्रादुर्भावः । श्रीकृष्णेनार्जुनस्यप्रोत्साहनं ।
७७	७३	१२९	श्रीकृष्णेनार्जुनंप्रतिभीष्मादियुद्धनिधनप्रकारानुवादपूर्वकंतेषांवधेतस्यैवमुख्यकारणत्वकथनं । तथाबाल्यात्प्रभृतिदुर्योधनापनयानुस्मारणपूर्वकंसर्वत्रकर्णस्यैवमूलतयामहापराधित्वद्योतनेनतस्यावश्यंहननविधानं ।
७८	७४	५५	अर्जुनेनश्रीकृष्णाग्रेकर्णवधानन्तरभाव्यर्थानुवर्णनपूर्वकंतद्वधप्रतिज्ञा ।
७९	७५	१७	द्वन्द्वयुद्धं ।
८०	७६	४३	भीमसेनविशोकयोस्संवादः ।
८१	७७	७७	पार्थपराक्रमवर्णनं । भीमेनशकुनेः पराजयः ।
८२	७८	६४	कर्णपराक्रमवर्णनं ।
८३	७९	९८	पार्थचोदनयाश्रीकृष्णेनकर्णसमीपंप्रतिरथप्रापणं । शल्येनकर्णप्रोत्साहनं। कर्णेनपार्थप्रशंसनपूर्वकंतद्वधप्रतिज्ञा । संकुलयुद्धं ।
८४	८०	३२	संकुलयुद्धं ।
८५	८१	६१	तथा ।
८६	८२	४३	संकुलयुद्धं । भीमदुश्शासनयोःसमागमः । संवादश्च ।
८७	८३ (१-३५)	३५	भीमेनराज्ञांसमक्षंदुश्शासनवक्षोविदारणं । तथारक्तपानं ।
८८	८३ (३६-५२) ८४ (१-४२) ८५ (१-४)	५५	भीमेनदुश्शासनंप्रति"पुनर्गौरितिगौरिति"प्रतिनर्तनं । तथादुश्शासनानुजानांकतिपयानांवधः । दुश्शासनादिवधाद्बिभ्यतःकर्णस्यशल्येनप्रोत्साहनं । वृषसेनेननकुलपराजयः ।
८९	८५ (५-२३)	१९	संकुलयुद्धं ।
९०	८५ (२४-३९)	१५	अर्जुनेनकर्णसूनोर्वृषसेनस्यवधः ।
	८६	२४	अर्जुनंप्रतिश्रीकृष्णवाक्यं ।
९१	८७ (१-६५)	६६	रणायकर्णार्जुनयोःसमागमः । तदवलोकनायदिविदेवगन्धर्वादीनांसमागमः । देवासुरादीनांकर्णार्जुनसमाश्रयणेनद्वैधीभावः ।
९२	८७ (६६-८८)	३१	कर्णार्जुनसमाश्रयाल्लोकक्षयभीरुणाप्रजापतिनाब्रह्माणंप्रत्युभयोस्साम्येन जयप्रार्थना । इन्द्रेणार्जुनस्यैवजयेप्रार्थितेब्रह्मेशानाभ्यांतदङ्गीकारेदेवैःपुष्पवर्षणं ।
९३	८७ (८९-११७)	२८	शल्यकर्णयोःसँल्लापः । कर्णार्जुनयोस्सँल्लापः । अर्जुनेनश्रीकृष्णंप्रतिस्वसामर्थ्यकथनं ।
९४	८८	४६	कर्णार्जुनयोर्युद्धारंभः । द्रौणिनादुर्योधनायहिताख्यानं । तेनतदनादृत्य रणायसेनानियोजनं ।
९५	८९ (१-४२)	३१	रणेकर्णस्यार्जुनसाम्यमसहमानेनभीमेनपार्थप्रोत्साहनं ।
९६	८९ (४२-९१)	४१	कर्णेयुधिवर्धमानेश्रीकृष्णेनार्जुनप्रोत्साहनं । ततोऽर्जुनेनस्वसामर्थ्यप्रकाशनं ।
९७	९०	१०९	रणेहीयमानेनकर्णेनार्जुनस्यशिरोलक्षीकृत्यनागास्त्रप्रयोगः । श्रीकृष्णेन पार्थरथेपादनिपीडनेनधरण्यांकिंचिन्निमज्जितेनागास्त्रेणशिरोवर्जंपार्थकिरीटमात्रापहारः । कर्णस्यरथचक्रेविप्रशापाद्धरण्यांनिमग्नेतदुद्दिधीर्षयातेनपार्थंप्रतिमुहूर्तमयुद्धप्रार्थना ।
९८	९१	७२	पार्थायधर्मानुवादकंकर्णंप्रतिश्रीकृष्णेनतत्कृतदुष्कृतानुस्मारणपूर्वकंमर्मोद्घाटनं। कर्णेनस्वबाणाभिहतिनिर्विण्णेऽर्जुनेतदन्तरेरथादवरुह्यतच्चक्रोद्धर-

* अयमध्यायोदाक्षिणात्यकोशेषुनास्ति ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
			णोद्यमः । तदन्तरेश्रीकृष्णचोदनया पार्थेनकर्णशिरश्छेदः ।
९९	९२ (१-१५) ९४ (१-३२)	४८	शल्येनकर्णमारणाद्व्याकुलमनसोदुर्योधनस्यसमाश्वासनं । तथातंप्रतिरणाङ्कणवर्णनं । देवगन्धर्वादीनांस्वस्वस्थानगमनं ।
	९३	६०	कर्णवधानन्तरंकिमासीदितिधृतराष्ट्रप्रश्नः । पलायमानंस्वसैन्यंदृष्ट्वास्वसारथिंप्रतिदुर्योधनेनप्रगल्भोक्तिः । भीमेनपंचविंशतिसहस्रसैनिकानांवधः । द्रवतांसैनिकानांदुर्योधनेनपरावर्तनं ।
१००	९४ (३३-६८)	३[illegible]	मृतस्यकर्णस्यवर्णनं । कर्णवधानन्तरं श्रीकृष्णार्जुनयोर्युधिष्ठिरसमीपगमनं ।
१०१	९५ ९६		कर्णवधानन्तरंदुर्योधनस्यशिबिरगमनं । पाण्डवानांस्वशिबिरप्रवेशः । युधिष्ठिरेणश्रीकृष्णार्जुनप्रशंसनं । श्रीकृष्णयुधिष्ठिरसंवादः ।

अयमध्यायो दाक्षिणात्यकोशेषुनास्ति ।

इति सप्तदशदिवसयुद्धं ॥ १७ ॥

कर्णपर्व संपूर्ण ॥ ८ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ शल्यपर्व ॥ ९ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ६६ ॥ श्लोकाः ॥ ३५९४ ॥

* अयमध्यायो दक्षिणात्यकोशेपुनास्ति ।

समाप्तं ह्रदप्रवेशपर्व ॥ २ ॥

अथ गदायुद्धपर्व ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ११ ॥

(५६–६६) ॥ श्लोकाः ॥ ६१५ ॥

इत्यष्टादशदिवसयुद्धं ॥ १८ ॥

समाप्तं गदायुद्धपर्व ॥ ३ ॥

शल्यपर्व च संपूर्णं ॥ ९ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ सौप्तिकपर्व ॥ १० ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ २ ॥ अध्यायाः ॥ १८ ॥ श्लोकाः ॥ ८१५ ॥

समाप्तमैषीकपर्व ॥ २ ॥ सौप्तिकपर्व च संपूर्णम् ॥ १० ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ स्त्रीपर्व ॥ ११ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ २७ ॥ श्लोकाः ॥ ८०७ ॥

+ अयं श्लोकद्वयाधिकएकोध्यायःऔत्तराहपाठेदृश्यते ।

श्राद्धपर्व समाप्तं ॥ ३ ॥ स्त्रीपर्व च समाप्तं ॥ ११ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ शान्तिपर्व ॥ १२ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ३७५ ॥ श्लोकाः ॥ १५१५१ ॥

अथ राजधर्मपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ १३० ॥ (१-१३०) ॥ श्लोकाः ॥ ५०९३ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
६८	६९ / १-६९	९२	राजनीतिकथनं
६९	६९ / ७१-१०५	३२	युगचतुष्टयगुणनिरूपणं ।
७०	७०	१४	राजनयानुवर्णनं ।
७१	७१	३३	राजधर्मकथनं ।
७२	७२	२८	ब्राह्मणस्यश्रैष्ठ्योपपादनपूर्वकंचातुर्वर्ण्यधर्मकथनं ।
७३	७३	७०	पुरोहितलक्षणं । ऐलकश्यपसंवादः ।
७४	७४	२५	मुचुकुन्दचरित्रं । क्षत्रस्यब्रह्माधीनत्वं ।
७५	७५	३८	राज्यस्वीकारेअधर्माशङ्किनंयुधिष्ठिरं प्रतिभीष्मेणतस्यधार्मिकत्वसमर्थनेन- तद्विधानं ।
७६	७६	२७	ब्राह्मणानांनिषिद्धकर्मकथनं । राजधर्मकथनं ।
७७	७७	४२	केकयराजोपाख्यानं ।
७८	७८	४४	ब्राह्मणादीनामापद्धर्मकथनं ।
७९	७९	२१	ऋत्विग्लक्षणादि ।
८०	८०	४२	मित्रामित्रलक्षणं ।
८१	८१	३१	कृष्णनारदसंवादानुवादः ।
८२	८२	७३	कालकवृक्षीयोपाख्यानं ।
८३	८३	५७	मन्त्र्यादिलक्षणं ।
८४	८४	११	इन्द्रबृहस्पतिसंवादः ।
८५	८५	३४	अमात्यलक्षणं ।
८६	८६	३४	पुरलक्षणं ।
८७	८७	४०	राष्ट्रगुप्तिप्रकारः ।
८८	८८	३३	प्रजाभ्यःकरग्रहणादिप्रकारः ।
८९	८९	२८	राजनीतिः ।
९०	९०	४१	उचथ्यमान्धातृसंवादः ।
९१	९१	६०	तथा ।
९२	९२	१९	वामदेववसुमनस्संवादः ।
९३	९३	४१	तथा ।
९४	९४	२६	तथा ।
९५	९५	२६	युद्धधर्मकथनं ।
९६	९६	२४	राजधर्माः ।
९७	९७	३२	युद्धस्यधर्म्यत्वं ।
९८	९८	७७	सुदेवस्ययुद्धेनदेवलोकप्राप्तिप्रतिपादकेन्द्रांबरीषसंवादः ।
९९	९९	१८	जनकराजेनस्वयोधानांस्वर्गनरकप्रदर्शनं ।
१००	१००	५१	युद्धकरणप्रकारः ।
१०१	१०१	२१	योधलक्षणं ।
१०२	१०२	४१	सेनायाजयचिह्नानांराजनीतेश्चकथनं ।
१०३	१०३	५३	शत्रुजयोपायादिप्रतिपादकेन्द्रबृहस्पतिसंवादः ।
१०४	१०४	५८	कौसल्यकालकवृक्षीयसंवादः ।
१०५	१०५	२३	राज्ञांशत्रुजयोपायप्रतिपादककौसल्यकालकवृक्षीयसंवादः ।
१०६	१०६	२८	कालकवृक्षीयनिर्देशेनकौसल्यस्यपुनाराज्यप्राप्त्यादिकथनं ।
१०७	१०७	३८	गणवृद्धिप्रकारादिकथनं ।
१०८	१०८	३३	मातापितृगुरुमहिमानुवर्णनं ।
१०९	१०९	३४	सत्यानृतविवेचनं ।
११०	११०	३४	दुर्गातितरणोपायः ।
१११	१११	९०	सौम्यासौम्यपरीक्षार्थंव्याघ्रगोमायुचरित्रं ।
११२	११२	२१	अलसतायाअनर्थहेतुत्वेउष्ट्रचरित्रकथनं ।
११३	११३	१४	बलवच्छत्रुवशीकरणेविनयस्योपायतायांदृष्टान्ततयासरित्सागरसंवादानुवादः ।
११४	११४	२१	सभायांदुष्टदुर्भाषणेततितिक्षायागुणत्वप्रतिपादनं ।
११५	११५	२३	राज्ञांसहायसंपादनस्यावश्यकत्वं ।
११६	११६	२४	केनचिन्मुनिवरेणद्वीपिनोबिभ्यतः स्वीयशुनःद्वीपीकरणादि ।
११७	११७	३४	एवंशरभीकृतस्यशुनोदुष्टभावंविज्ञाय तेनमुनिनापुनस्तस्यश्वभावप्रापणं ।
११८	११८	४६	सचिवादिगुणवर्णनं ।
११९	११९	२०	भृत्यानांस्वस्वपदेस्थापनं । भृत्यलक्षणं ।
१२०	१२०	५६	प्रजापालनप्रकारः ।
१२१	१२१	६०	
१२२	१२२	८५	वसुहोममान्धातृसंवादमुखेनदण्डोत्पत्त्यादिकथनं ।
१२३	१२३	२५	कामन्दारिष्टसंवादमुखेनधर्मत्यागिनःप्रायश्चित्तकथनं ।
१२४	१२४	७१	इन्द्रप्रह्लादकथानुवादमुखेनशीलस्य धर्मादिकारणत्वप्रतिपादनं ।
१२५	१२५	१९	ऋषभसुमित्रचरितारंभः । मृगयासक्तेनसुमित्रेणमृगानुधावनं ।
१२६	१२६	१९	तापसैःस्वाश्रममुपागतस्यसुमित्रस्य

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
			पूजनं । तेनतान्प्रत्याशान्तरिक्षयोर्ज्यायस्त्वंकिमितिप्रश्नः ।
१२७	१२७	२६	तत्प्रश्नस्योत्तरंवक्तुंऋषभनाम्नाऋषिणास्वस्यतनुनामकमहर्षिणासहजातस्यसंवादस्यानुवादः । नष्टपुत्रान्वेषणायवनमुपागतेनवीरद्युम्नेनराज्ञातनुं प्रतिआशायाज्यायःकिमितिप्रश्नः ।
१२८	१२८	२८	तेनमुनिनातंप्रतिदुर्लभवस्तुनःकृशतरायाश्चप्रतिपादनं ।
१२९	१२९	११	यमेनगौतमंप्रतिमातापित्रोःपरिचर्यायास्तदृणापनोदनोपायत्वकथनं ।
१३०	१३०	५१	राज्ञाब्रह्मस्ववर्जंआपदिप्रजापीडनेनापिकोशवृद्धेरवश्यंकर्तव्यत्वं ।

समाप्तं राजधर्मपर्व ॥ १ ॥

अथापद्धर्मपर्व ॥ २ ॥ अध्यायाः ॥ ४२ ॥

(१३१–१७२) ॥ श्लोकाः ॥ १६५५ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१३१	१३१	१४	आपदिराज्ञासर्वस्वत्यागेनाप्यात्मनो रक्षणीयत्वं ।
१३२	१३२	२२	ब्राह्मणानामापदिराज्ञाऽसाधुजनधनापहारेणापितद्रक्षणस्यकरणीयत्वं ।
१३३	१३३	२०	राज्ञायथाकथंचित्कोशवृद्धेःकर्तव्यत्वं। दस्युभिरापद्यपिसावशेषंपरस्वापहरणस्यधर्म्यत्वोक्तिः ।
१३४	१३४	१७	बलप्रशंसनं । पापकारिणांतत्परिहारोपायकथनं ।
१३५	१३५	२६	दस्युभावेपिशास्त्रानुसारिणःपरलोकप्राप्तौदृष्टान्ततयाकापव्यचरितोपन्यासः ।
१३६	१३६	११	कोशवृद्ध्यर्थमपहार्यानपहार्यधनविवेचनं ।
१३७	१३७	२४	अनागतापत्प्रतिविधानेदृष्टान्ततयामत्स्योपाख्यानकथनं ।
१३८	१३८	२२०	आपदिशत्रुणापिसंधिकरणविषयेदृष्टान्ततयामार्जारमूषिककथा ।
१३९	१३९	११४	पूजनीब्रह्मदत्तसंवादः ।
१४०	१४०	७१	शत्रुंतपायभारद्वाजोक्तापद्धर्मः ।
१४१	१४१	१०४	आपदिअभक्ष्यभक्षणेनापिआत्मरक्षणकरणेदृष्टान्ततयाविश्वामित्रश्वपचसंवादः ।
१४२	१४२	३८	राज्ञाब्राह्मणवर्जंदण्डेनप्रजापालनकरणेशुक्रमतानुवादः ।
१४३	१४३	३३	शरणागतरक्षणेमुचुकुन्दंप्रतिभार्गवोक्तव्याधकपोतोपाख्यानं ।
१४४	१४४, १४५	३०	व्याधकपोतोपाख्यानं ।
१४५	१४६	२६	तथा ।
१४६	१४७	११	तथा ।
१४७	१४८	१२	तथा ।
१४८	१४९	२०	तथा ।
१४९	१५०	१९	अबुद्धिपूर्वकब्रह्महत्याप्रायश्चित्तप्रश्नः। जनमेजयस्याबुद्धिपूर्वकब्रह्महत्याप्राप्तिः । शौनकेनस्वपादयोःप्रणमतोजनमेजयस्यगर्हणं ।
१५०	१५१	२२	शौनकेनतदीयब्रह्महत्यापनोदनाङ्गीकारः ।
१५१	१५२	३९	शौनकेनजनमेजयस्याश्वमेधयाजनेनतदीयब्रह्महत्यापनोदनं ।
१५२	१५३	१२४	वैदिशनाम्निनगरेकेषुचिद्ब्राह्मणेषुमृतबालंश्मशानमुपनीयगृध्रजम्बुकवचनैर्डोलायमानमानसतयाचिन्तयत्सु तत्रयदृच्छयासमागतेनपरमेश्वरेण पार्वतीचोदनयामृतबालकोज्जीवनं ।
१५३	१५४	२१	बलवतिरिपौवैरमुत्पादितवताकर्तव्यविषयेनिदर्शनतयाशाल्मलिपवनसंवादकथनं ।
१५४	१५५	१८	तथा ।
१५५	१५६, १५७	३५	तथा ।
१५६	१५८	३४	लोभादीनामनर्थहेतुत्वं । सत्सङ्गस्य लोभादिजयोपायत्वं ।
१५७	१५९	१४	अज्ञानलक्षणं ।
१५८	१६०	३८	दमप्रशंसा ।
१५९	१६१	१३	तपोनिरूपणं ।
१६०	१६२	२६	सत्यप्रशंसनं ।
१६१	१६३	२१	लोभादिनिरूपणं ।
१६२	१६४	१३	नृशंसलक्षणादि ।
१६३	१६५	८०	यज्ञाद्यर्थंसंपादनीयद्रव्यविवेचनं । तथापापविशेषाणांप्रायश्चित्तविशेषकथनं ।
१६४	१६६	८९	खड्गोत्पत्तिकथनं ।
१६५	१६७	५१	स्वस्वाभिमतार्थकथनायचोदितैर्विदुरार्जुनभीमसेनैःक्रमेणधर्मार्थकामेष्वभिष्टुतेषुयुधिष्ठिरेणमोक्षप्रशंसनं ।

† झपुस्तके २२८ तमी अध्यायसङ्ख्या प्रमादात्त्रुटिता वर्तते ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
२४६	२४१	३६	योगस्वरूपादिनिरूपकशुकव्याससंवादः ।
२४७	२४२	२१	विद्याकर्मस्वरूपादिनिरूपकव्यासवाक्यं ।
२४८	२४३	३०	ब्रह्मचर्याश्रमधर्माः ।
२४९	२४४	२९	गृहस्थधर्मप्रतिपादकव्यासवाक्यानुवादः ।
२५०	२४५	३०	वनस्थधर्मप्रतिपादकव्यासवाक्यं ।
२५१	२४६	३६	तुरीयाश्रमधर्मप्रतिपादकव्यासवाक्यं।
२५२	२४७	२३	कठवल्ल्यर्थप्रतिपादकव्यासवाक्यं ।
२५३	२४८	२५	अध्यात्मविषयकव्यासवाक्यं ।
२५४	२४९	२४	ज्ञानादिसाधनप्रतिपादकव्यासवाक्यं।
२५५	२५०	१४	ज्ञानादिप्रशंसापरव्यासवाक्यं ।
२५६	२५१	२५	ज्ञानोपायादिप्रतिपादकव्यासवाक्यं ।
२५७	२५२	२४	साधनसामग्रीप्रतिपादकव्यासवाक्यं ।
२५८	२५३	१२	आकाशादिभूतगुणप्रतिपादकव्यासवाक्यं ।
२५९	२५४	१५	योगिप्रशंसापरव्यासवाक्यं ।
२६०	२५५	१५	कामादिशक्तिप्रतिपादनपूर्वकंतज्जयोपायकथनं ।
२६१	२५६	१३	पृथिव्यादिभूतगुणप्रतिपादकव्यासवाक्यं ।
२६२	२५७	२१	नारदाकंपनसंवादः । स्थाणुप्रजापतिसंवादः ।
२६३	२५८	२२	स्थाणुवचनाद्ब्रह्मणालोकदाहककोपाग्नेरन्तर्नियमनं । तथास्वचक्षुरादीन्द्रियेभ्योजातांमृत्युदेवींप्रतिप्रजासंहारेनियोजनं ।
२६४	२५९	४३	नारदेनमृत्युब्रह्मसंवादानुवादपूर्वकमकम्पनस्यपुत्रशोकापनोदनं ।
२६५	२६०	२७	धर्मलक्षणं ।
२६६	२६१	२०	युधिष्ठिरेणभीष्मंप्रतिधर्मप्रामाण्याक्षेपः ।
२६७	२६२	५१	जाजलिचरित्रकथनारंभः । धार्मिकंमन्येनजाजलिनाखेचरकृतावज्ञयातुलाधारसमीपगमनं ।
२६८	२६३	५५	तुलाधारेणजाजलयेधर्मरहस्योपदेशः।
२६९	२६४	४२	तथा ।
२७०	२६५	२७	जाजलितुलाधारसंवादः ।
२७१	२६६	१५	हिंसात्यागपूर्वकंशरीराविरोधेनधर्माचरणचोदना ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
२७२	२६७	७८	चिरकार्युपाख्यानं ।
२७३	२६८	३६	प्रजापालनप्रकारप्रतिपादकद्युमत्सेनसत्यवत्संवादः ।
२७४	२६९	४३	फलानिच्छयायज्ञादेःकर्तव्यताप्रतिपादकगोकपिलसंवादः ।
२७५	२७०	६८	तथा ।
२७६	२७१	४८	तथा ।
२७७	२७२	५६	धर्मार्थकामेषुधर्मस्यैवज्यायस्त्वप्रतिपादककुण्डधारचरित्रं ।
२७८	२७३	२०	हिंसाहेतुतयायज्ञस्याप्यप्राशस्त्यप्रतिपादकनारदवचनं ।
२७९	२७४	२४	धर्माचरणस्यश्रेयस्साधनत्वं ।
२८०	२७५	१९	मोक्षोपायः ।
२८१	२७६	३८	भूतोत्पत्तिविनाशादिप्रतिपादकदेवलनारदसंवादः ।
२८२	२७७	१४	तृष्णात्यागस्यसुखसाधनताप्रतिपादकजनकमाण्डव्यसंवादानुवादः ।
२८३	२७८	४०	कालस्यद्रुततरपातितयासद्यस्साधनस्यसंपादनीयत्वेप्रमाणतयापितृपुत्रसंवादः ।
२८४	२७९	२३	मोक्षसाधनप्रतिपादकहारीतगीता ।
२८५	२८०	३४	वृत्रगीता ।
२८६	२८१	७०	वृत्रायसनत्कुमारोक्तविष्णुमाहात्म्यं ।
२८७	२८२	४४	शक्रवृत्रयुद्धवर्णनं ।
२८८	२८३	६६	वृत्रासुरवधः ।
२८९	२८४	६३	दक्षयज्ञेभागालाभेनरुष्टस्यरुद्रस्यललाटतटोद्गतस्वेदादग्निरूपज्वरोत्पत्तिः । ब्रह्मवचनाद्रुद्रेणज्वरस्यपृथिव्यादिषुविभजनं ।
२९०	२८५	२०८	वीरभद्रेणदक्षयज्ञध्वंसः । दक्षकृतस्तुत्याप्रसन्नेनरुद्रेणदक्षायवरदानं ।
२९१	२८६	४६	भीष्मेणयुधिष्ठिरंप्रत्यध्यात्मकथनं ।
२९२	२८७	२१	ज्ञानस्यदुःखादिनिवर्तकत्वप्रतिपादकनारदसमङ्गसंवादः ।
२९३	२८८	५९	श्रेयस्साधनानांकथनं ।
२९४	२८९	४७	मुक्तिसाधनप्रतिपादकसगरारिष्टनेमिसंवादः ।
२९५	२९०	३९	शुक्राचार्यचरित्रकथनं ।
२९६	२९१	२६	श्रेयस्साधनप्रतिपादकपराशरगीता ।
२९७	२९२	२३	तथा ।
२९८	२९३	२३	यथाविभवशक्तिधर्माचरणस्यश्रेयस्साधनताप्रतिपादकपराशरगीता ।

समाप्तं मोक्षधर्मपर्व ३ ॥ शान्तिपर्व च संपूर्णम् ॥ १२ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथानुशासनपर्व ॥ १३ ॥

अत्रावान्तरपर्वणी ॥ २ ॥ अध्यायाः ॥ २७४ ॥ श्लोकाः ॥ ११९०७

अथ दानधर्मपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ २७२ ॥

(१–२७२) ॥ श्लोकाः ॥ ११०२० ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१	१	८४	युधिष्ठिरेणभीष्मंप्रतिपुनःशमादिकथनप्रार्थना । भीष्मादिनिधनेस्वस्यैव हेतुत्वबुद्ध्यास्वोपालम्भनपूर्वकंशोचन्तंयुधिष्ठिरंप्रतिभीष्मेणजीवस्यकर्मण्यस्वातन्त्र्यमभिधायतन्निदर्शनतयालुब्धगौतमीसंवादानुवादः ।
२	२	११२	गार्हस्थ्याश्रयणेनातिथिसत्कारस्यश्रेयस्साधनतायांदृष्टान्ततयासुदर्शनोपाख्यानकथनं ।
३	२७	३०	ब्राह्मण्यस्यक्षत्रियादिदौर्लभ्येदृष्टान्ततयामतङ्गोपाख्यानकथनं । तत्रेन्द्रमतङ्गसंवादः ।
४	२८	१६	मतङ्गेनब्राह्मण्यप्राप्तयेतपश्चरणं । तं प्रतीन्द्रेणब्राह्मण्यस्यदुर्लभत्वोक्तिः ।
५	२९	२८	पुनरपितपस्यतेमतङ्गायेन्द्रेणब्राह्मण्यस्यदुष्प्रापत्वकथनपूर्वकमितराभीष्टदानं ।
६	३	१९	युधिष्ठिरेणभीष्मंप्रतिविश्वामित्रचरित्रानुवादपूर्वकंतस्यब्राह्मण्यप्राप्तिहेतुप्रश्नः ।
७	४	६२	भीष्मेणयुधिष्ठिरंप्रतिविश्वामित्रोत्पत्तिप्रकारकथनेनैवब्राह्मण्यप्राप्तिप्रकारकथनं ।
८	३०	६७	वीतहव्यस्यब्राह्मण्यप्राप्तिः ।
९	६	५१	पुरुषकारस्यप्राबल्येवसिष्ठब्रह्मसंवादः ।
१०	७	३०	शुभाशुभकर्मफलं ।
११	५	३२	शुकवासवसंवादानुवादेनानृशंस्यप्रशंसनं ।
१२	८	३२	ब्राह्मणप्रशंसनं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१३	+	५	क्रोधस्यातिथेश्चक्रमेणनिंदाप्रशंसनपरवेदचतुष्टयसंवादः ।
१४	+	६	ब्राह्मणानांपतिव्रतानांचमहिमप्रतिपादकेन्द्राग्न्यादिसंवादः ।
१५	+	१२	भगवन्महिमप्रतिपादकव्यासवासुदेवसंवादः ।
१६	+	८	भगवन्महिमप्रतिपादकव्यासवचनं ।
१७	+	५	भक्तिश्रद्धादीनांमुक्तिसाधनताप्रतिपादकव्यासवाक्यं ।
१८	+	१२	श्रीकृष्णमहिमप्रतिपादकव्यासमद्रराजसंवादः ।
१९	+	८	श्रीकृष्णेनभीष्मंप्रतियुधिष्ठिरायगरुडोपाख्यानकथनचोदना ।
२०	+	२२	कश्यपेनस्वभार्ययोःकद्रूविनतयोःक्रमेणपुत्रसहस्रतद्द्वयलाभरूपवरदानं । विनतयाएकाण्डभेदनं । असमग्रतयाजातेनारुणेनमात्रेदासीभवनरूपशापदानं ।
२१	+	१५	गरुडोत्पत्तिः । कद्रूविनतयोरुच्चैश्श्रवोवालरूपविषयेविवादः । पराजितायादासीभावरूपपणबन्धः ।
२२	+	१०	कद्र्वास्वपुत्रान्प्रत्युच्चैःश्रवोवालस्यनैल्यसंपादनचोदना ।
२३	+	१५	कद्र्वास्ववचनतिरस्कारिणःकांश्चनस्वपुत्रान्प्रतिजनमेजयसत्रेनिधनरूपशापदानं । कैश्चनसर्पैर्वालस्यनैल्यसंपादनं । हयवालेनैल्यदर्शिन्याविनतयास्वस्यकद्रूदासीभवनाङ्गीकरणं ।
२४	+	२३	नारदेनगरुडंप्रतिविनतायाःकद्रूदास्यनिवेदनं । गरुडेनकद्रूंप्रतिस्वमातुर्दास्यान्मोचनयाचना । कद्र्वागरुडंप्रत्यमृतानयनेमातुर्दास्यान्मोचनोक्तिः ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
२५		२८	गरुडेनस्वपितरिअमृताहरणायस्वगमननिवेदनं । कश्यपेनतंप्रतिगजकच्छपभक्षणपूर्वकममृताहरणचोदना ।
२६	+	३७	गरुडेनचरणाभ्यांगजकच्छपग्रहणं । तेनतयोर्भक्षणायनैमिशारण्यस्थमहातरुशाखायांवेगान्निपतनं । स्वनिपतनमात्रेणभज्यमानशाखाया अधोभागेलंबमानमुनिगणावलोकनात्तुण्डेनतच्छाखाग्रहणपूर्वकंतस्यपुनरुत्पतनं । तेनसमुद्रान्तेशाखाविसर्जनेनतन्निवासिनांकुविन्दानांहननं ।
२७	+	१४	गरुडेनशैलाग्रेउपविश्यगजकच्छपभक्षणं । ततःस्वर्गेऽमृतसमीपंगतेन तेनतत्रपरितोज्वलदग्निदर्शनभयाद्ब्रह्माणंप्रतितच्छमनोपायप्रश्नः । ब्रह्मणातंप्रतिनवनीतप्रक्षेपेणाग्निसंशामनचोदना ।
२८		२३	गरुडेननवनीतप्रक्षेपेणमन्दीभूताग्न्युल्लङ्घनपूर्वकममृतरक्षिणांपक्षप्रहारेण निराकरणं । तथाऽमृतमाहृत्यवियतिसमुत्पतनं । गरुडोपरिइन्द्रेणवज्रायुधपातनं ।
२९		२२	गरुडेनकद्रूंप्रत्यमृतनयनकथनं । तयाविनतायादास्यान्मोचनं । गरुडेनेन्द्रायपुनरमृतप्रत्यर्पणं ।
	९	२८	भीष्मेणयुधिष्ठिरंप्रतिब्राह्मणायप्रतिश्रुतार्थाप्रदानस्यानर्थहेतुतायांदृष्टान्ततयासृगालवानरसंवादानुवादः ।
३१	१०	७५	शूद्रोपदेशस्यानर्थहेतुतायांदृष्टान्ततयामुनिशूद्रयोःकथा ।
३२	११	२४	महालक्ष्म्यारुक्मिणींप्रतिस्वावासस्थलनिर्देशः ।
३३	+	२५	कृतघ्नस्यप्रायश्चित्तविषयेदृष्टान्ततयावत्सनाभमुनिचरित्रं ।
३४	१२	५४	स्त्रीपुंसयोःसमायोगेस्त्रियाएवसुखाधिक्येसंवादतयाभङ्गास्वनोपाख्यानकथनं ।
३५	१३	७	मनोवाक्कायरूपकरणैर्दुष्कर्मपरित्यागनेकरणस्यभगवत्प्रसादनहेतुत्वोक्तिः ।
३६		६५	युधिष्ठिरेणभीष्मंप्रतिस्वेनश्रुतान्धर्माननूद्यप्राणिनांसांसारिकदुःखानुवर्णनपूर्वकंस्वस्यसंसारनिर्वेदनिदर्शनेनपुनर्विस्तरेणवैष्णवधर्मकथनप्रार्थना ।
३७	+	१८	ब्राह्मणादिसर्वजगतामनित्यत्वकथनपूर्वकंनारायणस्यनित्यत्वकथनेनतदुपासनविधानं ।
३८	+	६५	तत्वसृष्ट्यादिप्रतिपादकनारदसनत्कुमारसंवादानुवादः ।
३९	+	३८	प्रलयप्रकारः ।
४०	+	७९	ब्रह्मणादेवान्प्रतिनारायणमहिमप्रतिपादकगरुडकश्यपसंवादानुवादः ।
४१	+	४४	गरुडस्यबदरीनारायणानुगमनादिप्रतिपादकगरुडमुनिगणसंवादानुवादः ।
४२	+	६८	श्रीनारायणमहिमप्रतिपादकगरुडमुनिगणसंवादः ।
४३	+	७३	बदरीनारायणेनगरुडंप्रतिस्वमहिमोक्तिः । गरुडेनमुनिगणान्प्रतिस्वानुभूतनारायणमहिमोक्तिः ।
४४	+	१२	सुपर्णोपाख्यानसमापनं ।
४५	१४	४१७	श्रीकृष्णेनभीष्मनियोगाद्युधिष्ठिरंप्रतिमहादेवमहिमकथनं ।
४६	१५	११	श्रीकृष्णेनपार्वतीपरमेश्वराभ्यांस्वस्यैववरप्रदानकथनं ।
४७	१६	७६	उपमन्युनाश्रीकृष्णंप्रतितण्डिकृतमहादेवस्तुत्यनुवादः ।
४८	१७	१८२	शिवसहस्रनाम ।
४९	१८	८४	महादेवमहिमा ।
५०	१९	११०	स्त्रीस्वभावप्रदर्शनायाष्टावक्रोपाख्यानकथनारंभः । अष्टावक्रेणवदान्यंप्रतिकन्यायाचनं । तथावदान्यनियोगादुत्तरदिग्गमनं । तत्रजरतीरूपधारिण्योत्तरदिगभिमानिदेवतयासंवादः ।
५१	२०	२६	तयादेवतयापरदारत्वशङ्कयास्वभोगमनङ्गीकुर्वाणमष्टावक्रंप्रतिजरतीरूपत्यागेनकन्यारूपस्वीकरणपूर्वकंस्वपाणिग्रहणप्रार्थना ।
५२	२१	२३	तयादेवतयास्वीयप्रार्थनायाःस्त्रीचापल्यप्रदर्शनार्थत्वकथनपूर्वकमष्टावक्रस्यधर्मोपदेशेनस्वगृहंप्रतिप्रेषणं । अष्टावक्रेणवदान्यकन्यापाणिग्रहणेनस्वाश्रमेसुखनिवासः ।

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
			र्यस्तप्रतिस्वशुश्रूषाविधानं । सभार्येणकुशिकेनएकविंशतिदिवसाननवरतमेकपार्श्वेनप्रसुप्तस्यच्यवनस्यपादसंवाहनेनपर्युपासनं । ततःशयनादुत्थितेनतेनकिंचिद्दूरंगत्वाऽन्तर्धानं ।
८८	५३	७०	ततश्च्यवनेनकुशिकंप्रतिपुनःशयनेप्रस्वपतआत्मनःप्रदर्शनं । पुनरुत्थितेनमुनिनाराजानंप्रत्यात्मनस्तैलाभ्यञ्जननियोजनेनस्नानशालायांपुनरन्तर्धानं । पुनराविष्कृतात्मनातेनसभार्यस्यराज्ञोरथधुरिसंयोजनपूर्वकंयाचकेभ्यस्तदीयवित्तादिवितरणपूर्वकंवीथ्यांरथेननिर्गमनं । स्वीयप्रतोदताडनेप्यविकृतमानसेसभार्येकुशिकेप्रसीदतामुनिनातस्मैवरदानं ।
८९	५४	४०	परेद्युःप्रभातेसभार्येणकुशिकेनच्यवनावलोकनायवनप्रवेशः । च्यवनेनकुशिकंप्रतिस्वयोगप्रभावसृष्टस्वर्गप्रदर्शनपूर्वकमभिमतवरवरणप्रेरणा ।
९०	५५	३८	च्यवनेनकुशिकंप्रतितद्गृहेनिवासादेःकारणकथनं । तथातस्यब्राह्मण्यप्राप्तीच्छावगमेनतत्पौत्रादेस्तल्लाभवरदानं ।
९१	५६	२१	च्यवनेनकुशिकंप्रतिस्वकुलेजनिष्यतऋचीकस्यानुभावेनस्वकुलेपरशुरामस्यकुशिकवंशेविश्वामित्रस्यचजन्मकथनं ।
९२	५७	४४	भीष्मेणयुधिष्ठिरंप्रतिनानाविधदानानांविशिष्यफलकथनं ।
९३	५८	३३	तटाकादिप्रतिष्ठायावृक्षाद्यारोपणस्यचफलकथनं ।
९४	५९	४०	ब्राह्मणप्रशंसनपूर्वकंतदाराधनविधानं
९५	६०	२०	ब्राह्मणमहिमा ।
९६	६१	४०	ब्राह्मणप्रशंसनपूर्वकंब्राह्मणानांप्रजानांचरक्षणस्यावश्यकर्तव्यत्वकथनं ।
९७	६२	१००	भूदानप्रशंसा ।
९८	६३	५२	अन्नदानप्रशंसा तत्फलंच ।
९९	६४	३६	अश्विन्यादिनक्षत्रयोगेऽन्नदानफलप्रतिपादकनारददेवकीसंवादः ।
१००	६५	१९	जलादिदानफलं ।
१०१	६६	६४	जलतिलभूम्यन्नगोदानादिफलं ।
१०२	६७	१९	जलप्रभाववर्णनं तद्दानप्रशंसाच ।
१०३	६८	३५	तिलजलदीपादिदानप्रशंसापरयमब्राह्मणसंवादानुवादः ।
१०४	६९	२६	गोभूविद्यादानप्रशंसा ।
१०५	७०	३३	ब्राह्मणस्वापहारस्यानर्थहेतुतायांनृगोपाख्यानकथनं ।
१०६	७१	५७	गोदानप्रशंसापरनाचिकेतोपाख्यानं
१०७	७२	१२	गोदानफलविशेषविषयकेन्द्रप्रश्नानुवादः ।
१०८	७३	५१	इन्द्रंप्रतिब्रह्मणागोदानप्रशंसनं ।
१०९	७४	१६	गोविक्रयापहारफलं । सुवर्णस्यगोदानेदक्षिणात्वप्रशंसनं ।
११०	७५	४१	सत्यदमादिप्रशंसनं ।
१११	७६	३१	गोदानविधिः ।
११२	७७	३६	गवामुत्पत्तिप्रकारः । कपिलानामुत्पत्तिप्रकारः ।
११३	७८	२६	गोमहिमप्रतिपादकवसिष्ठसौदाससंवादः ।
११४	७९	२७	ब्रह्मणागोभ्योवरदानं ।
११५	८०	१७	गोदानेसौदासस्यपुण्यलोकावाप्तिः ।
११६	८१	४७	गवांशृङ्गप्राप्तिः ।
११७	+	२४	गोलोकस्यब्रह्मलोकादुपरितनत्वं ।
११८	+	२९	गवामुत्पत्तिः ।
११९	+	२५	सुरभ्याःक्षीरपानादिन्द्रस्यामरत्वप्राप्तिः ।
१२०		२९	फेनपोपाख्यानारंभः । सुमित्रनाम्नेविप्रायाङ्गिरसेनैकस्यागोर्दानं । तस्यावंशेऽसंख्येयानांगवांसंभवःसुमित्रेणवत्समुखोद्गतक्षीरफेनपानात्फेनपइतिनामप्राप्तिः ।
१२१		२२	फेनपस्यगोभिःकदाचनगोलोकादेत्यगिरिहृदेस्त्रीरूपधारणेनविहरमाणानांगवामवलोकनं । फेनपस्यगोभिःस्वेषांगोलोकप्राप्त्युपायंपृष्टाभिःस्त्रीरूपधारिणीभिर्गोभिःफेनपगाःप्रतिरन्तिदेवस्यसत्रेआत्मनांपशुत्वोपकल्पनस्य तदुपायत्वोक्तिः । फेनपस्यस्वेष्वतिवत्सलतयायागीयपशुत्वेतदभ्यनुज्ञानस्यदुःसंपादतांचिन्तयन्तीषुतासुकपिलाभिस्ताभ्यःस्वेषामेवश्रैष्ठ्यप्राप्तिरूपवराधिगमेनफेनपवधप्रतिज्ञानं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१२२	+	१४	फेनपस्यगोभक्त्युद्रेकसंतुष्टाभिर्गोलोकादागतगोमातृभिर्योगप्रभावेणशरीराद्वियोजनेनस्वलोकप्रापणपूर्वकंतस्मिन्कपिलानिश्चयनिवेदनं । ततःकपिलाभिर्यथाप्रतिज्ञंशृङ्गाघातादिनाफेनपस्यकुणपशरीरविभेदनं । गोमातृभिरितरगवाममेध्यवदनत्वरूपशापदानं ।
१२३	+	२३	फेनपस्यगोभीरन्तिदेवंप्रतितत्सत्रेस्वेषांपशुत्वेनविनियोगप्रार्थना । तेनगवांमध्येकस्याश्चिदप्यकामलज्ञानेसत्रविरामरूपसमयकरणेनसत्रारंभः । कदाचनकस्याश्चिद्गोर्वत्सस्नेहात्स्वमरणेदुःखावगमेनयागोपरमः ।
१२४	+	४४	गोमाहात्म्यप्रतिपादकव्यासशुकसंवादः ।
१२५	+	११	ब्राह्मणेतरवर्णानांकपिलाक्षीरपानानर्हत्वं ।
१२६	+	११	कपिलानांवरिष्ठत्वेकारणं ।
१२७	+	१७	कपिलालक्षणं ।
१२८	८२	२७	गोमूत्रपुरीषयोःश्रियोनिवासस्यकथनं।
१२९	८३	४९	गोलोकस्यदेवलोकादप्युत्तमत्वेनिमित्तप्रतिपादकब्रह्मशक्रसंवादः ।
१३०	८४	८२	रुद्रवीर्यात्सुवर्णस्योत्पत्तिकथनं । भवस्यभवान्यासहरतियोगेतद्वीर्यभीरुभिर्देवैःप्रार्थितेनदेवेनवीर्यस्योर्ध्वनिरोधनेप्रजोच्छेदकुपितयादेव्यादेवानामनपत्यत्वरूपशापदानं ।
१३१	{८५ १-८६}	८३	तारकासुरबाधितैर्देवैःब्रह्माणंप्रतिस्वेषांपार्वतीशापेनानपत्यत्वकथनपूर्वकमसुरवधोपायकथनप्रार्थना । ब्रह्मणादेवान्प्रत्यग्नेरसंनिहितत्वेनदेवीशापाविषयतयादेवेनस्ववीर्यनिरोधकालेभुविप्रस्कन्नकिंचिद्वीर्यांशस्यतस्मिन्संसृष्टतयाचतेनगङ्गायांकुमारोत्पादनकथनेनाग्न्यन्वेषणचोदना । अग्निनादेवानांप्रार्थनयागङ्गायांस्वसंसृष्टरुद्रवीर्याधानं । गङ्गयाऽग्निनास्वस्मिन्नाहितगर्भस्यमेरुगिरौसमुत्सर्जनेतदीयतेजोव्याप्तयावद्वस्तूनांकाञ्चनीभावप्राप्तिः ।
१३२	{८५ ८७-१६८}	८१	वसिष्ठेनपरशुरामंप्रतिसुवर्णप्रभावकथनप्रसंगेनभृग्वङ्गिरःप्रभृतीनांप्रभावकथनं ।
१३३	८६	३५	कुमारोत्पत्तिप्रकारस्यदेवादिभिस्तस्मैक्रीडनकादिदानस्यतारकासुरवधादेश्चकथनं ।
१३४	८७	२१	प्रतिपदादितिथिषुश्राद्धकरणस्यप्रत्येकंफलकथनं ।
१३५	८८	१५	श्राद्धेतिलमांसदानस्यफलविशेषकथनं
१३६	८९	१५	अश्विन्यादिनक्षत्रेषुश्राद्धकरणस्यफलविशेषकथनं ।
१३७	९०	५६	श्राद्धेनिमन्त्रणार्हाणांलक्षणं ।
१३८	९१	४५	श्राद्धेवर्जनीयधान्यशाकादिप्रतिपादकात्रिनिमिसंवादः ।
१३९	९२	२३	निमिकृतश्राद्धप्रकारानुवादेनश्राद्धविधिकथनं ।
१४०	{९३ १-१७}	१७	उपवासब्रह्मचर्यादीनांलक्षणं ।
१४१	{९३ १८-६१}	४९	असाधुभ्यःप्रतिग्रहस्यनिन्द्यत्वेसप्तर्षिवृषादर्भिसंवादः । वृषादर्भिणाराज्ञाकश्यपादिसप्तर्षिभिःस्वस्मात्प्रतिग्रहनिराकरणेतज्जिघांसयाकृत्योत्पादनं । तन्नामार्थपरिज्ञानेनतद्वधंचोदितयाकृत्ययावनेतत्समीपंप्रतिगमनं ।
१४२	{९३ ६२-१४९}	८७	वनेविचरतांसप्तर्षीणांपरिव्राड्रूपधारिणेन्द्रेणसमागमः । अरुन्धत्यातस्यातिपीनाङ्गत्वेकारणंपृष्टैस्तैस्तत्कथनं । तथाकामपिपद्मिनीमवलोकितवद्भिस्तैर्बिसग्रहणायतत्समीपगमनं । तत्रतद्रक्षिण्यावृषादर्भिनिर्मितयाकृत्ययास्वस्वनामनिर्वचनेनसरःप्रवेशंचोदितैस्तांप्रतितन्निर्वचनं । भिक्षुरूपिणेन्द्रेणसकृत्स्वनामनिर्वचनेपिपुनःपृच्छन्त्याःकृत्यायादण्डेनमारणपूर्वकंऋषीन्प्रतिस्वस्वरूपप्रकटनं ।
१४३	९४	५४	संभूयतीर्थयात्रांकुर्वद्भिर्द्विजर्षिभीराजर्षिभिश्चक्रमेणब्रह्मसरःप्रतिगमनं । तत्रागस्त्येनहृदात्समुद्धृतस्यपद्मस्यधर्मशुश्रूषुणेन्द्रेणगूढमपहारेऋषिभीराजभिश्चस्वेषुपुष्करस्तेयंशङ्कमानमगस्त्यंप्रतिप्रत्येकशोनानाशपथकरणं । पश्चादिन्द्रेणस्वस्वरूपप्रकाशनपूर्वकंस्वे-

* २०२ आरभ्य २५० पर्यन्तंविद्यमानानां ४९ अध्यायानां स्थाने झ. पाठे १३९ आरभ्य १४६ पर्यन्ता ८ एव अध्यायाः एतदर्थैकदेशप्रतिपादकादृश्यन्तेनत्वेतदनुक्तार्थप्रतिपादकाः ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
२१७	+	४७	ब्राह्मण्यस्वकर्माधीनत्वप्रतिपादनं । प्राणिनांभोगाभोगादेस्स्वस्वकर्मायत्तत्वप्रतिपादनं ।
२१८	+	४४	प्राणिनांशुभाशुभकर्मानुसारेणशुभाशुभफलप्राप्तिकथनं ।
२१९	+	३५	शुभाशुभकर्मणोःसुखदुःखहेतुत्वकथनं ।
२२०	+	५१	ईश्वरेणोमांप्रत्यन्धत्वपङ्गुत्वादिनानादोषकारणीभूतानांदुष्कर्मणांविशिष्यकथनं ।
२२१	+	३७	प्राणिनामङ्गविकृत्यनपत्यतादिदोषहेतुभूतदुष्कर्मप्रतिपादनं ।
२२२	+	३३	महेश्वरेणोमांप्रतिस्त्रीणांपुंश्चलीत्वादिदोषहेतुभूतदुष्कर्मकथनं । प्राणिसाधारण्येनदास्यादिप्रयोजकदुष्कर्मकथनं ।
२२३	+	७७	चण्डालत्वदरिद्रत्वादिप्रापकदुष्कर्माणि ।
२२४	+	११	मर्त्यानांशरीरभेदाभेदेनकर्मफलभोगोक्तिः ।
२२५	+	४१	शुभाशुभफलयोर्मध्येकस्यपूर्वोपभोगइतिप्रश्नेतयोर्यौगपद्येनोपभोगकथनं । अल्पायुष्ट्वदीर्घायुष्ट्वादिकारणकथनं ।
२२६	+	२१	स्त्रीत्वपुंस्त्वयोःस्वाभाविकत्वनिषेधेनकर्मायत्तत्वोक्तिः ।
२२७	+	४१	उद्भिदादिचतुर्विधानांप्राणिनांनिरूपणं । शास्त्रजन्यज्ञानस्यश्रेयस्साधनत्वं ।
२२८	+	६०	प्राणिनांफलनिष्पत्तौदैवपुरुषकारयोःपरस्परसापेक्षत्वेनसाधनत्वं । अण्डजजरायुजानांगर्भप्रवेशप्रकारः ।
२२९	+	४१	यमनगरतन्मार्गप्रतिपादनपूर्वकंपापिनांयातनानुभवप्रकारः ।
२३०	+	४१	रौरवादिनरकेषुयातनानुभवप्रकारः । यातनानुभवानन्तरंकर्मशेषफलतयानानानीचयोनिप्राप्तिः ।
२३१	+	५१	शुभाशुभकर्मणांमानसिकत्वादिभेदेनत्रैविध्यं तत्तत्फलानिच । मद्योत्पत्तिकारणं तत्पानेदोषंच ।
२३२	+	४२	सुकृतस्यत्रेधाविभजनेनतल्लक्षणकथनं ।
२३३	+	६५	मांसभक्षणाभक्षणयोर्दोषगुणकथनं । गुरुप्रशंसनपूर्वकंतत्पूजादिफलकथनं । तीर्थस्नानोपवासादिफलकथनं ।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
२३४	+	३६	दानस्यषाड्गुण्यप्रतिपादनपूर्वकंतत्फलकथनं ।
२३५	+	७८	अन्नस्वर्णगोभूकन्याविद्यादानानांमहिमप्रतिपादनं ।
२३६	+	३१	तिलदानप्रकारस्तत्फलंच । जलान्नादिनानादानफलकथनं ।
२३७	+	२६	यज्ञप्रशंसा । देवानांपूजादिफलं । देवानांमनुष्यचिन्तितविज्ञानसामर्थ्यकथनं ।
२३८	+	५२	श्राद्धविधिः ।
२३९	+		दानत्रैविध्यंतत्फलत्रैविध्यंच । दानफलस्यपञ्चविधत्वं । नानाधर्मास्तत्फलानिच ।
२४०	+	३०	भद्राश्वकेतुमालादिखण्डानांसुकृतिनांभोगस्थानत्वादिप्रतिपादनं ।
२४१	+	२१	प्राणिनांशुभाशुभत्वनिश्चायकलिङ्गकथनं ।
२४२	+	३२	मरणकालेकर्तव्यानि । शरीरत्यागप्रभेदास्तत्फलानिच । कामक्रोधादिनाशरीरत्यागेनरकः ।
२४३		४०	मोक्षधर्मस्यैवश्रैष्ठ्यप्रतिपादनं ज्ञानस्यमोक्षहेतुत्वंतत्प्राप्त्युपायश्च ।
२४४	+	७५	जरामरणतारणोपायः ।
२४५	+	६१	साङ्ख्यज्ञानप्रतिपादनपूर्वकमव्यक्तादिचतुर्विंशतितत्वानामुत्पत्तिप्रकारादिकथनं । सत्वादिगुणानांकार्यविशेषनिरूपणं । भूतपञ्चकादिगुणप्रतिपादनं ।
२४६	+	४७	योगनिरूपणं । तत्फलप्रतिपादनंच ।
२४७	+	३८	महेश्वरेणपार्वतींप्रतिस्वमाहात्म्यकथनपूर्वकंदीक्षयाशिवलिङ्गार्चनफलकथनं ।
२४८	+	३४	महेश्वरेणपार्वतींप्रतिस्त्रीधर्मकथनचोदना ।
२४९	+	२६	पार्वत्यापरमेश्वरंप्रतिदेवगन्धर्वादियोषितांमध्येस्त्रीधर्मकथनं ।
२५०	+	७१	स्त्रीधर्मकथनं । उमामहेश्वरसंवादोपसंहारः ।
२५१	१४७	६२	महेश्वरेणमुनिगणान्प्रतिश्रीकृष्णस्यवंशानुक्रमवर्णनपूर्वकंगुणानुवर्णनं ।
२५२	१४८	६६	श्रीकृष्णमहिमा । पार्थश्रीकृष्णयोर्नरनारायणात्मकत्वं ।

समाप्तं भीष्मस्वर्गारोहणपर्व ॥ २ ॥ अनुशासनपर्व च संपूर्णम् ॥ १३ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

आश्वमेधिकपर्व ॥ १४ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ११८ ॥ श्लोकाः ॥ ४५५५ ॥

समाप्तमनुगीतापर्व ॥ २ ॥

***अथ वैष्णवधर्मपर्व ॥ ३ ॥** अध्यायाः ॥ २३ ॥ (९६–११८) ॥ श्लोकाः ॥ १६४४ ॥

* अत्र मुद्रितमिदं त्रयोविंशत्यध्यायात्मकं वैष्णवधर्मपर्व दाक्षिणात्यकोशेष्वेव वर्तते । अवश्यं वर्तितव्यं चैवानेन । अपरार्क चतुर्वर्गचिन्तामणिप्रभृतिधर्मशास्त्रनिबन्धनग्रन्थकारैस्तत्रतत्र स्वोक्तार्थे प्रमाणतया "तथा चोक्तमाश्वमेधिकेपर्वणि" इति प्रतिज्ञायोदाहृतानां श्लोकानामत्रैव दृश्यमानत्वात् । अन्यथा तेषां वचनानां निर्मूलत्वापातात् । किंच विनैतत्पर्व कथाविच्छेदोपि न विदुषां हृदयङ्गमः । औत्तराहपाठे एतदमुद्रणस्य कारणंतु नज्ञायते ।

समाप्तं वैष्णवधर्मपर्व ॥ ३

आश्वमेधिकपर्व च संपूर्णं ॥ १४

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

आश्रमवासिकपर्व ॥ १५ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ ३ ॥ अध्यायाः ॥ ४१ ॥ श्लोकाः ॥ १०९८ ॥

अथाश्रमवासपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ३० ॥ (१-३०) श्लोकाः ॥ ७५६ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
१	१	२७	युधिष्ठिरेणराज्यपरिपालनं । कुन्तीद्रौपद्यादिभिर्गान्धार्याश्वश्रूवद्वर्तनं । भीमवर्जमर्जुनादिभिर्युधिष्ठिरशासनेनविशेषतोधृतराष्ट्रानुवर्तनं ।
२	२	३०	युधिष्ठिरेणधृतराष्ट्रपरितोषणं ।
३	३ (१-४०)	४०	भीमसेनपरुषभाषणश्रवणान्निर्विण्णेन धृतराष्ट्रेणगान्धार्यासहवनगमनाध्यवसायः । तेनसकलपौरानानाय्यतेषु स्वाध्यवसायनिवेदनं ।
४	३ (४१-८७)	४७	धृतराष्ट्रेणयुधिष्ठिरंप्रतिस्वस्यवनगमनाभ्यनुज्ञानप्रार्थना । युधिष्ठिरेणतत्प्रतिषेधनेतत्रव्यासागमनं ।
५	४	२२	व्यासेनयुधिष्ठिरंप्रतिसहेतूपन्यासंधृतराष्ट्रस्यवनगमनाभ्यनुज्ञानचोदनापूर्वकंस्वाश्रमगमनं । युधिष्ठिरेणधृतराष्ट्रंप्रतिकृच्छ्रेणतदभ्यनुज्ञानाङ्गीकरणं ।
६	५	४७	वनंयियासुनाधृतराष्ट्रेणयुधिष्ठिरायराजनीत्युपदेशः ।
७	६	२०	तथा ।
८	७	२३	तथा ।
९	८	२४	धृतराष्ट्रेणसकलपौरानानाय्यतान्प्रति स्वस्यवनगमनाभ्यनुज्ञानप्रार्थना ।
१०	९	१९	धृतराष्ट्रेणपौरान्प्रतिदुर्योधनपक्षपातेनस्वकृतापनयक्षमापणं । तथायुधिष्ठिरस्यतेषुन्यासतयासमर्पणपूर्वकंस्वस्यवनगमनाभ्यनुज्ञानप्रार्थना ।
११	१०	५३	पौरजनैर्ब्राह्मणमुखेनधृतराष्ट्रंप्रतिसमाश्वासनपूर्वकंकृच्छ्रेणवनगमनाभ्यनुज्ञानं ।
१२	११	२४	धृतराष्ट्रेणभीष्मदुर्योधनादीनांश्राद्धदानायविदुरमुखाद्युधिष्ठिरंप्रतिद्रव्ययाचनं। तद्दानेविमनायमानेनभीमेनधृतराष्ट्रापनयानुस्मारणपूर्वकंतत्प्रतिषेधनं ।
१३	१२	१३	भीमेदुर्योधनादिभ्यःश्राद्धदानायधनदानमरोचयतिसतियुधिष्ठिरेणविदुरं प्रतिधृतराष्ट्रेनिजगृहकोशाद्धनदाननिवेदनकथनं ।
१४	१३	१५	विदुरेणधृतराष्ट्रंप्रतियुधिष्ठिरेणभीष्मादीनांश्राद्धदानायधनदानाङ्गीकरणनिवेदनं ।
१५	१४	१८	धृतराष्ट्रेणभीष्मदुर्योधनाद्युद्देश्यकश्राद्धेधनवस्त्रान्नादिनाब्राह्मणादिसंतर्पणं ।
१६	१५	१३	धृतराष्ट्रेणकुन्तीस्कन्धावसक्तहस्तायागान्धार्यांसावलंबनेनसशोकैःपौरैर्युधिष्ठिरादिभिश्चानुगम्यमानेनसतावनं प्रतिप्रस्थानं ।
१७	१६	३२	धृतराष्ट्रेणसहविदुरसंजयाभ्यामपिवनवासायप्रस्थानं । कुन्त्याऽपिगान्धार्यासहवनंप्रतिप्रस्थानं ।
१८	१७	२१	कुन्त्याःस्वस्यवनगमनंप्रतिविषीदतोयुधिष्ठिरान्प्रतिसमाश्वासनं ।
१९	१८	२४	युधिष्ठिरादिभिःकृच्छ्रात्पुरंप्रत्यागमनं। धृतराष्ट्रेणविदुरादिभिःसहवनमेत्यगङ्गातीरेसन्ध्योपास्त्यादिनारात्रियापनं।
२०	१९	१८	धृतराष्ट्रेणगङ्गातीरात्कुरुक्षेत्रमेत्यतत्रशतयूपाश्रमेव्यासाज्ञयातीव्रतपश्चरणं।

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
२१	२० / १-२२	२२	तत्रनारदादीनामागमनं । नारदेन धृतराष्ट्रप्रतितत्तपोवनस्थसहस्रचित्यादिराजर्षीणांस्वर्गप्रापकत्वमहिमोक्तिपूर्वकंविदुरादिभिःसहतस्यापिभविष्यत्सिद्धिप्रदत्वकथनं ।
२२	२० / २३-३८	१६	शतयूपपृष्टेननारदेनतंप्रतिधृतराष्ट्रस्य वर्षत्रयादूर्ध्वंगान्धार्यासहकुबेरलोकप्राप्तिकथनं ।
२३	२१	१६	युधिष्ठिरादिभिःकुन्तीधृतराष्ट्रादीनांप्रव्रजनशोकेनाभिमन्युप्रभृतिबन्धुजनानुस्मरणजशोकेनचस्वस्वव्यापारेष्वनादरणं ।
२४	२२	२६	युधिष्ठिरेणवनस्थकुन्तीधृतराष्ट्रादिदिदृक्षयाद्रौपद्यादिभिःपौरैर्भ्रातृभिश्चवनं प्रतिप्रस्थानं ।
२५	२३	१८	युधिष्ठिरेणनानायानारूढैःपौरैर्भ्रातृभिश्चसहधृतराष्ट्रादिदिदृक्षयाशतयूपाश्रमवनप्रवेशः ।
२६	२४	२०	युधिष्ठिरादिभिर्धृतराष्ट्रादीनुपेत्यपादाभिवादनं । धृतराष्ट्रेणस्वावस्थादर्शनेनशोचतांतेषांसमाश्वासनं ।
२७	२५	१९	संजयेनतापसान्प्रतियुधिष्ठिरादीनां द्रौपद्यादिस्त्रीणांचाङ्गुलिनिर्देशेननामनिर्देशः ।
२८	२६	३८	धृतराष्ट्रयुधिष्ठिराभ्यांपरस्परकुशलप्रश्नादिपूर्वकंसंलापः । युधिष्ठिरेणधृतराष्ट्रंप्रतिविदुरःक्वेतिप्रश्नेतत्रत्येनकेनचिद्यदृच्छयाधृतराष्ट्रमुपसर्पतोजनावलोकनेनप्रतिनिवर्तमानस्यचतस्यप्रदर्शनं ।ततोयुधिष्ठिरेणानुधाव्यतत्समीपगमनं । ततोविदुरेणयोगात्स्वशरीरत्यागेनतच्छरीरप्रवेशः । युधिष्ठिरेणधृतराष्ट्रादिषुतदद्भुतनिवेदनं ।
२९	२७	२६	युधिष्ठिरेणधृतराष्ट्राभ्यनुज्ञयाभ्रात्रादिभिःसहमहर्षीणामाश्रमदर्शनं । शतयूपादिभिःसशिष्येणव्यासेनच युधिष्ठिरादिभिःपरिवृतस्यधृतराष्ट्रस्याश्रमंप्रत्यागमनं ।
३०	२८	२५	व्यासेनधृतराष्ट्रंप्रतिकुशलप्रश्नपूर्वकंविदुरस्यनिजस्वरूपादिप्रतिपादनं । तथाइतरमहर्षिदुष्करतदभीष्टाश्चर्यकर्मकरणप्रतिज्ञानं ।

समाप्तमाश्रमवासपर्व ॥ १ ॥

अथपुत्रदर्शनपर्व ॥ २ ॥ अध्यायाः ॥ ८ ॥

(३१-३८) ॥ श्लोकाः ॥ २४९ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
३१	२९	५६	धृतराष्ट्राश्रमेभ्रात्रादिभिःसैन्येनचसह मासमेकंनिवसतियुधिष्ठिरेकदाचन व्यासधृतराष्ट्रौपरिवार्यनारदादिभिर्गान्धार्यादिभिःपाण्डवैश्चसमुपवेशनं । तत्रगान्धार्याव्यासंप्रतिधृतराष्ट्रस्यपुत्रदिदृक्षानिवेदनेव्यासेनकुन्तींप्रतितदभीष्टनिवेदनचोदना ।
३२	३०	२४	कुन्त्याव्यासंप्रतिस्वस्मिन्दुर्वाससःप्रसादेनसूर्यात्कर्णस्योत्पत्तिकथनपूर्वकं स्वस्यतद्दिदृक्षानिवेदनं । व्यासेनकुन्तींप्रतिहेतूपन्यासेनतत्प्रयुक्तदोषशङ्कानिरसनं ।
३३	३१	२५	व्यासेनगान्धारींप्रतिसमरहतानांदुर्योधनादीनांसर्वेषांरात्रौप्रदर्शनप्रतिज्ञानपूर्वकंधृतराष्ट्रादीनांविशिष्यगन्धर्वाद्यंशत्वकथनं । धृतराष्ट्रादिभिर्व्यासवचनाद्गङ्गातीरमेत्यबन्धुदर्शनौत्कण्ठ्येनकृच्छ्रादहर्यापनं ।
३४	३२	२१	व्यासेननिशायांगङ्गाजलावगाहनेनसमाह्वानेपुरासमरनिहतैःकुरुपाण्डवोभयपक्षीयैःसर्वैःस्वस्वाभरणायुधवाहनादिभिःसहसलिलादुद्गम्यतीरोत्तरणं। धृतराष्ट्रेणव्यासप्रसादलब्धदिव्यचक्षुषादुर्योधनादीनांसर्वेषामवलोकनं ।
३५	३३	३४	धृतराष्ट्रयुधिष्ठिरादिभिर्व्यासप्रसादोज्जीवितैर्हतपूर्वबन्धुभिःसहयावद्रात्रिसुखेनविहरणं ।
३६	३४	१८	त्यक्तदेहानामपिकुरुपाण्डवपक्षीयाणांकथंपुनरागमनमितिजनमेजयप्रश्नस्यसोपपत्तिकमुत्तरदानं ।
३७	३५	१८	जनमेजयेनपरीक्षित्प्रदर्शनेप्रार्थितेव्यासेनपरीक्षितःशमीकमहर्षेःशृङ्गिणश्चप्रदर्शनं । जनमेजयेनावभृथस्नानानन्तरमास्तिकपूजनपूर्वकंवैशंपायनं प्रतिकथाशेषकथनप्रार्थना ।

समाप्तं नारदागमनपर्व ॥ ३ ॥ आश्रमवासिकपर्व च संपूर्णं ॥ १५

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ मौसलपर्व ॥ १६ ॥

अत्रावान्तरपर्वाणि ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ९ ॥ श्लोकाः ॥ ३०१ ॥

मौसलपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ १ ॥

(१–९) ॥ श्लोकाः ॥ ३०१ ॥

अध्याय.	छापा.अ.	श्लोक.	
१	१ (१–११)	१२	प्रजापालनेननिजनगरेभ्रातृभिःसह सुखनिवासिनायुधिष्ठिरेणकदाचनाशुभसूचकोत्पातदर्शनं । ततःकालान्तरे रामकृष्णयोर्देहत्यागेनस्वलोकगमनस्य सर्वयादवानांपरस्परंमुसलप्रहारेणनिश्शेषनिधनस्यचश्रवणं ।
२	१ (१२–३१)	२०	वैशंपायनेनजनमेजयंप्रतियादवानां मुसलेननिधनप्रकारकथनारंभः । कदाचनविश्वामित्रादिमहर्षिषुद्वारकामागतेषुकैश्चनयादवैःसांबस्यस्त्रीवेषपरिकल्पनेनमुनीन्प्रतिगर्भिणीयंकिंरूपमपत्यंप्रसविष्यतइतिप्रश्नः । ततोरुष्टैर्महर्षिभिःस्वकुलविनाशकमायसं मुसलंप्रसविष्यतइतिशापदानं । ततः परेद्युःसांबेनमुसलेप्रसूतेभीतैस्तैराजाज्ञयातस्यचूर्णीकरणेनसमुद्रेप्रक्षेपणं ।
३	२	२४	द्वारकायांनानोत्पातप्रादुर्भावः । तद्दर्शनात्कृष्णेनगान्धारीशापदानानुस्मरणेनतस्यसत्यताचिकीर्षयाभटैःसर्वकृष्ण्यादीनांतीर्थयात्रोद्घोषणं ।
४	३	४८	ततःकृष्णाज्ञयासस्त्रीबालवृद्धैःप्रभासक्षेत्रगमनं । तत्रनृत्तगानादिमहोत्सवानुभवपूर्वकंमद्यपानं । तत्रसभायांसात्यकिनास्यमन्तकमणिहरणादिमर्मोद्घाटनपूर्वकंकृतवर्मगर्हणं । मणिवृत्तान्तश्रवणखिन्नसत्यभामामनःप्रसादनायसात्यकिनाखड्गेनकृतवर्मणःशिरश्छेदनं । ततःकृतवर्मसात्यकिपक्षीयैः मौसलतृणैःपरस्परप्रहारेणपरस्परमारणं ।
		३५	सर्वयादवेषुनिहतेषुबभ्रुदारुकाभ्यांसहबलभद्रमन्वेषमाणेनश्रीकृष्णेनवने वृक्षाश्रितस्यतस्यदर्शनं । ततःश्रीकृष्णेनपाण्डवान्प्रतिदारुकप्रेषणं । बलभद्रेणयोगात्सर्पशरीरस्वीकारेणसमुद्रप्रवेशः । श्रीकृष्णेनशरीरत्यागाययोगेन शयनं । व्याधेनमृगबुद्ध्याश्रीकृष्णस्य पादतलेसायकेनगाढवेधनं । श्रीकृष्णेनपश्चात्समीपमागतवतःपश्चात्तापेनप्रणमतोव्याधस्यदेवैस्स्वर्गप्रापणं । ततःशरीरत्यागपूर्वकंदिवंगतेनश्रीकृष्णेनदेवैःपुष्पवर्षणपूर्वकंस्तुत्याप्रत्युद्गम्यमानेनसतानिजपरधामप्रवेशः ।
		१५	दारुकेणहास्तिनपुरमेत्यपाण्डवेषुसर्वयादवक्षयनिवेदनं । अर्जुनेनद्वारकामेत्यरुक्मिण्यादिपरिसान्त्वनपूर्वकंवसुदेवगृहंप्रतिगमनं ।
७		२७	वसुदेवेनस्वगृहमागतेऽर्जुनेयादवक्षयनिदाननिवेदनपूर्वकंश्रीकृष्णाद्यनुस्मरणेनपरिशोचनं । तथातंप्रतिश्रीकृष्णवचननिवेदनेनराज्यस्त्रीधनादिसमर्पणपूर्वकंस्वेनस्वप्राणत्यजनप्रतिज्ञानं ।
	७	७७	अर्जुनेनवसुदेवसमाश्वासनपूर्वकंसकलपौरान्प्रतिनातिचिरादेवद्वारकायाः समुद्रेणसमाप्लावननिवेदनपूर्वकंसर्वेषामिन्द्रप्रस्थंप्रतिप्रयाणसन्नाहचोदना । तथापरेद्युर्योगेनशरीरंत्यक्तवतोवसुदे-

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
			वस्यपत्नीभिःसहसंस्करणपूर्वकंरामकृष्णशरीरयोर्दाहनं । ततोवज्रार्जुनपुरस्कारेणसकलपौरजनेपुरःपुरःप्रयातेसमुद्रेणपश्चाद्भागेपौरजनमुक्ततत्तद्भागस्यस्वजलेनसमाक्रमणं । अर्जुनेनमध्येमार्गेचोरापहृतावशिष्टयादवकलत्रादिभिःसहस्वदेशमेत्ययुधिष्ठिराज्ञयावज्रस्येन्द्रप्रस्थराज्येऽभिषेचनं । सात्यकिसुतादीनांतत्रतत्रराज्येऽभिषेकः । रुक्मिण्यादिभिःकाभिश्चिदग्निप्रवेशनं । सत्यभामादिभिःकाभिश्चनतपसेवनगमनं ।
९	८	४३	अर्जुनेनव्यासाश्रमेतद्दर्शनं । तस्मिन्द्वारकावृत्तान्तनिवेदनं । व्यासेनार्जुनंप्रतियुधिष्ठिरादीनामपिस्वर्गगमनसूचनं । ततोऽर्जुनेनहास्तिनपुरमेत्ययुधिष्ठिरेद्वारकावृत्तान्तादिनिवेदनं ।

समाप्तं मौसलपर्व ॥ १६ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ महाप्रस्थानिकपर्व ॥ १७ ॥

अत्रावान्तरपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ३ ॥ श्लोकाः ॥ १११ ॥

अध्याय.	छपा.अ.	श्लोक.	
			अवान्तरपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ३ ॥ श्लोकाः ॥ १११ ॥
१	१	४७	भ्रातृभिर्द्रौपद्या चसहस्वर्गंजिगमिषुणायुधिष्ठिरेणयुयुत्सौराज्यभारनिवेशनपूर्वकंपरिक्षितोराज्येऽभिषेचनं । तथाकृच्छ्रात्पौरानुमतिसंपादनेनवल्कलधारणादिपूर्वकंशुनासहगृहात्प्रस्थानं । अर्जुनेनमध्येमार्गमग्निवचसासनिषङ्गस्यगाण्डीवस्यवरुणोद्देशेनसमुद्रेप्रक्षेपणं ।
२	२	२६	मेरुगिरिंप्रतिगच्छन्तंयुधिष्ठिरंज्यैष्ठ्यक्रमादनुगच्छत्सुभीमादिषुयोगभ्रंशाद्युत्क्रमेणभूमौनिपतत्सुभीमप्रश्नात्तंप्रतियुधिष्ठिरेणतेषांपतनेहेतुकथनं । तथाततःशुनाकेवलमनुगम्यमानेनसतापुरोगमनं ।
		३८	शुनासहगच्छन्तंयुधिष्ठिरंप्रतीन्द्रेणस्वर्गगमनायनिजरथारोहणचोदना । युधिष्ठिरेशुनाविनारथारोहणमरोचयमानेयमेननिजस्वरूपप्रकाशनेनतत्प्रशंसनं । ततोयमेन्द्रादिभीरथेनस्वर्गंप्रापितेनयुधिष्ठिरेणतत्रभीमाद्यदर्शनादिन्द्रंप्रतिभ्रात्रादीन्विनास्वस्यस्वर्गेप्यनभिरुचिकथनपूर्वकंतत्समीपगमनेच्छानिवेदनं ।

महाप्रस्थानिकपर्व संपूर्णं ॥ १७ ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ।

श्रीमन्महाभारतविषयानुक्रमणी ॥

अथ स्वर्गारोहणपर्व ॥ १८ ॥

अत्रावान्तरपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ५ ॥ श्लोकाः ॥ २३२ ॥

अवान्तरपर्व ॥ १ ॥ अध्यायाः ॥ ५ ॥ श्लोकाः ॥ २३२ ॥

अध्याय.	झपा.अ.	श्लोक.	
१	१	२५	स्वर्गगतेनयुधिष्ठिरेणतत्रमहासमुच्छ्रयेणशोभमानदुर्योधनदर्शनं । तथातदुत्कर्षासहिष्णुतयातदीयदोषोद्घाटनेनतेनसहस्वेनस्वर्गवासानभिरोचननिवेदनपूर्वकंनारदंप्रतिस्वस्यभ्रात्रादिदिदृक्षानिवेदनं ।
२	२	५४	स्वर्गेकर्णादिबन्धुजनानपश्यतायुधिष्ठिरेणदेवान्प्रतियत्रकुत्रापिबन्धुजनैःसहैवस्वस्यनिवासेच्छानिवेदनं । देवैर्युधिष्ठिरायबन्धुजनप्रदर्शनंचोदितेनदेवदूतेनतस्यनरकप्रदेशप्रापणं । दुर्दर्शनरकदर्शनासहिष्णुतयादूतेनसहप्रतिनिवर्तमानेनयुधिष्ठिरेणश्रुतपूर्वकण्ठध्वनिश्रवणं । ततोयुधिष्ठिरपृष्टैस्तैस्तंप्रतिस्वेषांकर्णभीमादिलक्षथनं । ततस्तेनदूतंप्रतीन्द्रेस्वस्यतत्समीपंप्रत्यागमनचोदना । दूतेनेन्द्रेयुधिष्ठिरचिकीर्षितनिवेदनं ।
		४५	तत्रैवावस्थानपरीक्षयापरितुष्टेषुयमेन्द्रादिषुयुधिष्ठिरसमीपमुपगतेषुतदृष्टपूर्वनरकादीनांक्षणेनान्तर्धानं । धर्मेणयुधिष्ठिरंप्रतिसप्रशंसनंतदृष्टनरकस्यपरीक्षणायेन्द्रमायासृष्टत्वकथनं । ततोयुधिष्ठिरेणगङ्गायामवगाहनान्मानुषशरीरपरित्यागपूर्वकंदिव्यशरीरपरिग्रहणेनमहर्ष्यादिभिःस्तूयमानेनसतादेवैस्सहभ्रात्राद्यधिष्ठितदिव्यस्थानगमनं ।
		२२	युधिष्ठिरेणस्वर्गेनिवसतांश्रीकृष्णकर्णादीनांदर्शनं । इन्द्रेणयुधिष्ठिरायद्रौपदेयादीनांतत्तत्स्थानगतानांपृथक्पृथक्प्रदर्शनं ।
		८६	वैशंपायनेनजनमेजयंप्रतिभीष्मद्रोणादीनांस्वस्वसुकृतफलत्वेनस्वर्गभोगानन्तरंस्वैःस्वैरंशिभिस्सहैक्यप्राप्तिकथनं। जनमेजयेनयज्ञान्तेसबहुमानमास्तीकादिप्रेषणपूर्वकंतक्षशिलातोहास्तिनपुरमेत्यप्रजापालनपूर्वकंसुखेननिवासः । सौतिनाशौनकादीन्प्रतिजनमेजयायवैशंपायनोक्तभारतकथाकथनसमापनपूर्वकंभारतमहिमप्रशंसनम् ।

स्वर्गारोहणपर्व संपूर्णं ॥ १८ ॥

श्रीमन्महाभारतं संपूर्णम् ॥

AN
ALPHABETICAL INDEX
OF
SRIMAN MAHĀBHĀRATAM.

COMPILED AND PUBLISHED

BY

T. R. Krishnacharya,

Proprietor, Madhva Vilâs Book Depot, Kumbakonam.

Printed by R. Y. Shedge for the proprietor,

at the "Nirnaya-sagar" Press, 23, Kolbhat Lane,

1914.

वर्णानुक्रमणी

दाक्षिणात्यकोशानुसारेण मुद्रापितस्य

श्रीमन्महाभारतस्य ।

इदं पुस्तकं

कुम्भघोणस्थेन श्रीमन्मध्वविलासपुस्तकालयाधिपतिना

टी. आर्. कृष्णाचार्येण

विरच्य

मुंबापुर्यां

तुकाराम जावजी इत्येतेषां निर्णयसागरमुद्रणयन्त्रे मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

शाके १८३५ प्रमादिनामसंवत्सरे ।

श्रीः

वर्णानुक्रमण्या व्यवस्था ।

अनेकवारं महाभारतं पठितवतामपि विदुषां रत्नाकरवदतिविपुले ग्रन्थे काः कथाः कुत्र वर्तन्ते, कस्य केन कीदृशः सबन्धः, केनकेन कानिकानि कर्माणि कृतानि, इत्यादयो विषयाः झटिति ज्ञातुं न सुशकं । तदर्थं इयं विपुला वर्णानुक्रमणी कृत्वा मुद्रिता । मुख्यानां कथानां आवश्यकस्थले पुराणान्तरादिनिर्देशश्चात्र कृतः ।

मुख्यपदानि स्थूलाक्षरैर्मुद्रितानि । क्वचित्तेषां विवरणमपि साधारणाक्षरैः कृतं । तदनन्तरं तेषां पर्वनामप्रदर्शनार्थं प्रायः पर्वनाम्नां आद्याक्षराणि स्थूलाक्षरैर्मुद्रितानि । ततः स्थूलाङ्कैरध्यायसङ्ख्या, साधारणाङ्कैः श्लोकसङ्ख्या च मुद्रिता ।

तत्र पर्वणां संकेताः ।

आ० आदिपर्व ॥ १ ॥	**द्रो०** द्रोणपर्व ॥ ७ ॥	**अनु०** आनुशासनिकपर्व ॥१३
स० सभापर्व ॥ २ ॥	**क०** कर्णपर्व ॥ ८ ॥	**अश्व०** आश्वमेधिकपर्व ॥१४॥
व० वनपर्व ३ ॥	**श०** शल्यपर्व ॥ ९ ॥	**मौ०** मौसलपर्व ॥ १५ ॥
वि० विराटपर्व ॥ ४ ॥	**सौ०** सौप्तिकपर्व ॥ १० ॥	**आश्र०** आश्रमवासिकपर्व १६
उ० उद्योगपर्व ॥ ५ ॥	**स्त्री०** स्त्रीपर्व ॥ ११ ॥	**महा०** महाप्रस्थानिकपर्व ॥१७
भी० भीष्मपर्व ॥ ६ ॥	**शां०** शान्तिपर्व ॥ १२ ॥	**स्व०** स्वर्गारोहणपर्व ॥ १८ ॥

अध्यायश्लोकसंख्ययोर्मध्ये एका ऊर्ध्वा रेखा दत्तास्ति । द्वयोः अध्यायसंख्ययोर्वा श्लोकसंख्ययोर्वा मध्ये या तिरश्चीना रेखा दत्तास्ति सा एतदारभ्यैतत्पर्यन्तमित्यस्य ज्ञापिका । तद्यथा **आ० ४ । २५** आदिपर्वणि चतुर्थेध्याये पञ्चविंशः श्लोकः॥ **आ० ४–१० ॥** आदिपर्वणि चतुर्थादिदशमाध्यायपर्यन्ताः । **आ० ४ । २५–३० ॥** आदिपर्वणि चतुर्थाध्याये पञ्चविंशादित्रिंशश्लोकपर्यन्ताः इति । नामवाचकेतरपदानां आदौ + एवं संकेतः कृतः । यथा **+ वैवाहिकपर्व** । अनेकश आगतानां समानाकाराणां पदानामादौ १ ।२ । ३ इत्यादि संकेतः कृतः । इतरपुराणस्थानां विषयाणां [·········] एवं संकेतः। पाठभेदस्थले तु (··········) एवं ॥ सू० वं० वंश्यः । सो० वं० सोमवंश्यः । इत्यर्थः ।

इतरपुराणानां संकेताः ।

भा० श्रीमद्भागवतं ।	**वायु०** वायुपुराणं ।	**लिंग०** लिंगपुराणं ।
हरि० हरिवंशः ।	**रा०** वाल्मीकिरामायणं ।	**मार्कण्डे०** मार्कंडेयपुराणं ।
विष्णु० विष्णुपुराणं ।	**ब्रह्म०** ब्रह्मपुराणं ।	**बृहन्नार०** बृहन्नारदीयं ।
मत्स्य० मत्स्यपुराणं ।	**पद्म०** पद्मपुराणं ।	**गरुडपु०** गरुडपुराणं ।
कूर्म० कूर्मपुराणं ।	**शिव०** शिवपुराणं ।	**देवीभा०** देवीभागवतं ।
वरा० वराहपुराणं ।	**ब्रह्मवै०** ब्रह्मवैवर्तपुराणं ।	
वाम० वामनपुराणं ।	**स्कांद०** स्कांदपुराणं ।	

श्रीः

महाभारतवर्णानुक्रमणिकायाः शुद्धिपत्रम्।

पृष्ठं	भागः	पङ्क्तिः	अशुद्धं	
१	२	५	मौ० ५।	मौ० ५।
३	२	३४	३१	३१ ॥
७	१	३२	आ ६७।	आ० ६७।
८	२	१	अनुल्हा	अनुह्ला
११	१	५	स्वस्याः	स्वस्य
,,	२	८	Gudh,	Oudh,
१६	२	३२	६८ ॥	६८ ॥
२१	२	१५	aud	and
२८	२	१७	९।	९ ॥
३२	१	४	th	the
३२	२	२८	६७ ॥	६८ ॥
३३	१	३३	६७।	६७।
३५	२	९	स्वायंभव	स्वायंभुव
३६	२	९	३८–	३०८–
३९	२	११	२५२।	२५२ ॥
४०	१	१५	पश्चिमस्यां	पश्चिमायां
४१	१	२२	७० ॥	७ ॥
४६	१	२७	११५।	१२५।
४६	२	१५	दर्शनस्सुतात्	दर्शनस्सुतात्
४७	१	२८	२६०।	२०६।
५०	२	३४	७७ ॥	७० ॥
५२	१	२१	१७१।	१७१।२०॥
५३	१	६	क्षेमङ्कर	क्षेमङ्करः।
५४	२	२८	६९।	आ० ६९।
,,	,,	३०	२८।	८२।
५५	१	२६	अध्यापना	अपध्याना
६०	१	२२	अ० ७।	अनु० ७।
,,	२	३२	चन्द्रकेतुः।	२ चन्द्रकेतुः।

पृष्ठं	भागः	पङ्क्तिः	अशुद्धं	शुद्धं
६५	२	२१	शुक्रऋषे	शुक्रऋषे
६९	१	२८	१५५ ॥	५५ ॥
७१	२	१६	Azamharh	Azamgarh
७२	१	१३	क०	क०
७६	२	२०	२०–५४ ॥	२०–५५ ॥
७८	१	३३	ततस्तुति	तत्स्तुति
,,	,,	३४	दुर्गाणिषट्। शां० ८६। ५ ॥	इदं तस्मिन्नेव पृष्ठे द्वितीयभागे चतुर्थपङ्क्तौ लेख्यं।
८०	२	२१	दुश्शासन।	दुश्शासनः।
८१	२	२३	६७।	६८।
८३	२	१३	अनु०	३३ ॥ अनु०
९६	२	१८	नलकूवरः	नलकूबरः
,,	,,	२६	९७।	९७ ॥
९७	१	३	गतेन्द्र	गते इन्द्र
९८	१	३	तस्या कम्प	तस्याकम्प
९९	२	१८	कश्चित्प्रश्न	कच्चित्प्रश्न
,,	,,	२२	८१।	८१ ॥
,,	,,	२४	निष्ठानकः।	इयं पङ्क्तिः नीतिकथनं इत्यस्मात्पूर्वं लेख्या।
१००	२	१०	१८८।	१८८ ॥
१०२	१	२८	बृहद्द्युम्न	बृहद्द्युम्न
१०३	१	२३	अनु० १७।	अनु० ७।
,,	२	२	भागिनेयः	भागिनेयः।
१०६	१	३	८ ॥	८ ॥
११७	२	२३	वि०	व०

पृष्ठं	भागः	पङ्क्तिः	अशुद्धं	शुद्धं
११८	२	१५	१४।१५॥	१४—१५॥
,,	,,	२९	अनु० ६०। २९॥	इत्यनन्तरं अश्व० १०७। २॥ इति योज्यं
११९	१	१२	अश्व० १०७।२॥	इत्यस्य उद्धापः कर्तव्यः।
,,	,,	२४	९४।९६॥	९४–९६॥
,,	,,	३४	२२३।	२३३।
१२०	२	१४	सुन्दा	सुनन्दा
१२१	२	५	"तस्य पुत्रः शक्रदेवः भी० ५४। २४" इत्येतत्	"भानुमान्। कालिङ्गः। भीमेन हतः। भी० ५४। ३९।" इत्यस्यानन्तरं लेख्यं।
१२४	१	५	प्रत्युक्त	प्रयुक्त
१३२	२	११	मूषककथा।	मूषककथा।
१३६	२	१५	तद्धर्पाः।	तद्धर्माः।
१४१	२	१	राक्षसीनां। गर्भे	राक्षसीनां गर्भे
१४३	१	६	विष्णु० ५। ८॥	विष्णु० ५। २८॥

पृष्ठं	भागः	पङ्क्तिः	अशुद्धं	शुद्धं
१४५	१	२०	२०३।	२३०।
१४८	१	३४	शां० ३८–	शां० ३०८–
१५२	२	२	१३।३१॥	१३॥३।१॥
१५३	२	२	रा ३।	रा० ३।
१५५	२	६	१३०१	१३१
१६८	२	२८	१६८।	आ० १६८।
१७१	२	११	आ० ८।	आ० ८॥
१७२	१	३०	निषाधा	निषादा
१७६	२	२४	तीर्थं।	तीर्थं
१७७	१	१९	विदर्भराजं–	विदर्भराज–
१८०	२	३३	८।	८।
१८१	१	२१	सम्मोहन।	सम्मोहनं।
१८२	२	२०	२ सहदेवः।	२ सहदेवः।
१८४	१	११	२ सारसः।	सारसः।
१८५	१	३३	१ सिन्धुद्वीपः।	सिन्धुद्वीपः।
१८८	१	२१	५०॥२३२।	५०–२३२।
,,	,,	२७	५०॥२३२।	५०–२३२।
१८९	२	१७	स्त्र० ४।	स० ४।
१९२	१	६	तत्पुत्रः पराचीनः।	तत्पुत्रोऽपराचीनः।
,,	२	१६	आ २२१।	आ० २२१।
,,	,,	१७	आ ६६।	आ० ६६।

श्रीवेदव्यासाय नमः ॥

श्रीमन्महाभारतस्थानां मुख्यनाम्नां मुख्यविषयाणां च वर्णानुक्रमणिका ॥

अंशः । कश्यपस्य पुत्रः । तन्माता अदितिः । द्वादशादित्येष्वन्यतमः । **आ० ६६ । १५** ॥

+ **अंशावतरणपर्व** । **आ० ५९—६५** ॥

१ **अंशुमान्** । क्षत्रियः । सू० वं० असमञ्जसपुत्रः । सगरस्य पौत्रः । **व० १०७ । ८** ॥

२ **अंशुमान्** । क्षत्रियः । द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः । **आ० २०१ । ११** ॥

३ **अंशुमान्** । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयो भोजः । द्रोणाचार्येण हतः । **क० ३ । १४** ॥ पूर्वोक्तोप्ययमेवेति भाति ।

अकम्पनः । **(अनुकम्पकः)** । क्षत्रियः । सङ्ग्रामे मृतं हरिनामानं पुत्रमुद्दिश्य विषीदन्तं यं प्रति नारदेन मृत्युसृष्टिकथा कथिता । **द्रो० ५२ । २१** ॥ **शां० २६२ । ७** ॥

अकर्करः । सर्पः । **आ० ३५ । १६** ॥

+ **अकालमृत्यूत्पत्तिः** । अनायुष्यकरशब्दं पश्यत ।

+ **अकीर्तेर्नरकप्रापकत्वं** । **व० २०२** ॥

अकूपारः । इन्द्रद्युम्नसरस्स्थः कूर्मः । यः इन्द्रद्युम्नस्य लुप्तां कीर्तिं भूमौ प्रथयांचकार । **व० २०२ । ८** ॥

अकृतव्रणः । ब्रह्मर्षिः । परशुरामस्य सखा । तत्समीपे युधिष्ठिरस्य गमनं । **व० ११६ । ३** ॥ तत्समीपे अम्बाया गमनं । **उ० १७६ । ३५** ॥

अक्रूरः । क्षत्रियः । सो० वं० नहुषवंशान्तर्गतसात्वतवंशीयस्य श्वफल्कस्य पुत्रः । तन्माता गान्दिनी । तद्भार्या आहुकपुत्री सुतनुः । द्रौपदीस्वयंवरार्थं तस्य गमनं । **आ० २०१ । १८** ॥ युधिष्ठिरसभायां तस्य गमनं । **स० ४ । ३६** ॥ **१४ । ३४** ॥ युधिष्ठिरसमीपे उपप्लाव्यं प्रति गमनं । **वि० ७८ । ६** ॥ [भा० ९ । २४ ॥]

तस्य बभ्रुरिति नामान्तरं । मौ० ५ । १ ॥

[तस्य प्रस्थापनं श्रीकृष्णं प्रति कंसेन । भा० १० । ३६ ॥ हरि० २ । २२ ॥]

[तेन यामुनह्रदे श्रीकृष्णदर्शनं । भा० १० । ३९ ॥ हरि० २ । २६ ॥]

अक्रोधनः । क्षत्रियः । सो० वं० अयुतानायिपुत्रः । तन्माता भासा । तद्भार्या कण्डूः । तत्पुत्रो देवातिथिः । **आ० ६३ । २१** ॥

अक्षद्यूतं । युधिष्ठिरस्य । **स० ८५** ॥ नलस्य । **व० ५६** ॥ विराटस्य । **वि० ७०** ॥

अक्षहृदयं । द्यूतशास्त्रं । तत्प्राप्तिः ऋतुपर्णान्नलस्य । **व० ७० । २९** ॥ बृहदश्वाद्युधिष्ठिरस्य । **व० ७७ । ४९** ॥

अक्षमाला । वसिष्ठपत्न्यरुन्धती । **उ० ११७ । ११** ॥

+ **अक्षयपात्रप्राप्तिः** । सूर्याद्युधिष्ठिरस्य । **व० ३ । ५२** ॥

अक्षीणः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५०** ॥

+ **अक्षौहिण्यादिपरिमाणं** । **आ० २ । १७** ॥

[**अगस्त्यः** । ब्रह्मर्षिः । पुलस्त्यपुत्रः । तन्माता कर्दमप्रजापतिसुता हविर्भुक् । भा० ४ । १ ॥ अयं स्वायंभुवमन्वन्तरीयः ।]

अगस्त्यः । मित्रावरुणयोः पुत्रः । **स० ११**
२२ ॥ शां० २०७ । ३१ ॥
[सः उर्वशीदर्शनक्षुभितात् कुम्भेपतितात् मित्रावरुण-
वीर्याज्जातः । भा० ६ । १८ ॥ मत्स्य० ६१ ॥
२०१ ॥ पद्म० ५ । २२ ॥] अयं वैवस्वतम-
न्वन्तरीयः ।
तस्य विदर्भराजपुत्र्या लोपामुद्रया विवाहः **व०**
९५ ॥
तस्य दृढस्यु(दृढास्य)नामकपुत्रोत्पत्तिः । **व० ९७ ।**
३१ ॥ दृढस्योः इध्मवाहइति नामान्तरं । **व०**
९७ । ३३ ॥
तेन गर्ते लम्बमानानां स्वपितॄणां दर्शनं । **व० ९ ४ ।**
१४ ॥
तस्य शिष्यः अग्निवेश्यः । **आ० १५१ । १० ॥**
तस्य चरित्रं । **व० ९४–९७ ॥ १०२–१०४ ॥**
[रा० ३ । ११ ॥ स्कान्द० वैष्णवखं०
पूर्वार्धे० ४–५ ॥]
तेन समुद्रजलपानं । **व० ९९ । २ ॥ १०२–**
१०४ ॥ शां० २०८ । १६ ॥
तेन स्वपीतसमुद्रजलजीर्णीकरणं । **व० १०४ ।**
१७ ॥
तस्य धनार्जनार्थं श्रुतर्वणः ब्रध्नश्वस्य त्रसदस्योश्च
समीपगमनं । **व० ९८ ॥**
तस्य धनार्जनार्थं वातापील्वलसमीपगमनं । **व०**
९९ । २० ॥
तेन मेषमांसरूपेण स्वोदरं प्रविष्टस्य वातापेर्नाशनं ।
व० ९९ । ९ ॥
तेन इल्वलभस्मीकरणं । **व० ९९ । २३ ॥**
तेन यक्षेभ्यः शापदानं । **व० १६३ । ३९ ॥**
तेन नहुषाय सर्पो भवेति शापदानं । **व० १८१ ।**
१४ ॥ उ० १७ ॥
तज्जटान्तर्गतेन भृगुमहर्षिणा नहुषाय शापदानं ।
अनु० १५७ । २२ ॥ [स्कान्द० केदारखं०
१५ ॥]
तस्य नहुषमिन्द्रपदाच्च्यावयितुं भृगुमहर्षिणा संवादः ।
अनु० १५६ । १६ ॥
तेन नहुषस्य शिबिकावहनं । **उ० १५ ॥ अनु०**
१५७ । १९ ॥
तेन देवापकारकारिणां दैत्यानां भस्मीकरणं । **अनु०**
२६० । १४ ॥
तेनानीतस्य पुष्करस्येन्द्रेणापहारः । **अनु० १४३ ।**
८ ॥
तेन यज्ञकरणं तदर्थं मृगयाकरणं च । **अश्व० ९४॥**
तेन सूर्यगतिं निरुन्धानस्य विन्ध्याद्रेः कुण्ठनं । **व०**
१०३ ॥ [रा० ३ । ११ ॥ देवीभा० १० ।
३–७ ॥ स्कान्द० काशीखं० पूर्वा० ४–५ ॥]
अगस्त्यतीर्थं । दक्षिणसमुद्रसमीपस्थं नारीतीर्थे-
ष्वन्यतमं तीर्थं । तत्रार्जुनस्य तीर्थयात्रार्थं गमनं ।
आ० २३६ । ३ ॥
अगस्त्यपर्वतः । कालञ्जरपर्वतस्योपपर्वतः । **व०**
८५ । २१ ॥
अगस्त्यवटः । हिमवत्पार्श्वस्थं पुण्यक्षेत्रं । **आ०**
२३५ । २ ॥
अगस्त्याश्रमः । पञ्चवटीसमीपस्थं पुण्यक्षेत्रं ।
तत्र लोमशेन सह युधिष्ठिरस्य गमनं । **व०**
९४ । १ ॥ Agastipuri twenty-four miles to the south-east of Nāsik, now called Agastipuri.
+ **अगुणेष्वपि गुणग्रहणं । आ० ९९ ।**
१५–२० ॥
अग्निः । पञ्चभूतेष्वन्यतमं तेजोरूपं भूतं तदभि-
मानिदेवता च । भगवतो मुखादुत्पन्नः । **अश्व०**
१११ । ११ ॥
तस्य अद्भ्य उत्पत्तिः । **उ० १५ । ३७ ॥ उ० ३८**
१३ ॥
तदुत्पत्तिः प्रजापतिकोपात् । **शां० २६२ । १६ ॥**
तद्भार्या दक्षप्रजापतिपुत्री स्वाहा । तत्पुत्रः स्कन्दः ।
व० २३१ । ३ ॥

नामान्तरे। सः मान्धात्रा पराजितः। **शां० २८। ८८ ॥**

३ **अङ्गः।** क्षत्रियः। सो० वं० अनुवंशोत्पन्नस्य बलिनामकस्य राज्ञो भार्यायां सुदेष्णायां दीर्घतमसऋषेर्जातः पुत्रः। तद्भ्रातरो वङ्गः कलिङ्गः पुण्ड्रः सुह्मश्च। **आ० ११३। ५३ ॥**

१ **अङ्गदः।** वालिपुत्रो वानरः। तन्माता तारा। **व० २८५। ७ ॥**

२ **अङ्गदः।** क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। तस्योत्तमौजसा युद्धं। **द्रो० २५। ३९ ॥**

अङ्गमलजाः। देशः। **भी० ९। ५० ॥**

अङ्गाः। अङ्गराजेन निर्मितो देशः। गङ्गासरय्वोर्मध्ये विद्यमानः। **आ० ११३। ५४ ॥ भी० ९। ४६ ॥** The country of Bhagalpur.

तस्य राजधानी चम्पापुरी। **व० ८३। १४ ॥ ११४। १५ ॥**

तत्र रोमपादे राजनि अनावृष्टिप्रादुर्भावः। **व० १११। २१ ॥** [रा० १। ९ ॥]

तस्य निन्दा शल्येन। **क० ३८। ३८ ॥**

तत्र ऋश्यशृङ्गागमनेन वृष्टिप्रादुर्भावः। **व० ११४। १० ॥** [रा० १। १० ॥]

तस्मिन्राज्ये दुर्योधनेन कर्णस्य पट्टाभिषेकः। **आ० १४६। ३८ ॥**

अङ्गारः। मान्धात्रा पराजितः कश्चन क्षत्रियः। **शां० २८। ८८ ॥**

१ **अङ्गारकः।** नवग्रहेष्वन्यतमः। **स० ११। २९ ॥**

२ **अङ्गारकः।** क्षत्रियः। जयद्रथभ्राता। **व० २६६। ११ ॥**

अङ्गारपर्णः। (अङ्गारवर्णः) प्रथमं चित्ररथशब्दं पश्यत।

अङ्गिराः। ब्रह्मर्षिः। ब्रह्मणो मानसः पुत्रः। **आ० ६६। १० ॥ ६७। ४ ॥ स० ११। १९ ॥**

तस्य रुद्रयज्ञाग्नौ पतितात् ब्रह्मणो रेतस उत्पत्तिः। **अनु० १३२। २० ॥** [मत्स्य० १९५]

तस्य भार्या वसुदा। (सुभा) **व० २२१। १ ॥**

तस्या एव शिवेति च नामेति भाति। **व० २२७। १ ॥**

तत्पुत्राः बृहत्कीर्तिः बृहज्ज्योतिः बृहद्ब्रह्मा बृहन्मनाः बृहन्मन्त्रः बृहद्भासः बृहस्पतिः इति सप्त। **व० २२१। २ ॥** अत्र बृहत्कीर्त्यादीनि षडपि पदानि बृहस्पतेर्विशेषणानीति नीलकण्ठाचार्यः।

तत्पुत्राः बृहस्पतिः उचथ्यः संवर्त इति त्रयः। **आ० ६७। ५ ॥**

तत्पुत्राः बृहस्पतिः उचथ्यः वयस्यः (पयस्यः) शान्तिः घोरः विरूपः संवर्तः सुधन्वा इत्यष्टौ। **अनु० १३२। ४२ ॥**

तत्पुत्र्यः भानुमती रागा (राका) सिनीवाली एकानेका (कुहूः) अर्चिष्मती (हविष्मती) महिष्मती महामती इति सप्त। **व० २२१। ३ ॥**

[तत्पत्नी कर्दमप्रजापतिपुत्री श्रद्धा। तत्पुत्रौ उचथ्यो बृहस्पतिश्च। तद्दुहितरः सिनीवाली कुहूः राका अनुमतिश्च। भा० ४। १ ॥]

[तत्पत्न्यौ द्वे। स्वधा सती च। स्वधापुत्राः पितरः। सतीपुत्रोथर्वाङ्गिराः। भा० ६। ६ ॥]

[तत्पत्न्यौ द्वे दक्षपुत्र्यौ। हरि० १। ३]

तेनाग्नीभूय प्रज्वलनं। **व० २२०। ८ ॥**

तस्य गौतमेन सह नानातीर्थमाहात्म्ये संवादः। **अनु० ६४ ॥**

तेन दीपदानप्रशंसनं। **अनु० १९०। ८ ॥**

तेन पुष्करास्तैन्ये शपथः। **अनु० १४३। २० ॥**

अत्रेदं बोध्यं। अङ्गिरसो द्विवारं जन्म। प्रथमं स्वायंभुवमन्वन्तरे ब्रह्मणो मानसपुत्रत्वेन। द्वितीयं वैवस्वतमन्वन्तरे वरुणयज्ञे। एवमनेकेषां देवानां ऋषीणां च बहुवारं जन्म बोध्यं।

अङ्गिरसांवरः। द्रोणाचार्यः। **आ० १४२। ८१ ॥**

अचलः । गान्धारराजस्य शकुनेर्भ्राता । एकरथः । **उ० १६८ । १** ॥ अर्जुनेन हतः । **द्रो० ३० । २–१२** ॥ तद्भ्रातरो द्वादश । शकुनिशब्दं पश्यत ।

अच्छोदं । काश्मीरदेशे विद्यमानं सिद्धाश्रमसमीपस्थं सरः । **आ० ६४** । ९४ ॥ In Kashmir near Marttanda.

अच्छोदा । बर्हिषदनाम्नां पितॄणां कन्या । याऽन्यजन्मनि सत्यवती जाता । **आ० ६४** । ९४ ॥ [मत्स्य० १४ ॥]

[सा अग्निष्वात्तनाम्नां पितॄणां कन्या । **हरि० १ । १८** ॥]

अच्युतः । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **शां० ३५२ । १६** ॥

१ **अजः** । सू० वं० । इक्ष्वाकुवंश्यः क्षत्रियः । दशरथस्य पिता । **व० २७५ । ६** ॥

२ **अजः** । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । **उ० १७१ । १२** ॥

+ **अजगरः** । बृहद्दीर्घशरीरो वन्यः सर्पः ।

तेन भीमसेनस्य ग्रहणं । **व० १८० । २७** ॥

तेन दमयन्त्या ग्रहणं । **व० ६० । २१** ॥

[तेन नन्दस्य ग्रहणं । भा० १० । ३४ ॥]

तेन युधिष्ठिरं प्रति प्रश्नकरणं युधिष्ठिरेण तदुत्तरदानं च । **व० १८२** ॥

१ **अजमीढः** । क्षत्रियः । सो० वं० भुमन्युपुत्रस्य सुहोत्रस्य पुत्रः । तन्माता ऐक्ष्वाकी । तद्भ्रातरौ सुमीढः पुरुमीढश्च । तद्भार्यास्तिस्रः । प्रथमा धूमिनी तत्पुत्रः ऋक्षः । द्वितीया नीली तत्पुत्रौ दुष्यन्तः परमेष्ठी च । तृतीया केशिनी तत्पुत्रो जह्नुः यो गङ्गामपिबत् । **आ० १०१ । १८** ॥

२ **अजमीढः** । क्षत्रियः । सो० वं० विकुञ्जनपुत्रः । तन्माता सुन्दरा । तस्य भार्याः पञ्च कैकयी नागा गान्धारी विमला ऋक्षा चेति । तासु ऋक्षापुत्रः संवरणः । **आ० ६३ । ३८** ॥

अजातशत्रुः । युधिष्ठिरः । **भी० ८५ । १९** ॥

अजैकपात् । एकादशरुद्रेष्वन्यतमः । **आ० ६७ । २** ॥

+ **अज्ञानं** । तन्निन्दा । **शां० १५७** ॥

तन्निमित्तकानर्थप्राप्तिः । **शां० ३०९** ॥

अञ्जनः । दिग्गजः । **उ० ९९ । ८** ॥

अञ्जनपर्वा । घटोत्कचपुत्रो राक्षसः । **उ० १९४ । २०** ॥ अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७ । ८९** ॥

अञ्जनाभः । पर्वतः । **अनु० २७१ । ३२** ॥

अटवीशिखराः । कलिङ्गदेशस्य दक्षिणतो विद्यमानो देशः । **भी० ९ । ४८** ॥

अठिदाः । देशः । **भी० ९ । ६४** ॥

अणीमाण्डव्यः । ब्रह्मर्षिः । **स० ४ । १८** ॥ तन्नामप्राप्तिकारणं । **आ० ६४ । १३४** ॥

तस्य शूलारोपणादिकथा । **आ० ११६–११७** ॥ [पद्म० ५ । ४८ ॥ मार्कण्डेयपु० १६ ॥ स्कान्द० आवन्त्यखण्डान्तर्गतरेवाखं० १७०–१७२ ॥ नागरखं० १३६–१३८ ॥]

तेन यमाय शापदानं । **आ० ११७ । १७** ॥ **आश्र० ३० । १२** ॥

तस्य जनकेन सह तृष्णात्यागस्य सुखसाधनताविषये संवादः । **शां० २८२** ॥

तेन रुद्रमाहात्म्यकथनं । **अनु० ४९ । ४६** ॥

[शूले आरोपितेन तेन रात्रौ वेश्यागृहं गमयितुं भार्येयोढाय मार्गे अवशात्स्वचालकाय कस्मैचन ब्राह्मणाय सूर्योदयात्प्राक् मरिष्यसीति शापदानं । गरुडपु० १४२ ॥ मार्कण्डेय० १६ ॥]

+ **अतिथिः** । तस्य लक्षणं । **अश्व० १०१ । ५७** ॥ तत्पूजनं । **उ० ३६ । ३४** ॥ **उ० ३८ । १** ॥ **शां० १४५ । २१** ॥ तत्पूजने दृष्टान्ततया कपोतव्याधोपाख्यानं । **शां० १४३–१४८** ॥

तत्पूजनाभावे दोषः । **शां० १८९ । १२** ॥

अतिबाहुः । अप्सराः । अरिष्टायाः पुत्री । **आ० ६६ । ५१** ॥

अतिभीमः । यज्ञमुट्सु पञ्चदशदेवेष्वन्यतमोऽग्निविशेषः । **व० २२२** । ११ ॥

अतिरथः । क्षत्रियः । सो० वं० मतिनारपुत्रः । **आ० ८८** । १३ ॥ विशेषं मतिनारशब्दे पश्यत ।

अत्रिः । ब्रह्मर्षिः । ब्रह्मणो मानसः पुत्रः । **आ० ६६** । १० ॥ **६७** । ४ ॥ **स० ११** । १९ ॥ [मत्स्य० १४४ ॥]

तत्पुत्रा बहवो महर्षयः । **आ० ६७** । ६ ॥

[तत्पत्नी कर्दमपुत्र्यनुसूया । तत्पुत्राः दत्तात्रेयः दुर्वासाः चन्द्रः इति त्रयः । भा० ४ । १ ॥]

[तस्य नेत्राच्चन्द्रोत्पत्तिः । भा० ९ । १४ ॥]

तस्य पुत्रौ सोमः अर्यमा च । **शां० २०७**।१० ॥

तस्य गौतमेन सह ब्राह्मणमाहात्म्ये विवादः । **व० १८८** ॥

तेन चन्द्रीभूयान्धकारनिवारणं । **अनु० २६१** ॥

अथर्वा । (अथर्वाङ्गिरसः । अथर्वाङ्गिराः) । ऋषिः । [अङ्गिरसः पुत्रः । तन्माता सती । भा० ६ । ६ ॥] **स० ११** । २० ॥ **उ० १८** । ६ ।

[तत्पत्नी शान्तिः कर्दमपुत्री । तस्याः चित्तिरिति नामान्तरं । तत्पुत्रोऽश्वशिराः । अश्वशिरसएव दध्यङ्ङ् दधीचिः इत्यपि नामेति भाति । भा० ४ । १ ॥]

तेन महार्णवे मग्नस्याग्नेरुद्धरणं । **व० २२४** । ८ ॥

+ **अदक्षिणयज्ञनिन्दा । शां० १६३** । २३–२९ ॥

अदितिः । प्राचेतसस्य दक्षप्रजापतेः पुत्री । कश्यपस्य भार्या । तत्पुत्रा द्वादशादित्याः । **आ० ६६** । १२ ॥

तस्यां विवस्वत उत्पत्तिः । **आ० ६३** । ४ ॥

अदृश्यन्ती । पूर्वं वैश्यस्य पश्चात्तपसा ब्राह्मण्यं प्राप्तस्य चित्रमुखनाम्नः पुत्री । **अनु० ५३** । १७ ॥ वसिष्ठपुत्रस्य शक्तेर्भार्या । **आ० १९३** । १४ । (अधिकपाठे ११० तमे पृष्ठे २३ ॥)

तत्पुत्रः पराशरः । **आ० १९४** । १ ॥

अद्भुतः । अग्निविशेषः । तस्य भार्या प्रिया । तत्पुत्रो विडूरथः । **व० २२४** । २७ ॥

अद्रिका । अप्सराः ब्रह्मशापान्मीनभावं प्राप्ता यमुनायां सञ्चरन्ती या श्येनतुण्डाज्जले पतितं उपरिचरवसोः रेतः पीत्वा मत्स्यं नाम राजानं पुत्रं मत्स्यगन्धां नाम पुत्रीं चोत्पादयामास । **आ० ६४** । ७३ ॥

१ **अधर्मः** । ज्येष्ठादेव्याः पुत्रः । तद्भार्या निर्ऋतिः । तस्याः पुत्राः भयः महाभयः मृत्युश्च । **आ० ६७** । ५३ ॥

२ + **अधर्मः** । पापं । तस्यासमृद्धिकारणत्वं । **व० ९२** ॥

तस्य निन्दा । **शां० ९६** ॥

तदुत्पत्तिप्रकारः । **शां० २७९** । ३–११ ॥

+ **अधार्मिकस्वरूपं । उ० ९२** । २ ॥

+ **अधिक्षेपः** । निन्दा । तस्य वधप्रतिनिधित्वं । **क० ७२** । ८० ॥

तत्करणं अर्जुनेन युधिष्ठिराय । **क० ७३** । १–३५ ॥

अधिदैवत अधिभूत अधियज्ञानां कथनं । भी० ३२ । ४ ॥ **शां० ३१८** ॥

अधिरथः । सूतः । तस्य पत्नी राधा । तस्याभिमानिकः पुत्रः कर्णः । **आ० ६८** । १४० ॥ **१४७** । १ ॥

तस्य राधायामुत्पन्नाः पुत्राः । शत्रुंतपः द्रुमः वृकरथः शत्रुंजयः विपाठः इत्यादयः । विशेषं कर्णशब्दे पश्यत ॥

[सः सो० वं० ययातिपुत्रस्य अनोर्वंशोत्पन्नस्य सत्यकर्मनामकस्य अङ्गराजस्य ऊढायां ब्राह्मण्यां जातः पुत्रः । भा० ९ । २३ ॥ हरि० १ । ३१ ॥]

[तस्य वंशः । हरि० १ । ३२ ॥]

अधिराजः । राजसूयार्थं सहदेवेन जितो देशः तस्य राजा दन्तवक्रः । **स० ३२ । ३** ॥ Datiha in the Gwalior territory. where Dantavakra was killed.

अधूर्तरजाः । क्षत्रियः । सू० वं० गयस्य पिता । **व० ९३** । २० अमूर्तरयाइत्यपि नामान्तरं ॥

अधृष्या । नदी । **भी० ९ । २४** ॥

अधोक्षजः । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । १०** ॥ **शां० ३५२ । १८** ॥

अधोलोकाः । पाताललोकशब्दं पश्यत ॥

अध्यात्मनिरूपणं। सनत्सुजातेन धृतराष्ट्राय। **उ० ४१** । ४६ ॥ **शां० १९२ ॥ २५३ ॥ २९१** ॥

अनघः । देवगन्धर्वः । **आ० १३२ । ३७** ॥

अनङ्गः । ऋषिः । कर्दमप्रजापतेः पुत्रः । **शां० ५८** । ९९ ॥

अनङ्गा । नदी । **भी० ९ । ३५** ॥

अनन्तः । सर्पः । कश्यपपुत्रः । तन्माता कद्रूः । **आ० ६६ । ४१** ॥ **स० ९ । १३** ॥

अनन्तविजयः । युधिष्ठिरस्य शङ्खः। **भी० २५। १६ ॥ ५१ । २६** ॥

अनन्तसेनः । कश्चन देवः स्कन्दो रुद्रो वा। तेन भीष्मघातार्थं अम्बायै मालादानं। **आ० १०९।** ९७ ॥

अनरकं । तीर्थं । **व० ८१ । १६८** ॥

अनरण्यः । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यस्य पुरुकुत्सस्य पुत्रः। **अनु० १७७ । ६६** ॥ **२७१** । ५९ ॥

१ **अनलः** ।अष्टवसुष्वन्यतमः। **आ० ६७**। १८॥

२ **अनलः** । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । ९** ॥

३ **अनलः** । यमसभावासी राजा। **स० ८। ११** ॥

अनला । सुरभीपुत्र्या रोहिण्याः पुत्री । तत्पुत्री शुकी । **आ ६७** । ६७–७४ ॥

अनवद्या । प्राधापुत्री अप्सराः । **आ० ६६ । ४५ ॥ १३२ । ४३**

अनशनव्रतं । उपवासशब्दं पश्यत ।

अनश्वान् । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुवंशोद्भवस्य कुरुपुत्रस्य विदूरथस्य पुत्रः । तन्माता संप्रियानाम्नी मागधी। तद्भार्या अमृता । तत्पुत्रः परीक्षित् । **आ० ६३** । ४४ ॥ सकारान्तोऽयं शब्दः ।

अनागतविधाता । तन्नामकः कश्चन मत्स्यः । अनागतापत्प्रतिविधाने दृष्टान्ततया तस्य कथा भीष्मेण युधिष्ठिरं प्रति कथिता। **शां० १३७**॥

१ **अनाधृष्टिः**। क्षत्रियः।सो० वं० पूरुवंशोत्पन्नस्य रौद्राश्वस्य पुत्रः । **आ० ८८ । ११** ॥ तन्माता काचनाप्सराः ।

२ **अनाधृष्टिः** । श्रीकृष्णानुयायी यादवः। **आ० २४७ । १५ ॥ स० १४ । ६१ ॥ वि० ७८** । ६ ॥ **उ० १५१** । ६७ ॥

अनाधृष्यः। क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८** । १०४ ॥

+ **अनायासजीविका** । **उ० ३७** । ४१ ॥

अनायुष्यकराणि कर्माणि । **उ० ३७** । ९ ॥ **शां० १९१ ॥ अनु० १६१ ॥ अश्व० १८** ॥

+ **अनार्यजातिजः । अनु० ८३ । ४०** ॥

+ **अनावृष्टिः** । संवरणस्य राज्ये। **आ० १८९ ।** ४३ ॥ अङ्गदेशे रोमपादस्य राज्ये । **व० १११ । २१** ॥ [रा० १ । ९ ॥ गौतमाश्रमे। शिवपु० कोटिरुद्रसं० २४–२७ ॥]

अनिकेतः । यक्षः । **स० १० । १९** ॥

अनिमिषः । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । १०**॥

अनिरुद्धः । श्रीकृष्णपुत्रस्य प्रद्युम्नस्य पुत्रः । तन्माता रुक्मवती । **आ० २०१ । १९** ॥ **स० ४ । ३४ ॥ द्रो० ११ । २७** ॥

[तस्य भार्या रोचना रुक्मिणः पौत्री । भा० **१०** । ६१ ॥ तस्य पुत्रो वज्रः १ । १५ ॥]

तस्य बाणासुरपुत्र्या उषया (ऊषया) विवाहः।

स० ६० ॥ [भा० १० । ६२–६३ ॥ हरि० २ । ११८ ॥ विष्णु० ५ । ३२ ॥]

१ **अनिलः** । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१** । ९ ॥

२ **अनिलः** । अष्टवसुष्वन्यतमः । तद्भार्या शिवा । पुत्रौ मनोजवः अविज्ञातगतिश्च । **आ० ६७** । १८–२५ ॥

३ **अनिलः** । क्षत्रियः । वृषादर्भिपुत्रः । आर्त्विज्यदक्षिणात्वेन तत्पित्रा दत्तं यं मृतं पक्त्वा सप्तर्षयो भोक्तुमयतन्त । **अनु० १४१** । ८ ॥

अनीकविदारणः । क्षत्रियः । जयद्रथस्य भ्राता । **व० २६६** । १३ ॥

अनीलः । सर्पः । **आ० ३५** । ७ ॥

अनुः । क्षत्रियः । सो० वं० ययातिपुत्रः । तन्माता शर्मिष्ठा वृषपर्वपुत्री । **आ० ६३** । ७ ॥

[तस्य वंशः । भा० ९ । २३ ॥]

अनुकम्पकः । अकम्पनशब्दं पश्यत ।

+ **अनुक्रमणिकापर्व** । **आ० १** ॥

+ **अनुगीतापर्व** । **अश्व० १७–९५** ॥

+ **अनुद्यूतपर्व** । **स० ९६–१०३** ॥

अनुयायी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । १०२ ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १५८** । १७ ॥

+ **अनुलोमजातिः** । संकरजातिशब्दं पश्यत ॥

१ **अनुविन्दः** । आवन्त्यः क्षत्रियः । विन्दस्य भ्राता । दुर्योधनपक्षीयः । अर्जुनेन हतः । **द्रो० ९९** । २७–३० ॥

२ **अनुविन्दः** । दुर्योधनपक्षीयः कैकयः क्षत्रियः । विन्दस्य भ्राता । सात्यकिना हतः । **क० १०** । २१ ॥

३ **अनुविन्दः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८** । ९४ ॥ **१३१** । ३ ॥ घोषयात्रायां । **व० २४३** । ९ ॥ भीमेन हतः । **द्रो० १२७** । ४८ ॥

अनुष्णा । नदी । **भी० ९** । २४ ॥

अनुल्हा(ह्ना)दः । असुरः । हिरण्यकशिपोः पुत्रः । **आ० ६६** । १८ ॥ [तन्माता कयाधूः । भा० ६ । १८ ॥]

अनूचाना । अप्सराः । **आ० १३२** । ४३ ॥

अनूपः । कार्तवीर्यस्य देशः । तस्य राजधानी माहिष्मती । **व० ११७** । २० ॥ Mhow in Malwa.

+ **अनृतं** । असत्यं । तस्य लक्षणं । **शां० १०९** ॥ तस्य क्वचिदपातकत्वं । **आ० ७६** । २४ ॥ **क० ७२** । ३४ ॥ **शां० १६३** । ३० ॥

+ **अनृतसाक्ष्यफलं** । **उ० ३५** । ४० ॥

१ **अनेनाः** । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यस्य ककुत्स्थस्य पुत्रः । धुन्धुमारोपाख्याने । **व० २०५** । २ ॥

२ **अनेनाः** । क्षत्रियः । पुरूरवःपुत्रस्य आयोः कनिष्ठः पुत्रः । तस्य ज्येष्ठाः भ्रातरो नहुषादयश्चत्वारः । तस्य माता स्वर्भानवी । **आ० ६९** । २८ ॥

[तस्य वंशः । हरि० १ । २९ ॥]

अन्तर्गिरिः । देशः । अर्जुनेन राजसूयोत्तरदिग्विजये जितः । **स० २८** । ३ ॥

अन्तर्गिर्याः । देशः । **भी० ९** । ४९ ॥

अन्तर्द्वीपः । द्वारकाया उपद्वीपः । तत्र महादेवमहोत्सवार्थं यादवानां गमनं । **आ० २४१** । ७१ ॥

अन्त्यनारः । (**अन्तिनारः अन्तिभारः मतिनारः** ।) सो० वं० पूरुवंश्यस्य ऋचपुत्रस्य ऋक्षस्य पुत्रः । तन्माता ज्वलन्ती तद्भार्या सरस्वती नदी । तत्पुत्रः त्रसुः । **आ० ६३** । २५ ॥

अन्धः । सर्वभूतविनाशनाय ब्रह्मणः प्राप्तवरः तेनैवान्धीकृतश्च कश्चन श्वापदः । तद्वधेन बलाकनाम्नो लुब्धकस्य स्वर्गप्राप्तिः । **क० ७२** । ३७–४४ ॥

१ **अन्धकः।** असुरः। रुद्रेण हतः। **द्रो० ४९। ११॥ २०२। ७५॥**

[सः दितेः पुत्रः रुद्रेण हतः। हरि० २। ८६॥]

२ [**अन्धकः।** यदुवंशोद्भवस्य क्रोष्टोः पौत्रः। हरि० १। ३४॥ यदुवंशोद्भवस्य अनोः पुत्रः। भा० ९। २४॥]

अन्धकाः। पूर्वोक्तान्धकवंश्याः। **आ० १४२। २०॥ २०२। ८॥ २३९। २॥**

अन्धकारकः। क्रौञ्चसमीपस्थः पर्वतः। **भी० १२। १८॥**

+ **अन्धत्वापादकानि कर्माणि। अनु० २२०। १–५॥**

+ **अन्नदानप्रशंसा। अनु० ९८॥ २३५। ५–२१॥ अश्व० १०८। २८–४९॥**

+ **अन्यपूर्वा।** परपूर्वा तस्या अपरिणेयत्वं। **उ० १७५। ६॥**

अन्वग्भानुः। क्षत्रियः। सो० वं० पूरोः पौत्रस्य मनस्योः मिश्रकेशीनाम्न्यामप्सरसि जातः पुत्रः। **आ० ८८। ७॥**

अपरनन्दा। ऋषभकूटपर्वतसमीपस्था नदी। **आ० २३५। ७॥ व० ११०। १॥** A small stream called the Sukrinadi which flows through the districts of Gaya and Patna and falls into the Ganges.

अपरबल्लवाः। देशः। **भी० ९। ६२॥**

अपरसेकाः। सेकदेशस्य समीपे विद्यमानो देशः। सहदेवेन राजसूयार्थे विजितः। **स० ३२। ९॥**

अपराचीनः। क्षत्रियः। सो० वं० पूरुवंशोद्भवस्य जयत्सेनस्य पुत्रः। तन्माता सुश्रवा। तद्भार्या मर्यादा। तत्पुत्रोऽरिहः। **आ० ६३। १६॥**

१ **अपराजितः।** क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः। **आ० ६८। १०१॥** भीमेन हतः। **भी० ८८। २२॥**

२ **अपराजितः।** सर्पः। **आ० ३५। १३॥**

३ **अपराजितः।** कालेयांशः कश्चन क्षत्रियः। **आ० ६८। ४९॥**

अपरान्ताः। देशः। **भी० ९। ४७॥** Konkan and Malabar.

+ **अपशकुनानि।** उत्पातशब्दं पश्यत।

अपान्तरतमः। नारायणस्य वागवतारः। सारस्वतनामा ब्रह्मर्षिः। **शां० ३५९। ३९॥**

तस्य प्राचीनगर्भ इति वेदाचार्य इति च नामान्तरे। **शां० ३५९। ६६॥**

+ **अपाण्डवेयास्त्रं।** अश्वत्थाम्ना प्रयुक्तं। **सौ० १३। १९॥** इदमेव ऐषीकास्त्रं।

+ **अपात्रदानफलं। क० ३३। ४॥**

+ **अप्सरसः।** सर्वेश्याः। तासां नामानि। **आ० ६६। ४९॥ १३२। ४३॥ स० १०। ११॥ व० ४३। २९॥ अनु० ५०। ४७॥ २७१। १५॥**

अप्सुहोम्यः। ऋषिः। **स० ४। १८॥**

+ **अभिचारः।** कृत्याशब्दं पश्यत।

अबलः। अग्निविशेषः। **व० २२२। ११॥**

अभयः। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। **आ० ६८। १०४॥** भीमेन हतः। **द्रो० १२७। ४४॥**

अभयदानं। शां० २६८। १८॥

अभिभूः। काशिराजस्य पुत्रः। पाण्डवपक्षीयः। **उ० १५१। ६३॥ द्रो० ९५। ३९॥** वसुदानपुत्रेण हतः। **क० ३। २३॥**

अभिमन्युः। क्षत्रियः। सो० वं० पूरुकुलोत्पन्नस्य पाण्डुपुत्रस्य कौन्तेयस्यार्जुनस्य पुत्रः। तन्माता सुभद्रा श्रीकृष्णस्य स्वसा। रथयूथपयूथपः। **उ० १७०। २॥**

तस्योत्पत्तिः। **आ० ६४। १६३॥ २४७। ६१॥** [भा० ९। २२]

तस्य सोमपुत्रवर्चोंशत्वं। **आ० ६८। ११२॥**

तस्य सारथिः सुमित्रः । **द्रो० ३५ । ३२ ॥**

तस्य भार्या विराटराजपुत्री उत्तरा । तस्या विवाहः । **वि० ७८ । ४३ ॥**

तस्य पुत्रः परीक्षित् । **आ० ६३ । ८२ ॥**

तस्य पराक्रमवर्णनं । **द्रो० १४ । ५० ॥**

तस्य युद्धवर्णनं । **द्रो० ३६-४१ ॥ ४४-४७ ॥**

तेन दुर्योधनपुत्रस्य लक्ष्मणस्य पराजयः । **भी० ५५ ॥**

तेन लक्ष्मणस्य वधः । **द्रो० ४६ । १८ ॥**

तेन अलम्बुसपराजयः । **भी० १०१ ॥**

तेन अम्बष्ठपराजयः । **भी० ९६ । ३८ ॥**

तेन कौरवपक्षीयपद्मव्यूहभेदनं । **द्रो० ३५ ॥**

तस्य वधो दुश्शासनपुत्रेण । **द्रो० ४९ । १४ ॥**

तस्य वधकथा संक्षेपेण । **द्रो० ३३ । २१ ॥** विस्तरेण । **द्रो० ७३ ॥**

तच्छववर्णनं । **स्त्री० २० । १ ॥**

+ **अभिमानः** । गर्वः । तस्य पतनकारणत्वं । **व० १८३ । ३३ ॥ उ० १२३ । १५ ॥**

अभिष्यन्तः । क्षत्रियः । सो० वं० कुरुपुत्रः । तन्माता वाहिनी । **आ० १०१ । ३८ ॥**

अभिसाराः । (अभिसारी) । तक्षशिलाया उत्तरतो विद्यमानो देशः । तस्य राजा चित्रसेनः । अर्जुनेन राजसूयदिग्विजये पराजितः । **स० २८ । १९ ॥ भी० ९ । ५४ ॥** The country of Hayara.

अभीरुः । राजर्षिः । **आ० ६८ । ५३ ॥**

अभीषाहाः । देशः । **भी० ११९ । ८५ ॥**

+ **अभोज्यभोजने प्रायश्चित्तं । अनु० १९९ ॥**

+ **अभ्यागतः । अश्व० १०१ । ५७ ॥**

+ **अमात्यः** । मन्त्री । तस्य लक्षणं । **शां० ८३ ॥ ८५ ॥**

अमावसुः । क्षत्रियः । सो० वं० पुरूरवसः पुत्रः । **आ० ६९ । २७ ॥**

अमाहठः । सर्पः । **आ० ५७ । १६ ॥**

अमितौजाः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः पाञ्चाल्यः । **उ० १७१ । ११ ॥**

+ **अमित्रलक्षणं । शां० ८० ॥**

अमूर्तरयाः । अधूर्तरजश्शब्दं पश्यत ।

+ **अमृतं** । पीयूषं । सुधा । तदाहरणं गरुडेन । **आ० ३३ । ११ ॥ अनु० २८ । ८ ॥**

तदन्वेषणं श्रीकृष्णेन उदङ्काय । **अश्व० ५५ । २० ॥**

+ **अमृतमथनं । आ० १८ ॥** [भा० ८ । ६ ॥ रा० १ । ४५ ॥ विष्णु० १ । ९ ॥ पद्मपु० ३ । ९ ॥ ६ । २६० ॥]

१ **अमोघः** । स्वाहायाः पुत्रोऽग्निविशेषः । **व० २२१ । ३२ ॥**

२ **अमोघः** । यक्षः । **व० २३२ । ८ ॥**

अम्बरीषः । क्षत्रियः । सू० वं० वैवस्वतमनुपुत्रस्य नाभागस्य पुत्रः । **स० ८ । १२ ॥**

तदुपाख्यानं । **द्रो० ६४ ॥ शां० २८ । १०० ॥**

[तस्य एकादशीव्रतकरणं । तत्र द्वादशीपारणार्थं दुर्वासस ऋषेरागमनं क्रुद्धेन ऋषिणा तन्मारणार्थं कृत्यासर्जनं तद्रक्षणार्थं भगवद्दत्तेन चक्रायुधेन तस्य संरक्षणं इत्यादिकथा । भा० ९ । ४ ॥]

[तस्य विरूपः केतुमान् शम्भुः इति त्रयः पुत्राः । भा० ९ । ६ ॥]

तस्य इन्द्रेण सह संवादो युद्धेन स्वर्गलोकप्राप्तिविषये । **शां० ९८ ॥**

तत्कृतः पुष्करास्तेये शपथः । **अनु० १४३ । २९ ॥**

२ [अम्बरीषः । क्षत्रियः । सूर्यवं० मान्धातुः पुत्रः । तन्माता बिन्दुमती । भा० ९ । ७ ॥ तस्य यज्ञे शुनःशेपेन पशूभवनं । **रा० १ । ६१ ॥**]

१ **अम्बष्ठः । (अम्बष्ठकः)** दुर्योधनपक्षीयः क्षत्रियः । तस्य अभिमन्युना सह युद्धं । **भी० ९६ । १८ ॥** अर्जुनेन हतः । **द्रो० ९३ । ६५-७३ ॥**

२ **अम्बष्ठः** । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । तत्पुत्रस्य वधो लक्ष्मणेन । **क० ३ । १० ॥**

अम्बा । काशिराजसुता । अम्बिकाम्बालिकयोर्ज्येष्ठा स्वसा ।

तस्याः स्वयंवरे स्थितायाः भगिनीद्वयसहितायाः भीष्मेण अपहरणं । **आ० १०९** । १९ ॥

तया भीष्मं प्रति स्वस्याः सौभपतिकामुकत्वकथनं । **आ० १०९** । ६३ ॥

तस्या उपाख्यानं संग्रहेण । **आ० ११०** ॥ विस्तरेण । **उ० १७३** ॥ **१८७** ॥

तया तपःकरणं । **आ० १०९** । ९३ ॥ **उ० १८६**॥

तया परशुरामं प्रति भीष्मवधप्रार्थना । **उ० १७७**॥

तयाऽन्यजन्मनि शिखण्डिनामकद्रुपदपुत्रत्वेन जननं । **उ० १८८** ॥

अम्बालिका । काशिराजसुता । अम्बायाः यवीयसी स्वसा । विचित्रवीर्यस्य भार्या । **आ० ६३** । ५४ ॥

तस्या विवाहः । **आ० १११** ॥

तस्यां व्यासात्पाण्डोर्जननं । **आ० ११५** । ३१ ॥

तद्दास्यां व्यासाद्विदुरस्योत्पत्तिः । **आ० ११५** । ४३ ॥

तस्याः श्वश्र्वा सह तपोवनगमनं । **आ० १३७** । १२ ॥

१ **अम्बिका** । काशिराजसुता । अम्बाया यवीयसी स्वसा । विचित्रवीर्यस्य भार्या । **आ० ६३** । ५४ ॥

तस्यां व्यासाद्धृतराष्ट्रस्योत्पत्तिः । **आ० ११५** । १०॥

तस्याः श्वश्र्वा सह तपोवनगमनं । **आ० १३७** । १२॥

२ **अम्बिका** । अप्सराः । **आ० १३२** । ४४ ॥

अम्बुमती । नदी । **व० ८१** । ५६ ॥

अम्बुवाहिनी । नदी । **भी० ९** । २७ ॥ **अनु० २७१** । २० ॥

अम्बुवीचः । मागधराजः । तन्मन्त्री महाकार्णिः । तयोः कथा । **आ० २२३** । १७ ॥

अम्भोरुदः । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७** । ५९ ॥

अयतिः । क्षत्रियः । सो० वं० नहुषस्य पुत्रः । ययातेर्भ्राता । **आ० ६९** । ३३ ॥

अयश्शिराः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६** । २१॥

अयुतानायी । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुवंशोद्भवस्य महाभौमस्य पुत्रः । तन्माता सुयज्ञा । तद्भार्या भासा । तत्पुत्रोऽक्रोधनः । **आ० ६३** । १९ ॥

अयोध्या । सरयूनदीतीरस्था कोसलदेशस्य राजधानी । **व० २९२** । ६१ ॥ Gudh, the birth place of Rama.

अयोबाहुः । क्षत्रियः । धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । ९८ ॥ **१३१** । ६ ॥

अयोभुजः । क्षत्रियः । धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **द्रो० १५८** । १७ ॥

+ **अरणीहरणं** । मृगरूपिणा यमेन वने पाण्डवसमीपे विद्यमानानां ऋषीणां । **व० ३१२** ॥

अरालिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७** । ५८ ॥

अरिमेजयः । क्षत्रियः । सोम० वं० वृष्णिकुलोत्पन्नः । **द्रो० ११** । २८ ॥

१ **अरिष्टः** । (**रिष्टः**) । यमसभास्थः क्षत्रियः । **स० ८** । १५ ॥

२ **अरिष्टः** । तार्क्ष्यापरनामा मुनिः । यो हैहयराजकुमारेणाज्ञानाद्धतं स्वपुत्रमुज्जीवितवान् । **व० १८७** । ९ ॥

३ **अरिष्टः** । वृषभरूपोऽसुरः । श्रीकृष्णेन हतः । **स० ५३** । २८ ॥ [भा० १० । ३६ ॥ हरि० २ । २१ ॥ विष्णु० ५ । १४ ॥]

१ **अरिष्टनेमिः** । विनतापुत्रः । **आ० ६६** । ४० ॥

२ **अरिष्टनेमिः** । यमसभास्थः क्षत्रियः । **स० ८** । २२ ॥

३ **अरिष्टनेमिः** । पाण्डुपुत्रस्य सहदेवस्य विराटनगरे नामधेयं । **वि० १३** । १२ ॥

४ **अरिष्टनेमिः** । कश्यपः । **शां० २०७** । ८॥

५ **अरिष्टनेमिः** । ब्राह्मणः । तस्य सगरेण मोक्षसाधनविषये संवादः । **शां० २९४** । २ ॥

अरिष्टसेनः । दुर्योधनपक्षीयः क्षत्रियः । **श० ५ ।** ३ ॥

अरिष्टा । कश्यपभार्या हाहाहूहूआदिगन्धर्वाणां अलम्बुषाद्यप्सरसां च माता । **आ० ६६** । ४९ ॥

अरिहः । क्षत्रियः । सो० वं० अपराचीनस्य पुत्रः । तन्माता वैदर्भी मर्यादा । तद्भार्या आङ्गी । तत्पुत्रो महाभौमः । **आ० ६३** । १७ ॥

अरुजः । रावणानुचरो राक्षसः । विभीषणेन हतः । **व० २८६** । २ ॥

अरुणः । अनूरुः । विनतायाः पुत्रः । गरुडस्य ज्येष्ठो भ्राता । **आ० ६६** । ४० ॥

तस्योत्पत्तिः । **आ० १६** । १७ ॥ **अनु० २०** । १४ ॥

तेन सूर्यस्य सारथ्यकरणं । **आ० २४** ॥

तद्भार्या ताम्रायाः पुत्री श्येनी । तत्पुत्रौ संपातिर्जटायुश्च । **आ० ६७** । ७४ ॥

तेन स्वमात्रे दासीभवनशापदानं । **आ० १६** । १८ ॥ **अनु० २०** । २० ॥

१ **अरुणा** । अरिष्टायाः पुत्री अप्सराः । **आ० ६६** । ५० ॥

२ **अरुणा** । कुरुक्षेत्रसमीपस्था नदी । **श० ४४** । २९ ॥

अरुणाः । ऋषयः । **शां० १९** । १६ ॥

अरुन्तुकं । तीर्थं । **व० ८१** । १५ ॥ **श० ५४** । २८ ॥

अरुन्धती । वसिष्ठस्य पत्नी । तत्पुत्रः शक्तिऋषिः । **स० ११** । ४२ ॥ **व० १३२** । १७ ॥ तस्या अक्षमालेति नामान्तरं । **उ० ११७** । ११ ॥

[इयं कर्दमप्रजापतिपुत्री । तन्माता स्वायंभुवमनुपुत्री देवहूतिः । तस्याः स्वसारः । १ मरीचिपत्नी कला । २ अङ्गिरसः पत्नी श्रद्धा । ३ पुलस्त्यभार्या हविर्भुक् । ४ पुलहभार्या गतिः । ५ क्रतोर्भार्या क्रिया । ६ भृगोर्भार्या ख्यातिः । ७ अथर्वाङ्गिरसो भार्या शान्तिः । ८ अत्रिपत्न्यनसूया च । तद्भ्राता कपिलमहर्षिः । भा० ३ । २४ ॥ अस्या ऊर्जेति नामान्तरं । भा० ४ । १ ॥ मत्स्य० २०१ ॥]

तस्याः पत्युरपध्यानात्सूक्ष्मरूपप्राप्तिः । **आ० २५९** । १६ ॥

तद्रूपधारणे स्वाहादेव्याः शक्त्यभावः । **व० २२७** । १६ ॥

तस्या वसिष्ठपुरतः स्थितेरुत्पातसूचकत्वं । **भी० २** । ३१ ॥

तया आयसबदरपाचनं । तस्यै रुद्रेण वरदानं च । **श० ४९** । ३३ ॥

तस्याः (तन्नामकनक्षत्रस्य) अदर्शनस्य मरणसूचकत्वं । **शां० ३२२** । ९ ॥

तन्नामनिर्वचनं । **अनु० १४२** । ३९ ॥

तत्कृता पुष्करास्तेयप्रतिज्ञा । **अनु० १४३** । ३८॥

तया ऋषिगणाय धर्मरहस्योपदेशः । **अनु० १९३** । १–११ ॥

अरुन्धतीवटः । तीर्थविशेषः । **व० ८२** । ४१ ॥

अरूपा । प्राधायाः पुत्री । **आ० ६६** । ४६ ॥

अर्कपर्णः । कश्यपभार्याया मुनिनाम्न्याः पुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६** । ४३ ॥

+ **अर्घाहरणपर्व** । **स० ३९–६२** ॥

अर्चिष्मती । अङ्गिरसः पुत्री । पूर्णिमाभिमानिनी । **व० २२१** । ७ ॥

अर्चिष्मन्तः । तन्नामकाः पितरः । **शां० २७५** । १५ ॥

१ **अर्जुनः** । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुवंशोत्पन्नस्य विचित्रवीर्यपुत्रस्य पाण्डोः पुत्रः । तस्य भार्याः द्रौपदी सुभद्रा उलूपी चित्राङ्गदा च । पुत्राः श्रुतकीर्तिः अभिमन्युः इरावान् बभ्रुवाहनश्च । असदृशरथः । **उ० १६९** । १७ ॥

तस्योत्पत्तिः कुन्त्यामिन्द्रात् । **आ० ६३** । ६५ ॥ **१३२** ॥

तदुत्पत्तिकालीनग्रहस्थितिः । **आ० १३२** । १७ ॥

तन्माहात्म्यं आकाशवाण्या उक्तं। **आ० १३२।१८॥**

तत्प्रशंसा कृपाचार्येण। **वि० ४९। २०॥** भीष्माचार्येण। **भी० १२१। ३१–३८॥**

तत्पराक्रमवर्णनं। धृतराष्ट्रेण। **उ० ५२॥** स्वेनैव। **वि० ६५॥ भी० ८१। ३८॥ ११४॥ क० ८१॥**

तेन जले द्रोणाचार्यं गृहीतवतो ग्राहस्य हननं। **आ० १४३। १२॥**

तस्य तीर्थयात्रायां शापाद्ग्राहरूपं प्राप्तानां पञ्चानामप्सरसां मोचनं। **आ० २३६॥ २३७॥**

तेन द्रौपदीस्वयंवरे कर्णपराजयः। **आ० २०५॥**

तेन गुरुदक्षिणात्वेन द्रुपदस्य जीवग्राहग्रहणं। **आ० १४८। ६२॥**

तस्य द्रुपदनगरमार्गे गङ्गातीरे चित्ररथनामकेन गन्धर्वेण सह युद्धं। **आ० १८६॥**

तेन द्रोणाचार्यकृतास्त्रपरीक्षायां लक्ष्यवेधः। **आ० १४३॥**

तेन द्रौपदीस्वयंवरे लक्ष्यवेधः। द्रौपद्या तत्कण्ठे मालाप्रक्षेपश्च। **आ० २०३॥**

तस्य द्रौपद्या विवाहः। **आ० २१५॥**

तस्य सुभद्रया विवाहः। **आ० २४२॥**

तस्य चित्राङ्गदया विवाहः। **आ० २३५। १६॥**

तेन नागकन्यकाया उलूप्याः परिग्रहः। **आ० २३४। ११॥**

तस्य द्रौपदीयुधिष्ठिराभ्यामधिष्ठिते आयुधागारे प्रवेशः। **आ० २३३। ११॥**

तस्य तीर्थयात्रा। **आ० २३३। ३५॥** [स्कान्दपुराणमाहेश्वरखण्डान्तर्गतकौमारिकाखण्ड० १॥]

तस्य तीर्थयात्रायां मणलूरुगमनं। **आ० २३५। १७॥** अश्वमेधीयाश्वरक्षणसमये मणलूरुगमनं। **अश्व० ७९॥**

तस्य तीर्थयात्रायां प्रभासतीर्थगमनं। **आ० २३८। २॥**

तस्य संन्यासः। **आ० २३८। ४॥** [भा० १०। ८६॥]

तस्य यतिवेषेण सुभद्रागृहे वासः। **आ० २४०। २४॥**

तस्य मयासुराद्देवदत्तनामकवारुणशङ्खप्राप्तिः। **स० ३। ९॥**

तस्य अग्नेर्गाण्डीवनामकधनुषः प्राप्तिः। **आ० ६१। ४९॥ २५१। २०॥**

तस्याग्नेस्सकाशाद्रथप्राप्तिः। **आ० २५१। १०॥**

तद्ध्वजस्तंभे हनूमतोऽवस्थानं। **आ० २५१। १६॥ व० १५३। १८॥ उ० ५६। ९॥**

तस्याग्नेस्सकाशादक्षयतूणीरप्राप्तिः। **आ० ६१। ५०॥ २५१। ४॥**

तस्य खाण्डवदाहकाले इन्द्रेण सह युद्धं। **आ० २५३॥**

तस्य कुलिङ्गादिदेशविजयः प्राग्ज्योतिषे भगदत्तविजयश्च। **स० २७॥**

तस्य उत्तरदेशविजये अन्तगिरि उलूकपुर मोदापुर उरगापुर काम्भोज ऋषिकप्रभृतिदेशविजयः। **स० २८॥**

तस्य किम्पुरुषखण्डविजयः। **स० २९॥**

तस्य इलावृत केतुमालादिखण्डविजयः। **स० २९॥**

तस्य सारथिः पूरुः। **स० ३६। ३०॥**

तस्य श्रीकृष्णेन सारथ्यकरणं। **उ० ७। ३९॥**

तेनेन्द्रकीलपर्वते शिवोद्देशेन तपश्चरणं। **व० ३७। ७६॥**

तस्य किरातरूपिणा रुद्रेण युद्धं। **आ० ३९॥**

तत्कृता रुद्रस्तुतिः। **व० ३९। ७४॥**

तस्य रुद्रात्पाशुपतास्त्रप्राप्तिः। **व० ४०। १५॥**

तस्मै यमकुबेरादिभिरस्त्रप्रदानं। **व० ४१॥**

तस्य देवलोके वासः। तत्र चित्रसेननाम्नो गन्धर्वाद्गान्धर्वविद्याभ्यासश्च। **व० ४३। ३९॥**

तेन निवातकवचवधः। **व० १७०–१७४॥**

तेन हिरण्यपुरवासिनां पौलोमानां कालकेयानां च वधः। **व० १७५॥**

तस्येन्द्रेण कवचकिरीटादिदानं। **व० १७६। ४॥**

तस्योर्वश्या 'त्वं षण्डो भवे'ति शापदानं । व० ४४॥
तस्य क्लीबवेषे नाम बृहन्नलेति । वि० ३ । ४४ ॥
तस्य दश नामानि। अर्जुनः फल्गुनः जिष्णुः किरीटी श्वेतवाहनः बीभत्सुः विजयः पार्थः सव्यसाची धनञ्जयः इति । वि० ४३ । १९–३९ ॥
तस्यैकादशं नाम कृष्ण इति । वि० ४३ । ४१ ॥
तस्यैकादशनामनिर्वचनानि। वि० ४३ । २६–४१॥
तन्नामकीर्तनफलं । वि० ४३ । ५० ॥
तेनाध्वसञ्चरणश्रान्ताया द्रौपद्या वहनं । वि० ६ । २६ ॥
तस्य षण्डवेषपरिग्रहेण विराटनगरप्रवेशः। वि० ११॥
तेनोत्तरगोग्रहणे कर्णभ्रातुर्वधः । कर्णपराजयश्च । वि० ५८ ॥
तेनोत्तरगोग्रहणे द्रोणपराजयः । वि० ५९ । ९० ॥
तेनोत्तरगोग्रहणे अश्वत्थामपराजयः । वि० ६० ॥ भारतमहायुद्धे । क० ५३ ॥ ६७ ॥
तेन दुश्शासनपराजयः । वि० ६५ । २४ ॥ द्रो० ९० ॥
तेन संमोहनास्त्रप्रयोगः । वि० ६७ । १३ ॥
तस्य दुर्योधनगमनानन्तरं श्रीकृष्णसाहाय्यवरणार्थं द्वारकागमनं । उ० ७ । ९ ॥
तेन युद्धराहित्येनैव साहाय्यकरणे श्रीकृष्णस्य वरणं । उ० ७ । २३ ॥
तेन सन्धिविग्रहान्यतरपक्षनिर्धारणे श्रीकृष्णं प्रति प्रार्थना । उ० ७७ ॥
तस्य दुश्शासनेन सह युद्धं । भी० ११० ॥
तेन भीष्माय बाणमयोपधानसमर्पणं । भी० १२० । ३९ ॥
तेन पर्जन्यास्त्रप्रयोगेण जलानयनेन भीष्मपिपासाप्रशमनं । भी० १२१ । ११–३६ ॥
तेन संशप्तकानां वधः । द्रो० २७ ॥ क० १८ ॥ ४८ ॥ ५५ ॥
तेन भगदत्तस्य वधः । द्रो० २८– २९ ॥
तेन रात्रौ त्र्यम्बकाय श्रीकृष्णोक्तप्रकारेण बलिप्रदानं । द्रो० ७९ ॥

तस्य स्वप्ने श्रीकृष्णेन सह कैलासगमनं । द्रो० ८० ॥
तस्य पूर्वप्राप्तस्यैव पाशुपतास्त्रस्य पुनः स्वप्ने रुद्रात्प्राप्तिः । द्रो० ८१ ॥
तेनालायुधनामकराक्षसस्य दुश्शासनस्य च पराजयः । द्रो० ९० ॥
तेन दुर्योधनपराजयः । वि० ६६ । ४४ ॥ द्रो० १०३ ॥
तस्य युद्धं । द्रो० ८८–९४ ॥
तेन कृपाचार्यपराजयः । द्रो० १४९ ॥
तेन हयाप्यायनाय समराङ्गणेऽस्त्रप्रयोगेण सरोनिर्माणं । शरमयवेश्मनिर्माणं च । द्रो० ९९ ॥
तेनाम्बष्टस्य वधः । द्रो० ९३ । ६५ ॥
तेन श्रुतायुरश्रुतायुषोर्वधः । द्रो० ९३ । २७ ॥
तस्य गर्हणं युधिष्ठिरेण कर्णो नाद्यापि हत इति कारणेन । क० ७१ ॥
तेन कर्णाहननकोपाद्युधिष्ठिरेण श्रीकृष्णाय गाण्डीवदानचोदने युधिष्ठिरवधोद्यमः । क० ७२ ॥
तेन युधिष्ठिरवधप्रतिनिधितया तद्गर्हणं । क० ७२ । ८० ॥ ७३ । १–३५ ॥
तेन स्वकृतयुधिष्ठिराधिक्षेपदोषपरिहारायात्मवधोद्यमः । क० ७३ । ३६ ॥
तेनात्महत्याप्रतिनिधितयाऽऽत्मप्रशंसनं । क० ७३ ४१ ॥
तस्य किरीटापहारः कर्णप्रयुक्तेन नागास्त्रेण । क० ९७ । ३३ ॥
तत्प्रशंसनपूर्वकं वधप्रतिज्ञा कर्णेन । क० ८३ ॥
तेन कर्णास्त्रे प्रविष्टस्य तक्षकपुत्रस्याश्वसेनस्य वधः । क० ९७ । ४७ ॥
तेन कर्णपुत्रस्य वृषसेनस्य वधः । क० ९० ॥
तस्य कर्णेन सह युद्धं । क० ९४–९८ ॥
तद्रथस्य श्रीकृष्णपादनिपीडनेन भूमौ पञ्चाङ्गुलं मज्जनं । क० ९७ । ३० ॥
तेन कर्णस्य वधः । क० ९८ । ५० ॥
तद्रथाच्छ्रीकृष्णावरोहणानुपदं हनुमदादीनामपयानं तद्रथदाहश्च । श० ६३ । १२ ॥

[सः वत्सस्य पुत्रः काशीशः। तत्पुत्रः संनतिः। वायु० ९२ ॥]

[तस्य वंशः। हरि० १। ३२ ॥]

२ **अलर्कः**। कर्णस्योरुभेदकः क्रिमिः। **शां० ३। १३** ॥

अलायुधः। दुर्योधनपक्षीयो बकभ्राता राक्षसः। **द्रो० ९६। २७** ॥ **श० २। ३९** ॥

तस्य पराजयोऽर्जुनेन। **द्रो० १६८। २७** ॥

तस्य भीमसेनेन सह युद्धं। **द्रो० १७८** ॥

तस्य घटोत्कचेन हननं। **द्रो० १७९। ३२** ॥

अलोलुपः। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः। **आ० ६८। १०३** ॥ **१३१। १२** ॥ **भी० ६४। २९** ॥

+ **अल्पायुष्यकारणं**। अनायुष्यकरशब्दं पश्यत।

अवन्ती। सेकापरसेकयोर्नर्मदायाश्च दक्षिणतो विद्यमानो मालवदेशान्तर्गतो देशः। **व० ८७। १** ॥ तस्याधिपती विन्दानुविन्दौ। तयोस्सहदेवेन राजसूयदिग्विजये जयः। **स० ३२। ११**
The country of which Ujjain was the Capital.

[तत्र बलरामकृष्णाभ्यां सान्दीपिन्याचार्याद्विद्याभ्यासः ॥ हरि० २। ३३ ॥ विष्णु० ५। २१ ॥ भा० १०। ४५ ॥]

अवाकीर्णं। सरस्वतीतीरस्थस्तीर्थविशेषः। **श० ४२। १२** ॥

१ **अविक्षित्**। (**आविक्षित्**)। क्षत्रियः। अस्य अश्ववान् इति प्रसिद्धं नाम। सो० वं० कुरुपुत्रः। तन्माता वाहिनी। तत्पुत्रा अष्टौ। परीक्षित् शबलाश्वः आदिराजः विराजः शाल्मलिः उच्चैश्श्रवाः भङ्गकारकः जितारिश्चेति। **आ० १०१। ३८-४०** ॥

२ **अविक्षित्**। (**आविक्षित्**)। क्षत्रियः। सू० वं० करन्धमपुत्रः। तत्पुत्रो मरुत्तः। **अश्व० ४। १७-२३** ॥

अविज्ञातगतिः। अनिलनामकवसोः पुत्रः। तन्माता शिवा। **आ० ६७। २५** ॥

अविन्ध्यः। विभीषणसचिवो राक्षसः। **व० २८१। ५७** ॥ **२९२। ६** ॥

अविमुक्तं। पुण्यक्षेत्रं। **व० ८२। ७८** ॥

+ **अविश्वास्याः**। विश्वासानर्हशब्दं पश्यत।

अविस्थलं। युधिष्ठिरप्रार्थितेषु पञ्चग्रामेष्वन्यतमः। **उ० ३१। १९** ॥ **७१। २३। ८१। ७** ॥

अवीचिः। नरकः। **अनु० २३०। १६** ॥

+ **अव्रतघ्नानि**। अष्टौ। **उ० ३९। ७१** ॥

+ **अशरीरवाक्**। आकाशवाणीशब्दं पश्यत।

१ **अशोकः**। (**विशोकः**)। भीमसेनस्य सूतः। **भी० ६४। ११। १८** ॥

२ **अशोकः**। क्षत्रियः। **आ० ६८। १४** ॥

१ **अश्मकः**। क्षत्रियः। सू० वं० सौदासस्य कल्माषपादस्य भार्यायां मदयन्त्यां वसिष्ठेनोत्पादितः पुत्रः। **आ० १२८। ५०** ॥ तन्नामनिर्वचनं। **आ० १९३। ४५-४९** ॥

२ **अश्मकः**। तन्नामकदेशाधिपतिः। [illegible]० **७८। २४** ॥ अभिमन्युना हतः। **द्रो० ३७। २२** ॥

अश्मकुट्टाः। ऋषयः। **अनु० ४९। ४१** ॥

+ **अश्मरीरोगापादकानि कर्माणि**। **अनु० २२०। २०-२३** ॥

अश्मा। ब्राह्मणः। तस्य क्षत्रियधर्मविषये जनकेन संवादः। **शां० २७** ॥

अश्रुतायुः। (**अच्युतायुः**)। दुर्योधनपक्षीयः क्षत्रियः। तत्पुत्रो नियुतायुः। अर्जुनेन हतः। **द्रो० ९३। ७-२४** ॥

१ **अश्वः**। दनुपुत्रोऽसुरः। **आ० ६६। २४** ॥

+ २ **अश्वः**। अश्वत्वजातिविशिष्टः। तदुत्पत्तिः। **आ० ६७। ६८** ॥

तद्वर्णनं कुरुपाण्डवसेनायां। **उ० ५६** ॥ **द्रो० २३** ॥

तल्लक्षणानि । व० ६९ । १९ ॥

अश्वकेतुः । क्षत्रियः । दुर्योधनपक्षीयः । मागधस्य पुत्रः अभिमन्युना हतः । द्रो० ४८ । ७ ॥

अश्वक्रन्दः । अमृतरक्षको देवः । आ० ३२ । १८ ॥

अश्वग्रीवः । दनुपुत्रोऽसुरः । आ० ६६ । २५॥

अश्वचक्रः । साम्बेन हतः कश्चन क्षत्रियः । व० १२१ । १५ ॥

अश्वतरः । सर्पः । आ० ३५ । १० ॥ उ० १०३ । ९ ॥

अश्वतीर्थं । कान्यकुब्जसमीपस्थः तीर्थविशेषः । यस्मिन्नृचीकेन वरुणादेकतःश्यामकर्णानां हयानां सहस्रं प्राप्तं । व० ९३ । ३ ॥ ११६ । २७ ॥ The confluence of the Ganges and the Kalinadi in the district of Kanouj.

+ **अश्वत्थः** । वृक्षविशेषः । तत्प्रशंसा । अश्व० ११७ ॥

१ **अश्वत्थामा** । द्रोणाचार्यस्य पुत्रः । कृपाचार्यस्य भागिनेयः । तन्माता गौतमी कृपी । आ०६४। १४८ ॥ ६८ । ७३ ॥ १४० । ४९ ॥ असंख्येयगुणरथः । उ० १६७ । ३ ॥

तन्नामनिर्वचनं । आ० १४० । ४९ ॥ द्रो० १९७ । ३२ ॥

तेन क्षीरप्रतिनिधितया पिष्टोदकपानं । आ० १४१ । ५२ ॥

तेन कर्णगर्हणं उत्तरगोग्रहणे । वि० ६४ । ३ ॥

तेनार्जुनप्रशंसनं । वि० ६४ । ४ ॥

तेनार्जुनाद्द्रोणरक्षणं । वि० ५९ । ९३ ॥

तस्य पराजयोऽर्जुनेन । वि० ६० ॥ क० ५३ ॥

तस्य भीमसेनेन सह युद्धं । क० १२ ॥

तस्य सैनापत्ये दुर्योधनेनाभिषेकः । श० ६६ ।३७॥

तेन दुर्योधनसमीपे पाण्डववधप्रतिज्ञानं । श० ६६ । ३५ ॥ सौ० ३ ॥

तत्पराक्रमवर्णनं । तेन पाण्ड्यवधश्च । क० ५६ ॥

तेन माहिष्मतीपतेर्नीलस्य वधः । द्रो० ३१ ॥

तस्य घटोत्कचेन सह युद्धं । द्रो० १५७ । ५७ ॥

तेन कर्णवधोद्यमः । द्रो० १६० ॥

तेन नारायणास्त्रप्रयोगः । द्रो० २०० । १७ ॥

तस्य युद्धं । द्रो० २०१ ॥

तस्य शस्त्रन्यासपूर्वकं रणाङ्गणान्निर्गमनं । द्रो० २०२ । ४६ ॥

तस्य धृष्टद्युम्नेन सह युद्धं । क० ५८ ॥

तेन दुर्योधनाय पाण्डवैस्सह शमविधानं । क० ९४ । २० ॥

तस्य ह्रदनिमग्नदुर्योधनसमीपगमनं । श० ३० । ११ ॥

तेन घूककृतबहुकाकवधदर्शनं । सौ० १ ॥

पाण्डवशिबिरद्वारि महाभूतदर्शनं । सौ० ६ ॥

तस्य निन्दा युधिष्ठिरेण । क० ५० । ३३ ॥

तस्याग्निप्रवेशः । सौ० ७ । ५५ ॥

तेन पाण्डवशिबिरं प्रविश्य प्रसुप्तजनमारणं । सौ० ८ ॥

तेन शिबिरे हताः । धृष्टद्युम्नः उत्तमौजाः युधामन्युः पञ्चद्रौपदेयाः शिखण्डी इत्यादयः । सौ० ८॥

तस्य वधाय द्रौपदीप्रेरितेन भीमेन गमनं । सौ० ११ । २९ ॥ [भा० १ । ७ ॥]

तेन पाण्डववधाय ब्रह्मशिरोस्त्रप्रयोगः । तदेव ऐषीकास्त्रं अपाण्डवेयास्त्रं च । सौ० १३ । १८ ॥ [भा० १ । ७ ॥]

तस्मै श्रीकृष्णेन शापदानं । सौ० १६ । १ ॥

तन्मस्तकस्थमणेः पाण्डवैरादानं । सौ० १६ । १६॥ [भा० १ । ७ ॥]

२ **अश्वत्थामा** । मालवेन्द्रस्येन्द्रवर्मणो गजः । भीमसेनेन हतः । द्रो० १९१। १४ ॥ १९४ । ५५ ॥

अश्वनदी । काचन नदी । यस्यां कुन्ती सपुत्रं कानीनं कर्णं मञ्जूषायां निधायावासृजत् ।

व० ३०९ । ८ ॥ सा चर्मण्वतीनद्यां मिलति । **व० ३०९ । २६** ॥

१ **अश्वपतिः** । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २४** ॥

२ **अश्वपतिः** । क्षत्रियः । सावित्र्याः पिता मद्रराजः । **व० २९४ । ६** ॥

[तस्य भार्या मालती । ब्रह्मवै० प्रकृतिखं० २३ ॥]

अश्वमेधः । यज्ञविशेषः । तत्करणं युधिष्ठिरेण । **अश्व० ९०** ॥ सगरेण । **व० १०६ । ११** ॥

तेन ब्रह्महत्यापरिहारः । **शां० १५१** ॥

तस्य क्रतुश्रेष्ठत्वं । **आ० १२९ । ४६** ॥

[तत्करणप्रकारः विस्तरेण । रा० १ । १४ ॥]

अश्वमेधदत्तः । क्षत्रियः । सो० वं० शतानीकपुत्रः । जनमेजयस्य पौत्रः । तन्माता वैदेही । **आ० ६३ । ८८** ॥

अश्ववान् । क्षत्रियः । सो० वं० कुरुपुत्रः । अधिकं अविक्षिच्छब्दे पश्यत । **आ० १०१ । ३८** ॥

अश्वशङ्कुः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २३** ॥

१ **अश्वशिराः** । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २३** ॥

२ **अश्वशिराः** । बदरिकाश्रमस्थः ऋषिः । यः शाश्वतान्वेदान्नित्यशः पठति । **शां० १२७ । ३** ॥

[अयमथर्वाङ्गिरसः पुत्रः । **भा० ४ । १** ॥]

अश्वसेनः । सर्पः । तक्षकपुत्रः । खाण्डवदाहे उर्वरितेष्वन्यतमः । **आ० २५३ । ५** ॥ **२५४ । ४७** ॥ **शा० ६२ । ३४** ॥

तेन कर्णेनार्जुनं प्रति प्रमुक्तेऽस्त्रे प्रवेशः । **क० ९७ । १२** ॥

तस्य वधोऽर्जुनेन । **क० ९७ । ४७** ॥

+ **अश्वहृदयं** । अश्वशास्त्रं । तद्दानं नलेन ऋतुपर्णाय । **व० ७९ । १८** ॥

अश्विनौ । देवभिषजौ । बडवारूपधारिण्यां त्वाष्ट्र्यां स्वभार्यायां सूर्याज्जातौ । **आ० ६७ । ३५** ॥ [भा० ६ । ६ ॥ ८ । १२ ॥ वराह० २० ॥ वायु० ८४ ॥ हरि० १ । ९ ॥ ब्रह्म० ६ ॥ पद्म० ५ । ८ ॥ विष्णु० ३ । २ ॥ शिवपु० उमासं० ३५ ॥]

तयोर्देवेषु शूद्रजातित्वं । **शां० २०७ । २६** ॥

ताभ्यां च्यवनाश्रमं प्रति गमनं । **व० १२४ । ६** ॥

ताभ्यां पाण्डुभार्यायां माद्र्यां नकुलसहदेवोत्पत्तिः । **आ० ६३ । ६६** ॥ **१२३ । १८** ॥

तयोः स्तोत्रं । अर्कपत्रभक्षणेनान्धीभूतेनोपमन्युऋषिणा गुरोरापोदस्य धौम्यस्याज्ञया चक्षुःप्राप्त्यर्थं कृतं । **आ० ३ । ५६** ॥

ताभ्यां उपमन्योः चक्षुर्दानं । **आ० ३ । ७३** ॥

अश्विनोस्तीर्थं । **व० ८१ । १७** ॥

अष्टकः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । ययातिपुत्र्यां माधव्यां जातः । **उ० ११९ । १८—२०** ॥

तेन ययातिं प्रति कृताः प्रश्नाः । **आ० ८२–८४** ॥ [मत्स्य० ३८ ॥]

तत्कृता पुष्करास्तेयप्रतिज्ञा । **अनु० १४३ । ३६** ॥ [तत्पुत्रो लौहिः । **हरि० १ । २७** ॥]

+ अष्टमदिवसयुद्धारम्भः । **भी० ८७** ॥ तत्समाप्तिः । **भी० ९६** ॥

अष्टवसवः । धर्मप्रजापतेर्वसुनाम्न्यां दक्षपुत्र्यां जाताः । ते च धरः ध्रुवः सोमः अहः अनिलः अनलः प्रत्यूषः प्रभासः इति ॥ **आ० ६७ । १७** ॥ अहस्य सावित्र इति नामान्तरं । **अनु० २५५ । १७** ॥

[ते च द्रोणः प्राणः ध्रुवः अर्कः अग्निः दोषः वसुः विभावसुः इत्यष्टौ । भा० ६ । ६ ॥]

[ते च आपः ध्रुवः सोमः धर्मः अनिलः अनलः प्रत्यूषः प्रभासः इत्यष्टौ । विष्णु० १ । १५ ॥]

[ते च आपः धरः ध्रुवः सोमः अनिलः अनलः प्रत्यूषः प्रभासः इत्यष्टौ । हरिवं० १ । ३ ॥]

तेषां वसिष्ठेन शापः । **आ० १०२ । १०** ॥ **१०६** ॥

तेषां गङ्गया सह भूमावुत्पत्त्यर्थं संवादः । **आ० १०२ । १७** ॥

तेषां पुत्राः भार्याश्च । **आ० ६७ । १९ ॥**

अष्टाङ्गः । आयुर्वेदस्य कर्ता ऋषिः । **स० ११ । २५ ॥**

+ अष्टादशदिवसयुद्धारम्भः । श० ९ ॥

१ अष्टावक्रः । ऋषिः कहोलस्य पुत्रः । उद्दालकस्य दौहित्रः । श्वेतकेतोः स्वस्रीयः । तन्माता सुजाता । **व० १३४ ॥**

तन्नामनिर्वचनं । **व० १३४ । १२ ॥**

तस्य जनकराजेन सह विवादः। **व० १३५ । २२ ॥**

तस्य वरुणपुत्रेण बन्दिना विवादः। **व० १३६ । १ ॥**

तेन गर्भस्थेन स्वपितुः कहोलस्याध्ययने दोषोद्धाटने पित्रा तस्मै अष्टावक्रत्वशापदानं । **व० १३४ । १० ॥**

तस्योपाख्यानं स्त्रीस्वभावकथनाय भीष्मेण युधिष्ठिरं प्रति कथितं । **अनु० ५० ॥**

तस्य सुप्रभानाम्न्या वदान्यऋषिपुत्र्या विवाहोद्यमः । **अनु० ५० । ११ ॥**

तस्य सुप्रभया विवाहः । **अनु० ५२ । २१ ॥**

तस्य पितुराज्ञया समङ्गानद्यवगाहनेन अवक्रदेहप्राप्तिः । **व० १३६ । ३९ ॥**

तस्य जरतीरूपधारिण्या दिग्देवतया संवादः। **अनु० ५० । ५७ ॥**

२ अष्टावक्रः । सर्पः । **आ० ५७ । १७ ॥**

असमञ्जः । क्षत्रियः । सू० व० सगरस्य पुत्रः । तन्माताऽरिष्टनेमिदुहिता सुमतिः । रथ्यायां क्रीडतो बालकान्गृहीत्वा सरय्वां क्षिपन्तं यं पिता विवासयामास । तत्पुत्रोंऽशुमान् । **व० १०७ । ८ ॥** [भा० ९ । ८ ॥ रा० १ । ३८ ॥ हरि० १ । १५ ॥ विष्णु० ४ । ४ ॥]

असमञ्जाः । भोजपुत्रः । यः पित्रा पौराणां हितकाम्यया परित्यक्तः । **स० ८६ । ७ ॥** अयं पूर्वोक्तादनन्य इति सगरस्यैव भोज इति नामान्तरमिति च भाति ।

असिक्नी । नदी । **भी० ९ । २३ ॥** The river Chenab (chandrabhaga).

१ असितः । ऋषिः । अस्य देवल इति नामान्तरमिति भाति । **आ० ५३ । ८ ॥ स० ४ । १६ ॥ ११ । २४ ॥ श० ५१ । १ ॥ शां० २३६ । ३ ॥ २८१ । १ ॥**

तत्स्मरणस्य सर्पभयपरिहारकत्वं। **आ० ५८ । २३ ॥**

[तद्भार्या हिमवतः पुत्री एकपर्णा । हरि० १ । १८ ॥]

२ असितः । मान्धात्रा पराजितः कश्चन क्षत्रियः । **शां० २८ । ८८ ॥**

+ असिः । खड्गशब्दं पश्यत ।

असिलोमा । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २३ ॥**

असुरा । प्राधायाः पुत्री अप्सराः । **आ० ६६ । ४५ ॥**

+ असुराः । दैतेयादयः । तेषां नामानि वंशाश्च । **आ० ६६ । १७ ॥ शां० २३४ । ४९ ॥** [भा० ६ । १८ ॥ विष्णु० १ । २१ ॥]

तेषां राजवंशे उत्पत्तिः । **आ० ६५ । २७ ॥**

तेषां युद्धं । आ० १९ ॥ [भा० ८ । १० ॥]

असुरायणः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५६ ॥**

असुर्याः । अन्धेन तमसाऽऽवृताः पापिजनप्राप्या लोकाः । **अनु० ११२ । ५ ॥**

असूया । दोषः । तस्याः धर्मविघातकत्वं । **उ० ३७ । ८ ॥ शां० ९० । २४ ॥**

अस्तिः । जरासन्धपुत्री कंसभार्या । तस्या भगिनी प्रास्तिः (प्राप्तिः) । **स० १४ । ३२ ॥**

अस्त्रपरीक्षा । कौरवपाण्डवानां द्रोणाचार्येण । **आ० १४२—१४६ ॥**

अहंयातिः । क्षत्रियः । सो० वं० शय्यातिपुत्रः । तन्माता त्रिशङ्कुदुहिता वराङ्गी । तद्भार्या कृतवीर्यदुहिता भानुमती । तत्पुत्रः सार्वभौमः । **आ० ६३ । १३ ॥**

१ अहः । तीर्थविशेषः । **व० ८१ । १०० ॥**

२ अहः । अष्टवसुष्वन्यतमः । धर्मप्रजापतेः पुत्रः । तन्माता रता । **आ० ६७ । २० ॥** अस्य सावित्र इति नामान्तरं । **अनु० २५५ । १७ ॥**

तत्पुत्राः ज्योतिः शमः शान्तः मुनिः इति चत्वारः । **आ० ६७ । २३ ॥**

+ **अहङ्कारतत्वनिरूपणं । अश्व० ४१ ॥**

अहल्या । गौतमऋषिभार्या । सा गुरुदक्षिणां किं ददानीति पृष्टवन्तमुदङ्कं सौदासपत्न्या विधृते कुण्डले आनेतुमाज्ञापयामास । **अश्व० ५६ । २६ ॥**

[तत्पुत्रः शतानन्दः । शतानन्दपुत्रः सत्यधृतिः । सत्यधृतिपुत्रः शरद्वान् । भा० ९ । २१ ॥]

[तस्याः पिता मुद्गलः । भा० ९ । २१ ॥]

[सा ब्रह्मणो मानसी कन्या । रा० ७ । ३० ॥]

[सा वध्र्यश्वान्मेनकायां जाता । हरि० १ । ३२]

[तद्भ्राता दिवोदासः । भा० ९ । २२ ॥ हरि० १ । ३२ ॥]

तस्याः धर्षणमिन्द्रेण । **उ० १२ । ६॥ शां० ३५१ । २३ ॥** [रा० १ । ४८ ॥ ७ । ३० ॥]

[तस्याः कथा । ब्रह्मपु० ८७ ॥]

अहल्याह्रदः । तीर्थं । **व० ८२ । १०९ ॥**

+ **अहिंसाप्रशंसा । आ० ११ । १३ ॥ व० ३१५ । ८ ॥ उ० ३३ । ५९ ॥ अनु० १७५ ॥ १७८ । ४० ॥ २१३ ॥**

अहिच्छत्रं । (आहिच्छत्रं) । उत्तरपाञ्चालदेशः । द्रुपदाद्द्रोणाचार्येणापहृतः । **आ० १४८ । ८१॥**
Ramnagar–twenty miles west of Bereli. It was the capital of North–Panchala, in Rohilkhand.

अहिर्बुध्न्यः । एकादशरुद्रेष्वन्यतमः । **आ० ६७ । २ ॥**

आ.

आकर्षाः । देशः । तत्रत्या जनाश्च । **स० ३७ । १४ ॥**

आकाशः । पञ्चमहाभूतेष्वन्यतमः । तद्गुणनिरूपणं । **व० २१५ । ७ ॥ भी० ५ । ६ ॥ शां० २५८ । ३ ॥ २६१ । ७ ॥ अनु० २४५ । २९ ॥**

आकाशगङ्गा । बदरीप्रभवा नदी । **आ० २ । ३७६ ॥ व० १४४ । ४ ॥**

+ **आकाशवाणी ।** अशरीरवाक् । भरतजननसमये शकुन्तलां प्रति । **आ० ९८ । ५६ ॥** शकुन्तलाया अङ्गीकरणीयत्वे दुष्यन्तं प्रति । **आ० १०० १ ॥** युधिष्ठिरजननसमये । **आ० १२९ २२ ॥** अर्जुनजननसमये । **आ० १३२ १८ ॥** अश्वत्थाम्नो जननसमये । **आ० १४० ५० ॥** द्रौपद्या जननसमये । **आ० १४९ ६५ ॥** युधिष्ठिरं प्रति गन्धमादनस्य दुर्गमत्वे । **व० १५७ । १३ ॥** श्रीकृष्णस्याग्रपूजने सहदेवं प्रति । **स० ६२ । ७ ॥**

आग्नेयः । स्कन्दः । **व० २३३ । ३ ॥**

आग्नेयास्त्रं । अग्निदेवताकमस्त्रं । तत्प्रयोगोऽर्जुनेनाङ्गारपर्णं प्रति । **आ० १८६ । ३१ ॥**

तत्प्रयोगोऽश्वत्थाम्ना पाण्डवान्प्रति । **द्रो० २०२ ॥**

आग्रयणः । अग्निविशेषः । **व० २२३ । १३ ॥**

आङ्गिरसी । काचन ब्राह्मणी या स्वेन सह मैथुनधर्मस्थस्य भर्तुर्वधात् (सौदासं) कल्माषपादं त्वं तव भार्यया सह मैथुनसमये मरिष्यसीत्यशपत् । **आ० १९८ । २४ ॥**

आङ्गी । सो० वं० अपराचीनपुत्रस्य अरिहस्य भार्या । तत्पुत्रो महाभौमः । **आ० ६३ । १८ ॥**

आह्निकः । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७ ।५४॥**

आचारः । बहूनां प्रेक्षावतामाचरणं । तस्य धर्मत्वं । **शा० १३२ । १५ ॥ अनु० १६१ । ६–९ ॥**

१ **आचार्यः ।** गुरुः । तल्लक्षणं । **अश्व० ११० ।** ५९ ॥ तन्महिमा । **शां० १०८ । २३–२८ ॥**

२ **आचार्यः ।** द्रोणाचार्यः । **आ० १४४ । २२ ॥**

आचार्यपुत्रः । अश्वत्थामा । **आ० १५५ । १६ ॥**

आजगरः । यदृच्छोपागतेन तुष्टः कश्चन ब्राह्मणः । तस्य प्रह्लादेन संवादः । **शां० १७७ ॥** [भा० ७ । १४ ॥]

+ **आजगरपर्व । व० १७८—१८३ ॥**

आजगरप्रश्नाः । अगस्त्यशापेनाजगरत्वं प्राप्तेन नहुषेण युधिष्ठिरं प्रति कृताः प्रश्नाः । **व० १८२ ॥**

आजगवं । पृथुराजस्य धनुः । **द्रो० ६९ ।** ३० ॥

+ **आततायी ।** वधोद्यतः । तद्धननस्य न्याय्यत्वं । **भी० १०७ ।** १०१ ॥ **शां० १५ ।** ५५ ॥

१ **आत्रेयः ।** ऋषिः । वामदेवस्य शिष्यः । **व० १९५ ।** ४६ ॥

२ **आत्रेयः ।** जनमेजयस्य सर्पसत्रे सदस्यो ब्रह्मर्षिः । **आ० ५३ ।** ८ ॥ **शां० ४६ ।** ८ ॥ [अयं कौषारवो ब्रह्मर्षिः । तेन विदुराय ज्ञानोपदेशः । भा० ३ ॥]

३ **आत्रेयः ।** हंसरूपी संचरन्कश्चन ऋषिः । तेन साध्यान्प्रति नीतिकथनं । **उ० ३६ ॥**

आत्रेयाः । देशः । **भी० ९ ।** ६८ ॥

आत्रेयी । नदी । **स० ९ ।** २६ ॥

+ **आत्मप्रशंसा ।** तस्या आत्मवधप्रतिनिधित्वं । **क० ७३ ॥**

+ **आत्मरक्षणस्य कर्तव्यत्वं । शां० १३१ ।** १४१ ॥

+ **आत्मश्राद्धकरणं** वराहेण । **शां०३५५।१४**

आदित्यः । सूर्यशब्दं पश्यत ।

आदित्यकेतुः । क्षत्रियः । धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **भी० ८८ ।** २८ ॥

आदित्यतीर्थं । श० ५० । १६ ॥

+ **आदित्यहृदयं । आ० १८९ ।** २४ ॥

आदित्याः । कश्यपपुत्राः अदित्यां जाताः द्वादश । ते च धाता मित्रः अर्यमा शक्रः वरुणः अंशः भगः विवस्वान् पूषा सविता त्वष्टा विष्णुः इति । **आ० ६६ ।** १४ ॥ **१३२ ।** ४८ ॥ **शां० २०७ ।** १७ ॥ अंशः भगः मित्रः वरुणः धाता अर्यमा जयन्तः भास्करः त्वष्टा पूषा इन्द्रः विष्णुः इति । **अनु० २५५ । १५** ॥ [विष्णु० १ । १५ ॥ भा० ६ । ६ ॥]

[तेषां भार्याः पुत्राश्च । भा० ६ । १८ ॥]

आदित्याश्रमः । क्षेत्रविशेषः । **व० ८१** ।१८४॥

आदिराजः । क्षत्रियः । सो० वं० अविक्षितः पुत्रः । **आ० १०१ ।** ४० ॥

आदिशेषः । शेषशब्दं पश्यत ।

आधिरथिः । कर्णशब्दं पश्यत ।

आधूर्तरजाः । (**अमूर्तरयः**) । गयराजस्य पिता । **व० ९३ ।** १९ ॥

आनर्ताः । देशः । **भी० ९ । ५५** ॥ Guzerat and part of Malwa.

आनुः । अनुशब्दं पश्यत ।

आनृशंस्यं । गुणः । **अनु० ११ ॥**

आन्ध्रकाः । कृष्णागोदावर्योर्मध्ये विद्यमानो देशः । **भी० ९ ।** ४९ ॥ The country between Godavery aud Krishna.

१ **आपः ।** जलशब्दं पश्यत ।

२ **आपः ।** अकारान्तोयं शब्दः । अग्निविशेषः । तस्य भार्या मुदिता । **व० २२४ ।** १ ॥

आपगा । काचन नदी । **व० ८१ ।** ६८ ॥ **क० ३७ ।** २० ॥ The Ayuk-nadi to the west of the Ravi in Punjab.

+ **आपत् ।** विपत् । तदर्थं धनरक्षणं । **आ० १७२ ।** ३५ ॥

तस्याः पात्रं । **उ० ३२ ।** २६ ॥

+ **आपद्धर्मपर्व । शां० १३१–१७२ ॥**

आपवः । वसिष्ठः । **आ० १०५ ।** १०६ ॥

आपस्तम्बः । भृगुवंशोत्पन्नो ब्रह्मर्षिः । **व० २९९ ।** १८ ॥ [मत्स्य० ७ ।]

[तस्य भार्या अक्षसूत्रा । तत्पुत्रः कार्किः । ब्रह्म० १३० ॥]

आपोदः । (**आयोदः**) । धौम्यनामा ब्रह्मर्षिः । तस्य त्रयः शिष्याः । उपमन्युः आरुणिः बैदः इति । **आ० ३ ।** २१ ॥

आभीराः । देशः । **भी० ९ ।** ४७ ॥

आम्बिकेयः । धृतराष्ट्रः । **आ० १६२ । ७६ ॥**

आयतिः । क्षत्रियः । सो० वं० नहुषस्य पुत्रः । ययातेर्भ्राता । **आ० ६९ । ३३ ॥**

१ **आयुः** । क्षत्रियः । सो० वं० ऐलस्य पुरूरवसः पुत्रः । उर्वश्यां जातः । तद्भ्रातरः पञ्च । धीमान् अमावसुः दृढायुः वनायुः शतायुः इति । तद्भार्या स्वर्भानवी । तत्पुत्राः नहुषः वृद्धशर्मा रजिः गयः अनेनाः इति । अयं शब्दः उकारान्तः सकारान्तश्च । **आ० ६३ । ५ ॥ ६९ । २९ ॥**

[तस्य वंशः । हरि० १ । २८ ॥ ब्रह्म० ११ ॥ वायु० ९२ ॥ भा० ९ । १७ ॥]

२ **आयुः** । मण्डूकराजः । **व० १९५ । ३२ ॥**

+ ३ **आयुः** । पुरुषस्य जीवितकालः । तद्वृद्धिकारणं । **उ० ३९ । ५३ । ७५ ॥ अनु० १६१ ॥**

तद्ध्रासकारणं । अनायुष्यकरशब्दं पश्यत ।

+ **आयुधग्रहणमर्जुनेन । आ० २३३ ॥**

+ **आयुधनिक्षेपः शमीवृक्षे । वि० ७ ॥**

आयुर्वेदः । ऋषिः । **स० ११ । २५ ॥**

आयुष्यकराणि कर्माणि । अनु० १६१ ॥

आयोदः । आपोदशब्दं पश्यत ।

आरट्टाः । देशः । बाह्लीकशब्दं पश्यत । **भी० ९० । ३ ॥ द्रो० १९४ । १३ ॥** The Province of Punjab.

तेषां निन्दा । **क० ३७ ॥**

आरणेयः । शुक्राचार्यः ।

+ **आरणेयपर्व । व० ३१२-३१५ ॥**

+ **आरण्यकं** । उपनिषद्विशेषः । **उ० १७५ । ३९ ॥**

१ **आरुणिः** । ऋषिः । आपोदस्य शिष्यः । तस्य उद्दालक इति प्रसिद्धं नाम । **आ० ३ । २३ ॥**

२ **आरुणिः** । सर्पः । **आ० ५७ । १९ ॥**

३ **आरुणिः** । विनतायाः पुत्रः । **आ० ६६ । ४० ॥**

आरुषी । भृगुपुत्रस्य च्यवनस्य भार्या मनुपुत्री । तत्पुत्र और्वः । **आ० ६७ । ४६ ॥**

आर्चीकः । पर्वतः । **व० १२६ । १६ ॥**

आर्जयः । (आर्जवः) । क्षत्रियः । शकुनेरनुजः । धृतराष्ट्रस्य श्यालः । इरावता हतः । **भी० ९० । ३० ॥**

आर्जुनिः । अभिमन्युः । **भी० ५५ । १५ ॥**

आर्तायनिः । ऋतायननाम्नो मद्राधिपस्य पुत्रः शल्यः । **भी० ६२ । १४ ॥**

आर्तिमान् । ऋषिः । यस्य स्मरणमात्रेण सर्पबाधा नश्यति । **आ० ५८ । २३ ॥**

आर्द्रकः । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यस्य विष्वगश्वस्य पुत्रः । तत्पुत्रो युवनाश्वः । **व० २०५ । ३ ॥**

आर्यकः । सर्पः । **आ० ३५ । ७ ॥ १३८ । ३४ ॥ उ० १०३ । ११ ॥ १०४ ॥**

आर्यावर्तः । विन्ध्यहिमवतोर्मध्ये विद्यमानो देशः । **शां० ३३३ । १५ ॥**

आर्श्यशृङ्गिः । बकस्य ज्ञातिः राक्षसः । दुर्योधनपक्षीयः । तेन इरावतो वधः । **भी० ९० ॥**

तस्य युद्धं । **भी० १०१ । १११ ॥**

अयमेवालम्बुस इति भाति । **द्रो० १०९ । ४८ ॥**

अयमलम्बुसादन्य इत्यपि भाति । **श० २ । ३९ ॥**

१ **आर्ष्टिषेणः** । गन्धमादनपर्वतस्थे कस्मिंश्चिदाश्रमे वसन्राजर्षिः । पाण्डवैस्तत्समीपगमनं । **व० १५९-१६१ ॥**

२ **आर्ष्टिषेणः** । कृतयुगे भवः कश्चन राजर्षिः । पश्चात्तपश्चर्यया ब्राह्मणोऽभूत् । **स० ८ । १४ ॥ श० ४० । ३६ ॥ ४१ । ३ ॥**

आलम्बः । ऋषिः । युधिष्ठिरसभायां । **स० ४ । २० ॥**

आलम्बायनः । इन्द्रस्य सखा । तेन रुद्रमाहात्म्यकथनं । **अनु० ४९ । ५ ॥**

+ **आलस्यं** । दुर्गुणः । तस्यानर्थकारणत्वं । **शां० ११२ ॥**

आवसथ्यः । अग्निविशेषः । **व० २२३ । ५ ॥**

इन्द्रकीलः । पर्वतः । तत्रार्जुनेन रुद्रमुद्दिश्य तपः-करणं । **व० ३७ ॥**

इन्द्रजित् । रावणपुत्रो राक्षसः । **व० २८६ ॥**

तस्य वधो लक्ष्मणेन । **व० २९० ॥**

इन्द्रतापनः । दैत्यः । **स० ९** । १९ ॥

इन्द्रतीर्थम् । **श० ४९** । १८ ॥ ५० । १ ॥

१ **इन्द्रद्युम्नः** । क्षत्रियः । श्रीकृष्णेन हतः । **स० ६१** । ६ ॥

२ **इन्द्रद्युम्नः** । ऋषिः । **व० २६** । २२ ॥

३ **इन्द्रद्युम्नः** । क्षत्रियः । **स० ८** । २१ ॥ भूमौ तस्य कीर्त्यभावाद्देवैः स्वर्गाद्भ्रंशितः । पुनरकूपारनाम्ना कच्छपराजेन ख्यापितां तत्कीर्तिं विज्ञाय देवदूतैः स्वर्गं प्रापितः । **व० २०२ ॥**

४ [**इन्द्रद्युम्नः** । पाण्ड्यो वैष्णवो राजाऽगस्त्यऋषिशापाद्गजेन्द्रत्वं प्रापितः । ग्राहग्रस्तो हरिणा मोचितश्च । भा० ८ । ४ ॥] अयं पूर्वोक्तेष्वन्यतमोऽन्यो वेति न ज्ञायते ।

इन्द्रद्युम्नसरः । तृतीयेन्द्रद्युम्नकृतदानोदकनिर्मितं सरः । यस्मिन्नकूपारनामा कच्छप उवास । **आ० १२४** । ५१ ॥ **व० २०२** । ७ ॥

इन्द्रद्रुमिः । ऋषिः । **शां० २४०** । १८ ॥

+ **इन्द्रध्वजोत्सवः** । उपरिचरवसुकृतः । **आ० ६४ ॥**

इन्द्रप्रस्थः । हास्तिनपुरसमीपस्था पाण्डवराजधानी । विश्वकर्मणा तन्निर्माणं पाण्डवानां तत्र गमनं च । **आ० २२७ ॥** The old Delhi on the banks of the river Jumna.

तत्र श्रीकृष्णपौत्रस्य वज्रस्य राज्याभिषेकः । **मौ० ८** । ७३ ॥

तस्मान्मगधदेशमार्गः । **स० २०** । २६–३० ॥

इन्द्रमार्गः । क्षेत्रं । **व० ८१** । १८१ ॥

इन्द्रवर्मा । मालवः क्षत्रियः । यस्य गजोऽश्वत्थामनामा भीमसेनेन हतः । **द्रो० १९१** । १४ ॥

इन्द्रलोकाभिगमनपर्व । **व० ४२–४८ ॥**

१ **इन्द्रसेनः** । पाण्डवानां दूतः । **स० १३** । ५० ॥ ३६ । ३० ॥ **व० २७० ॥ स्त्री० २६** । २५ ।

तस्य पाण्डवैर्द्वारकां प्रति प्रेषणं । **वि० ५ ॥**

२ **इन्द्रसेनः** । नलराजस्य पुत्रः । **व० ५४** । ४९॥

३ **इन्द्रसेनः** । क्षत्रियः । सो० वं० तृतीयस्य जनमेजयस्य पुत्रः । **आ० १०१** । ४३ ॥

४ **इन्द्रसेनः** । क्षत्रियः । कौरवपक्षीयः । **द्रो० १५७** । १२२ ॥

१ **इन्द्रसेना** । नालायनीशब्दं पश्यत ।

२ **इन्द्रसेना** । नलराजस्य पुत्री । तन्माता दमयन्ती । **व० ५४** । ४९ ॥

इन्द्राणी । इन्द्रस्य भार्या शची । तया स्वसङ्गमं प्रार्थितवन्तं नहुषं प्रति समयकरणं । **उ० १५॥**

इन्द्राभः । क्षत्रियः । सो० वं० षष्ठस्य धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १०१** । ४७ ॥

+ **इन्द्रियाणि** । चक्षुरादीनि । तेषां गुणाः । **अश्व० २२ ॥**

तन्निग्रहस्यावश्यकत्वं । **उ० ३३** । ८४ ॥ **शां० २५६**

तेषां मनसा विवादः । **अश्व० २३ ॥**

तन्निग्रहस्य कष्टसाध्यत्वं । **भी० २६** । ६० ॥

तद्विषयाणां तदभिमानिदेवतानां च कथनं । **शां० ३१८ ॥**

इन्द्रोतः । शौनकनामा ऋषिः । तेन चतुर्थस्य जनमेजयस्य ब्रह्महत्याया अश्वमेधयाजनेनापनोदनं । **शां० १४९-१५१ ॥** [हरि० १।३०॥]

१ **इरा** । अप्सराः । **स० १०** । १२ ॥

२ **इरा** । कश्यपप्रजापतिभार्या । **स० ११** । ३९॥ तत्पुत्र्यस्तिस्रः वृक्षाणां वनस्पतीनां वीरुधां च मातरः । **आ० ६७** । ६९ ॥

इरावती । नदी । **स० ९** । २३ **भी० ९** । १६ ॥ **क० ३७** । २७ ॥

इरावान् । अर्जुनस्य नागकन्यायामुलूप्यां जातः पुत्रः । **आ० ६३** । ८० ॥ **२३४** । ३५ ॥

तेन शकुनिभ्रातॄणां षण्णां वधः । **भी० ९० ।** ३०–५० ॥

तस्य वधः आर्ष्यशृङ्गिणा राक्षसेन । **भी० ९०** । ८० ॥

इला । वैवस्वतमनोरपत्यं । **आ० ६३ ।** ४ ॥ **६९ ।** १९ ॥ तत्पुत्रः बुधाज्जातः पुरूरवाः । **आ० ६९ ।** २१ ॥ [हरि० १ । १० ॥ ब्रह्म० ७ ॥ मत्स्य० ११ ॥ भा० ९ । १ ॥]

इलावृतः । जम्बूद्वीपस्थः खण्डः । **स० २९ ।** १२ ॥ **भी० ६ ।** ३८ ॥

तद्विजयोऽर्जुनेन । **स० २९ ॥**

इलिलः । क्षत्रियः । सो० वं० त्रस्नोः पुत्रः । तन्माता कालिन्दी । तद्भार्या रथन्तरी । **आ० ६३ ।** २८ ॥ तस्य इलिन इति त्रस्नोः तंसुरिति च नामान्तरं । **आ० ८८ ।** १५ ॥

तत्पुत्राः पञ्च । दुष्यन्तः शूरः भीमः प्रवसुः वसुः इति । **आ० ८८ ।** १७ ॥

इल्वलः । दैत्यः । वातापेर्ज्येष्ठो भ्राता । **व० ९४ ।** ४ ॥ **९६ ।** २० ॥ [रा० ३ । ११ ॥ सः हिरण्यकशिपोर्भागिनेयः । मत्स्य० ६ ॥ हिरण्यकशिपुपुत्रस्य ह्रादस्य पुत्रः । भा० ६ । १८ ॥]

तस्यागस्त्येन भस्मीकरणं । **व० ९७ ।** २३ ॥

तस्य पुरी मणिमती । **व० ९४ ।** ४ ॥

[तस्य पुत्रो बल्वलः । बलरामेण हतः । भा० १० । ७९ ॥]

इषीकः । ब्राह्मणः । गङ्गातीरवासिनं यं शिखण्डी स्वस्य पुंस्त्वप्राप्त्यर्थं पर्यचरत् । **आ० ११० ।** २३ ॥

इषीकास्त्रं । (ऐषीकास्त्रं) । अश्वत्थाम्ना पाण्डवविनाशाय विसृष्टमस्त्रं । इदमेवापाण्डवेयास्त्रं । **सौ० १३ ।** १८–१९ ॥

इषुपात् । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ ।** २५ ॥

ई.

ईजिकाः । देशः । **भी० ९ ।** ५२ ॥

ईलिनः । क्षत्रियः । सो० वं० तंसोः पुत्रः । **आ० ८८ ।** १५ ॥ विशेषं इलिलशब्दे पश्यत ।

१ **ईश्वरः ।** एकादशरुद्रेष्वन्यतमः । **आ०६७**।३॥

२ **ईश्वरः ।** क्षत्रियः । सो० वं० पूरोः पुत्रः । तन्माता पौष्टी । **आ० ८८ ।** ४ ॥

उ.

उक्थ्यः । अग्निविशेषः । **व० २२१ ।** ३३ ॥

उग्रः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **द्रो० १५८ ।** १७ ॥

उग्रकर्मा । साल्वराजः । भीमेन हतः । **क० २**।४४॥

१ **उग्रश्रवाः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** १०० ॥

२ **उग्रश्रवाः ।** रोमहर्षणपुत्रः सौतिः । पौराणिकः । **आ० १ ।** ५ ॥

१ **उग्रसेनः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** १०० ॥

२ **उग्रसेनः ।** स्वर्भानोरंशः कश्चन क्षत्रियः । **आ० ६८ ।** १३ ॥

३ **उग्रसेनः ।** क्षत्रियः । सो० वं० पाण्डवपौत्रस्य परीक्षितः पुत्रः । जनमेजयस्य भ्राता । **आ० ३ ।** १ ॥

४ **उग्रसेनः ।** क्षत्रियः । सो० वं० कंसस्य पिता । **स० २३ ।** ४ ॥ [आहुकस्य पुत्रः । तद्भ्राता देवकः । भा० ९ । २४ ॥ विष्णु० ४ । १४ ॥]

तस्य राज्याभिषेकः श्रीकृष्णेन । **स० ५३ ।** ३३ ॥

५ **उग्रसेनः ।** कश्यपभार्यायाः मुनेः पुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६ ।** ४२ ॥

उग्रायुधः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** ९९ ॥

उचथ्यः । (उतथ्यः) । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । तस्य भ्रातरौ बृहस्पतिः संवर्तश्च । **आ० ६७ ।** ५ ॥ **अनु० १३२ ।** ४२ ॥

तस्य भार्या ममता । पूर्वमेव उचथ्येनाहितगर्भायास्तस्या बृहस्पतिना धर्षणं । **आ० ११३ ।** ९ ॥ **शां० ३५० ।** ५० ॥ तस्यां उचथ्यवीर्याज्जातः पुत्रो दीर्घतमाः । **आ० ११३ ।** २२ ॥ [तस्यां

बृहस्पतिवीर्यजो भरद्वाजः । भा० ९ । २० ॥ विष्णु० ४ । १९ ॥ मत्स्य० ४९ ॥]

तस्यान्या भार्या सोमपुत्री भद्रा । **अनु० २५९ ।** १० ॥ तामपहृतवतो वरुणस्य प्रतिकारार्थं उचथ्येन समुद्रशोषणं । **अनु० २५९ । २३ ॥**

तस्य मान्धात्रा सह क्षात्रधर्मविषये संवादः । **शां० ९० ॥**

१ **उच्चैःश्रवाः** । क्षीरसमुद्रे अमृतमथनसमये उत्पन्नः इन्द्रस्याश्वः । **आ० १८ । ५१ ॥**

तस्य दर्शनं कद्रूविनताभ्यां । **आ० १७ । १ ॥ २१ ॥**

तद्वालस्य कद्रूपुत्रैः सर्पैः कृष्णीकरणं । **आ० २० । ६ ॥ २२ । ३ ॥**

२ **उच्चैःश्रवाः** । दाशराजः । चतुर्थ्याः सत्यवत्याः पोषकः पिता । **आ० १०७ । १०५ ॥**

३ **उच्चैःश्रवाः** । क्षत्रियः । सो० वं० अविक्षितः पुत्रः । तन्माता वाहिनी । **आ० १०१ ।** ४१ ॥ तद्भ्रातरः परीक्षित्प्रभृतयः सप्त । प्रथमे अविक्षिच्छब्दे द्रष्टव्याः ॥

उच्छिखः । सर्पः । **आ० ५७ । ९ ॥**

उज्जयनः । ऋषिः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७ । ५८ ॥**

उज्जयन्तः । सुराष्ट्रेषु प्रभाससमीपस्थः पर्वतः । **व० ८६ । २१ ॥** Mount Girnar, close to Junagar in Kathiawar.

उज्जानकः । तीर्थं । **व० १३२ । १७ ॥** A sacred place on the river Indus immediately west of Kashmir.

१ **उञ्छवृत्तिः** । ऋषिः । तस्योपाख्यानं । **शां० ३६२–३६३ ॥**

२ **उञ्छवृत्तिः** । ब्राह्मणः । तस्य सक्तुप्रस्थ नामान्तरं । **अश्व० ९२ । ६ ॥**

उतथ्यः । उचथ्यशब्दं पश्यत ।

उत्कलाः । कलिङ्गदेशादुत्तरतो विद्यमानो देशः Orissa.

उत्कोचकः । तीर्थं । तत्र तपस्यतो धौम्यस्य पाण्डवैः पुरोहितत्वेन वरणं । **आ० १९९ । २ ॥**

× **उत्क्रमणं** । मरणं । तत्स्थानविशेषेण फलविशेषः । **शां० ३२२ ॥**

उत्तङ्कः । (**उदङ्कः**) । ऋषिः । बैदशिष्यः । **आ० ३ । ८३ ॥ ५० । ३१ ॥**

तस्य पौष्यभार्यायाः कुण्डले भिक्षितुं गमनं । **आ० ३ । ११६ ॥**

तेन नागानां स्तुतिः । **आ० ३ । १३४ ॥**

तेन तक्षकप्रतीकारकरणार्थं जनमेजयसमीपगमनं । **आ० ३ । १७० ॥**

उत्तमौजाः । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । **उ० १९६ । ३ ॥ द्रो० २१ । ५० ॥ २५ । ३९ ॥ १३० ।** ३३ ॥ अश्वत्थाम्ना शिबिरे हतः । **सौ० ८ ।** ४१ ॥

उत्तरः । क्षत्रियः । **उत्तरकुमारः** । विराटस्य पुत्रः । **वि० ३८ । ६० ॥** रथोदारः । **उ० १७० । १ ॥** तद्भ्राता श्वेतः । **भी० ४७ ।** ४४ ॥

तस्य द्रौपदीस्वयंवरार्थं पाञ्चालनगरं प्रति गमनं । **आ० २०१ । ८ ॥**

तस्य उत्तरगोग्रहणे कुरुसैन्यदर्शनजभयात् युद्धात्पलायनं । **वि० ३९ । ३२ ॥**

तस्य वधः शल्येन । **भी० ४७ । ३५ ॥**

उत्तरकुरवः । मेरोरुत्तरभागस्थो देशः । **भी० ७ । २ ॥**

तद्देशस्य स्वर्गतुल्यत्वं । **अनु० २४० ॥**

+ **उत्तरगोग्रहणं** । **वि० ३७–७१ ॥** तस्यारम्भो नवम्यां । **वि० ३२ । ६४ ॥**

× **उत्तरदिग्देवता** । सैव रात्रिदेवता प्रतिश्रुतिः । तत्समीपे अष्टावक्रऋषेर्गमनं । **अनु० ५० । १० ॥ ५२ ॥**

तया कन्यारूपग्रहणेन अष्टावक्रप्रलोभनं । **अनु० ५१ । २४ ॥**

× **उत्तरदिक्** । तद्वर्णनं गरुडेन गालवं प्रति । **उ० १११ ॥**

तद्विजयोऽर्जुनेन । **स० २८ ॥**

उत्तरा । विराटराजस्य दुहिता अभिमन्योर्भार्या । तत्पुत्रः परीक्षित् । **आ० ६३ । ८२ ॥ वि० ११ । १८ ॥ ३८ ॥ ६७ ॥ अश्व० ६८–७० ॥**

तस्या विवाहः । **वि० ७८ । ४३ ॥**

तस्या गर्भेऽश्वत्थाम्ना ऐषीकास्त्रप्रयोगः । **सौ० १५ । ३१ ॥**

तस्याः अभिमन्युशवमालिङ्ग्य प्रलापः । **स्त्री० २० ॥**

उत्पलिनी । नैमिषारण्यसमीपस्था नदी । **आ० २३५ । ६ ॥**

× **उत्पातः** । अपशकुनं । तत्फलं । **स० ६९ ॥ वि० ४६ ॥ उ० ८४ ॥ भी० २–३ ॥ शां० ३२२ ॥ मौ० ४ ॥**

उत्सवसंकेताः । काश्मीरदेशे विद्यमानः पर्वतप्रायो देशः । तत्स्था राजानश्च । **स० २८ । १६ ॥ भी० ९ । ६१ ॥** पुष्करारण्यवासिनो राजानः । **स० ३५ । ८ ॥**

उदङ्कः । (**उत्तङ्कः**) । मरुधन्ववासी कश्चन महर्षिः । **व० २०४ । ११ ॥**

तेन विष्णुमुद्दिश्य तपःकरणं । **व० २०४ । १२ ॥**

तेन कुवलाश्वेन राज्ञा धुन्धुनामकदैत्यघातनं । **व० २०५ ॥**

तेन श्रीकृष्णाय शापदानोपक्रमः । **अश्व० ५३ । १९ ॥**

तदनुग्रहाय श्रीकृष्णेन स्वमाहात्म्यकथनं । **अश्व० ५४ ॥**

तस्मै श्रीकृष्णेन विश्वरूपप्रदर्शनं । **अश्व० ५५ । ४ ॥**

तं प्रति चण्डालरूपिणेन्द्रेणामृतानयनं । **अश्व० ५५ । २० ॥**

तस्य गौतमे गुरुकुलवासः । **अश्व० ५६ । ४ ॥**

तद्गुरुपत्न्या अहल्यया गुरुदक्षिणात्वेन सौदासपत्न्या विधृते कुण्डले भिक्षितुं तस्य प्रेषणं । **अश्व० ५५ । २८ ॥**

तस्य तक्षकापहृतकुण्डलानयनार्थं नागलोकगमनं । **अश्व० ५८ । ३४ ॥**

उदपानं । तीर्थं । **श० ३७ । ५ ॥**

उदपारकः । सर्पः । **आ० ५७ ॥**

उदररोगापादकानि कर्माणि । **अनु० २२० । १४–१९ ॥**

उदरशाण्डिल्यः । ब्रह्मर्षिः । **स० ७ । १३ ॥**

उदापेक्षी । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५९ ॥**

उद्दालकः । ऋषिः । प्रथमस्य धौम्यमहर्षेः शिष्यः । तस्य आरुणिरिति नामान्तरं । **आ० ३ । ३१ ॥ ८ । २५ ॥**

तद्भार्या कुशिकसुता । तत्पुत्रः श्वेतकेतुः नचिकेताश्च । तत्पुत्री कहोलभार्या सुजाता । **व० १३४ । ९ ।**

तद्भार्यायाः केनचिद्वृद्धेनापुत्रेण ब्राह्मणेन तस्यां पुत्रोत्पादनार्थं याचनं । तच्छ्रुत्वा कुपितेन श्वेतकेतुना स्त्रीपुंसयोर्मर्यादाकरणं च । **आ० १२८ । १२ ॥**

तद्दौहित्रोऽष्टावक्रः । **व० १३४ । ९ ॥**

उद्धवः । श्रीकृष्णस्य मन्त्री । **आ० २०१ । १८ ॥ २३९ । ११ ॥**

उद्भिदादिभेदेन प्राणिनां चातुर्विध्यं । **अनु० २२७ । ९ ॥**

उपकीचकाः । कीचकस्य भ्रातरः । केकयनाम्नः सूताधिपस्य पुत्राः । तन्माता मालवी । **वि० २१ । १३ ॥**

तेषां भीमसेनेन वधः । **वि० २७ । २६ ॥**

उपगहनः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५६ ॥**

उपगिरिः । उत्तरदिक्स्थः पर्वतः । तत्र राजसूयदिग्विजयार्थं अर्जुनस्य गमनं । **स० २८ । ३ ॥**

उपचित्रः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः ।

आ० ६८ । ९५ ॥ १३१ । ४ ॥ भीमेन हतः। **द्रो० १३६ । २०** ॥

उपदानं । पुण्यतीर्थभूतः कूपः । **व० ८२ । १२६** ॥

१ उपनन्दकः । सर्पः । **उ० १०३ । १२** ॥

२ उपनन्दकः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ । ९६ ॥ १३१ । ५** ॥

उपप्लाव्यं । विराटनगरसमीपस्थं पुरं । **उ० २३ । १** ॥

१ उपमन्युः । धौम्यमहर्षेः शिष्यः । तस्य अर्कपर्णभक्षणेनान्धीभूतस्य कूपे पतनं । अश्विस्तुत्या तस्य चक्षुःप्राप्तिश्च । **आ० ३ । ३४** ॥

२ उपमन्युः । शिवभक्तः । ऋषिः । व्याघ्रपादस्य पुत्रः । तद्भ्राता धौम्यः । **अनु० ४५ । ९६** ॥

तेन शिवसहस्रनामकथनं । **अनु० ४८ । ३१** ॥

[तस्य कथा । लिङ्गपु० पूर्वार्धं० १०७ ॥ शिवपु० उमासं० १ ॥]

उपयाजः । ऋषिः । काश्यपगोत्रजः । तस्य भ्राता याजः । सभ्रातृकेण तेन द्रुपदस्य पुत्रकामेष्टियाजनं द्रौपदीधृष्टद्युम्नयोरुत्पत्तिश्च । **आ० १४९॥ १८१** ॥

उपरिचरः । उपरिचरवसुः । क्षत्रियः । [सो० वं० पूरुकुलोत्पन्नसंवरणवंशोद्भवस्य कृतिराजस्य पुत्रः । भा० ९ । २२ ॥] चेदिदेशाधिपतिः । **आ० ६४ । १ ॥ स० ८ । २०** ॥

तस्य भार्या गिरिका । **आ० ६४ । ५३** ॥

तत्पुत्राः पञ्च । बृहद्रथः कुशाम्बः प्रत्यग्रहः मत्सिल्लः यदुश्चेति । **आ० ६४ । ४२** ॥

तेन इन्द्रध्वजोत्सवकरणं । **आ० ६४ । १७** ॥

तच्छुक्रं पीतवत्या मत्स्या उदरात् मत्स्यनामा पुत्रः मत्स्यगन्धानाम्नी पुत्री च जातौ । **आ० ६४ । ७८** ॥

तस्य इन्द्रात् उपरिचरविमानप्राप्तिः । **आ० ६४ । १३** ॥

तस्य यागादिकथा । **शां० ३४४–३४९** ॥

+ उपवासः । अनशनव्रतं । तस्य फलं । **अनु० १६० । ३ ॥ १६४** ॥

उपश्रुतिः । रात्र्यभिमानिदेवता दुर्गादेवी । सैव उत्तरदिग्देवतापि । तत्पूजनमिन्द्राण्या । **उ० १३ । २७** ॥

उपसुन्दः । दैत्यः । सुन्दस्य भ्राता । सुन्दोपसुन्दशब्दं पश्यत ।

+ उपाध्यायलक्षणं । अश्व० ११० । ५८ ॥

उपानत् । पादुका । तस्याः प्रवर्तनं सूर्येण । तद्दानफलं च । **अनु० १४९** ॥

उपावृत्ताः । देशः । **भी० ९ । ४८** ॥

उपेन्द्रा । नदी । **भी० ९ । २७** ॥

उम्लोचा । अप्सराः । **आ० १३२ । ४७** ॥

उरगापुरी । तत्र राजसूयदिग्विजयार्थं अर्जुनस्य गमनं । तद्राजस्य रोचमानस्य पराजयश्च । **स० २८ । १९** ॥ Negapatam, a seaport town in the District of Tanjore. It was once the capital of Pandya.

उर्वरा । अप्सराः । **अनु० ५० । ४७** ॥

उर्वशी । **(ऊर्वशी)** । अप्सराः । **आ० १३२ । ४८ ॥ स० १० । १२ ॥ अनु० ५० । ४८ ॥ २७१ । १५** ॥

[तस्याः मित्रनामकसूर्यस्य शापात् भूमौ पुरूरवसि वासः । रा० ७ । ५६ ॥ पद्म० ५ । २२ ॥]

तस्यां पुरूरवसः आयुःप्रभृतीनां षण्णां पुत्राणां उत्पत्तिः । **आ० ६९ । २७** ॥ [भा० ९ । १४॥]

तया अर्जुनाय षण्डत्वशापदानं । **व० ४४ । ६५**॥

तस्याः सौन्दर्यवर्णनं । **व० ४४ । २१** ॥

[तदुत्पत्तिः नारायणस्य ऊरुप्रदेशात् । देवीभा० ४ । ६ ॥]

उर्वशीतीर्थं । व० ८२ । १५६ ॥

१ उलूकः । अमृतकलशरक्षकः देवः । **आ० ३२। १९** ॥

२ **उलूकः** । ऋषिः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७ । ५१** ॥

३ **उलूकः** । क्षत्रियः । शकुनिपुत्रः । **आ० २०१। २२** ॥

तस्य दुर्योधनेन युधिष्ठिरं प्रति दूत्येन प्रेषणं । **उ० १६०** ॥

तेन युधिष्ठिरं प्रति दुर्योधनवाक्यकथनं । **उ० १६३**॥

तस्य युयुत्सुना सह युद्धं । **क० १६ । ५** ॥

तस्य वधः सहदेवेन । **श० २७ । ३१** ॥

+ ४ **उलूकः** । घूकनामा पक्षिविशेषः । तत्कृतस्य बहुकाकवधस्य अश्वत्थाम्ना दर्शनं । **सौ० १** ॥

+ **उलूकदूतागमनपर्व** । उ० १६०–१६४ ॥

उलूकाः । देशः । तस्य राजा बृहन्तः । **स० २८ । ५** ॥

उलूताः । देशः । **भी० ९ । ५४** ॥

उलूपी । नागकन्या । अर्जुनभार्या । तत्पिता कौरव्यनामा सर्पराजः । **आ० २३४ । १८** ॥

तस्यां अर्जुनात् इरावन्नामकपुत्रोत्पत्तिः । **आ० ६३ । ८०** ॥ **२३९ । ३४** ॥

तया बभ्रुवाहनेन हतस्य अर्जुनस्य संजीवनमणिना उज्जीवनं । **अश्व० ८१** ॥

तस्याः पाण्डवकृताश्वमेधार्थं हास्तिनपुरगमनं । **अश्व० ८९** ॥

तया पाण्डवानां महाप्रस्थानगमनसमये गङ्गायां निमज्य स्वलोकगमनं । **महा० १ । २८** ॥

उशङ्गुः । (**रुशङ्गुः**) । ऋषिः । यः आत्मानं प्रवयसं ज्ञात्वा पृथूदकतीर्थे देहं त्यक्त्वा वैष्णवं पदमाप । **श० ४० । २७** ॥

तस्याश्रमे आर्ष्टिषेणविश्वामित्रसिन्धुद्वीपदेवापिभिस्तपस्तप्त्वा ब्राह्मण्यप्राप्तिः। तत्र बलरामस्य तीर्थयात्रार्थं गमनं। **श० ४० । २४** ॥

१ **उशीनरः** । क्षत्रियः । वृष्णिवंश्यः । **आ० २०१ । २०** ॥

२ **उशीनरः** । क्षत्रियः । सो० वं० अनुकुलोत्पन्नः । भोजदेशाधिपतिः । तस्य ययातिपुत्र्यां माधव्यां जातः पुत्रः शिबिः । **स० ८ । १४** ॥ **व० १३२ । २१** ॥ **उ० ११८** ॥

[अयं सो० वं० अनोर्वंशोत्पन्नस्य सृंजयपुत्रस्य महामनसः पुत्रः । भा० ९ । २३ ॥

उशीरबीजं । हिमवत्पार्श्वस्थं क्षेत्रं । तत्र मरुत्तेन यज्ञकरणं । तत्रैव जीमूतस्य विप्रर्षेः स्थानं जाम्बूनदसरश्च । **उ० १११ । २३** ॥

उषा । (**ऊषा**) । बाणासुरपुत्री । तया प्रच्छन्नं रममाणस्यानिरुद्धस्य बाणासुरेण कारागृहे निरोधः। श्रीकृष्णेन बाणं जित्वा उषानिरुद्धयोर्द्वारकानयनं । **स० ६० । ८** ॥ [भा० १० । ६२ ॥ हरि० २ । ११८ ॥ विष्णु० ५ । ३२ ॥]

+**उष्ट्रकथा** । अलसताया अनर्थहेतुत्वख्यापनार्थं भीष्मेण युधिष्ठिरं प्रति कथिता । **शां० ११२** ॥

उष्णतोयवहा । बदरीस्था नदी । **व० ८८। २५** ॥

उष्मा । अग्निविशेषः । **व० २२३ । ४** ॥

ऊ.

ऊर्जयोनिः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५९** ॥

ऊर्णनाभः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९६** ॥ **१३१ । ५** ॥

ऊर्णायुः । देवगन्धर्वः । तद्भार्या मेनका । **उ० ११७ । १६** ॥

ऊर्ध्वभाक् । अग्निविशेषः । तस्य बडवाग्निरिति नामान्तरं । **व० २२१ । २८** ॥

ऊर्वशी । उर्वशीशब्दं पश्यत ।

ऊषा । उषाशब्दं पश्यत ।

ऊष्मा । उष्मशब्दं पश्यत ।

ऋ.

१ **ऋक्षः** । क्षत्रियः । सो० वं० ऋचस्य पुत्रः ।

तद्भार्या तक्षकदुहिता ज्वलन्ती । तत्पुत्रोन्त्यनारः । **आ० ६३ । २५ ॥**

२ **ऋक्षः ।** क्षत्रियः । सो० वं० अजमीढस्य पुत्रः । तन्माता धूमिनी । तद्भार्या रथन्तरी । तत्पुत्रः संवरणः । **आ० १०१ । २२ ॥**

+ ३ **ऋक्षः ।** भल्लूकः । तज्जातेर्मृगमन्दायास्सकाशादुत्पत्तिः । **आ० ६७ । ६२ ॥**

ऋक्षदेवः । क्षत्रियः । सो० वं० द्रुपदपुत्रस्य शिखण्डिनः पुत्रः । **द्रो० २३ । २५ ॥**

ऋक्षवान् । कुलपर्वतः । **भी० ९ । ११ ॥**
The eastern part of Vindhya Range.

ऋक्षा । अजमीढस्य भार्या । तत्पुत्रः संवरणः । **आ० ६३ । ४० ॥**

ऋचः । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुवंशीयस्य देवातिथेः पुत्रः । तन्माता वैदर्भी मर्यादानाम । तद्भार्या अङ्गराजकन्या वामदेवी । तत्पुत्रः ऋक्षः । **आ० ६३ । २४ ॥**

१ **ऋचीकः ।** ऋषिः । और्वस्य पुत्रः । **आ० ६७ ।** ४७ ॥ सः भृगोः पुत्रः । **व० ११६ । २० ॥ शां० ४८ । ७ ॥**

तस्य अश्वतीर्थे एकतःश्यामकर्णानां हयानां सहस्रस्य प्राप्तिः । तेषां हयानां गाधये शुल्कदानेन तत्कन्यायाः सत्यवत्याः परिणयश्च । **व० ११६ ॥ अनु० ७ ॥**

तस्य सत्यवत्यां जमदग्नेरुत्पत्तिः । **व० ११६ । ४४ ॥ अनु० ७ । ४६ ॥** [भा० ९ । १५॥ वायु० ९१ ॥ ब्रह्म० १० ॥]

तस्यान्यः पुत्रः शुनःशेपः । अनु० **३ । ६ ॥** [रा० १ । ६१ ॥]

२ **ऋचीकः ।** विवस्वतः पुत्रः । आ० **१ । ५५ ॥**

३ **ऋचीकः ।** क्षत्रियः । सो० वं० दुष्यन्तपौत्रस्य भुमन्योः पुत्रः । तन्माता पुष्करिणी । **आ० २०१ । १३ ॥**

ऋचेयुः । क्षत्रियः । सो० वं० रौद्राश्वस्य अप्सरसि जातः पुत्रः । तद्भ्रातरः कक्षेयुप्रभृतयो नव । अस्य अनाधृष्टिरिति नामान्तरमिति भाति । तत्पुत्रो मतिनारः । **आ० ८८ । ९ ॥**

+ **ऋणत्रयं ।** क्रियाऋणं ब्रह्मचर्यऋणं प्रजाऋणं चेति । **आ० २५५ । ११ ॥** अस्यैव देवऋणं ऋषिऋणं पितृऋणं इत्यपि नामान्तरं ।

ऋतधामा । श्रीमान्नारायणः । तन्नामनिर्वचनं । **शां० ३५२ । ४ ॥**

ऋतुपर्णः । क्षत्रियः । सू० वं० अयोध्याधिपतिः । तस्मिन्नलराजेन बाहुकनामस्वीकारेण सारथीभूय वासः । **व० ६३ ॥**

[सः सिन्धुद्वीपस्य पौत्रः । तत्पौत्रः सुदासः । हरि० १ । १५ ॥ भा० ९ । ९ ॥]

तस्मिन्नलसारथिना वार्ष्णेयेन सारथीभवनं । **व० ५७ । २६ ॥**

तस्य सारथिः जीवलः । **व० ६४ । ८ ॥**

तस्य नलराजादश्वहृदयप्राप्तिः । **व० ७५ । १७ ॥**

तेन नलराजाय अक्षहृदयोपदेशः । **व० ७० । २९ ॥**

ऋतुस्थला । अप्सराः । **आ० १३२ । ४७ ॥**

+ **ऋत्विग्लक्षणं । शां० ७९ ॥**

ऋद्धिः । कुबेरस्य भार्या । **स० १० । ६ ॥**

ऋश्यमूकः । पर्वतः । तस्मिन्वालिनः सकाशाद्भीतेन सुग्रीवेण हनुमदादिभिस्सह वासः । **व० २८० ।** ४४ ॥ A mountain situated eight miles from Anagundi on the bank of the river Tungabhadra.

ऋश्यशृङ्गः । ब्रह्मर्षिः । उपस्पर्शनार्थं ह्रदं गतस्य विभाण्डकऋषेः उर्वशीदर्शनक्षुभितं रेतः जले पपात । तच्च काचन मृग्यपिबत् तस्माज्जातः । **व० १११ । ६ ॥**

तन्नामनिर्वचनं । **व० १११ । १७ ॥**

तस्य अङ्गदेशगमनेन तत्रत्यानावृष्टिनिवृत्तिः । **व० ११४ । १० ॥** [रा० १ । १० ॥]

तस्य रोमपादपुत्र्या शान्तया विवाहः । **व० ११४ । ११ ॥**

ऋश्यशृङ्गाश्रमः । कौशिकीतीरस्थः क्षेत्रविशेषः । तत्र लोमशेन सह युधिष्ठिरस्य गमनं । **व० १११ । १** ॥ The hermitage of the Rishi near th river Kusi situated at Singheswar in the District of Bhagalpur.

१ **ऋषभः । (वृषभः)** । पाण्ड्यदेशस्थः पर्वतः । तत्र युधिष्ठिरस्य तीर्थयात्रार्थं गमनं । **व० ८३ । २१** ॥ Alagiri Hills in the District of Madura.

२ **ऋषभः । (वृषभः । ऋषभकूटः)** । मगधदेशस्थः पर्वतः । **स० २१ । २** ॥

३ **ऋषभः** । उत्तरसागरान्तिके विद्यमानः पर्वतः । तत्र शाण्डिलीनाम्न्या ब्राह्मण्या तपश्चरणं । **११३ । १** ॥

४ **ऋषभः** । ऋषभकूटपर्वतवासी विप्रर्षिः । **व० ११० । ९** ॥

५ **ऋषभः** । ब्राह्मणः । तस्य तनुनामकेन ब्राह्मणेन संवादः । **शां० १२७** ॥ अयं चतुर्थोऽन्यो वेति न ज्ञायते । तस्य युधिष्ठिरसभागमनं । **स० ११ । २४** ॥

६ **ऋषभः** । कोसलदेशीयं तीर्थं । **व० ८३ । १०** ॥

७ **ऋषभः** । सर्पः । **आ० ५७ । १७** ॥

ऋषयः । तापसाः । तेष्वनेकेषां नामानि युधिष्ठिरसभायां । **स० ४** ॥ इन्द्रसभायां । **स० ७** ॥ ब्रह्मसभायां **११ । १८** ॥ युधिष्ठिरेण सह वने । **व० ८३ । ११९** ॥ सन्ध्यर्थं हास्तिनपुरं गच्छतः श्रीकृष्णस्य मार्गमध्ये । **उ० ८३** ॥ द्रोणाचार्यं युद्धान्निवर्तयितुमागताः । **द्रो० १९१ । ३१** ॥ भीष्माचार्यस्य शरीरत्यागसमये । **शां० ४६** ॥ **२०७ । २८** ॥ प्रातःकाले स्मर्तव्याः । **अनु० २७१ । ३७** ॥ **२५५ । ३०** ॥

तेषां धर्माः । **अनु० २०९—२१०** ॥

ऋषिकाः । उत्तरस्यां दिशि काम्भोजसमीपे विद्यमानो देशः । **स० २८ । २५** ॥ **भी० ९ । ६४** ॥ The Russian Empire.

ऋषिकुल्या । कलिङ्गदेशस्था नदी । **व० ८२ । ४८** ॥ **भी० ९ । ३६** ॥ This is a river on which Ganjam is situated. It rises in the Mahendra Hills.

ऋषिगिरिः । मगधदेशस्थः पर्वतः । **स० २१।२** ॥

ए.

एकचक्रः । दनुपुत्रः । **आ० ६६ । २५** ॥

एकचक्रा । बकासुराध्युषिता नगरी । **आ० ६१ । २७** ॥ **६३ । ७३** ॥

तत्र पाण्डवानां वासः । **१७१–१७८** ॥

तन्नगर्याः पाञ्चालनगरं अहोरात्रगमनसाध्यं । **आ० १८६ । २** ॥

एकतः । गौतमस्य पुत्रः । ऋषिः । तद्भ्रातरौ द्वितः त्रितश्च । **स० ७ । ११** ॥ **शा० ३७ । ७** ॥

+ **एकतःश्यामकर्णा हयाः** । ऋचीकेन कन्याशुल्कार्थं गाधिराजाय दत्ताः । **व० ११६ । २२** ॥ **अनु० ७ । १२** ॥

तदानयनार्थं गालवस्य विश्वामित्रेणाज्ञापनं । **उ० १०६ । २७** ॥

एकपर्वतः । इन्द्रप्रस्थान्मागधपुरगमनमार्गे विद्यमानः पर्वतः । **स० २० । २७** ॥

+ **एकपुत्रत्वनिन्दा** । **व० १२८ । १२** ॥

एकरात्रं । तीर्थं । **व० ८१ । १८२** ॥

एकलव्यः । हिरण्यधनुषः पुत्रो निषादः । **आ० १४२ । ४०** ॥ **स० ४४ । ६९** ॥

तस्य धनुर्विद्याभ्यासः । **आ० १४२ । ४३** ॥

तेन द्रोणाचार्याय गुरुदक्षिणात्वेन स्वदक्षिणहस्ताङ्गुष्ठस्य छित्त्वा दानं । **आ० १४२ । ६७** ॥

तत्पुत्रः केतुमान् । भीमेन हतः । **भी० ५४ । ५** ॥

तद्वधः श्रीकृष्णेन । **द्रो० १८२ । २१** ॥

एकशयः । सर्पः । तक्षकपुत्रोश्वसेनः । **क० ९७ । १९** ॥

एकहंसः । तीर्थं । **व० ८१ । २०** ॥

एकाक्षः। दानवः। **आ० ६६**। २९॥

+ **एकादशदिवसयुद्धारम्भः**। **द्रो० १२**॥ तत्समाप्तिः। **द्रो० १६**॥

+ **एकादशरुद्राः**। मृगव्याधः सर्पः निर्ऋतिः अजैकपात् अहिर्बुध्न्यः पिनाकी दहनः ईश्वरः कपाली स्थाणुः भगः इति। **आ० ६७**। १॥ **१३२**। **५१**॥ अजैकपात् अहिर्बुध्न्यः विरूपाक्षः रैवतः हरः बहुरूपः त्र्यम्बकः सुरेश्वरः सावित्रः जयन्तः पिनाकी इति। **शा० २०७**। **२१**॥ अजैकपात् अहिर्बुध्न्यः पिनाकी ऋतः पितृरूपः त्र्यंबकः महेश्वरः वृषाकपिः शम्भुः हवनः ईश्वरः। **अनु० २५५**। १२॥ [भा० ६। ६॥ हरि० १। ३॥ विष्णु० १। १५॥]

एकानङ्गा। यशोदायाः पुत्री। श्रीकृष्णभगिनी। **स० ५९**। ९॥

एकानेका। अङ्गिरसः पुत्री। अस्याः कुहूः इतिनामान्तरं। **व० २२१**। ६॥

+ **एकान्तिधर्माः**। **शां० ३५८**॥

एकोनपञ्चाशन्मरुतः। मरुत इत्यत्र पश्यत।

एरकः। सर्पः। **आ० ५७**। १३॥

एलपत्रः। सर्पः। **उ० १०३**। १०॥

एलापत्रः। सर्पः। **आ० ३८**। ३९॥

ऐ.

ऐक्ष्वाकी। सो० वं० भुमन्युपुत्रस्य सुहोत्रस्य पत्नी। तत्पुत्रा अजमीढादयः। **आ० १०१**। १८॥

ऐन्द्रिः। अर्जुनः। **आ० १४५**। ८॥

ऐरावतं। इलावृतसमीपस्थं वर्षं। **भी० ६**। ३७॥ ८। १०॥

१ **ऐरावतः**। सर्पः। **आ० ३५**। ५॥ **स० ९**। ९॥ **उ० १०३**। ११॥

२ **ऐरावतः**। देवगजः। भद्रमनसः पुत्रः। **आ० १८**। **५२**॥ ६७। ६३॥

ऐलः। इलायाः पुत्रः पुरूरवाः। **आ० ६९**। २१॥ **स० ८**। १६॥

तस्य कश्यपेन संवादः। **शां० ७३**। ४५॥

ऐलबिलः। कुबेरः।

ओ.

ओघरथः। क्षत्रियः। सू० वं० ओघवतः पुत्रः। तत्पुत्रो नृगः। **अनु० २**। ५४॥

१ **ओघवती**। ओघवतो दुहिता। सू० वं० सुदर्शनस्य भार्या। **अनु० २**। ५४॥

तस्याः स्वार्धशरीरेण नदीभूय प्रवहनं। **अनु० २**। १००॥

२ **ओघवती**। नदी। **भी० ९**। २२॥ **शा० ३९**। २७॥ ६३। ४७॥

ओघवान्। क्षत्रियः। सू० वं० प्रतीकस्य पुत्रः। तत्पुत्र ओघरथः। तत्पुत्री ओघवती। **अनु० २**। ५४। [भा० ९। २॥]

ओड्राः। देशः। **भी० ९**। ५७॥

औ.

औदुम्बराः। देशः। **स० ७८**। ८९॥ Cutch, its ancient capital was Koteswara or Kachchheswara.

औद्दालकं। तीर्थं। **व० ८२**। १६०॥

औद्भिदं। क्रौञ्चद्वीपस्थं वर्षं। **भी० १२**। १२॥

और्वः। च्यवनपुत्रः। तन्माता मनुकन्या आरुषी। **आ० ६७**। ४६॥ **१९४**। २१॥ तस्य लोकविनाशार्थं यत्नः। **आ० १९५**। ९॥ तेन समुद्रे क्रोधत्यागः। **आ० १९६**॥

औशनसं। तीर्थं। **व० ८१**। १३५॥ अस्य कपालमोचनमिति नामान्तरं। **श० ४०**। ४॥

औशनसव्यूहः। रावणस्य। **व० २८६**। ६॥

औशिजः। ऋषिः। कक्षीवान्नाम उशिक्सुतः। **स० ४**। २३॥ **अनु० २७१**। ३७॥

औशीनरिः। उशीनरपुत्रः शिबिः। **स० ८**। १४॥ **शा० २८**। ३९॥

औषदश्विः । वसुमान् । **आ० ८७ । १** ॥

क.

कंसः । उग्रसेनस्य पुत्रः । तत्पत्न्यौ अस्तिः प्राप्तिश्च जरासन्धसुते । **स० १४ । ३१ ॥ २३ । ४** ॥

[सः द्रुमिलनामकेन दानवेन उग्रसेनभार्यायां जातः पुत्रः । ह० २ । २८ ॥]

तस्य कालनेम्यंशत्वं । **आ० ६८ । ६७** ॥

तेन देवकीहननोद्योगः । **स० २३ । १३** ॥ तस्य वधः श्रीकृष्णेन । **स० ५३ । ३२** ॥ [हरि० २ । ३० ॥ भा० १० । ४४ विष्णु० ५ । २० ॥]

ककुत्स्थः । क्षत्रियः । सू० वं० शशादस्य पुत्रः । इक्ष्वाकोः पौत्रः । तत्पुत्रोऽनेनाः । **व० २०५ । २** ॥

१ कक्षसेनः । क्षत्रियः । युधिष्ठिरसभायां । **स० ४ । २८** ॥

२ कक्षसेनः । प्राक्कालीनः क्षत्रियः । यमसभायां । **स० ८ । १८** ॥

३ **कक्षसेनः** । राजर्षिः । **अनु० २०० । १५** ॥

कक्षाः । देशः । **भी० ९ । ४९** ॥

कक्षीवान् । उशिक्सुतः औशिजः । ऋषिः । **स० ७ । १८** ॥

१ **कङ्कः** । क्षत्रियः । सो० वं० वृष्णिवंश्यः । **आ० २०१ । १९** ॥

२ **कङ्कः** । अज्ञातवासे यतिवेषधारिणो युधिष्ठिरस्य नाम । **वि० २ । २३** ॥

कचः । बृहस्पतिपुत्रः । तस्य शुक्राचार्ये गुरुकुलवासः । **आ० ७० । १७ ॥ अनु० ६५ । ८** ॥

तस्य देवयान्याश्च परस्परशापदानं । **आ० ७१ । १६** ॥ [तदुपाख्यानं । मत्स्य० २५ ॥]

+ **कच्चिदध्यायः** । **स० ५ । २०** ॥

कच्छाः । देशः । **भी० ९ । ५६** ॥ Kheda in Guzerat, a large town between Ahmedabad and Khambay.

कटदेशः । देशः । यस्य राजा सुनाभः । अर्जुनेन राजसूयदिग्विजये पराजितः । **स० २७ । १२** ॥ Katwa, in the District of Burdwan.

कठः । ऋषिः । **आ० ८ । २५ ॥ स० ४ । २४** ॥

+ **कठवल्ल्यर्थप्रतिवादनं** । **शां० २५२ ॥ अनु० १०६** ॥

कणिकः । धृतराष्ट्रमन्त्री ब्राह्मणः । **आ० १५३ । ८** ॥ अस्य कुलिङ्ग इति नामान्तरं । **आ० ६१ । १०** ॥

तेन जम्बुकोपाख्यानकथनं । **आ० १५३ । ३५** ॥

कण्टकावनं । महारौरवादप्यतिशयितो नरकः । **अनु० २३० । १०** ॥

: । कालिङ्गी । अक्रोधनस्य भार्या । तत्पुत्रो देवतिथिः । **आ० ६३ । २२** ॥

कण्वः । कश्यपगोत्रोत्पन्न ऋषिः । तत्कथा । **आ० ९१—९६** ॥

तत्पिता मेधातिथिः । **अनु० २५५ । ३१** ॥

तस्य पोषितदुहिता शकुन्तला । **आ० ९३ । २३** ॥

तस्य शकुन्तलया सह दुष्यन्तविवाहे संवादः । **आ० ९४ । ५०** ॥

तेन दुर्योधनं प्रति "तव ऊरावेव मृतिर्भविष्यति" इति शापदानं । **उ० १०५ । ४३** ॥

तेन दुर्योधनं प्रति मातलिवरान्वेषणकथाकथनं । **उ० ९७-१०५** ॥

कण्वाश्रमः । **व० ८० । ४६** ॥ Bijnour in Lucknow west of Ajodhya. This was formerly a jungle.

कदलीवनं । कदलीषण्डः । हनूमदावासभूतं वनं । **व० १४८ । ६३ ॥ १५२ । ४** ॥

१ **कद्रूः** । दक्षप्रजापतिपुत्री । कश्यपभार्या । सर्पाणां माता । **आ० १६ । ६ ॥ २०—२१ ॥ २५—२७ ॥ ६६ । १३ ॥ स० ११ । ४१ ॥ अनु० २०—२५** ॥

तस्याः सर्पाणामुत्पत्तिः । **आ० १६ । १३** ॥

+ **कपोतश्येनचरित्रं । व० १३३ ।** २०० ॥

कबन्धः । राक्षसः । रामेण हतः । **स० ५० ।** १४ ॥ **व० २८० ।** २८ ॥ [रा० ३ । ७० –७१ ॥]

तस्य प्राग्विश्वावसुनामकस्य गन्धर्वस्य ब्राह्मणशापेन राक्षसजन्मप्राप्तिः । **व० २८० ।** ४२ ॥

कमठः । क्षत्रियः । **स० ४ ।** २८ ॥

कमलपालिका । भीमसेनभार्या हिडिम्बा राक्षसी । **आ० १६९ ।** २१ ॥

कमलाक्षः । तारकासुरपुत्रः । रुद्रेण हतः । **क० २४ ।** ७ ॥

कम्पनः । क्षत्रियः । युधिष्ठिरसभायां । **स० ४ ।** २८ ॥

कम्पना । नदी । **व० ८२ ।** ११६ ॥ **भी० ९ ।** २५ ॥

कम्बलः । सर्पः । **आ० ३५ ।** १० ॥ **स० ९ ।** १० ॥ **उ० १०३ ।** ९ ॥

कम्बलं । कुशद्वीपस्थं वर्षं । **भी० १२ ।** १३ ॥

+ **करः ।** भागधेयः । बलिः । राजभिः प्रजाभ्यस्तद्ग्रहणप्रकारः । **शां० ८८ ॥**

करकाः । देशः । **भी० ९ ।** ६० ॥

करकाक्षः । दुर्योधनपक्षीयः क्षत्रियः । **द्रो० २० ।** ७ ॥

करकायुः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० २०१ ।** २ ॥

करञ्जनिलया । स्कन्दग्रहः । **व० २३० ।** ३५ ॥

करटाः । देशः । **भी० ९ ।** ६३ ॥

करतोया । नदी । **स० ९ ।** २६ ॥ **व० ८३ ।** ३ ॥ **भी० ९ ।** ३५ ॥ A sacred river which flows through the Districts of Rungpur and Dinajpur. It formed the boundary between the kingdoms of Bengal and Kamarupa.

करन्धमः । क्षत्रियः । सू० वं० । **स० ८ ।** १६ ॥ तत्पिता खनीनेत्रः । अस्य पितृकृतं नाम सुवर्चा इति । तत्पुत्र आविक्षत् । **अश्व० ४ ।** ८–२३ ॥ [तस्य वंशः । भा० ९ । २ ॥ ययातिपुत्रतुर्वसुवंशोत्पन्नोऽन्यः । भा० ९ । २३ ॥]

करभञ्जकाः । देशः । **भी० ९ ।** ६९ ॥

करवीरः । सर्पः । **आ० ३५ ।** १२ ॥

करहाटकः । देशः । **स० ३२ ।** ७२ ॥

करालजनकः । जनकवंशीयो राजा । तस्य वसिष्ठेन सह क्षराक्षरलक्षणविषये संवादः । **शा० ३८–३१३ ॥**

करीतयः । देशः । **भी० ९ ।** ४४ ॥

करीषकाः । (**करूशाः**) । देशः । **भी० ९ ।** ४० ॥ तस्य राजा दन्तवक्रः । **स० १४ ।** १२ ॥ The eastern portion of the District of Shahabad, in the Province of Behar.

कर्कर्रः । सर्पः । **आ० ३५ ।** १६ ॥

कर्कोटकः । (**कार्कोटकः**) । सर्पः । **स० ९ ।** १० ॥ **उ० १०३ ।** ९ ॥

तस्याग्नेः सकाशान्नलराजेन संरक्षणं । तेन नलदंशनं च । **व० ६३ ।** ४ ॥

१ **कर्णः ।** सूर्यात्कुन्त्यां जातः कानीनः पुत्रः । आधिरथिः । राधेयः । वसुषेणः । अर्धरथः । **उ० १६८ ।** ७ ॥ तस्योत्पत्तिः । **आ० ६४ ।** १४० ॥ ६८ । १३७ ॥ **११० ।** २८ ॥ तस्य कुन्त्या अश्वनद्यां विसर्जनं । **व० ३०९ ।** ८ ॥

तं प्रति भीष्माचार्येण तस्य कुन्तीसुतत्वकथनं । **भी० १२२ ।** ९ ॥

तं प्रति श्रीकृष्णेन तस्य कुन्तीसुतत्वकथनं । **उ० १४० ॥**

तं प्रति कुन्त्या तस्य स्वपुत्रत्वकथनं । **उ० १४५ ॥**

तस्य स्वपुत्रत्वकथनं युधिष्ठिरं प्रति कुन्त्या । **स्त्री० २७ ।** ७ ॥

तस्य स्वपुत्रत्वकथनं कुन्त्या वेदव्यासं प्रति । **आश्र० ३२ ॥**

तस्य चरित्रम् । **आ० १२० ॥ शा० २–५ ॥**
तस्य सूर्यांशत्वं । **आ० ६८ । १५० ॥**
तस्य दुर्योधनेनाङ्गराज्येऽभिषेकः । **आ० १४६ ।** ३८ ॥
तस्य सूतकन्यानां विवाहः । **उ० १४१ । १० ॥**
तस्य शास्त्रज्ञता । **उ० १४० ।** ६–७ ॥
तस्य दुर्योधनेन सैनापत्येऽभिषेकः । **क० ७ ॥**
तेन द्रुपदपुत्रस्य प्रियदर्शनस्य वधः । **आ० २१८।** ३० ॥
तस्य घोषयात्रायां चित्रसेननाम्ना गन्धर्वेण युद्धं तत्र पराभवश्च । **व० २४२ ॥**
तेनेन्द्राय स्वीयसहजकवचकुण्डलदानं । **आ० ६८।** १४४ । **व० ३११ ॥**
तस्य वदान्यता । **व० ३११ ।** ३१ ॥
तस्य स्वप्ने सूर्यागमनं । **व० ३०१ ॥**
तस्य दिग्विजयः । **व० २५४–२५५ ॥**
तद्गर्हणं कृपाचार्येण । **आ० १४६ ।** ३१ ॥ **वि० ४९ ।** १४ ॥
तद्गर्हणं शल्येन । **क० ३१ ।** ३३ ॥ **३३ ॥**
तद्गर्हणं भीमसेनेन । **आ० १४७ ।** ५ ॥
तस्य वचनं अज्ञातवासे पाण्डवा अन्विष्य हन्तव्या एवेति । **वि० ३० ।** १० ॥
तेनात्मश्लाघनपूर्वकमर्जुनपराभवनप्रतिज्ञानं । **वि० ४८ ॥**
तस्य पराजयोऽर्जुनेन । **आ० २०५ । वि० ५७॥**
तस्य पराजयो भीमसेनेन । **द्रो० १२९ ॥ १३१॥**
तेन कुन्तीगर्हणं स्वस्य बाल्ये निर्दयं तृणवन्नद्यां विसर्जनविषये । **उ० १४६ ॥**
तेन सहदेवोपालम्भः । **द्रो० १६८ ॥**
तेन नकुलपराभवः । **क० १५ ॥**
तेन शल्यस्य गर्हणं । **क० ३७ ॥**
तस्यार्जुनेन सह युद्धं । **आ० १४६ ।** २२ ॥ **क० ९४ ॥**
तस्य घटोत्कचेन सह युद्धं । **द्रो० १७४ ॥**
तस्य जरासन्धेन सह युद्धं **शां० ५ ॥**
तत्सारथ्याभ्युपगमः शल्येन । **क० २३ ॥**
तस्य युद्धाय प्रोत्साहनं शल्येन । **क० ८३ ॥**
तेन इन्द्रदत्तया शक्त्या घटोत्कचवधः । **द्रो० १८०॥**
तेन भीष्माचार्यक्षमापणायाभिवादनं । **भी० १२२॥**
तस्य परशुरामे शस्त्राभ्यासः । **क० ३६ ।** ४५ ॥ **शां० २ ॥ स्त्री० २ ॥**
तस्य परशुरामेण तवास्त्राणि समये न प्रतिभान्त्विति शापदानं । **क० ३६ ॥ शां० ३ ॥**
तेन ब्राह्मणगोवत्सहननं ब्राह्मणेन युद्धे तव रथचक्रं भूमौ निमज्जतामिति तस्मै शापदानं च । **क० ३६ ॥ शां० २ ॥**
तस्य ब्राह्मणत्वे परशुरामस्य शङ्का । **शां० ३ ॥**
तस्य अलर्कनाम्ना केनचित्क्रिमिणा ऊरुभेदनं । **शां० ३ ।** ६ ॥
तस्यास्त्रविद्यापरीक्षार्थं रङ्गप्रवेशः । **आ० १४६ ।** १॥
तं प्रति श्रीकृष्णेन पाण्डवपक्षप्रवेशचोदना । **उ० १४० ॥**
तस्य युध्यतः भूमौ रथचक्रनिमज्जनं । **क० ९७ ॥**
तेन नागास्त्रप्रयोगेणार्जुनकिरीटापहारः । **क० ९७॥**
तेन स्वरथचक्रोद्धरणोद्योगः । **क० ९८ ॥**
तन्मर्मोद्घाटनं श्रीकृष्णेन । **क० ९८ ॥**
तेन कृपाचार्यस्य जिह्वाच्छेदप्रतिज्ञाने तद्वधोद्यमोऽश्वत्थाम्ना । **द्रो० १६० ॥**
तस्य वधकथा संक्षेपेण । **क० १ ॥** विस्तरेण । **क० ९८ ॥** तच्छववर्णनं । **स्त्री० २१ ॥**
तस्य युधिष्ठिरेणौर्ध्वदैहिककरणं । **शां० ४१ ।** ३ ॥
सः हत इति भ्रान्त्या युधिष्ठिरेणार्जुनप्रशंसनं । **क० ६९ ॥**
तत्पुत्रेषु सुदामा अर्जुनेन हतः । **आ० २१८ ।** ३२ ॥
सुषेणः भीमसेनेन हतः । **क० ७९ ।** १४ ॥
सत्यसेनः चित्रसेनः सुशर्मा चेति त्रयः नकुलेन हताः । **श० ९ ॥** वृषसेनः । अर्जुनेन हतः । **क०९०॥**

तद्भ्रातृषु शत्रुंतपः अर्जुनेनोत्तरगोग्रहणे हतः । **वि० ५८ । १७ ॥**

शत्रुञ्जयः विपाटश्चेति द्वावर्जुनेन हतौ। **द्रो० ३२ । ६१ ॥**

कश्चिदेकोऽभिमन्युना हतः । **द्रो० ४१ । ४ ॥**

द्रुमः भीमेन हतः । **द्रो० १५६ । २७** ॥ वृकरथः भीमेन हतः। **द्रो० १५८ । २१** ॥ त्रयोऽर्जुनेन हताः । **द्रो० ३२ । ६३ ॥**

२ **कर्णः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९५ ॥ १३१ । ३ ॥ भी० ७७ । ८॥**

कर्णाटकाः । देशः । **स० ७८ । ९८ ॥ भी० ९ । ५९ ॥**

The Province of Mysore and the District of South Canara in the Madras Presidency, and the Districts of North Kanara, Belgaum, and Dharwar in the Bombay Presidency.

कर्णिका । अप्सराः । **आ० १३२ । ४६ ॥**

१ **कर्दमः ।** ब्रह्मर्षिः । **स० ११ । १९ ॥ शां० ५८ ॥ ९८ ॥**

[तस्य भार्या स्वायंभुवमनुपुत्री देवहूतिः । तस्य पुत्रः कपिलः । तस्य पुत्र्यः अरुन्धत्यादयो नव । विशेषमरुन्धतीशब्दे पश्यत । भा० ३ । २२ ॥ २४ ॥]

२ **कर्दमः ।** सर्पः । **आ० ३५ । १६ ॥**

+ **कर्म ।** शुभाशुभरूपं । तस्य बलवत्त्वं । **उ० २९। ६ ॥** तस्य हेतुत्वं । **अनु० १ । ७२ ॥** तस्य सात्विकादिभेदेन त्रैविध्यं । **भी० ४२ ॥**

कर्वटः । वङ्गदेशसमीपस्थो देशः । यस्य राजा ताम्रलिप्तः । **स० ३१ । २५ ॥**

कलशः । सर्पः । **उ० १०३ । ११ ॥**

कलशपोतकः । सर्पः । **आ० ३५ । ७ ॥**

कलशतीर्थं । व० ८१ । ८० ॥

१ **कलिः ।** चतुर्थं युगं । तदभिमान्यसुरश्च । तद्धर्माः । **शां० ६९ । १९—२४ ॥** तद्वृत्तान्तकथनं । **व० १५१ । ३४ ॥ १९१ । २५ ॥** [विष्णु० ६ । १ ॥ भा० १२ । २—३ । मत्स्य० १४४ ॥]

तस्य तिष्य इति नामान्तरं । **भी० १० । ३ ॥**

तस्य दमयन्तीस्वयंवरार्थमागमनं । **व० ५५ । १ ॥**

तस्य नलराजशरीरे प्रवेशः । **व० ५६ । ३ ॥**

तस्य नलदेहान्निष्क्रम्य बिभीतकद्रुमप्रवेशः । **व० ७० । ३८ ॥**

तत्र भविष्यल्लोकवृत्तान्तकथनं । **व० १९३ ॥**

[तन्निग्रहः परीक्षिता । **भा० १ । १७ ॥**]

२ **कलिः ।** मुनिपुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६।४४॥**

१ **कलिङ्गः ।** क्षत्रियः । सो० वं० ययातिपुत्रस्यानोर्वंशोत्पन्नस्य बलिराजस्य भार्यायां दीर्घतमोनाम्ना ऋषिणा उत्पादितः पुत्रः । तद्भ्रातरः अङ्गो वङ्गः पुण्ड्रः सुह्मश्च । **आ० ११३ । ५३ ॥**

२ **कलिङ्गः ।** क्षत्रियः । द्रौपदीस्वयंवरे । **आ० २०१ । १३ ॥**

कलिङ्गाः । आन्ध्रदेशः । **भी० ९ । ४६ ॥**

तत्रत्या राजानः । श्रुतायुः शक्रदेवः सत्यदेवः सत्यः केतुमान् इत्यादयो भीमसेनेन हताः । **भी० ५४ ॥** The Country lying on the South of the Vaitarini river in Orissa, and north of the Krishna river in the Districts of Rajahmundry, Vizagapatam and Ganjam and a portion of Orissa.

तस्य राजधानी राजपुरं । तस्य राजा दुर्योधनश्वशुरश्चित्राङ्गदः । **शां० ४ । २ ॥**

+ **कलुषयोनिजः ।** अनार्ययोनिजशब्दं पश्यत ।

कल्की । श्रीमतो नारायणस्यावतारः । **स० ५० । ४५ ॥ व० १९२ । ९३ ॥** [भा० १२ । २ ॥]

कल्माषः । सर्पः । **आ० ३५ । ७ ॥**

कल्माषपादः । सौदासशब्दं पश्यत ।

कवची । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ । १०३ ॥ १३१ । ११ ॥ क० ४६ । ७ ॥** भीमेन हतः । **क० ८८ । १९॥**

कविः । भृगोः पुत्रः । तत्पुत्रः शुक्राचार्यः । **आ० ६७ । ४२** ॥ [तन्माता ख्यातिः । भा० ४ । १ ॥]

कशेरुकः । क्षत्रियः । श्रीकृष्णेन हतः । **स० ६१** । ६॥

कशेरुमान् । क्षत्रियः । श्रीकृष्णेन हतः । **व० १२ । ३३** ॥

कश्यपः । ब्रह्मर्षिः । मरीचिऋषेः पुत्रः । **आ० ६३** । ३॥ [तन्माता कर्दमपुत्री कला । भा० ४ । १ ॥]

तस्य भार्याः दक्षपुत्र्यस्त्रयोदश । अदितिः दितिः दनुः काला दनायुः सिंहिका क्रोधा प्राधा विश्वा विनता कपिला मुनिः कद्रूः इति । **आ० ६६ । ११** ॥ तासामपत्यानि । **आ० ६६ । १४—५२** ॥

[तस्य भार्याः सप्तदश । भा० ६ । ६ ॥]

तेन पुत्रकाम्यया यजनं । **आ० ३१ । ५** ॥

तस्य तक्षकेण संवादः । **आ० ४२ । ३८** ॥

तस्मै ब्रह्मणा विषहरविद्यादानं । **आ० २० । १६** ॥

तस्मै परशुरामेणाश्वमेधयागान्ते दक्षिणात्वेन पृथिवी-दानं । **शां० ४८ । ६४** ॥

तस्य ऐलेन संवादः । **शां० ७३** ॥

तस्य नारायणमहिमविषये गरुडेन संवादः । **अनु० ४०** ॥

तन्नामनिर्वचनं । **अनु० १४२ । २९** ॥

तेन पृथिवीभूय प्राणिधारणं । **अनु० २५९ । ६**॥

तस्य सिद्धेन संवादः । **अश्व० १७** ॥

कहोलः । उद्दालकमहर्षेः शिष्यो जामाता च । तद्भार्या सुजाता । तत्पुत्रोऽष्टावक्रः । **व० १३४** । ८॥

तस्य जनकराजसभागमनं । तत्र वरुणपुत्रेण बन्दिना वादे पराजित्य जले निमज्जनं । **व० १३४ । १५**॥

तस्य जलात्पुनर्निर्गमनं । **व० १३६ । ३२** ॥

कांस्यकुट्टाः । देशः । **स० ७८ । ९८** ॥

+ **काकहंसयोः कथा** । शल्येन कर्णाय कथिता । **क० ३९** ॥

काकी । ताम्रायाः पुत्री । उलूकानां माता । **आ० ६७ । ५७** ॥

काक्षीवान् । शिबिभार्यायाः दास्यां शूद्र्यां दीर्घतमसऋषेर्जातः पुत्रः । **आ० ११३ । ४७** ॥ **स० ४ । २३** ॥

काञ्चनाक्षी । नैमिषे विद्यमाना सरस्वती नदी । **श० ३९ । १९** ॥

काञ्ची । द्रविडदेशस्य प्राचीनराजधानी ॥ **क० ९ । १९** ॥ Conjeevaram, in Chengleput District in the Madras Presidency. It was the capital of Chola Kings.

[वामन० १२ । गरुडपूर्वा० ८१ । पद्म० स्वर्गखं ५७॥]

काठकोपनिषदर्थप्रतिपादनं । शां० २५२ । अनु० १०६ ॥

कान्तिकोसलाः । देशः । **भी० ९ । ४०** ॥

कान्यकुब्जः । देशः । गाधेः राजधानी । **आ० १९१ । ३** ॥ Kanouj is on the junction of the river Ganges and the Kali-nadi or Ikshumati, in Rohilkhand.

कापच्यः । (**कायव्यः**) । निषादजात्युद्भवो दस्यूनामधिपतिः । **शां० १३५ । ३** ॥

कापव्याः । जनाः । **स० ७८ । ८८** ॥

कापिलं । क्रौञ्चद्वीपस्थं वर्षं । **भी० १२ । १४** ॥

कापी । नदी । **भी० ९ । २४** ॥

कामः । मन्मथः । तद्भार्या रतिः । **आ० ६७ । ३३**॥

तस्य प्रशंसा । **शां० १६५** ॥

तस्य द्रुमत्वेन रूपणं । **शां० २६०** ॥

कामठकः । सर्पः । **आ० ५७ । १६** ॥

कामधेनुः । नन्दिनीनाम्नी वसिष्ठधेनुः । **आ० १९१ । ९** ॥

तस्या अपहारो विश्वामित्रेण । **आ० १९१ । २३** ॥

कामन्दः । ऋषिः । तस्यारिष्टनाम्ना राज्ञा सह धर्मत्यागिनः प्रायश्चित्तविषये संवादः । **शां० १२३ । ११** ॥

काम्पिल्यं । माकन्दीसमीपस्थं नगरं । **आ० १४८ । ७८** ॥ इदं दक्षिणपाञ्चालानां राज-

धानी । तस्य राजा द्रुपदः । Kampilya is twentyeight miles north-east of Fategarh in the District of Farrukhabad, N. W. P. It was the capital of South-Panchala, the king of which was Drupada.

काम्भोजाः । देशः । निषधपर्वतस्य दक्षिणतो विद्यमानः । **भी० ९ । ६५** ॥ तत्रार्जुनस्य राजसूयदिग्विजयार्थं गमनं । **स० २८ । २५**॥ Afganisthan, the name has been derived from Aswasthan the place of horses.

तस्य राजा सुदक्षिणः । अर्जुनेन हतः । **द्रो० ९२ । ६२** ॥

काम्यकं । खाण्डवप्रस्थस्य पश्चिमस्यां दिशि मरुधन्वसु विद्यमानं पुण्यवनं । तत्र पाण्डवानां वासः । **व० ५—२३ ॥ ३६—९० ॥ १८४** ॥

काम्या । अप्सराः । **आ० १३२ । ४६** ॥

कायव्यः । कापव्यशब्दं पश्यत ।

कायशोधनं । तीर्थं । **व० ८१ । ४२** ॥

कारन्धमः । क्षत्रियः । करन्धमपुत्रोऽविक्षत् । **अश्व० ४ । १८** ॥

कारन्धमतीर्थं । दक्षिणसमुद्रसमीपे । **आ० २३६ । ३** ॥

कारीषिः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५५** ॥

कारूशकाः । करूशदेशवासिनो जनाः । **स० ७८ । ९९** ॥

कारूषः । क्षत्रियः । मनोः पुत्रः । **आ० ६९ ।१९**॥ The eastern portion of the District of Shahabad, in the Province of Bihar.

कार्कोटकः । कर्कोटकशब्दं पश्यत ।

कार्तवीर्यः । क्षत्रियः । सो० वं० कृतवीर्यस्य पुत्रोऽर्जुनः । **स० ८ । ११** ॥

तस्य कथा । **स० ९६ । २७** ॥

तस्य दत्तात्रेयात्सहस्रबाहुत्ववरप्राप्तिः । **स० ४८ । ५ ॥ अनु० २५७** ॥

तस्य परशुरामेण वधः । **स० ४९ । ४ ॥ व० ११७ । २५** ॥

तत्पुत्रैर्जमदग्निहननं । **व० ११७ । २७** ॥

तेन रावणबन्धनं । **स० ९६ । २९** ॥ [रा०७।३३]

[तस्य कथा । भा० ९ । १५ ॥ हरि० १ । ३३ । वायु० ९४ ॥ मत्स्य० ४३ ॥ रा० ७ । ३१ ॥ मार्कण्डेय० १६ ॥]

तेन वसिष्ठाश्रमदाहः । वसिष्ठात् शापप्राप्तिश्च । **शां० ४८ । ४१** ॥

कार्तिकेयः । स्कन्दः । **व० २३३ । ९** ॥

+ कार्तिकादिद्वादशद्वादशीनां विशेषः । **अश्व० ११३** ॥

कार्ष्णिः । अभिमन्युः । **भी० ४७ । १५** ॥

१ **कालः** । क्षणलवादिरूपः । तस्य महिमा । **आ० १। २७३** ॥

तस्य विभागः । **वि० ५२ । १** ॥ [भा० ३ । ११ ॥ हरि० १ । ८ ॥]

तं प्रति राज्ञः कारणत्वं । **शां० ६९ । ६** ॥

तस्य द्रुततरपातित्वं । **शां० १७४ ॥ २८३** ॥

२ **कालः** । कालाभिमानिनी मृत्युनाम्नी देवता । तस्याः सर्पेणसंवादः । **अनु० १ । ७०** ॥

कालकवृक्षीयः । (कालवृक्षीयः) । ऋषिः । **स० ७ । १८** ॥

तस्य कथा अमात्यपरीक्षाविषये । **शां० ८२** ॥

तस्य शकुन्त्यामुत्पन्नः पुत्रः हिरण्यहस्तः । **अनु० ५३ । २३** ॥

तस्य कौसल्येन क्षेमदर्शिना संवादः । **शां० १०४-१०६** ॥

कालका । असुरस्त्री । तत्पुत्राः कालकेयाः । **व० १७५ । ७** ॥

कालकीर्तिः । क्षत्रियः । **आ० ६८ । ३७** ॥

कालकूटः । पर्वतः । **स० २० । २६** ॥

कालकेयाः। (कालेयाः)। हिरण्यपुरवास्तव्या असुराः। अर्जुनेन हताः। **व० ९९। ३ ॥ १७९। १२ ॥**

तेषां केषांचिद्वधो देवैः। **व० १०४। ७ ॥**

कालखञ्जाः। असुराः। **स० ९। १६ ॥**

कालघटः। जनमेजयसर्पसत्रे सदस्यो ब्राह्मणः। **आ० ५३। ८ ॥**

कालञ्जरः। पर्वतः। **व० ८३। ५६ ॥** तत्समीपे मेधावितीर्थं।

कालतोयकाः। देशः। **भी० ९। ४७ ॥**

कालदन्तकः। सर्पः। **आ० ५७। ६ ॥**

कालदाः। देशः। **भी० ९। ६३ ॥**

कालनेमिः। असुरः। **स० ५१। ८ ॥** विष्णुना हतः। **स० ५१। २९ ॥**

कालपथः। विश्वामित्रऋषेः पुत्रः। **अनु० ७। ५० ॥**

कालयवनः। गर्गस्य पुत्रः। श्रीकृष्णेन हतः। **शां० ३४८। २९ ॥**

कालवेगः। सर्पः। **आ० ५७। ६ ॥**

काला। (कालिका)। दक्षप्रजापतिकन्या। कश्यपभार्या। तत्पुत्राः कालकेयाः। **आ० ६६। ३४ ॥ व० १७९। ७० ॥**

कालापः। ऋषिः। **स० ४। २४ ॥**

कालिका। कालाशब्दं पश्यत। **स० ११। ४०।**

कालिङ्गः। कलिङ्गशब्दं पश्यत।

कालिञ्जरः। कालञ्जरशब्दं पश्यत।

कालिन्दी। यमुनानदी। **स० ९। २२ ॥**

कालियः। सर्पः। **आ० ३५। ६ ॥ उ० १०३। ९ ॥**

तस्य मर्दनं श्रीकृष्णेन। **स० ५३। १५ ॥** [भा० १०। १६ ॥ हरि० २। १२ ॥ विष्णु० ५। ७ ॥]

काली। वेदव्यासमाता सत्यवती। **आ० ६०। २॥**

कावेरी। नदी। **स० ९। २४ ॥ व० ८३। २२ ॥ भी० ९। २० ॥**

तत्रार्जुनस्य तीर्थयात्रार्थं गमनं। **आ० २३९। १४॥**

तत्र नकुलस्य राजसूयदिग्विजयार्थं गमनं। **स० ३३। १२ ॥**

काशयः। देशः। **भी० ९। ४२ ॥**

काशिकाः। जनाः। **स० ७८। ९७ ॥**

काशी। वाराणसीक्षेत्रं। **आ० १९० ॥**

काश्मीराः। देशः। **स० २८। १७ ॥ भी० ९। ५३ ॥** तस्य राजधानी श्रीनगरं।

काश्मीरमण्डलं। काश्मीरदेशः। **व० १३२। १० ॥**

काश्यः। पाण्डवपक्षीयो राजा। एकरथः। **उ० १७१। २२ ॥**

१ **काश्यपः।** सप्तर्षिष्वन्यतमः प्रजापतिः। कश्यपशब्दं पश्यत।

२ **काश्यपः।** वसुदेवपुरोहितः। तेन पाण्डवानां जातकर्मादिकरणं। **आ० १३३। ४४ ॥**

काश्यपद्वीपः। **भी० ६। ५६ ॥**

किंजप्यं। तीर्थं। **व० ८१। ७९ ॥**

किंदत्तः। पुण्यतीर्थभूतः कूपः। **व० ८१। ९८ ॥**

किंदमः। मृगरूपधारणेन मृग्या सह मैथुनं कुर्वन्पाण्डुना हतः ऋषिः। **आ० १२३। १२ ॥**

तेन पाण्डोः शापदानं। **आ० १२३। ३७ ॥**

किंदानं। तीर्थं। **व० ८१। ७९ ॥**

किंधुरं। द्रौपदीस्वयंवरे लक्ष्यवेधार्थं निहितं धनुः। **आ० २००। १३ ॥**

किंपुना। नदी। **स० ९। २४ ॥**

किंपुरुषः। हिमवदुत्तरभागे वर्तमानः खण्डः। तत्र राजसूयदिग्विजयार्थमर्जुनस्य गमनं। **स० २९॥**

+ **किरातकथा।** अत्याशाया अनर्थहेतुत्वे। **उ० ६४। १५ ॥**

+ **किरातरूपिरुद्रकथा। व० ३९ ॥**

किराताः। देशः। **भी० ९। ५१ ॥** Tipara—Hill Tippera, Comilla in Bengal.

किरीटमाली । अर्जुनः । **वि० ६३ । २७** ..
किरीटी । अर्जुनः । तन्नामनिर्वचनं । **वि० ४३** । २९ ॥
किर्मीरः । बकभ्राता राक्षसः । **व० ११ । २३** ॥
तस्य वधो भीमेन । **व० ११ । ६७** ॥
किर्मीरवधपर्व । **व० १-११** ॥
किष्किन्धा । वालिसुग्रीवयोरावासभूता नगरी । **स० ३२ । १८** ॥ **५० । १७**॥ **व० २८१** । **१६** ॥ **२९२ । ५७** ॥ A small village on the northern bank of the river Tungabhadra, near Humpi in the District of Bellary, Madras Presidency.
कीचकः । विराटस्य श्यालः । सुदेष्णाया भ्राता । केकयस्य पुत्रः । तन्माता मालवी । तद्भ्रातर उपकीचकाः पञ्चोत्तरशतं । **वि० २१** ॥
तेन द्रौपदीकामना । **वि० १६** ॥
तस्य बाणासुरांशत्वं । **वि० २१ । २२** ॥
तस्य वधः भीमसेनेन । **वि० २६ । ३३** ॥
+ **कीचकवधपर्व** । **वि० १६-२८** ॥
+ **कीटः** । कश्चन क्रिमिः । तस्योपाख्यानं । **अनु० १७९** ॥
तस्मै व्यासेन राज्यदानं । तेन राज्यपालनं च । **अनु० १८०** ॥
कीर्तिः । दक्षप्रजापतिपुत्री । धर्मस्य भार्या । **आ० ६७ । १४** ॥
+ **कीर्तिः** । यशः । तस्याः स्वर्गप्रापकत्वं । **व० २०२** ॥
तस्याः संपादनीयत्वं । **आ० २२२ । ११** ॥
कीर्तिधर्मा । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । **द्रो० १५९ । ३८** ॥
कुकुणः । सर्पः । **उ० १०३ । १०** ॥
कुकुरः । सर्पः । **उ० १०३ । १०** ॥
कुकुराः । देशः । **भी० ९ । ४२** ॥
कुक्कुरः । ऋषिः । **स० ४ । २४** ॥
कुञ्जरः । जयद्रथभ्राता । **व० २६६ । ११** ॥
कुठारमुखः । सर्पः । **आ० ५७ । १५** ॥
कुणिगार्ग्यः । ऋषिः । तत्पुत्री वृद्धकन्या यां गालवपुत्रः शृङ्गवानुपयेमे । **श० ५३ । ३** ॥
कुण्डकः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० २०१ । ३** ॥
कुण्डजः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । १०५** ॥
१ **कुण्डधारः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । ७** ॥ भीमसेनेन हतः । **भी० ८८ । २३** ॥
२ **कुण्डधारः** । मेघः । तेन माणिभद्रनामानं यक्षं प्रसाद्य ब्राह्मणायैश्वर्यदापनं । **शां० २७७** ॥
३ **कुण्डधारः** । सर्पः । **स० ९ । १०** ॥
कुण्डभेदी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । १०४** ॥ **१३१ । १३** ॥ **भी० ९६ । २७** ॥ तद्वधः भीमसेनेन । **द्रो० १२७ । ४२** ॥
कुण्डलः । सर्पः । **आ० ५७ । १३** ॥
कुण्डलाः । देशः । **भी० ९ । ६३** ॥
+ **कुण्डलाहरणं** । विप्ररूपिणा इन्द्रेण कर्णस्य । **व० ३११** ॥
+ **कुण्डलाहरणपर्व** । **व० ३०१-३११** ॥
१ **कुण्डली** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **भी० ९६ । २४** ॥
२ **कुण्डली** । गरुडस्य पुत्रः । **उ० ११ । ९** ॥
३ **कुण्डली** । नदी । **भी० ९ । २१** ॥
कुण्डशायी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१ । १०** ॥
कुण्डाशी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । १४** ॥
कुण्डिकः । क्षत्रियः । सो० वं० तृतीयजनमेजयपुत्रस्य धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १०१ । ४६** ॥
कुण्डिनं । भीष्मकस्य काले विदर्भाणां राजधानी । **व० ५७ । २०** ॥ **७१ । २** ॥ In Berar

Vidarbha desa. The ancient capital of Vidarbha. Kundinapura in Berar, Central India, is about forty miles east of Amraoti.

कुण्डी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१** । ११ ॥

कुण्डोदः । पर्वतः । **व० ८५** । २५ ॥

१ **कुण्डोदरः** । क्षत्रियः । धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । ९७ ॥

२ **कुण्डोदरः** । सर्पः । **आ० ३५** । १६ ॥

+ **कुतपः** । श्राद्धार्हः कालः । **आ० ८७** । ३१ ॥

कुन्तयः । देशः । **भी० ९** । ४० ॥ An ancient town of Malwa, the birth place of Kunti. It was situated on the bank of a small river called Aswanadi.

कुन्तलाः । देशः । **भी० ९** । ५२ ॥ The ancient name of the Province in which Kurugode is situated. A portion of the Bellary District in the Madras Presidency.

कुन्तिभोजः । शूरराजस्य पितृष्वस्रीयपुत्रः । **आ० ६८** । १३१ ॥ अतिरथः । **उ० १७२** । २॥

तस्य कथा । **व० ३०४** ॥

तेन शूरराजपुत्र्या वसुदेवभगिन्याः पृथायाः दुहितृत्वेन स्वीकारः । **आ० ६८** । १३० ॥

तस्य पुत्रा दश । अश्वत्थाम्ना हताः । **द्रो० १५७**। १८३ ॥

तस्य वधो द्रोणेन । **क० ३** । २२ ॥

कुन्ती । शूरराजस्य पुत्री । कुन्तिभोजस्य दत्तकपुत्री पृथा । पाण्डोर्भार्या । या यमानिलेन्द्रेभ्यो युधिष्ठिरभीमार्जुनाञ्जनयामास । श्रीकृष्णस्य पितृष्वसा। **आ० ६३** । ५९ ॥ **६८** । १२९ ॥

तस्याः स्वसारः । (१) श्रुतदेवा कारूशस्य वृद्धशर्मणः पत्नी । तत्पुत्रो दन्तवक्रः । (२) श्रुतकीर्तिः केकयस्य धृष्टकेतोः पत्नी । तत्पुत्राः संतर्दनादयः पञ्च । तत्पुत्री श्रीकृष्णस्य भार्या भद्रा । (३) राजाधिदेवी । आवन्त्यस्य जयत्सेनस्य भार्या । तत्पुत्रौ विन्दानुविन्दौ । पुत्री श्रीकृष्णभार्या मित्रविन्दा । (४) श्रुतश्रवाः । चैद्यस्य दमघोषस्य पत्नी । तत्पुत्रः शिशुपालः । भा० ९ । २४ ॥ विष्णु० ४ । १४ ॥ हरि० १ । ३४ ॥]

तस्याः सिद्ध्यंशत्वं । **आ० ६८** । १६० ॥

तस्याः बाल्ये दुर्वाससो मन्त्रप्राप्तिः । **आ० ६८** । १३२ ॥ **१२०** ॥ **१२८** ॥ **व० ३०६** ॥ [देवीभा० २ । ६ ॥]

तस्याः मन्त्रपरीक्षार्थं सूर्याह्वानं । **आ० १२०** । ९ ॥ **व० ३०७** ॥

तस्यां सूर्यात्कर्णोत्पत्तिः । **आ० ६४** । १४० ॥ **६८** । १३८ ॥ **१२०** । २८ ॥ **व० ३०८–३०९** ॥

तां प्रति एकचक्रानगरे ब्राह्मणेन बकासुरवृत्तान्तकथनं । **आ० १७४** ॥

तस्याः सूर्योपस्थानं कुर्वतः कर्णस्य समीपगमनं । **उ० १४४** । २७ ॥

तस्याः कर्णं प्रति तस्य स्वपुत्रत्वकथनं । **उ० १४५** । २ ॥

तया विदुरं प्रति कर्णस्य स्वपुत्रत्वकथनं । **उ० १४४** । १९ ॥

तया युधिष्ठिरं प्रति कर्णस्य स्वपुत्रत्वकथनं । **स्त्री० २७** । ७ ॥

तस्याः समाश्वासनं श्रीकृष्णेन । **उ० ९०** । ९१ ॥

तस्या दावाग्निप्रवेशः । **आश्र० ३९** ॥

कुन्दापरान्ताः । देशः । **भी० ९** । ४९ ॥

कुपटः । दनुपुत्रः । **आ० ६६** । २६ ॥

कुबेरः । (**वैश्रवणः**) । उत्तरदिगीश्वरो देवः । अस्य सोमइति मुख्यं नामधेयं । अतएव सौम्येति उत्तरदिशो नाम । तद्भार्या ऋद्धिः । **स० १०** । ६ ॥

तत्पुत्रो नलकूबरः । **स० १०** । २० ॥ तद्भार्या भद्रा । **आ० २१६** । ६ ॥

तस्योत्पत्तिः पुलस्त्यमहर्षेर्गोनाम्न्यां तत्पत्न्यां । व० २७५ । १२ ॥

तदागमनं पाण्डवसमीपे । व० १६२ । ३३ ॥

तदागमनमर्जुनसमीपे । व० ४१ । ७ ॥

तदागमनं भीमसेनसमीपे सौगन्धिकाहरणकाले । व० १५५ । २७ ॥

तस्यागस्त्यऋषितः मानुषात्क्लेशप्राप्तिप्रकारकशापप्राप्तिः। व० १६२ । ५९ ॥

तस्यावासः कैलासः । भी० ६ । ४१ ॥

तस्य राजधानी अलका । आ० ७९ । ९ ॥ व० १६३ । ११ ॥

तस्य मुचुकुन्देन सह क्षत्रधर्मविषये संवादः । शां० ७४ ॥

तत्सभावर्णनं । स० १० ॥

कुब्जावती । तीर्थं । व० ८२ । ४० ॥

१ **कुमारः** । स्कन्दः । श० ४५ । १ ॥

२ **कुमारः** । गरुडपुत्रः । उ० १०१ । १३ ॥

कुमारकः । सर्पः । आ० ५७ । १३ ॥

कुमारधारा । नदी । व० ८२ । १४८ ॥

कुमारविषयः । देशः । तस्य राजा श्रेणिमान् । स० ३१ । १ ॥

कुमाराः । देशः । स० ७८ । ८९ ॥

+ **कुमाराणां क्रीडा** । आ० १३७ । १४ ॥

कुमारिकातीर्थं । कन्यातीर्थशब्दं पश्यत । व० ८० । ८२ ॥

कुमारी । नदी । भी० ९ । ३६ ॥

१ **कुमुदः** । सर्पः । आ० ३५ । १५ ॥ उ० १०३ । १३ ॥

२ **कुमुदः** । दिग्गजः । उ० ९९ । ८ ॥

३ **कुमुदः** । पर्वतः । भी० १२ । १० ॥

४ **कुमुदः** । गरुडपुत्रः । उ० १०१ । १२ ॥

कुमुदाक्षः । सर्पः । आ० ३५ । १५ ॥

कुम्भः । प्रह्लादस्य पुत्रः । आ० ६६ । १९ ॥

कुम्भकर्णः । रावणभ्राता राक्षसः । विश्रवसः पुत्रः । तन्माता पुष्पोत्कटा । व० २७६ । ७ ॥ तस्य लक्ष्मणेन वधः । व० २८८ ॥

कुम्भकर्णाश्रमः । व० ८२ । १५६ ॥

+ **कुम्भकारः** । कुलालः । एकचक्रनगरे तस्माद्भीमस्य महत्तरपात्रलाभः । आ० १७१ । १८ ॥

तद्गृहे द्रौपदीस्वयंवरकाले पाण्डवानां वासः । आ० २०० । ६ ॥

कुम्भयोनिः । अगस्त्यशब्दं पश्यत । व० ९७ । ८ ॥

कुम्भरेताः । अग्निविशेषः । व० २२१ । १८ ॥

कुम्भीनसी । चित्ररथनाम्नो गन्धर्वस्य भार्या । आ० १८६ । ३४ ॥

कुरवः । धार्तराष्ट्राः । तेषां दुर्निमित्तप्रादुर्भावः । उ० ८४ ॥

कुरुः । क्षत्रियः । सो० वं० संवरणस्य पुत्रः । तन्माता तपती । तद्भार्या शुभाङ्गी । तत्पुत्रो विदूरथः । आ० ६३ । ४१ ॥

तस्यान्या भार्या वाहिनी । तत्पुत्राः अश्ववान् अभिष्यन्तः चैत्ररथः मुनिः जनमेजयश्च । अश्ववतोऽविक्षत् इति नामान्तरं । आ० १०१ । ३६ ॥ वि० ५३ । १४ ॥ [मत्स्य० ५० ॥]

कुरुक्षेत्रं । कुरुनामकेन राज्ञा निर्मितं सरस्वतीदृषद्वत्योरन्तरा विद्यमानं क्षेत्रं । आ० १०१ । ३८ ॥ व० ८३ । ९० ॥ A tract between the rivers Sarasvati and Dhrishadvati and it was named Brahmavarta in the period of Swayambhuva Manu and it is about 70 miles in length and 30 miles in width. It is also a Railway station 100 miles north of Delhi in the District of Karnal.

तस्य महिमा । व० ८१ । १ ॥ श० ५४ ॥

तस्य द्वापरे पुण्यतमत्वं । व० ८३ । ९० ॥

कुरुजाङ्गलाः । कुरुदेशस्य पश्चिमतो विद्यमानो वनप्रचुरो देशः । **आ० १०१** । ३७ ॥ A forest country situated in the north west of Hastinapura, the capital of the Kurus, north-east of Delhi, now entirely diluviated by the river Ganges.

कुरुतीर्थं । **व० ८१** । १६६ ॥

कुरुपाञ्चालाः । देशः । **भी० ९** । ३९ ॥

कुरुवृद्धः । भीष्मः । **भी० ५२** । ५२ ॥

१ **कुलपतिः** । "एको दशसहस्राणि योऽन्नदानादिना भरेत् । स वै कुलपतिः" इत्युक्तलक्षणः शौनकऋषिः । **आ० १** । ५ ॥

२ **कुलपतिः** । हिमवत्पार्श्वे ब्रह्माश्रमपदे विद्यमानः कश्चन ऋषिः । तस्य शूद्रस्य च कथा । **अनु० ३१** । १३ ॥

कुलम्पुनः । तीर्थं । **व० ८१** । १०४ ॥

कुलपर्वताः । महेन्द्रः मलयः सह्यः शुक्तिमान् ऋक्षवान् विन्ध्यः पारियात्रः इति सप्त । **भी० ९** । ११ ॥

कुलिकः । सर्पः । **आ० ६६** । ४१ ॥

कुलिङ्गः । दुर्योधनमन्त्री ब्राह्मणः । **आ० ६१** ।१०॥

अस्य कणिक इति नामान्तरं । **आ० १५३** । २॥ विशेषं कणिकशब्दे पश्यत ।

कुलिङ्गाः । देशः । तद्विजयोऽर्जुनेन राजसूयार्थं । **स० २७**।९॥ अयं कुलिन्दादनन्य इति भाति ।

कुलिङ्गशकुनिः । (**भूलिङ्गशकुनिः**) । मा साहसमिति वदन्ती शकुन्तिका । **स० ६७**।२८॥

कुलिन्दाः । केकयदेशस्य दक्षिणतः कुरुक्षेत्रस्योत्तरतः सरस्वतीतीरे विद्यमानो देशः । **स० ७८** । ७९ ॥ **भी० ९** । ६३ ॥ The District of Shaharnpur, north of Delhi.

कुवलाश्वः । क्षत्रियः । सू० वं० बृहदश्वस्य पुत्रः । तस्य धुन्धुमार इति नामान्तरं । **व० २०४** । ३३ ॥ **२०५** ॥ [ब्रह्म० ७ ॥ हरि० १ । ११ ॥ वायु० ८८ ॥ भा० ९ । ६ ॥]

तस्य पुत्राः दृढाश्वः कपिलाश्वः भद्राश्व इति त्रयः । **व० २०७** । ३७ ॥

कुवीरा । नदी । **भी० ९** । २७ ॥

कुशः । कुशिकशब्दं पश्यत ।

कुशचीरा । नदी । **भी० ९** । २३ ॥

कुशद्वीपः । **भी० १२** । ९ ॥

कुशधारा । नदी । **भी० ९** । २४ ॥

कुशप्लवनतीर्थं । **व० ८३** । ३७ ॥

कुशबिन्दवः । देशः । **भी० ९** । ५६ ॥

कुशलः । क्रौञ्चद्वीपस्थो देशः । **भी० १२**। २१ ॥

कुशस्थली । द्वारका । **स० १४** । ५३ ॥ Dwaraka, the capital of the Krishna's kingdom in Guzerat.

कुशाम्बः । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुकुलोत्पन्नस्य कृतिराजपुत्रस्य उपरिचरवसोः पुत्रः । अस्य मणिवाहन इति नामान्तरं । **आ० ६४**।४४॥

कुशिकः । सो० वं० पुरूरवोवंशोत्पन्नस्य जह्नोर्वंशे उत्पन्नस्य कुशस्य पुत्रः । तत्पुत्रो गाधिः । **अनु० ७** । ५ ॥

तेन पुत्रार्थं तपश्चरणं । **शां० ४८** । ३ ॥ [भा० ९ । १५ ॥ हरि० १ । २७ ॥]

तस्य गृहे च्यवनऋषेर्वासः । **अनु० ८७** ॥

कुषिकः । क्षत्रियः । **स० ८** । १० ॥

कुस्तुम्बुरुः । यक्षः । **स० १०** । १७ ॥

कुहनः । क्षत्रियः । जयद्रथभ्राता । **व० २६६**।११॥

कूर्चामुखः । विश्वामित्रर्षेः पुत्रः । **अनु० ७**। ५३॥

कूर्मः । सर्पः । **आ० ६६** । ४१ ॥

× **कूर्मावतारः** । श्रीमतो नारायणस्य । **आ० १८** । १२ ॥ [पद्म० ६ । २५९ ॥ भा० ८ । ७॥]

+ **कूर्मव्यूहः** । कौरवाणां । **भी० ८७** । ९ ॥

कूष्माण्डकः । सर्पः । **आ० ३५** । ११ ॥

कृकणेयुः । क्षत्रियः । सो० वं० रौद्राश्वपुत्रः । **आ० ८८** । ९ ॥

[तस्य भार्याः । भीष्मकराजसुता रुक्मिणी ॥ २ सत्राजितः पुत्री सत्यभामा ॥ ३ कौसल्यस्य नग्नजितः पुत्री नीला(सत्या) ॥ ४ पितृष्वसुः श्रुतकीर्तेः पुत्री भद्रा । तत्पिता केकयो धृष्टकेतुः ॥ ५ पितृष्वसुः राजाधिदेव्याः पुत्री मित्रविन्दा ॥ तत्पिता आवन्त्यो जयत्सेनः ॥ ६ सूर्यपुत्री कालिन्दी ॥ ७ लक्ष्मणा (लक्षणा) मद्राधिपतेः सुता ॥ ८ जाम्बवती । जाम्बवत ऋक्षराजस्य दुहिता । भा० १० । ५६ ॥ १० । ५८ ॥ पुनरन्याः षोडशसहस्रसंख्याका महिष्यः अप्सरोंशाः नरकासुरपुरादाहृताः । भा० १० । ५९ ॥ विष्णु० ५ । २८ ॥]

[तस्य पत्नीभिर्द्रौपदीं प्रति स्वस्वोद्वाहकथावर्णनं । भा० १० । ८३ ॥]

तस्य श्रीमन्नारायणावतारत्वं । **आ० ६८ । १५१॥ उ० ४९ ॥**

तस्य जरासन्धेन सह द्वेषकारणं । **स० २३ ॥**

तस्य भगिनी यशोदापुत्री एकानङ्गा । **स० ५९ । ९ ॥**

[तस्य वैमात्रेयोऽग्रजो बलरामः । भा० ९ । २४ ॥]

तस्य सारथिर्दारुकः । **व० २० । २४ ॥ अश्व० ११८ । ५२ ॥**

तस्य शङ्खः पाञ्चजन्यः । **भी० २५ । १५ ॥**

तस्याश्वाः शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः । **अश्व० ११८ । ५६ ॥**

तस्य पाञ्चालकार्मुकानारोपणे कारणं । **आ० २०६ ।** २० ॥

तस्य पाञ्चालनगरे पाण्डवदिदृक्षया कुलालशालागमनं । **आ० २६० । २२ ॥**

तस्य सस्त्रीकस्य तादृशेनार्जुनेन सह यमुनायां जलक्रीडा । **आ० २४८ ॥**

तेन हसिते सति सत्यभामया तत्कारणप्रश्नः । **आ० २३८ । १० ॥**

तेन युधिष्ठिरराजसूये ब्राह्मणपादप्रक्षालनं । **स० ३८ । १२ ॥**

तस्य युधिष्ठिरराजसूये सहदेवेनाग्रपूजाकरणं । **स० ३९ । ४८ ॥**

तन्महिमोक्तिर्भीष्माचार्येण । **स० ४१ । ६ ॥ अनु० २५१-२५३ ॥**

तस्य स्तुतिः । अर्जुनकृता । **व० १२ । ११ ॥** द्रौपदीकृता । **व० १२ । ५२ ॥ २६४ । ७ ॥** ब्रह्मर्षिकृता । इदमेव विश्वोपाख्यानं । **भी० ६८ ॥** युधिष्ठिरकृता । **शां० ४२ ॥** भीष्मकृता । **शां० ४६ । ५० ॥** धृतराष्ट्रकृता **उ० ७० ॥**

तस्य सारतरत्वं । **उ० ६७ ॥ अश्व० ११८ । ३७ ॥**

तच्चरित्रकथनं विदुरेण धृतराष्ट्राय । **उ० १३० । ५५ ॥** धृतराष्ट्रेण सभायां । **द्रो० ११ ॥**

तद्गुणानुकीर्तनं महेश्वरेण । तद्वंशकथनं च । **अनु० २५१ ॥**

तेन वाराणसीदाहः । **स० ६१ । ११ ॥**

तस्यागमनं काम्यकवने पाण्डवान्प्रति । **व० १२ ॥**

तेन द्रौपदीसमाश्वासनं । **व० १२ । १३१ ॥**

तस्य साल्वराजेन युद्धं । **व० १४ ॥**

तेन वनस्थां द्रौपदीं प्रत्यन्नयाचनं । तेनाक्षयपात्रकण्ठलग्नशाकपुलाकभक्षणे आकण्ठतृप्तस्य सशिष्यवर्गस्य दुर्वाससः पलायनं । **व० २६३-२६४ ॥**

तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । ५ ॥ शां० ३५२ । १४ ॥**

तेन भीमसेनमाहात्म्यकथनं । **उ० ७६ ॥**

तस्य सन्ध्यर्थं हास्तिनपुरगमनं । **उ० ८२ ॥**

तद्दर्शनार्थमृषीणामागमनं । **उ० ८३ । २४ ॥**

तस्य मार्गे शुभशकुनानि । **उ० ८४ । ९ ॥**

तस्य मार्गे तत्रतत्र निवासार्थं दुर्योधनेन सभानिर्मापणं । **उ० ८५ ॥**

तेन विदुरगृहगमनं तदन्नभोजनं च । **उ० ९१ ।** ४० ॥

ककरणं । **उ० ९४ ॥** [भा० १० । ७० ॥]

तद्बन्धननिर्धारणं दुर्योधनेन । **उ० १३० ॥**

तेन विश्वरूपप्रदर्शनं धृतराष्ट्रसभायां । **उ० १३१ ॥**

समराङ्गणेऽर्जुनाय । **भी० ३९** ॥ उदङ्काय । **अश्व० ५५** ॥
तेन कर्णं स्वरथमारोप्य तेन सह तस्य पाण्डवपक्षप्रवेशे संभाषणं । **उ० १३७** । २६ ॥
तेन भीष्मवधेच्छया चक्रायुधग्रहणं । **भी० ५९** । ८८ ॥
तस्य भीष्मवधायाभियानं । **भी० १०६** । ५५ ॥
तेन भगदत्तविसृष्टस्य वैष्णवास्त्रस्योरसा धारणं । **द्रो० २९** । १८ ॥
तेन लाङ्गलायुधोद्यमनेन भीमसेनहननोद्यतस्य बलरामस्य सान्त्वनं । **श० ६१** । ९ ॥
तेन दुर्योधनगर्हणं । दुर्योधनेन तद्गर्हणं च । **श० ६२**॥
तेन गान्धार्याः समाश्वासनं । **श० ६४** ॥
तस्मै गान्धार्या "एवमेव तव कुलमपि नश्यतु" इति शापदानं । **स्त्री० २५** । ३९ ॥
तेनाश्वत्थाम्ने शापदानं । **सौ० १६** । ६ ॥
तेन कैलासभस्मीकरणं । **अनु० २०३** । १८ ॥
तेन पुत्रार्थं शिवं प्रति तपश्चरणं । **अनु० २०३** ॥ [शिवपु० उमासं० १]
तस्मै रुद्रेण वरदानं । **अनु० ४६** ॥
तेनोदङ्कऋषिदर्शनं । **अश्व० ५३** ॥
तेनोदङ्काय स्वमाहात्म्यकथनं । **अश्व० ५४** ॥
तस्य रैवतकप्रवेशः । **आ० २३९** ॥ **अश्व० ५९** ॥
तेन प्रसवसमनंतरं मृतस्य परीक्षित उज्जीवनं । **अश्व० ६६** । ६९ ॥
तस्य पादतले जरनाम्ना व्याधेन बाणेन वेधः । **मौ० ५** । २२ ॥ [भा० ११ । ३१ ॥]
तेन दुर्वाससः परिचर्या । तदुच्छिष्टपायसेन स्वाङ्गविलेपनं च । **अनु० २६४** ॥ **मौ० ५** । १८ ॥
तेन बलरामेण धेनुकासुरघातनं । **स० ५३** । १६॥ [भा० १० । १५ ॥ हरि० २ । ६३ ॥ विष्णु० ५ । ८ ॥]
तेन नरकासुरवधः । **स० ५५** । ३४ । [भा० १० । ५९ ॥ हरि० २ । ६३ ॥ विष्णु० ५ । २९ ॥]
तेन यमलार्जुनभङ्गः । **स० ५२** । २८ ॥ [भा० १० । १० ॥ हरि० २ । ७ ॥ विष्णु० ५ । ६॥
तेन शकटासुरवधः । **स० ५२** । १७ ॥ [भा० १० । ७ ॥ हरि० २ । ६ ॥ विष्णु० ५ । ६ ॥]
तेन बाणासुरपराजयः । **स० ६०** । ३१ ॥ [हरि० २ । ११८ ॥ भा० १० । ६३ ॥]
तेन सान्दीपिनेश्चतुष्षष्टिकलाभ्यासः । **स० ५४** । १ ॥ [भा० १० । ४५ ॥ विष्णु० ५ । २१॥ हरि० २ । ३३ ॥]
चतुष्षष्टिकलानां नामानि । १ गीतं । २ वाद्यं । ३ नृत्यं । ४ नाट्यं । ५ आलेख्यं । ६ विशेषकच्छेद्यं । ७ तण्डुलकुसुमबलिविकाराः । ८ पुष्पास्तरणं । ९ दशनवसनाङ्गरागाः । १० मणिभूमिकाकर्म । ११ शयनरचनं । १२ उदकवाद्यमुदकघातः । १३ चित्रयोगाः । १४ माल्यग्रथनं । १५ शेखरापीडयोजनं । १६ नेपथ्ययोजनं । १७ कर्णपत्रभङ्गाः । १८ सुगन्धयुक्तिः । १९ भूषणयोजनं । २० ऐन्द्रजालं । २१ कौचुमारयोगाः । २२ हस्तलाघवं । २३ चित्रशाकापूपभक्ष्यविकाराः । २४ पानकरसरागासवयोजनं । २५ सूचीवापकर्म । २६ सूत्रक्रीडा । २७ वीणाडमरुकवाद्यानि । २८ प्रहेलिका । २९ प्रतिमाला । ३० दुर्वाचकयोगाः । ३१ पुस्तकवाचकं । ३२ नाटकाख्यायिकादर्शनं । ३३ काव्यसमस्यापूरणं । ३४ पट्टिकावेत्रबाणविकल्पाः । ३५ तर्ककर्माणि । ३६ तक्षणं । ३७ वास्तुविद्या । ३८ रूप्यरत्नपरीक्षा । ३९ धातुवादः । ४० मणिरागज्ञानं । ४१ आकरज्ञानं । ४२ वृक्षायुर्वेदयोगाः । ४३ मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधिः । ४४ शुकशारिकाप्रलापनं । ४५ उत्सादनं । ४६ केशमार्जनकौशलं । ४७ अक्षरमुष्टिकाकथनं । ४८ म्लेच्छितकुतर्क-

विकल्पाः । ४९ देशभाषाज्ञानं । ५० पुष्पशकटिकानिर्मितिज्ञानं । ५१ यन्त्रमातृकाधारणमातृका । ५२ संवाच्यं । ५३ मानसीकाव्यक्रिया । ५४ अभिधानकोशः । ५५ छन्दोज्ञानं । ५६ क्रियाविकल्पाः । ५७ छलितकयोगाः । ५८ वस्त्रगोपनानि । ५९ द्यूतविशेषाः । ६० आकर्षक्रीडा । ६१ बालक्रीडनकानि । ६२ वैनायिकीनां ज्ञानं । ६३ वैजयिकीनां ज्ञानं । ६४ वैतालिकीनां ज्ञानं । इति चतुष्षष्टिः कलाः । ६४ ॥

तेन कालियमर्दनं । **स० ५३ । १५** ॥ [भा० १० । १६ ॥ हरि० २ । १२ ॥ विष्णु० ५ । ७॥]

तेनारिष्टासुरवधः । **स० ५३** । २८ ॥ [भा० १० । ३६ ॥ हरि० २ । २१ ॥ विष्णु० ५ । १४ ॥]

तेन कंसवधः । **स० ५३ । ३३** ॥ [भा० १० । ४४ ॥ हरि० २ । ३० ॥ विष्णु० ५ । २०॥]

तेन पूतनासंहारः । **स० ५२ । २३** ॥ [भा० १० । ६ ॥ हरि० २ । ६ ॥ विष्णु० ५ । ५॥]

तेन चाणूरवधः । **स० ५३ । ३०** ॥ [हरि० २ । ३० ॥ भा० १० । ४४ ॥ विष्णु० ५।२०॥]

तेन पारिजातहरणं । **स० ५७ । ४१** ॥ [भा० १० । ५९ ॥ हरि० २ । ६४ ॥ विष्णु० ५ । ३० ॥]

तेन गोवर्धनोद्धरणं । **स० ५३ । २२** ॥ [भा० १० । २५ ॥ हरि० २ । १५ ॥ विष्णु० ५ । १० ॥]

[तेन कुचेलायैश्वर्यदानं । भा० १० । ८० ॥]

[तेन कुवलयापीडवधः । भा० १० । ४३ ॥ हरि० २ । २९ ॥]

[तेन वृकासुरहननं । भा० १० । ८८]

तेन केशिनामकाश्वरूपदैत्यवधः । **स० ५३ । २९**॥ [भा० १० । ३७ ॥ हरि० २ । २४ ॥ विष्णु० ५ । १६ ॥]

[तेन तृणावर्तवधः । भा० १० । ७ ॥]

[तेन पौण्ड्रकवासुदेववधः । भा० १० । ६६ ॥]

[तेन सृगालवासुदेववधः । हरि० २ । ४४ ॥]

[तेन बकासुरवधः । भा० १० । ११ ॥]

[तेन वत्सासुरवधः । भा० १० । ११ ॥]

[तेन मृतस्य ब्राह्मणपुत्रस्य श्वेतद्वीपादानयनं । भा० १० । ८९ ॥ हरि० २ । ११३ ॥]

[तस्य रुक्मिण्या सह प्रेमकलहः । भा० १० । ६०॥]

[तेन गोमन्तपर्वतदाहः । हरि० २ । ४२ ॥]

[तस्य पुत्राः । भा० १० । ६१ ॥]

[तत्पुत्राणां नामानि । भा० १० । ९० ॥ हरि० २ । १०३ ॥]

२ **कृष्णः** । वेदव्यासः । **आ० ११५** । ७ ॥

३ **कृष्णः** । अर्जुनः । **वि० ४३** । ४१ ॥

कृष्णद्वैपायनः । व्यासः । **आ०** १ । १६ ॥

कृष्णवेणा । कृष्णा नदी । **भी० ९ । २८** ॥

कृष्णवेणी । कृष्णा नदी । **स० ९ । १६** ॥

कृष्णा । नदी । **भी० ९ । ३३** ॥

केकयः । सूतराज्याधिपो रथकारः । मालव्या भर्ता । तत्पुत्राः कीचकादयः । तस्य द्वितीया भार्या मालव्याः स्वसा । तत्पुत्री विराटभार्या सुदेष्णा । **वि० २१ । १३** ॥

+ **केकयराजोपाख्यानं** । राज्ञा ब्राह्मणरक्षणविषये । **शां० ७७** ॥

१ **केकयाः** । क्षत्रियाः । पाण्डवपक्षीयाः । **उ० १७१ । १४** ॥

२ **केकयाः** । क्षत्रियाः । दुर्योधनपक्षीयाः । **उ० १९५ । ५** ॥

३ **केकयाः** । देशः । **भी० ९ । ४८** ॥ The country between the Beas and the Sutlej. It was the kingdom of the father of Kaikeyi one of the wives of Dasaratha.

केतवः । ऋषयः । **शां० १९ । १६** ॥

१ **केतुमान्** । क्षत्रियः । **स० ४ । ३३** ॥

२ **केतुमान्** । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६**।२४ ॥

३ **केतुमान्** । निषादः । एकलव्यपुत्रः । **भी० ५४ । ५** ॥ भीमेन हतः । **भी० ५४ । ७७** ॥

केतुमालः । खण्डः । **स० २९ । ३९** ॥ **भी० ६ । ३१** ॥

तस्य सुकृतिनां सुखभोगस्थानत्वं । **अनु० २४०** ॥

केतुमाला । नदी । **व० ८७ । १४** ॥

केतुवर्मा । त्रैगर्तः । **अश्व० ७४ । १४** ॥

केदारतीर्थं । गङ्गाद्वारमारभ्य तमसानदीपर्यन्तं विद्यमानं तीर्थं । **व० ८१ । ७२** ॥ Kedarinath. A sacred stream called Kaliganga has its rise here. It is about 146 miles north of Hardwar and is very near to Badarinath.

केरलः । केरलदेशाधिपः । **वि० ५३ । १५** ॥

केरलाः । देशः । **स० ३२ । ७३** ॥ **भी० ९ । ५८** ॥ The Malabar coast. It comprises Malabar, Travancore, and Kanara.

केशवः । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **शां० ३५० । ४८** ॥

+ **केशवादिद्वादशभगवद्रूपाणि** । **अनु० १७१** ॥ **अश्व० ११४** ॥

१ **केशिनी** । क्षत्रियकुमारी । तस्याः स्वयंवरे ब्राह्मणक्षत्रिययोः श्रैष्ठ्यविषये सुधन्वविरोचनयोर्विवादः । **उ० ३५** ॥

२ **केशिनी** । दमयन्त्या दूती । **व० ७२ । ६** ॥

३ **केशिनी** । अप्सराः । **आ० ६६ । ५०** ॥

४ **केशिनी** । सुहोत्रपुत्रस्याजमीढस्य भार्या । तत्पुत्रो जह्नुः । **आ० १०१ । २०** ॥

१ **केशी** । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २३** ॥ **व० २२५ । ८** ॥

२ **केशी** । अश्वरूपी असुरः । श्रीकृष्णेन हतः । **स० ५३ । २९** ॥

केसरः । पर्वतः । **भी० ११ । २३** ॥

१ **कैकयी** । सू० वं० दशरथभार्या । भरतस्य माता । **व० २७५ । ८** ॥ **स० ५० । ९** ॥

२ **कैकयी** । विराटराजभार्या सुदेष्णा । **वि० १४ । ६** ॥

कैटभः । असुरः । मधोर्भ्राता । विष्णुना हतः । **व० २०६** ॥

कैतवः । शकुनिः । **स० ८५ । १०** ॥

कैरातपर्व । **व० ३८–४१** ॥

कैलासः । पर्वतः । रुद्रस्यावासभूतः । **भी० ६ । ४१** ॥

तत्र पाण्डवानां गमनं । **व० १४१ । ११** ॥

तत्र श्रीकृष्णेन तपश्चरणं । **अनु० २०३ । १** ॥

तत्र सकृष्णस्यार्जुनस्य गमनं । **द्रो० ८०** ॥

कैलासकः । सर्पः । **उ० १०३ । ११** ॥

कोकबकाः । देशः । **भी० ९ । ६१** ॥

कोकामुखं । तीर्थं । **व० ८२ । १५७** ॥ तस्य वराहक्षेत्रमिति नामान्तरं ।

कोङ्कणाः । देशः । **भी० ९ । ६०** ॥

कोटरकः । सर्पः । **आ० ३५ । ८** ॥ **उ० १०३ । १२** ॥

कोटिकः । क्षत्रियः । **कोटिकास्यः** । जयद्रथस्य प्रेष्यः । शिबिवंशजः । सुरथस्य पुत्रः । **व० २६६ । ६** ॥ **२६७ । ४** ॥ **व० २७२ । २४** ॥

तस्य द्रौपद्या संवादः । **व० २६६ । १** ॥

कोटितीर्थं । **व० ८० । ५०** ॥ **८१ । १६** ॥ **८२ । ७६** ॥ **८३ । ६१** ॥ A tank situated in Kalinjar in the District of Bundelkhand. 2. A sacred tank in Gokarna. 3. In Muttra.

कोटिशः । सर्पः । **आ० ५७ । ५** ॥

कोपः । क्रोधशब्दं पश्यत ।

कोपवेगः । ऋषिः । **स० ४ । २२** ॥

कोमलकः । **आ० ५७ । १७** ॥

कोलगिरिः । **स० ३२ । ७७** ॥

कोलाहलः । पर्वतः । **आ० ६४ । ४८** ॥

The range hills near Chanderi, which separates Malwa from Bundelkhand, Central India.

कोल्लः । पर्वतः । **अश्व० ८४ । ११ ॥**

× **कोशवृद्धेरवश्यकर्तव्यत्वं । शां० १३०॥**

कोशेश्वरः । तीर्थविशेषः । **व० ८१ । ५७ ॥**

कोषा । नदी । **भी० ९ । ३४ ॥**

कोसला । नदी । **व० ८३ । ११ ॥**

कोसलाः । देशः । **भी० ९ । ४१ ॥** Ajodhya in Oudh. This was divided into two Provinces by the river Saraju, Uttara and Dakshina Kosala.

कोहलः । जनमेजयस्य सर्पसत्रे सदस्य ऋषिः । **आ० ५३ । ९ ॥**

कौकुट्टकाः । देशः । **भी० ९ । ६० ॥**

कौणकुत्स्यः । ऋषिः । **आ० ८ । २५ ॥**

कौणपः । सर्पः । **आ० ५७ । ६ ॥**

कौणपाशनः । सर्पः । **आ० ३५ । १४ ॥**

कौण्डिन्यः । ऋषिः । **स० ४ । २२ ॥**

कौत्सः । ऋषिः । भगीरथस्य जामाता । तद्भार्या हंसी । **अनु० २०० । २६ ॥**

कौमोदकी । श्रीकृष्णस्य गदा । **आ० २५१ । २८॥**

कौरव्यः । सर्पः । **आ० ३५ । १३ ॥ उ० १०३ । १५ ॥**

१ **कौशिकः** । कश्चन ऋषिः । यः क्रूरदृष्ट्या बलाकां पातयामास । **व० २०९ । १ ॥**

२ **कौशिकः** । **स० ४ । १८ ॥**

३ **कौशिकः** । ब्राह्मणः । यः सत्यवचनेन महान्तमनर्थमाप । **क० ७२ । ४७ ॥**

४ **कौशिकः** । जरासन्धस्य सेनापतिः । **स० २२ । ४२ ॥**

५ **कौशिकः** । विश्वामित्रः ।

कौशिकी । नदी । विश्वामित्रभगिनी । या नदी बभूव । **आ० २३५ । ७ ॥ व० ८२ । १४३ ॥ १११ । १ ॥ भी० ९ । १८ ॥ अनु० ६ । १० ॥** The river Kusi is a large tributary of the Ganges from the north. Its confluence with the Ganges in Bengal is called Kausiki Tirtha.

कौसल्यः । क्षेमदर्शी । तस्य कालकवृक्षीयेण संवादः । **शां० १०४ ॥**

१ **कौसल्या** । अम्बिका । विचित्रवीर्यभार्या । तत्पुत्रो धृतराष्ट्रः । **आ० ११५ । १८ ॥**

२ **कौसल्या** । कोसलदेशाधिपस्य भानुमतो राज्ञः कन्या । दशरथभार्या । तत्पुत्रो रामचन्द्रः । **व० २७५ । ८ ॥**

३ **कौसल्या** । सो० वं० पूरोर्भार्या । तत्पुत्रो जनमेजयः । **आ० ६३ । ८ ॥**

कौसवी । द्रुपदराजस्य भार्या । तस्याः सौत्रामणीति नामान्तरं । **आ० १४९ । ४९ ॥**

कौस्तुभः । श्रीमन्नारायणेनोरसा ध्रियमाणो मणिः । **आ० १८ । ५० ॥**

१ **क्रतुः** । ब्रह्मणो मानसः पुत्रः । **आ० ६६ । १० ॥ ६७ । ४ ॥ स० ११ । १९ ॥**

तस्य पुत्राः सूर्यानुचरा वालखिल्याः । **आ० ६७ । ९ ॥** [भा० ४ । १ ॥]

[तस्य भार्या क्रिया । भा० ४ । १ ॥ तस्य भार्या संनतिः । विष्णु० १ । १० ॥]

२ **क्रतुः** । पाञ्चालः । क्षत्रियः । कर्णेन हतः । **क० ५१ । ४६ ॥**

क्रथकैशिकाः । देशः । विदर्भदेशान्तर्गतः । **स० १४ । २१ ॥** In Berar, once the capital of Vidarbha.

१ **क्रथनः** । अमृतरक्षको देवः । **आ० ३२ । १८॥**

२ **क्रथनः** । असुरः । **स० ९ । १७ ॥**

३ **क्रथनः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१ । ११ ॥**

क्रमजित् । क्षत्रियः । **स० ४ । ३४ ॥**

१ **क्राथः** । क्षत्रियः । **आ० ६८ । ४० ॥**

२ **क्राथः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमसेनेन हतः । **क०** ४६ । १७ ॥

+ **क्रिमिः** । अलर्कनामा । तेन कर्णस्योरुभेदनं । **शां०** ३ । १३ ॥

तस्मै कस्मै चनान्यस्मै व्यासेन राज्यदानं । **अनु०** १८० ॥

क्रिया । दक्षप्रजापतिपुत्री । धर्मस्य पत्नी । **आ०** ६७ । १४ ॥

क्रूरा । क्रोधाशब्दं पश्यत ।

+ **क्रोधः** । कोपः । तस्य गर्हणं । **आ०** ४२ । ७ ॥ ७३ । ५ ॥ **व०** २९ । ३ ॥ **अनु०** १३ । ५ ॥

क्रोधवशः । इन्द्रजितोऽनुयायी राक्षसः । **व०** २८६ । २ ॥

क्रोधवशा । मृग्यादीनां माता । क्रोधाशब्दं पश्यत ।

क्रोधवशाः । क्रोधायाः पुत्राः काश्यपेया राक्षससौगन्धिकवनरक्षिणः । **व०** १५४ । ११ ॥

तेषां भीमसेनेन वधः । **व०** १५५ । २१ ॥

१ **क्रोधहन्ता** । कालापुत्रोऽसुरः । **आ०** ६६ । ३५

२ **क्रोधहन्ता** । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयो रथसत्तमः । **उ०** १७१ । अयमेव सेनाबिन्दुरिति भाति ।

क्रोधा । दक्षप्रजापतिपुत्री कश्यपभार्या । तस्याः क्रोधवशेति नामान्तरं । तत्पुत्राः क्रोधवशाः । **आ०** ६६ । १२ ॥

तत्पुत्र्यो नव । मृगी मृगमन्दा हरी भद्रमनाः मातङ्गी शार्दूली श्वेता सुरभिः सुरसा चेति । **आ०** ६७ । ६०

क्रौञ्चः । पर्वतः । **भी०** १२ । ७ ॥ [मैनाकस्य पुत्रः । हरि० १ । १८ ॥]

तद्दारणं सुब्रह्मण्येन । **श०** ४७ । ८४ ॥

क्रौञ्चद्वीपः । **भी०** १२ । ७ ॥

क्रौञ्चव्यूहः । पाण्डवानां । **भी०** ५० । ४० कौरवाणां । **भी०** ७५ । १५ ॥

क्षत्ता । विदुरः । **आ०** २ । १४६ ॥

क्षत्रञ्जयः । क्षत्रियः । धृष्टद्युम्नस्य पुत्रः । **द्रो०** १० । ५३ ॥ द्रोणेन हतः । **द्रो०** १५६ । १४ ॥

१ **क्षत्रदेवः** । क्षत्रियः । शिखण्डिनः पुत्रः । रथोत्तमः । **उ०** १७१ । १० ॥ **भी०** ९३ । १४ ॥ **द्रो०** २३ । ७ ॥ दुर्योधनपुत्रेण लक्ष्मणेन हतः । **क०** ३ । २६ ॥

क्षत्रधर्मा । (**क्षत्रवर्मा**) । धृष्टद्युम्नस्य पुत्रः । अर्धरथः । **उ०** १७१ । ७ ॥ द्रोणाचार्येण हतः । **द्रो०** १२५ । ६७ ॥

क्षत्रियः । द्वितीयो वर्णः । तस्य ब्राह्मणवर्णादुत्पत्तिः । **आ०** ६५ । ५ ॥

तस्य लक्षणं । **शां०** १८७ । ५ ॥

तस्य महिमा । **व०** १९७ ॥

तस्य धर्माः । **शां०** २७ ॥

तत्रानेकेषां नामानि । **आ०** १ । २५० ॥ युधिष्ठिरसभाप्रवेशे । **स०** ४ । २७ ॥ यमसभायां । **स०** ८ । ८ ॥ द्रौपदीस्वयंवरे । **आ०** २०१ । प्रातस्सायंस्मरणीयाः । **अनु०** २७१ । ४८ ॥

तस्य हृदयं क्षुरसदृशं नवनीतसदृशी वाक् । **आ०** ३ । १२३ ॥

क्षमा । गुणः । तस्या आवश्यकत्वं । **आ०** ४२ । ९ ॥

तस्याः प्रशंसनं । **व०** २९ । ३७ ॥

+ **क्षरत्वं जगतः** । **शां०** ३०८ ॥

क्षीरवती । नदी । **व०** ८२ । ६८ ॥

क्षीरोदः । क्षीरसमुद्रः । **भी०** ११ । १० ॥

तस्य मथनममृतार्थं । **आ०** १८ ॥ [भा० ८ । ६ ॥ रा० १ । ४५ ॥ विष्णु० १ । ९ ॥ पद्मपु० ३ । ९ ॥ ६ । २६० ॥]

क्षुपः । क्षत्रियः । **स०** ८ । १३ ॥ **अनु०** १७७ । ७३ ॥

+ **क्षेत्रमहिमा। आ० २३४॥ व० ७९-८२॥ अनु० ६४॥ १७०॥**

+ **क्षेत्रक्षेत्रज्ञसम्बन्धकथनं। अश्व० ५०॥**

१ **क्षेमकः।** क्षत्रियः। **स० ४। २७॥**

२ **क्षेमकः।** सर्पः। **आ० ३५। ११॥**

क्षेमङ्कर। क्षत्रियः। त्रिगर्तः। **व० २६६। ७॥**

क्षेमदर्शी। क्षत्रियः। कौसल्यनृपसुतः। तस्य कालकवृक्षीयेण सह संवादः। **शां० १०४॥**

१ **क्षेमधूर्तिः।** साल्वस्य सचिवः सेनापतिश्च। **व० १६। ११॥**

तस्य साम्बेन पराजयः। **व० १६। १६॥**

तस्य दुर्योधनपक्षं प्रविष्टस्य बृहत्क्षत्रेण वधः। **द्रो० १०७। १-८॥**

२ **क्षेमधूर्तिः।** क्षत्रियः। करूशाधिपतिः। भीमसेनेन हतः। **क० ९। ३२-४५॥**

३ **क्षेमधूर्तिः।** क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। **आ० ६८। १००॥**

४ **क्षेमधूर्तिः।** क्षत्रियः। बृहन्तस्य भ्राता। तस्य सात्यकिना सह युद्धं। **द्रो० २५। ४८॥**

क्षेमशर्मा। क्षत्रियः। दुर्योधनपक्षीयः। **द्रो० २०। ७॥**

क्षेमा। अप्सराः। **आ० १२२। ४४॥**

ख.

खगमः। विप्रः। यस्तार्णसर्पेणात्मानं भीषितवन्तं स्वसखं सहस्रपादमृषिं त्वं डुण्डुभो भवेति शशाप। **आ० ११। १॥**

+[**खगोलवर्णनं।** भा० ५। २१॥ वायु० ५१-५३॥ विष्णु० २। ८-१२॥ शिवपु० उमासं १९॥]

+ **खड्गः।** असिः। तदुत्पत्तिकथा। **शां० १६४॥**

तद्युद्धे चतुर्दशमण्डलानि। **क० १६। ३१॥**

खड्गी। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः। भीमेन हतः। **क० ८८। १९॥**

खनकः। विदुरसुहृत्। यो वारणावते लाक्षागृहे पाण्डवानां बहिर्गमनाय प्रच्छन्नां सुरङ्गां चकार। **आ० १५९। १॥**

खनीनेत्रः। क्षत्रियः। सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यस्य विविंशस्य पुत्रः। तत्पुत्रः सुवर्चाः। **अश्व० ४।७॥**

१ **खरः।** राक्षसः। राकायाः पुत्रः। शूर्पणखाया दूषणस्य च साक्षाद्भ्राता। **व० २७६। ८॥**

तस्य वधः श्रीरामेण। **व० २७८। ५०॥**

२ **खरः।** दूषणभ्रातुरन्यो राक्षसः। **व० २८६। २॥**

खर्वटाः। देशः। **स० ७८। ५७॥**

खलुः। नदी। **भी० ९। २८॥**

खषाः। देशः। **स० ७८। ७९॥**

खाण्डवं। सरस्वतीदृषद्वत्योः पूर्वस्यां दिशि विद्यमानं वनं। तद्दाहः। **आ० २५०-२६०॥**

तद्दाहः पञ्चदशदिनानि। **आ० २५४। ४६॥** एकविंशतिदिनानि। **आ० २६०। १५॥**

तद्दाहसमये तक्षकस्य कुरुक्षेत्रे स्थितिः। **आ० २५४। १७॥**

तद्दाहसमयेऽर्जुनस्येन्द्रेण सह युद्धं। **आ० २५३॥**

खाण्डवदाहपर्व। आ० २४८-२५३॥

खाण्डवप्रस्थः। इन्द्रप्रस्थः। **आ० ६१। ४७॥ २२७। ४५॥**

खाशीराः। देशः। **भी० ९। ६८॥**

ग.

गगनमूर्धा। असुरः। दनुपुत्रः। **आ० ६६। २४॥**

गङ्गा। नदी। तदभिमानिदेवता च। **आ० ६३।५०॥ भी० ६। ४५॥ ९। १४॥**

तस्याः भूमौ वसेति शापदानं। **आ० १०२। ४॥**

तस्याः शान्तनुना विवाहः। **आ० १०४॥**

तया पुत्रसप्तकहननं। **आ० १०५॥**

तया शान्तनुं त्यक्त्वा शिशुं भीष्ममादाय स्वलोकगमनं। **आ० १०६। ४८॥**

तस्याः भूमौ नदीरूपेणावतरणं। **व० १०९। ८॥** [रा० १। ४३॥ भा० ९। ९॥ मार्कण्डेय० ५३॥]

तस्या भगीरथपुत्रीत्वं। **द्रो० ६०। ८॥**

तस्याः कलियुगे पुण्यतमत्वं । **व० ८३ । ९०** ॥
तस्या आगमनं परशुरामेण सह युध्यतो भीष्मस्य सकाशे । **उ० १८२ । १५** ॥
तस्याः भीष्ममरणदुःखितायाः श्रीकृष्णेन समाश्वासनं । **अनु० २७४ । २०** ॥
तन्महिमा । **अनु० ६५** ॥ [भा० ५ । १७ ॥]
गङ्गाद्वारं । हरिद्वारनामकं क्षेत्रं । तस्य मायापुरीत्यपि नाम । तत्र प्रतीपेन तपश्चरणं । तत्र गङ्गाया आगमनं च । **आ० १०३ । १** ॥ Hardwar–this is also called Mayapuri.
तत्र भरद्वाजाद्द्रोणोत्पत्तिः । **आ० १४० । ३४** ॥
तत्र नागकन्यया स्नानार्थं गङ्गायामवतीर्णस्यार्जुनस्य स्वलोकं प्रति नयनं । **आ० २३४ । ६–२०** ॥
गङ्गाह्रदः । तीर्थं । **व० ८१ । १७६** ॥
१ **गजः** । वानरः । **व० २८४ । ३** ॥
२ **गजः** । क्षत्रियः । शकुनेर्भ्राता । इरावता हतः । **भी० ९० । ३०** ॥
+ **गजः** । हस्ती । तज्जातेरुत्पत्तिः । **आ० ६७ । ६६** ॥
+ **गजकच्छपोपाख्यानं** । **आ० २९ । १३** ॥ **अनु० २५ । १६** ॥
गजकर्णः । यक्षः । **स० १० । १७** ॥
गणवृद्धिप्रकारः । **शां० १०७ । १०** ॥
गणेशः । उमापुत्रो हेरम्बः । तस्य भारतलेखनाय वेदव्याससमीपे आगमनं । **आ० १ । ११२** ॥
[तस्योत्पत्तिः । लिङ्गपु० १०५ ॥ ब्रह्मवै० गणपतिखं० ८ ॥]
गण्डकः । देशः । पाञ्चालदेशात्पूर्वतो विद्यमानः । **स० ३० । ४** ॥
गण्डकण्डूः । यक्षः । **स० १० । १६** ॥
गण्डा । (चण्डा) । पशुसखस्य भार्या । **अनु० १४१ । ५** ॥
तन्नामनिर्वचनं । **अनु० १४२ । ४१** ॥
गदः । श्रीकृष्णस्य वैमात्रेयो भ्राता । **आ० २०१ । १७** ॥ **२३९ । १०** ॥ **स० ४ । ३६** ॥
[वसुदेवस्य पुत्रः । तन्माता रोहिणी । अयं बलरामस्य सगर्भ्यः । भा० ९ । २४ ॥]
तस्य मरणं । **मौ० ४ । ४६** ॥
+ **गदायुद्धं** । भीमदुर्योधनयोः । **श० ३३ । ५८** ॥ भीमजरासन्धयोः । **स० २४** ॥ तत्प्रकाराः । **स० २४ । १३** ॥
१ **गन्धमादनः** । बदरिकाश्रमसमीपस्थः पर्वतः । **भी० ६ । ३४** ॥
तत्रार्जुनेन गमनं । तत्रस्थानां पराजयश्च । **स० २९ । ३८** ॥
तत्र पाण्डवानां गमनं । **व० १४३ । २३** ॥
तत्र सौगन्धिकपुष्पहरणार्थं भीमसेनस्य गमनं । **व० १५३ । ३२** ॥
२ **गन्धमादनः** । वानरः । **व० २८४ । ५** ॥ A part of the Rudra–Himalaya. The range of Gandhamadana commences at a short distance to the north-east of Badarikashrama.
+ **गन्धर्वाः** । देवयोनिविशेषाः । तेषां नामानि । **आ० ६६ । ४७** ॥
गन्धर्वी । अश्वानां माता । **आ० ६७ । ६८** ॥
गन्धवती । सत्यवती । **आ० ६४ । १२४** ॥
१ **गयः** । क्षत्रियः । अधूर्तरजसः पुत्रः । **स० ८ । १८** ॥ **श० ३९ । २०** ॥
तस्य यज्ञः । **व० ९३ । २०** ॥ **१२२** ॥
तस्य चरित्रं । **द्रो० ६६** ॥ **शां० २८ । १११** ॥
२ **गयः** । क्षत्रियः । सो० वं० आयोः पुत्रः । **६९ । २८** ॥
३ **गयः** । पर्वतः । **व० ८५ । ८** ॥
गया । क्षेत्रं । **आ० २३५ । ७** ॥ **व० २८।८१** ॥
[तन्माहात्म्यं । वायुपु० १०६ ॥]
गयाशिरः । गयास्थः प्रदेशविशेषः । **व० ८६ । ११** ॥
गरिष्ठः । ऋषिः । इन्द्रसभायां । **स० ७ । १३** ॥
गरुडः । कश्यपपुत्रः । तन्माता विनता । **आ०**

२३ । ५ ॥ ६६ । ४० ॥ स० ९ । १५ ॥ ५६ । ३३ ॥ उ० ११२ ॥
तदुत्पत्तिः । **आ० २३ । ५ ॥ अनु० २१ ॥**
वालखिल्यतपसस्तदुत्पत्तिकारणत्वं । **आ० ३१ ॥**
तस्य पक्षीन्द्रत्वेऽभिषेकः । **आ० ३१ । ३८ ॥**
तस्य स्तुतिः देवैः कृता । **आ० २३ । १५ ॥**
तस्य जातमात्रस्य मातुरन्तिकगमनं । **आ० २५ । १ ॥**
तेन सर्पाणां वहनं । **आ० २५ । ५ ॥**
तेन अमृताहरणार्थं गमनसमये मार्गे निषादानां भक्षणं । **आ० २८ । १९ ॥**
तन्नामनिर्वचनं । **आ० ३० । ७ ॥**
तेनामृतसमीपेऽग्निदर्शनं । **आ० ३२ । २२ ॥ अनु० २७ ॥**
तेनामृतसमीपे चक्रदर्शनं । **आ० ३३ । २ ॥**
तेन विष्णोर्वाहनत्वेन ध्वजत्वेन च भवनं । **आ० ३३ । १८ ॥**
तेनामृतहरणं । **आ० ३४ ॥ अनु० २८ ॥**
तस्य सुपर्ण इति नामप्राप्तिः । **आ० ३३ । २४ ॥**
तस्येन्द्रेण वज्रायुधप्रहारः । **आ० ३३ । १९ ॥**
तस्य पुत्राः । सुमुखः सुनामा सुनेत्रः सुवर्चाः सुरुक् सुबलश्च । तथा सुवर्णचूडादयश्चानेके । **उ० १०१ । २ ॥**
तदंसे विष्णुना स्वबाहुनिक्षेपणेन तद्दर्पखण्डनं । **उ० १०५ । २० ॥**
तेन गालववहनं । **उ० १०७ ॥**
तस्य शाण्डिल्या अध्यापनात्पक्षहानिः । **उ० ११३॥**
तस्य कश्यपेन सह नारायणमहिमविषये संवादः । **अनु० ४० ॥**
तस्य मुनिगणेन सह नारायणमहिमविषये संवादः । **अनु० ४१-४२ ॥**
तस्य बदरिकाश्रमगमनं । **अनु० ४१ ॥**
तदुपाख्यानं परशुरामप्रोक्तं । **अनु० १९ ॥**
गरुडव्यूहः । कौरवाणां । भीष्मेण रचितः । **भी० ५६ । २ ॥**
गर्दभिः । गार्दभिशब्दं पश्यत ।

गर्गः । ऋषिः । **अनु० ४९ । ३८ ॥** [यादवानां पुरोहितः । भा० १० । ८ ॥ दिवोदासस्य पौत्रः प्रतर्दनस्य पुत्रः। तद्भ्राता वत्सः। वायु०९२॥]
गर्गस्रोतः । तीर्थं । **श० ३८ । १३ ॥**
गर्दभीमतङ्गोपाख्यानं । अनु० ३ ॥
गर्भः । तस्योत्पत्तिप्रकारः । **आ० ८४ । ९ ॥** [भा० ३ । ३१ ॥]
तत्प्रवेशो जीवस्य । **अश्व० १९ ॥ स्त्री० ४ ॥ अनु० २२८ ॥** [भा० ३ । ३१ ॥ मार्कण्डे० ११ ॥ विष्णु० ६ । ५ ॥]
तन्नाशकाः ग्रहाः । **व० २३० । २८ ॥**
गवयः । वानरः । **व० २८४** । ३ ॥
गवल्गणः । धृतराष्ट्रस्य सूतो मन्त्री च । तत्पुत्रः सञ्जयः । **आ० ६४** । १३९ ॥
१ **गवाक्षः** । क्षत्रियः । शकुनिभ्राता । इरावता हतः । **भी० ९०** । ३०-४९ ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १५८ । २३ ॥**
२ **गवाक्षः** । गोलाङ्गूलो वानरः । **व० २८४।४ ॥**
गविजातः । ऋषिः । यश्च्यवनऋषिसदृशं मूल्यं गौरिति नहुषायाकथयत् । **अनु० ८६ । २२ ॥**
गाङ्गेयः । गङ्गापुत्रो भीष्मः । **आ० १०७।९६ ॥**
गाण्डिवं । गाण्डीवं । अर्जुनस्य धनुः । **आ० २५१ । २० ॥**
तन्नामनिर्वचनं । **उ० ९८ । १९ ॥**
तेनार्जुनेन रुद्रशिरसि प्रहारः । **व० ३९ । ४८ ॥**
तस्य समुद्रे प्रक्षेपः । **महा० १ ॥**
गाधिः । गाधी । क्षत्रियः । सो० वं० कान्यकुब्जदेशाधिपतिः । जह्नुवंशोत्पन्नस्य कुशिकस्य पुत्रः । तन्माता पुरुकुत्सस्य पुत्री । तत्पुत्रो विश्वामित्रः । **आ० १९१** । ३ ॥ [भा० ९ । १५ ॥ हरि० १ । २७ ॥]
तस्य पुत्री सत्यवती । ऋचीकभार्या । **व० ११६ ॥ शां० ४८ ॥ अनु० ७ ॥**
गान्धर्वग्रहः । व० २३० । ३९ ॥
गान्धारराजः । शकुनिः । **स० ८३ । १३ ॥**

१ **गान्धाराः** । सिन्धुनदीसमीपस्थो देशः । **भी० ९ । ५३** ॥ तस्य राजधानी तक्षशिला पुष्करावती च । The country of Gandhara lies along the Kabul river between the Kunar and the Indus. Its capital was Purushapura now called Peshawar.

२ **गान्धाराः** । शकुन्यादयः ।

गान्धारी । सुबलस्य पुत्री । धृतराष्ट्रभार्या । तत्पुत्राः दुर्योधनादयः शतं । पुत्री दुश्शला । एतेषां नामानि धृतराष्ट्रशब्दे द्रष्टव्यानि । **आ० ६३ ।** ५८ ॥

तस्या भ्रातरः शकुन्यादयस्त्रयोदश । तेषां नामानि शकुनिशब्दे द्रष्टव्यानि ।

तस्याः स्वसारः धृतराष्ट्रस्यैव भार्या दश । सत्यव्रता सत्यसेना सुदेष्णा संहिता तेजश्श्रवा सुश्रवा निकृतिः शुभा शम्बठा दशार्णा इति । **आ० ११९ ।** २२ ॥

तस्या धर्महन्तृदेवतांशत्वं । **आ० ६४** । १५३ ॥

तस्या विवाहः । **आ० ११९** ॥

तस्या गर्भोत्पत्तिः । **आ० १२६** । १२ ॥

तया कुन्त्याः पुत्रोत्पत्तिश्रवणेन स्वोदरघातः । **आ० १२९** । २५ ॥

तस्याः दुर्योधनवधं शोचन्त्याः श्रीकृष्णेन समाश्वासनं । **श० ६४** ॥

तया श्रीकृष्णं प्रति स्वपुत्रादिशवप्रदर्शनं । **स्त्री० १८–२५** ॥

तया "इत आरभ्य षट्त्रिंशे वर्षे तव ज्ञातयो विनश्यन्त्विति श्रीकृष्णाय शापदानं । **स्त्री० २५** । ३९ ॥

तस्या भीमसेनेन सह विवादः । दुर्योधनवधस्य युक्तायुक्तताविषये । **स्त्री० १४** ॥

तद्दृष्टिपातेन युधिष्ठिरस्य कुनखीभावः । **स्त्री० १५** । ७ ॥

तया पट्टवस्त्रेण स्वनेत्रपिधानं । **स्त्री० १५** । ७ ।

तया द्रौपदीसमाश्वासनं । **स्त्री० १५** । १७ ॥

तस्या व्यासप्रसादाद्दिव्यचक्षुःप्राप्तिः । **स्त्री० १६** । ३ ॥

तस्या दुर्योधनशवालिङ्गनेन परिदेवनं । **स्त्री० १७** ॥

तस्या मृतबन्धुदर्शनेन श्रीकृष्णसमीपे परिदेवनं । **स्त्री० १७—२५** ॥

तस्या धृतराष्ट्रेण सह तपोवनगमनं । **आश्र० १७** ॥

तस्यास्तपोवने दावाग्नौ प्रवेशः । **आश्र० ३९** ॥

२ **गान्धारी** । अजमीढस्य तृतीया भार्या । **आ० ६३** । ३९ ॥

गायत्री । देवता तदभिमन्यमानो मन्त्रश्च । तज्जपमहिमा । **अश्व० ९९** ॥ **११५** । १८ ॥

१ **गार्ग्यः** । ऋषिः । [वेणुहोत्रस्य पुत्रः । वायु० ९२ ॥] तेन धर्मरहस्यकथनं । **अनु० १९०** । ९ ॥

तत्पुत्रहिंसनेन जनमेजयस्य ब्रह्महत्याप्राप्तिः । **शां० १५१** ॥ [हरि० १ । ३० ॥]

२ **गार्ग्यः** । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७** । ५५ ॥

गार्दभिः । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७**।५९॥

गार्हस्थ्यं । गृहस्थशब्दं पश्यत ।

१ **गालवः** । विश्वमित्रशिष्य ऋषिः । **उ० १०६** ॥ इन्द्रसभायां । **स० ७** । १० ॥ युधिष्ठिरसभायां । **स० ४** । २१ ॥

तदुपाख्यानं । **उ० १०६—११९** ॥

तस्य विश्वामित्राय दातव्यैकतश्श्यामकर्णहयरूपगुरुदक्षिणार्जनार्थं गरुडमारुह्य नानादेशगमनं । **उ० १०७** ॥

तस्य ययातिसमीपगमनं । **उ० ११४** ॥

तस्य पुत्रः वृद्धकन्याजानिः शृङ्गवान् । **श० ५३** ॥

तस्य नारदेन सह श्रेयस्साधनविषये संवादः । **शां० २९३** ॥

तेन महादेवकथाकथनं । **अनु० ४९** । ५२ ॥

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३** । ३७ ॥

२ **गालवः** । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७** । ५२ ॥ [हरि० १ । १२ ॥ वायु० ८८ ॥ ब्रह्म० ७॥] पूर्वोक्तोप्ययमेवेति भाति ।

२ **गोपतिः** । पाण्डवपक्षीयः पाञ्चाल्यः । **द्रो० २३ । ५१** ॥

३ **गोपतिः** । क्षत्रियः । शिबिपुत्रः । **शां० ४८ । ८५** ॥ श्रीकृष्णेन हतः । **व० १२ । ३४** ॥

४ **गोपतिः** । अग्निविशेषः । तस्य विश्वभुगिति नामान्तरं । **व० २२१ । २७** ॥

गोपराष्ट्राः । देशः । **भी० ९ । ४४** ॥

गोपालकक्षः । देशः । भीमसेनेन विजितः । **स० ३१ । ३** ॥

गोप्रतारं । सरयूसंबन्धितीर्थं । **व० ८२ । ७०** ॥ Gopratara–a place of pilgrimage on the bank of the Saraju at Fyzabad.

गोमती । नदी । **स० ९ । २७** ॥ **व० ८२ । ७२** ॥ **भी० ९ । १८** ॥ The river Gomti in Oudh.

गोमतीगङ्गासङ्गमः । तीर्थं । **व० ८२ । ८०** ॥

१ **गोमन्तः** । क्रौञ्चद्वीपस्थः पर्वतः । **भी० १२ । ८** ॥

२ **गोमन्तः** । द्वारकासमीपे विद्यमानः पर्वतः । **स० १४ । ५७** ॥ An isolated mountain on the northernside of the western ghats.

[तमारूढयोः श्रीकृष्णरामयोः दाहनार्थं जरासन्धेन गोमन्तस्य दाहः । हरि० २ । ४२ ॥]

गोमन्ताः । देशः । **भी० ९ । ४३** ॥

गोमुखः । मातलेः पुत्रः । इन्द्रपुत्रस्य जयन्तस्य सारथिः । **उ० १०० । १८** ॥

गोरथः । मगधदेशस्थः पर्वतः । **स० २० । ३०** ॥

+ **गोलाङ्गूलः** । वानरजातिविशेषः । तेषां हर्योः उत्पत्तिः । **आ० ६७ । ६४** ॥

गोलोकः । ब्रह्मलोकादुपरितनो लोकः । **अनु० ११७** ॥

१ **गोवर्धनः** । पर्वतः । तदुद्धरणं श्रीकृष्णेन । **स० ५३ । २४** ॥ [भा० १० । २५ ॥ हरि० २ । १८ ॥ विष्णु० ५ । ११ ॥]

२ **गोवर्धनः** । बाह्लीकदेशस्थो वटवृक्षः । **क० ३७ । १८** ॥

गोवासनः । शैब्यः । क्षत्रियः । दुर्योधनपक्षीयः । **द्रो० ९५ । ३९** ॥

गोविततः । यज्ञः । अश्वमेधप्रभेदः । **आ० १०१ । ५** ॥

१ **गोविन्दः** । पर्वतः । **भी० १२ । १९** ॥

२ **गोविन्दः** । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । १३** । **शां० ३५२ । ५** ॥

गोवृषध्वजः । कृपाचार्यः । **द्रो० १०५ । १४** ॥

गोव्रतिनः । गोव्रतवन्त ऋषयः । **उ० ९९ । १४** ॥

गोशृङ्गः । निषादभूमिसमीपस्थः पर्वतः । **स० ३२ । ५** ॥ तस्य राजा श्रेणिमान् ॥

गौः । गोशब्दं पश्यत ॥

१ **गौतमः** । *उचथ्यपुत्रस्य दीर्घतमसः पुत्रः । तन्माता प्रद्वेषी । **आ० ११३ । २४** ॥ **स० ४ । २३** ॥ **११ । १९** ॥

तस्य पत्नी अहल्या । **अश्व० ५६ । २६** ॥

तस्यात्रिणा सह ब्राह्मणमाहात्म्यविषये संवादः । **व० १८८** ॥

तस्याङ्गिरसा सह नदीमाहात्म्यविषये संवादः । **अनु० ६४** ॥

तन्नामनिर्वचनं । **अनु० १४२ । ३३** ॥

तस्य शिष्यः जामाता च उदङ्कः । **अश्व० ५६** ॥

तस्य यमेन सह मातापित्रोः परिचर्यया तदृणापनोदनविषये संवादः । **शां० १२९** ॥

[तेनानावृष्टिकालेऽन्नदानादिना ब्राह्मणरक्षणं । तस्य गोहत्याप्राप्तिः । तेन ब्राह्मणेभ्यः शापदानं । देवीभा० १२ । ९ ॥ शिवपु० कोटिरुद्रसं० २५–२७ ॥]

* दीर्घतमस एव गौतम इति नाम । तत्पुत्रत्वादहल्यापतेरपि गौतम इत्यमुख्यं नामेति संप्रदायविदः ।

२ **गौतमः** । मध्यदेशीयः कश्चन ब्राह्मणः । कृतघ्नमित्रद्रोहिदृष्टान्ततया तत्कथा । **शां० १६७ ॥ १७२ ॥**

तेन राजधर्मनामकबकपक्षिहननं । **शां० १७१ ॥**

३ **गौतमः** । कश्चन ब्राह्मणः । तस्य धृतराष्ट्ररूपिणेन्द्रेण सह हस्तिविषये विवादः । **अनु०१५९॥**

४ **गौतमः** । एकतद्वितत्रितानां पिता । **श० ३७ । ९ ॥**

५ **गौतमः** । गोतमगोत्रोत्पन्नो मेधातिथिः । तत्पुत्रः चिरकारी । **शां० २७२ । ९ ॥**

६ **गौतमः** । दीर्घतमाः । **स० २१ । ५ ॥**

१ **गौतमी** । स्थविरा ब्राह्मणी । तस्या लुब्धकेन संवादः । **अनु० १ । १८ ॥**

२ **गौतमी** । द्रोणाचार्यभार्या कृपी । **आ० १४० । ४९ ॥**

३ **गौतमी** । काचन देवता ब्रह्मसभायां । **स० ११ । ४० ॥**

गौरकाः । गौरनामकदेशस्था जनाः । **स०७८।८९॥**

गौरपृष्ठः । क्षत्रियः । यमसभायां । **स० ८ । २१ ॥**

गौरमुखः । शमीकशिष्यः ऋषिः । **आ० ४२ । १४ ॥ ५० । १३ ॥**

गौरवाहनः । क्षत्रियः । **स० ३७ । १५ ॥**

गौरशिराः । ऋषिः । **स० ७ । ११ ॥**

गौराश्वः । क्षत्रियः । यमसभायां । **स० ८ । १८ ॥**

१ **गौरी** । पार्वती ।

२ **गौरी** । वारुणीदेवी । **स० ९ । ७ ॥**

३ **गौरी** । नदी । **भी० ९ । २५ ॥** A tributary of the Kabul river.

+ **ग्रन्थग्रन्थिः** । व्यासेन गणेशलेखने विलम्बजननाय महाभारते ग्रथिताः कठिनश्लोकाः । **आ० १ । ११६ ॥**

ग्रन्थिकः । नकुलस्य विराटनगरे नाम । **वि० १२ । १० ॥**

+ **ग्रहभेदाः** । **व० २३० ॥**

ग्रहाः । सूर्यादयो नव । **स० ११ । २९ ॥**

तेषां गतिप्रकारवर्णनं । **व० १६४ । २६ ॥** [भा० ५ । २२ ॥]

तेषां मण्डलप्रमाणवर्णनं । **भी० १२ । ३९–४७ ॥**

ग्राहः । नक्रः । तेन द्रोणाचार्यग्रहणं । अर्जुनेन तद्धननं च । **आ० १४३ । १२ ॥** तद्रूपाणामप्सरसामर्जुनेन नारीतीर्थादुद्धरणं । **आ० २३७॥**

घ.

घटजानुकः । ऋषिः । **स० ४ । १९ ॥**

घटस्नञ्जयाः । देशः । **भी० ९ । ६३ ॥**

घटोत्कचः । भीमसेनपुत्रः । भैमसेनिः । हैडिम्बः । राक्षसः । तन्माता हिडिम्बा । **आ० ६१ । २६ ॥ ६३ । ७२ ॥ ६४ । १६६ ॥** रथयूथपयूथपः । **उ० १७२ । ६ ॥**

तन्नामनिर्वचनं । **आ० १६९ । १३ ॥**

तस्योत्पत्तिः । **आ० ६१ । २६ ॥ ६४ । १६६ ॥ १६९ । ६ ॥**

तेन राजसूययागकरग्रहणार्थं लङ्कागमनं । **स० ३२ । ७६ ॥ ३४ । २ ॥**

तत्पुत्रः अञ्जनपर्वा । अश्वत्थाम्ना हतः। **द्रो०१५७।८९**

तस्यागमनं पाण्डवसमीपे । **व० १४७ । ४ ॥**

तेन द्रौपदीवहनं । **व० १५६ ॥**

तस्य युद्धं । **भी० ६४ ॥**

तस्य वङ्गेश्वरेण सह युद्धं । **भी० ९२ ॥**

तेनालायुधवधः । **द्रो० १७९ । ३२ ॥**

तेनालम्बुसवधः । **द्रो० १०९ । ७५ ॥**

तस्याश्वत्थाम्ना सह युद्धं । **द्रो० १५७ ॥**

तस्य कर्णेन सह युद्धं । **द्रो० १७४ ॥**

तेनालंबलवधः । **द्रो० १७५ । २४ ॥**

तस्य वधः कर्णेनार्जुनमारणार्थं संरक्षितया ऐन्द्या शक्त्या । **द्रो० १८० । ५८ ॥**

तदयोग्यताकथनं श्रीकृष्णेन युधिष्ठिरं प्रति । **द्रो० १८२ । २६–२७ ॥**

घटोत्कचवधपर्व । **द्रो० १५४—१८४ ॥**

घटोदरः । असुरः । **स० ९ । १७** ॥
घण्टाकर्णः । स्कन्दपार्षदः । **श० ४६ । २४** ॥
घूकः । दिवान्धः । चतुर्थमुलूकशब्दं पश्यत ।
घूर्णिका । देवयान्या धात्री । **आ० ७२ । ३५**॥
घृतवती । नदी । **भी० ९ । २३** ॥
घृताची । अप्सराः । **आ० १८० । २** ॥ **१३२ । ४७** ॥ **स० १० । ११** ॥ **अनु० ५० । ४७** ॥ **२७१ । १५** ॥
तद्दर्शनाद्भरद्वाजऋषेः रेतस्स्खलनं । तस्माद्द्रोणोत्पत्तिश्च । **आ० १४० । ३६** ॥
तस्यां शुकपक्षिरूपिण्यां व्यासाच्छुकोत्पत्तिः । **शां० ३३२** ॥
तस्यां प्रमतिऋषेः रुरोरुत्पत्तिः । **आ० ५ । ९** ॥
घोरः । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **अनु० १३२ । ४३** ॥
घोषयात्रापर्व । **व० २३७—२५८** ॥

च.

चक्रः । सर्पः । **आ० ५७ । ६** ॥
चक्रं । श्रीकृष्णायुधं सुदर्शनं । **आ० २५१ । २३** ॥
[तत्स्तुतिर्दुर्वाससो रक्षणार्थमम्बरीषकृता । भा० ९ । ५ ॥]
चक्रकः । विश्वामित्रपुत्रः । **अ० ७ । ५४** ॥
चक्रदेवः । यादवः । **स० १४ । ६०** ॥
चक्रधर्मा । विद्याधरः । **स० १० । २८** ॥
चक्रव्यूहः । कौरवाणां । **द्रो० ३३ । १४** ॥
अस्य पद्मव्यूह इत्यपि नाम । **द्रो० ३४ । २** ॥
चक्राः । देशः । **भी० ९ । ४५** ॥
चक्रातयः । देशः । **भी० ९ । ४५** ॥
चण्डकौशिकः । ऋषिः । कक्षीवतः पुत्रः । यस्य प्रसादाद्बृहद्रथस्य जरासन्धोत्पत्तिः । **स० १७ । २४** ॥
चण्डतुण्डकः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१ । ९** ॥
चण्डभार्गवः । च्यवनवंश्यः ऋषिः । तेन जनमेजयस्य सर्पसत्रे हौत्रकरणं । **आ० ५३ । ५** ॥
चण्डा । गण्डाशब्दं पश्यत ।
चण्डालः । चतुर्वर्णबहिष्कृतो नीचजातीयः ।
तस्य राज्ञा सह ब्रह्मस्वापहारस्यानर्थहेतुतायां संवादः । **अनु० १५८** ॥
तेन सह विश्वामित्रस्य संवादः । अभक्ष्यभक्षणेनाप्यात्मरक्षणविषये । **शां० १४१** ॥
+ **चण्डालत्वापादकानि कर्माणि** । **अनु० २२३** ॥
चतुर्थदिवसयुद्धारंभः । **भी० ६०** ॥ तत्समाप्तिः । **भी० ६४** ॥
चतुर्दशदिवसयुद्धारंभः । **द्रो० १** ॥ तत्समाप्तिः । **द्रो० १८७** ॥
+ **चतुर्युगवर्णनं** । युगशब्दं पश्यत ।
१ **चन्द्रः** । नवग्रहेष्वन्यतमः । [अत्रिऋषिपुत्रः । भा० ४ । १॥] अयं स्वायंभुवमन्वन्तरीयः ॥
सः धर्मप्रजापतेर्वसुम्यां पत्न्यां जातः । अष्टवसुष्वन्यतमः । **आ० ६७ । १८** ॥ अस्य ग्रहत्वं वसुत्वं चास्ति । अयं वैवस्वतमन्वन्तरीयः । तत्पुत्रो वर्चाः ।
तस्य पत्न्यः अश्विन्यादयो दक्षप्रजापतिपुत्र्यः सप्तविंशतिः । **आ० ६७ । १६** ॥
तस्य दक्षप्रजापतिशापाद्यक्ष्मरोगप्राप्तिः । प्रभासतीर्थे निमज्जनेन तन्निवृत्तिश्च । **श० ३६** ॥
[तेन बृहस्पतिभार्यायास्तारायाः परिग्रहः । तस्यां बुधोत्पादनं च । भा० ९ । १४ ॥ हरि० १ । २५ ॥ पद्म० ५ । १२ ॥ ब्रह्म० ९ ॥ वायु० ९० ॥ मत्स्य० २३ ॥ देवीभा० १ । ११ ॥]
२ **चन्द्रः** । असुरः । दनुपुत्रः । **आ० ६६ । २७** ॥
१ **चन्द्रकेतुः** । क्षत्रियः । दुर्योधनपक्षीयः । **द्रो० ४८ । १५** ॥
चन्द्रकेतुः । कृपाचार्यस्य चक्ररक्षकः । **वि० ६१ । १६** ॥
चन्द्रदेवः । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । कर्णेन हतः । **क० ४४ । २९** ॥

चन्द्रभागा । नदी । **स० ९ । २३ ॥ भी० ९ । १५ ॥ अनु० ६४ । ७**

+ **चन्द्रमण्डलं । भी० १२ । ४२** ॥ तत्र द्वीपानां सत्वं । **भी० ५ । १६** ॥

चन्द्रमा । नदी । **भी० ९ । २९** ॥

चन्द्रमाः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २७** ॥

+ **चन्द्रवंशः । आ० ६९** ॥ [विष्णु० ४ । ६ ॥ भा० ९ । १४ ॥ वायु० ९१ ॥ मत्स्य० २४ ॥]

चन्द्रवर्मा । क्षत्रियः । काम्भोजराजः । **आ० ६८ । ३२** ॥

१ **चन्द्रसेनः** । क्षत्रियः । **स० ३१ । २५** ॥ रथोदारः । **उ० १७१ । १९** ॥ अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७ । १८३** ॥

२ **चन्द्रसेनः** । शल्यस्य चक्ररक्षकः । युधिष्ठिरेण हतः । **श० ११ । ५३** ॥

३ **चन्द्रसेनः** । क्षत्रियः । समुद्रसेनराजपुत्रः । **आ० २०१ । ११ ॥ द्रो० २३ । ६१** ॥ अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७ । १८३** ॥

चन्द्रहर्ता । सिंहिकापुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । ३१** ॥

चन्द्रोदयः । क्षत्रियः । विराटभ्राता । **द्रो० १५९ । ४१** ॥

चमसोद्भेदं । सरस्वत्याः प्रकाशस्थानं तीर्थं । **व० ८६ । २० ॥ १३२ । ५** ॥

चम्पकारण्यं । व० ८२ । १३३ ॥

चम्पा । अङ्गदेशस्य राजधानी । **व० ८३ । १४ ॥ ११४ । १५** ॥ [हरिश्चन्द्रप्रपौत्रेण चम्पनाम्ना राज्ञा निर्मिता । भा० ९ । ८ ॥] Champanagar near Bhagalpur. It was the ancient capital of Anga.

चर्मण्वती । दक्षिणपाञ्चालेषु विद्यमाना नदी । **स० ९ । २५ ॥ ३२ । ७** ॥ सा चम्पानगर्यां गङ्गायां मिलति । **व० ३०९ । २६** ॥ The river Chambal.

तदुत्पत्तिः रन्तिदेवयज्ञीयचर्मराशितः । **द्रो० ६७ । ५ ॥ अनु० १२३ । १३** ॥

तस्या महिमा । **व० ८० । ५६** ॥

+ **चर्मपादुकादानफलं । अनु० १४५ । १४** ॥

चर्मवान् । क्षत्रियः । शकुनेरनुजः । इरावता हतः । **भी० ९०** ॥

चाक्षुषी । चित्ररथेनार्जुनायोपदिष्टा काचन विद्या । **आ० १८६ । ४३ ॥ १९९ । ५** ॥

१ **चाणूरः** । कंसभृत्यो मल्लः । श्रीकृष्णेन हतः । **स० ५३ । ३०** ॥ [भा० १० । ४४ ॥]

२ **चाणूरः** । युधिष्ठिरसभास्थः क्षत्रियः । **स० ४ । ३२** ॥

+ **चातुराश्रम्यं** । आश्रमशब्दं पश्यत ।

चातुर्वर्ण्यं । ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः । तेषां धर्माः हनुमता भीमं प्रत्युक्ताः । **व० १५२ । २४** ॥ विदुरेण धृतराष्ट्रं प्रत्युक्ताः । **उ० ४० । २५** ॥ भीष्मेण युधिष्ठिरं प्रत्युक्ताः । **शां० ५९** ॥ भृगुणा भरद्वाजं प्रत्युक्ताः । **शां० १८९** ॥ पार्वत्या परमेश्वरं प्रति । **अनु० २८** ॥ श्रीकृष्णेन युधिष्ठिरं प्रत्युक्ताः । **अश्व० ९७** ॥

+ **चान्द्रायणविधिः । अनु० १७२ ॥ अश्व० ११२** ॥

चाम्पेयः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५८** ॥

चारुः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९५** ॥

चारुचित्रः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । ४** ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १३६ । २०** ॥

चारुचित्राङ्गदः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९५** ॥

चारुदेष्णः । श्रीकृष्णस्य पुत्रः । तन्माता रुक्मिणी । **आ० २०१ । १७ ॥ २३९ । १० ॥ स० १४ । ६० ॥ व० १६ । ९** ॥ [तस्य स्वसा चारुमती । कृतवर्मसुतस्य बलेर्भार्या । भा० १० । ६१ ॥ विष्णु० ५ । २८ ॥]

तस्य वधः । **मौ० ४ । ४५ ॥**

चारुनेत्रा । अप्सराः । **स० १० । ११ ॥**

चारुमत्स्यः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७ । ५९ ॥**

चार्वाकः । परिव्राड्रूपधारी दुर्योधनसखो राक्षसः । **शा० ६५ । ३८ ॥**

तस्य पूर्वजन्मवृत्तान्तः । **शां० ३८ ॥**

तस्य ब्राह्मणैर्हुङ्कारेणैव भस्मीकरणं । **शां० ३७ ॥**

चिकुरः । आर्यकस्य पुत्रः । सर्पः । सुमुखस्य पिता । **उ० १०३ । २४ ॥**

१ **चित्रः** । सर्पः । **स० ९ । ८ ॥**

२ **चित्रः** । दुर्योधनपक्षीयः क्षत्रियः । प्रतिविन्ध्येन हतः । **क० ११ । ३४ ॥**

३ **चित्रः** । क्षत्रियः पाण्डवपक्षीयश्चैद्यः । कर्णेन हतः । **क० ५१ । ४९ ॥**

४ **चित्रः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९५ ॥ १३१ । ४ ॥**

चित्रकुण्डलः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । ६ ॥**

चित्रकूटः । प्रयागक्षेत्रसमीपस्थः पर्वतः । **व० ८३ । ५८ ॥** तत्र मन्दाकिनीनाम नदी । तत्र रामस्य वासः । **व० २७८ । ४० ॥** A hill on the river Payoshni or Mandakini, fifty miles south east of Banda in Bundelkhand.

१ **चित्रकेतुः** । द्रुपदस्य पुत्रः । द्रोणेन हतः । **द्रो० १२२ । ४३–४८ ॥** तत्पुत्रः सुकेतुः । कृपाचार्येण हतः । **क० ४९ । २१ ॥**

२ **चित्रकेतुः** । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । १२ ॥**

चित्रगुप्तः । यमस्य लेखकः । तेन धर्मरहस्यकथनं । **अनु० १९३ । १३ ॥**

चित्रचापः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९८ ॥**

चित्रदर्शनः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **भी० ७९ । २२ ॥**

चित्रधर्मा । क्षत्रियः । **आ० ६८ । २३ ॥**

चित्रबर्हः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१ । १२ ॥**

चित्रबाणः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१ । ६ ॥**

चित्रबाहुः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९७ ॥**

चित्रमुखः । प्रथमं वैश्यो भूत्वा पश्चाद्ब्राह्मणो जातः । तत्पुत्री अदृश्यन्ती शक्तिऋषेर्भार्या । **अनु० ५३ । १७ ॥**

१ **चित्ररथः** । काश्यपभार्यायां मुनेः पुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६ । ४३ ॥ स० १० । २७ ॥**

तस्याङ्गारपर्ण इति नामान्तरं । तद्भार्या कुम्भीनसी । **आ० १८६ । १४ ॥**

तेनार्जुनाय चाक्षुषीनामकविद्यादानं । तस्या एव संमोहनास्त्रमिति नामान्तरं । **आ० १८६ । ४३ ॥ १९९ । ५ ॥** तेनार्जुनाय राजसूयकरत्वेन हयानां दानं । **स० ७८ । १०२ ॥**

२ **चित्ररथः** । क्षत्रियः । द्रुपदपुत्रः पाञ्चालः । द्रोणेन हतः । **द्रो० १२२ । ४३ ॥**

३ **चित्ररथः** । क्षत्रियः । मार्तिकावतको नृपः । नर्मदायां स्त्रीभिः सह क्रीडन्तं यं दृष्ट्वा तत्र जलाहरणार्थमागता रेणुका स्पृहयामास । **व० ११७॥**

४ **चित्ररथः** । क्षत्रियः । अङ्गराजः । तद्भार्या प्रभावती । **अनु० ७७ । ८ ॥**

५ **चित्ररथः** । पाण्डवपक्षीयः कश्चन क्षत्रियः । **द्रो० २३ । ६२ ॥**

चित्ररथा । नदी । **भी० ९ । ३४ ॥**

चित्रलेखा । अप्सराः । **व० ४३ । ३० ॥**

१ **चित्रवर्मा** । क्षत्रियः । द्रुपदपुत्रः पाञ्चाल्यः । द्रोणेन हतः । **द्रो० १२२ । ४३ ॥**

२ **चित्रवर्मा** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९७ ॥ १३१ । ६ ॥** भीमेन हतः । **द्रो० १३६ । २१ ॥**

३ **चित्रवर्मा** । क्षत्रियः । पाञ्चालस्य सुचित्रस्य पुत्रः । द्रोणेन हतः । **क० ३ । २७** ॥

चित्रवाहनः । क्षत्रियः । मणलूराधिपः पाण्ड्यः । चित्राङ्गदायाः पिता । अर्जुनस्य श्वशुरः । **आ० २३५ । १७** ॥ अस्य मलयध्वज इति प्रवीर इति च नामान्तरे । **स० ३३ । २९** ॥ अश्वत्थाम्ना हतः । **क० ५६** ॥

चित्रवाहा । नदी । **भी० ९ । १७** ॥

चित्रवेगिकः । सर्पः । **आ० ५७ । १८** ॥

चित्रशिखण्डिनः । सप्तर्षयः । **शां० ३४३ । ३०** ॥

चित्रशिला । नदी । **भी० ९ । ३०** ॥

१ **चित्रसेनः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६३ । ५८** ॥ भीमेन हतः । **क० २ । २४** ॥

२ **चित्रसेनः** । गन्धर्वः । **स० ४ । ४३** ॥ **१० । २७** ॥

तेन देवलोकेऽर्जुनाय गान्धर्वविद्यादानं । **व० ४३ । ३८** ॥

तेनेन्द्रसन्देशेनार्जुनं प्रत्युर्वश्याः प्रेषणं । **व० ४४** ॥

तेन वने घोषयात्रार्थमागतस्य दुर्योधनस्य समीपे इन्द्रसन्देशेन तदपमानकरणार्थं तत्र गमनं । **व० २४१ । २१** ॥

तेन सह युद्धे पराजितस्य कर्णस्य पलायनं । **व० २४३** ॥

तेन दुर्योधनस्य बन्धनेन इन्द्रलोकं प्रति नयनं । **व० २४३** ॥

तस्य पराजयोऽर्जुनेन । **व० २४५–२४७** ॥

३ **चित्रसेनः** । क्षत्रियः । अभीसारराजः । अर्जुनेन पराजितः । **स० २८ । १९** ॥ दुर्योधनपक्षीयः । श्रुतकर्मणा हतः । **क० ११ । १५** ॥

४ **चित्रसेनः** । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । समुद्रसेनेन हतः । **क० ३ । १५** ॥

५ **चित्रसेनः** । कर्णपुत्रः । नकुलेन हतः । **श० ९ । १९** ॥

६ **चित्रसेनः** । क्षत्रियः । द्रुपदपुत्रः । कर्णेन हतः । **क० ४३ । १५** ॥

७ **चित्रसेनः** । जरासन्धस्य सेनापतिः । **स० २२ । ४२** ॥

चित्रसेना । नदी । **भी० ९ । १७** ॥

चित्रा । अप्सराः । **अनु० ५० । ४७** ॥

चित्राक्षः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९५** ॥ **१३१ । ४** ॥ भीमेन हतः । **द्रो० १३६ । २०** ॥

चित्राङ्गः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । ६** ॥ **भी० ७९ । २२** ॥

१ **चित्राङ्गदः** । क्षत्रियः । सो० वं० शान्तनोः पुत्रः । तन्माता सत्यवती । **आ० ६३ । ५२** ॥

तस्योत्पत्तिः । **आ० १०८ । ३** ॥

तस्य वधः । चित्राङ्गदनाम्ना गन्धर्वेण । **आ० १०८ । १४** ॥

२ **चित्राङ्गदः** । द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः कश्चन क्षत्रियः । **आ० २०१ । २२** ॥

३ **चित्राङ्गदः** । क्षत्रियः । दशार्णाधिपः । अर्जुनेन पराजितः । **अश्व० ८४ । ६** ॥ अयं द्वितीय एव वाऽन्यो वेति न ज्ञायते ।

४ **चित्राङ्गदः** । गन्धर्वः । यः स्वसनामानं शान्तनुराजपुत्रं वने जघान । **आ० १०८ । ८** ॥

५ **चित्राङ्गदः** । क्षत्रियः । दुर्योधनस्य श्वशुरः । कलिङ्गराजः । तस्य राजधानी राजपुरं । **शां० ४ । २** ॥

१ **चित्राङ्गदा** । अप्सराः । **अनु० ५० । ४७** ॥

२ **चित्राङ्गदा** । मणलूराधिपतेर्मलयध्वजापरनामधेयस्य चित्रवाहनस्य कन्या । अर्जुनस्य भार्या । तत्पुत्रो बभ्रुवाहनः । **आ० ६३ । ८१** ॥

तस्या विवाहः । **आ० २३५ । १५** ॥

तस्यां बभ्रुवाहनोत्पत्तिः । **आ० २३७ । २६** ॥

तया राजसूयार्थं करदानं । **स० ३३ । २५** ॥

तया स्वपुत्रेण हतस्यार्जुनस्य समीपे आगमनं। सञ्जीवनमणिना अर्जुनस्योज्जीवनं च। **अश्व० ७९ ८१** ॥

तया हास्तिनपुरगमनं। **अश्व० ८९** ॥

तया पाण्डवानां महाप्रस्थानगमनसमये स्वपितृगृहगमनं। **महाप्र० १** । २९ ॥

१ **चित्रायुधः**। पाञ्चालः। क्षत्रियः। **आ० २०१** । १० ॥ महारथः। **उ० १७१** । १७ ॥ कर्णेन हतः। **क० ५१** । ४९ ॥

२ **चित्रायुधः**। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। **आ० १३१** । ८ ॥ भीमेन हतः। **द्रो० १३६** । २०१ ॥

चित्राश्वः। क्षत्रियः। द्युमत्सेनपुत्रस्य सावित्रीजानेः सत्यवतो नामान्तरं। **व० २९५** । १३ ॥

चित्रोपचित्रः। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः। भीमेन हतः। **द्रो० १३६** । २० ॥

चित्रोपला। नदी। **भी० ९** । ३४ A river in Orissa.

चिरकारिकः। (**चिरकारी**)। ऋषिः। गौतमस्य मेधातिथेर्यवीयान्सुतः। **शां० २७२** । ९ ॥

+ **चिरजीविनां दुःखं**। **व० १९६** । १७ ॥

चिरान्तकः। गरुडस्य पुत्रः। **उ० १०१** । १३॥

चीनाः। देशः। **आ० १९१** । ४० ॥ **स० ७८** । ५५ ॥ **भी० ९** । ६६ ॥ China.

१ **चीरवासाः**। यक्षः। **स० १०** । १९ ॥

२ **चीरवासाः**। क्षत्रियः। **आ० ६८** । ६१ ॥

चीरिणी। नदी। **व० १९०** । ६ ॥

चुलुका। नदी। **भी० ९** । २० ॥

चेकितानः। वृष्णिप्रवरः क्षत्रियः। पाण्डवपक्षीयः। **स० ७९** । ९ ॥ **उ० २५** । २ ॥ **५७** । २ ॥ **१९६** । २३ ॥ **भी० १९** । १४ ॥ दुर्योधनेनः हतः। **श० ११** । ३१ ॥

चेदयः। (**चेदि**) देशः। **भी० ९** । ४० ॥ The country comprised the southern portion of Bundelkhand and the northern portion of Jubbalpore REWA.

चैत्यकः। मगधदेशस्थः पर्वतः। **स० २१** । २ ॥

चैत्ररथः। क्षत्रियः। सो० वं० कुरुराजस्य पुत्रः। **आ० १०१** । ३८ ॥

चैत्ररथं। कुबेरोद्यानं। **उ० १११** । ११ ॥

चैत्ररथपर्व। **आ० १७९-१९९** ॥

चोलः। क्षत्रियः। द्रमिडदेशाधिपतिः। **स० ३३** । २० ॥

चोलाः। देशः। **भी० ९** । ६० ॥

चौण्डिकाः। देशः। **स० ७८** । ९१ ॥

च्यवनः। ऋषिः। वरुणपुत्रस्य भृगोः पुत्रः। तन्माता पुलोमा। **आ० ५** । १३ ॥ **स० ११** । २२ ॥

तदुत्पत्तिः। **आ० ६** । २ ॥ **६७** । ४५ ॥

तस्य सगर्भ्यो भ्राता शुक्राचार्यः। **आ० ६७** । ४२॥

तस्य भार्या आरुषी मनुपुत्री। तत्पुत्रः और्वः। **आ० ६७** । ४६ ॥

तस्यान्या भार्या सुकन्या शर्यातेः पुत्री। तत्पुत्रः प्रमतिः। **आ० ८** । १ ॥

तस्य चरित्रं। **व० १२२** । २५ ॥ **अनु० २६१** । १४ ॥ [भा० ९ । ३ ॥ देवीभा० ७ । ३—७ ॥]

तस्य तपश्चरणं। **व० १२३** ॥

तस्य सुकन्यया विवाहः। **व० १२३** । २४ ॥

तस्याश्विनोः प्रसादाद्युवशरीरप्राप्तिः। **व० १२४** । १४ ॥

तेनाश्विभ्यां शर्यातियज्ञे सोमग्राहणं। तस्मै इन्द्रस्य कोपश्च। **व० १२५** । ८ ॥ **अनु० २६१** । २३ ॥

तेनेन्द्रमारणाय मदनामककृत्यासर्जनं। **व० १२५** । १८ ॥ **अनु० २६१** । २५ ॥

तेन जले निमज्ज्य तपःकरणं। दाशैर्मीनैः सह जालैस्तस्य ग्रहणं। **अनु० ८५** ॥

तेन नहुषं प्रति दाशेभ्यः स्वसदृशमूल्यदाननियोगः। **अनु० ८६** ॥

तस्य शुश्रूषा सभार्येण कुशिकराजेन। **अनु० ८७**॥

तेन कुशिकाय वरदानं। **अनु० ८८** ॥

तद्वरप्रसादात्कुशिकवंशे ब्राह्मणोत्पत्तिः। **अनु० ९०**। ३० ॥

तेन कुशिकं प्रति स्वयोगप्रभावसृष्टस्वर्गप्रदर्शनं। **अनु० ८९** ॥

छ.

छत्रवती। द्रुपदराजनगरं। **आ० १८०**। २१॥

छत्रोत्पादनं। सूर्येण। **अनु० १४५** ॥

छन्दोदेवः। मतङ्गस्य जन्मान्तरीयं नाम। **अनु० ५**। २६ ॥

ज.

+ **जगत्सृष्टिकथा**। **आ० १**। ४२ ॥ **स० ४३**। १९ ॥ **शां० १८०** ॥ **३४७** ॥

जङ्घाबन्धुः। ऋषिः। युधिष्ठिरसभायां। **स० ४**। २२ ॥

जङ्घारिः। विश्वामित्रपुत्रः। **अनु० ७**। ५७ ॥

जटायुः। अरुणस्य पुत्रः पक्षिराजः। तन्माता श्येनी। तद्भ्राता संपातिः। **आ० ६७**। ७५॥ **व० २७५**। २ ॥ **२८०**। १ ॥ **२८३**। ४९॥

तस्य वधो रावणेन। **व० २८०**। ७ ॥ [रा० ३। ५१ ॥]

१ **जटासुरः**। राक्षसः। तेन वने वसतां युधिष्ठिरादीनां हरणं। भीमसेनेन तद्वधश्च। **व० १५८** ॥

तत्पुत्रः अलम्बलः। घटोत्कचेन हतः। **द्रो० १७५**। २२ ॥

२ **जटासुरः**। क्षत्रियः। मद्राधिपः। **स० ४**।३०॥

+ **जटासुरवधपर्व**। **व० १५८** ॥

जटिला। गौतमवंशोत्पन्ना काचन स्त्री। तस्याः पतयः सप्तर्षयः। **आ० २११**। १४ ॥

जठराः। देशः। **भी० ९**। ४२ ॥

जतुगृहं। दुर्योधनेन पाण्डवदाहार्थं निर्मितं भवनं। **आ० १५४—१५६** ॥ तस्य दाहो भीमेन। **आ० १६०** ॥

+ **जतुगृहपर्व**। **आ० १५४—१६३** ॥

जनकः। विदेहराजः। सीतायाः पिता। **व० २७५**। ९ ॥ **स० ८**। १९ ॥

तस्य पञ्चशिखेन सहाध्यात्मविषये संवादः। **शां० २२१** ॥ **३२४** ॥

[तस्य वंशः। रा० १। ७१ ॥ भा० ९। १३ ॥ वायु० ८९ ॥]

तस्य स्वभार्यया संवादः क्षत्रियस्य प्रजापालनस्यावश्यकर्तव्यत्वे। **शां० १८** ॥

तस्याश्मनामकब्राह्मणेन संवादः। **शां० २७** ॥

तेन स्वयोधेभ्यः स्वर्गनरकप्रदर्शनं। **शां० ९९** ॥

जनककूपः। तीर्थं। **व० ८२**। १११ ॥

जनकसमीपे कहोलागमनं। तस्य जले निमज्जनं च। **व० १३४** ॥

तस्योपाख्यानं। मिथिलादाहेऽपि तस्याविकृतमनस्त्वप्रतिपादकं। **शां० २२३** ॥

तत्समीपे शुकऋषेरागमनं। **शां० ३३३** ॥ [बृहन्नार० ५८—६० ॥

तस्य माण्डव्येन सह संवादः तृष्णात्यागस्य सुखसाधनतायां। **शां० २८२** ॥

तस्य पराशरमहर्षिणा सह संवादः। **शां० २९६–३०४** ॥ इयमेव पराशरगीता।

तस्य याज्ञवल्क्येन संवादः भूतसृष्टिविषये। **शां० ३१५–३२३** ॥

तस्य ब्राह्मणेन संवादः। **अश्व० ३२** ॥

जनदेवः। जनकवंशीयो ज्ञानी राजा। **शां० २२०**। ३ ॥

१ **जनमेजयः**। क्षत्रियः। पाण्डवानां प्रपौत्रः। तत्पिता परीक्षित्। तन्माता भद्रवती। **आ० १**। १५ ॥

तेन दीर्घसत्रकरणं । तत्र सरमागमनं तया शापदानं च । **आ० ३** । १–११ ॥

तस्य राज्याभिषेकः । **आ० ४४** । ६ ॥

तस्य भार्या वपुष्टमा काशीश्वरस्य सुवर्मणः पुत्री । **आ० ४४** । ८ ॥ **६३** । ८७ ॥

तस्य पुत्रौ शतानीकः शङ्कुकर्णश्च । **आ० ६३** । ८७ ॥

तस्य भ्रातरः । श्रुतसेनः उग्रसेनः भीमसेन इति त्रयः । **आ० ३** । १ ॥

तस्य पुरोहितः श्रुतश्रवस ऋषेः पुत्रः सोमश्रवाः । **आ० ३** । १३ ॥

तस्य सर्पसत्रारम्भः । **आ० ५१** ॥

तत्समीपे उत्तङ्कऋषेरागमनं । **आ० ३** । १७१ ॥

२ **जनमेजयः** । क्षत्रियः । दुष्यन्तपुत्रः । तन्माता लाक्षी । **आ० ६३** । ३० ॥ लाक्ष्या लक्षणेति नामान्तरं । **आ० ८८** । १८ ॥

३ **जनमेजयः** । क्षत्रियः । सो० वं० कुरुपुत्रः । तन्माता वाहिनी । **आ० १०१** । ३९ ॥ तत्पुत्राः धृतराष्ट्रादयः । **आ० १०१** । ४३ ॥

४ **जनमेजयः** । क्षत्रियः । सो० वं० पूरोः पुत्रः । तन्माता कौसल्या । तद्भार्या सुनन्दा । तत्पुत्रः प्राचीन्वान् । **आ० ६३** । ८ ॥

तस्य गार्ग्यपुत्रहिंसनाद्ब्रह्महत्याप्राप्तिः । **शां० १४९** । ३ ॥ इन्द्रोतनाम्ना शौनकेनाश्वमेधयाजनेन तत्परिहारश्च । **शां० १५१** । ३९ ॥ [हरि० १ । ३० ॥ ब्रह्म० १२]

तस्य स्त्रीवधप्राप्तिः । **अनु० ९** । ३८ ॥

५ **जनमेजयः** । क्षत्रियः । पार्वतीयो राजा । पाण्डवपक्षीयः । दुर्मुखेन हतः । **क० ३** । १९ ॥

६ **जनमेजयः** । क्षत्रियः । पाञ्चालः । **द्रो० २३** । ५२ ॥ **क० ४४** । ३७ ॥

जनस्थानं । राक्षसावासभूतं वनं । **व० २७८** । ४८ ॥ **रा० ४०** । १० ॥ Aurangabad—This was formerly a jungle inhabited by Rakshasas.

जन्तुः । सोमकराजपुत्रः । तस्योपाख्यानं । **व० १२८** । ४ ॥

+ **जपफलं** । **शां० १९४** ॥

जमदग्निः । ऋषिः । ऋचीकस्य पुत्रः । तन्माता गाधिराजपुत्री सत्यवती । **आ० ६७** । ४७ ॥ **अनु० ७** । ३६ ॥

तस्योत्पत्तिः । **व० ११६** । ४४ ॥ **अनु० ७** । ४६ ॥

तस्य भार्या प्रसेनजित्पुत्री रेणुका । **व० ११७** । २ ॥

तत्पुत्राः । रुमण्वान् सुषेणः वसुः विश्वावसुः परशुरामश्चेति । **आ० ६७** । ४८ ॥ **व० ११७** । ११ ॥

तेन धर्मोपदेशः । **अनु० १९०** । १७ ॥

तन्नामनिर्वचनं । **अनु० १४२** । ३७ ॥

तस्य सूर्येण सह छत्रोपानद्विषये संवादः । **अनु० १४४** ॥

जमदग्न्याश्रमः । **व० ११७** । ३ ॥

+ **जम्बुकगृध्रसंवादः** । **शां० १५२** ॥

+ **जम्बुकोपाख्यानं** । कणिकप्रोक्तं । **आ० १५३** । ३५ ॥

१ **जम्बूः** । मेरुपर्वतप्रभवा नदी । **भी० ६** । ४९ ॥

२ **जम्बूः** । मेरोर्दक्षिणपार्श्वस्थो जम्बूवृक्षः । **स० २९** । २२ ॥

+ **जम्बूखण्डविनिर्माणपर्व** । **भी० १** ॥

जम्बूद्वीपः । **स० २९** । २४ ॥

तद्वर्णनं । **भी० ५** ॥ [भा० ५ । १६ ॥ वायु० ३४ ॥]

जम्बूमार्गं । क्षेत्रं । पुष्करक्षेत्रस्य समीपे । **व० ८०** । ४० ॥ **८७** । १३ ॥

जम्बूवनं । मेरुपर्वतस्थं वनं । तत्प्रदेशस्य ल्यत्वं । **अनु० २४०** ॥

जम्भः । राक्षसः । **व० २८६** । २ ॥

जम्भकः । क्षत्रियः । **स० ३२** । ७ ॥

१ **जयः** । महाभारतं । **स्वर्गा० ५ । ६४ ॥**

२ **जयः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **भी० ७७ । ७ ॥** भीमसेनेन हतः । **द्रो० १३५ । ३०—३६ ॥**

३ **जयः** । युधिष्ठिरस्य विराटनगरे रहस्यं नाम । **वि० ७ । ६६ ॥ २७ । १९ ॥**

४ **जयः** । क्षत्रियः । यमसभायां । **स० ८ । १५ ॥**

१ **जयत्सेनः** । नकुलस्य विराटनगरे रहस्यं नाम । **वि० ७ । ६६ ॥ २७ । १९ ॥**

२ **जयत्सेनः** । क्षत्रियः । सो० वं० सार्वभौमस्य पुत्रः । तन्माता कैकयी सुन्दरा । तद्भार्या सुश्रवा । तत्पुत्रोऽपराचीनः । **आ० ६३ । १५ ॥ ६८ । ४८ ॥**

३ **जयत्सेनः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **भी० ७७ । ७९ ॥** भीमसेनेन हतः । **श० २५ । १० ॥**

जयद्बलः । सहदेवस्य विराटनगरे प्रच्छन्नं नाम । **वि० ७ । ६६ ॥ २७ । १९ ॥**

जयद्रथः । क्षत्रियः । सिन्धुदेशाधिपस्य वृद्धक्षत्रस्य पुत्रः । तद्भार्या धृतराष्ट्रपुत्री दुश्शला । **आ० ६८ । ११० ॥ १३१ । १८ ॥ द्रो० १४८ ॥** द्विगुणरथः । **उ० १२५ । ३० ॥**

तत्पुत्रेष्वेकस्य वधः अर्जुनेन द्रौपदीस्वयंवरे । **आ० २१८ । ३२ ॥**

तत्पुत्रस्यान्यस्य सुरथनाम्नोऽश्वमेधयागार्थं स्वस्मात्कर-ग्रहणार्थमर्जुनागमनश्रवणमात्रेण मरणं । **अश्व० ७८ । २३—२९ ॥**

तस्य द्रौपद्या संवादः । **व० २६८ । ८ ॥**

तेन वनस्थाया द्रौपद्या अपहारः । **व० २६९ । २३ ॥**

तद्भ्रातरः । अङ्गारकः कुञ्जरः गुप्तः शत्रुञ्जयः सञ्जयः सुप्रवृद्धः प्रभङ्करः भ्रमरः रविः शूरः प्रतापः कुहनः बलाकः अनीकविदारणः इत्यादयः । **व० २६६ । ११—१३ ॥**

तस्यार्जुनवर्जं युद्धे सर्वपाण्डवानां सकृज्जये रुद्राद्वर-प्राप्तिः । **व० २७३ । ७८ ॥ द्रो० ४२ । २० ॥**

तस्यार्जुनेन पञ्चचूडीकरणं । **व० २७३ । १० ॥**

तस्य युद्धं । **द्रो० १४ ॥**

तद्वधप्रतिज्ञाऽर्जुनेन । **द्रो० ७३ । २७ ॥**

तस्य शिरश्छेदोऽर्जुनेन । **द्रो० १४७ । ७१—७५ ॥**

तच्छिरसोऽर्जुनेन वृद्धक्षत्रोत्सङ्गे पातनं । **द्रो० १४८ । १८—२० ॥**

जयद्रथविमोक्षणपर्व । व० २७३ ॥

१ **जयन्तः** । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । महारथः । **उ० १७१ । ११ ॥**

२ **जयन्तः** । इन्द्रस्य पुत्रः । तन्माता पौलोमी । **आ० १२३ । ४ ॥**

जयरातः । क्षत्रियः । दुर्योधनपक्षीयः । भीमेन हतः । **द्रो० १५६ । ३१ ॥**

+ **जयसूचकानि चिह्नानि । भी० ३ । ६५—७५ ॥ शां० २०२ ॥**

जयसेनः । क्षत्रियः । मागधः । **स० ४ । ३२॥**

१ **जयानीकः** । क्षत्रियः । विराटस्य भ्राता । **द्रो० १५९ । ४१ ॥**

२ **जयानीकः** । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७ । १८१ ॥**

१ **जयाश्वः** । क्षत्रियः । विराटराजस्य भ्राता । **द्रो० १५९ । ४१ ॥**

२ **जयाश्वः** । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७ । १८१ ॥**

जयेशः । विराटनगरे वसतो भीमसेनस्य गूढनाम । **वि० ७ । ६६ ॥ २७ । १९ ॥**

जरः । व्याधः । तेन मृगबुद्ध्या श्रीकृष्णस्य पाद-तले बाणेन वेधः । **मौ० ५ । २२—२५ ॥**

१ **जरत्कारुः** । भृगुवंशान्तर्गतयायावरवंशोत्पन्न ऋषिः । आस्तीकस्य पिता । **आ० १३ । ११ ॥ ३८ । १४ ॥**

तन्नामनिर्वचनं । **आ० ४० । ३ ॥**

तेन विवाहार्थं स्वसनाम्न्याः कन्याया अन्वेषणं । **आ० ४६ । १८ ॥**

तस्य वासुकिभगिन्या जरत्कार्वा विवाहः । **आ० १४ ॥ ४७ । ५ ॥**

तस्य गर्ते लम्बमानैः स्वपितृभिः सह विवाहविषये संवादः । **आ० ४५ ॥**

२ **जरत्कारुः** । वासुकेर्भगिनी । जरत्कारुऋषेः पत्नी । तत्पुत्र आस्तीकः । **आ० ३९ । २ ॥ ५४ । १ ॥ ३८ । २० ॥**

तस्य गर्भोत्पत्तिः । **आ० ४७ । १३ ॥**

१ **जरा** । वार्द्धकं । तद्दोषाः । **आ० ७८ ॥**

२ **जरा** । जरासन्धस्योपमाता राक्षसी । **स० १७ । ५२ ॥**

तस्या वधः । श्रीकृष्णादिहननार्थं जरासन्धप्रयुक्तया गदया तत्प्रतिघातार्थं बलभद्रप्रयुक्तेन स्थूणाकर्णास्त्रेण च । **द्रो० १८२ । १४ ॥**

तत्स्वरूपकथनं । **स० १८ ॥**

१ **जरासन्धः** । बार्हद्रथः । क्षत्रियः । सो० वं० मगधराजस्य उपरिचरवसुपुत्रस्य बृहद्रथस्य पुत्रः । **आ २०१ । २३ ॥ स० १७ । १२ ॥**

तस्योत्पत्तिः । चण्डकौशिकप्रसादात् । **स० १७ । २१ ॥** [भा० ९ । २२ ॥]

तन्नामनिर्वचनं । **स० १८ । ११ ॥**

तस्य श्रीकृष्णेन सह वैरकारणं । **स० २३ ॥**

तस्य विप्रचित्त्यंशत्वं । **आ० ६८ । ४ ॥**

तच्छौर्यकथनं । **स० १४ । ७ ॥ द्रो० १८२ ॥**

तेन रुद्रोद्देशेन पुरुषमेधकरणार्थं षडशीतिसहस्रनृपाणां पशुत्वेन मेलनं । **स० १५ । २४—२६ ॥**

तस्य राज्याभिषेकः । **स० १९ । १७ ॥**

तस्य भीमेन सह युद्धारम्भः । **स० २४ ॥**

तस्य भीमसेनेन वधः । **स० २५ । २०** [भा० १ । ७२ ॥]

तस्य पुत्रः सहदेवः । **स० २५ । ५३ ॥** द्रोणेन हतः । **द्रो० १२५ । ४५ ॥**

तत्पौत्रो मेघसन्धिः । **अश्व० ८३ । ३—४ ॥**

तत्पुत्री पाण्डुपुत्रस्य सहदेवस्य भार्येति भाति । **आश्र० १ । २४ ॥**

तेन सह कर्णस्य युद्धं । **शां० ५ । १ ॥**

तस्यावासः गिरिव्रजनाम्नी पुरी । **स० २१ । १८ ॥ २५ । ४२ ॥**

[तस्य वंशः । भा० ९ । २२ ॥ गरुडपु० १४०॥]

२ **जरासन्धः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । १०० ॥ १३१ । २ ॥**

+ **जरासन्धवधपर्व । स० २०–२५ ॥**

जरिता । शार्ङ्गी पक्षिणी । मन्दपालऋषेर्भार्या ॥ तत्पुत्राः जरितारिः सारिसृक्कः द्रोणः स्तम्बमित्रः इति चत्वारः । **आ० २५५ । १६ ॥**

जरितारिः । शार्ङ्गकः । मन्दपालऋषितो जरितायां जातः पुत्रः । **आ० २५८ । १ ॥ अनु० ५३ । २२ ॥**

जलं । उदकं । द्वितीयं भूतं । तस्य गुणाः । **व० २१५ । ६ ॥ भी० ५ । ६ ॥ शां० २५८ । ६ ॥ २६१ । ४ ॥**

तद्दानप्रशंसा । **अनु० १०० । ३ ॥ १०२ । ३ ॥ १०३ । १९ ॥ अश्व० १०१ ॥**

जलक्रीडा । सस्त्रीकयोः कृष्णार्जुनयोर्यमुनायां । **आ० २४८ ॥**

जलन्धरा । काशिराजसुता । भीमसेनभार्या । तत्पुत्रः शर्वत्रातः । **आ० ६३ । ७६ ॥**

+ **जलप्रदानिकपर्व । स्त्री० १–१५ ॥**

१ **जलसन्धः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९४ ॥ १३१ । २ ॥** भीमेन हतः । **भी० ६४ । ३३ ॥ क० ८८ । १९ ॥**

२ **जलसन्धः** । क्षत्रियः । मागधः । रथवरः । **उ० १६७ । २४ ॥ आ० २०१ । १२ ॥** सात्यकिना हतः । **द्रो० ११५ । ५३ ॥**

+ **जलस्तम्भनं दुर्योधनेन । उ० ६१ ।** १४ ॥ **श० ३० ।** ५७ ॥

जलेयुः । क्षत्रियः । सो० वं० रौद्राश्वपुत्रः । **आ० ८८ ।** ९ ॥

१ **जह्नुः ।** क्षत्रियः । सो० वं० सुहोत्रपुत्रस्याजमीढस्य पुत्रः । तन्माता केशिनी । तद्वंश्याः कुशिकाः । **आ० १०१ ।** २० ॥ [अयमेव भगीरथरथानुगां स्वयज्ञवाटं प्लावयन्तीं गङ्गां पीत्वा पुनः स्वश्रोत्रविवरादुत्सृष्टवान् । तस्मात्सा जाह्नवी समभवत् । वायु० ९१ ॥]

२ **जह्नुः ।** मिथिलस्य पुत्रः । तत्पुत्रः सिन्धुद्वीपः । **अनु० ७ ।** २ ॥

जह्नुसुता । गङ्गा । **आ० १०५ ।** १३ ॥ **अनु० ७ ।** ३ ॥

जाङ्गलाः । देशः । **भी० ९ ।** ५६ ॥

जाजलिः । द्विजः । तस्य तुलाधारेण सह संवादः । **शां० २६७—२७० ॥**

जातिस्मरह्रदः । तीर्थं । **व० ८२ ।** १२८ ॥ **८३ ।** ३८ ॥

+ **जातुषगृहं । आ० ६१ ।** २२ ॥ जतुगृहशब्दं पश्यत ।

जातूकर्ण्यः । ऋषिः । **स० ४ ।** २० ॥

जानकिः । क्षत्रियः । **आ० ६८ ।** ३९ ॥

जानुजङ्घः । क्षत्रियः । **आ० १ ।** २६१ ॥ **अनु० २७१ ।** ५९ ॥

+ **जापकोपाख्यानं । शां० १९५—१९८॥**

जाबालिः । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७ ।** १५५ ॥

जामदग्न्यः । परशुरामशब्दं पश्यत ।

जामाता । दुहितुः पतिः । तस्मिन् श्वश्वाः प्रीत्याधिक्यं । **आ० १३० ।** १२ ॥

जाम्बवती । श्रीकृष्णमहिषी । ऋक्षराजस्य जाम्बवतो दुहिता । **स० ५७ ।** २३ ॥
[तस्या विवाहः । भा० १० । ५६ ॥ विष्णु० ४ । १३ ॥]
[तत्पुत्रः साम्बः । भा० १० । ६१ ॥]
तस्या अग्निप्रवेशः । **मौ० ८ ।** ७४ ॥

जाम्बवान् । ऋक्षराजः । **व० २८१ ।** २४ ॥ **२८४ ।** ८ ॥
तत्पुत्री जाम्बवती । श्रीकृष्णमहिषी । **स० ५७ ।** २३ ॥
[तस्य कथा । भा० १० । ५६ । विष्णु० ४ । १३॥]

जाम्बूनदी । नदी । **भी० ९ ।** ३० ॥

जायाशब्दनिर्वचनं । आ० ९८ । १८ ॥

जारूथिः । नगरी । तदधिपतेः आहुतिनामकस्य श्रीकृष्णेन पराजयः । **व० १२ ।** ३१ ॥

जालवती । (जानपदी) । देवकन्या । यद्दर्शनस्खलिताच्छरद्वदृषिरेतसः कृपः कृपी चाभवतां । **आ० १४० ।** ६ ॥

जितवती । उशीनरस्य पुत्री । यस्या हेतोर्द्युनामा वसुर्वसिष्ठस्य नन्दिनीमपहृत्य तस्माच्छापमाप । **आ० १०६ ।** २२ ॥

जितशत्रुः । क्षत्रियः । **स० ११ ।** २४ ॥

+ **जितारिः ।** क्षत्रियः । सो० वं० अविक्षितः पुत्रः । **आ० १०१ ।** ४१ ॥

जिष्णुः । अर्जुनः । तन्नामनिर्वचनं । **वि० ४३ ।** २१—३६ ॥

१ **जीमूतः ।** महामल्लः । विराटनगरे भीमेन हतः । **वि० १५ ।** ५३ ॥

२ **जीमूतः ।** विप्रर्षिः । उशीरबीजक्षेत्रनिवासी । **उ० १११ ।** २३ ॥

जीवः । तत्स्वरूपकथनं । **शां० १८४॥**
तस्य पारतन्त्र्यं । **अनु० १ ।** १६—८४ ॥
तस्य गर्भवासप्रकारः । **आ० ८४ ॥ स्त्री० ४ ॥ अनु० १७३ ॥ अश्व० १९ ॥** [भा० ३ । ३१ ॥]
तस्य देहाद्विलक्षणत्वं । **शां० १८५ ॥**

झ.

ड.

त.

तेन खाण्डवदाहकाले कुरुक्षेत्रे स्थितिः । **आ० २५४ । १७ ॥**

तक्षशिला । श्रीरामचन्द्रस्य भ्रातुर्भरतस्य पुत्रेण तक्षनाम्ना निर्मितः सिन्धुवितस्तयोर्नद्योर्मध्ये अभिसारिदेशाद्दक्षिणतो विद्यमानो देशः । **आ० ३ । २० । १७२ ॥** [रा० ७ । १०१ ॥] सा कदाचिद्गान्धारदेशस्य राजधान्यभूत् । Taxila, one mile north-east of Kalaka-serai, between Attock and Rawalpindi. 2. It is on the bank of the Vitasta (Jhelum).

तङ्कणाः । देशः । **स० ७८ । ७९ ॥ भी० ९ । ६४ ॥**

तटाकादिप्रतिष्ठा । अनु० ९३ ॥

तण्डिः । ब्राह्मणः । शिवभक्तः । **शां० २५० । १६ ॥**

तत्कृता शिवस्तुतिः । **अनु० ४७ ॥** [लिङ्गपु० ६५ ॥]

+ तत्त्वविभागः । शां० ३२६-३२८ ॥ अनु० ३८ ॥ २४५ ॥ तेषां सृष्टिः । **अनु० १६५ ॥ २४५ ॥** तेषां तारतम्यं । **अनु० १६८ ॥**

तनुः । कृशनामा ऋषिः । तस्य ऋषभकूटपर्वतवासिना ऋषभनाम्ना ऋषिणा संवादः । **शां० १२७ ॥**

तन्तुमान् । अग्निविशेषः । **व० २२३ । २९ ॥**

तन्त्रीपालः । अज्ञातवासे गोपालरूपस्य सहदेवस्य नाम । **वि० ४ । १५ ॥**

तपः । अस्य शब्दस्य नानार्थकत्वं । **शां० २२८ ॥**

तस्य महिमा । **शां० ३०१ ॥**

तपती । सूर्यपुत्री । संवरणस्य भार्या । तत्पुत्रः कुरुः । **आ० ६३ । ४१ ॥**

तस्याः ज्येष्ठा स्वसा सावित्री । **आ० १८८ । २६ ॥**

तदुपाख्यानं गन्धर्वेणार्जुनाय कथितं । **आ० १८७ । १८९ ॥**

तस्याः संवरणेन विवाहः । **आ० १८९ । ३०-३३ ॥**

[तन्माता छायादेवी । तद्भ्रातरौ शनैश्चरः सावर्णिश्च । भा० ६ । ६ ॥]

१ तपनः । अमृतरक्षको देवः । **आ० ३२ । १८ ॥**

२ तपनः । पाञ्चाल्यः । कर्णेन हतः । **क० ४३ । १५ ॥**

१ तमः । गृत्समदवंशोद्भवस्य श्रवसः पुत्रो ब्राह्मणः । तत्पुत्रः प्रकाशः । **अनु० ८ । ६३ ॥**

२+तमः । गुणः । तत्कार्यं । **शां० ३१८ । २६-२८ ॥ अश्व० ३७ ॥**

तमसा । नदी । **भी० ९ । ३१ ॥** [रा० १ । २ ॥] The river Tonse between the Saraju and the Goomti, which flowing through Azamharh, falls into the Ganges.

तरन्तुकः । तीर्थं । **श० ५४ । २८ ॥**

तरुणकः । सर्पः । **आ० ५७ । १९ ॥**

तंसुः । क्षत्रियः । सो० वं० मतिनारपुत्रः । तत्पुत्रः ईलिनः । **आ० ८८ । १३ ।** अस्य त्रसुरिति नामान्तरं । **आ० ६३ । २७-२८ ॥**

ताडकायनः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५६ ॥**

ताण्डः । ऋषिः । **स० ७ । १२ ॥**

ताण्ड्यः । ऋषिः । **शां० २५० । १७ ॥**

ताम्रद्वीपः । तत्र सहदेवेन राजसूयदिग्विजये गमनं । **स० ३२ । ७० ॥**

ताम्रपर्णी । नदी । **स० ३३ । ३१ ॥ व० ८६ । १४ ॥** The river Tamraparni in Tinnevelly (South-India).

ताम्रलिप्तः । क्षत्रियः । **आ० २०१ । १३ ॥ स० ३१ । २५ ॥**

ताम्रलिप्तकाः । (**दामलिप्तकाः**) । देशः । **भी० ९ । ५७ ॥** Tamluk on the river

Salai, just above its junction with the river Hugli.

१ **ताम्रा** । कश्यपभार्या । तस्याः पुत्र्यः काकी श्येनी भासी धृतराष्ट्री शुकी इति पञ्च । **आ०** ६७ । ५६ ॥

२ **ताम्रा** । नदी । **भी०** ९ । २८ ॥

ताम्रारुणं । तीर्थं । **व०** ८२ । १५३ ॥

ताम्रौष्ठः । यक्षः । **स०** १० । १७ ॥

तारकः । असुरः । तत्पुत्राः ताराक्षः कमलाक्षः विद्युन्माली चेति त्रयः ब्रह्माणं प्रति तपस्तप्त्वा त्रिपुरत्वं प्रापुः । तत्र ताराक्षस्य काञ्चनं पुरं । कमलाक्षस्य राजतं । विद्युन्मालिन आयसं । **क०** २४ । ७ ॥

तस्य वधः स्कन्देन । **शा०** ४७ । ७३ ॥ **अनु०** १३३ । २९ ॥

१ **तारा** । वालिभार्या । **व०** २८१ । १९ ॥

२ **तारा** । चान्द्रमसी । बृहस्पतिभार्या । **व०** २२१ । ९ ॥

[तस्यां चन्द्रात् बुधोत्पत्तिः । भा० ९ । १४ ॥]

ताराक्षः । असुरः । तारकासुरपुत्रः । **क०** २४ । ७ ॥

१ **तार्क्ष्यः** । ऋषिः । तस्य सरस्वत्या संवादः । **व०** १८९ ॥

२ **तार्क्ष्यः** । गरुडः । विनतापुत्रः । **आ०** ६६ । ४० ॥

तालकेतुः । भीष्मः । **भी०** ४७ । ९ ॥ **उ०** १५० । ५ ॥

तालजङ्घः । शर्यातिपुत्रः । **अनु०** ८ । ८ ॥

तालध्वजः । भीष्मः । **वि०** ५६ ॥

तितिक्षा । क्षान्तिनामको गुणः । तत्प्रशंसा । **शां०** ११४ ॥

१ **तित्तिरिः** । ऋषिः । **स०** ४ । १८ ॥

२ **तित्तिरिः** । सर्पः । **आ०** ३५ । १५ ॥ **उ०** १०३ । १३ ॥

तिमिरापहः । अग्निवंशे मुख्योग्निः । **व०** २२० । १४ ॥

तिर्यग्योनिजननकारणं । **अनु०** १७३ ॥

तिलाः । पवित्रधान्यविशेषः । तदुत्पत्तिः । **शां०** ३५९ । १६ ॥

तद्दानफलं । **अनु०** २३६ । ७ ॥ **अश्व०** १०२ । ५९–६८ ॥

तत्पीडननिषेधः । **अश्व०** १०९ । ३७ ॥

तिलभाराः । जनपदः । **भी०** ९ । ५३ ॥

तिलोत्तमा । अप्सराः । अरिष्टायाः पुत्री । **आ०** ६६ । ४९ ॥ **१३२** । ४४ ॥ **अनु०** २७१ । १५ ॥

तत्सृष्टिः सुन्दोपसुन्दवधार्थं विश्वकर्मणा । **आ०** २३१ । ११–२१ ॥

तस्याः सुन्दोपसुन्दसमीपगमनं । तद्दर्शनात्क्षुब्धहृदययोस्तयोः परस्पराभिघातान्मरणं च । **आ०** २३२ ॥

तिष्यं । कलियुगं । **भी०** १० । ३ ॥

तीरग्रहाः । देशः । **भी०** ९ । ५२ ॥

+ **तीर्थक्षेत्रमहिमा** । **आ०** २३४—२३८ ॥ **व०** ७९–८३ ॥ **शा०** ४२ ॥ **अनु०** ६४॥ १७० ॥ [पद्म० १ । १३ ॥ भा० १० । ७९ ॥]

+ **तीर्थयात्रापर्व** । **व०** ७८—१५७ ॥

तुङ्गकारण्यं । क्षेत्रं । **व०** ८३ । ४६ ॥

तुङ्गवेणा । नदी । **भी०** ९ । २७ ॥

तुण्डिकेराः । देशः । **द्रो०** १७ । १९ ॥

तुम्बकाः । देशः । **स०** ७८ । ९९ ॥

तुम्बुरुः । अरिष्टायाः पुत्रो देवगन्धर्वः । **आ०** ६६ । ५१ ॥ ११० । २५ ॥ **स०** ७ । १४ ॥ १० । २७ ॥

तुरायणः । क्रतुविशेषः । **व०** १२ । २४ ॥

;ः । क्षत्रियः । सो० वं० ययातिपुत्रः । तन्माता देवयानी । **आ०** ६३ । ७ ॥ ६९ । ३८ ॥

[तस्य वंशः। भा० ९। २३॥]

तुलाधारः। वाराणसीस्थो ज्ञानी वणिक्। **शां० २६७॥**

तेन जाजलिऋषये धर्मोपदेशः। **शां० २६८॥**

१ **तुहुण्डः।** दनुपुत्रोऽसुरः। **आ० ६६। २५॥**

२ **तुहुण्डः।** क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः। **आ० २०१। ३॥**

तृणकः। क्षत्रियः। **स० ८। १७॥**

तृणबिन्दुसरः। सूर्यवंश्यस्य मरुत्तस्य सन्ततावुत्पन्नेन तृणबिन्दुनाम्ना क्षत्रियेण निर्मितं तीर्थं। **व० २५९। १३॥**

तृतीयदिवसयुद्धारम्भः। भी० ५६॥ तत्समाप्तिः। **भी० ५९।**

तृष्णा। आशाशब्दं पश्यत।

तेजः। अग्निशब्दं पश्यत।

तेजेयुः। क्षत्रियः। रौद्राश्वपुत्रः। **आ० ८८। १०॥**

त्रयोदशदिवसयुद्धारम्भः। द्रो० ३३॥ तत्समाप्तिः। **द्रो० ५०॥**

त्रसदस्युः। (त्रसद्दस्युः)। सू० वं० मान्धातृपुत्रस्य पुरुकुत्सस्य पुत्रः। [भा० ९। ७॥] अगस्तेन धनयाचनार्थं तत्समीपगमनं। **व०९६।१२॥**

त्रसुः। (तंसुः)। क्षत्रियः। सो० वं० अन्त्यनारपुत्रः। तन्माता सरस्वती। तद्भार्या कालिन्दी। तत्पुत्रः इलिलः। **आ० ६३। २८॥**

त्रिगङ्गं। तीर्थं। **व० ८२। २९॥**

त्रिगर्तराजः। सुशर्मा। **भी० ८५। ४॥**

त्रिगर्ताः। वाह्लीकदेशस्य दक्षिणपश्चिमतो विद्यमानः विपाशानदीसमीपस्थो देशः। **भी० ९। ६१॥** Jalandhar, a part of the district of Lahore.

त्रिगर्तिः। क्षत्रियः। **स० ८। २०॥**

त्रिजटा। राक्षसी। **व० २८१। ५५॥**

त्रितः। गौतमस्य पुत्रः। तद्भ्रातरौ एकतो द्वितश्च। **स० ७। ११॥** कूपे पतितेन तेन मानसयज्ञकरणं। **श० ३७॥**

त्रिदिवा। नदी। **भी० ९। १७॥**

त्रिपुरासुराः। तारकासुरस्य पुत्राः। ते च ताराक्षः कमलाक्षः विद्युन्माली च। **क० २४। ७॥** विशेषस्तारकशब्दे द्रष्टव्यः।

तेषां दहनं रुद्रेण। **क० २७। ३५–३७॥ अनु० २६५। ३१॥** [भा० ७। १०॥ मत्स्य० १३०–१३७॥]

त्रिरावः। गरुडपुत्रः। **उ० १०१। ११॥**

त्रिवर्गः। धर्मार्थकामाः। तन्निरूपणं। **अनु०२१६॥**

त्रिविक्रमावतारः। स० ४७। १२॥ [भा० ८। २१॥]

त्रिशङ्कुः। सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यः क्षत्रियः। **स० १२। ११॥** तत्पुत्रो हरिश्चन्द्रः। **व० ७७। २६॥**

[तस्य सत्यव्रत इति नामान्तरं। तस्य भार्या सत्यव्रता। तस्य कथा। भा० ९। ७॥ रा० १। ५७॥ ब्रह्म० ८॥ हरि० १। १३॥ वायु० ८८। देवीभा० ७। १०–१२॥]

त्रिशिराः। विश्वरूपाचार्यः। **उ० ९। ३॥**

त्रिशूलखातं। तीर्थं। **व० ८२। ११॥**

त्रिस्रोतसी। नदी। **स० ९। २७॥**

त्रेता। द्वितीयं युगं। तद्धर्माः। **व० १५१। २५॥ शां० ६९। १४॥**

१ **त्वष्टा।** शुक्राचार्यपुत्रः। **आ० ६६। ३७॥**

२ **त्वष्टा।** द्वादशादित्येष्वन्यतमः। **आ० ६६। १६॥ १३२। ४९॥ शां० २०७। १८॥ अनु० २५५। १८॥**

तत्पुत्रो विश्वरूपाचार्यः। **उ० ९। ३॥ शां० २०७। २०॥**

तस्य पुत्री संज्ञा सवितुर्भार्या। **आ० ६७। ३५॥**

[तस्य भार्या दैत्यानुजा रचना। तत्पुत्रो विश्वरूपाचार्यः। भा० ६। ६॥]

[तस्य विश्वकर्मेति नामान्तरं । भा० ८ । १३ ॥]

त्वाष्ट्री । त्वष्टृपुत्री सवितुर्भार्या । तत्पुत्रावश्विनौ देवभिषजौ । **आ० ६७ । ३५ ॥**

द.

१ **दक्षः ।** गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । १२ ॥**

१ **दक्षः ।** प्रजापतिः । ब्रह्मणो दक्षिणाङ्गुष्ठादुत्पन्नः । **आ० ६३ । २ ॥ ६७ । १० ॥** तद्भार्या ब्रह्मणो वामाङ्गुष्ठाज्जाता । **आ० ६७ । ११ ॥ आ० १ । ४६ ॥ स० ११ । १८ ॥**

तस्य प्रचेतोभ्य उत्पत्तिः । **शां० २९० । १ ॥ आ० ६९ । ८ ॥** [गरुडपु० ५ ॥ भा० ४ । ३० ॥ ६ । ४ ॥ ब्रह्म० २ ॥ विष्णु० १ । १५ ॥]

तस्य भार्या वीरिणी । **आ० ६९ । ९ ॥**

तस्य प्रजोत्पत्तिः । **आ० ६९ । १० ॥ ६६ । ११ ॥**

तस्य कन्याः पञ्चाशत् । **आ० ६७ । ११ ॥ ६९ । ११ ॥**

तद्यज्ञविनाशो वीरभद्रेण । **शां० २९० । ४९ ॥ अनु० २६५ । ११ ॥** [भा० ४ । २ ॥ वायु० ३० ॥]

तेन चन्द्राय यक्ष्मरोगप्राप्तिशापदानं । **श० ३६ । १८–१९ ॥**

[तत्पुत्राः हर्यश्वाः । भा० ६ । ५ ॥ हरि० १ । ३ ॥]

[तस्य वंशः । हरि० १ । ३ ॥ भा० ६ । ६ ॥ विष्णु० १ । ७ ॥ वायु० १० ॥

[सः दशानां प्रचेतसां पुत्रः । तन्माता मारिषा कण्डुनाम्न ऋषेः प्रमोचानाम्न्यामप्सरसि जाता । सैव वार्क्षी । विष्णु० १ । १५ ॥ हरि० १ । २ ॥ ब्रह्म० २ ॥ भा० ४ । ३० ॥]

तत्रेदं बोध्यं । दक्षौ द्वौ । प्रथमः स्वायंभुवमन्वन्तरीयः ब्रह्मणः पुत्रः । तद्भार्या स्वायंभुवमनुपुत्री प्रसूतिः । तस्याः षोडश कन्याः । तासु धर्मप्रजापतिपत्न्यस्त्रयोदश । तासां नामानि । श्रद्धा मैत्री दया शान्तिः तुष्टिः पुष्टिः क्रिया उन्नतिः बुद्धिः मेधा तितिक्षा ह्रीः मूर्तिः इति धर्मप्रजापतेः पत्न्यः ॥ चतुर्दशी कन्या स्वाहा अग्नेर्भार्या । पञ्चदशी स्वधा अग्निष्वात्तानां पितॄणां भार्या । षोडशी कन्या सती भवस्य पत्नी । भा० ४ । १ ॥ स ब्रह्मपुत्रो दक्षः स्वजामातुर्भवस्यापध्यानात्स्वयमेव स्वदेहं तत्याज । भा० ४ । ३० ॥

द्वितीयस्तु चाक्षुषमन्वन्तरे दशप्रचेतोभ्यो वार्क्ष्यां मारिषायां जातः । तद्भार्या पञ्चजनप्रजापतिपुत्री असिक्नी । सैव वीरिणी । पञ्चजनप्रजापतेर्वीरिण इति नामान्तरं । तस्याः पुत्राः हर्यश्वाः शबलाश्वाश्च । ते नारदोपदेशाद्यतयोऽभूवन् । ततो दक्षः षष्टिं कन्या अजीजनत् । तासां धर्मप्रजापतये दश । कश्यपाय त्रयोदश । तस्मा एव तार्क्ष्यनाम्ने पुनश्चतस्रः । एवं कश्यपाय । आहत्य १७ । चन्द्राय २७ ॥ भूताय द्वे । अङ्गिरसे द्वे । कृशाश्वाय द्वे । आहत्य पुत्र्यः षष्टिः । भा० ६ । ५—६ ॥

\+ **दक्षिणगोग्रहणं ।** **वि० ३२ । ६३ ॥**

\+ **दक्षिणदिग्वर्णनं ।** **उ० १०९ ॥**

दग्धरथः । चित्ररथशब्दं पश्यत । **आ० १८६ । ४० ॥**

१ **दण्डः ।** क्षत्रियः । मागधः । **आ० २०१ । १२ ॥** भीमसेनेन राजसूयदिग्विजये जितः । **स० ३१ । १७ ॥** अर्जुनेन हतः । **क० ५४ । २० ॥**

२ **दण्डः ।** चतुर्थोपायः । तस्य श्रैष्ठ्यं । **शां० १५ ॥ १२२ ॥**

दण्डका । वनं । **व० ८३ । ४१ ॥ २७८ । ४७ ॥**

दण्डकेतुः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः पाण्ड्यः । **द्रो० २३ । ६९ ॥**

दण्डतीर्थं । **व० ८३ । १४ ॥**

१ **दण्डधारः ।** क्षत्रियः । मागधः । **आ० ६८ ।**

४६ ॥ **२०१** । ७ ॥ एकरथः । **उ० १६६** । **१७** ॥ अर्जुनेन हतः । **क० ५४** । १५ ॥ भीमसेनेन जितः । **स० ३१** । १७ ॥

२ **दण्डधारः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । १०३॥ भीमसेनेन हतः । **क० ८८** । १९–२३ ॥

३ **दण्डधारः** । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । कर्णेन हतः । **क० ४४** । २९ ॥

४ **दण्डधारः** । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयश्चैद्यः । कर्णेन हतः । **क० ५१** । ४९–५० ॥

दण्डार्तं । तीर्थं । **व० ८२** । १६२ ॥

दण्डी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । १०३ ॥

दत्तात्रेयः । विष्णोरवतारः । अत्रिपत्न्यामनसूयायां जातः । **स० ४८** । १ ॥ **अनु० २५७** । ५ ॥

तत्पुत्रो निमिर्नाम ऋषिः । **अनु० १३८** । ५ ॥

[तदवतारकथा । भा० ४ । १ ॥ मार्क० १६ ॥]

१ **दधिमुखः** । सर्पः । **आ० ३५** । ८ ॥ **उ० १०३** । १२ ।

२ **दधिमुखः** । वानरः । **व० २८४** । ७ ॥

दधिवाहनः । क्षत्रियः । दिविरथस्य पुत्रः । **शां० ४८** । ८७ ॥

दधीचः । (**दध्यङ् दधीचिः**) । आथर्वणऋषेः पुत्रः । तद्देहास्थिभिरिन्द्रार्थं त्वष्ट्रा वज्रायुधनिर्माणं । **व० ९९** । ७॥ [भा० ६ । १० ॥]

[तस्य भार्या प्रातिथ्येयी । तत्पुत्रः पिप्पलादः । ब्रह्म० ११० ॥ शिवपु० शतरुद्रसं० २४ ॥]

[तत्पत्नी सुवर्चा । तत्पुत्रः पिप्पलादः । स्कान्दं० केदारखं० १७ ॥]

तस्य पुत्रः सारस्वतऋषिः । अलम्बुषादर्शनेन क्षुभितात् सरस्वतीनद्यां पतितात्तद्रेतसो जातः । **श० ५२** । ५ ॥

दधीचतीर्थं । **व० ८१** । १८६ ॥

दध्यङ् । दधीचशब्दं पश्यत ॥

दनायुः । दक्षप्रजापतिपुत्री कश्यपभार्या । तत्पुत्राश्चत्वारः । विक्षरः बलः वीरः वृत्रश्चेति । **आ० ६६** । १२—३३ ॥

दनुः । दक्षप्रजापतिपुत्री कश्यपभार्या । तत्पुत्रा विप्रचित्त्यादयश्चत्वारिंशत् । **आ० ६६** । १२—२६ ॥

दन्तवक्रः । क्षत्रियः । कलिङ्गदेशान्तर्गताधिराजदेशाधिपः । सहदेवेन तस्य पराजयः । **स० ३१** । ३ ॥ [तन्माता श्रुतदेवा श्रीकृष्णस्य पितृष्वसा । तत्पिता कारूशो वृद्धशर्मा । भा० ९ । २४ ॥]

[तस्य वधः श्रीकृष्णेन । भा० १० । ७८ ॥]

+ **दन्तोलूखलिकाः** । ऋषयः । **अनु० ४५** । ४१ ॥

१ **दमः** । क्षत्रियः । दमयन्त्या भ्राता । **व० ५०** । ९ ॥ शेषं दमयन्तीशब्दे पश्यत ।

२ **दमः** । ऋषिः । **अनु० ६५** । ५ ॥

३ + **दमः** । इन्द्रियनिग्रहः । तत्प्रशंसा । **उ० ६३** । १२–२७ ॥ **शां० १५८** । २२५ ॥

दमघोषः । क्षत्रियः । सो० वं० यदुवंशोत्पन्नस्य ज्यामघस्य सन्ततावुत्पन्नस्य चेदिनाम्नो राज्ञः पुत्रः । चेदिदेशस्य राजा । शिशुपालस्य पिता । तत्पत्नी श्रीकृष्णस्य पितृष्वसा श्रुतश्रवाः । **व० १४**।३॥

[तस्य वंशः । हरि० १ । ३१ ॥ २ । ९३ ॥ भा० ९ । २४ ॥]

दमघोषसुतः । शिशुपालः । **स० ७०** । ३८॥

१ **दमनः** । ऋषिः । तत्प्रसादाद्विदर्भराजस्य भीमस्य दमयन्त्याद्यपत्योत्पत्तिः । **व० ५०** । ६ ॥

२ **दमनः** । दमयन्त्या भ्राता । **व० ५०** । ९ ॥

३ **दमनः** । क्षत्रियः । पौरवस्य पुत्रः । कौरवपक्षीयः । **भी० ६१** । २० ॥

दमयन्ती । विदर्भदेशाधिपस्य भीमराजस्य पुत्री । नैषधस्य नलराजस्य पत्नी । तस्य पुत्रः इन्द्रसेनः ।

पुत्री इन्द्रसेना । तद्भ्रातरः दमः दमनः दान्तश्च । **व० ५०** ॥

तस्याः स्वयंवरः । **व० ५४** ॥

तस्याः पुनःस्वयंवरप्रथा । **व० ६८ । २५** ॥

तस्याश्चेदिपुरप्रवेशः । **व० ६२ । ४५** ॥

तस्या वने अजगरेण ग्रहणं । **व० ६० । २१** ॥

तया सार्थवाहदर्शनं । **व० ६१ । १११** ॥

दम्भोद्भवः । डम्भोद्भवशब्दं पश्यत ।

दया । करुणानामा गुणः । तत्प्रशंसा । **अनु० १७८ । २४** ॥

दरदः । बाह्लीकः । **आ० ६८ । ५८** ॥

दरदाः । देशः । **स० ७८ । ८८** ॥ **भी० ९ । ६७** ॥ Dardistan, north of Kashmir, on the upper bank of the Indus.

दरिः । सर्पः । **आ० ५७ । १६** ॥

दर्दाः । देशः । **स० ७८ । ९७** ॥

दर्दुरः । पर्वतः । **स० १० । ३३** ॥ **७८ । ११३** ॥ **व० २८३ । ४३** ॥ **अनु० २७१ । ३२** ॥ The Southern portion of the Eastern Ghats.

दर्वाः । देशः । **स० ७८ । ८८** ॥

दर्वीसंक्रमणं । तीर्थं । **व० ८२ । ४५** ॥

दर्शकाः । देशः । **भी० ९ । ५३** ॥

दलः । तृतीयस्य परीक्षितः पुत्रः । तन्माता मण्डूककन्या सुशोभना नाम । **व० १९५ । ३८** ॥

दशग्रीवः । रावणः । **स० ९ । १८** ॥

दशज्योतिः । सुभ्राजः पुत्रः । **आ० १ । ५७** ॥

दशमदिवसयुद्धारम्भः । **भी० १०७** ॥ तत्समाप्तिः । **भी० १२०** ॥

दशमालिकाः । देशः । **भी० ९ । ६६** ॥

दशरथः । क्षत्रियः । सू० वं० श्रीरामचन्द्रस्य पिता । अजराजस्य पुत्रः । **व० २७५ । ६** ॥

दशार्णाः । दक्षिणकोसलेषु विद्यमानो देशः । **भी० ९ । ४१** ॥ तस्याधिपतिः १ सुधर्मा । **स० ३० । ५** ॥ २ हिरण्यवर्मा । शिखण्डिनः श्वशुरः । **उ० १८९ । ९** ॥ A part of the Chhatisgarh district.

दशार्णा । गान्धारराजस्य सुबलस्य पुत्री । गन्धार्याः स्वसा । **आ० ११९ । २४** ॥ शेषं गान्धारीशब्दे पश्यत ।

+ **दशावतारकथा । शां० ३४८** ॥

दशाश्वः । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकोर्दशमः पुत्रः । माहिष्मतीपुराधिपः । तत्पुत्रो मदिराश्वः । **अनु० २ । ६** ॥

दशाश्वमेधिकं । तीर्थं । **व० ८१ । ६४** ॥

+ **दस्युधर्माः । शां० ६४ । १५** ॥ **१३३** ॥ **१३५** ॥ **१६७** ॥

दहनः । एकादशरुद्रेष्वन्यतमः । **आ० ६७ । ३** ॥

दानधर्मपर्व । अनु० १—२७१ ॥

दानपतिः । अक्रूरः । अक्रूरशब्दं पश्यत ।

+ **दानपात्राणि । अनु० ६०** ॥ **६२** ॥ **अश्व० ९८ । १०८** ॥

+ **दानफलं । ध० २६० । २८** ॥ **२०३ । २०—५४** ॥ **शां० २४०** ॥ **अनु० १०१—१०४** ॥ **१८२** ॥ **२००** ॥ **२३४—२३६** ॥ **अश्व० १०३** ॥

+ **दानवांशा राजानः । आ० ६८ । ३** ॥

दान्तः । क्षत्रियः । दमयन्त्या भ्राता । **व० ५० । ९** ॥

दान्ता । अप्सराः । **अनु० ५० । ४८** ॥

दामग्रन्थी । अज्ञातवासे अश्वाध्यक्षीभूतस्य नकुलस्य नाम । **वि० ४ । ५** ॥

दामचन्द्रः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । **द्रो० १५९ । ३९** ॥

दामलिप्ताः । (ताम्रलिप्ताः) । देशः । सुह्मदेशान्तर्गतः । **स० ७८ । ५२** ॥

दामोदरः । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । ८** ॥

दामोष्णीषः । ऋषिः । **स० ४ । १९ ॥**
+ दायविभागप्रकाराः । अनु० ८२ ॥
+ दारिद्र्यप्रशंसा । शां० १७५ ॥
दारुकः । श्रीकृष्णसारथिः । **व० २२ । २० ॥ द्रो० १४५ । २६ ॥**
तस्य श्रीकृष्णेन सह सम्भाषणं । **द्रो० ७९ । २३—४७ ॥**
तस्य पाण्डवान्प्रति गमनं ॥ **मौ० ५ । ३ ॥**
दारुकिः । दारुकपुत्रः । प्रद्युम्नसारथिः । **व० १८ । ३ ॥**
दारुणः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१ । ९ ॥**
दाल्भ्यः । बकनामा ऋषिः । **व० २६ । ५ ॥ २९९ । १७ ॥**
दाशरथिः । श्रीरामचन्द्रः ।
दाशराजः । सत्यवत्याः पिता उच्चैःश्रवाः । **आ० १०७ । ५७ ॥**
दाशार्हाः । क्षत्रियाः । दशार्हवंशोत्पन्नाः । **आ० २२४ । २८ ॥ स० १२ । ३७ ॥**
दाशार्ही । कुरुभार्या शुभाङ्गी । **आ० ६३ । ४२॥**
दाशेयी । सत्यवती । **आ० १०७ । ५१ ॥**
दासी । नदी । **भी० ९ । ३१ ॥**
दिगम्बरायाः स्त्रिया अदर्शनीयत्वं । **शां० २१६ । १२ ॥**
+ दिग्देवता । रात्रिदेवता । उपश्रुतिः । तस्या अष्टावक्रेण ऋषिणा सह स्त्रीस्वभावविषये संवादः । **अनु० ५०—५२ ।**
+ दिग्विजयपर्व । स० २६—३५ ॥
दितिः । दक्षप्रजापतिपुत्री कश्यपभार्या । **आ० ६६ । १२ ॥ स० ११ । ३९ ॥**
तत्पुत्रः हिरण्यकशिपुः । **आ० ६६ । १७ ॥**
[तस्या द्वौ पुत्रौ हिरण्यकशिपुर्हिरण्याक्षश्च । तथा एकोनपञ्चाशन्मरुतश्च । भा० ६ । १८ ॥ हरि० १ । ३ ॥]
१ **दिलीपः ।** क्षत्रियः । सू० वं० सगरपौत्रस्यांशुमतः पुत्रः । **व० १०७ । ४० ॥ स० ८ । १४॥ वि० ५३ । १५ ॥** तत्पुत्रो भगीरथः ।
तस्य चरित्रं । **द्रो० ६१ ॥ शां० २८ । ७१ ॥**
[रा० १ । ४२ ॥ मत्स्यपु० १२ ॥]
तत्कृतः पुष्करास्तेये शपथः । **अनु० १४३ । २३ ॥**
[तेन तद्भार्यया सुदक्षिणया च पुत्रोत्पत्त्यर्थं वसिष्ठाज्ञया कामधेनुसेवा । तस्याः प्रसादेन रघुनामकपुत्रोत्पत्तिः । पद्म० १९७ ॥]
२ **दिलीपः ।** सर्पः । **उ० १०३ । १५ ॥**
दिवाकरः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१ । १४ ॥**
दिविरथः । दधिवाहनस्य पिता । **शां० ४८ । ८७ ॥**
१ **दिवोदासः ।** काशीपतेर्भीमसेनस्य पुत्रः । तत्पुत्रः प्रतर्दनः । ययातिपुत्र्यां माधव्यां जातः । **उ० ११७ । १ ॥ स० ८ । १२ ॥ अनु० २७१ । ५७ ॥**
तस्य वीतहव्यैः सह युद्धं । **अनु० ८ । १७—३७ ॥**
२ [**दिवोदासः ।** मुद्गलाचार्यस्य पुत्रः । तत्स्वसा शतानन्दमाताऽहल्या । भा० ९ । २१ ॥ तद्वंश्यः सोमकः ॥]
३ [**दिवोदासः ।** वध्र्यश्वस्य मेनकायां जातः पुत्रः । तत्स्वसाऽहल्या । हरि० १ । ३२ ॥]
४ [**दिवोदासः ।** वाराणस्यधिपः । धन्वन्तरिपुत्रस्य केतुमतः पुत्रः । तस्य भीमरथ इति नामान्तरं । वायु० ९२ ॥]
दीपकः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१ । ११ ॥**
+ दीपदानफलं । अनु० १५५ । ४५ ॥
दीप्तकीर्तिः । स्कन्दः । **व० २३३ । ३ ॥**
दीप्तलोचनः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **भी० ९६ । २७ ॥**
दीर्घः । क्षत्रियः । मगधराजः । पाण्डुना हतः । **आ० १२२ । २७ ॥**
दीर्घजिह्वः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । ३० ॥ ६८ । ३९ ॥**

दीर्घतमाः । ब्रह्मऋषिः । उचथ्यस्य पुत्रः । तन्मातरि ममतायां तेन सगर्भायां सत्यां तां यब्धुमारब्धवतो ज्येष्ठपितृव्यस्य बृहस्पतेः शापादन्धो जातः । तत्पत्नी प्रद्वेषी । तत्पुत्रा गौतमादयः । **आ० ११३ । २२** ॥ **स० ७ । ११** ॥ **२१ । ५** ॥ **शां० ३५० । ५४** ॥ **अनु० २७१ । ४२** ॥ तद्भ्राता भरद्वाजः ।

तेन सो० वं० अनुकुलोत्पन्नस्य बलिनामकस्य राज्ञो भार्यायां सुदेष्णायां अङ्गवङ्गादिपञ्चपुत्रोत्पादनं । **आ० ११३ । ५२** ॥ सुदेष्णाया दास्यां च कक्षीवदादीनां एकादशानां पुत्राणामुत्पादनं । **आ० ११३ । ४७** ॥

दीर्घनेत्रः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **द्रो० १२७ । ४२** ॥

दीर्घप्रज्ञः । क्षत्रियः । **आ० ६८ । १६** ॥

दीर्घबाहुः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **भी० ९६ । २७** ॥

दीर्घरोमः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । १३** ॥

दीर्घलोचनः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । १०४** ॥ **१४८ । २१** ॥

दीर्घायुः । क्षत्रियः । श्रुतायुषः पुत्रः । तद्भ्राता नियुतायुः । अर्जुनेन हतः । **द्रो० ९३ । २७–२९** ॥

+ **दुःखं ।** तत्स्वरूपकथनं । **व० १९६ । १६—३५** ॥ तस्य पापफलत्वं । **व० २१३** ॥

दुराधनः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । १०१** ॥

दुराधरः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । १०** ॥

दुर्गा । तमोऽभिमानिनी लक्ष्मीः । तत् धाष्ठरक्कृता । **वि० ८** ॥

ततस्तुतिरर्जुनकृता । **भी० २३** ॥

दुर्गाणि षट् । शां० ८६ । ५ ॥

[तत्स्तुतिः । हरि० २ । ३ ॥ अनिरुद्धकृता । हरि० २ । १२० ॥ तत्स्तुतिः प्रद्युम्नकृता । हरि० २ । १०७ ॥]

+ **दुर्गातितरणोपायः । शां० ११०** ॥

दुर्गालाः । देशः । **भी० ९ । ५२** ॥

१ **दुर्जयः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **द्रो० १३३ । ४०** ॥

२ **दुर्जयः ।** क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यस्य सुवीरस्य पुत्रः । तत्पुत्रो दुर्योधनः । **अनु० २ । ११** ॥

३ **दुर्जयः ।** क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । कर्णेन हतः । **क० ५१ । ४६** ॥

दुर्जया । वातापिदानवपुरी । अस्या मणिमतीति नामान्तरं । **व० ९४ । १—४** ॥

दुर्धरः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **द्रो० १३५ । ३०** ॥

दुर्निमित्तानि । उत्पातशब्दं पश्यत ।

दुर्मदः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **द्रो० १५६ । ४२** ॥

दुर्मर्षणः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **श० २५ । ५—८** ॥

१ **दुर्मुखः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । तत्पराजयः सहदेवेन । **द्रो० १०७ । १९** ॥ भीमेन हतः । **द्रो० १३४ । २०** ॥ तस्य पुत्रो यशोधरः । **द्रो० १८५ । ५** ॥

२ **दुर्मुखः ।** असुरः । **स० ९ । १७** ॥

३ **दुर्मुखः ।** क्षत्रियः । **स० ४ । २७** ॥

१ **दुर्योधनः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य प्रथमः पुत्रः । तन्माता गान्धारी । **आ० ६३ । ५८** ॥ रथोदारः । **उ० १६५ । १९** ॥

तस्य कल्यंशत्वं । **आ० ६८ । ८७** ॥

तस्योत्पत्तिः । **आ० ६४ । १६०** ॥ **१२९ । ६८** ॥

तद्भ्रातॄणां नामानि धृतराष्ट्रशब्दे द्रष्टव्यानि ।

तस्य द्रोणाचार्याद्विद्याभ्यासः । **आ० १४२** ॥

[तस्य बलरामाद्गदाविद्याप्राप्तिः । भा० १० । ५७ ॥ विष्णु० ४ । १३ ॥]

तद्भार्या काशिराजसुता । आ० २२७ । १ ॥ तस्य विवाहः । आ० १३१ । १७ ॥

तस्य श्वशुरः । कलिङ्गदेशाधिपश्चित्राङ्गदः । शां० ४ । २ ॥

तस्य भार्या भानुमती इति प्रसिद्धिः ।

तस्य पुत्रो लक्ष्मणः । भी० ७३ । ३२ ॥ द्रो० ४६ । ११ ॥

[तस्य पुत्री लक्ष्मणा । श्रीकृष्णपुत्रस्य जाम्बवतेयस्य साम्बस्य भार्या । भा० १० । ६८ ॥]

तस्य द्रुपदनगरे द्रुपदेन पराजयः । आ० १४८।२३॥

तस्य पराजयो युधिष्ठिरेण । आ० २०५ । ४३ ॥

तस्य पराजयो भीमसेनेन । आ० २१८ । ५८ ॥ भी० ७९ । १७ ॥

तस्य पराजयः सात्यकिना । द्रो० ११६ । २५ ॥

तस्य पराजयोऽर्जुनेन । वि० ६६ । ४४ ॥ द्रो० १०३ । ३१ ॥

तस्य पाण्डवसमृद्धिदर्शनेन संतापः । आ० १५२ । १० ॥

तस्य धृतराष्ट्रेण संवादः । आ० १५४ । २८ ॥

तस्य पतनं युधिष्ठिरसभायां जले स्थलभ्रमेण । स० ७४ । ६ ॥

तस्य द्वैतवनगमनं घोषयात्राव्याजेन । व० २४० । २३ ॥

तस्य चित्रसेनेन गन्धर्वेण बद्धा नयनं । व० २४३ ।७॥

तस्य प्रायोपवेशः । व० २५० । २० ॥

तस्य पाताललोकप्रापणं दैत्यसृष्टया कृत्यया । व० २५२ । २९ ॥

तद्गृहं प्रति दुर्वासस आगमनं । व० २६३ । ७ ॥

तेन दुर्वाससं प्रति वने वसतः पाण्डवान्प्रति तेभ्यः शापदानेच्छया अकाले गमनप्रार्थना । व० २६३ । १९–२३ ॥

तेन वैष्णवयज्ञकरणं । व० २५६ । २० ॥

तं प्रति चारैः कीचकवधकथनं । वि० २९ । २७॥

तेन सुशर्मणो विराटनगरप्रेषणं । वि० ३२ ॥

तस्य द्वारकागमनं युद्धे श्रीकृष्णस्य स्वसाहाय्यप्रार्थनार्थं । उ० ७ । ५ ॥

तेन शल्यं प्रति युद्धे स्वस्य साहाय्यकरणप्रार्थना । उ० ८ । १८ ॥

तस्य जलस्तंभनादिसमर्थमन्त्रवत्त्वं । उ० ६१ ॥

तेन सन्ध्यर्थमागच्छतः श्रीकृष्णस्य मार्गे सभानिर्मापणं । उ० ८५ ॥

तेन पाण्डवसाहाय्यार्थं गच्छतः शल्यस्य मार्गे सभानिर्मापणं । उ० ८ । ८ ॥

तेन श्रीकृष्णस्य भोजनायामन्त्रणं । उ० ९१ । १३ ॥

तेन कण्वापहासः । कण्वेन तस्मै शापदानं च । उ० १०५ । ४०–४३ ॥

तेन श्रीकृष्णं प्रति स्वेषां निरपराधत्वकथनं । उ० १२७ । ६ ॥

तत्सेनायां भीष्मेण रथातिरथसंख्यानं । उ० १६५॥

तस्य द्रोणाचार्येणाभिमन्त्रितकवचबन्धः । द्रो० ९४। ३९ ॥

तं प्रति कृपाचार्येण सन्धिविधानं । श० ३ ॥

तं प्रति परशुरामेण सन्धिविधानं । उ० ९६ । ३॥

तं प्रति द्रोणाचार्येण सन्धिविधानं । उ० १३९ । २२ ॥

तं प्रति भीष्माचार्येण सन्धिविधानं । भी० १२१ । ५१ ॥

तं प्रत्यश्वत्थामाचार्येण सन्धिविधानं । क० ९४ । २० ॥

तस्य वधकथा संक्षेपेण । श० १ । २९ ॥

तस्यार्जुनेन निन्दा । श० २३ । २०—५२ ॥

तस्य श्रीकृष्णेन निन्दा । तेन श्रीकृष्णगर्हणं च । शां० ६२ । १७–२६ ॥

तेनात्मस्तुतिः । श० ६१ । ५९ ॥

तस्य युद्धात्पलायनं । श० २४ । २३ ॥

तस्यान्वेषणमश्वत्थाम्ना । **श० २५ । ४० ॥**
तस्य द्वैपायनह्रदप्रवेशः । **श० २९ । ४४ ॥**
तं प्रति युधिष्ठिरेण निष्ठुरवचनं । **श० ३१ । १६ ॥**
तेन ह्रदादुत्थानं । **श० ३२ । ४८ ॥**
तस्य गदायुद्धोपक्रमः । **श० ३३ । ५२ ॥**
तस्योरुभेदनं भीमेन । **श० ५९ । ४६ ॥**
तस्य समाश्वासनं युधिष्ठिरेण । **श० ६० । २१ ॥**
तच्छिरसि पुष्पवृष्टिः । **श० ६१ । ६४ ॥**
तं भग्नसक्थिकं दृष्ट्वाऽश्वत्थामादीनां शोकः । **श० ६६ । ९ ॥**
तस्य प्राणत्यागः । **सौ० ९ । ५७ ॥**

२ दुर्योधनः । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यस्य दुर्जयस्य पुत्रः । तत्पुत्री सुदर्शना अग्नेर्भार्या । **अनु० २ । १२–५० ॥**

दुर्वासाः । महर्षिः । **आ० ६८ । १३३ ॥ स० ७ । ११ ॥ ११ । २३ ॥** [अत्रेः पुत्रः । शङ्करस्यांशभूतः । तन्माता अनसूया । तद्भ्रातरौ दत्तात्रेयः सोमश्च । भा० ४ । १ ॥]
तस्य कुन्त्या परिचर्या । तेन तस्या मन्त्रोपदेशश्च । **आ० ६८ । १३२ ॥ १२० । ५ ॥ १२८ । ६२ ॥ व० ३०५ । २० ॥**
तस्य परिचर्या दुर्योधनेन । **व० २६३ । १० ॥**
तस्य वने वसत्सु पाण्डवेषु दुर्योधनप्रार्थनया द्रौपदीभोजनकालानन्तरं गमनं । **व० २६४ । १ ॥** [शिवपु० शतरुद्रसं० ३७ ॥]
तस्य सशिष्यवर्गस्य पाण्डवभयात्पलायनं । **व० २६४ । ३४ ॥**
[तेनाम्बरीषमारणेच्छया कृत्योत्पादनं । तस्य अम्बरीषरक्षणार्थं विष्णुना स्थापितात्सुदर्शनायुधाद्भिया पलायनं । भा० ९ । ४ ॥]
[तस्य शापादिन्द्रस्य राज्यभ्रंशः । ब्रह्मवैवर्त० प्रकृतिखं० ३६ ॥]
तस्य परिचर्या श्रीरुक्मिणीकृष्णाभ्यां । **अनु० २६४ ॥**
तस्य परिचर्या कुशिकेन । **अनु० ८७ ॥**
तेन श्वेतकिराजयाजनं । **आ० २४९ । ५९ ॥**
तेन श्रीहिद्रोणापरनाम्नो मुद्गलस्य परीक्षणार्थं तत्समीपगमनं । **व० २६१ । ११ ॥**

दुर्विभागाः । देशः । **स० ७८ । ८८ ॥**

दुर्विमोचनः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **द्रो० १२७ । ४४ ॥ श० २५ । ४ ॥**

दुर्विरोचनः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९७ ॥**

दुर्विषहः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० २०१ । १ ॥ भी० ७७ । ७ ॥**
भीमसेनेन हतः । **श० २५ । १७ ॥**

दुलिदुहः । क्षत्रियः । **आ० १ । २५८ ॥**

+ दुश्शकुनानि । उत्पातशब्दं पश्यत ।

दुश्शलः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९३ ॥ १३१ । २ ॥**

दुश्शला । धृतराष्ट्रस्य पुत्री । जयद्रथस्य भार्या । **आ० ६८ । १०९ ॥**
तदुत्पत्तिः । **आ० १३० । १९ ॥**
तस्या विवाहः । **आ० ६८ । १०९ ॥**
तयाऽर्जुनप्रसादनं । **अश्व० ७८ । ३३ ॥**

दुश्शासन । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य द्वितीयः पुत्रः । **आ० ६३ । ५८ ॥ २०१ । १ ॥ वि० ३७ । २ ॥ भी० ७७ । ७ ॥**
रथोदारः । **उ० १६५ । १९ ॥**
तेन द्रौपदीवस्त्रापहारः । **स० ९० । ४० ॥**
तस्य पराभवोऽर्जुनेन । **वि० ६५ । ३० ॥ द्रो० ९० ॥**
तस्यार्जुनेन सह युद्धं । **भी० ११० । १९ ॥**
तस्याभिमन्युना सह युद्धं । **द्रो० ३९ । २७ ॥**
तस्य द्रोणेनोपालम्भः । **द्रो० १२२ । १–२७ ॥**
तत्पुत्रेणाभिमन्योर्वधः । **द्रो० ४९ । १३ ॥**
तत्पुत्रस्य द्रौपदेयेन वधः । **क० २ । १६ ॥**
तस्य पराभवः सात्यकिना । **द्रो० १२३ । १० ॥**
तस्य भुजोत्पाटनं भीमसेनेन । **क० ८७ । २८ ॥**

तस्य वक्षोविदारणं भीमसेनेन । **क० ८७ । २९ ॥**
तस्य प्राणत्यागः । **क० ८८ । १८ ॥**
तच्छववर्णनं गान्धार्या । **स्त्री० १८ । १९ ॥**
दुष्कर्णः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** ९५॥ **१३१ ।** ३ ॥ **भी० ७७ ।** ८ ॥ तस्य शतानीकेन पराभवः । **भी० ७९ ।** ५२ ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १५६ ।** ४३ ॥
+ दुष्कर्म । पापशब्दं पश्यत ।
+ दुष्कुलादपि स्त्रीग्रहणं । शां० १६३ । ३२ ॥
+ दुष्टेष्वपि गुणग्रहणं । आ० ९९ । १६ ॥
दुष्पराजयः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ ।** २ ॥
दुष्प्रधर्षः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भी० **६४ ।** २९ ॥ **क० ४६ ।** ८ ॥ भीमेन हतः । **श० २५ ।** १६ ॥
दुष्प्रधर्षणः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** ९४ ॥ **१३१ ।** ३ ॥ **२०१ ।** १॥
दुष्प्रहर्षः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** ९६ ॥
१ दुष्यन्तः । क्षत्रियः । सो०वं० इलिलस्य पुत्रः । तस्य प्रथमा भार्या लाक्षी । तस्या लक्षणेति नामान्तरं । तत्पुत्रो जनमेजयः । द्वितीया भार्या शकुन्तला । तत्पुत्रो भरतः । **आ० ६३ ।** २९ ॥ **८८ ।** १८ ॥
तस्य भ्रातरः । शूरो भीमो वसुः प्रवसुश्च । **आ० ८८ ।** १७ ॥
तस्योपाख्यानं । **आ० ८९-१०१** ॥ [भा० ९ । २० ॥ ब्रह्म० १३ ॥]
तस्य मृगयार्थं गमनं । **आ० ९० ॥**
तस्य कण्वाश्रमगमनं । **आ० ९१ ।** ३७ ॥
तस्य शकुन्तलया संवादः । **आ० ९२ ।** ९७ ॥
तं प्रति शकुन्तलायाः परुषसान्त्ववचने । **आ० ९९ ॥**
तेन शकुन्तलायास्तद्भार्यात्वे आकाशवाणीश्रवणं । **आ० १०० ।** २ ॥
स शकुन्तलया विवाहः । **आ० ९४ ।** ३४ ॥
२ दुष्यन्तः । क्षत्रियः । सो० वं० अजमीढस्य पुत्रः । तन्माता नीली । तद्भ्राता परमेष्ठी । **आ० १०१ ।** २० ॥
दुस्सहः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** ९३ ॥ **१३१ ।** २ ॥ **भी० ७७ ।** ७ ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १३५ ।** ३६ ॥
दूषणः । खरस्य बन्धू राक्षसः । **व० २७८ ।** ५० ॥
दृढः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **द्रो० १३७ ।** ३० ॥ **१५८ ।** १९ ॥
दृढक्षत्रः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ ।** ९९ ॥ **१३१ ।** ८ ॥
दृढधन्वा । क्षत्रियः । **आ० २०१ ।** १५ ॥
दृढरथः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ ।** १०४ ॥ भीमेन हतः । **द्रो० १५८ ।** १९ ॥
दृढरथाश्रयः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ ।** १२ ॥
दृढवर्मा । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६७ ।** ९९ ॥ **१३१ ।** ८ ॥
दृढव्यः । ऋषिः । **अनु० २५५ ।** ३४ ॥
दृढसन्धः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ ।** १०० ॥ **१३१ ।** ९ ॥
दृढसेनः । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । द्रोणेन हतः । **द्रो० २१ ।** ५२ ॥
दृढस्युः । (दृढास्यः) । अगस्त्यऋषेः पुत्रः । तन्माता लोपामुद्रा । तस्य इध्मवाह इति नामान्तरं । **व० ९७ ।** ३१ ॥
दृढहस्तः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ ।** १०२ ॥ **१३१ ।** १० ॥
दृढायुः । क्षत्रियः । सो० वं० ऐलस्य पुरूरवसः

पुत्रः । तन्माता उर्वशी अप्सराः । तद्भ्रातरः आयुः धीमान् अमावसुः वनायुः शतायुश्च । **आ० ६९ । २८ ॥**

दृढायुधः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ । ९९ ॥**

दृढाश्वः । क्षत्रियः । सू० वं० कुवलाश्वपुत्रः । **व० २०७ । ३७ ॥** [तत्पुत्रो हर्यश्वः । भा० ९ । ६ ॥]

दृढेयुः । ऋषिः । **अनु० २५५ । ३६ ॥**

दृषद्वती । नदी । **व० ८१ । ८७ ॥ ८८ । ११ ॥ भी० ९ । १५ ॥ शां० ५७ ॥ ३० ॥** The Caggar which flowed through Ambala and Sirhind, now lost in the sands of Rajaputana.

देवाः । सुराः । तेषां दैत्यैर्युद्धं । **आ० १९ ॥ स० ५२ । १० ॥** तेषां गरुडेन सह युद्धं । **आ० ३२ । १ ॥**

तदंशा राजानः । **आ० ६८ । ६८ ॥**

तेषां चातुर्वर्ण्यं । **शां० २०७ । २६ ॥**

तैर्नैमिषारण्ये यज्ञकरणं । **आ० २१४ । १ ॥ सौ० १८ । १ ॥**

तेषां मनुष्यचित्तस्थविज्ञानसामर्थ्यं । **अनु० २३७ । २० ॥**

देवकः । क्षत्रियः । पूर्वजन्मनि गन्धर्वपतिः । देवक्याः पिता । आहुकस्य पुत्रः । उग्रसेनस्य भ्राता । **आ० ६८ । ६८ ॥** [भा० ९ । २४ ॥ विष्णु० ४ । १४ ॥]

१ **देवकी** । देवकपुत्री वसुदेवभार्या । श्रीकृष्णस्य माता । **स० २३ । ९ ॥**

तस्या विवाहः । **स० २३ । ९ ॥** [भा० १० । १ ॥]

तस्या नारदेन संवादः । **अनु० ९९ । २ ॥**

तस्या भर्त्रा सह सहगमनं । **मौ० ८ । १८–२४ ॥**

२ **देवकी** । शैब्यस्य पुत्री । युधिष्ठिरभार्या । तत्पुत्रो यौधेयः । **आ० ६३ । ७५ ॥**

देवकूटतीर्थं । **व० ८२ । १४१ ॥**

देवगन्धर्वाः । तेषां नामानि । **आ० ६६ । ४२ ॥ १२२ । ३६ ॥**

देवदत्तः । अर्जुनस्य शङ्खः । **स० ३ । ९ ॥**

देवप्रस्थः । देशः । **स० २८ । १३ ॥**

देवभ्राट् । **आ० १ । ५६ ॥**

देवयानी । शुक्राचार्यपुत्री । ययातेर्भार्या । **आ० ६३ । ६ ॥ ६९ । ३७ ॥** [तन्माता प्रियव्रतपुत्री ऊर्जस्वती । भा० ५ । १ ॥]

तस्याः कथा । **आ० ७०—७७ ॥** [भा० ९ । १८ ॥ मत्स्य० २७—३५ ॥]

तस्या वनक्रीडा । **आ० ७२ । ४ ॥**

तस्याः शर्मिष्ठया कूपे प्रक्षेपः ययातिनोद्धरणं च । **आ० ७२ । १३—२३ ॥**

तस्या विवाहः । **आ० ७५ । ४७ ॥**

तस्याः पुत्रोत्पत्तिः । **आ० ७६ । ८ ॥** [मत्स्य० ३१ ॥]

तत्पुत्रौ यदुः तुर्वसुश्च । **आ० ७७ । १२ ॥**

१ **देवरातः** । ऋषिः । शुनश्शेपः । **अनु० ६ । ८ ॥** स विश्वामित्रपुत्रोप्यभवत् । **अनु० ७ । ५० ॥**

२ **देवरातः** । क्षत्रियः । **स० ४ । ३२ ॥**

देवलः । प्रत्यूषस्य पुत्रो देवर्षिः । **आ० ६७ । २६ ॥ स० ४ । १६ ॥** असित इत्यस्यैव नामान्तरमिति भाति । **शां० २८१ । १ ॥**

तेन देवलोके पितॄन्प्रति महाभारतकथनं । **आ० १ । १२४ ॥**

तेन जैगीषव्ययोगप्रभावदर्शनं । **श० ५१ । ७ ॥**

तस्य नारदेन संवादः । **शां० २८१ । १ ॥**

देवव्रतः । भीष्मः । **आ० ६३ । ५० ॥ १०७ । ७३ ॥**

१ **देवशर्मा** । ऋषिः । तद्भार्या रुचिः यामिन्द्रश्चकमे । **अनु० ७५ । १८ ॥**

२ **देवशर्मा** । ऋषिः । सर्पसत्रे सदस्यः । **आ० ५३ । ९ ॥**

देवश्रवाः । ऋषिः । **शां० ४६** । ६ ॥
देवसेना । दक्षप्रजापतिकन्या । **व० २२६** । १ ॥ स्कन्दस्य भार्या । **व० २२९** । ५२ ॥
देवसेनाप्रियः । सुब्रह्मण्यः । **व० २३३** । ८ ॥
देवस्थानः । ब्रह्मर्षिः । **शां० २०** । १ ॥ **४६** । ६ ॥
देवहव्यः । ऋषिः । **स० ७** । १९ ॥
देवह्रदः । तीर्थविशेषः । **व० ८३** । ३८ ॥
देवातिथिः । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुवंश्यस्याक्रोधनस्य पुत्रः । तन्माता कालिङ्गी कण्डूः । तद्भार्या वैदर्भी मर्यादा । तत्पुत्रः ऋचः । **आ० ६३** । २२ ॥
१ **देवापिः** । क्षत्रियः । सो० वं० प्रतीपपुत्रः । तन्माता सुनन्दी । तद्भ्रातरौ शन्तनुः बाह्लीकश्च । अयं बाल्य एव प्रवव्राज । **आ० ६३** । ४७ ॥ **१०१** । ४९ ॥ [तेन योगमास्थाय कलापग्रामे वासः । भा० ९ । २२ ॥ १२ । २२ ॥]
२ **देवापिः** । क्षत्रियः । सः पृथूदकतीर्थे तपस्तप्त्वा ब्राह्मणो बभूव । **श० ४१** । १० ॥
३ **देवापिः** । चैद्यः क्षत्रियः । कर्णेन हतः । **क० ५१** । ४९ ॥
देवारण्यं । क्षेत्रं । **आ० २४५** । ३२ ॥
देवावृधः । **शां० २४०** । २१ ॥ **अनु० २००** । ७ ॥
देविका । नदी । **भी० ९** । १६ ॥
देविकातीर्थं । **व० ८०** । १०३ ॥
देवी । वरुणस्य भार्या । **आ० ६७** । ५२ ॥ तत्पुत्रो बलः । पुत्री मद्याभिमानिनी सुरा ।
देवीतीर्थं । **व० ८१** । ५१ ॥
देशाः । जनपदाः । तेषां नामानि । **भी० ९** ॥ [मत्स्य० ११४ ॥]
दैत्यः । असुरशब्दं पश्यत ।
दैत्यद्वीपः । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१** । ११ ॥
दैत्यसेना । दक्षप्रजापतिसुता । **व० २२६** । १ ॥
+ **दैवपुरुषकारयोर्मिलितयोः कार्यनिर्वाहकत्वं** । **सौ० २** । ९ ॥ **अनु० ९** । १ ॥
+ **दैवस्य श्रैष्ठ्यं** । उ० २९ । २० ॥ **द्रो० २४** । ५ ॥ **श० ६४** । ४६ ॥
+ **दौहित्रप्रशंसा** । **आ० ८७** । २८–३० ॥
द्युः । अष्टवसुष्वन्यतमः । यो वसिष्ठशापाद्भीष्मोऽजनि । **आ० १०६** । १५ ॥
१ **द्युतिमान्** । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यस्य मदिराश्वस्य पुत्रः । तत्पुत्रः सुवीरः । **अनु० २** । ९ ॥
२ **द्युतिमान्** । क्षत्रियः । साल्वराजः । यः ऋचीकाय स्वराज्यं दत्तवान् । **शां० २४०** । **अनु० २००** । २३ ॥
१ **द्युमत्सेनः** । क्षत्रियः । प्राक्कालीनः साल्वराजः । सत्यवतः पिता । सावित्र्याः श्वशुरः । तस्य पश्चादन्धत्वप्राप्तिः राज्यनाशश्च । **व० २९५** । ७ ॥
तस्य चक्षुःप्राप्तिः । **व० २९९** । १ ॥
तस्य राज्यप्राप्तिः । **व० ३००** । ११ ॥
तस्य सत्यवता संवादः । **शां० २७३** । २ ॥
२ **द्युमत्सेनः** । क्षत्रियः । साल्वदेशाधिपः । राजसूयदिग्विजयेऽर्जुनेन जितः । **स० ४** । ३७ ॥ **२७** । ११ ॥
३ **द्युमत्सेनः** । क्षत्रियः । श्रीकृष्णेन हतः । **स० ६१** । ७ ॥ अयं द्वितीयद्युमत्सेनादनन्य इति भाति ।
+ **द्यूतं** । देवनं । युधिष्ठिरस्य । **स० ८४** । २१ ॥
,, नलराजस्य । **व० ५६** । ९ ॥
,, विराटराजस्य । **वि० ७०** । १२ ॥
द्यूतपर्व । **स० ७३—९९** ॥
द्यौः । (**द्युः**) । अष्टवसुष्वन्यतमः । यो वसिष्ठशापाद्भूमौ भीष्मोऽभूत् । **आ० १०६** । १७–४० ॥
द्रमिडाः । (**द्रविडाः**) । देशः । **भी० ९** ।

५८ ॥ Part of the Deccan from Madras to Seringapatam and cape Comorin. Its capital was Kanchipura modern name Conjeevaram.

द्रविणः । धरनामकवसोः पुत्रः । **आ० ६७ ।** २१ ॥

द्रुपदः । क्षत्रियः । पाञ्चालराजः । यज्ञसेनः । **आ० १८० ।** ६ ॥ महारथः । **उ० १७० ।** ८ ॥ [सोमकस्य पौत्रः । पृषतस्य पुत्रः । भा० ९ । २२ ॥ हरि० १ । ३२ ॥ गरुडपु० १४० ॥ तस्य वंशोप्यत्र द्रष्टव्यः ।]

तस्योत्पत्तिः । **आ० १४० ।** ४३ ॥ **१५० ।** १२ ॥ **१८० ।** ६ ॥

तस्योत्पत्तिः । मेनकादर्शनक्षुभितात्पृषतराजस्य रेतसः । **आ० १५० ।** १० ॥

तद्राजधान्याः माकन्दीति नाम । **आ० १४८ ।** ७८ ॥

सोग्निवेश्यस्य शिष्यः । द्रोणाचार्यस्य सतीर्थ्यश्च । **आ० १४० ।** ४४ ॥

तं प्रति धनयाचनार्थं द्रोणाचार्यस्य गमनं । **आ० १४० ।** ६९ ॥

तस्य ग्रहणार्थं कुरुपाण्डवानां पाञ्चालनगरगमनं । **आ० १४८ ।** ७ ॥

तस्य जीवग्राहग्रहणमर्जुनेन । **आ० १४८ ।** ६३ ॥

तस्य पत्नी सौत्रामणी (कौसवी) । **आ० १४९ ।** ४९ ॥

तस्य पुत्रार्थं तपश्चरणं । शिखण्डिनामकपुत्रोत्पत्तिश्च । **उ० १८८ ।** ३ ॥

तेन पुनः पुत्रोत्पत्तिं प्रति यागकरणं । **आ० १४९ ।** ४८ ॥

तस्य धृष्टद्युम्ननामकपुत्रस्य कृष्णानामकपुत्र्याश्च यज्ञकुण्डादुत्पत्तिः । **आ० १८१ ।** ४०–४५ ॥

तस्यार्धराज्यापहारो द्रोणाचार्येण । **आ० १४८ ।** ७३ ॥

तन्नामनिर्वचनं । **आ० १५० ।** १२–१४ ॥

तस्यान्ये पुत्राः सुमित्रादयः । तेषु सुमित्रः (सौमित्रः) जयद्रथेन हतः । प्रियदर्शनः कर्णेन हतः । **आ० २१८ ।** ३० ॥ वीरकेतुः द्रोणाचार्येण हतः । **द्रो० १२२ ।** ४० ॥ सुरथः शत्रुञ्जयश्च द्रोणाचार्येण हतौ । **द्रो० १५७ ।** १८० ॥ ध्वजकेतुः । **आ० २१८ ।** १९ ॥

तेन धृतराष्ट्राय पाण्डवैः साकं सन्ध्यर्थं पुरोहितप्रेषणं । **उ० ६ ।** १७ ॥

तस्य वधः द्रोणाचार्येण । **द्रो० १८७ ।** ४२ ॥

१ **द्रुमः** । सूतस्य अधिरथस्य पुत्रः । कर्णस्य भ्राता । भीमसेनेन हतः । **द्रो० १५६ ।** २७ ॥

२ **द्रुमः** । क्षत्रियः । **आ० ६८ ।** ८ ॥

३ **द्रुमः** । किंपुरुषाचार्यः । **स० १० ।** ३० ॥ **६७ ।** १६ ॥

१ **द्रुमसेनः** । क्षत्रियः । **आ० ६८ ।** ३५ ॥ धृष्टद्युम्नेन हतः । **द्रो० १७१ ।** २२ ॥

२ **द्रुमसेनः** । शल्यस्य चक्ररक्षकः । युधिष्ठिरेण हतः । **श० ११ ।** ५३ ॥

१ **द्रुह्युः** । क्षत्रियः । सो० वं० ययातेः पुत्रः । तन्माता शर्मिष्ठा । **आ० ६३ ।** ७ ॥ **६९ ।** ३८ ॥ तद्भ्रातरौ अनुः पूरुश्च । [तस्य वंशः । भा० ९ । २३ ॥]

२ **द्रुह्युः** । क्षत्रियः । सो० वं० मतिनारपुत्रः । **आ० ८८ ।** १३ ॥

१ **द्रोणः** । अङ्गिरसां वरः । आचार्यः । भरताचार्यः । भारद्वाजः । भरद्वाजस्य पुत्रः । शोणाश्वः । रुक्मरथः । रथयूथपयूथपः । **उ० १६७ ।** १४ ॥

तस्योत्पत्तिः । घृताचीदर्शनक्षुभितात् द्रोणे धृताङ्कुरद्राजरेतसः । **आ० ६४ ।** १४८ ॥ **१४० ।** ३९ ॥ **१८० ।** ५ ॥

तत्पितृव्यस्याग्निवेश्यस्य शिष्यः । **आ १४० ।** ४३ ॥

तस्य बृहस्पत्यंशत्वं । **आ० ६८ ।** ६९ ॥

तस्य भार्या शरद्वतः पुत्री कृपी । **आ० १४० ।** ४८ ॥

तत्पुत्रोऽश्वत्थामा । **आ० १४० ।** ४९ ॥

तस्य धनयाचनार्थं द्रुपदसमीपगमनं। **आ० १४०।** ६९॥

तस्य स्नानार्थं गङ्गामवतीर्णस्य ग्राहेण ग्रहणं। **आ० १४२।** १२॥

तस्य परशुरामाच्छस्त्रविद्याभ्यासः। **आ० १८०।** १२॥

तेन पञ्चाहानि युद्धकरणं। **आ० २।** ३०॥

तेन द्रुपदस्यार्धराज्यापहारः। **आ० १४८।** ७३॥

तद्राज्यस्याहिच्छत्रमिति नाम। **आ० १४८।** ८१॥

तस्य प्रशंसा भीष्मेण। **वि० ५१।** ११॥

तस्यार्जुनेन सह युद्धे पराजयः। **वि० ५९।** ९७॥

तेन दुर्योधनं प्रति पाण्डवैः सह सन्धिविधानं। **उ० १३९।** २२॥

तत्पराक्रमवर्णनं। **भी० ७७।** ८४॥ **द्रो० १२५।** ५९॥

तेन द्रुपदपुत्रस्य शङ्खस्य वधः। **भी० ८२।** २३॥

तस्य सैनापत्येऽभिषेकः। **द्रो० ७।** ६॥

तेन वसुदानस्य वधः। **द्रो० २१।** ५५॥

तद्धनुश्शतस्य सात्यकिना छेदः। **द्रो० ९८।** ३९॥

तेन सह युधिष्ठिरस्य युद्धं। **द्रो० १०६॥**

तद्रथाष्टकभञ्जनं भीमसेनेन। **द्रो० १२७।** २२॥

तत्सारथिवधो भीमेन। **भी० ७५।** ३१॥

तेन दुश्शासनाधिक्षेपः। **द्रो० १२२।** १–२७॥

तेन विराटद्रुपदयोर्वधः। **द्रो० १८७।** ४२॥

तेनार्जुनप्रशंसनं दुर्योधनाधिक्षेपश्च। **द्रो० १८६॥**

तद्वधकथनं संक्षेपेण। **द्रो० ८।** ३०॥

तच्छिरश्छेदो धृष्टद्युम्नेन। **द्रो० १९३।** ६४॥

तच्छववर्णनं। **स्त्री० २३।** ३१॥

तस्यौर्ध्वदैहिकं। **शां० ४१।** ३॥ **स्त्री० २३।** ४२॥

२ **द्रोणः**। पर्वतः। **शां० ३२५।** १८४॥

३ **द्रोणः**। मन्दपालऋषेः पुत्रः शार्ङ्गकः। तन्माता जरिता। **आ० २५८।** १५॥ **अनु० ५३।** २२॥

+ **द्रोणवधपर्व। द्रो० १८५—१९३॥**

द्रोणशत्रुः। धृष्टद्युम्नः। **आ० १८५।** ८॥

द्रौणायनिः। अश्वत्थामा। **भी० ९४।** २०॥

द्रौणिः। अश्वत्थामा। **आ० १५२।** ३०॥

द्रौपदी। द्रुपदपुत्री। पाण्डवानां भार्या। तस्याः कृष्णेति नामान्तरं। तद्भ्रातरो द्रुपदशब्दे द्रष्टव्याः। तस्या उत्पत्तिः। **आ० ६४।** १५२॥ **१४९।** ६०॥ **१८५।** ११॥

तस्याः श्रियोंशत्वं। **आ० ६८।** १५६॥

तत्स्वयंवरश्रवणं पाण्डवैः। **आ० १७९।** ७॥

तस्याः स्वयंवरः। **आ० ६१।** ३१॥ **६३।** ७३॥ **२००।** ५५॥

तत्स्वयंवरार्थमागतानां राज्ञां नामानि। **आ० २०१॥**

तयाऽर्जुनकण्ठे मालाप्रक्षेपः। **आ० २०३।** ३१॥

तस्याः पञ्चपत्नीत्वं। **आ० २१०।** २३॥

तस्याः पञ्चपत्नीत्वे व्यासेन कारणकथनं। **आ० २११।** २३॥

तस्याः पञ्चपाण्डवैः पाणिग्रहणं। **आ० २१५।** २२॥

तस्याः पुत्रोत्पत्तिः तेषां नामानि च। प्रतिविन्ध्यः सुतसोमः श्रुतकीर्तिः शतानीकः श्रुतसेनः इति। **आ० ६३।** ७३–७४॥ **६४।** १६४॥ **६८।** १२८॥ **२४७।** ७४॥

तस्याः प्रातिकामिना संवादः। **स० ८९।** १७॥

तस्या द्यूतसभानयनं। **स० ८९।** ४३॥

तद्वस्त्रापहारो दुश्शासनेन। **स० ९०।** ४०॥

तया सभ्यान्प्रति प्रश्नाः। **स० ९१।** ११॥

तस्यै धृतराष्ट्रेण वरदानं। **स० ९२।** २६॥

तस्याः समाश्वासनं श्रीकृष्णेन। **व० १२।** १३१॥

तस्या युधिष्ठिरेण सह दुर्योधनादीन्युद्धे जित्वा स्वराज्य-

द्वीपाः । जम्बूद्वीपादयः । तेषां नामानि वर्णनं च । **भी० ११—१२ ॥** [भा० ५ ॥]

द्वैपायनः । व्यासः । तन्नामनिर्वचनं । **आ० १ । २३ ॥ ६४ । १२८ ॥**

द्वैपायनह्रदः । तीर्थं । **श० ३० । ५६ ॥ ५५ । ३० ॥ अश्व० ६० । २७ ॥**

तस्मिन्दुर्योधनेन निमज्ज्य स्थितिः । **श० २९।४४॥**

१ **द्वैतवनं ।** सरस्वतीतीरस्थं मरुधन्वदेशसमीपस्थं वनं । **श० ३७ ॥**

तत्र पाण्डवानां वासः । **व० २४ ॥ २६ ॥ ३६॥ १७९ ॥ २३९ ॥ २४७ ॥ २५७ ॥३११॥ वि० ५ । ५ ॥**

२ **द्वैतवनं ।** सरः । **व० २४ । १० ॥**

ध.

धनदः । कुबेरः । **स० ११ । ५१ ॥**

१ **धनञ्जयः ।** अर्जुनः । तन्नामनिर्वचनं । **वि० ४३ । २६ ॥**

२ **धनञ्जयः ।** सर्पः । **आ० ३५ । ५ ॥ स० ९। १० ॥ उ० १०३ । ९ ॥**

धनिकत्वनिन्दा । शां० १७५ । ११ ॥

धनुर्धरः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **क० ८८ । १९–२३ ॥**

धनुषाक्षः । (**धनुषाख्यः**) । ऋषिः । **व० १३७ । ५० ॥ शां० ३४४ । ७ ॥**

धन्वन्तरिः । तस्योत्पत्तिः । **आ० १८ । ५३ ॥** [भा० ८ । ८ ॥]

१ **धरः ।** अष्टवसुष्वन्यतमः । तन्माता धूम्रा । **आ० ६७ । १८ ॥ अनु० २५५ । १७ ॥**
तत्पुत्रौ द्रविणो हुतहव्यवहश्च । **आ० ६७ । २१ ॥**

२ **धरः ।** पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । **द्रो० १५९ । ३८ ॥**

३ **धरः ।** शुक्राचार्यस्य पुत्रः । **आ०६६ । ३७ ॥**

१ **धर्मः ।** प्रजापतिः । ब्रह्मणो दक्षिणस्तनाज्जातः । रूपान्तरं प्राप्तो यम एवायं । **आ० ६७ । ३१ ॥**

तस्य भार्याः दश दक्षप्रजापतिपुत्र्यः । कीर्तिः लक्ष्मीः धृतिः मेधा पुष्टिः श्रद्धा क्रिया बुद्धिः लज्जा मतिः इति । **आ० ६७ । १४ ॥**

तस्य पुत्राः । **आ० ६७ । ३२ ॥**

तस्य पुत्री सत्या । शंयुनामकाग्नेर्भार्या । **व० २२१ । १२ ॥**

तेन धर्मविशेषकथनं । **अनु० १८९ । २३ ॥**

२ **धर्मः ।** यमः ।

३ **धर्मः ।** युधिष्ठिरः ।

४ + **धर्मः ।** प्रथमपुरुषार्थः । तत्फलभोगः । **व० १८६ । ३९ ॥**

तद्वतां पराभवो नास्ति । **आ० १८२ । २० ॥**

तस्य समृद्धिकारणत्वं । **व० ९२ । ५ ॥**

तदुत्पत्तिप्रकारः । **शां० २७९ । १२–२२ ॥**

धर्मतीर्थं । व० ८२ । १ ॥

धर्मध्वजः । जनकराजः । तस्य सुलभया संवादः । **शां० ३२५ । ४ ॥**

धर्मपुत्रः । युधिष्ठिरः । **स० ४ । १३ ॥**

धर्मप्रस्थः । क्षेत्रं । **व० ८२ । ९८ ॥**

धर्मराजः । युधिष्ठिरः । **स० १ । २२ ॥**

धर्मव्याधः । ज्ञानी व्याधः । **व० २१० । १० ॥**

तेन कौशिकब्राह्मणाय धर्मोपदेशः । **व० २१८ । १४ ॥**

तस्य शूद्रत्वप्राप्तिकारणं । **व० २१८ । २२ ॥**

१ **धर्मारण्यः ।** ब्राह्मणः । **शां० ३७१ । ५ ॥**

२ **धर्मारण्यं ।** गयासमीपस्थं क्षेत्रं । **व० ८० । ४७ ॥ अनु० ६४ । ५९ ॥** Four miles from Buddha-Gaya in the district of Gaya.

धर्मेयुः । क्षत्रियः । रौद्राश्वपुत्रः । **आ० ८८ । १० ॥**

१ **धाता ।** द्वादशादित्येष्वन्यतमः । **आ० ६६ । १५ ॥**

२ धाता। भृगुऋषिपुत्रः। **आ० ६७।५०॥**
[तन्माता ख्यातिः। तद्भार्या मेरुपुत्री आयतिः। तत्पुत्रो मार्कण्डेयस्य पिता मृकण्डः। भा० ४। १॥]

धारणः। सर्पः। **उ० १०३। १६॥**

धारातीर्थं। व० ८२। २३॥

धार्तराष्ट्राः। धृतराष्ट्रपुत्राः दुर्योधनादयः। धृतराष्ट्रशब्दं पश्यत।

धीः। बुद्धिः। तद्गुणाः। **व० २। १९॥**

धीमान्। क्षत्रियः। सो० वं० पुरूरवसः पुत्रः। तन्माता उर्वशी। **आ० ६९। २७॥**

१ धुन्धुः। मधुकैटभयोः पुत्रः। **व० २०७। १॥**

२ धुन्धुः। क्षत्रियः। **अनु० १७७। ७३॥**

धुन्धुमारः। क्षत्रियः। सू० वं० बृहदश्वस्य पुत्रः। तस्य पितृकृतं नाम कुवलाश्व इति। **व० २०४–२०५॥**

तस्योपाख्यानं। **व० २०७॥** [हरि० १। ११॥ भा० ९। ६॥ वायु० ८८॥ ब्रह्म० ७॥]

तस्य जराप्राप्तिः। **अनु० ९। ४१॥**

तेन पुष्करस्तैन्ये शपथकरणं। **अनु० १४३। २१॥**

धूतपापा। नदी। **भी० ९। १८॥**

धूमावती। नदी। **व० ८२। २१॥**

धूमिनी। सो० वं० अजमीढस्य भार्या। तत्पुत्रः ऋक्षः। **आ० १०१। २०॥**

१ धूमोर्णा। मार्कण्डेयऋषेः पत्नी। **अनु० २४८। ४॥**

२ धूमोर्णा। यमस्य भार्या। **अनु० २७१। ११॥**

धूम्रा। वसोर्भार्या। तत्पुत्रौ धरो ध्रुवश्च। **आ० ६७। १९॥**

धूम्राक्षः। रावणमन्त्री राक्षसः। हनूमता हतः। **व० २८७। १४॥**

धूर्तः। क्षत्रियः। **आ० १। २६३॥**

धूर्तकः। सर्पः। **आ० ५७। १३॥**

१ धृतराष्ट्रः। क्षत्रियः। सो०वं० पूरुवंशोत्पन्नस्य विचित्रवीर्यस्य क्षेत्रजः पुत्रः। व्यासवीर्याज्जातः। तन्माता अम्बिका। आम्बिकेयः। वैचित्रवीर्यः। प्रज्ञाचक्षुः। आजमीढः। इत्यादीनि तस्य नामानि। **आ० ६३। ५७॥**

तस्योत्पत्तिः। **आ० ६४। १५५॥ ११५। १८॥**

तस्य गन्धर्वांशत्वं। **आ० ६८। ८३॥**

तस्य गान्धार्या विवाहः। **आ० ११९। १२–१६॥**

तस्य पाण्डवानां जतुगृहे दाहश्रवणेन मृषा विलापः। **आ० १६२। १३॥**

तस्य सञ्जयेन संवादः। **स० १०३॥**

तेन द्रौपद्यै वरदानं। **स० ९३। ३०॥**

तस्य भार्या गान्धारी तद्भगिन्यश्च काश्चन। **आ० ११९। २२॥**

तस्य श्यालाः शकुन्यादयः। शकुनिशब्दे द्रष्टव्याः।

तेन विदुरधिक्कारः। **व० ४। २२॥**

तेन पाण्डवप्रतापवर्णनं। **उ० ५०॥**

तस्य श्रीकृष्णेन विश्वरूपदर्शनार्थं चक्षुर्दानं। **उ० १३१। २०॥**

तस्य मूर्च्छा दुर्योधनवधश्रवणेन। **श० २। ५३॥**

तस्य विलापः दुर्योधनवधात्। **श० २। ५४॥ स्त्री० १॥**

तस्य विदुरेण शास्त्रार्थकथनेन समाधानं। **स्त्री० २। ३॥**

तस्य समीपे व्यासागमनं। **स्त्री० ८। २॥**

तेन मृतपुत्रादिशयनस्थानभूतरणाङ्गणगमनं। **स्त्री० ९॥**

तेन लोहमयभीमसेनप्रतिमाया आलिङ्गनेन चूर्णीकरणं। **स्त्री० ११। १७॥**

तदनुवर्तनं पाण्डवैः। **आश्र० १। २६॥**

तस्य भीमसेनपरुषभाषणश्रवणेन निर्वेदाधिगमः। **आश्र० ३। ११॥**

तेन युधिष्ठिराय राजनीत्युपदेशः। **आश्र० ६–८॥**

तस्य तपोवने दावाग्निप्रवेशः । **आश्र० ३९।** ३१ ॥ [भा० १ । १३ ॥]

तस्य कुबेरलोकप्राप्तिः । **आश्र० ३२ । ११ ॥**

तस्य पुत्राः दुर्योधनादयः व्यधिकं शतं । तेषु गान्धार्यां जाताः पुत्रा दुर्योधनादयः शतं । दुश्शलानाम्न्येका पुत्री च। दास्यां वैश्यायां जातो युयुत्सुरेक इति विवेकः। **आ० ६३ । ५८ ॥ ६८** । ९३ ॥ **१३१ ।** २ ॥

अत्रेदमाकूतं । अस्मिन्महाभारते तत्रतत्रागतानां नाम्नां मेलनेन गणने सङ्ख्या कृप्तादप्यधिका भवति । तत्रतत्रोक्तानामेव नाम्नां गणने संख्या न्यूना भवति । क्वचिदेकमेव नाम द्विस्त्रिर्वोक्तं वर्तते । तत्रापि कानिचिद्विशेषणानि कानिचिद्विशेष्याणि। कानिचित्पर्यायाणि । तेषु पर्यायत्वविशेषणत्वादीनि केषांचिदेव नाम्नामस्मादृशैर्विवेचयितुं शक्यानि । कतिचन बहुज्ञानामपि श्रमसाध्यानि । तस्मात्सुधियः स्वयमेव विवेचयन्त्विति यथोपलब्धि लिख्यते ।

तद्यथा—

अग्रयायी । आ० १३१ । ११ ॥

अनाधृष्टिः । भीमेन हतः । **भी० ९६ ।** २७॥

अनाधृष्यः । आ० ६८ । १०४ ॥ **१३१ ।** १३ ॥

अनुयायी । आ० ६८ । १०२ ॥ तस्य वधः । **द्रो० १५८ ।** १७ ॥

अनुविन्दः । आ० ६८ । १०२ ॥

अनूदरः । आ० ६८ । ९९ ॥ **१३१ ।** ८ ॥

अपराजितः । आ० ६८ । १०१ ॥ **१३१ ।** १० ॥ तस्य वधो भीमसेनेन । **भी० ८८ ।** २२ ॥

अभयः । आ० ६८ । १०४ ॥ **१३१ ।** १२ ॥ तस्य वधो भीमसेनेन । **द्रो० १२७ ।** ४४ ॥

अयोबाहुः । आ० ६८ । ९८ ॥ **१३१ ।** ६ ॥

अयोभुजः । तस्य वधः । **द्रो० १५८ ।** १७ ॥

अलम्बुः । तस्य वधो भीमसेनेन । **क० ८८ ।** १९–२३ ॥

अलोलुपः । आ० ६८ । १०३ ॥ **१३१ ।** १२ ॥

आदित्यकेतुः । आ० ६८ । १०२ ॥ **१३१ ।** ११ ॥ तस्य वधो भीमसेनेन । **भी० ८८ ।** २८ ॥

उग्रः । आ० ६८ । १०३ ॥ **१३१ ।** १२ ॥ तस्य वधो भीमेन । **भी० ६४ ।** ३४ ॥ **द्रो० १५८ ।** १९ ॥

उग्रश्रवाः। आ० ६८ । १०० । **१३१ ।** ९ ॥

उग्रसेनः । आ० ६८ । १०० ॥ **१३१ ।** ९ ॥

उग्रायुधः । आ० ६८ । ९९ ॥ **१३१ ।** ७ ॥ **२०१ ।** २ ॥

उपचित्रः । आ० ६८ । ९५ ॥ **१३१ ।** ४ ॥

उपनन्दः । तस्य वधो भीमसेनेन । **क० ४६ ।** १९ ॥

उपनन्दकः । आ० ६८ । ९६ ॥ **१३१ ।** ५ ॥ **भी० ७९ ।** २२ ॥

ऊर्णनाभः । आ० ६८ । ९६ ॥ **१३१ ।** ५॥

कनकध्वजः । आ० १३१ । १४ ॥ **२०१ ।** ३ ॥

कनकाङ्गदः । आ० ६८ । १०५ ॥

कनकायुः । आ० ६८ । ९९ ॥

करकायुः । आ० २०१ । २ ॥

कर्णः । आ० ६८ । ९५ ॥ **१३१ ।** ३ ॥ **भी० ७७ ।** ८ ॥

कवची । आ० ६८ । १०३ ॥ **१३१ ।** ११ ॥ **क० ४६ ।** ७ ॥ तस्य वधो भीमसेनेन । **क० ८८ ।** १९–२३ ॥

कुण्डकः । आ० २०१ । ३ ॥

धृतिमान् । अग्निविशेषः । अस्य विष्णुरिति नामान्तरं । **व० २२३ । १२** ॥

धृष्टकेतुः । क्षत्रियः । चेदिराजस्य शिशुपालस्य पुत्रः । शुक्तिमतीपुरनिवासी । पाण्डवपक्षीयः । **व० २२ । ५०** ॥ **उ० १७१ । ८** ॥ द्रोणाचार्येण हतः । **द्रो० १२५ । ३९** ॥

तस्य पुत्रोपि द्रोणेन हतः । **द्रो० १२५ । ४१** ॥

तस्य स्वसा रेणुमती । नकुलस्य भार्या । **आ० ६३ । ७८** ॥

तस्य युद्धं । **द्रो० १०७ । १०** ॥

धृष्टद्युम्नः । क्षत्रियः । द्रुपदपुत्रः । द्रोणशत्रुः । याज्ञसेनिः । अयोनिजः । अतिरथः । **उ० १७१ । ४** ॥

तस्योत्पत्तिः अग्निकुण्डात् । **आ० ६४ । १५०** ॥ **१४९ । ५३** ॥ **१८१ । ४०** ॥

तस्याग्न्यंशत्वं । **आ० ६८ । १२६** ॥

तन्नामनिर्वचनं । **आ० १४९ । ७१** ॥ **१८१ । ५६** ॥

तस्य पाण्डवजातिजिज्ञासया कुलालगृहगमनं । **आ० २०७ । १** ॥

तस्य पाण्डवैः सेनापतित्वकरणं । **उ० १५१ । ३७** ॥

तेन द्रोणाचार्यशिरश्छेदः । **द्रो० १९३ । ६४** ॥

तद्वधोद्योगः सात्यकिना । **द्रो० १९९ । ४९** ॥

तस्य पराजयः कृपाचार्येण । **क० १७ । २०** ॥

तस्य वधोऽश्वत्थाम्ना । **सौ० ८ । २४** ॥

तस्य भ्रातरः द्रुपदशब्दे द्रष्टव्याः ।

तस्य पुत्राः । क्षत्रञ्जयः क्षत्रदेवः क्षत्रवर्मा च । **द्रो० १० । ५३** ॥ सर्वे द्रोणाचार्येण हताः । **द्रो० १५६ । १४** ॥ तस्यान्यः पुत्रः क्षत्रधर्मा । द्रोणेन हतः । **द्रो० १२५ । ५७** ॥

धृष्णुः । वैवस्वतमनुपुत्रः । **आ० ६९ । १८** ॥

धेनुकः । गर्दभरूपी असुरः । बलरामेण हतः । **स० ५३ । १६** ॥ **उ० १३० । ६१** ॥ [भा० १० । १५ ॥ हरि० २ । १३ ॥ विष्णु० ५ । ८ ॥]

धेनुमतीतीर्थं । **आ० २४५ । ३०** ॥

धैर्यं । गुणः । तस्य सुखसाधनत्वं । **शां० २३४**॥

१ **धौम्यः** । आपोदनामा ऋषिः । **आ० ३ । २१** ॥

तस्य शिष्याः उपमन्युः आरुणिः बैदश्च । **आ० ३ । २२** ॥

२ **धौम्यः** । ऋषिः । व्याघ्रपादऋषेः पुत्रः । तस्य भ्राता शिवभक्त उपमन्युः । **अनु० ४५ । ९६** ॥ अयं प्रथमधौम्य एवेति यस्तस्य शिष्यः उपमन्युः सः तस्य भ्राता चेति च भाति ।

३ **धौम्यः** । ऋषिः पाण्डवपुरोहितः । असितस्य देवलस्य भ्राता । **आ० १९९ । २** ॥ **स० २ । ७** ॥ **व० ३ । १** ॥ **वि० १ । २१** ॥ **आश्र० १६ । ८** ॥

तेन पाण्डवेभ्यो नानातीर्थमाहात्म्यकथनं । **व० ८४—८८** ॥

तेन पाण्डवेभ्यो राजगृहे वासप्रकारकथनं । **वि० ५ । ८** ॥

तस्य पाण्डवाग्निहोत्राग्निरक्षणार्थं वने वासः । **वि० ६ । १३** ॥

तेन धर्मोपदेशः । **अनु० १९० । १५** ॥

धौम्रः । ऋषिः । **शां० ४६ । १२** ॥

\+ **ध्यानयोगः** । **शां० १९३** ॥

१ **ध्रुवः** । अष्टवसुष्वन्यतमः । धूम्रायाः पुत्रः । **आ० ६७ । १८** ॥ तत्पुत्रः कालः । **आ० ६७ । २१** ॥

२ **ध्रुवः** । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । **द्रो० १५९ । ३८** ॥

३ **ध्रुवः** । क्षत्रियः । सो० वं० नहुषपुत्रः । **आ० ६९ । ३३** ॥

४ **ध्रुवः** । क्षत्रियः । स्वायंभुवमनुपौत्रस्योत्तानपादस्य पुत्रः । **अनु० ६ । १५** ॥

[तस्य कथा । भा० ४ । ८—१३ ॥ विष्णु० १ । ११ ॥ मत्स्य० ४ ॥ लिङ्गपु० ६२ ॥ स्कान्दपु० वैष्णवखं० काशीखं० पूर्वार्धे २० ॥]

[तन्मण्डलं । भा० ५ । २३ ॥]

ध्वजकेतुः । क्षत्रियः । द्रुपदपुत्रः । **आ० २१८ ।** १९ ॥

ध्वजवती । हरिमेधसः पुत्री । **उ० ११० ।** १३ ॥

+ ध्वजादिवर्णनं । वि० ५६ ॥ द्रो० २३ । १०५ ॥

न.

नकुलः । क्षत्रियः । पाण्डुपुत्रः । माद्यामश्विभ्यां जातः । **आ० ६३ ।** ६६ ॥ **१३३ ।** १८ ॥ एकरथः । **उ० १६९ ।** ५ ॥

तन्नामनिर्वचनं । **वि० ७ ।** ३३ ॥

तस्य विराटनगरे प्रसिद्धं नाम दामग्रन्थीति । **वि० ४ ।** ५ ॥

तस्य विराटनगरे प्रच्छन्नं नाम जयत्सेन इति । **वि० ७ ।** ६६ ॥

तस्य शङ्खः सुघोषः । **भी० २५ ।** १६ ॥

तस्य भार्या शिशुपालस्य पुत्री । धृष्टकेतोः स्वसा रेणुमती । तत्पुत्रो निरमित्रः । **आ० ६३ ।** ७८॥

तस्य द्रौपद्यां जातः पुत्रः शतानीकः । **आ० ६४ ।** १६४ ॥

तेन पश्चिमदिग्विजयो राजसूययागार्थं । **स० ३२ ॥**

तेन सन्धिकरणस्य सुशकत्वाभिधानं । **उ० ७९ ॥**

तेन दुर्योधनपराजयः । **द्रो० १८८ ।** ५३ ॥

तस्य पराभवः कर्णेन । **क० १५ ।** ५३ ॥

तस्याधःपतनं महाप्रस्थाने । **महा० २ ।** १२ ॥

नकुलोपाख्यानं । अश्व० ९१ ॥

नग्नजित् । क्षत्रियः । **आ० ६८ ।** २१ ॥ कर्णेन दिग्विजये जितः । **व० २५५ ।** २१ ॥ [अयं श्रीकृष्णस्य श्वशुरः । सत्यानाम्न्या नीलादेव्याः पितेति भाति । भा० १० । ५८ ॥]

नचिकेताः । नाचिकेतशब्दं पश्यत ।

+ नदीनां नामानि । स० ९ । २२ ॥ **व० १९१ ।** १०३ ॥ **२२४ ।** २२ ॥ **भी० ९ ।** १४ ॥ **अनु० ६४ ॥ २४८ ।** २० ॥ **२७१ ।** १९ ॥ [हरि० २ । १०९ ॥ पद्म० १ । १४ ॥ मत्स्य० ११४ ॥]

१ **नन्दः** । सर्पः । **उ० १०३ ।** १२ ॥

२ **नन्दः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** ९६ ॥ **१३१ ।** ५ ॥ **भी० ७९ ।** २२ ॥ तस्य वधः । **क० ४६ ।** १९ ॥

१ **नन्दकः** । सर्पः । **उ० १०३ ।** १२ ॥

२ **नन्दकः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० २०१ ।** ३ ॥ **भी० ६४ ।** १५ ॥

१ **नन्दा** । धर्मप्रजापतिपुत्रस्य हर्षस्य भार्या । **आ० ६७ ।** ३३ ॥

२ **नन्दा** । ऋषभकूटपर्वतस्था नदी । **आ० २३५ ।** ७ ॥ **व० ११० ।** १ ॥

नन्दिग्रामः । अयोध्यासमीपस्थो ग्रामः । **व० २९२ ।** ६३ ॥

१ **नन्दिनी** । नदी । **व० ८२ ।** १५४ ॥

२ **नन्दिनी** । वसिष्ठस्य धेनुः । **आ० १०६ ।** १४ ॥

नन्दिसेनः । स्कन्दपरिवारः । **श० ४६ ।** २४ ॥

नन्दीश्वरः । रुद्रवाहनभूतो वृषभः । **अनु० २६५ ।** २५ ॥

नमुचिः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ ।** २२ ॥ **स० ५१ ।** ८ ॥ [तद्भार्या स्वर्भानोः पुत्री सुप्रभा । **भा० ६ ।** ६ ॥]

तस्येन्द्रेण संवादः । **शां० २३३ ॥**

तस्येन्द्रेण वधः । **श० ४४ ।** ३६ ॥

नरः । नारायणभ्राता । तदाश्रमगमनं पाण्डवानां । **व० १४७ ।** २२ ॥ **१५७ ।** १० ॥ [तयोः कथा । भा० ११ । ४ ॥]

१ **नरकः** । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ ।** २९ ॥

२ नरकः । महीदेव्याः पुत्रोऽसुरः । **स० ९ । १६** ॥ **१४** । १४ ॥ ५९ । ६ ॥
तस्य वधः श्रीकृष्णेन । **स०** ५९ । ३४ ॥ **व० १४४** । १७ ॥ [भा० १० । ५९ ॥ हरि० २ । ६३ ॥]
तस्यास्थिदर्शनं पाण्डवैः । **व० १४४** । १३ ॥
३ नरकः । पापिनां यातनानुभवस्थानविशेषः ।
तन्नामकथनं । **अनु० २३०** ॥ [भा० ५ । २६ ॥ विष्णु० २ । ६ ॥ मार्कण्डे० ११—१२ ॥ देवीभा० ८ । २१-२३ ॥ शिवपु० उमासं० ८-१० ॥ स्कान्दपु० माहेश्वरखण्डान्तर्गतकौमारिकाखं० ३९ ॥ ब्रह्मवै० प्रकृतिखं० २९—३१ ॥]
तद्दर्शनं युधिष्ठिरेण । **स्वर्गा० २ । १६-२५** ॥
नरसिंहः । नृसिंहशब्दं पश्यत ।
नरिष्यन्तः । क्षत्रियः । वैवस्वतमनुपुत्रः । **आ० ६९ । १८** ॥
+ नर्तनागारं । वि० २५ । २१ ॥
१ नर्मदा । नदी । **स० ९ । २२** ॥ **व० ८७ । २** ॥ **भी० ९ । १४** ॥ [इयं कलिङ्गदेशस्थादमरकण्टकापरनाम्नो मेकलपर्वतात्प्रभवति । मत्स्य० ११३ ॥] The river Nerbuda. It rises in the Amarakantaka mountain.
तन्महिमा । **व० ८०** । ५४ ॥ [पद्म० १ । १३ ॥]
२ नर्मदा । तन्नामकनद्यभिमानिनी । इक्ष्वाकुवंश्यस्य दुर्योधनस्य भार्या । तत्पत्नी सुदर्शना । **अनु० २ । १८** ॥
१ नलः । वानरः । रामसेतुबन्धनकर्ता । **व० २८४ । १४** ॥
२ नलः । निषधदेशाधिपतिः । वीरसेनपुत्रः । दमयन्त्या भर्ता । तस्य पुत्रौ इन्द्रसेना इन्द्रसेनश्च । **व० ४९ । ६०** ॥
तेन हंसग्रहणं । **व० ५० । १९** ॥
तस्य इन्द्रादिलोकपालैर्दमयन्तीं प्रति दूत्येन प्रेषणं । **व० ५२** ॥
तस्मै इन्द्रादिदेवैर्वरदानं । **व० ५४** । ३५ ॥
तस्य दमयन्त्या विवाहः । **व० ५४** । ४३ ॥
तच्छरीरे कलिप्रवेशः । **व० ५६** । ३ ॥
तस्य पुष्करेण सहाक्षद्यूतं । **व० ५६** । ९ ॥
तदुत्तरीयवस्त्रस्य पक्षिभिरपहरणं । **व० ५८** । १५ ॥
तेन वने रात्रौ स्वसमीपे सुप्ताया दमयन्त्याः परित्यागः । **व० ५९** । २० ॥
तेन कार्कोटकस्य अग्नेस्सकाशाद्रक्षणं । **व० ६३** । ९ ॥
तस्य बाहुकनामस्वीकारेण ऋतुपर्णे सारथीभवनं । **व० ६४** । ९ ॥
तस्य ऋतुपर्णेन सह दमयन्त्याः पुनः स्वयंवरार्थं विदर्भपुरं प्रत्यागमनं । **व० ७०** । ४३ ॥
तन्नामस्मरणस्य कलिबाधपरिहारकत्वं । **व० ७०** । ३६ ॥ ७७ । १२ ॥
नलकूवरः । कुबेरस्य पुत्रः । तद्भ्राता मणिग्रीवः । **स० १०** । २० ॥ **व० २८१** । ६० ॥
[तस्य सभ्रातृकस्य नारदशापाद्यमलार्जुनवृक्षत्वप्राप्तिः । तयोः श्रीकृष्णेन मोक्षणं च । भा० १० । ९-१० ॥]
नलिनी । नदी । **भी० ६** । ४९ ॥
+ नलोपाख्यानपर्व । व० ४९—७७ ॥
नवतन्तुः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५८** ॥
नवमदिवसयुद्धारम्भः । **भी० ९७** । तत्समाप्तिः । **भी० १०६** ॥
१ नहुषः । क्षत्रियः । सो० वं० पुरूरवसः पुत्रस्यायोः पुत्रः । तन्माता स्वर्भानवी । **आ० ६३ । ५** ॥ **६९ । २९** ॥ **स० ८ । ८** ॥ **वि० ५३ । १४** ॥ [भा० ९ । १७ ॥ हरि० १ । २८ ॥ वायु० ९२ ॥ ब्रह्म० ११ ॥]
तस्य पुत्राः । यतिः ययातिः संयातिः आयतिः अयतिः ध्रुवः इति षट् । **आ० ६९ । ३३** ॥

[तस्य भार्यापितृकन्या विरजा । ब्रह्म० १२ ॥ हरि० १ । ३० ॥]

तेन ब्रह्महत्याभयादिन्द्रेऽदर्शनं गतेन्द्रपदप्राप्तिः । **उ० ११ । ९ ॥ अनु० १५६ ।** ४ ॥ [भा० ६ । १३ ॥ देवीभा० ६ । ७—८ ॥]

तेन शच्याः कामना । **उ० ११ । १९ ॥**

तस्यागस्त्यशापादजगरत्वप्राप्तिः । **व० १८१ ।** १४ ॥ **१८२ ।** १४ ॥ **१८३ ।** ३७ ॥ **उ० १७ ।** १६ ॥ **अनु० १५७ ।** २२ ॥

तस्मै च्यवनऋषिणा दाशेभ्यः स्वयोग्यमूल्यदाननियोगः । **अनु० ८६ ।** ५ ॥

तस्य त्वष्टुः सकाशाद्गोलाभः । **शां० २७४ ।** ६ ॥

२ **नहुषः** । सर्पः । **आ० ३५ ।** ९ ॥ **उ० १०३ ।** ९ ॥

नागदत्तः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ ।** १०२ ॥ **१३१ ।** ११ ॥ तस्य वधो भीमसेनेन । **द्रो० १५८ ।** १७–१९ ॥

नागकन्या । उलूपीशब्दं पश्यत ।

नागधन्वा । तीर्थविशेषः । तत्र बलरामस्य गमनं । **श० ३८ ।** २९ ॥

नागराजतीर्थं । व० ८२ । ३२ ॥

नागलोकः । भोगवती । **उ० १०३ ॥**

नागाः । सर्पाः । तेषां नामानि सर्पशब्दे द्रष्टव्यानि ॥

तेषामुत्तङ्ककृता स्तुतिः । **आ० ३ ।** १३४ ॥

नागास्त्रप्रयोगः । कर्णेनार्जुनं प्रति । **क० ९७ ।** २० ॥

नाचिकः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ ।** ५८ ॥

नाचिकेतः । ऋषिः । आरुणिनामकस्योद्दालकस्य पुत्रः । अस्य नचिकेता इति नामान्तरं । तत्कथा गोदानप्रशंसार्थे । **अनु० १०६ ।** २ ॥ **स० ४ ।** २३ ॥ अस्य कथा काठकोपनिषदि प्रसिद्धा ।

नाचीनाः । देशः । **स० ३२ ।** १५ ॥

नाटकेयाः । देशः । **स० ३२ ।** १४ ॥

नाडीजङ्घः । नालिजङ्घशब्दं पश्यत ।

नाभागः । क्षत्रियः । वैवस्वतमनुपुत्रः । **आ० ६९ ।** २० ॥ [तत्पुत्रोऽम्बरीषः । भा० ९ । ४ ॥]

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३ ।** ३१ ॥

१ **नारदः** । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७ ।** ५३ ॥

२ **नारदः** । कश्यपभार्याया मुनेः पुत्रो देवगन्धर्वः । तस्योत्पत्तिः । **आ० ६६ ।** ४४ ॥

३ **नारदः** । देवर्षिः । पर्वतस्य मातुलः । **स० १० ।** २० ॥ **शां० २९ ।** ४ ॥

तेन देवलोके भारतकथनं । **आ० १ ।** १२४ ॥

तस्यागमनं पाण्डवसमीपे । द्रौपदीविषये व्यवस्थाकरणोपदेशः । **आ० २२८ ॥**

तेन सुन्दोपसुन्दकथाकथनं । **आ० २२९ ॥**

तेन पाण्डवेभ्यः कच्चित्प्रश्नव्याजेन राजनीतिकथनं । **स० ५ ।** २० ॥

तद्वर्णनं । **आ० २२८ ।** १०–३७ ॥ **स० ५ ।** २—१४ ॥

तस्यागमनं पाण्डवसमीपे काम्यकवने । **व० १८५ ।** ४७ ॥

तदागमनं पाण्डवान्प्रति गङ्गातीरे । **शां० १ ।** ४ ॥

तस्य पर्वतऋषिशापेन वानरमुखत्वप्राप्तिः । **शां० २९ ।** २५ ॥

तेन पर्वतऋषये शापदानं । **द्रो० ५५ ।** २३ ॥ **शां० २९ ।** २६ ॥

तस्य सृञ्जयपुत्र्या विवाहः । **शां० २९ ।** ३० ॥

तस्य श्वेतद्वीपगमनं । **शां० ३४३ ॥ ३४४ ॥ ३४६ ॥**

तेन बदर्यां श्रीमन्नारायणदर्शनं । **शां० ३५३ ।** ९ ॥

तद्गुणानुवादः श्रीकृष्णेनोग्रसेनसमीपे । **शां० २३७ ।** ४–२७ ॥

[तस्य स्त्रीत्वप्राप्तिः तालध्वजेन विवाहः पुत्रोत्पत्तिश्च । देवीभा० ६ । २८–२९ ॥]
तस्या कम्पनेन राज्ञा संवादः । **शां० २६२ ॥**
तस्य समङ्गेन संवादः । **शां० २९२ ॥**
तस्य गालवेन संवादः । **शां० २९३ ॥**
तेन मातलिना सह तत्पुत्र्या वरान्वेषणार्थं नागलोकगमनं । **उ० ९८ । ८ ॥ १०२ ॥**
तेन शुकं प्रत्युपदेशः । **शां० ३३७–३३८ ॥**
तेन श्वेतद्वीपे भगवद्दर्शनं । **शां० ३४७ । १ ॥**
तस्य सनत्कुमारेण संवादः । **अनु० ३०८ ॥**
तस्य मार्कण्डेयेन संवादः स्त्रीणां सतीत्वासतीत्वविषये । **अनु० ५७ ॥** चतुर्युगधर्मविषये । **अनु० ५४ ॥**
तस्य श्रीकृष्णेन संवादः के नमस्कार्या इति विषये । **अनु० ६६ ॥**
तस्य स्त्रीस्वभावविषये पञ्चचूडयाऽप्सरसा संवादः । **अनु० ७३ ॥**
तस्य पुण्डरीकेण संवादो नारायणस्य सर्वोत्तमत्वविषये । **अनु० १८६ ॥** तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३ । ३० ॥**
तेन मरुत्तं प्रति संवर्तनिवासस्थलकथनं । **अश्व० ६ । २२ ॥**
तस्य देवमतनाम्ना ऋषिणा संवादः । **अश्व० २५ ॥**
तस्यागमनं धृतराष्ट्रसमीपे तपोवने । **आश्र० २१ । १ ॥**

नारदी । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५९ ॥**

नारायणः । भगवान्विष्णुः । तं प्रति प्रार्थना देवैरिन्द्रेण चावतारार्थं । **आ० ६५ । ५१ ॥**
तत्कथास्तुतिः सौतिकृता । **आ० १ । ३३ ॥**
तत्स्तुतिः नारदकृता । **शां० २१० । १४ ॥**
तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । १० ॥ शां० ३५० । ३९ ॥**
तस्य नारदेन संवादः । **शां० ३४२ ॥**
तस्य सर्वोत्तमत्वमवश्यवेद्यत्वं च । **अनु० १८६ ॥**
तस्य परब्रह्मत्वं । **अनु० ३७ । १६ ॥**

+ **नारायणास्त्रप्रयोगः ।** अश्वत्थाम्ना । **द्रो० २०० । १७ ॥**

नारायणी । मोहिनीरूपधारी नारायणः । **आ० १८ । ५७ ॥**

नारीतीर्थानि । अर्जुनेन तीर्थयात्रायामुद्धृतानां शापाद्ग्राहत्वं प्राप्तानामप्सरसामावासभूतानि आगस्त्य सौभद्र पौलोम कारन्धम भारद्वाज नामानि पञ्चतीर्थानि । **आ० २३७ । ११ ॥**

नालायनी । मौद्गल्यऋषेर्भार्या इन्द्रसेना । तस्या उपाख्यानं । **आ० २१२ । २६ ॥**

नालिजङ्घः । (नालीजङ्घः) । कश्चन बकपक्षी । तत्सकाशे इन्द्रद्युम्नमार्कण्डेयप्रावारकर्णानां गमनं । **व० २०२ । ७ ॥**

नाविकः । विदुरसुहृत्कश्चन खनकः । **आ० १६१ । १२ ॥**

नासत्यौ । अश्विशब्दं पश्यत ॥

+ **नास्तिकमतखण्डनं । शां० २२० ॥**

+ **नाहुषबोध्यसंवादः । शां० १७६ । ५८ ॥**

१ **निर्ऋतिः ।** अधर्मस्य भार्या । तत्पुत्राः भयः महाभयः मृत्युश्चेति । **आ० ६७ । ५४ ॥**

२ **निर्ऋतिः ।** एकादशरुद्रेष्वन्यतमः । **आ० ६७ । २ ॥**

१ **निकुम्भः ।** दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २६ ॥**

२ **निकुम्भः ।** प्रह्लादपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । १९ ॥** तत्पुत्रौ सुन्दोपसुन्दौ । **आ० २२९ । ३ ॥**

निकृतिः । सुबलस्य पुत्री । गान्धार्याः स्वसा । धृतराष्ट्रस्य भार्या । **आ० ११९ । २३ ॥**

निचन्द्रः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २६ ॥**

निचिता । नदी । **भी० ९ । १८ ॥**

निबन्धनः । कश्चन विरक्तो मुनिः । तस्य भोगवतीनाम्न्या स्वमात्रा सह अध्यात्मविषये संवादः । **शां० २०९ । २** ॥

निबिडः । पर्वतः । **भी० १२ । १९** ॥

१ **निमिः** । दत्तात्रेयस्य पुत्रः ऋषिः । तत्पुत्रः श्रीमान् । **अनु० १३८ । ५** ॥

२ **निमिः** । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुपुत्रः । जनकराजस्य पूर्वजः । **स० ८ । ९** ॥

तस्यात्रिणा संवादः । **अनु० १३८** ॥

[तस्य वंशः । भा० ९ । १३ ॥ वायु० ८९ ॥ विष्णु० ४ । ५ ॥ रा० ७ । ५५ ॥]

निमिषः । अमृतरक्षको देवः । तेन सह गरुडस्य युद्धं । **आ० ३२ । १९** ॥

निमेषः । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । १०** ॥

नियुतायुः । क्षत्रियः । श्रुतायुषः पुत्रः । अर्जुनेन हतः । **द्रो० ९३ । २७** ॥

१ **निरमित्रः** । क्षत्रियः । सो० वं० नकुलपुत्रः । रेणुमत्यां जातः । **आ० ९३ । ७८** ॥

२ **निरमित्रः** । क्षत्रियः । त्रैगर्तस्य वीरधन्वनः पुत्रः । सहदेवेन हतः । **द्रो० १०७ । २६** ॥

+ **निर्बन्धस्यानर्थहेतुत्वं** । **उ० १०६ । ७** ॥

निर्वीरतीर्थं । **व० ८२ । १३८** ॥

निवातकवचाः । दानवाः । **व० १७० । ११** ॥ तेषामर्जुनेन वधः । **व० १७४ । २** ॥

+ **निवातकवचयुद्धपर्व** । **व० १६६—१७७** ॥

+ **निवृत्तधर्मकथनं** । **अनु० २११ । २** ॥

निशठः । क्षत्रियः । यादवः । **आ० २३९ । १०** ॥

निशाकरः । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । १४** ॥

निशुम्भः । असुरः । श्रीकृष्णेन हतः । **स० ५९ । २९** ॥

निश्चवनः । बृहस्पतेः पुत्रः । अग्निविशेषः । तत्पुत्रो निष्कृतिनामाग्निः । **व० २२१ । २०** ॥

निषङ्गी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । १०३** ॥ **१३१ । ८** ॥ भीमसेनेन हतः । **क० ८८ । २३** ॥

१ **निषधः** । पर्वतः । **स० २९ । ११** ॥ **भी० ६ । ९** ॥

२ **निषधाः** । देशः । **भी० ९ । ५१** ॥ तदधिपतिर्नलराजः । **व० ५० । ३** ॥ Narwar, the capital of Nalaraja. This is also called Nalapura.

निषादाः । देशः । **भी० ९ । ५१** ॥

+ **निषादानां भक्षणं गरुडेन** । **आ० २८ । २०** ॥

निषादी । **आ० १६० । ९** ॥

निष्कृतिः । अग्निविशेषः । बृहस्पतिपुत्रस्य निश्चवनस्य पुत्रः । तत्पुत्रः स्वननामकोऽग्निः । **व० २२१ । २२** ॥

+ **नीतिकथनं** । कणिकेन धृतराष्ट्रादिभ्यः । **आ० १५३ । ८** ॥ नारदेन कश्चित्प्रश्नव्याजेन युधिष्ठिराय । **स० ५** ॥ धौम्येन पाण्डवेभ्यः । **वि० ५ । ८** ॥ विदुरेण धृतराष्ट्राय । **३३—४०** ॥ साधारण्येन नीतिकथनं । **आ० ८१** । **स० ८६** ॥ **व० ३२** ॥ **शां० ८१** ॥ **१६६** ॥ **अनु० ३५** ॥

निष्ठानकः । सर्पः । **आ० ३५ । ९** ॥

१ **नीलः** । वैदूर्यमयः पर्वतः । **स० २९ । ४८** ॥ **भी० ६ । ४** ॥

२ **नीलः** । वानरः । **व० २८८ । २८** ॥

३ **नीलः** । क्षत्रियः । कार्तवीर्यार्जुनवंशोद्भवः पाण्डवपक्षीयः । **आ० २०१ । १०** ॥ **स० ३२ । २३** ॥ **उ० १९ । २४** ॥ एकरथः । **उ० १६६ । ४** ॥

तस्य युद्धं । **भी० ९४ । ३०** ॥

तस्य वधोऽश्वत्थाम्ना । **द्रो० ३१ । २५** ॥

४ **नीलः** । सर्पः । **आ० ३५ । ७ ॥**

नीला । नदी । **भी० ९ । ३१ ॥**

नीली । सो० वं० सुहोत्रपुत्रस्याजमीढस्य भार्या । तत्पुत्रौ दुष्यन्तः परमेष्ठी च । **आ० १०१ । २० ॥**

नृगः । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुपुत्रः । **स० ८ । ८ ॥ वि० ५३ । १४ ॥**

[तस्य विप्रशापात्कृकलासजन्मप्राप्तिः । श्रीकृष्णेन गर्ते पतितस्य तस्योद्धारश्च । भा० १० । ६४ ॥ रा० ७ । ५३ ॥]

नृपचण्डालसंवादः । **अनु० १५८ ॥**

नृशंसलक्षणं । **शां० १६२ ॥**

+ **नृसिंहः** । विष्णोरवतारः । तत्कथा । **स० ४६ । ५५ ॥ व० २७३ । ६१ ॥** [भा० ७ । ८ ॥ पद्म० ६ । २६५ ॥ मत्स्य० ४७ । १६२ ॥ हरि० ३ । ४२ ॥ देवीभा० ४ । १६ ॥]

[तस्य शरभरूपिणा रुद्रेण पराभवः । लिङ्गपु० ९५ ॥ वीरभद्रेण पराभवः । लिङ्गपु० ९६ ॥]

नेपालाः । विदेहदेशस्योत्तरतो हिमवतो दक्षिणतश्च विद्यमानो देशः । **व० २५५ । ६ ॥**

नैकदृक् । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५४ ॥**

नैकपृष्ठाः । देशः । **भी० ९ । ४१ ॥**

+ **नैमि(षा)शारण्यं** । गोमतीतीरस्थं पुण्यारण्यं । **आ० १ । ५ ॥ व० ८२ । ५९ ॥ श० ३७ ॥** Nimsar, twenty four miles from the Sandila station of the Oudh and Rohilkhand Railway, and twenty miles from Sitapur. It is situated on the left bank of the goomti.

तत्र देवैर्यज्ञकरणं । **आ० २१४ । १ ॥**

नैमिषकुञ्जं । क्षेत्रं । **व० ८१ । १०९ ॥**

नैषधः । नलराजः । **व० ५१ । ३० ॥**

नैषादिः । एकलव्यः । **द्रो० १८२ । १७ ॥**

न्यग्रोधः । वृक्षः । तन्मूले पाण्डवानामुपवेशनं । **आ० १६३ । २० ॥**

तत्र कृपाश्वत्थामकृतवर्मणामुपवेशनं । **श० ३० । ६६ ॥**

तस्य दंशनं तक्षकेण । **आ० ४३ । ४ ॥**

प.

पञ्चचूडा । अप्सराः । तया सह नारदस्य स्त्रीस्वभावविषये संवादः । **अनु० ७३ ॥**

पञ्चतीर्थानि । नारीतीर्थशब्दं पश्यत ।

+ **पञ्चदशदिवसयुद्धारम्भः** । **द्रो० १८८ ।** तत्समाप्तिः । **द्रो० २०३ ॥**

पञ्चनदं । क्षेत्रं । **स० ३५ । ११ ॥ व० ८० । ८४ ॥** The Punjab,—the country of five rivers called Satadru, Vipasa, Iravati, Chandrabhaga and Vitasta.

+ **पञ्चनलदर्शनं** । दमयन्त्या । **व० ५४ । १० ॥**

+ **पञ्चभूतानि** । पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशानि । विशेषं भूतशब्दे पश्यत ।

+ **पञ्चमदिवसयुद्धारम्भः** । **भी० ६५ ॥** तत्समाप्तिः । **भी० ७४ ॥**

+ **पञ्चमहाभूतानि** । भूतशब्दं पश्यत ।

+ **पञ्चमहायज्ञाः** । **अश्व० १०४ । ८ ॥**

पञ्चमी । नदी । **भी० ९ । २६ ॥**

पञ्चयक्षा । नदी । **व० ८२ । १० ॥**

पञ्चरात्रं । (**पाञ्चरात्रं**) । भगवत्कृतो ग्रन्थविशेषः । **शां० ३५९ । १ ॥**

पञ्चवटी । गोदावर्यास्तीरे नासिकक्षेत्रसमीपस्थः स्थलविशेषः । **व० ८१ । १६२ ॥** [रा० ३ । १३ ॥] Nasik on the Godavery.

पञ्चशिखः । कापिलेयो मुनिः । कपिलानाम्न्या ब्राह्मण्याः पुत्रः ।

तस्य जनकेन संवादः । **शां० २२०—२२१ ॥ ३२४ ॥** [अस्य जनकस्य जनदेव इति नाम बृहन्नारदी० ४५ ॥]

तन्नामनिर्वचनं । **शां० २२०** । १२ ॥

+ **पञ्चानृतानामपातकत्वं । क० ७२ । ३४ ॥ शां० १६३** । ३० ॥

पञ्चालाः । इन्द्रप्रस्थस्य पूर्वतो विद्यमानो देशः । स उत्तरपाञ्चालः दक्षिणपाञ्चाल इति द्विविधः । प्रथमस्य राजधानी आहिच्छत्रं । द्रुपदाद्द्रोणाचार्येणापहृतं । द्वितीयस्य राजधानी काम्पिल्यं द्रुपदस्य । **भी० ९** । ४१ ॥ Rohilkhand. Panchala was divided into North and South Panchala. The capital of the former was Ahichhatra, and the capital of the latter was Kampilya South Panchala was the kingdom of Raja Drupada, whose daughter Draupadi was married to the five Pandavas.

+ **पञ्चेन्द्रोपाख्यानं । आ० २१४** ॥

पटच्चरः । चोरदेशः । **स० ३२** । ४ ॥

पटवासकः । सर्पः । **आ० ५७** । १८ ॥

१ **पण्डितः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमसेनेन हतः । **भी० ८८** । २४ ॥

२ **पण्डितः** । विद्वान् । तल्लक्षणं । **उ० ३३** । २१—३७ ॥

पण्डितकः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । १०१ ॥

पतनः । राक्षसः । **व० २८६** । २ ॥

+ **पतिवशीकरणोपायः । व० २३५** ॥

+ **पतिव्रता** । तद्धर्माः । **व० २३४** । १८ ॥ **अनु० १८५** ॥

तन्माहात्म्यं । **व० २०८** ॥

तस्याः कथा भीमसेनेन द्रौपद्यै उक्ता । **वि० २७** । ४४ ॥

पथिकृत् । प्रायश्चित्ताग्निविशेषः । **व० २२३** । ३० ॥

पद्मः । धार्मिकः सर्पः । **स० ९** । ९ ॥ अस्य पद्मनाभ इति नामान्तरं । **शां० ३६५** । ४ ॥

तेन सूर्यवहनं । **शां० ३६७** । ८ ॥

पद्मकेतनः । गरुडस्य पुत्रः । **उ०१०१** । ११ ॥

पद्मजालाः । देशः । **स० ७८** । ९८ ॥

पद्मनाभः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । ९६ ॥

पद्मव्यूहः । कौरवाणां । **द्रो० ३४** । २ ॥ अस्य चक्रव्यूह इति नामान्तरं । **द्रो० ३३** । १४ ॥

तद्भेदनमभिमन्युना । **द्रो० ३६** । १९ ॥

पद्मसरः । स० २० । २६ ॥

पनसः । वानरः । **व० २८४** । ६ ॥ **२८६** । ९ ॥

पम्पा । नदी तटाकश्च । **व० ८२**।१६२ ॥ **२८०**। ४४ ॥ A branch of the river Tungabhadra. It rises in the Rishyamukha Mountain which is eight miles from the Anagandi Hills.

तत्र रामस्य गमनं । **व० २८१** । १ ॥

पयोष्णी । नदी । **व० ८३** । ४० ॥ **८६** । ७ ॥ **१२१** । ३२ ॥ **भी० ९** । १६ ॥ The river Purna, one of the branches of the Tapti in Berar.

तत्र पाण्डवानां गमनं । **व० १२१** । ३२ ॥

तत्तटे गयराजस्य यज्ञः । **व० १२२** । १३ ॥

परतङ्गणाः । देशः । **भी० ९** । ६४ ॥ **स० ७८** । ७९ ॥

+ **परभार्यापुत्राः । अनु० ५७** । ६ ॥

परशुरामः । विष्णोरवतारः । भृगुवंश्यः । जमदग्निपुत्रः । तन्माता रेणुका । **आ० ६७** । ४८ ॥ **स० ८** । १८ ॥ उ० ९६ । ३ ॥ **शा० ५०** । ७ ॥

तस्योत्पत्तिः कथा च । **आ० २** । ८ ॥ **स० ४९** । १ ॥ **व० ११६** । ५ ॥ **द्रो० ७०** ॥ **क० २८** । ३ ॥ **शां० ४८** ॥ **अश्व० ३०** । ७ ॥ [भा० ९ । १५ ॥ पद्म० ६ । २६८ ॥ वायु० ९१ ॥ ब्रह्म० १० ॥ मत्स्य० ४७ ॥ देवीभा० ४ । १६ ॥]

तस्य भ्रातरः । रुमण्वान् सुषेणः वसुः विश्वावसुश्च । **आ० ६७ । ४८ ॥ व० ११७ । ११ ॥**

तेन त्रिःसप्तकृत्वो भुवो निःक्षत्रियीकरणं । **आ० २ । ३ ॥ ६५ । ४ ॥ ११३ । ४ ॥ अश्व० ३० । १७ ॥**

तस्य तेजोहरणं दाशरथिरामेण । **व० ९८ । ७ ॥** [रा० १ । ७५ ॥]

तेन पित्राज्ञया स्वमातृशिरश्छेदः । **व० ११७ । १५ ॥** [भा० ९ । १६ ॥]

तद्वाक्यं दुर्योधनं प्रति पाण्डवैः सह सन्धिकरण-विषये । **उ० ९६ । ३ ॥**

तस्य भीष्मेण सह तेनाम्बां ग्राहयितुं युद्धं । **उ० १७९—१८५ ॥**

तस्य पराजयो भीष्मेण । **उ० १८५ । ८ ॥**

तस्मिन्कर्णस्य शस्त्रविद्याभ्यासः । **क० ३६ । ५ ॥**

तेन कर्णाय शापदानं । **क० ३६ । १० ॥ शां० ३ । १ ॥ ३० ॥**

तेन कार्तवीर्यार्जुनबाहुच्छेदः । **शां० ४८ । ४७ ॥**

तस्य कर्णोत्सङ्गे शिरोनिधाय शयनं । **शां० ३ । ५ ॥**

तस्य वसिष्ठेन संवादः । **अनु० १३० । ३८ ॥**

+ परशुरामास्त्रप्रयोगः । कर्णेन । **क० ६७ । ४८ ॥**

परान्ताः । देशः । **भी० ९ । ४७ ॥**

परावसुः । रैभ्यऋषिपुत्रः अर्वावसोर्भ्राता । **व० १३७ । १३ ॥** विश्वामित्रस्य पौत्रः । **शां० ४८ । ५७ ॥**

तद्भार्योपभोगो बलात्कारेण यवक्रीतेन । **व० १३८ । २ ॥**

तेन बृहद्द्युम्नराजस्य याजनं । **व० १४० । २ ॥**

१ पराशरः । शक्तेः पुत्रः । वसिष्ठस्य पौत्रः । तन्माता अदृश्यन्ती । तस्योत्पत्तिः । **आ० १९४ । १ ॥ स० ७ । १० ॥**

तन्नामनिर्वचनं । **आ० १९४ । ३ ॥**

तस्मात्सत्यवत्यां व्यासोत्पत्तिः । **आ० ६४ । १२६ ॥** अधिकपाठे **५० ॥ ११४ । ३४ ॥**

तेन रुद्रमाहात्म्यकथनं । **अनु० ४९ । ४० ॥**

तेन स्वपितरं शक्तिऋषिं राक्षसहतं ज्ञात्वा लोकविनाशाय यत्नः । **आ० १९४ । ९ ॥**

तेन वसिष्ठवचनाल्लोकविनाशनयत्नान्निवृत्य राक्षसनाशाय यज्ञारम्भः । **आ० १९७ । १ ॥** [विष्णु० १ । १ ॥ लिङ्गपु० ६४ ॥]

तस्य वचनं । **अनु० १४६—१५२ ॥**

तस्य जनकेन संवादः । इयमेव पराशरगीता । **शां० २९६–३०४ ॥**

२ पराशरः । सर्पः । **आ० ५७ । १९ ॥**

१ परिक्षित् । (**परीक्षित्**) । क्षत्रियः । सो० वं० अनश्वुषः पुत्रः । तन्माता अमृता । तद्भार्या सुवेषा । तत्पुत्रो भीमसेनः । **आ० ६३ । ४४ ॥**

२ परिक्षित् । क्षत्रियः । सो० वं० अविक्षतः पुत्रः । तद्भ्रातरः शबलाश्वादयः । तत्पुत्राः कक्षसेनादयः । **आ० १०१ । ४० ॥**

३ परिक्षित् । क्षत्रियः । सू० वं० तत्पुत्राः शलो दलो बलश्चेति त्रयः । सुशोभनानाम्न्यां मण्डूककन्यायां जाताः । **व० १९५ । ३८ ॥**

४ परिक्षित् । क्षत्रियः । सो० वं० अर्जुनपुत्रस्याभिमन्योः पुत्रः । तन्माता विराटराजदुहिता उत्तरा । **आ० ६३ । ८२ ॥** कृपाचार्यस्य शिष्यः । **आ० ४९ । १३ ॥**

तस्य मातृगर्भे प्रयुक्तेनाश्वत्थाम्नो ब्रह्मास्त्रेण मृतस्य श्रीकृष्णेनोज्जीवनं । **अश्व० ६९ । २५ ॥**

तस्योत्पत्तिः । **आ० ६८ । १३३ ॥** [भा० १ । १२ ॥]

तन्नामनिर्वचनं । **आ० ६३ । ८५ ॥**

तद्भार्या भद्रवती । तत्पुत्राः जनमेजयः श्रुतसेनः उग्रसेनः भीमसेन इति चत्वारः । **आ० ३ । १ ॥ ६३ । ८६ ॥**

तस्य राज्याभिषेकः । **महा० १ । ७ ॥**

तस्य मृगयागमन **आ० ४० । ११ ॥ ४९ । २२ ॥**

तेन शमीकऋषेः स्कन्धे स्वधनुष्कोट्या मृतसर्पप्रक्षेपणं । **आ० ४९ । ३० ॥**

तस्य शमीकर्षिपुत्रेण श्रृङ्गिणा तक्षकदंशनशापदानं । **आ० ४१ । १२ ॥ ५० । ८ ॥** [भा० १ । १८ ॥]

[तस्य कथा । भा० १ । १६—१९ ॥]

तस्य विषपरिजिहीर्षया कश्यपऋषेर्गमनं । **आ० ४२ । ३४ ॥ ५१ । १७ ॥**

तस्य तक्षकेण दंशनं । **आ० ४३ । ३६ ॥ ५१ । २९ ॥** [भा० १२ । ६ ॥ देवीभा० २ । १० ॥]

परिप्लवतीर्थं । व० ८१ । १२ ॥

परिबर्हः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१ । १३ ॥**

परिश्रवाः । क्षत्रियः । सो० वं० भीमसेनस्य पुत्रः । तन्माता सुकुमारी । तद्भार्या शैब्या सुन्दरी । तत्पुत्राः देवापिः शान्तनुः बाह्लीकश्चेति त्रयः । अस्य प्रतीप इत्यपि नाम । **आ० ६३ ।** ४७ ॥ तस्य गङ्गया सह विवाहविषये विवादः । **आ० १०३ ॥**

पर्जन्यः । देवगन्धर्वः । **आ० ६६ ।** ४४ ॥

पर्णजङ्घः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० १७ ।** ५२ ॥

१ **पर्णादः** । ऋषिः । **स० ४ ।** १९ ॥

२ **पर्णादः** । ब्राह्मणः । दमयन्त्या दूतः । **व० ६८ । १ ॥**

पर्णाशा । काचन नदी । **स० ९ ।** २५ ॥ **भी० ९ ।** ३१ ॥ तस्याः शीततोयेति नामान्तरं । तस्यां वरुणाज्जातः पुत्रः श्रुतायुधः । सः श्रीकृष्णं प्रति प्रयुक्तया तत्पराक्रमसहनाक्षमतया प्रतिनिवृत्तया स्वगदयैव हतः । **द्रो० ९२ ।** ४४॥ The river Banas in Rajputana; a tributary of the Chambal.

पर्वणः । राक्षसः । **व० २८६ ।** २ ॥

पर्वतः । नारदस्य भागिनेयः **शां० २९ ।** २६ ॥ **स० ४ ।** २१ ॥ **७ ।** १० ॥ **१० ।** २७ ॥

तेन नारदाय वानरसुखप्राप्तिशापदानं । **शां० २९ ।** २५ ॥

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३ ।** ३४॥

+ **पर्वतानां नामानि । भी० ६ ।** ९ ॥ **अनु० २७१ ।** ३० ॥

पर्वसङ्ग्रहः । आ० २ । ४१ ॥

पर्वसङ्ग्रहपर्व । आ० २ ॥

पवित्रपाणिः । ब्रह्मर्षिः । **स० ४ । २१ ॥ ७ । १२ ॥**

पवित्रा । नदी । **भी ९ ।** २१ ॥

पशुसखः । सप्तर्षिभृत्यः कश्चन शूद्रः । तत्पत्नी गण्डा । **अनु० १४१ । ५ ॥**

तन्नामनिर्वचनं । **अनु० १४२ ।** ४३ ॥

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३ ।** ४० ॥

× **पश्चात्तापः** । अनुतापः । तस्य पापपरिहारकत्वं । **अनु० १७४ ।** ४ ॥

+ **पश्चिमदिग्वर्णनं । उ० ११० ॥**

+ **पश्चिमदिग्विजयः** । नकुलेन । **स० ३५ ॥**

पह्लवाः । देशः । **भी० ९ ।** ६८ ॥

पांसुराष्ट्राः । देशः । तदधिपतिर्वसुदानः । **स० ७८ ।** १०६ ॥

पाञ्चजन्यः । श्रीकृष्णस्य शङ्खः । **उ० १५१ ।** ७० ॥ **भी० २५ ।** १५ ॥

पाञ्चरात्रं । पञ्चरात्रशब्दं पश्यत ।

पाञ्चालः । द्रुपदः । तत्पुत्रो धृष्टद्युम्नश्च ।

पाञ्चालाः । पञ्चालशब्दं पश्यत ।

पाञ्चाल्यः । आरुणिनामा ऋषिः । **आ० ३ ।** २७ ॥

पाटलावती । नदी । अनूपदेशस्य समीपे पारियात्रपर्वतादुत्पन्ना चर्मण्वत्या उपनदी । **भी० ९ ।** २२ ॥ The Kali-Scind, a branch of the Chambal.

पाणिखातं । तीर्थं । **व० ८१** । ८९ ॥
पाण्डरः । सर्पः । **आ० ५७** । ११ ॥
पाण्डवाः । क्षत्रियाः । सो० वं० पाण्डुराजपुत्राः । तेषु युधिष्ठिरः भीमसेनः अर्जुनः इतित्रयः कुन्त्यां यमानिलेन्द्रेभ्यो जाताः । नकुलः सहदेवः इति द्वौ माद्यां अश्विनोर्जातौ ।
तेषामुत्पत्तिः । **आ० ६३** । ६४॥ **६४** । १५८॥
तेषां देवांशत्वं । **आ० ६८** । ११० ॥
तेषां नामकरणं । **आ० १३३** । २१ ॥
तेषामुपनयनं । **आ० १३३** । ४६ ॥
तेषां शुक्रनामऋषितो धनुर्विद्याभ्यासः । **आ० १३३** । ५१ ॥
तत्पितृमरणं । **आ० १३४** । २६ ॥
तेषामायुष्यकथनं । **आ० १३४** । २ ॥
तेषां हास्तिनपुरगमनं । **आ० १३४** । २ ॥
तेषां धृतराष्ट्राज्ञया वारणावतगमनं । **आ० १५५** । २२ ॥
तेषां जतुगृहे वासः । **आ० १५९** । १७ ॥
तेषां जतुगृहान्निर्गतानां रात्रौ गङ्गोत्तरणं । **आ० १६१** । २२ ॥
तेषां हिडिम्बवनगमनं । **आ० १६३** । १९ ॥
तेषां शालिहोत्राश्रमे निवासः । तत्र व्यासागमनं च । **आ० १६८** । ३२ ॥ **१७०** । १ ॥
तेषामेकचक्रानगरगमनं । **आ० १७०** । ११ ॥
तेषां ब्राह्मणवचनात् द्रौपदीस्वयंवरार्थं गमनं । **आ० १८३** । १२ ॥
तैर्मध्येमार्गं गन्धर्वचोदनया उत्कोचकतीर्थे धौम्यस्य पौरोहित्येन वरणं । **आ० १९९** । ८ ॥
तेषां द्रुपदनगरे कुम्भकारगृहे निवासः । **आ० २००** । ६ ॥
तेषां द्रौपदीपाणिग्रहणं । **आ० २१५** ॥
तेषां समातृभार्याणां इन्द्रप्रस्थगमनं । **आ० २२७** । १९ ॥
तेषां समीपे द्रौपदीविषये समयकरणचोदनार्थं नारदस्यागमनं । **आ० २२८** । ९ ॥
तैर्द्रौपदीविषये समयकरणं । **आ० २३२** । २८ ॥
तेषां सामवेदित्वं । **स० १०२** । २२ ॥
तेषां द्यूतजितानां वनगमनकाले चेष्टाविशेषाः । **स० १०२** । ४ ॥
तेषां काम्यकवने वासः । **व० ५** । ४ ॥
तेषां द्वैतवने प्रवेशः । **व० २४** । १० ॥
तेषां लोमशेन कैलासगिरिगमनचोदना । **व० १४१** । ११ ॥
तेषां बदरिकाश्रमगमनं । **व० १४७** । १५ ॥
तैर्गन्धर्वबद्धस्य दुर्योधनस्य मोचनं । **व० २४७** । १५ ॥
तेषां गन्धमादनपर्वतगमनं । **व० १५९** । ४३ ॥
तेषामज्ञातवासार्थं विराटनगरगमनं । **वि० ६** ॥
तेषां श्मशानवृक्षे धनुषां निक्षेपः । **वि० ७** । ४० ॥
तेषामज्ञातवासे क्रमेण प्रसिद्धनामानि । **वि० २** । २३ ॥ **३** । ८ ॥ ४४ ॥ **४** । ३ ॥ **५** ॥ १५ ॥
तेषामज्ञातवासे गूढनामानि । **वि० २७** । ६६ ॥
तेषां रथाश्वध्वजवर्णनं । **उ० ५६** ॥
तेषां कुरुक्षेत्रगमनं । **उ० १५१** । ५० ॥
तत्सेनायां रथातिरथसङ्ख्यानं । **उ० १६९** ॥
तेषां प्रशंसा कर्णेन । **द्रो० २२** । १८ ॥
तत्सेनायां निहतानां नामानि । **क० ३** ॥
तेषां दुर्योधनवधानन्तरं ओघवतीतीरे उपवेशनं । **श० ६३** । ४७ ॥
तद्वधप्रतिज्ञा अश्वत्थाम्ना दुर्योधनस्य भग्नसक्थिकस्य समीपे । **श० ६६** । ३२ ॥
तानुद्दिश्याश्वत्थाम्ना ऐषीकास्त्रप्रयोगः । **सौ० १३** । २० ॥
तेषां राज्यशासनप्रकारः । **अश्व० १५** ॥
तेषां महाप्रस्थानगमनं । **महा० १** । २४ ॥
तेषां स्वर्गे सुखेन वासः । **स्वर्गा० ३** ॥
+ पाण्डवप्रवेशपर्व । वि० १—१४ ॥
१ **पाण्डुः** । क्षत्रियः । सो० वं० विचित्रवीर्य

भार्यायामम्बालिकायां व्यासाज्जातः । **आ० १ । १३० ॥ स० ८ । २५ ॥ वि० ५३ । १७॥**

तस्योत्पत्तिः । **आ० ६३ । ५७ ॥ ६४ । १५५॥**

तस्य राज्याभिषेकः । **आ० ११८ । ३० ॥**

तस्य दिग्विजयः । **आ० १२२ । २१ ॥**

तस्य कुन्त्या विवाहः । **आ० १२१ । ९ ॥**

तस्य माद्र्या विवाहः । **आ० १२२ । १८ ॥**

तस्य मृगयार्थं वनगमनं । **आ० १२३ । ७ ॥**

तस्य किन्दमऋषिणा शापदानं । **आ० ६३ । ६१ ॥ १२३ । ३४—३८ ॥**

तस्य माद्रीसंगमेन मरणं । **आ० ६३ । ६७ ॥ १३४ । २६ ॥**

तदस्थिसंस्कारः पाण्डवैः । **आ० १३६ । ५ ॥**

२ **पाण्डुः** । क्षत्रियः । सो० वं० तृतीयस्य जनमेजयस्य पुत्रः । तद्भ्रातरो धृतराष्ट्रादयः सप्त । **आ० १०१ । ४४ ॥**

पाण्डुराष्ट्राः । देशः । पाण्ड्यदेशस्य नामान्तरं । **भी० ९ । ४४** ॥ Pandya—the modern districts of Tinnevelly and Madura in South India. Its capitals at different periods were Uragapura now called Negapatam and Madura.

पाण्ड्यः । चित्राङ्गदायाः पिता । द्रविडेश्वरः । अश्वत्थाम्ना हतः । अस्य प्रवीरः चित्रवाहनः मलयध्वज इति च नामान्तराणि । **क० ५६ । ४५ ॥**

तस्य युद्धं । **क० ५५ । ६० ॥**

पाण्ड्याः । पाण्डुराष्ट्रशब्दं पश्यत ।

+ **पाताललोकवर्णनं** । **उ० ९९** । [भा० ५। २४ ॥ देवीभा० ८ । १९–२० ॥]

+ **पात्रापात्रलक्षणं** । **अनु० ७२ ॥ शां० ३५ । ३६ ॥**

+ **पापं** । तत्फलभोगः । **व० १८६ । १८ ॥ अनु० २२०—२२३ ॥**

तस्य प्रायश्चित्तं । **शां० ३३ ॥ ३४ ॥ १६३ । ४६ ॥ अनु० १७४ ॥**

तत्कर्मणः फलं बालस्य द्वादशवर्षपर्यन्तं नास्ति । **आ० ११७ । १५ ॥**

पापहरा । नदी । **भी० ९ । २२ ॥**

पारदाः । देशः । **स० ७८ । ७९ ॥**

पारसिकाः । देशः । **भी० ९ । ६६ ॥**

पारावतः । सर्पः । **आ० ५७ । ११ ॥**

पारावताश्वः । धृष्टद्युम्नः । **भी० ६१ । १६ ॥**

पाराशर्यः । व्यासः ।

पारिजातः । देवतरुः । कल्पवृक्षः । क्षीरसमुद्रादुत्पन्नः । **आ० १८ । ५१ ॥**

तस्यापहारः श्रीकृष्णेन । **स० ५७ । ४१ ॥** [भा० १० । ५९ ॥ हरि० २ । ६४ ॥]

१ **पारियात्रः** । कुलपर्वतः । **भी० ९ । ११ ॥** Pariyatra, the western part of Vindhya range extending from the source of the Nerbada to the Gulf of Cambay. It included the Aravali mountains.

२ **पारियात्रः** । सर्पः । **आ० ५७ । ११ ॥**

पार्थः । अर्जुनः । **वि० ४३ । २१ ॥**

पालः । सर्पः । **आ० ५७ । ५ ॥**

+ **पालाशविधिः** । **अश्व० ११८ । २—६ ॥**

पावकः । अग्निविशेषः । **व० २२४ । १ ॥**

पावनी । नदी । **भी० ६ । ४९** ॥ The river Iravadi in Burma.

पाशाशिनी । नदी । **भी० ९ । २२ ॥**

पाशिवाटाः । देशः । **भी० ९ । ६४ ॥**

पाशी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । ८ ॥ क० ४६ । ७ ॥**

+ **पाशुपतास्त्रं** । रुद्रदेवताकमस्त्रं । तत्प्राप्तिरर्जुनस्य । **व० ४० । ८—२१ ॥ १६८ । ४६ ॥ द्रो० ८१ । १८ ॥**

पिङ्गतीर्थं । **व० ८० । ५९ ॥**

पिङ्गलः । सर्पसत्रे सदस्यः । **आ० ५३ । ६ ॥**

पिङ्गलकः । यक्षः । **स० १० । १८** ॥
पिङ्गला । वेश्या । **शां० १७३ । ५८** ॥ [भा० ११ । ८ ॥]
पिच्छलः । सर्पः । **आ० ५७ । ६** ॥
पिच्छिला । नदी । **भी० ९ । २९** ॥
पिञ्जरकः । सर्पः । **आ० ३५ । ६** ॥ **उ० १०३ । ११** ॥
पिञ्जला । नदी । **भी० ९ । २७** ॥
पिठरः । असुरः । **स० ९ । १७** ॥
पिठरकः । सर्पः । **आ० ३५ । १४** ॥ **५७ । १५** ॥
+ **पिण्डदानं** । पितृभ्यः । **अनु० १८८ । २३** ॥ मध्यमपिण्डस्य पत्न्या भोजने पुत्रोत्पत्तिः । **अनु० १८८ । ३८** ॥ पिण्डत्रयस्य प्रयोजनं । **अनु० १८८ । २५** ॥
पिण्डसेक्ता । सर्पः । **आ० ५७ । ८** ॥
पिण्डारः । सर्पः । **आ० ३५ । ११** ॥ **५७ । १७** ॥
१ **पिण्डारकः** । सर्पः । **आ० ३५ । ११** ॥ **५७ । १७** ॥
२ **पिण्डारकः** । क्षत्रियः । यादवः । **आ० २०१ । २०** ॥
पिण्डारकं । तीर्थं । **व० ८० । ६६** ॥ **८६ । २१** ॥
पितरः । अग्निष्वात्तादयः **स० ८ । ३०** ॥ [हरि० १ । १८ ॥ मत्स्य० १३–१५ ॥]
तेषां पिण्डसंज्ञाप्राप्तिः । **शां० ३५५ । २०** ॥
तदृणापनोदनं । **शां० १२९ । १०** ॥
पितामहः । भीष्मः । **भी० १०७ । ५१** ॥
पिनाकी । एकादशरुद्रेष्वन्यतमः । **आ० ६७ । २** ॥
पिप्पलादः । ऋषिः । दधीचपुत्रः । **शां० ४६ । १०** ॥
पिशङ्गः । सर्पः । **आ० ५७ । १७** ॥
+ **पिशाचादिपीडापरिहारोपायः** । **अनु० १९४** ॥
पिशाची । **व० २३० । २८** ॥
पुच्छाण्डकः । सर्पः । **आ० ५७ । ८** ॥
पुञ्जिकस्थला । अप्सराः । **आ० १३२ । ४६** ॥ **स० १० । ११** ॥
१ **पुण्डरीकः** । क्षत्रियः । यमसभायां । **स० ८ । १४** ॥
२ **पुण्डरीकः** । ब्राह्मणः । तस्य नारदेन सह नारायणस्य सर्वोत्तमत्वे संवादः । **अनु० १८६ । ३** ॥
पुण्डरीकतीर्थं । **व० ८१ । ८३** ॥
पुण्डरीका । अप्सराः । **आ० १३२ । ४५** ॥ **वि० १४ । ३२** ॥
पुण्डरीकाक्षः । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । ६** ॥
पुण्ड्रः । क्षत्रियः । बलिनामकस्य राज्ञो भार्यायां सुदेष्णायां दीर्घतमसो जातः पुत्रः । तद्भ्रातरः अङ्गादयः । **आ० ११३ । ५३** ॥
+ **पुण्यं** । सुकृतं । तत्फलभोगः । **व० १८६** ॥
+ **पुत्राणां प्रभेदः** । **आ० १२६ । ३०** ॥ **अनु० ८४** ॥ तन्नामनिर्वचनं । **आ० ७९ । २६** ॥ **९८ । २०** ॥ **२५५ । १४** ॥
+ **पुत्र्या दायविभागः** । **अनु० ८० । ११** ॥
+ **पुनर्द्यूतं** । पाण्डवानां । **स० ९८ । ६** ॥
+ **पुनःस्वयंवरः** । दमयन्त्याः । **व० ६८ । २५** ॥
पुरन्दरः । इन्द्रः ।
पुरमालिनी । नदी । **भी० ९ । २१** ॥
+ **पुरलक्षणं** । **शां० ८६** ॥
+ **पुराणं** । ऋषिप्रोक्तः वेदार्थनिर्णायको ग्रन्थविशेषः । **आ० १ । २३** ॥ [तेच अष्टादश । तेषां नामानि ग्रन्थसङ्ख्या च । भा० १२ । १३ ॥ मत्स्य० ५३ ॥ देवीभा० १ । ३ ॥]
पुरावती । नदी । **भी० ९ । २४** ॥

पुरुः । क्षत्रियः । **स० ४ । ३३ ॥**

पुरुकुत्सः । क्षत्रियः । सू० वं० । **स० ८ । १३॥** तत्पुत्रः । अनरण्यः । **अनु० १७७ । ६६ ॥** [अयं मान्धातुः पुत्रः । तन्माता बिन्दुमती । भा० ९ । ६ ॥]

पुरुजित् । क्षत्रियः । कुन्तिभोजस्य पुत्रः । पृथाया भ्राता । अतिरथः । **उ० १७२ । २ ॥ भी० २५ । ५ ॥** द्रोणेन हतः । **क० ३ । २२ ॥**

पुरुमित्रः । क्षत्रियः । दुर्योधनपक्षीयः । **भी० ५७ । ३१ ॥**

पुरुमीढः । क्षत्रियः । सो० वं० भुमन्युपुत्रस्य सुहोत्रस्य पुत्रः । **आ० १०१ । १८ ॥**

+ पुरुषशब्दनिर्वचनं । शां० २१२ । ५२ ॥

पुरुषोत्तमः । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । ११ ॥**

पुरूरवाः । क्षत्रियः । सोमपुत्रस्य बुधस्य पुत्रः । इलायां जातः । तत्पुत्राः आयुः धीमान् अमावसुः दृढायुः वनायुः शतायुश्च उर्वश्यां जाताः । **आ० ६९ । २१—२७ ॥** तेषु मुख्य आयुः । **आ० ६३ । ५ ॥**

[तस्य कथा । भा० ९ । १४ ॥ हरि० १ । २६ ॥ मत्स्य० २४ ॥ वायु० ९१ ॥ देवीभा० १ । १३ ॥]

[तस्य वंशः । भा० ९ । १५ ॥ हरि० १ । २७ ॥ वायु० ९१ ॥ मत्स्य० १२ ॥]

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३ । २२ ॥**

पुरोचनः । दुर्योधनमन्त्री । तेन जतुगृहनिर्माणं । **आ० १५६ । ३ ॥**

तस्य जतुगृहे दाहः । **आ० १६० । ६ ॥**

पुरोहितः । उपाध्यायः । तस्य राज्ञश्च कथा । **अनु० ३१ । ४६ ॥**

तस्य लक्षणं । **शां० ७३ । २ ॥**

पुलस्त्यः । ब्रह्मणो मानसः पुत्रः । **आ० ६६ । १० ॥**

[तद्भार्या कर्दमप्रजापतिसुता हविर्भुक् । तत्पुत्रः अगस्त्यः । तस्य इडिबिलायां जातः पुत्रः कुबेरः । केशिन्यां जाताः पुत्राः रावणादयः । **भा० ४ । १ ॥**]

[तस्य भार्या प्रीतिः । तत्पुत्रो दम्भोलिः । विष्णु० १ । १० ॥]

तस्य भार्या सन्ध्या । **उ० ११७ । ११ ॥** अन्या तद्भार्या प्रतीच्या । **उ० ११७ । १६ ॥**

तस्य भीष्मेण संवादः । **व० ७९ । १५ ॥**

तत्प्रार्थनया राक्षसवधार्थे पराशरेणारब्धस्य यज्ञस्य समापनं । **आ० १९७ । २२ ॥**

तस्य पुत्राः । **आ० ६७ । ७ ॥**

पुलस्त्येन तीर्थमहिमानुवर्णनं । **व० ८० ॥**

पुलहः । ब्रह्मणो मानसः पुत्रः । **आ० ६६ । १० ॥ ६७ । ४ ॥ स० ७ । १७ ॥ ११ । १८ ॥**

तस्य पुत्राः । **आ० ६७ । ८ ॥**

पुलिनः । अमृतरक्षको देवः । **आ० ३२ । १९ ॥**

पुलिन्दाः । देशः । **भी० ९ । ३९ ॥** This included the western portion of Bundelkhand and the district of Sagar.

१ **पुलोमा** । दनुपुत्रः । **आ० ६६ । २२ ॥**

२ **पुलोमा** । राक्षसः । तेन भृगुपत्न्याः पुलोमाया अपहारः । **आ० ५ । १५ ॥**

३ **पुलोमा** । भृगोः पत्नी । **आ० ५ । १३ ॥** तत्पुत्रश्च्यवनः । **आ० ६ । २ ॥**

४ **पुलोमा** । दैत्यस्त्री । तत्पुत्राः पौलोमाः । **व० १७५ । ७ ॥**

१ **पुष्करः** । वरुणस्य पुत्रः । तद्भार्या सोमस्य पुत्री ज्योत्स्नाकाली । **उ० ९८ । १२ ॥**

२ **पुष्करः** । पर्वतः । **भी० १२ । २४ ॥**

३ **पुष्करः** । नलराजस्य ज्ञातिः । **व० ५६ । ७ ॥**

तेन नलस्य द्यूते पराजयः । **व० ५६ । १० ॥**

तस्य नलेन पराजयः । **व० ७६ । १९ ॥**

४ **पुष्करः** । क्षेत्रं । **व० ८० । २० ॥** तस्य

त्रेतायां पुण्यतमत्वं । **व० ८३ । ९० ॥ अनु० ६४ । ९ ॥** The Pushkar, a lake six miles from Ajmer. It is called also Pokhra.

पुष्करमालिनी । सत्यनामकस्योञ्छवृत्तेर्भार्या । **शां० २७८ । ६ ॥**

पुष्करिणी । भुमन्योर्भार्या । **आ० १०१ । १३ ॥**

पुष्टिः । दक्षप्रजापतिपुत्री । धर्मप्रजापतेर्भार्या । **आ० ६७ । १४ ॥**

पुष्टिपतिः । अग्निविशेषः । **व० २२३ । १ ॥**

पुष्पकं । कुबेरस्य विमानं । **स० ५० । २६ ॥**

तस्य रावणेनापहारः । **व० २७६ । ३४ ॥**

तस्य कुबेरं प्रति रामेण प्रेषणं । **व० २९२ । ७० ॥**

पुष्पवती । नदी । **व० ८३ । १२ ॥**

पुष्पाननः । यक्षः । **स० १० । १८ ॥**

पुष्पोत्कटा । रावणकुम्भकर्णयोर्माता । **व० २७६ । ७ ॥**

पुंश्चली । कुलटा । तत्त्वापादकानि कर्माणि । **अनु० २२२ । १ ॥**

पुंस्त्वं । पुंसो भावः । तस्य कर्मायत्तत्वं । **अनु० २२६ । ४ ॥**

पूजनी । शकुन्तिका । तस्याः ब्रह्मदत्तेन संवादः । **शां० १३९ ॥** [हरि० १ । २० ॥]

पूतना । स्कन्दमातृगणेऽन्यतमा । **व० २३० । २७ ॥**

[तस्या वधः श्रीकृष्णेन । भा० १० । ६ ॥ हरि० २ । ६ ॥ विष्णु० ५ । ५ ॥]

१ पूरुः । क्षत्रियः । सो० वं० ययातिपुत्रः । तन्माता शर्मिष्ठा । तत्पुत्रो जनमेजयः । तद्भार्या कौसल्या । **आ० ६३ । ८ ॥ स० ८ । ८ ॥**

तद्भार्या पौष्टी । तत्पुत्राः प्रवीरः ईश्वरः रौद्राश्वः तेषु प्रवीरो वंशकृत् । **आ० ८८ । ४ ॥**

तस्य राज्याभिषेकः । **आ० ६९ । ५८ ॥ ७९ । ३८ ॥**

[तस्य वंशः । भा० ९ । २० ॥ हरि० १ । ३१ । विष्णु० ४ । १९ ॥]

२ **पूरुः** । अर्जुनस्य सारथिः । **स० ३६ । ३० ॥**

१ **पूर्णः** । सर्पः । **आ० ५७ । ५ ॥**

२ **पूर्णः** । प्राधापुत्रः । **आ० ६६ । ४६ ॥**

पूर्णभद्रः । सर्पः । **आ० ३५ । १२ ॥**

पूर्णाङ्गदः । सर्पः । **आ० ५७ । १६ ॥**

पूर्णायुः । प्राधापुत्रः । **आ० ६६ । ४६ ॥**

पूर्णमुखः । सर्पः । **आ० ५७ । १६ ॥**

पूर्वचित्तिः । अप्सराः । **आ० १३२ ।** ४७

पूर्वदिग्वर्णनं । उ० १०८ ॥

पूर्वाभिरामा । नदी । **भी० ९ । २२ ॥**

+ **पूर्वेन्द्राः । आ० २१४ । २७ ॥**

पूषा । द्वादशादित्येष्वन्यतमः । **आ० ६६ ।१५॥**

पृथा । कुन्तीशब्दं पश्यत ।

पृथाश्वः । राजर्षिः । **स० ८ । १३ ॥**

पृथिवी । भूमिः । तस्याः काश्यपीत्वं । **अनु० २५९ । ५–७ ॥** विशेषो भूमिशब्दे द्रष्टव्यः ।

पृथिवीञ्जयः । असुरः । **स० ९ । १६ ॥**

पृथिवीतीर्थं । व० ८१ । १३ ॥

+ **पृथिवीवासुदेवसंवादः** । ब्राह्मणमाहात्म्यविषये । **अनु० ६९ । १९ ॥** गृहस्थधर्मविषये । **अनु० १५४ ॥**

१ **पृथुः** । क्षत्रियः । यादवः । **आ० २०१ । १८ ॥ २३९ । १० ॥**

२ **पृथुः** । अष्टवसुष्वन्यतमः । **आ० १०६ । ११॥**

३ **पृथुः** । वेनराजस्य पुत्रः । **शां० ५८ । १०७॥**

[तद्भार्या अर्चिः । तत्पुत्रोऽन्तर्धानः । भा० ४ । १५ ॥ अत्रैव तद्वंशोपि द्रष्टव्यः ।]

[तच्चरित्रं । भा० ४ । १३ ॥ हरि० १ । २ ॥ विष्णु० १ । १३ ॥ वायु० ६२ ॥ मत्स्य० १० ॥ पद्म० १ । २७ ॥]

तस्य कथा । **द्रो० ६९ । शां० २८** । १३७ ॥ **५८** । १२२ ॥

[तत्पौत्रः प्राचीनबर्हिः । भा० ४ । २४ ॥ हरि० १ । २ ॥ विष्णु० १ । १४ ॥]

४ **पृथुः** । क्षत्रियः । सू० वं० अनेनसः पुत्रः । **व० २०५** । २ ॥

पृथुलाक्षः । अङ्गवंश्यः क्षत्रियः । तत्पुत्रः चम्पः । **स० ८** । १० ॥

पृथुवेगः । क्षत्रियः । **स० ८** । १२ ॥

पृथुश्रवाः । क्षत्रियः । **स० ८** । १२ ॥

पृथूदकं । तीर्थं । **व० ८१** । १४२ ॥ **श० ४०** । ३३ ॥ Pehoa where the celebrated Brahma-yoni tirtha is situated. It is fourteen miles to the west of Thaneswara.

पृश्निगर्भः । । तन्नामनिर्वचनं **शा० ३५०** । ४६ ॥

पृषतः । क्षत्रियः । पाञ्चालदेशाधिपतिः । द्रुपदस्य पिता । **आ० १८०** । ६ ॥

[सः सोमकराजस्य पुत्रः । हरि० १ । ३२ ॥ भा० ९ । २२ ॥]

पृषदश्वः । क्षत्रियः । **स० ८** । १३ ॥

१ **पृषध्रः** । क्षत्रियः । वैवस्वतमनुपुत्रः । **आ० ६९** । १९ ॥

२ **पृषध्रः** । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७** । १८३ ॥

पैङ्ग्यः । ऋषिः । **स० ४** । २३ ॥

पैलः । पिलिऋषेर्गोत्रापत्यं ऋषिः । **आ० ६४** । अधिकपाठे ८१ ॥ **स० ४** । १७ ॥ **शां० ४६** । ७ ॥

पोतकः । सर्पः । **उ० १०३** । ११ ॥

पौण्ड्रः । भीमसेनस्य शङ्खः । **भी० २५** । १५ ॥

पौण्ड्रकः । वसुदेवपुत्रः । **आ० २०१** । १२ ॥ **स० १४** । २० ॥ **३१** । २२ ॥

[तस्य वधः श्रीकृष्णेन । **भा० १०** । ६६ ॥]

पौदन्यः । देशः । **आ० १९३** । ४९ ॥

पौरवः । क्षत्रियः । रथोदारः । **आ० ६८** । २८ ॥ **उ० १६७** । १९ ॥ **भी० ११६** । १५ ॥ **द्रो० ३७** । ६ ॥ **२०१** । ८२ ॥

तस्य वधोऽभिमन्युना । **द्रो० १४** । ६२ ॥

+ **पौरानुगमनं** । वनं गच्छतां पाण्डवानां । **व० २** । १० ॥

पौलोमतीर्थं । **आ० २३६** । ३ ॥

पौलोमपर्व । **आ० ४—१२** ॥

पौलोमाः । पुलोमायाः पुत्राः । ते चार्जुनेन हताः । **व० १७५** । १२–६३ ॥

पौष्टी । पूरोर्भार्या । **आ० ८८** । ४ ॥

पौष्यः । सू० वं० ध्रुवसन्धिनामा क्षत्रियः । तस्य कथा । **आ० ३** । ८२ ॥

तद्भार्यया उत्तङ्कऋषये स्वधृतदिव्यकुण्डलदानं । **आ० ३** । १११ ॥

पौष्यपर्व । **आ० ३** ॥

प्रकालनः । सर्पः । **आ० ५७** । ६ ॥

प्रकाशः । ब्राह्मणः । तत्पिता तमः तत्पुत्रो वागिन्द्रः । **अनु० ८** । ६३ ॥

प्रघसः । राक्षसः । **व० २८६** । २ ॥

प्रचेतसः । तेषां भार्या वार्क्षी । **आ० २११** । १५ ॥ [पृथुवंश्यस्य प्राचीनबर्हिषः पुत्रः । तन्माता शतद्रुती । भा० ४ । २४ ॥]

[तेषां भार्या । वार्क्षी मारिषा । तत्पुत्रो दक्षप्रजापतिः । भा० ४ । ३० ॥]

प्रचेताः । वरुणः । **स० ७** । १६ ॥

+ **प्रजागरपर्व** । **उ० ३३—४०** ॥

प्रजापतिः । ब्रह्मा । तस्य स्थाणुना संवादः । **शां० २६२** ॥

तेन देवऋष्यसुरप्रभृतिभ्यः शिष्येभ्यः तत्तद्योग्यतानुगुणनानार्थप्रतिपादकवाक्यप्रयोगेण तत्वोपदेशः । **अश्व० २७** ॥ [इयं कथा छान्दोग्येऽष्टमाध्याये प्रसिद्धा ।]

प्रज्ञा । बुद्धिः । तस्याः सुखसाधनत्वं । **शां० १७८**॥
प्रज्ञाचक्षुः । धृतराष्ट्रः । **आ० १** । १७० ॥ ६८ । ८४ ॥
प्रज्ञानास्त्रं । **व० २९०** । ५ ॥
प्रणिधिः । अग्निविशेषः । **व० २२२** । ९ ॥
प्रतर्दनः । काशीशः । दिवोदासस्य पुत्रः । ययातेर्दौहित्रः । तन्माता माधवी । **उ० ११७** । १८ ॥ **अनु० २७१** । ५७ ॥ **स० ८** । १० ॥ **व० २०१** । २ ॥
तस्य ययातिना सह संवादः । **आ० ८६** । १४ ॥
तस्य वीतहव्येन सह युद्धं । **अनु० ८** । ४१ ॥
प्रतापः । क्षत्रियः । जयद्रथस्य भ्राता । **व० २६६** । ११ ॥
प्रतिग्रहः । तस्य निन्द्यत्वं । **अनु० १४१** । १—२९ ॥
+ **प्रतिज्ञापर्व** । **द्रो० ७२—८४** ॥
प्रतिमत्स्याः । देशः । **भी० ९** । ५२ ॥
प्रतिविन्ध्यः । क्षत्रियः । सो० वं० युधिष्ठिरपुत्रः । तन्माता द्रौपदी । **आ० ६३** । १४ ॥ **६४** । १६५ ॥ **६८** । १२८ ॥
तन्नामनिर्वचनं । **आ० २४७** । ७७ ॥
तस्य वधोऽश्वत्थाम्ना । **सौ० ८** । ६० ॥
प्रतिश्रवाः । द्वितीयं प्रतीपशब्दं पश्यत । **आ० ६३** । ४६ ॥
+ **प्रतिश्रुतार्थाप्रदाने दोषः** । **अनु० ३१** ॥
प्रतिष्ठानं । हास्तिनपुरसमीपस्थं नगरं । अस्य वर्धमानपुरमित्यपि नाम । **आ० ९६** । ४६ ॥ Bithoor, where the remains of a fort which is said to have been the fort of Raja Uttanapada still exist.
प्रतिस्मृतिः । काचन विद्या । व्यासेन युधिष्ठिरायोपदिष्टा । **व० ३६** । ३०—३८ ॥ तदुपदेशो युधिष्ठिरेणार्जुनाय । **व० ३७** । १७ ॥
प्रतीच्या । पुलस्त्यभार्या । **उ० ११७** । १६ ॥
१ **प्रतीपः** । क्षत्रियः । सो० वं० षष्ठस्य धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । तत्पुत्राः देवापिः शन्तनुः बाह्लीकश्चेति त्रयः । **आ० १०१** । ४८ ॥
२ **प्रतीपः** । क्षत्रियः । सो० वं० भीमसेनस्य पुत्रः । तन्माता सुकुमारी । तस्य परिश्रवा इति नामान्तरं । तद्भार्या शैब्या सुनन्दी । तत्पुत्राः देवापिः शन्तनुः बाह्लिकश्चेति । **आ० ६३** । ४६ ॥ तस्य कथा । **आ० १०२—१०३** ॥
प्रत्यग्रहः । उपरिचरवसुपुत्रः । **आ० ६४** । ४४ ॥
प्रत्युत्पन्नमतिः । मत्स्यः । **शां० १३७** । १ ॥
प्रत्यूषः । अष्टवसुष्वन्यतमः । प्रभातायाः पुत्रः । **आ० ६७** । १८ ॥ तत्पुत्रो देवलः । **आ० ६७** । २६ ॥
प्रथमदिवसयुद्धारम्भः । **भी० ४४** ॥ तत्समाप्तिः । **भी० ४९** ॥
प्रद्युम्नः । क्षत्रियः । श्रीकृष्णस्य पुत्रो रौक्मिणेयः । सनत्कुमारांशः । **आ० ६८** । १५२ ॥
[तस्योत्पत्तिः । भा० १० । ५५ ॥]
[तस्य भार्या रुक्मिपुत्री रुक्मवती । तत्पुत्रोऽनिरुद्धः । भा० १० । ६१ ॥]
[तस्यान्या भार्या पूर्वदेहे रतिः शापात् शम्बरासुरभार्यात्वेन प्रसिद्धिं गता मायावती । भा० १० । ५५ ॥ विष्णु० ५ । २७ ॥ हरि० २ । १०४ ॥]
[तेन शम्बरासुरवधः । भा० १० । ५५ ॥ हरि० २ । १०७ ॥]
तस्य पुत्रोऽनिरुद्धः । **स० ६०** । ८ ॥
तस्य सारथिः दारुकपुत्रः । **व० १८** । ३ ॥
तस्य वधः । **मौ० ४** ॥
प्रद्योतः । यक्षः । **स० १०** । १६ ॥
प्रद्वेषी । दीर्घतमस ऋषेः पत्नी । तत्पुत्रा गौतमादयः । **आ० ११३** । ३२ ॥

प्रधानः । राजर्षिः । तत्पुत्री सुलभा । **शां० ३२५ । १८३** ॥

प्रभङ्करः । क्षत्रियः । जयद्रथभ्राता । **व० २६६ । ११** ॥

प्रभञ्जनः । क्षत्रियः । मणलूरेश्वरस्य मूलपुरुषः । **आ० २३५ । २१** ॥

१ **प्रभा** । देवमाता । **स० ११ । ४१** ॥

२ **प्रभा** । अप्सराः । **अनु० ५० । ४८** ॥

प्रभाता । प्रत्यूषप्रभासयोर्माता । **आ० ६७ । २०** ॥

१ **प्रभावती** । देवशर्मपत्न्या रुच्या ज्येष्ठा भगिनी । अङ्गेश्वरस्य चतुर्थस्य चित्ररथस्य भार्या । **अनु० ७७ । ८** ॥

२ **प्रभावती** । स्वयंप्रभाशब्दं पश्यत । **व० २८३ । ४१** ॥

१ **प्रभासः** । अष्टवसुष्वन्यतमः । तद्भार्या बृहस्पतिभगिनी । तत्पुत्रो विश्वकर्मा । **आ० ६७ । २७** ॥

२ **प्रभासः** । तीर्थं । **व० ११९ । १५** ॥ **८० । ६०** ॥ **श० ३६ । ३४** ॥ Somnath in Guzerat. A sacred place of pilgrimage to the Hindus, the celebrated temple of Somnath.

तत्र श्रीकृष्णस्य गमनं । **आ० २३८ । २२** ॥ **व० ११९ । १५** ॥

तत्रार्जुनस्य तीर्थयात्रार्थं गमनं । **आ० २३८ । २** ॥ तत्र वृष्णीनां गमनं । **मौ० ४ । १०** ॥

तत्र वनवासे पाण्डवानां गमनं । **व० ११९ । १५** ॥

प्रमतकः । जनमेजयस्य सर्पसत्रे सदस्यः । **आ० ५३ । ७** ॥

प्रमतिः । ऋषिः । च्यवनस्य पुत्रः । तन्माता सुकन्या । तत्पुत्रो रुरुः घृताच्यां जातः । **आ० ८ । ११** ॥ **५८ । ३१** ॥

स वागिन्द्रस्य पुत्रः । **अनु० ८ । ६४** ॥

प्रमथः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१ । १३** ॥

+ **प्रमथगणः** । रुद्रस्य स्कन्दस्य च पार्षदाः । तेषामुपद्रवकारणं तत्परिहारोपायश्च । **अनु० १९४** ॥

प्रमद्वरा । प्रमतिपुत्रस्य रुरोर्भार्या । मेनकायां विश्वावसोर्जाता । तस्याः पोषकः पिता स्थूलकेशः ऋषिः । **आ० ८ । २** ॥ **अनु० ८ । ६५** ॥ तन्नामनिर्वचनं । **आ० ८ । १३** ॥

प्रमाणः । वटवृक्षः । तत्र पाण्डवानां गमनं । **व० १ । ४१** ॥

प्रमाणकोटिः । गङ्गास्थो ह्रदः । तत्र भीमसेनस्य दुर्योधनादिभिः पातनं । **आ० ६१ । १२** ॥ **१३७ । ४०** ॥ **१३८ । २१** ॥

प्रमाथिनी । अप्सराः । **आ० १३२ । ४५** ॥

प्रमाथी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१ । १३** ॥ तस्य भीमसेनेन वधः । **द्रो० १५८ । १९** ॥

प्रमोदः । सर्पः । **आ० ५७ । ११** ॥

प्रम्लोचा । अप्सराः । **आ० १३२ । ४७** ॥ **स० १० । १२** ॥

प्रयागः । क्षेत्रं । **व० ८३ । ६९** ॥ Allahabad

प्रयुतः । देवगन्धर्वः । **आ० ६६ । ४३** ॥

प्ररुजः । अमृतरक्षको देवः । तेन सह गरुडस्य युद्धं । **आ० ३२ । १९** ॥

प्रलम्बः । दानवः । **आ० ६६ । २९** ॥ **स० ५१ । ७** ॥

[तस्य वधो बलरामेण । भा० १० । १८ ॥ हरि० २ । १४ ॥ विष्णु० ५ । ९ ॥]

+ **प्रलयवर्णनं** । **व० १९१ । ६५** ॥ **शां० ३१७** ॥ **अनु० ३९ । १–१८** ॥ [भा० १२ । ४ ॥]

प्रवरा । नदी । **भी० ९ । २३** ॥

प्रवालकः । यक्षः । **स० १० । १८** ॥

१ **प्रवीरः** । क्षत्रियः । पाण्ड्यराजः । चित्राङ्गदायाः पिता । अस्य मलयध्वज इति चित्रवाहन इति

च नामान्तरे । अश्वत्थाम्ना हतः । **क० ५६ । १—४४ ॥**

२ **प्रवीरः ।** सो० वं० पूरोः पुत्रः । तत्पत्नी शूरसेनी । तत्पुत्रो मनस्युः । **आ० ८८ । ४ ॥**

प्रशमी । अप्सराः । **अनु० ५० । ४८ ॥**

१ **प्रसेनजित् ।** क्षत्रियः । तत्पुत्री जमदग्निऋषिपत्नी रेणुका । **व० ११७ । २ ॥** अस्य रेणुरिति नामान्तरं ।

२ **प्रसेनजित् ।** क्षत्रियः । यादवः । **स० १४ । ६४ ॥** अयं सत्राजितो भ्राता । तस्य प्रसेन इत्यपि नाम ।

प्रस्थलः । देशः । **द्रो० १७ । १९ ॥**

प्रस्वापनास्त्रं । भीष्मस्य । **उ० १८४ । २३ ॥**

प्रहस्तः । रावणमन्त्री । विभीषणेन हतः । **व० २८७ । १–४ ॥**

प्रहासः । सर्पः । **आ० ५७ । १६ ॥**

प्रह्लादः । प्रह्लादशब्दं पश्यत ।

प्रह्लादः । हिरण्यकशिपोः पुत्रः । तत्पुत्राः विरोचनः कुम्भः निकुम्भश्च । **आ० ६६ । १९ ॥ स० ११ । १९ ॥** [भा० ७ । ४ ॥ तत्पुत्री विश्वरूपाचार्यस्य माता रचना । भा० ६। ६ ॥ तस्याः विरोचनेत्यपि नाम । वायु० ८४॥]

तस्य भ्रातरः संह्लादः अनुह्लादः शिबिः बाष्कलश्च । **आ० ६६ । १८ ॥** [तन्माता कयाधूः । भा० ६ । १८ ॥]

तस्य हंसेन संवादः । **उ० ३५ । ३२ ॥**

तस्य महाबलिना संवादः । **व० २८ ॥**

तस्येन्द्रेण संवादः । **शां० १२४ । १९ ॥ २२९ ॥**

तस्य आजगरेण ऋषिणा संवादः । **शां० १७७ ।** [भा० ७ । १३ ॥]

[तस्य चरित्रं । भा० ७ । ४—८ । विष्णु० १ । १७ ॥]

प्रह्लादाः । देशः । **भी० ९ । ४६ ॥**

प्राकोटकाः । जनाः । **स० ३२ । १४ ॥**

प्राग्ज्योतिषं । पुरं । तस्य राजा नरकासुरपुत्रो भगदत्तः । **स० २७ । १६ ॥ ५५ । ३२ ॥** Kamrup or Kamakshya in Assam.

प्राचीनबर्हिः । क्षत्रियः । अत्रिवंशसमुद्भवः । तत्पुत्राः दश प्रचेतसः । **शां० २०७ । ६ ॥**

[अयं पृथुराजस्य प्रपौत्रः। अन्तर्धानस्य (हविर्धानस्य) पुत्रः । तद्भार्या शतद्रुती । भा० ४ । २४ ॥ हरि० १ । २ ॥ विष्णु० १ । १४ ॥]

[तस्मै नारदेन अजामिलोपाख्यानकथनं । भा० ४ । २५—२९ ॥]

प्रा[illegible]वान् । क्षत्रियः । सो० वं० पूरोः पुत्रस्य जनमेजयस्य पुत्रः । तद्भार्या आश्माकी । तत्पुत्रः शय्यातिः । **आ० ६३ । १० ॥**

प्राचीसरस्वती । नदी । **श० ३८ । ३६ ॥**

प्राचेतसः । प्राचीनबर्हिषः पुत्रा दश । तेषां पुत्रो दक्षः । **आ० ६९ । ७–८ ॥ शां० २०७।६॥**

तद्भार्या वार्क्षी मारिषानाम्नी । **आ० २११ । १५ ॥** [भा० ४ । ३० ॥]

प्राच्याः । देशः । **भी० ९ । ५८ ॥**

+ **प्राणापानादीनां स्वस्वश्रैष्ठ्ये विवादः । अश्व० २४ ॥** तेषां कार्यविशेषाः । **शां० १३ ॥**

प्रातः । सर्पः । **आ० ५७ । १३ ॥**

प्रातिकामी । दुर्योधनस्य सूतपुत्रः । **स० ८९ । १४ ॥** तस्य वधः । **श० ३३ । ४९ ॥**

प्रातिपेयः । शान्तनुः । **आ० १४० । १८ ॥**

प्राद्युम्निः । अनिरुद्धः । **स० ६० । ३६ ॥**

प्राधा । दक्षप्रजापतिपुत्री । तत्पुत्राः दश । सिद्धः पूर्णः बर्हिः पूर्णायुः ब्रह्मचारी रतिगुणः सुपर्णः विश्वायुः भानुः सुचन्द्रश्चेति । तत्पुत्र्यः अष्टौ । अनवद्या मनुः वंशा असुरा मार्गणप्रिया अरूपा सुभगा भासी इति । **आ० ६६ । ४६ ॥**

प्राप्तिः । शमस्य भार्या । **आ० ६७ । ३३ ॥**

+ **प्रायश्चित्तार्हाणि पापानि । शां० ३३ । ३४ ॥ १६३ । २६ ॥ अनु० १९९ ॥**

प्रावरकः । देशः । **भी० १२ । २२ ॥**
प्रावारकर्णः । उलूकराजः । **व० २०२ । ४ ॥**
प्रावृषेयाः । देशः । **भी० ९ । ५० ॥**
प्रास्तिः । जरासन्धपुत्री कंसस्य भार्या । **स० १४ । ३२ ॥**
प्रियदर्शनः । क्षत्रियः । द्रुपदस्य पुत्रः । कर्णेन हतः । **आ० २१८ । ३१ ॥**
प्रोष्ठाः । देशः । **भी० ९ । ६१ ॥**
प्लक्षजाता । नदी । **आ० १८६ । २० ॥**
प्लक्षा । नदी । **व० ८२ । ६ ॥**
प्लक्षावतरणं । तीर्थं । **व० ८८ । ४ ॥**

फ.

फलकक्षः । यक्षः । **स० १० । १७ ॥**
फलकीवनं । **व० ८१ । ८६ ॥**
फलोदकः । यक्षः । **स० १० । १७ ॥**
फल्गुः । गयाक्षेत्रस्था नदी । **व० ८२ । ९७ ॥ ८५ । १२ ॥**
फल्गुनः । अर्जुनः । **वि० ४३ । २१ ॥** तन्नामनिर्वचनं । **वि० ४३ । ३४ ॥**
फेनपः । भार्गववंश्यः सुमित्रापरनामा मुनिः । त्रिशिखरगिरिनिवासी । **अनु० १२० ॥**
फेनपाः । गोफेनाहारा ऋषयः । **उ० १०२ । ५॥ अनु० ४५ । ४१ ॥**

ब.

१ **बकः** । रावणज्ञाती राक्षसः । एकचक्रानगरस्थवेत्रकीयवननिवासी । **आ० १७४ । ५ ॥**
तस्य भ्राता अलायुधः घटोत्कचेन हतः । **द्रो० १७९ । ३७ ॥**
तस्य भीमसेनेन वधः । **आ० ६१ । २९ ॥ १७७ । ८३ ॥**
२ **बकः** । ऋषिः । दाल्भ्यस्य भ्राता । **स० ४ । १७ ॥ व० २६ । ५ ॥ १९६ । ४ ॥** क्वचिद्बकदाल्भ्याविति द्विवचनेन गृहीतत्वात् भ्रातराविति क्वचिद्बको दाल्भ्य इति सामानाधिकरण्येन गृहीतत्वात् दल्भपुत्रो बक इति च भाति ॥
तस्य प्राणिनां सुखदुःखविषये इन्द्रेण सह संवादः । **व० १९६ ॥**
तेन धृतराष्ट्रनाम्नः पाञ्चालराजस्य राज्यविनाशार्थं मृतपशुमांसैर्होमकरणं । **श० ४२ । २० ॥**
३ **बकः** । धर्मराजनामकः पक्षी । **शां० १६८ । १८ ॥**
बकनखः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५८ ॥**
+ **बकवधपर्व । आ० १७१—१७८ ॥**
बडबाग्निः । बृहस्पतेः पुत्रोऽग्निविशेषः । तस्य ऊर्ध्वभाक् इति नामान्तरं । **व० २२१ । २८ ॥**
बदरपाचनं । तीर्थविशेषः । **श० ४९ । १ ॥**
बदरिकातीर्थं । **व० ८३ । १३ ॥**
बदरी । नरनारायणावासभूतो हिमवत्पर्वतस्थ आश्रमः । तत्र पाण्डवानां गमनं । **व० १४७ । १५ ॥** Badarinath. The temple of Naranarayana is built on the bank of the Bishen-Ganga (Alakananda). It was the hermitage of the celebrated Rishi Vyasa.
तत्र गरुडस्य गमनं । **अनु० ४१ । ३ ॥**
बदरीकाननं । **व० ८१ । १७९ ॥**
बन्धकी । तत्स्वरूपनिरूपणं कुन्त्या । **आ० १३२ । ६४ ॥**
१ **बभ्रुः** । क्षत्रियः । अक्रूरः । यादवः । **आ० २३९ । १० ॥ स० १४ । ६३ ॥**
तद्भार्यापहारः शिशुपालेन । **स० ६८ । १८ ॥**
२ **बभ्रुः** । क्षत्रियः । विराटराजस्य पुत्रः । **उ० ५७ । ३३ ॥**
३ **बभ्रुः** । ऋषिः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७ । ५० ॥**
बभ्रुमाली । ऋषिः । **स० ४ । २२ ॥**

बभ्रुवाहनः । क्षत्रियः । अर्जुनस्य पुत्रः । तन्माता चित्राङ्गदा । सः पुत्रिकापुत्रधर्मेण मातामहस्य चित्रवाहनस्य पुत्रोऽभूत् । तस्य राजधानी मणलूरपुरं । **आ० ६३** । ८१ ॥ **२३७** । ३४ ॥

तेन राजसूयार्थं सहदेवाय करदानं । **स० ३२** । २८ ॥

तस्यार्जुनेन सह युद्धं । अर्जुनहननं च । **अश्व० ७९** । ३५ ॥

तस्य युधिष्ठिरकृताश्वमेधार्थं हास्तिनपुरागमनं । **अश्व० ८९** । १ ॥

बर्बराः । देशः । **स० ७८** । ९९ ॥ **भी० ९** । ५७ ॥

बर्हिः । प्राधायाः पुत्रः । **आ० ६६** । ४६ ॥

बर्हिषदः । पितरः । **आ० ६४** । ९३ ॥ **स० ८** । ३० ॥ [हरि० १ । १८ ॥]

१ **बलः** । क्षत्रियः । सू० वं० तृतीयस्य परिक्षितः पुत्रः । मण्डूककन्यायां सुशोभनायामुत्पन्नः । तद्भ्रातरौ शलो दलश्च । **व० १९५** । ३८ ॥

२ **बलः** । बलरामः ।

बलदः । अग्निविशेषः । **व० २२३** । १० ॥

बलदेवः । बलरामः ।

बलरामः । वसुदेवपुत्रः । तन्माता रोहिणी ॥ शेषावतारः । श्रीकृष्णस्य वैमात्रेयो भ्राता । **आ० ६८** । १५२ ॥

तेन धेनुकासुरवधः । **स० ५३** । १६ ॥

तस्य दुर्योधनं प्रति वचनं । **उ० ७** । २८ ॥

तस्य तीर्थयात्रा । स्वकृतरोमहर्षणवधप्रायश्चित्ततया । **उ० १५७** । ३५ ॥ [भा० १० । ७८–७९ ॥]

तत्तीर्थयात्राप्रकारः । **श० ३५** । २१ ॥

तस्य तीर्थयात्रायाः प्रतिनिवृत्तस्य गदायुद्धारम्भसमये आगमनं । **श० ३४** । २ ॥ [भा० १० । ७९ ॥]

तस्य द्वारकागमनं । **श० ६१** । ३८ ॥

तेन भीमसेनहननोद्योगः । श्रीकृष्णेन सान्त्वनं च । **श० ६१** । ९–२१ ॥

तेन धर्मविशेषकथनं । **अनु० १८९** । १६ ॥

तेन सर्पशरीरग्रहणेन समुद्रे प्रवेशः । **मौ० ५** । १३ ॥

[तस्य भार्या रैवतापरनाम्नः ककुद्मिनः पुत्री रेवती । तस्या विवाहः । भा० ९ । ३ ॥ ब्रह्म० ७ ॥]

[तस्य श्रीकृष्णे कोपाद्विदेहपुरगमनं । तत्र दुर्योधनस्य गदाविद्याभ्यासः । विष्णु० ४ । १३ ॥ भा० १० । ५७ ॥]

[तेन रोमहर्षणस्य हननं । भा० १० । ७८ ॥]

[तेन प्रलम्बासुरवधः । भा० १० । १८ ॥ विष्णु० ५ । ९ ॥ हरि० २ । १४ ॥]

[तेन इल्वलपुत्रस्य बल्वलस्य वधः । भा० १० । ७९ ॥]

[तेन रुक्मिणो वधः । भा० १० । ६१ ॥ हरि० २ । ६१ ॥]

[तस्य भूपरित्यागः । भा० ११ । ३० ॥]

बलवर्धनः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१** । ७ ॥

बलाकः । लुब्धकः । तस्यान्धनामकदुष्टश्वापदहननात्स्वर्गप्राप्तिः । **क० ७२** । ३८ ॥

+ **बलाका** । पक्षिविशेषः । तस्याः पातनं कौशिकेन स्वक्रूरदृष्टिप्रेक्षणेन । **व० २०९** । ५ ॥

बलाकाश्वः । सिन्धुद्वीपपुत्रः । तत्पुत्रः कुशिकः । **अनु० ७** । ४ ॥

बलाकी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । ९८ ॥ **१३१** । ७ ॥ **२०१** । २ ॥

१ **बलानीकः** । क्षत्रियः । द्रुपदराजपुत्रः । अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७** । १८१ ॥

२ **बलानीकः** । क्षत्रियः । विराटभ्राता । **द्रो० १५९** । ४१ ॥

१ **बलाहकः** । नागः । **स० ९** । १० ॥

२ **बलाहकः** । क्षत्रियः । जयद्रथभ्राता । **व०** २६६ । १३ ॥

३ **बलाहकः** । श्रीकृष्णस्याश्वः । **अश्व० ११८** । ५६ ॥

१ **बलिः** । [क्षत्रियः । शिबिराजपुत्रः । भा० ९ । २३ ॥ हरि० १ । ३१ ॥] तद्भार्या सुदेष्णा ।

तत्पुत्रा दीर्घतमसऋषेर्जाताः अङ्ग वङ्ग कलिङ्ग पुण्ड्र सुह्माः । **आ० ११३** । ४२ ॥

२ **बलिः** । असुरः । महाबलिः । विरोचनपुत्रः । तत्पुत्रो बाणः । **आ० ६६** । २० ॥ **स०** ९ । १६ ॥ [तस्य इन्द्रसेन इति नामान्तरं । भा० ८ ॥ २२ ॥]

[तत्पत्नी विन्ध्यावलिः । भा० ८ । २० ॥]

[तेन नर्मदाया उत्तरतटे भृगुकच्छे यज्ञकरणं । तत्र वामनस्य गमनं । भा० ८ । १८ ॥]

तस्य निग्रहो भगवता वामनेन । **स० ४७** । २८ ॥

[तस्य भगवदाज्ञया पाताललोकगमनं । भा० ८ । २२ ॥]

तस्य प्रह्लादेन सह संवादः क्षमायाः श्रेष्ठत्वे । **व०** २८ ॥

तस्य धूपदीपादिदानविषये शुक्राचार्येण संवादः । **अनु० १५९** । १०—६६ ॥

तेन गर्दभरूपग्रहणं तदानीं इन्द्रेण संवादश्च । **शां०** २३० । १३ ॥

३ **बलिः** । ऋषिः । **स० ४** । १६ ॥

+ **बलिप्रदानं** । **अनु० १९६** । ७ ॥

बलिवाकः । ऋषिः । **स० ४** । २० ॥

बल्लवाः । (**बलवाः**) । देशः । **भी० ९** । ६२ ॥

बहिर्गिरिः । पर्वतः । **स० २८** । ३ ॥

बहुबाद्याः । देशः । **भी० ९** । ५५ ॥

बहुला । नदी । **भी० ९** । २७ ॥

बह्वाशी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८** । १०२ ॥ **१३१** । ११ ॥ भीमसेनेन हतः । **भी० ८८** । २९ ॥

बाणः । महाबलिपुत्रो रुद्रस्यानुचरोऽसुरः । तस्य महाकाल इति नामान्तरं । **आ० ६६** । २१ ॥

[तस्य पुत्री उषा । (ऊषा) । तस्याः कथा । भा० १० । ६२ ॥ हरि० २ । ११८ ॥ विष्णु० ५ । ३२ ॥]

बाभ्रवायणिः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७** । ५७ ॥

बार्हद्रथः । क्षत्रियः । जरासन्धः । **स० १९** । १९ ॥

+ **बार्हस्पत्यव्यूहः** । दाशरथिरामस्य । **व०** २८६ । ७ ॥ कौरवाणां । **क० ४१** । ३९ ॥

+ **बालः** । माणवकः । तस्य द्वादशवर्षपर्यन्तं चतुर्दशवर्षपर्यन्तं वा पापलेपो नास्ति । **आ०** ११७ । १५—१८ ॥

बालधिः । ऋषिः । तेन मरणरहितपुत्रोत्पत्त्यर्थं तपश्चरणं । मेधाविनामकपुत्रोत्पत्तिश्च । **व०** १३७ । ४५ ॥

बाष्कलः । असुरः । हिरण्यकशिपुपुत्रः । **आ०** ६६ । १८ ॥

१ **बाहुः** । क्षत्रियः पाण्डवपक्षीयः । **उ० ४** । २२ ॥

२ **बाहुः** । क्षत्रियः । सुन्दरवंशीयः । **उ० ७३** । १५ ॥

३ **बाहुः** । क्षत्रियः । सू० वं० सगरस्य पिता । **शां० ५६** । ८ ॥ [भा० ९ । ८ ॥ हरि० १ । १४ ॥]

१ **बाहुकः** । नलराजस्य ऋतुपर्णनगरे नामधेयं । **व० ६४** । २ ॥ ७३ । २ ॥

२ **बाहुकः** । क्षत्रियः । यादवः । **व० १२१** । २० ॥

बाहुका । (**बाहुदा**) । परिक्षितो भार्या । अस्याः

सुवेषेति नामान्तरं । तत्पुत्रो भीमसेनः । **आ० ६३ । ४५ ॥**

बाहुदा । हिमवतः पार्श्वे विद्यमाना नदी । **आ० १९ । ९४ ॥ व० ८२ । ६७ ॥ भी० ९ । १४ ॥** The river Dhabala, now called Dhumela or Burha-Rapti, a feeder of the Rapti in Oudh. The severed arm of Rishi Likhita grew when he bathed in the river: hence the river is called Bahuda.

बाहुशाली । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः **आ० २०१ । ३ ॥**

बाह्यकर्णः । सर्पः । **आ० ३५ । ९ ॥**

बाह्यकुण्डः । सर्पः । **उ० १०३ । १० ॥**

१ **बाह्लीकः ।** क्षत्रियः । प्रतीपपुत्रः । **२०१ । २१ ॥** अतिरथः । **उ० १६७ । २८ ॥** सः पुत्रिकापुत्रधर्मेण मातामहस्य पुत्रः ।

[तस्य पुत्रः सोमदत्तः । भा० ९ । २२ ॥]

तस्य वधो भीमसेनेन । **द्रो० १५८ । १५ ॥**

२ **बाह्लीकः ।** क्षत्रियः । सो० वं० जनमेजयस्य पुत्रः । **आ० १०१ । ४४ ॥ स० ८ । १६ ॥**

बाह्लीकाः । विपाशाशतद्रोर्नद्योर्मध्ये केकयदेशस्य पूर्वभागे विद्यमानो देशः । **भी० ९ । ४७ ॥** A country between the Beas and the Sutlej, north-east of Kakaya.

तेषां निन्दा । **क० ३७ । १५ ॥ शां० ३३६ । २६—२७ ॥**

बिन्दुसरः । यत्र भगीरथेन गङ्गावतारणार्थं तपस्तप्तं तत्सरः । **स० ३ । ११ ॥ भी० ६ । ४४ ॥** A sacred pool two miles of Gangotri in the Rudra-Himalaya, where Bhagiratha is said to have performed asceticism to bring down the Goddess Ganga from Heaven.

तत्र मयस्य गमनं । **स० ३ । १० ॥**

बिल्वकः । सर्पः । **आ० ३५ । १२ ॥**

बिल्वजेता । सर्पः । **आ० ५७ । ९ ॥**

बिल्वपत्रः । सर्पः । **उ० १०३ । १४ ॥**

+ **बिसस्तैन्योपाख्यानं । अनु० १४१—१४२ ॥**

बीभत्सुः । क्षत्रियः । प्रथममर्जुनशब्दं पश्यत । तन्नामनिर्वचनं । **वि० ४३ । २१ ॥**

+**बुद्धाबुद्धस्वरूपकथनं । शां० ३१३ ॥**

बुद्बुदकं । तीर्थं । **आ० ११० । ३१ ॥**

बुद्बुदा । अप्सराः । **आ० २३६ । २० ॥ स० १० । १३ ॥**

बुधः । चन्द्रपुत्रो ग्रहः । **स० ११ । २९ ॥**

[तन्माता बृहस्पतिभार्या तारा । भा० ९ । १४ ॥ हरि० १ । २५ ॥ पद्म० ५ । १२ ॥ ब्रह्म० ९ ॥ वायु० ९० ॥ देवीभा० १ । ११ ॥]

[तस्मात्पुरूरवस उत्पत्तिः । भा० ९ । १ ॥ देवीभा० १ । १२ ॥]

+ १ **बुद्धिः ।** प्रज्ञा । तद्गुणनिरूपणं । **शां० २६१ । १० ॥**

तस्याः श्रैष्ठ्यं । **उ० ३३ । ५० ॥**

२ **बुद्धिः ।** धर्मस्य पत्नी । दक्षप्रजापतिपुत्री । **आ० ६७ । १५ ॥**

१ **बृन्दारकः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । ८ ॥**

२ **बृन्दारकः ।** क्षत्रियः । कौरवपक्षीयः । अभिमन्युना हतः । **द्रो० ४७ । १२ ॥**

बृहज्ज्योतिः । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **व० २२१ । २ ॥**

बृहत्कीर्तिः । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **व० २२१ । २ ॥**

बृहत्केतुः । क्षत्रियः । **आ० १ । २६२ ॥**

१ **बृहत्क्षत्रः ।** केकयाधिपतिः क्षत्रियः । **आ० २०१ । २१ ॥ द्रो० ३२ । ६५ ॥** द्रोणेन हतः । **द्रो० १२५ । २२ ॥**

तेन क्षेमधूर्तिवधः । **द्रो० १०७ । ५** ॥

२ **बृहत्क्षत्रः** । क्षत्रियः । निषधदेशाधिपतिः । दुर्योधनपक्षीयः । धृष्टद्युम्नेन हतः । **द्रो० ३२** । ६५ ॥

१ **बृहदश्वः** । इक्ष्वाकुवंश्यः क्षत्रियः । तत्पुत्रः कुवलाश्वः । **व० २०५** । ४ ॥

२ **बृहदश्वः** । ऋषिः । तेन पाण्डवेभ्योऽनेकेतिहासकथनं । **व० ४९–७७** ॥

तेन युधिष्ठिरायाक्षहृदयविद्यादानं । **व० ७७** । ४९ ॥

बृहदुक्थः । अग्निविशेषः । **व० २२२** । १८ ॥

बृहद्गर्भः । क्षत्रियः । शिबिपुत्रः । तं शिबिः कस्यचिद्ब्राह्मणस्यार्थे प्रमापयित्वा तन्मांसं पक्त्वा तस्मै निवेदितवान् । **व० २०१** । १८ ॥

बृहद्गुरुः । क्षत्रियः । **आ० १** । २५८ ॥

बृहदद्युम्नः । क्षत्रियः । सोर्वावसुपरावसू याजनार्थं वरयामास । **व० १४०** । १ ॥

बृहद्ध्वनी । नदी । **भी० ९** । ३२ ॥

१ **बृहद्बलः** । सू० वं० दुर्योधनपक्षीयः क्षत्रियः । **स० ३१** । १ ॥ **उ० ४** । २२ ॥ **भी० ५६** । ९ ॥ **११६** । ३० ॥ **द्रो० ३७** । ५ ॥ रथसत्तमः । **उ० १६६** । १८ ॥ अभिमन्युना हतः । **द्रो० ४७** । २४ ॥ तत्पुत्रो बृहद्रणः । [भा० ९ । १२ ॥]

२ **बृहद्बलः** । क्षत्रियः । शकुनिभ्राता । **आ० २०१** । ५ ॥

बृहद्ब्रह्मा । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **व० २२१** । २ ॥

१ **बृहद्भानुः** । देवविशेषः । दिवः पुत्रः । **आ० १** । ५५ ॥

२ **बृहद्भानुः** । अग्निविशेषः । **व० २२३** । ८ ॥

बृहद्भासः । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **व० २२१** । २ ॥

बृहद्भासा । सोमपुत्री । भानुनामकाग्नेर्भार्या । **व० २२३** । ९ ॥

१ **बृहद्रथः** । क्षत्रियः । सो० वं० उपरिचरवसुपुत्रः । **आ० ६४** । ४३ ॥ तद्भार्ये काशिराजसुते । तत्पुत्रो जरासन्धः । **आ० ६८** । १९ ॥ **२०१** । २१ ॥ **स० ८** । १० ॥ **१७** । १३ ॥

तस्य स्वर्गगमनं । **स० १९** । २० ॥

[तस्य वंशः । भा० ९ । २२ ॥]

२ **बृहद्रथः** । द्वितीयमङ्गशब्दं पश्यत ॥

३ **बृहद्रथः** । क्षत्रियः । कौसल्यः । दुर्योधनपक्षीयः । **उ० १९५** । १० ॥

बृहद्वती । नदी । **भी० ९** । ३० ॥

बृहन् । अग्निविशेषः । **व० २२२** । ७ ॥

बृहन्तः । क्षत्रियः । उलूकदेशाधिपतिः । पाण्डवपक्षीयः । **आ० २०१** । ७ ॥ **स० २८** । ७ ॥ **उ० ४** । १३ ॥ दुःशासनेन हतः । **क० ३** । १२ ॥

तस्य भ्राता क्षेमधूर्तिः । **द्रो० २५** । ४८ ॥

बृहन्नला । विराटनगरेऽज्ञातवासं कुर्वतः क्लीबवेषस्यार्जुनस्य नामधेयं । **वि० ३** । ४४ ॥

तया विपरीतं कवचधारणं । **वि० ३८** । ६२ ॥

तया उत्तरकुमारस्य सारथ्यकरणं । **वि० ३८** । ६७ ॥

बृहन्मनाः । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **वि० २२१** । २ ॥

बृहन्मन्त्रः । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **व० २२१** । २ ॥

बृहस्पतिः । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । देवगुरुः । **आ० ६७** । २६ ॥ **३०** । ३८ ॥ **स० ११** । २९ ॥ **अश्व० ५** । ४ ॥

तस्य देवैर्गुरुत्वेन वरणं । **व० २२०** । २० ॥

तस्याग्नित्वप्राप्तिः । **व० २२१** । २ ॥

तद्भगिनी ब्रह्मवादिनी । प्रभासस्य भार्या । **आ० ६७** । २६ ॥

[तस्य भार्या तारा । तस्यां बुधश्चन्द्राज्जातः । भा० ९ ।

१४ ॥ हरि० १ । २५ ॥ पद्म० ५ । १२ ॥ ब्रह्म० ९ ॥]

तस्य भार्या चान्द्रमसी। (चन्द्रमसाऽऽक्रान्तत्वाचान्द्रमसी तारेति नीलकण्ठाचार्यः)। ताराया एव सुभेत्यपि नामेति भाति । तस्यां बृहस्पतेर्जाताः पुत्राः षडग्नयः । शंयुः निश्च्यवनः विश्वजित् विश्वभुक् बडबाग्निः स्विष्टकृत् इति । सप्तमी स्वाहा । **व० २२१ । ९ ॥**

तेन स्वयवीर्योभ्रातुरुचथ्यस्य भार्यायाः पूर्वमेवोचथ्याद्धृतगर्भाया ममताया धर्षणं । **आ० ११३ ।** १० ॥ **शां० ३५० ।** ५० ॥ [तत्र जातः पुत्रो भरद्वाजः । भा० ९ । २० ॥ मत्स्य० ४९ ॥]

तेन नहुषकृतनिर्बन्धभीतायाः शच्याः संरक्षणं । **उ० ११ । २३ ॥**

तेन वसुमनसं प्रति राजगुणानुवर्णनं। **शां० ६७ ॥**

तस्येन्द्रेण संवादः । **शां० ८४।** १०३ ॥

तेन उपरिचरवसोर्याजनं । **शां० ३४४ ।** ५ ॥

तेन युधिष्ठिरं प्रति धर्मोपदेशः । **अनु० १७३ ।** ११ ॥

बृहस्पतिनीतिः । व० ३२ ॥

बैदः । धौम्यस्य शिष्यः ऋषिः । **आ० ३ ।** ७८ ॥

बोधाः । देशः । **भी० ९ ।** ३९ ॥

बोध्यः । ऋषिः । **शां० १७६ ।** ५७ ॥

ब्रध्नश्वः । क्षत्रियः । तत्सकाशं प्रत्यगस्त्यस्य धनार्जनार्थं श्रुतर्वणा सह गमनं । **व० ९६ ।** ७ ॥

१ ब्रह्मचारी । प्रथमाश्रमः । तद्धर्माः । **आ० ८५ ।** २ ॥ **शां० १८९ ।** ८ ॥ **अश्व० ४६ ।** ७ ॥

२ ब्रह्मचारी । प्राधापुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६ ।** ४७ ॥

३ ब्रह्मचारी । स्कन्दः । **व० २३२ ।** ८ ॥

ब्रह्मतीर्थं । व० ८० । ८१ ॥

१ ब्रह्मदत्तः । सो० वं० पूरुकुलोत्पन्नः काम्पिल्यवासी क्षत्रियः । **स० ८ ।** २३ ॥

तस्य स्वपुत्रस्य चक्षुषी भेदितवत्या पूजिनीनाम्न्या पक्षिण्या सह संवादः । **शां० १३९ ॥**

[तस्य भार्या देवलपुत्री सन्नतिः । हरि० १ । २३ ॥]

[तस्य पिता अणुहः । अणुहस्य नीप इति नामान्तरं । तस्य माता शुकाचार्यपुत्री कृत्वी । तत्पुत्रः सार्वभौमः । (सर्वसेनः) यस्य चक्षुषी पूजिन्या निर्भिन्ने । हरि० १ । १९–२० ॥ मत्स्य० २०–२१ ॥]

२ ब्रह्मदत्तः । साल्वशब्दं पश्यत ।

ब्रह्मवेध्या । (ब्रह्मबोध्या)। नदी। **भी० ९ ।** ३० ॥

ब्रह्मशिरोऽस्त्रं । ब्रह्मास्त्रं । तद्विषये नियमाः । **आ० १५१ ।** १२ ॥

तस्य प्रयोगः प्रतिसंहारश्चार्जुनेन । **द्रो० २०२ ।** ३६ ॥ **सौ० १४ ।** १५ ॥

तस्य प्रयोगोऽश्वत्थाम्ना । **सौ० १३ ।** १८ ॥

ब्रह्मसरः । तीर्थं । **व० ८२ ।** ८४ ॥ **९३ ।** ११ ॥

+ ब्रह्महत्या । तस्याः स्वरूपवर्णनं । **शां० २८८ ।** १२ ॥

सा इन्द्रस्य । **उ० ९ ।** ४८ ॥ **१० ।** ४६ ॥ **शां० २८८ ।** १२ ॥ [भा० ६ । ८ ॥]

सा परिक्षित्पुत्रस्य जनमेजयस्य । **शां० १४९ ।** ३॥

सा वैशंपायनस्य । **अनु० ९ । ३९ ॥**

[सा याज्ञवल्क्यस्य । भा० १२ । ६]

तस्या विभागः स्त्र्यादिषु ब्रह्मणा । **शां० २२८ ।** ३१ ॥

तस्याः प्रायश्चित्तं । **शां० १६३ ।** ४६ ॥

तत्सदृशानि पातकानि । **अनु० ६० । २९ ॥**

ब्रह्मा । चतुर्मुखः । पितामहः । पद्मभूः । तदुत्पत्तिः। **आ० १ ।** ४५ ॥ **व० २७३ ।** ४५ ॥ **शां० ३५७ ।** २१ ॥ [भा० ३ । ८ ॥]

तस्यागमनं भारतग्रन्थनिर्माणकाले व्यासं प्रति । **आ० १ ।** ८१ ॥

तस्य मानसाः षट् पुत्राः । मरीचिः अत्रिः अङ्गिराः

पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः इति। **आ० ६६।** १० ॥ ६७ । ४ ॥ [भा० ३ । १२ ॥]
तत्कृता व्यासप्रशंसा। **आ० १ । ९६** ॥
तत्कृता भारतप्रशंसा । **आ० १ । ९८** ॥
तेन रुद्रस्य सारथ्यकरणं। **क० २७ । १९** ॥
तदादिभिर्देवैः सीताया निर्दुष्टत्वकथनं। **व० २९२।** १७–४२ ॥
तस्य रेतसो रुद्रकृतयज्ञाग्नौ हुतात् भृग्वङ्गिरःप्रभृतीनामृषीणामुत्पत्तिः । **अनु० १३२ । १३** ॥
तत्सभावर्णनं । **स० ११** ॥ शेषं प्रजापतिशब्दे पश्यत ॥
अश्व० १०७ । २ ॥

ब्रह्माण्डसृष्टिः। शां० ३१६ ॥

ब्रह्मावर्तं। क्षेत्रं। सरस्वतीदृषद्वत्योर्मध्ये विद्यमानं। **व० ८१ । ५३ ॥ ८२ । ४३** ॥

ब्रह्मास्त्रं। ब्रह्मशिरोस्त्रशब्दं पश्यत।

ब्राह्मणः। प्रथमो वर्णः।
तस्य लक्षणं । **व० १८२ । २१ ॥ २०९ । ३४ ॥ शां० ६१ ॥ १८७** ॥
तस्य हृदयं नवनीतसदृशं क्षुरसदृशी वाक्। **आ० ३ । १२३** ॥
तन्महिमा। **व० १८७—१८८ ॥ १९५ ॥ २१४ ॥ शां० ७२ ॥ ३५१ ॥ अनु० ६८—७१ ॥ ९४। ९६ ॥ २५६-२५७ ॥ अश्व० ९८-९९** ॥ [भा० ३ । १६ ॥]
तस्यावध्यत्वं। **आ० २८ । ४—९ ॥ २०४ ।** १० ॥
तत्पादप्रक्षालनफलं। **व० २०३ । ६६** ॥
तत्सदृशं मूल्यं गौः। **अनु० ८६ । २४** ॥
तस्यादण्ड्यत्वं। **अनु० २१५ । ८** ॥
तस्य पूज्यत्वं। **अनु० २५६** ॥
तस्य राक्षसेन संवादः। **अनु० १८७** ॥
तस्य जनकेन संवादः। **अश्व० ३३** ॥
तस्य गवां तस्करैर्हरणं । **आ० २२३ । ५** ॥

+ **ब्राह्मणदंपतीसंवादः । अश्व० २१** ॥

ब्राह्मणस्वं। (ब्रह्मस्वं)। तदपहारस्यानर्थहेतुत्वं। **अनु० १०५ ॥ १५८** ॥

ब्राह्मणी। नदी। **भी० ९ । ३३** ॥

ब्राह्मण्यं । जातिविशेषः। तस्य श्रैष्ठ्यं। **शां० ७२ । ५ ॥ अनु० ३ । ६** ॥ तस्य कर्माधीनत्वं। **अनु० २१७ । ३** ॥

भ.

+ **भक्ष्याभक्ष्यविवेकः। शां० ३५ । २१** ॥

१ **भगः।** एकादशरुद्रेष्वन्यतमः। **आ० ६७ ।** ३ ॥

२ **भगः।** द्वादशादित्येष्वन्यतमः। **आ० ६६ ।** १५ ॥

भगदत्तः। नरकासुरपुत्रः। प्राग्ज्योतिषाधिपतिः। **द्रो० २९ । १ ॥ स० १० । ३० ॥ १४ । १५ ॥ २७ । १६ ॥ आ० २१ । १२** ॥
तत्पुत्रौ कृतप्रज्ञो वज्रदत्त(यज्ञदत्त)श्च।
तत्पराजयोऽर्जुनेन। **स० २७ । २१** ॥
तत्पराजयः कर्णेन। **व० २५५ । ४** ॥
तस्य दुर्योधनपक्षीयत्वं। **उ० १९ । १६** ॥
तस्य युद्धं। **भी० ६४ । ४३ ॥ ९५ । २५** ॥
तस्य भीमेन सह युद्धं। **द्रो० २६ । १९** ॥
तस्यार्जुनेन सह युद्धं। **द्रो० २८ । १४** ॥
तेन वैष्णवास्त्रप्रयोगः। **द्रो० २९ । १७** ॥
तस्य वधोऽर्जुनेन। **द्रो० २९ । ५४** ॥
तत्पराक्रमवर्णनं। **द्रो० २६** ॥
तत्पुत्रस्य कृतप्रज्ञस्य वधो नकुलेन। **क० २ । ३१** ॥
तत्पुत्रेण यज्ञदत्तेन (वज्रदत्तेन) सहार्जुनस्य युद्धं। **अश्व० ७५** ॥

+**भगलिङ्गसृष्टिः। अनु० ५८ । ३** ॥

भगवान्। श्रीमान्नारायणः।
तज्ज्ञानस्य साधनं। **उ० ६८ । १** ॥
तस्य नाम्नां निर्वचनं। **उ० ६९ । ३** ॥
तद्भक्तलक्षणं। **अश्व० ११८ । ७** ॥

तन्महिमवर्णनं । **शां० २११ ॥ ३५४ । १ ॥** [भा० ३ । १५ ॥ ४ । ७ ॥ ४ । २४ ॥]

तदनुस्मृतिप्रकारः । **शां० २१० ॥**

[तद्ध्यानपद्धतिः । भा० ३ । २८ ॥]

+ भगवद्गीता । भी० २५—४२ ॥

+ भगवद्गीतापर्व । भी० १३—४२ ॥

+ भगवद्यानपर्व । उ० ७१ ॥

भगीरथः । इक्ष्वाकुवंश्यस्य दिलीपस्य पुत्रः । **व० १०७ । ४३ ॥ आ० २०१ । २१ ॥ स० ८ । १२ ॥ वि० ५३ । १६ ॥**

तस्य पुत्री हंसी । जामाता कौत्सः । **अनु० २०० । २६ ॥**

तेन गङ्गावतारणं । **व० १०८ । १६ ॥**

तच्चरित्रं । नारदेन सञ्जयायोक्तं । **द्रो० ६० ॥** श्रीकृष्णेन युधिष्ठिरायोक्तं । **शां० २८ । ६३ ॥** [वायु० ८८ ॥]

तस्य धर्मविषये ब्रह्मणा सह संवादः । **अनु० १६० ॥**

[तस्य वंशः । हरि० १ । १५ ॥]

भङ्गः । सर्पः । **आ० ५७ । ९ ॥**

१ भङ्गकारः । क्षत्रियः । अविक्षतः पुत्रः । **आ० १०१ । ४१ ॥**

२ भङ्गकारः । क्षत्रियः । यादवः । **आ० २३९ । ११ ॥**

भङ्गास्वनः । भाङ्गास्वनशब्दं पश्यत ।

भद्रः । क्षत्रियः । चैद्यः । कर्णेन हतः । **क० ५१ । ४९ ॥**

भद्रकर्णेश्वरः । तीर्थं । **व० ८२ । ३९ ॥**

भद्रमनाः । क्रोधायाः पुत्री । तत्पुत्र ऐरावतो नागः । **आ० ६७ । ६० ॥**

भद्रवटः । कैलासपर्वतस्थो वटवृक्षः । **व० २३२ । १ ॥ ८० । ५१ ॥**

भद्रवती । परीक्षितो भार्या । तत्पुत्रो जनमेजयः । **आ० ६३ । ८६ ॥**

१ भद्रा । उचथ्यभार्या सोमस्य पुत्री । तस्या वरुणेनापहारः । **अनु० २५९ । १० ॥**

२ भद्रा । कुबेरभार्या । **आ० २१६ । ६ ॥**

३ भद्रा । व्युषिताश्वभार्या । **आ० १२७ । १७ ॥**

४ भद्रा । वसुदेवभार्या । **मौ० ८ । १८ ॥**

१ भद्राश्वः । खण्डः । **भी० ६ । १३ ॥ ७ । १४ ॥**

तस्य सुकृतिनां भोगस्थानत्वं । **अनु० २४० । ५ ॥**

२ भद्राश्वः । कुवलाश्वपुत्रः । **व० २०७ । ३७ ॥**

१ भरतः । शंयुनामकाग्नेर्द्वितीयः पुत्रः । अग्निविशेषः । **व० २२१ । १४ ॥**

२ भरतः । क्षत्रियः । सो० वं० दुष्यन्तपुत्रः । तन्माता शकुन्तला । तस्य तिस्रो भार्याः । तासु सुन्दा मुख्या । तत्पुत्रो भुमन्युः । **आ० ६३ । ३४ ॥ ८८ । १८ ॥ वि० ५३ । १४ ॥**

[तेन स्वपुत्राणां स्वाननुरूपत्वकथनेन तद्भार्याभिः स्वपुत्रेषु हतेषु वंशे वितथे जाते देवैस्तस्मै भरद्वाजस्य पुत्रत्वेन दाने तेन भरद्वाजस्य वितथ इति भुमन्युरिति च नाम कृत्वा पुत्रत्वेन स्वीकारः । भा० ९ । २० ॥]

तस्योत्पत्तिः । **आ० ९५ । १० ॥**

तस्य सर्वदमन इति नामप्राप्तिः । **आ० ९५ । ३३ ॥**

तस्य राज्याभिषेकः । **आ० १०० । ६९ ॥**

तस्य चरित्रं । **आ० १०१ ॥ द्रो० ६८ ॥ शां० २८ । ४५ ॥**

३ भरतः । दशरथपुत्रः । तन्माता कैकयी । **व० २७५ । ७ ॥**

१ भरद्वाजः । शंयुनामकाग्निपुत्रः कश्चनाग्निः । तद्भार्या वीरा । तत्पुत्रो वीरः । **व० २२१ । १३ ॥**

२ भरद्वाजः । आ० ८ । २५ ॥ १०१ । १० ॥ १८६ । २९ ॥ [उचथ्यभार्यायां ममतानाम्न्यां बृहस्पतितो जातः । भा० ९ । २० ॥ विष्णु० ४ । १९ ॥ मत्स्य० ४९ ॥]

तस्य पुत्रो द्रोणाचार्यः । घृताचीदर्शनक्षुभिताद्द्रोणपात्रे विधृतात्तद्रेतसो जातः। **आ ६४**। १४८॥ **१४०** । ३८ ॥ **१८०** । ४ ॥

तन्नामनिर्वचनं। **अनु० १४२** । ३१ ॥

तं प्रति भृगुणा जगत्सृष्टिप्रकारकथनं **शां० १८०** । ११ ॥

तेन दिवोदासस्य पुत्रकामेष्ट्या याजनं **अनु० ८** । २४ ॥

तत्कृतः पुष्करास्तेये शपथः **अनु० १४३** । ३५ ॥

३ **भरद्वाजः**। कश्चन ऋषिः। तत्पुत्रो यवक्रीतः। तस्य कथा। **व० १३७—१४०** ॥ तस्यान्यः पुत्रोऽग्निवेश्यः। **आ० १४०** । ४२ ॥

तस्य रैभ्यनिर्मितकृत्यामारितस्वपुत्रदुःखादग्निप्रवेशः। **व० १३९** । १९ ॥

तस्य पुनरुज्जीवनं रैभ्येण। **व० १४०** । २८ ॥

तस्य स्वर्गगमनं। **आ० १४०** । ४६ ॥

४ **भरद्वाजः**। कश्चन ऋषिः। घृताचीदर्शनक्षुभितात्तद्रेतसो जाता पुत्री श्रुतावती। **श० ४९**। २ ॥

भल्लाटः। देशः। **स० ३१** । ५ ॥

भागस्वरिः । (भाङ्गासुरिः ।) क्षत्रियः। ऋतुपर्णः। दशार्णाधिपतिः। **स० ८**। १५ ॥ **व० ६८** । २ ॥ **६९** । १३ ॥

भाङ्गस्वनः । (भङ्गास्वनः)। राजर्षिः । तस्य स्त्रीत्वप्राप्तिः। **अनु० ३४** ॥

भाङ्गासुरिः। भागस्वरिशब्दं पश्यत ॥

भाण्डायनिः। ऋषिः। **स० ७** । १२ ॥

भाण्डीरः। वटवृक्षः। तस्य च्छायायां श्रीकृष्णेन गोवत्सानां चारणं। **स० ५३** । ८ ॥

१ **भानुः**। प्राधापुत्रो देवगन्धर्वः। **आ० ६६**। ४७ ॥

२ **भानुः**। अग्निविशेषः। **व० २२३** । ८ ॥

३ **भानुः**। सूर्यः।

भानुदत्तः। क्षत्रियः। शकुनिभ्राता। भीमेन हतः। **द्रो० १५८** । २४ ॥

भानुदेवः। क्षत्रियः। पाञ्चालः। कर्णेन हतः। **क० ४३** । १५ ॥

तस्य पुत्रः शक्रदेवः। **भी० ५४** । २४ ॥

१ **भानुमती**। कृतवीर्यपुत्री । अहंयातिभार्या। तत्पुत्रः सार्वभौमः। **आ० ६३** । १४ ॥

२ **भानुमती** । अङ्गिरसः पुत्री। **व० २२१**। ३ ॥

३ **भानुमती**। दुर्योधनभार्येति प्रसिद्धिः।

भानुमान्। कालिङ्गः। भीमेन हतः। **भी० ५४** । ३९ ॥

१ **भारतं**। जम्बूद्वीपस्थमस्मदावासभूतं वर्षं। **भी० ६** । ७ ॥ India.

२ **भारतं**। महाभारतनामको ग्रन्थः। वेदव्यासेन रचितः इतिहासोत्तमः।

तन्निर्माणदेशः। **आ० १** । ३९ ॥

तन्निर्माणप्रकारः। **आ० १** । ३८ ॥

तन्निर्माणकालः। **आ० १** । ६८ ॥ **६२**। ५५ ॥

तस्मिन्ननुक्रान्ता विषयाः । **आ० १** । ४२ ॥ तस्य देवैस्तुलारोपणं। **आ० १** । २९७ ॥ तस्य मन्वादिभेदेन त्रैविध्यं। **आ० १**। ६६॥

तस्य ग्रन्थसंख्या। **आ० १** । ७७ ॥ **६२**। १४ ॥

तस्य प्रचारकालः। **आ० १** । १२५ ॥

तस्य प्रचारप्रकारः। **आ० १** । ८० ॥

तस्य प्रचारकाः। **आ० १** । १२४ ॥

तस्य व्यासेन शिष्येभ्योऽध्यापनं । **आ० १**। १२१ ॥

तस्येतिहासोत्तमत्वं। **आ० १** । २९२ ॥

तस्य द्रुमत्वेन वर्णनं। **आ० १** । १०४ ॥

तस्मिन्ग्रन्थग्रन्थिः । **आ० १** । ११६ ॥ **६२**। १४ ॥

तत्प्रशंसा। **आ० २** । ३८३ ॥

तत्कथासंक्षेपः। **आ० १** ॥ २ ॥ **६१** ॥

तत्कथनारम्भः । **आ० ६० । २१** ॥
तत्पुस्तकदानफलं । **आ० ६२ । ५३** ॥
तच्छ्रवणमहिमा । **आ० ६२ । १७ ॥ स्व० ५ । ८०–८६** ॥
+ भारतयुद्धं । तस्य कालः । **आ० २ । १३** ॥ तात्कालिकदुर्निमित्तानि । **भी० २ । १६** ॥
तत्र दुर्योधनसेनाधिपतिकृतयुद्धदिनसंख्या । **आ० २ । ३०** ॥
भारताः । भरतवंशोत्पन्नाः । तेषु मुख्याः धार्तराष्ट्राः पाण्डवाश्च । तेषां कीर्तिप्रकथनं व्यासेन । **भी० २ । १३** ॥
भारताचार्यमुख्यः । द्रोणाचार्यः । **आ० १४९ । ३२** ॥
१ **भारद्वाजः** । भरद्वाजगोत्रोत्पन्न ऋषिः तस्य शत्रुन्तपेन संवादः । **शां० १४० । ३** ॥
२ **भारद्वाजः** । द्रोणाचार्यः । **आ० १ । २०२** ॥
भारद्वाजतीर्थं । **आ० २३६ । ४** ॥
भारद्वाजी । नदी । **भी० ९ । २९** ॥
भारुकच्छः । तद्देशाधिपः क्षत्रियः । **स० ७८ । ३६** ॥
१ **भार्गवः** । शुक्राचार्यः ।
२ **भार्गवः** । परशुरामः ।
३ **भार्गवः** । शौनकः ।
भार्गवास्त्रप्रयोगः । कर्णेन । **क० ६७ । ६०** ॥
भार्गवाः । देशः । **भी० ९ । ५०** ॥
भार्या । तस्या अष्टविधत्वं । **अनु० ५६ । २** ॥
तस्या आवश्यकत्वं । **आ० ९८ । २३—४४** ॥
भालुकिः । ऋषिः । **स० ४ । २१** ॥
भासच्छेदः । अर्जुनेन । **आ० १४३ । ९** ॥
भासा । सो० वं० अयुतानायिभार्या । तत्पुत्रोऽक्रोधनः । **आ० ६३ । २१** ॥
१ **भासी** । प्राधापुत्री । **आ० ६६ । ४६** ॥
२ **भासी** । **आ० ६७ । ५७** ॥
भास्करी । ब्रह्मर्षिः । **शां० ४६ । १२** ॥
भास्वरः । सूर्यानुयायी स्कन्दपार्षदः । **शां० ४६ । ३१** ॥
१ **भीमः** । क्षत्रियः । विदर्भदेशाधिपतिः । दमयन्त्याः पिता । **व० ५० । ७** ॥
२ **भीमः** । अग्निविशेषः । **व० २२२ । ११** ॥
३ **भीमः** । क्षत्रियः । सो० वं० इलिनस्य पुत्रः । दुष्यन्तस्य भ्राता । **आ० ८८** ॥
४ **भीमः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । भीमसेनेन हतः । **भी० ६४ । ३६** ॥
५ **भीमः** । कश्यपभार्याया मुनिनाम्न्याः पुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६ । ४३** ॥
६ **भीमः** । पाण्डुपुत्रो भीमसेनः ।
१ **भीमबलः** । अग्निः । **व० २२२ । ११** ॥
२ **भीमबलः** । क्षत्रियः । सो०वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **१३१ । ७** ॥
१ **भीमरथः** । भोजराजः । **स० ४ । ३२** ॥
२ **भीमरथः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । १०३ ॥ १३१ । १२** ॥ भीमसेनेन तस्य वधः । **भी० ६४ । ३६** ॥
भीमरथी । (**भीमा**) । नदी । **व० ८६ । ३ ॥ भी० ९ । २०** ॥
भीमविक्रमः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९८** ॥
भीमवेगः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९८** ॥
भीमवेगरवः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० २०१ । २** ॥
भीमशरः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९९** ॥
१ **भीमसेनः** । वायोर्द्वितीयावतारः । भीमः । वायुसूनुः । वृकोदरः । सो० वं पाण्डोर्द्वितीयः पुत्रः । तन्माता कुन्ती । तस्योत्पत्तिः । **आ० १२९ । ५२** ॥ तस्य सगर्भ्यौ भ्रातरौ युधिष्ठिरः अर्जुनश्च । वैमात्रेयौ नकुलः सहदेवश्च ।

तस्योत्पत्तिः । आ० १२९ । ५२ ॥
तज्जन्मकालीनग्रहस्थितिः । आ० १२९ । ६६ ॥
तेन शिशुभावे मातुरङ्कादधः पतितेन शतशृङ्गपर्वतचूर्णनं । आ० १२९ । ६१ ॥
तेन बाल्यक्रीडायां दुर्योधनादिपराभवः । आ० १३७ । १६ ॥
तस्य सर्पैर्दंशनं । आ० १३७ । ४३ ॥
तस्य बलरामाद्गदायुद्धशिक्षा । आ० १५१ । ५ ॥
तस्य हिडिम्बेन सह युद्धं । आ० १६५ । ४१ ॥
तेन हिडिम्बस्य वधः । आ० १६६ । ३५ ॥
तेन हिडिम्बापरिग्रहः । आ० १६८ । १४ ॥
तस्मै एकचक्रानगरे कुम्भकारेण महत्तरमृण्मयपात्रदानं । आ० १७१ । १८ ॥
तेन बकवधः । आ० १७७ । ८३ ॥
तस्य प्रथमा भार्या हिडिम्बा राक्षसी । तस्य तस्यां जातः पुत्रो घटोत्कचः । आ० ६३ । ८० ॥
तस्यान्या भार्या काशिराजसुता जलन्धरा । तस्य तस्यां जातः पुत्रः शर्वत्रातः । आ० ६३ । ७६ ॥
तस्य मुख्या भार्या द्रौपदी । तस्य तस्यां जातः पुत्रः सुतसोमः । आ० ६४ । १६४ ॥
तस्य नागायुतबलवत्त्वं । आ० १३९ । २४ ॥
सः अष्टगुणरथः । उ० १६९ । ४ ॥
तस्य विराटनगरे प्रसिद्धं नाम बलल इति । वि० ३ । ८ ॥ तत्र प्रच्छन्नं नाम जयेश इति । वि० ७ । ६६ ॥
तस्य शूद्रत्वं । वि० १० । १७ ॥ ३६ । १५ ॥
तस्य शङ्खः पौण्ड्रः । भी० २५ । १५ ॥
तस्मै गदा मयेन बिन्दुसरस आहृत्य दत्ता । स० ३ । ६ ॥
तेन द्रौपदीस्वयंवरे शल्यपराजयः । आ० २०५ । ३४ ॥ भारतयुद्धे शल्यपराभवनं । द्रो० १५ ॥
तेन राजसूयार्थं दशार्णदेशविजयः । स० ३० । ५ ॥
तेन दुर्योधनपराजयः । भी० ७९ । १७ ॥
तेन भीष्मपराजयः । भी० ८८ । १२ ॥
तेन जरासन्धवधः । स० २५ । ९ ॥
तेन किर्मीरवधः । व० ११ । ६७ ॥
तेन जटासुरवधः । १५८ । ७० ॥
तेन मणिमन्नामकदैत्यवधः । व० १६१ । ८३ ॥
तेन जीमूतमल्लवधः । वि० १५ । ५२ ॥
तेन कीचकवधः । वि० २६ । ३९ ॥
तेन उपकीचकवधः । वि० २७ । ४५ ॥
तेन द्रोणसारथेर्वधः । भी० ७५ । ३१ ॥
तेन द्रोणरथभञ्जनं । द्रो० १२७ । ६७ ॥
तेन पुनर्द्रोणाचार्यरथाष्टकभञ्जनपूर्वकमर्जुनदर्शनात्सिंहनादः । द्रो० १२८ । १८–३३ ॥
तेन दुश्शासनस्य भुजोत्पाटनपूर्वकं वधः । क० ८७ । २८ ॥
तेन दुर्योधनस्य ऊरुभेदने प्रतिज्ञा । स० ९२ । ३२ ॥
तेन दुर्योधनवधः । श० ५९ । ४७ ॥
तत्स्तुतिः । व० १५५ । २० ॥
तत्प्रतापवर्णनं धृतराष्ट्रेण । उ० ५१ ॥
तन्माहात्म्यकथनं । उ० ७६ ॥ भी० १०२ । २८ ॥ ११३–११४ ॥ द्रो० २०१ । ८ ॥ श० ३३ । २२ ॥ ६२ । १ ॥
तेन स्वसामर्थ्यकथनं । उ० ७५ ॥
तस्य अजगरेण ग्रहणं । व० १८० । २७ ॥
तस्य हनुमता संवादः । व० १४९ ॥
तेन दुश्शासनवक्षोविदारणं । क० ८७ । २९ ॥
तेन शल्येन सह गदायुद्धं । श० ११ ॥
तद्धननोद्योगः बलरामेण । श० ६१ । ९ ॥
तेनाश्वत्थामवधाय प्रस्थानं । सौ० ११ । ३० ॥
तेन द्रौपदीसमाश्वासनं । सौ० १६ । २२ ॥
तस्य गान्धार्या सह दुर्योधनवधस्य न्याय्यत्वान्याय्यत्वविषयकविवादः । स्त्री० १४ ॥
तेन दुर्योधनश्राद्धार्थं धृतराष्ट्राय धनदानानभ्यनुज्ञानं । आश्र० १२ । १५ ॥

२ **भुमन्युः** । क्षत्रियः । सो० वं० शाकुन्तलेयस्य भरतस्य पुत्रः । तद्भार्या सुवर्णा । तत्पुत्रः सुहोत्रः । **आ० ६३ ।** ३५ ॥ सुवर्णायाः पुष्करिणीति नामान्तरं । **आ० १०१ । १३ ॥** तस्य पुत्राः दिविरथः सुहोत्रः सुहोता सुहविः सुयजुः ऋचीकश्चेति षट् । **आ० १०१।१२॥** [अयं भुमन्युः भरद्वाजस्य रूपान्तरं । तस्य वितथ इति नामान्तरं । भा० ९ । २० ॥]

+ **भूगोलवर्णनं । भी० ५–९ ॥** [भा० ५ । १६–२० ॥ बृहन्नार० ३ ॥ पद्म० १ । ३ –९ ॥ वायु० ३४–५० ॥ विष्णु० २ । २–७ ॥ मत्स्य० १२१ ॥ कूर्म० १ । ४४ –४९ मार्कं० ५१–५७ ॥ वराह० ७४–८९ ॥ ब्रह्म० १८–२७ ॥ देवीभा० ८ । ४–१३ ॥ लिङ्गपु० ४६ । गरुडपु० ५४–५७ ॥ शिवपु० उमासं० १७—१८ ॥]

भूतकर्ता । अग्निविशेषः । **व० २२४ । १ ॥**

भूतकर्मा । क्षत्रियः । कौरवपक्षीयः । शतानीकेन हतः । **द्रो० २५ । २३ ॥**

भूतशर्मा । क्षत्रियः । कौरवपक्षीयः । **द्रो० २० । ७ ॥**

भूतानि । पृथिव्यादीनि पञ्च । तेषां सृष्टिः । **शां० ३१५ ॥**

तेषां गुणाः । **व० २१५ । ३ ॥ भी० ५ । ५ ॥ शां० १९२ । १५ ॥ २५८ ॥ २६१ ॥ अनु० ३९ । १९ ॥ २४५ । २८ ॥** [भा० ३ । २६ ॥]

भूतिः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५७ ॥**

भूपतिः । अग्निविशेषः । **व० २२४ । १ ॥**

भूमिः । पृथिवीभूतं । तदभिमानिदेवता च । तया ब्रह्माणं प्रति शरणगमनं । **आ० ६५ । ३९ ॥**

तस्या विष्णुनोद्धरणं । **व० १४४ । २९ ॥**

तद्दानफलं । **अश्व० १०२ । ९ ॥ अनु० ९७ । २ ॥ २३५ । ५१–६६ ॥**

तस्या गुणाः । **व० २१५ । ४ ॥ भी० ४ । ९ ॥ शां० २६१ । ३ ॥**

भूमिञ्जयः । क्षत्रियः । विराटपुत्रः उत्तरकुमारः । **वि० ३७ । ९ ॥** उत्तरशब्दं पश्यत ।

+ **भूमिपर्व । भी० ११–१२ ॥**

भूरिः । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुवंश्यः । सोमदत्तपुत्रः । तद्भ्रातरौ भूरिश्रवाः शलश्च । **आ० २०१ । १५ ॥** [भा० ९ । २२ ॥]

तस्य सात्यकिना वधः । **द्रो० १६७ । १२ ॥**

१ **भूरिद्युम्नः** । वीरद्युम्नपुत्रः कश्चन क्षत्रियः । **स० ८ । १९ ॥ शां० १२७ । १४ ॥**

२ **भूरिद्युम्नः** । ऋषिः । **उ० ८३ । २७ ॥**

भूरिबलः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमसेनेन हतः । **श० २५ । ५ ॥**

भूरिश्रवाः । क्षत्रियः । सो० वं० सोमदत्तपुत्रः । **आ० २०१ । १५ ॥** रथयूथपयूथपः । **उ० १६५ । २८ ॥** अस्य यूपकेतुरिति नामान्तरं । **द्रो० २५ । ५६ ॥**

तद्भ्रातरौ भूरिः शलश्च । तस्य सात्यकिना सह युद्धं । **भी० ६३ ॥ ७४ । २७ ॥ द्रो० १४२ ॥**

तत्पुत्राणां सात्यकिना वधः । **भी० ७४ । २५ ॥**

तस्य सात्यकिना सह युध्यतः सतः भुजच्छेदोऽर्जुनेन । **द्रो० १४२ । ८६ ॥**

तस्य प्रायोपविष्टस्य शिरश्छेदः सात्यकिना । **द्रो० १४३ । ६८ ॥**

तच्छववर्णनं गान्धार्या । **स्त्री० २४ । १ ॥**

भूलिङ्गशकुनिः । कुलिङ्गशकुनिशब्दं पश्यत ।

भृगुः । ब्रह्मर्षिः । ब्रह्मणो हृदयादुत्पन्नः । (अयं स्वायंभुवमन्वन्तरीयः ।) तत्पुत्रः कविः । तस्यान्यः पुत्रश्च्यवनः । **आ० ६७ । ४१–४५ ॥**

तस्यान्यौ पुत्रौ धाता विधाता च । तत्पुत्री लक्ष्मीः । अत एव सा भार्गवी । **आ० ६७ । ५० ॥** [तत्पत्नी ख्यातिः । भा० ४ । १ ॥ विष्णु० १ । १० ॥]

[तद्भार्यायाः शुक्रमातुर्विष्णुना वधः । देवीभा० । ४ । ११ ॥]

तस्यैव वैवस्वतमन्वन्तरे द्वितीयवारं वरुणस्य क्रतौ पावकाज्जन्म । **आ० ५ । ७ ॥ अनु० १३२ । ३६** ॥ अत एव स वारुणिः ।

तद्भार्या पुलोमा । **आ० ५ । १३ ॥ ६ । १२ ॥**

तत्पुत्राः सप्त । च्यवनः वज्रशीर्षः शुचिः और्वः शुक्रः वरेण्यः (विभुः) सवनश्चेति । **अनु० १३२ । ४० ॥**

तेनाग्निं प्रति सर्वभक्षत्वशापदानं । **आ० ६ । १४ ॥ शा० ४८ । २१ ॥**

तेन भरद्वाजं प्रति सृष्टिप्रकारकथनं । **शां० १८० । ११ ॥**

तेन पुष्करास्तैन्ये शपथकरणं। **अनु० १४३ । १६॥**

तस्यागस्त्येन सह नहुषस्येन्द्रपदात्पातनविषये संवादः । **अनु० १५६ । १४ ॥**

तद्वंशकथनं । **आ० ५ । ६ ॥**

तद्वंश्यानां कार्तवीर्यैर्हननं । **आ० १९४ । १९ ॥**

भृगुकच्छः। नर्मदासागरसंगमस्थलस्थः क्षेत्रविशेषः। **स० ३२ । ७८ ॥** Broach, on the river Narbada. This was the hermittage of the Rishi Bhrigu.

भृगुतीर्थं । व० ९८ । १ ॥

१ **भृगुतुङ्गं । (भृगुतुन्दं)** । क्षेत्रं । **आ० ६९ । ६० ॥ २३५ । २ ॥ व० ८२ । ५१ ॥ अनु० ६४ । १८ ॥**

२ **भृगुतुङ्गः । (भृगुतुन्दः)** । पर्वतः । **व० १३२ । १९ ॥**

+ **भृत्यलक्षणं । शां० ११९ ॥**

भैमसेनिः । घटोत्कचः । **भी० ८३ । ३३ ॥**

भैरवः । सर्पः । **आ० ५७ । १७ ॥**

१ **भोगवती** । निबन्धनमुनेर्माता । तयोः संवादः। **शा० २०५ । २ ॥**

२ **भोगवती** । नागलोकः । **उ० १०३ । १ ॥**

भोगवतीतीर्थं । व० ८३ । ८६ ॥

भोजः । तद्देशाधिपतिः कृतवर्मा । **आ० २०१ । ६ ॥ द्रो० ११४ । ७८ ॥ ११६ । ३२ ॥**

भोजकटं । विदर्भदेशान्तर्गतं रुक्मिण आवासस्थानं । **स० ३२ । १२ ॥** Ellichipur on the river Purna in Berar.

+ **भोजनविधिः । अश्व० १०९ । १ ॥**

भोजा । सौवीरस्य पुत्री । सात्यकेर्भार्या । **द्रो० १० । ३३ ॥**

भोजाः । देशः । **भी० ९ । ४० ॥**

भौमनः । विश्वकर्मा । तेनामृतरक्षणं । **आ० ३२ । ३ ॥**

भौमेयाः । जनाः । **स० ७८ । ९७ ॥**

भ्रमरः । जयद्रथस्य भ्राता । **व० २६६ । ११ ॥**

म.

मकरकेतुः । प्रद्युम्नः । **व० १८ । ११ ॥**

मकरध्वजः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। भीमसेनेन हतः । **भी० ९६ । २७ ॥**

मकरी । नदी । **भी० ९ । २३ ॥**

मगधाः । देशः । **भी० ९ । ४५ ॥** The Province of Behar. Its western boundary was the river Sone. The ancient capital of Magadha was sometime Rajgir.

तत्स्थाः पञ्च पर्वताः । वैहारः वाराहः वृषभः ऋषिगिरिः (ऋषभकूटः ।) चैत्यकश्चेति । **स० २१ । २ ॥**

मङ्कणकः । ऋषिः । सुकन्यायां मातरिश्वनो जातः । **शा० ३९ । ३२ ॥ व० ८१।११६॥**

तस्य पुत्रास्सप्त । वायुवेगः वायुबलः वायुहा वायुमण्डलः वायुज्वालः वायुरेताः वायुचक्रः इति ।

तस्य चरित्रं । **शा० ३९ । ३२ ॥** [पद्म० १ । २७ ॥ ६ । १३६ ॥ स्कान्दपु० प्रभासखं० प्रथमभा० २७० ॥]

[स कश्यपस्य मानसः पुत्रः । वामनपु० ३८ ॥]

मङ्किः। ऋषिः। तत्कथा। **शां० १७६। ४॥**
+ मङ्गलाचरणं। आ० १। १॥ २८॥
मचक्रुकः। यक्षः। **व० ८१। २००॥**
मचक्रुकं। तीर्थं। **श० ५४। २८॥**
मञ्जुला। नदी। **भी० ९। ३४॥**
मणलूरं। (मणिपुरं)। पाण्ड्यदेशस्थं अर्जुनश्वशुरस्य चित्रवाहनस्य पत्तनं। **आ० ६३। ८१॥ २३५। १७॥**
तत्र तीर्थयात्रानिमित्तेनार्जुनस्य गमनं। तत्र स्वपुत्रेण बभ्रुवाहनेन सह युद्धं च। **आ० २३५॥**
तत्राश्वमेधाश्वरक्षणार्थमर्जुनस्य गमनं। **अश्व० ७९॥**
तत्र राजसूयदिग्विजयार्थं सहदेवस्य गमनं। **स० ३३। २९॥**
मणिः। ऋषिः। **स० ११। २४॥**
मणिनागं। क्षेत्रं। **व० ८२। १०६॥**
मणिपुरं। मणलूरशब्दं पश्यत।
मणिपुष्पकः। सहदेवस्य शङ्खः। **भी० २५। १६॥**
मणिमती। वातापील्वलपुरी। तस्या दुर्जयेति नामान्तरं। **व० ९४। १–४॥**
मणिमत्तीर्थं। व० ८०। १०२॥
मणिमन्थः। पर्वतः। **अनु० ४९। ३३॥**
१ **मणिमान्**। द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः कश्चन क्षत्रियः। **आ० २०१। ७॥**
२ **मणिमान्**। सर्पः। **स० ९। १०॥**
३ **मणिमान्**। राक्षसः। भीमसेनेन हतः। **व० १६१। ६७—८३॥**
मण्डलकः। सर्पः। **आ० ५७। ८॥**
मण्डलव्यूहः। कौरवाणां। **भी० ८१। २१।**
मण्डूककन्या। सुशोभना नाम। मण्डूकराजस्यायोः पुत्री। **व० १९५। ३२॥** तस्याः पतिः इक्ष्वाकुवंश्यः परीक्षिन्नामा। तत्पुत्राः शलो दलो बलश्चेति।
मण्डूकराजः। आयुर्नामा। तत्पुत्री सुशोभना। **व० १९५। ३२॥**
+ मण्डूकोपाख्यानं। व० १९५॥
मतङ्गः। ब्रह्मर्षिः। ब्राह्मण्यां नापिताज्जातः। **अनु० ३। १८॥**
तस्य रासभ्या संवादः। **अनु० ३। ८॥**
तेन ब्राह्मण्यप्राप्त्यर्थं तपश्चरणं। **अनु० ४। १॥**
मतङ्गकेदारः। क्षेत्रं। **व० ८३। १७॥**
मतङ्गाश्रमः। क्षेत्रं। **व० ८२। १००॥**
मतिः। दक्षप्रजापतेः पुत्री। धर्मप्रजापतेः पत्नी **आ० ६७। १५॥**
मतिनारः। क्षत्रियः। सो० वं० अनाधृष्टेः पुत्रः। तत्पुत्राः तंसुः महान् अतिरथः द्रुह्युश्च। **आ० ८८। १२॥** अन्त्यनारोप्ययमेवेति भाति।
मत्सिल्लः। उपरिचरवसुपुत्रः। तन्माता गिरिका। **आ० ६४। ४४॥**
मत्स्यः। उपरिचरवसुवीर्यान्मत्स्या उदरे जातः पुत्रः। तस्य स्वसा मत्स्यगन्धा (सत्यवती)। **आ० ६४। ८३॥**
मत्स्यगन्धा। सत्यवतीशब्दं पश्यत।
मत्स्याः। देशः। **भी० ९। ४०॥** Matsya-Desa, the country around jeypur including Alwar formerly Virata west of Surasena Desa.
+ मत्स्यावतारः। भगवतो नारायणस्य। **व० १९०॥** [भा० ८। २४॥]
+ मत्स्योपाख्यानं। व० १९०॥ शां० १३७॥
मदः। च्यवननिर्मित इन्द्रशत्रुः। **अनु० २६१। २६॥**
मदयन्ती। सू० वं० सौदासस्य कल्माषपादस्य पत्नी। **आ० १२८। ५०॥ अश्व० ५७। १९॥**
मदिराक्षः। (मदिराश्वः)। विराटस्य भ्राता।

+ **मन्त्रपर्व** । **स० १—१९** ॥
+ **मन्त्री** । अमात्यशब्दं पश्यत ।
मन्थरा । कैकेय्या दासी । **व० २७७ । १३** ॥
मन्दकाः । देशः । **भी० ९** । ४३ ॥
मन्दगा । नदी । **भी० ९** । ३३ ॥
मन्दपालः । शार्ङ्गकपक्षिरूपवान्कश्चन ऋषिः। तद्भार्या जरितानाम शार्ङ्गी । तत्पुत्राः । जरितारिः सारिसृक्कः द्रोणः स्तम्बमित्रश्चेति । **आ० २२९। १५** ॥ **अनु० ५३** । २१ ॥ तस्यान्या भार्या लपिता । **आ० २२९ । १८** ॥
मन्दरः । पर्वतः । **व० १६४ । ४** ॥
तेनामृतमथनं । **आ० १८** । १ ॥
तत्र पाण्डवानां गमनं । **व० १४४** । २ ॥
मन्दवाहिनी । नदी । **भी० ९** । ३३ ॥
मन्दाकिनी । नदी । **भी० ८३** । ५८ ॥
मन्युः । अग्निविशेषः । **व० २२३ । ११** ॥
ममता । अङ्गिरःपुत्रस्योचथ्यऋषेर्भार्या । **आ० ११३** । ९ ॥ विशेषमुचथ्यशब्दे पश्यत ।
मयः । असुराणां शिल्पी । अर्जुनेन खाण्डवदाहान्मोचितः । **आ० २२४** । ३९ ॥
तेन पाण्डवसभानिर्माणं । **स० १** । २५ ॥
तस्य देवैः सह युद्धं । **स० ५१** । ७ ॥
+ **मयदर्शनपर्व** । **आ० २२४—२३०** ॥
मयूरः । वृषसेनस्य केतुः । **द्रो० १०५** । १६ ॥
मयूरकेतुः । स्कन्दः । **व० २३३** । ३ ॥
+ **मरणं** । प्राणवियोगः । तत्सूचकान्यरिष्टानि । **शां० ३२२** । ८ ॥ **अनु० १५० ॥ १६९** । १ ॥
तत्प्रभेदाः । **अनु० २४२** ॥
[तात्कालिककष्टनिरूपणं । भा० ३ । ३० ॥]
१ **मरीचिः** । ब्रह्मर्षिः । ब्रह्मणो मानसः पुत्रः । तत्पुत्रः कश्यपः । **आ० ६३** । २ ॥ **६६** । १० ॥ **६७** । ४ ॥ **स० ७** । १७ ॥ **११** । १८ ॥ **शां० २०७** । ४ ॥
[तस्य भार्या कर्दमप्रजापतिपुत्री कला । भा० ४ । १ ॥]
[तस्यान्या भार्या ऊर्णा । तत्पुत्राः षट् । ते ब्रह्मशापात् हिरण्यकशिपोः पुत्रा भूत्वा पुनः वसुदेवाद्देवक्यां श्रीकृष्णोत्पत्तेः पूर्वमुत्पन्नाः । भा० १०। ८५ ॥
२ **मरीचिः** । अप्सराः । **आ० १३२ । ४४** ॥
मरीचिपाः । ऋषयः । **अनु० ४५** । ४१ ॥
मरुकाः । जनाः । **स० ७८** । ९७ ॥
मरुतः । एकोनपञ्चाशत् । कश्यपाद्दित्यां जाताः देवयोनयः पुत्राः । **आ० १३२** । ५३ ॥ **शा० २०७** । २४ ॥
[तेषामुत्पत्तिः । भा० ६ । १८ ॥ रा० १ । ४६—४७ ॥]
मरुत्तः । क्षत्रियः । सू० वं० अविक्षतः पुत्रः । **अश्व० ४** । २३ ॥ **स० ७**। १७ ॥ **८** । १० ॥
तस्य कथा । **द्रो० ५५** । ४६ ॥ **शां० २८** । १७ ॥ **अश्व० ४** ॥ [रा० ७ । १८ ॥]
[तद्वंशकथनं । भा० ९ । २ ॥]
तस्य धृतराष्ट्रेण संवादः । **अश्व० १० । ३** ॥
तेन यज्ञार्थं संवर्तऋषेरन्वेषणं । **अश्व० ६** । २० ॥
तद्यज्ञः । **अश्व० ९** । ४ ॥
१ **मर्यादा** । सो० वं० अपराचीनस्य भार्या । तत्पुत्रोऽरिहः । **आ० ६३** । १७ ॥
२ **मर्यादा** । देवातिथिभार्या । तत्पुत्र ऋचः । **आ० ६३** । २३ ॥
मलजाः । (मलदाः) । करूशदेशसमीपस्थो देशः । **भी० ९** । ४५ ॥ Malada, The western portion of the district of Shahabad.
मलदा । नदी । **व० ८०** । ९३ ॥
मलयः । कुलपर्वतः । **भी० ९** । ११ ॥ **११** । १५ ॥
मलयध्वजः । क्षत्रियः । मणलूरेश्वरः पाण्ड्यः । चित्राङ्गदायाः पिता । अर्जुनस्य श्वशुरः । अस्य

प्रवीर इति चित्रवाहन इति च नामान्तरे । **स०** **३३** । २९ ॥ **आ०** **२३५** । १७ ॥ अश्वत्थाम्ना हतः । **क०** **५६** । ४४ ॥

+ मल्लहननं । भीमसेनेन । **वि०** **१५** । ५२ ॥

मल्लाः । देशः । **भी०** **९** । ४६ ॥ There are two Malla desa, one is in the west—the Multan. The other is in the east—the country in which the Parasnath hills are situated, that is portions of the districts of Hazaribagh and Manbhum.

मसीराः । देशः । **भी०** **९** । ५३ ॥

महत्तरः । अग्निविशेषः । **व०** **२२२** । ९ ॥

+ महत्तत्वनिरूपणं । **अश्व०** **४१** । १ ॥

महद्द्युम । क्षेत्रं । **आ०** **३** । १४२ ॥

महाकर्णिः । अम्बुवीचस्य मन्त्री । **आ०** **२२३** । १९ ॥

महाकालः । बाणासुरः । **आ०** **६६** । २१ ॥

+ महाकुललक्षणं । **उ०** **३६** । २२ ॥

महागौरी । नदी । **भी०** **९** । ३३ ॥

महानदी । नदी । **आ०** **२३५** । ७ ॥ **भी०** **९** । १४ ॥ A river in Orissa.

महापद्मपुरं । गोमतीतीरस्थं पत्तनं । **शां०** **३६३** । १ ॥

महापार्श्वः । असुरः । **स०** **९** । १६ ॥

महापुरुषस्तवः । **शां०** **३४६** ॥

महाबलिः । बलिशब्दं पश्यत ।

महाबाहुः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ०** **६८** । ९८ ॥ १०८ ॥ **१३१** । ६ ॥ १४ ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो०** **१५८** । १७ ॥

महाभारतं । भारतशब्दं पश्यत ।

तच्छब्दनिर्वचनं । **आ०** **१** । २९७—३०० ॥

महाभिषक् । (**महाभिषः**) । क्षत्रियः । सू० वं० । **आ०** **१०२** ॥

महाभूतानि । भूतशब्दं पश्यत ।

महाभौमः । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुवंश्यस्यारिहस्य पुत्रः । तन्माता आङ्गी । तद्भार्या सुयज्ञा । तत्पुत्रः अयुतानायी । **आ०** **६३** । १८ ॥

महामती । अङ्गिरसः पुत्री । **व०** **२२१** । ८ ॥

महायज्ञाः । पञ्च । **अश्व०** **१०४** । ८ ॥

महारवः । यादवः । **आ०** **२३९** । ११ ॥

महारौरवः । नरकविशेषः । **अनु०** **२३०** । ९ ॥

महालक्ष्मीः । लक्ष्मीशब्दं पश्यत ।

१ **महाशिराः** । असुरः । **स०** **९** । १८ ॥

२ **महाशिराः** । ऋषिः । **स०** **४** । १६ ॥

महाशोणः । नदः । **स०** **२०** । २७ ॥

महाश्रमतीर्थं । **व०** **८२** । ५४ ॥

महाश्वः । यमसभास्थः क्षत्रियः । **स०** **८** । १९ ॥

महासेनः । स्कन्दः । **स०** **११** । ५२ ॥

महाहनुः । सर्पः । **आ०** **५७** । १० ॥

महिष्मती । अङ्गिरसः पुत्री । **व०** **२२१** । ७ ॥

महीषकाः । देशः । **भी०** **९** । ५९ ॥ माहिषकशब्दं पश्यत ।

महेन्द्रः । कुलपर्वतः । **आ०** **२३५** । १३ ॥ **व०** **८३** । १६ ॥ **भी०** **९** । ११ ॥ Mahendra Mali. Hills in Ganjam Dt.

तत्र परशुरामस्य वासः । **व०** **११८** । १४ ॥

महेन्द्रा । नदी । **भी०** **९** । २२ ॥

१ **महोदरः** । सर्पः । **आ०** **३५** । १६ ॥

२ **महोदरः** । ऋषिः । यस्य जङ्घायां संलग्नं पूतिगन्धि राक्षसशिरः औशनसतीर्थस्नानान्मुक्तमभूत् । **श०** **४०** । २० ॥

३ **महोदरः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ०** **१३१** । ७ ॥ **६८** । ९७ ॥ भीमसेनेन हतः । **भी०** **८८** । २७ ॥

महौजाः । क्षत्रियः । **आ०** **६८** । ५२ ॥

+ मांसभक्षणनिन्दा । **अनु०** **१७६** —**१७८** ॥ **२३३** ॥

माकन्दी । गङ्गातीरस्थं द्रुपदनगरं । **आ० १४८** । ७८ ॥ पाण्डवप्रार्थिते ग्रामपञ्चकेऽन्यतमः । **उ० ३१** । १९ ॥

१ **मागधः** । क्षत्रियः । मगधदेशाधिपतिः । अभिमन्युना हतः । **भी० ६२** । ४८ ॥

२ **मागधः** । जरासन्धः ।

माठरवनं । **व० ८६** । १० ॥

माणिभद्रः । यक्षराजः । **आ० ६४** । २७ ॥ **व० १४१** । ७ ॥ **स० १०** । १६ ॥

तस्य कुण्डधारेण संवादः । **शां० २२७** ॥

माणिवरः । यक्षः । **व० १४१** । ५ ॥

माण्डव्यः । अणीमाण्डव्यशब्दं पश्यत ।

मातङ्गाः । गजाः । क्रोधवशापुत्र्या मातङ्ग्यास्तेषामुत्पत्तिः । **आ० ६७** । ६६ ॥

मातङ्गी । क्रोधवशायाः पुत्री । तत्पुत्रा मातङ्गाः । **आ० ६७** । ६१—६६ ॥

मातरिश्वा । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१** । १४॥

मातलिः । इन्द्रस्य सारथिः । तद्भार्या सुधर्मा । तत्पुत्री गुणकेशी । **उ० ९७** । १९ ॥

तत्पुत्रो गोमुखः । **उ० १००** । ८ ॥ [स जयन्तस्य सारथिः । रा० ७ । २८ ॥]

तेन स्वपुत्र्या वरान्वेषणं । **उ० ९७—१०५** ॥

तस्य पाताललोकगमनं । **उ० ९८** । ८ ॥

तस्येन्द्रेण सह सेव्यताप्रयोजकगुणविषये संवादः । **अनु० १५३** ॥

तदागमनमर्जुनसमीपे । **व० ४२** । २ ॥

तेन श्रीरामं प्रति रथानयनं । **व० २९१** । १२ ॥

+ **मातापित्रोः ऋणापनोदनं** । **शां० २९०**॥

+ **मातृगणः** । **व० २३०** । १४ ॥ **शा० ४७** । १ ॥

मातृतीर्थं । **व० ८१** । ५८ ॥

मातृमहिमा । **शां० १०८** ॥

माद्री । पाण्डोर्द्वितीया भार्या । मद्राधिपस्य ऋतायनस्य दुहिता । शल्यस्य स्वसा । **आ० ६३** । ५९ ॥ **१३४** । ८२ ॥

तस्याः धृत्यंशत्वं । **आ० ६८** । १६० ॥

तस्या विवाहः । **आ० १२२** ॥

तस्यामश्विनोः सकाशान्नकुलसहदेवयोरुत्पत्तिः। **आ० १२३** । १८ ॥

तस्याः सङ्गेन पाण्डोर्मरणं । **आ० १३४** । २६ ॥

तस्याः पाण्डोरनुमरणं । **आ० १३४** । ११० ॥

माधवः । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९** । ४ ॥

माधवी । ययातिपुत्री । **आ० ८७** । २३ ॥

तस्याः प्रसूत्यन्तेप्रसूत्यन्ते कन्यात्वप्राप्तिवरलाभः । **उ० ११६** । १७ ॥

तस्याः पुत्राश्चत्वारः । इक्ष्वाकुवंश्यात् हर्यश्वाज्जातः वसुमनाः । **उ० ११६** । २३ ॥ काशीश्वराद्दिवोदासाज्जातः प्रतर्दनः । **उ० ११७** । १८ ॥ भोजनगराधिपतेरुशीनराज्जातः शिबिः । **उ० ११८** । २० ॥ विश्वामित्राज्जातोऽष्टकः । **उ० ११९** । १८ ॥

तस्याः स्वयंवरः । **उ० १२०** । १ ॥

तस्यास्तपस्यन्त्याः स्वर्गाच्च्युतस्य स्वपितुर्ययातेरष्टकादिभिः संवादकाले तत्रागमनं । **आ० ८७** । १७ ॥

मानवी । नदी । **भी० ९** । ३२ ॥

मानसः । सर्पः । **आ० ५७** । १६ ॥

मानुषतीर्थं । **व० ८१** । ६५ ॥

मान्धाता । क्षत्रियः । सू० वं० युवनाश्वस्य पुत्रः । **स० ८** । ८ ॥ तस्य कुरुपार्थयुद्धदिदृक्षया इन्द्रप्रासादे स्थितिः । **वि० ५६** । १४ ॥

तस्योत्पत्तिः । **व० १२७** । २८ ॥

तन्नामनिर्वचनं । **व० १२७** । ३० ॥

तस्य चरित्रं । **व० १२७** ॥ **द्रो० ६२** ॥ **शां० २८** । ८१ ॥

तस्य वसुहोमेन संवादः । **शां० १२२** ॥

तस्य उचथ्येन संवादः । **शां० ९० । ९१ ॥**
[तस्य भार्या शशविन्दोः पुत्री बिन्दुमती । तत्पुत्राः पुरुकुत्सः अम्बरीषः मुचुकुन्दश्च । भा० ९ । ६ ॥ वायु० ८८ ॥]
[तस्य पुत्र्यः पञ्चाशत् । सौभरिऋषेर्भार्याः । भा० ९ । ६ ॥ विष्णु० ४ । २ ॥]

मारिषा । नदी । **भी० ९ । ३६ ॥**

१ **मारीचः** । मरीचिऋषिपुत्रः काश्यपः ।

२ **मारीचः** । ताटकापुत्रो रावणसचिवो राक्षसः । तद्भ्राता सुबाहुः । **स० ५० । ५ ॥**
तस्य वधो रामेण । **व० २७९ । २१ ॥**

मारुतन्तव्यः । विश्वामित्रस्य पुत्र ऋषिः । **अनु० ७ । ५४ ॥**

मार्कण्डेयः । मृकण्डपुत्रो महर्षिः । **व० १३० । ७ ॥ स० ४ । २१ ॥ ११ । २२ ॥**
तस्य पत्नी धूमोर्णा । **अनु० २४८ । ४ ॥**
तस्य चरित्रं । **व० १३० । ६ ॥ १९१–१९२ ॥** [भा० १२ । ८–१० ॥ ब्रह्म० ५२–५६ ॥ बृहन्नारदी० ४—५ ॥]
[तस्य वंशः । भा० ४ । १ ॥]
तदागमनं पाण्डवसमीपे द्वैतवने । **व० २५ । ४ ॥**
तदागमनं पाण्डवसमीपे काम्यकवने । **व० १८५ । ४१ ॥**
तस्मै महेश्वरेण दीर्घायुष्प्रदानं । **व० १३० । ३२ ॥**
तेन श्रीकृष्णस्य सर्वोत्तमत्वकथनं । **व० १९२ । ५१ ॥**
तस्य नारदेन सह चतुर्युगधर्मविषये संवादः । **अनु० ५४ ॥**
तस्मै श्रीनारायणेन प्रलयप्रदर्शनं । **व० १९१ । ९० ॥**
तस्य नारदेन सह स्त्रीणां विषये संवादः । **अनु० ५७ ॥**

मार्कण्डेयतीर्थं । **व० ८२ । ७९ ॥**

+ **मार्कण्डेयसमास्यापर्व** । **व० १८४—२३३ ॥**

मार्कण्डेयाश्रमः । गोमतीसरयूसंगमस्थले विद्यमानं क्षेत्रं । तत्र पाण्डवानां गमनं । **व० १३० । १ ॥** At the confluence of the Saraju and the Gomati, near Bageswara in the district of Kumaun. Markanda Rishi performed asceticism at this place.

मार्गणप्रिया । प्राधापुत्री । **आ० ६६ । ४५ ॥**

+ **मार्गशीर्षादिद्वादशद्वादशीव्रताचरणं** । **अश्व० ११४ । १४ ॥**

+ **मार्जारमूषककथा** । **उ० १६० । १५ ॥ शां० १३८ । १८ ॥**

१ **मार्ताण्डः** । देवगव्याः सुरभ्या भर्ता । **अनु० ११७ । ११ ॥**

२ **मार्ताण्डः** । सूर्यः । **आ० ६९ । १५ ॥**

१ **मार्तिकावतकः** । क्षत्रियः । तन्नामकदेशाधिपः साल्वः । **व० १४ । १६ ॥ २० । १५ ॥ द्रो० ४८ । ८ ॥**

२ **मार्तिकावतकः** । चित्ररथनामा गन्धर्वः । स्त्रीभिः सह जले क्रीडन्तं यं दृष्ट्वा जमदग्निभार्या रेणुका तस्मै स्पृहयाञ्चकार । **व० ११७ । ६ ॥**

मार्दमर्षिः । ऋषिः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७ । ५७ ॥**

मालयः । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । १४ ॥**

मालवाः । देशः । **भी० ९ । ६० ॥** Malwa. Its capitals were Ujjaini and Dharanagara at the time of Raja Bhoja. It is situated in the north-west of Anupadesa.

१ **मालवी** । केकयनाम्नः सूतस्य भार्या । कीचकादीनां माता । विराटराजभार्यायाः सुदेष्णाया मातृष्वसा । विमाता च । **वि० २१ । १४ ॥**

२ **मालवी** । अश्वपतेर्भार्या साविञ्या माता । **व० २९८ । ६१ ॥**

१ **मालिनी** । विभीषणमाता । **व० २७६ । ८ ॥** Malini is the name of a river, which

falls into the river Ghagra (Saraju) fifty miles above Ajodhya. The Hermitage of Kanva stands upon it.

२ **मालिनी** । अप्सराः । **वि० १४** । ३२ ॥

३ **मालिनी** । कण्वाश्रमसमीपस्था नदी । **आ० ९१** । २३ ॥

४ **मालिनी** । विराटनगरे द्रौपद्या अज्ञातवासे नाम । **वि० १४** । ४५ ॥

माल्यपिण्डकः । सर्पः । **उ० १०३** । १३ ॥

माल्यवान् । पर्वतः । **भी० ६** । १३ ॥ **स० २९** । ४५ ॥ **व० १५९** । ३८ ॥ Northern portion of the Eastern Ghats in the Districts of Cuddapa, Kurnool, Nellore, Guntur etc.

मावेल्लकाः । तन्नामकदेशस्था जनाः । **द्रो० १७** । २० ॥

मासः । (**माषः**) । ऋषभरूपी राक्षसः । यस्य नालेन जरासन्धः तिस्रो भेरीश्चकार । **स० २१** । २० ॥

+ **मासनियामकभगवद्रूपाणि** । **अनु० १७१** ॥

+ **मासाहसपक्षी** । कुलिङ्गशकुनिशब्दं पश्यत ।

माहिकाः । देशः । **भी० ९** । ४६ ॥

माहिषकाः । (**महीषकाः**) । देशः । **अश्व० ८४** । ११ ॥ (मैसूर् । भारतभ्रमणपत्रे ११३४ ॥) Mysore.

माहिष्मती । नगरी । यस्या अधिपतिः कार्तवीर्यः नीलश्च । **स० ३२** । २३ ॥ Maheshwara on the right bank of the Nerbuda forty miles south of Indore.

माहेन्द्रः । पर्वतः । महेन्द्रशब्दं पश्यत ।

माहेयाः । देशः । **भी० ९** । ४९ ॥

माहेश्वरज्वरः । **शां० २८९** । ४ ॥ [हरि० २ । १२२–१२३ ॥]

माहेश्वरीधारा । तीर्थं । **व० ८२** । ११७ ॥

मिञ्जिकः । रुद्रसंभवः । **व० २३१** । १० ॥

मिञ्जिका । रुद्रसंभवा । **व० २३१** । १० ॥

मित्रः । द्वादशादित्येष्वन्यतमः । **आ० ६६** । १५ ॥

+ **मित्रं** । सुहृत् । तस्य लक्षणं । **शां० ८०** । ३ ॥ तस्य स्तुतिः । **शां० १७२** । २० ॥ तच्छब्दनिर्वचनं । **क० ३६** । ३४ ॥

मित्रज्ञः । अग्निविशेषः । **व० २२२** । १२ ॥

मित्रदेवः । क्षत्रियः । त्रैगर्तः । अर्जुनेन हतः । **क० १८** । ११ ॥

मित्रसहः । कल्माषपादशब्दं पश्यत ।

मित्रधर्मा । अग्निविशेषः । **व० २२२** । १२ ॥

मित्रवर्धनः । अग्निविशेषः । **व० २२२** । १२ ॥

मित्रवान् । अग्निविशेषः । **व० २२२** । १२ ॥

मिथिलः । भरतवंशोत्पन्नः क्षत्रियः । तत्पुत्रः जह्नुः । **अनु० ७** । २ ॥

मिथिला । नगरी । **व० २१०** । २ ॥ Janakpur. The capital of the kingdom of Raj-Janaka. Mithila was the name both of the country and the capital.

मिथ्यः । अग्निविशेषः । **व० २२१** । १९ ॥

मिश्रकं । तीर्थं । **व० ८१** । ९१ ॥

मिश्रकेशी । अप्सराः । **आ० ६६** । ४९ ॥ **१२२** । ४३ ॥ **स० १०** । ११ ॥

तत्पुत्राः रौद्राश्वाज्जाताः अन्वग्भानुप्रभृतयः । **आ० ८८** । ७ ॥

मुखमण्डिका । स्कन्दग्रहः । **व० २३०** । ३० ॥

+ **मुखरोगापादकानि कर्माणि** । **अनु० २२०** । ७–१३ ॥

मुचुकुन्दः । सू० वं० मान्धातृपुत्रः क्षत्रियः । तं प्रति भार्गवेण शरणागतरक्षणविषये कपोतोपाख्यानकथनं । **शां० १४३** । ६ ॥

तस्य वैश्रवणेन संवादः । **शा० ७४** । ५ ॥

[तद्भ्रातरौ पुरुकुत्सोम्बरीषश्च । तत्स्वसारः सौभरिऋषेर्भार्याः पञ्चाशत् । भा० ९ । ६ ॥]

मृत्युः। संहारकर्त्री देवता (दुर्गा)। तस्या उत्पत्तिः। **द्रो० ५३।१७॥ शां० २६३।** १५॥

तस्याः ब्रह्मणा सह प्रजानां मारणविषये विवादः। **शां० २६४।१॥**

तस्याः स्वरूपकथनं। **उ० ४२।२॥**

तस्या इक्ष्वाकुणा संवादः। **शां० १९७॥**

तस्या सर्पेण संवादः। **अनु० १।५०॥**

तस्या अर्जुननाम्ना लुब्धकेन संवादः। **अनु० १।** ६३॥

तस्या ओघवत्या संवादः। **अनु० २।६६॥**

मेकलाः। मेकलपर्वतसमीपस्थो देशः। **भी० ९।४१॥** The country around the Mekala Hills i e the mount Amarakantaka, in which the river Nerbuda has got its source; hence the Nerbuda is called Mekalakanyaka.

मेघपुष्पः। श्रीकृष्णस्याश्वः। **अश्व० ११८।५६॥**

मेघवासाः। असुरः। **स० ९।१८॥**

मेघवेगः। क्षत्रियः। दुर्योधनपक्षीयः। अभिमन्युना हतः। **द्रो० ४८।१६॥**

१ **मेघसन्धिः।** क्षत्रियः। जरासन्धपुत्रस्य सहदेवस्य पुत्रः। **अश्व० ८३।४॥**

२ **मेघसन्धिः।** क्षत्रियः। **आ० २०१।८॥**

मेधा। दक्षप्रजापतिपुत्री। धर्मप्रजापतेः पत्नी। **आ० ६७।१४॥**

१ **मेधातिथिः।** गौतमो ब्राह्मणः। तत्पुत्रश्चिरकारी। **शां० २७२।४५॥ स० ७।** १७॥ **शां० ३४४।७॥**

२ **मेधातिथिः।** क्षत्रियः। सो० वं० पूरुकुलोत्पन्नो ब्राह्मणः। तत्पुत्रः कण्वः। **अनु० २९५।३१॥**

मेधाविकं। कालञ्जरपर्वतसमीपस्थं तीर्थं। **व० ८३।५५॥**

मेनका। अप्सराः। **आ० १३२।४६॥ स०** १०।११॥

तद्दर्शनक्षुभितात्पृषतरेतसः द्रुपदस्योत्पत्तिः। **आ०** १५०।१०॥

तस्यां विश्वामित्राच्छकुन्तलाया उत्पत्तिः। **आ०** ९३।१५॥

१ **मेना।** नदी। **भी० ९।२३॥**

२ [**मेना।** पितॄणां कन्या हिमवतः पत्नी। हरि० १।१८॥ मत्स्य० १३॥]

मेरुः। सुवर्णपर्वतः। **स० २९।२२॥ भी०** ६।१०॥ [भा० ५।१६॥ देवीभा० ८।७॥]

तद्वर्णनं। **व० १६४।११॥**

तत्रार्जुनस्य गमनं। **स० २९।१६॥**

मेरुभूताः। देशः। **भी० ९।४८॥**

मेरुसावर्णः। ऋषिः। **अनु० २५५।४४॥**

मेषहृत्। गरुडस्य पुत्रः। **उ० १०१।१२॥**

मैत्रेयः। ब्रह्मर्षिः। **स० ४।१६॥ शां०** ४६।७॥

तस्य व्यासेन सह दानस्योत्तमत्वे संवादः। **अनु०** १८२—१८४॥

तस्य धृतराष्ट्रसमीपे आगमनं। **व० १०।७॥**

तेन दुर्योधनं प्रति शापदानं। **व० १०।३१॥**

[तस्य पिता कुषारवः। तन्माता मित्रा। भा० ३।१॥]

मैनाकः। हिमवतः पुत्रः पर्वतः। **व० ८७।** ११॥ **भी० १२।१८॥** The Sevalik Hills at the foot of the Himalayas between the Beas and the Ganges.

[तत्पुत्रः क्रौञ्चः। हरि० १।१८॥]

मैन्दः। वानरः। **व० २९०।१३॥** तेन सह राजसूयदिग्विजये सहदेवस्य युद्धं। **स० ३२।** २०॥

+ **मोक्षः।** चतुर्थः पुरुषार्थः। तत्प्रशंसा। **शां०** १६५।४२॥ २८०॥ **अनु० २४३॥**

+ मोक्षधर्मपर्व । शां० १७३–३७५ ।

मोदः । सर्पः । **आ० ५७ । ११ ॥**

मोदागिरिः । अङ्गदेशस्य पूर्वभागे विद्यमानः पर्वतः । **स० ३१ । २१ ॥** Monghir—Mudgagiri or Mudgallgiri in Bhagalpur District.

मोदापुरं । उलूकदेशसमीपस्थो देशः । तदधिपौ वामदेवः सुदामा च । **स० २८ । ११ ॥**

मोहिनी । श्रीमता नारायणेनासुरवञ्चनार्थं धृतं स्त्रीरूपं । **आ० १८ । ५५ ॥** [भा० ८ । ९—१० ॥]

[तया शङ्करमोहनं । भा० ८ । १२ ॥]

मौञ्जायनः । ऋषिः । **स० ४ । १९ ॥**

१ **मौद्गल्यः** । नालायन्या भर्ता । **आ० २१२—२१३ ॥**

२ **मौद्गल्यः** । सर्पसत्रे सदस्यः । **आ० ५३ । ९ ॥**

मौनवेपगः । सर्पः । **आ० ५७ । १७ ॥**

+ मौसलयुद्धकथा । मौस० ४ ॥ [भा० ३ । ४ ॥ ११ । ३० ॥]

+ म्लेच्छभाषा । तया विदुरेण युधिष्ठिरायोपदेशः । **आ० १५७ । २० ॥**

म्लेच्छाः । देशः । **भी० ९ । ५७ ॥**

य.

यकृल्लोमानः । देशः । **वि० ६ । ७ ॥ भी० ९ । ४६ ॥**

यक्षग्रहः । व० २३० । ५३ ॥

+ यक्षप्रश्नः । यक्षरूपिणा यमेन युधिष्ठिरं प्रति कृतः प्रश्नसमुदायः । **व० ३१४ । ४७ ॥**

यक्षाः । देवयोनिविशेषाः । तेषां नामानि । **स० १० । १६— १९ ॥**

तेषामगस्त्यशापः । **व० १६२ । ५७ ॥**

यज्ञः । यागः । अध्वरः । स केन केन कर्तव्यः । **शां० १६३ । ५ ॥**

तत्प्रतिनिधिकर्माणि । **अनु० १६४ । ५ ॥**

तस्य प्रशंसा । **अनु० २३७ । १—१० ॥**

तस्याप्राशस्त्यं । **शां० २७८ ॥**

तन्मुखो देवाः । पञ्चदश । **व० २२२ । ११–१४ ॥**

यज्ञदत्तः । (वज्रदत्तः) । भगदत्तपुत्रः । तेन सहार्जुनस्य युद्धं । **अश्व० ७५–७६ ॥**

यज्ञवराहः । वराहरूपी विष्णुः । **स० ४५ । १२ ॥** वाराहशब्दं पश्यत ।

यज्ञसेनः । द्रुपदः । **आ० ११० । ७ ॥**

१ **यतिः** । क्षत्रियः । सो० वं० नहुषस्य पुत्रः । ययातेर्भ्राता । बाल्यात्प्रभृतियोगमास्थितः । **आ० ६९ । ३३ ॥**

२ **यतिः** । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७ । ५८ ॥**

३ **+ यतिः** । चतुर्थाश्रमी । संन्यासी । मद्धर्पाः । **आ० ८५ । ५ ॥ शां० १९० ॥ २५१ ॥ २८४ ॥**

तन्महिमा । **अश्व० १०८ । १–१० ॥**

तच्छुश्रूषाप्रशंसा । **अनु० १४८ ॥ १४९ ॥**

तदाश्रमस्य परमपुरुषार्थसाधनत्वं । **अश्व० ४७ ॥**

१ **यदुः** । क्षत्रियः । ययातिपुत्रः । तन्माता देवयानी । **आ० ६३ । ७ ॥**

[तस्य वंशः । भा० ९ । २३ ॥ मत्स्य० ४३ ॥ विष्णु० ४ । ११ ॥ हरि० १ । ३३ ॥ वायु० ९४ ॥]

तद्वंशक्षयः मौसलयुद्धे । **मौ० ४ । ३६ ॥** [भा० ११ । ३० ॥]

२ **यदुः** । उपरिचरवसुपुत्रः । **आ० ६४ । ४४॥**

यमः । दक्षिणदिक्पालकः । सूर्यपुत्रः । तत्सभावर्णनं नारदेन युधिष्ठिरं प्रति । **स० ८ ॥**

[तस्योत्पत्तिः । सूर्यात्संज्ञानाम्न्यां तद्भार्यायां । भा० ६ । ६ ॥ विष्णु० ३ । २ ॥ हरि० १ । ९ ॥ मत्स्य० ११ ॥ पद्म० ५ । ८ ॥ वायु० ८४ ॥ ब्रह्म० ६ ॥ वरा० २० ॥]

तस्य माण्डव्येन शापः । **आ० ११७ । १७** ॥
तस्य विदुररूपेण जननं । **आ० ६४ । १३८** ॥ **११५ । ४४** ॥
तस्य युधिष्ठिररूपेण जननं । **आ० १२९ । २०** ॥
तस्यागमनमर्जुनसमीपे । **व० ४१ । ९** ॥
तस्य सावित्र्या संवादः । **व० २९८ । १०** ॥
तस्य गौतमेन सह मातापितृपरिचर्यायास्तद्दणापनयनविषये संवादः । **शा० १२९** ॥
तेन युधिष्ठिराय वरदानं । **व० ३१५ । १०** ॥
यमकाः । जनाः । **स० ७८ । ८८** ॥
यमदूतः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५१** ॥
+ **यमयातना** । **अनु० २२९** ॥
+ **यमलोकमार्गः** । **व० २०३ । ४६–४९** ॥ **अनु० २२९** ॥ **अश्व० १००** ॥ [भा० ३ । ३० ॥]
यमुना । नदी । **भी० ९ । १५** ॥ तस्याः सूर्यपुत्रीत्वं सूर्यशब्दे द्रष्टव्यं ।
तस्यां श्रीकृष्णार्जुनयोर्जलक्रीडा । **आ० २४८ । १७** ॥
यमौ । नकुलसहदेवौ । **आ० २१० । १८** ॥
ययातिः । नहुषस्य पुत्रः । **आ० ६३ । ५** ॥ **स० ८ । ८** ॥ **वि० ५३ । १४** ॥
तच्चरित्रं संक्षेपेण । **आ० ६९ । ३५** ॥ **द्रो० ६३** ॥ **शां० २८ । ९४** ॥
तच्चरित्रं विस्तरेण । **आ० ७०—८७** ॥
[तत्कथा । भा० ९ । १८ ॥ हरि० १ । ३० ॥ वायु० ९३ ॥ मत्स्य० २४–४२ ॥ रा० ७ । ५८–५९ ॥ विष्णु० ४ । १० ॥ ब्रह्म० १२ ॥]
तस्य द्वे भार्ये । तयोः प्रथमा शुक्राचार्यपुत्री देवयानी । तस्या विवाहः । **आ० ७५ । ३९** ॥ तत्पुत्रौ यदुः तुर्वसुश्च । द्वितीया वृषपर्वपुत्री शर्मिष्ठा । तत्पुत्रा द्रुह्युः अनुः पूरुश्च । **आ० ६३ । ७** ॥
तत्पुत्री माधवी । **आ० ८७ । २३** ॥
तस्य विश्वाच्या सह रमणं । **आ० ६९ । ५१** ॥
तस्य मृगयार्थं गमनं । **आ० ७२ । १५** ॥ **७५ । ४** ॥
तस्य देवयान्या संवादः । **आ० ७२ । २५** ॥ **७५ । १०–३६** ॥
तस्मै शुक्राचार्येण शापदानं । **आ० ७७ । ५२** ॥
तेन निजवार्धकेन स्वयौवनविनिमयमनङ्गीकुर्वद्भ्यो यदुप्रभृतिभ्यश्चतुर्भ्यः स्वपुत्रेभ्यः शापदानं । **आ० ७८** ॥
तेन स्ववचनकारिणे पूरवे कनिष्ठसूनवे वरदानं । **आ० ७८ । ३६** ॥
तस्य वैराग्यप्राप्तिः । **आ० ७९ । १२** ॥
तेन पूरवे पुनर्यौवनप्रत्यर्पणं । **आ० ७९ । १७** ॥
तस्य तपोवनगमनं । **आ० ७९ । ४०** ॥
तस्य स्वर्गगमनं । **आ० ८०** ॥
तस्य स्वर्गसुखानुभवः । **आ० ८१** ॥
तस्य स्वर्गात्पतनं । **आ० ८२ । ६** ॥ **उ० १२१ । १७** ॥
तस्याष्टकेन सह संवादः । **आ० ८२—८४** ॥
तेन गोदानकरणं । **व० १९८** ॥
तत्समीपे एकतश्श्यामकर्णानां हयानां याचनार्थं गालवस्य गमनं । तेन गालवाय हयप्रतिनिधितया स्वपुत्र्या माधव्या दानं । **उ० ११५ । १—१५** ॥
तेन सरस्वतीतीरे यज्ञकरणं । **शा० ४२ । ३३** ॥
तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३ । २७** ॥
यवक्रीतः । भरद्वाजनामकस्य कस्यचिदृषेः पुत्रः । **व० १३७ । १३** ॥
तेन स्वस्यानधीतवेदप्रतिभानाय इन्द्रमुद्दिश्य तपश्चरणं । **व० १३७ । १६** ॥
तेन परावसुभार्योपभोगः । **व० १३८ । ५** ॥
तस्य हननं परावसुपित्रा रैभ्येण निर्मितया कृत्यया । **व० १३८ । १९** ॥

तस्य पुनरुज्जीवनं । **व० १४० । २३ ॥**

यवक्षा । नदी । **भी० ९ । ३० ॥**

यवनः । श्रीकृष्णेन हतः । **व० १२ । ३३ ॥**
कालयवनशब्दं पश्यत ।

यवनाः । देशः । **भी० ९ । ६५ ॥**

यशोदा । सो० वं० हस्तिनो भार्या । तत्पुत्रो विकुञ्जनः (विकुण्ठनः) । **आ० ६३ । ३७ ॥**

यशोधरः । दुर्मुखनामकस्य पाञ्चालस्य पुत्रः । **द्रो० १८९ । ५ ॥**

याजः । यमुनातीरवासिनः काश्यपगोत्रोत्पन्नस्य कस्यचिदृषेः पुत्रः । तद्भ्राता उपयाजः । **आ० १४९ । ८ ॥ १८१ । २२ ॥**

तेन द्रुपदस्य पुत्रोत्पत्त्यर्थं याजनं । **आ० १८१ । ३२ ॥**

याज्ञवल्क्यः । उपनिषत्सु प्रसिद्धः प्रथममहायुगीयवैशंपायनस्य शिष्यो भागिनेयश्च ब्रह्मर्षिः । **स० ४ । १८ ॥ स० ७ । १२ ॥**

[स ब्रह्मणोऽङ्गात्समुत्पन्नः । वायु० ६० ॥ ब्रह्मरातस्य पुत्रः । वैशंपायनस्य शिष्यः । विष्णु० ३ । ५ ॥]

[तस्य वैशंपायनाद्वेदाध्ययनादि । भा० १२ । ६ ॥]

तस्य सूर्याद्विद्याभ्यासः । **शां० ३२३ ॥** [भा० १२ । ६ ॥ विष्णु० ३ । ५ ॥]

[तेन जनकयज्ञे वादे ब्राह्मणाञ्जित्वा ब्रह्मोद्यग्रहणं शाकल्यमारणं च । वायु० ६० ॥]

तस्य जनकेन सह संवादः । **शा० ३१६-३२३ ॥**

तस्य विश्वावसुनामकगन्धर्वेण संवादः । **शां० ३२३ । २६ ॥**

याज्ञसेनिः । क्षत्रियः । धृष्टद्युम्नः । **भी० ११२ । १९ ॥**

यामुनाः । देशः । **भी० ९ । ५१ ॥**

यायावराः । जरत्कारोर्वंशकर्तार ऋषयः । **आ० १३ । १८ ॥ ४५ । १६ ॥**

युगन्धरः । सात्यकेः पुत्रः । द्रोणेन हतः । **द्रो० १६ । ४२ ॥**

+ युगानि । चत्वारि । कृतं त्रेता द्वापरः कलिश्चेति । तद्धर्मनिरूपणं । **व० १५१ । ११ ॥ भी० १० ॥ शां० ६९ ॥** [मत्स्य० १४२ –१४४ ॥ भा० १२ । ३ ॥ हरि० १ । ८ ॥ गरुडपु० २२३ ॥]

+ युद्धं । आयोधनं । तद्धर्माः । **शां० ९५ ॥ अनु० २१४ । २२ ॥**

तस्य धर्म्यत्वसमर्थनं । **शां० ९७ ॥**

तस्य दुष्टत्वं । **उ० २७ । ३ ॥**

युधामन्युः । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । **उ० १९६ । ३ ॥** रथोदारः । **उ० १६९ । ३ ॥** तस्य युद्धं । **द्रो० १३० । २९ ॥** अश्वत्थाम्ना हतः । **सौ० ८ । ४३ ॥**

युधिष्ठिरः । अजातशत्रुः । धर्मपुत्रः । धर्मराजः । पाण्डुपुत्रः । यमात्कुन्त्यां जातः । **आ० ६३ । ६५ ॥** रथोदारः । **उ० १६९ । ३ ॥**
तस्योत्पत्तिः । **आ० १२९ । १२ ॥**

तज्जननकालीनग्रहस्थितिः । **आ० १२९ । २१ ॥**

तस्य मुख्या भार्या द्रौपदी । तत्पुत्रः प्रतिविन्ध्यः । **आ० ६४ । १६५ ॥ ६८ । १५७ ॥**

तस्यान्या भार्या शैब्या देवकी । तत्पुत्रो यौधेयः । **आ० ६३ । ७५ ॥**

तस्य यौवराज्येऽभिषेकः । **आ० १५१ । १ ॥**

तस्यार्धराज्याभिषेकः । **आ० २२७ । २० ॥**

तस्य पट्टाभिषेकः । **शां० ३९ ॥**

तस्य संतापः बकसमीपे भीमसेनस्य प्रेषणविषये । **आ० १७६ । ८ ॥**

तेन द्रौपदीस्वयंवरे दुर्योधनपराजयः । **आ० २०५ । ४० ॥**

तस्य इन्द्रप्रस्थे नूतनसभाप्रवेशः । **स० ४ । ७ ॥**

तस्य राजसूयः । **स० ३८ ॥** [भा० १० । ७४ ॥]

तस्य शकुनिना सहाक्षद्यूतं । **स० ८५ । ९ ॥**

तस्य वनवासार्थं प्रस्थानं । **व० १ ॥**

तेनान्नप्राप्त्यर्थं सूर्यस्तुतिः । **व० ३ । १६ ॥**

तस्य सूर्यादक्षयपात्रप्राप्तिः। व० ३। ५२॥

तस्य दुर्योधनहननपूर्वकं राज्यस्वीकारविषये द्रौपद्या सह विवादः। व० २७–३२॥

तस्य व्यासात्प्रतिस्मृतिनामकविद्याप्राप्तिः। व० ३६। ३०॥

तस्य सकाशे बृहदश्वस्य वासः। व० ४९–७७॥

तस्य बृहदश्वादक्षहृदयप्राप्तिः। व० ७७। २३॥

तस्य सकाशे वने नारदस्य वासः। व० ७९–८३॥

तस्मै धौम्यऋषिणा नानाविधतीर्थक्षेत्रमाहात्म्यकथनं। व० ८४–८८॥

तस्य लोमशेन सह तीर्थयात्रा। व० ८९–१४४॥

तत्समीपे वने इन्द्रस्यागमनं जयाशीरशंसनपूर्वकं स्वर्गं प्रति गमनं च। व० १६७॥

तेन अजगरकृतप्रश्नानामुत्तरदानं। व० १८२। १८॥

तस्य मार्कण्डेयेन सह वने वासः। व० १८५—३१९॥ [पद्म० १। ४०–४९॥]

तेन यक्षकृतप्रश्नानामुत्तरदानं। व० ३१४। ४७—१२४॥

तस्य विराटनगरे प्रसिद्धं नाम कङ्क इति। वि० २। २३॥ तत्र प्रच्छन्नं नाम जय इति। वि० ७। ६६॥

तेन दुर्गास्तवः। वि० ८॥

तेन सुशर्मगृहीतविराटमोचनार्थं भीमसेनचोदना। वि० ३५। १५॥

तस्य विराटेन सह देवने तेनाक्षैर्नासाया उपरि प्रहारः। वि० ७०। ३७॥

तेन दुर्योधनं प्रति ग्रामपञ्चकप्रार्थना। उ० ३१। १७॥

तस्य कुरुसेनादर्शनेन विषादः। भी० २१॥

तेन युद्धारम्भकाले भीष्मादिभ्यो जयाशीर्ग्रहणं। भी० ४३॥

तस्य जीवग्राहग्रहणप्रतिज्ञा द्रोणाचार्येण। द्रो० १२। २४॥

तस्य द्रोणाचार्येण सह युद्धं। द्रो० १०६॥

तेन द्रोणसमीपे 'अश्वत्थामा मृत' इति कथनं। द्रो० १९१। ५४॥

तस्य पराजयपूर्वकमपहासः कर्णेन। क० ४४॥

तेनार्जुनगर्हणं कर्णो नाद्यापि हत इति। क० ७१॥

तत्कृतगर्हणामसहमानेनार्जुनेन तद्वधोद्यमः। क० ७२॥

तस्यार्जुनेनाधिक्षेपः तद्वधप्रतिनिश्चितया। क० ७३॥

तेन भग्नसक्थिकस्य दुर्योधनस्य परिसान्त्वनं। श० ६०। २१॥

तेनाश्वत्थाममणिधारणं। सौ० १६। ३१॥

तस्य कुनखीभवनं गान्धार्या दृष्टिपातेन। स्त्री० १५। ७॥

तस्य निर्वेदः। शां० ९॥

तं प्रति तद्भ्रातृभिर्द्रौपद्या च प्रजापालनविधानं। शां० १०—१८॥

तं प्रति देवस्थाननामकऋषिवाक्यं। शां० २०॥

तस्य हास्तिनपुरप्रवेशः। शां० ३६। ४३॥

तस्मै कुन्त्या कर्णस्य स्वपुत्रत्वाभिधानपूर्वकं तस्योदककरणविधानं। स्त्री० २७। ७॥

तेन कुन्त्या पूर्वमेव कर्णस्य स्वाग्रजत्वाकथनरुषा सर्वासामपि स्त्रीणां मनसि किमपि गोप्यं न स्यादिति शापदानं। शा० ६। ११॥

तस्य बृहस्पतिना सहाध्यात्मविषये संवादः। अनु० १७३॥

तस्य बन्धुनिधनदुःखाद्वनं यियासोः श्रीकृष्णेन व्यासेन च परिसान्त्वनं। अश्व० २॥

तस्मै व्यासेन बन्धुवधसंभाविताशेषपापापनोदनायाश्वमेधकरणविधानं। अश्व० ३॥

तेनाश्वमेधकरणं। अश्व० ८९॥

[तेनाश्वमेधत्रयकरणं। भा० १। १२॥]

तस्याश्वमेधार्थं धनानयनाय हिमवद्गिरिगमनं। अश्व० ६४॥

तस्य राज्यपालनप्रकारः। आश्र० १॥

तस्मै वनं यियासता धृतराष्ट्रेण राजनीत्युपदेशः । **आश्र० ६—८ ॥**

तेन वनस्थधृतराष्ट्रादिदिदृक्षया वने शतयूपाश्रमगमनं । **आ० २४–२५ ॥**

तेन कुन्त्या उदकदानं । **आश्र० ४१ । १८ ॥**

तेन परीक्षिदादीनां राज्येऽभिषेकः । **महा० १ । ७ ॥**

तस्य स्वर्गगमनं । **महा० ३ । २५ ॥**

तस्य स्वर्गे बन्धुजनदिदृक्षोर्देवदूतेन नरकप्रदर्शनं । **स्वर्गा० २ । १४ ॥**

तेन गङ्गायामवगाहनेन मानुषशरीरत्यागः । **स्वर्गा० ३ । ४२ ॥**

१ **युयुत्सुः** । धृतराष्ट्रस्य वैश्यायां जातः पुत्रः । **आ० ६४ । १६२ ॥ २०१ । २ ॥**

तस्य कौरवपक्षात्पाण्डवपक्षप्रवेशः । **भी० ४३ । १०२ ॥**

तेन पाण्डवपक्षे स्थित्वा उलूकेन सह युद्धं । **क० १६ ॥**

२ **युयुत्सुः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य गान्धार्यां जातः पुत्रः । **आ० ६८ । ९३ ॥ १३१ । २ ॥**

युयुधानः । सात्यकिः ।

युवनाश्वः । क्षत्रियः । सू० वं० आर्द्रस्य पुत्रः । मान्धातुः पिता । **व० १२७ । ६ ॥**

तस्यान्यः पुत्रः श्रावस्तः । **व० २०९ । ३ ॥** [भा० ९ । ६ ॥]

यूपकेतुः । (यूपध्वजः) । क्षत्रियः । सो० वं० सोमदत्तपुत्रः । **द्रो० २५ । ५६ ॥** भूरिश्रवश्शब्दं पश्यत ।

+ **योगः** । चित्तवृत्तिनिरोधः । तन्निरूपणं । **शां० ३०६ ॥ ३११ ॥ अनु० २४६ ॥** [भा० ३ । २८ ॥]

योजनगन्धा । दाशपुत्री व्यासमाता । सत्यवतीशब्दं पश्यत ।

+ **योधलक्षणं । शां० १०१ ॥**

योनिद्वारं । क्षेत्रविशेषः । **व० ८२ ।** ९४ ॥

+ **योषित्** । स्त्रीशब्दं पश्यत ।

यौधेयः । क्षत्रियः । सो० वं० युधिष्ठिरस्य पुत्रः । तन्माता देवकी । **आ० ९३ । ७५ ॥**

र.

रक्षिता । अप्सराः । **आ० ६६ । ५० ॥**

+ **रक्षोब्राह्मणसंवादः । अनु० १८७ ॥**

रघुः । क्षत्रियः । सू० वं० । **वि० ५३ । १६ ॥** [खट्वाङ्गस्य पौत्रः । तस्य वंशः । भा० ९ । १० ॥]

रजताश्वः । शैनेयः । सात्यकिः । **द्रो० २३ । ३ ॥**

रजिः । क्षत्रियः । सू० वं० आयोः पुत्रः । तन्माता स्वर्भानवी । तद्भ्रातरः । नहुषः वृद्धशर्मा गयः अनेनाः इति चत्वारः । **आ० ६९ । २८ ॥**

[तस्य चरित्रं । हरि० १ । २८ ॥ भा० ९ । १७ ॥]

रता । काचन देवस्त्री । तत्पुत्रः अहः । **आ० ६७ । २० ॥**

१ **रतिः** । कामस्य भार्या । **आ० ६७ । ३३ ॥** [तस्याः दक्षप्रजापतिस्वेदादुत्पत्तिः । कालिकापु० ३ ॥ शिवपु० सतीखं० ४ ॥]

२ **रतिः** । अप्सराः । **अनु० ५०** । ४८ ॥

रथचित्रा । नदी । **भी० ९ ।** २६ ॥

+ **रथध्वजादिवर्णनं । उ० ५६ ॥ द्रो० १०५ ॥**

रथध्वानः । अग्निविशेषः । **व० २२१ । १८ ॥**

रथन्तरः । अग्निविशेषः । **व० २२२ । १९ ॥**

रथन्तरी । इलिलस्य भार्या । तत्पुत्राः दुष्यन्तादयः पञ्च । **आ० ९३ । २९ ॥** तेषां नामानि । दुष्यन्तः शूरः भीमः प्रवसुः वसुः इति । **आ० ८८ । १६ ॥**

रथप्रभुः । अग्निविशेषः । **व० २२१ । १८ ॥**

रथवाहनः । विराटस्य भ्राता । **द्रो० १५९ । ४१ ॥**

रथसेनः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । **द्रो० २३ । ६३ ॥**

तत्र ऋत्विजां नामानि । **स० ३६ । ३२ ॥**
तस्य प्रशंसा । **स० १२ ॥ ७१ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥**
तत्सभायां दुर्योधनस्य पतनं । **स० ७४ । ६ ॥**
तत्करणार्थं दुर्योधनस्य यत्नः । **व० २५६ । ६ ॥**
तत्करणं हरिश्चन्द्रेण । **स० १२ । १६ ॥**
+ राजसूयपर्व । स० ३६—३८ ॥
+ रात्रियुद्धारम्भः । द्रो० १५३॥ तत्समाप्तिः । **द्रो० १८७ ॥**
राधा । सूतराजस्याधिरथस्य भार्या । कर्णस्य माता । **आ० ६८ । १४० ॥ व० ३१० । २ ॥**
राधेयः । कर्णः । **आ० २०५ । २६ ॥**
१ **रामः ।** श्रीमन्नारायणावतारभूतः क्षत्रियः । सू० वं० दशरथस्य पुत्रः । तन्माता कौसल्या । **व० २७५ । ८ ॥**
तदवतारकथा । **स० ५० ॥ व० १४९ । ३१ ॥ १५० ॥** [भा० ९ । १०—११ ॥ पद्म० ६ । २६९—२७१ ॥ वायु० ८८ ॥]
तस्योपाख्यानं । **व० २७५ ॥ द्रो० ५९ ॥ शां० २८ । ५१ ॥**
तेन परशुरामतेजोहरणं । **व० ९८ । ७ ॥**
तस्य यौवराज्याभिषेकोद्यमः । **व० २७८ । ७ ॥**
तस्य वनगमनं । **व० २७८ । ३० ॥ २८१ । ११ ॥**
तेन रावणवधः । **स० ५० । २३ ॥ व० २९१ । २९ ॥ द्रो० ५९ । ७ ॥**
तस्य पट्टाभिषेकः । **व० २९२ । ६७ ॥**
तत्कथा हनुमता भीमसेनं प्रति प्रोक्ता । **व० १४९ । ३१ ॥**
२ **रामः ।** परशुरामः ।
३ **रामः ।** बलरामः ।
रामतीर्थं । व० ८२ । ७२ ॥ ८३ । १६ ॥ श० ५० । ७ ॥
रामह्रदः । तीर्थं । **व० ८१ । २६ ॥**
Rama-hrada. A sacred tank near Thaneswar, where Parasurama is said to have given oblations to the names of his ancestors after destroying the Kshatriyas.
+ रामोपाख्यानपर्व । व० २७४—२९३ ॥
रावणः । विश्रवसः पुत्रो राक्षसाधिपः । तन्माता पुष्पोत्कटा । तस्योत्पत्तिः । **व० २७६ । ७ ॥**
तस्य कार्तवीर्येण बन्धनं । **स० ९६ । ४३ ॥**
तस्य ब्रह्मणो वरप्राप्तिः । **व० २७६ । १५ ॥**
तेन सीतापहारः । **व० २७९ । ४४ ॥**
तस्य वधः श्रीरामेण । **स० ५० । २३ ॥ व० २९१ । २९ ॥ द्रो० ५९ । ७ ॥**
+ राष्ट्रगुप्तिप्रकारः । शां० ८७ ॥
+ रासभीमतङ्गसंवादः । अनु० ३ ॥
राहुः । सिंहिकापुत्रः । नवग्रहेष्वन्यतमः । **आ० ६६ । ३१ ॥ स० ११ । २९ ॥ भी० १२ । ३९ ॥**
तच्छिरश्छेदः । **आ० १९ । ७ ॥**
रिष्टः । क्षत्रियः । **स० ८ । १५ ॥**
१ **रुक्मरथः ।** मद्रराजस्य शल्यस्य पुत्रः तस्य भ्रातर एकोनशतं । **आ० २०१ । १४ ॥ भी० ४७ । ४८ ॥**
तस्य सर्वभ्रातृसहितस्याभिमन्युना वधः । **द्रो० ४५ । १३ ॥** सहदेवेन वध इति । **क० २ । २९ ॥**
२ **रुक्मरथः ।** द्रोणाचार्यः । **द्रो० १३ । २३॥**
रुक्माङ्गदः । शल्यस्य पुत्रः । **आ० २०१ । १४॥**
रुक्मिणी । विदर्भराजस्य भीष्मकस्य पुत्री । श्रीकृष्णस्य प्रथमा भार्या । तद्भ्राता रुक्मी ।
तां प्रति महालक्ष्म्या स्वनिवासयोग्यस्थलकथनं । **अनु० ३२ ॥**
तस्या अग्निप्रवेशः । **मौ० ८ । ७४ ॥**
[तस्याः स्वयंवरस्थायाः श्रीकृष्णेन हरणं । भा० १० । ५३ ॥ हरि० २ । ५९ ॥ विष्णु० ५ । २६ ॥]

[तस्याः श्रीकृष्णेन सह प्रेमकलहः । भा० १० । ६० ॥]
[तस्याः प्रद्युम्ननामकपुत्रोत्पत्तिः । भा० १० । ५५ ॥ हरि० २ । ६० ॥ विष्णु० ५ । २६ ॥]
[तत्पुत्री चारुमती । कृतवर्मसुतस्य बलेर्भार्या । भा० १० । ६१ ॥ विष्णु० ५ । ८ ॥]
रुक्मिण्याश्रमः । व० १३२ । १८॥ उज्जानकस्य समीपे ।
रुक्मी । भीष्मकराजस्य पुत्रः । रुक्मिण्या भ्राता । **आ० ६८ । ६२ ॥ व० २५५ । ११ ॥**
तस्य श्रीकृष्णेन श्मश्रुकेशवपनेन विरूपकरणं । भा० १० । ५४ ॥
तस्य कौरवपाण्डवयुद्धे साहाय्यकरणेच्छया कुरुक्षेत्रं प्रति गमनं । उभाभ्यामपि तत्साहाय्यानङ्गीकरणं च । **उ० १५८ ॥**
[तस्य वधो बलरामेण । भा० १० । ६१ ॥ हरि० २ । ६१ ॥]
[तत्पुत्री रुक्मवती । तस्याः शुभाङ्गीति नामान्तरं । प्रद्युम्नस्य भार्या । भा० १० । ६१ ॥ हरि० २ । ६१ ॥]
१ रुचिः । अप्सराः । **अनु० ५० । ४७ ॥**
२ रुचिः । देवशर्मभार्या । तस्या इन्द्रेण कामनं । **अनु० ७५ । ४१ ॥**
रुचिपर्वा । क्षत्रियः । कौरवपक्षीयः । पार्वतीयेन सुपर्वणा हतः । **द्रो० २६ । ५३ ॥**
रुद्रः । शिवः । शम्भुः । शङ्करः ।
तेन समुद्रमथनसमये विषपानं । **आ० १८ । २५ ॥**
तेन जयद्रथाय श्रीकृष्णमाहात्म्यकथनं । **व० २७३ । ३२ ॥**
तन्माहात्म्यकथनं । **द्रो० २०३ । ५१ ॥ सौ० १७ ॥ अनु० ४५ । ४९ ॥**
तस्य श्मशानवास नीलकण्ठत्व वृषवाहनत्व चन्द्रकलाधारणादीनां कारणकथनं । **अनु० २०७ ॥**
तत्कृतो दक्षाध्वरध्वंसः । **अनु० २६५ ॥**
तस्य तृतीयनेत्रोत्पत्तिः । **अनु० २०५ । ३५ ॥**
तस्य सनत्कुमारेण सह तत्वसृष्टिविषये संवादः । **अनु० १६५ ॥**
तेन पार्वतीं प्रति वर्णाश्रमधर्मकथनं । **अनु० २०८॥**
तस्य पार्वतीसकाशादनेकविधस्त्रीधर्मश्रवणं । **अनु० २४९—२५० ॥**
तन्नाम्नां निर्वचनं । **शां० ३५२ । ४५ ॥**
तस्य श्रीनारायणेन सह युद्धं । **शां० ३५२ । ४२ ॥**
तस्य ब्रह्मणो ललाटादुत्पत्तिः । **शां० ३६० । ११ ॥**
तद्धनुर्ज्याच्छेदः । **सौ० १८ । १९ ॥**
तेन श्रीकृष्णाय वरदानं । **अनु० ४६ ॥**
तत्स्तुतिः । श्रीकृष्णार्जुनकृता । **द्रो० ८० । ५५ ॥**
[तन्निन्दा दक्षप्रजापतिकृता । भा० ४ । २ ॥]
तत्स्तुतिः । दक्षप्रजापतिकृता । **शां० २९० । ७३ ॥**
तन्महिमा । **सौ० १७ ॥ अनु० ४५ ॥**
तत्स्तुतिः । तण्डिकृता । **अनु० ४७ ॥**
तत्स्तुतिः । अश्वत्थामकृता । **सौ० ७ । २ ॥**
तत्स्तुतिः । मरुत्तराजकृता । **अश्व० ८ । १४ ॥**
तल्लिङ्गार्चनमहिमा । **अनु० २४७ ॥**
तस्य पार्वत्या सह रतियोगः । **अनु० १३० । ६१ ॥**
तत्सहस्रनामस्तोत्रं । **अनु० ४८ । ३१–१५३ ॥** [लिङ्गपु० ६५ ॥ ९८ ॥ शिवपु० कोटिरुद्रसं० ३५ ॥]
रुद्रकोटितीर्थं । व० ८० । ११८ ॥ ८१ । ७७ ॥
रुद्रसेनः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । **द्रो० १५९ । ३८ ॥**
रुद्राः । एकादश । एकादशरुद्रशब्दं पश्यत ।
रुद्राणी । पार्वती । **स० ११ । ४१**
रुद्रावर्तं । तीर्थं । **व० ८२ । ३७ ॥**
रुमण्वान् । जमदग्नेर्ज्येष्ठः पुत्रः । तद्भ्रातरः सुषेणः

वसुः विश्वावसुः परशुरामश्च । **व० ११७ । ११ ॥**

रुरुः । ऋषिः । प्रमतेः पुत्रः । तन्माता घृताची अप्सराः । तद्भार्या प्रमद्वरा । तत्पुत्रः शुनकः । **आ० ८ । २ ॥ ५८ । २१ ॥ अनु० ८ । ६५ ॥**

तस्य विवाहः । **आ० ९ । २४ ॥**

तस्य डुण्डुभेन संवादः । **आ० १०–१२ ॥**

रुशङ्कुः । उशङ्कुशब्दं पश्यत ।

रुषद्रुः । क्षत्रियः । **स० ८ । १३ ॥**

रूपवाहिका: । देशः । **भी० ९ । ४३ ॥**

१ **रेणुकः ।** अमृतरक्षको देवः । **आ० ३२ । १८ ॥**

२ **रेणुकः ।** कश्चिद्द्विजः । **अनु० १९५ । ४ ॥**

रेणुका । जमदग्निभार्या । प्रसेनजिन्नामकनृपसुता । **व० ११७ । २ ॥** पश्चादुत्पन्ना अयोनिजा । **अनु० ५३ । २७ ॥** तस्मात्प्रसेनजित् तस्याः पोषकः पितेति भाति ।

[इयमिक्ष्वाकुवंश्यस्य रेणोः पुत्री । भा० ९ । १५ ॥ हरि० १ । २७ ॥]

[इयं सुवेणोः पुत्री । अस्याः कामलीति नामान्तरं । वायु० ९१ ॥]

तस्याः स्त्रीभिः सह जलक्रीडां कुर्वतश्चित्ररथनामकगन्धर्वराजस्य दर्शनेन कामविकारोत्पत्तिः । **व० ११७ । ७ ॥** [भा० ९ । १६ ॥]

तच्छिरश्छेदः । तत्पातिव्रत्यभङ्गरुष्टजमदग्निप्रेरितेन परशुरामेण । **व० ११७ । १५ ॥** [भा० ९ । १६ ॥]

तस्याः शिरःपादस्य सूर्यातपेन संतापे भृगुणा छत्रोपानन्निर्माणं । **अनु० १४४ ॥**

रेणुकातीर्थं । व० ८० । ८३ ॥ In the Punjab, about 16 miles north of Nahan.

रेणुमती । (करेणुमती) । नकुलभार्या शिशुपालपुत्री । तत्पुत्रो निरमित्रः । **आ० ९३ । ७८ ॥**

रेवती । स्कन्दग्रहः । **व० २३० । २९ ॥**

रेवतीसुतः । स्कन्दः । **व० २३३ । ६ ॥**

रैभ्यः । विश्वामित्रपुत्रः । **शां० ४८ । ५७ ॥ स० ४ । २२ ॥**

स भरद्वाजस्य सखा । तत्पुत्रौ अर्वावसुपरावसू । **व० १३७ ॥ १२–१३ ॥**

तदाश्रमगमनं युधिष्ठिरस्य । **व० १३७ । ९ ॥**

तस्य हननं तत्पुत्रेण परावसुना मृगभ्रान्त्या । **व० १४० । ६ ॥**

तस्य पुनरुज्जीवनं । **व० १४० । २०–२३ ॥**

१ **रैवतः ।** स्कन्दग्रहः । **व० २३० । २९ ॥**

२ **रैवतः ।** द्वारकासमीपस्थः पर्वतः । **आ० २३९ । १२ ॥**

तत्र श्रीकृष्णस्य गमनं । **अश्व० ५९ । ४ ॥**

तत्रार्जुनस्य गमनं । **आ० २३८ । २ ॥**

रैवतकः । पर्वतः । **भी० ११ । १८ ॥** Mount Girnaur near Junagar in Guzerat, north of Prabhasa–Somnath.

+ **रोगापादकानि कर्माणि । अनु० २२०–२२१ ॥**

१ **रोचमानः ।** उरगापुर्या अधिपतिः । अर्जुनेन राजसूयदिग्विजये पराजितः । **स० २८ । १९ ॥**

२ **रोचमानः ।** अश्वमेधपुरीश्वरः । क्षत्रियः । चैद्यः । **आ० ६८ । १८ ॥ २०१ । १० ॥** भीमसेनेन राजसूयदिग्विजये पराजितः । **स० ३० । ८ ॥** पाण्डवपक्षीयः । **उ० १७२ । १ ॥** कर्णेन हतः । **क० ५१ । ५० ॥** तत्पुत्रो हेमवर्णः । **द्रो० २३ । ६८ ॥**

रोमपादः । लोमपादशब्दं पश्यत ।

रोमहर्षणः । पौराणिकः सूतः । तत्पुत्र उग्रश्रवाः । **आ० १ । ५ ॥ स० ४ । १८ ॥**

[तस्य वधो बलरामेण । भा० १० । ७८ ॥]

रोहिणः । रौहिणशब्दं पश्यत ।

१ **रोहिणी** । सुरभ्याः पुत्री । तदपत्यानि गावः । **आ० ६७ ।** ६७–६८ ॥

२ **रोहिणी** । दक्षप्रजापतिपुत्री नक्षत्ररूपिणी चन्द्रभार्या । **शा० ३६ ।** ५ ॥

३ **रोहिणी** । वसुदेवभार्या । तत्पुत्रो बलरामः । **मौ० ८ ।** १८ ॥

रोही । नदी । **भी० ९ ।** ३० ॥ In Afganistan. It was also called Roha.

रोहीतकः । देशः । **स० ३५ ।** ४ ॥ Rohtak, forty-two miles north west of Delhi.

तद्विजयः कर्णेन । **व० २५५ ।** २० ॥

रौद्रकर्मा । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** १०४ ॥ **१३१ ।** १२ ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १२७ ।** ४४ ॥

रौद्राश्वः । क्षत्रियः । सो० वं० पूरोः पुत्रः । तन्माता पौष्टी । तद्भ्रातरौ प्रवीरः ईश्वरश्च । तत्पुत्रा ऋचेयुप्रभृतयो दश मिश्रकेशीनाम्न्याम-प्सरसि जाताः । **आ० ८८ ।** ४—११ ॥

रौमहर्षणिः । उग्रश्रवाः । **आ० १ ।** ११ ॥

रौरवः । नरकः । **अनु० २०३ ।** ३ ॥

रौहिणः । देववटवृक्षः । **आ० २९ ।** ४५ ॥
तस्य परिमाणं । **आ० ३० ।** २३ ॥
तच्छाखाभङ्गो गरुडेन । **आ० २९ ।** ४८ ॥

ल.

१ **लक्षणा** । दुष्यन्तस्य प्रथमा भार्या । **आ० ८८ ।** १८ ॥ तस्या लाक्षीति नामान्तरं । तत्पुत्रो जनमेजयः । **आ० ६३ ।** ३० ॥

२ **लक्षणा** । दुर्योधनपुत्री । लक्ष्मणाशब्दं पश्यत ।

३ **लक्षणा** । अप्सराः । **आ० १३२ ।** ४४ ॥

४ **लक्षणा** । मद्राधिपस्य पुत्री श्रीकृष्णमहिषी । **स० ५७ ।** २८ ॥

१ **लक्ष्मणः** । क्षत्रियः । सू० वं० दशरथपुत्रः । तन्माता सुमित्रा । तद्भ्राता शत्रुघ्नः । **स० ८ ।** १८ ॥ **५० ।** १० ॥ **व० २७५ ।** ८ ॥
तेनेन्द्रजिद्वधः । **व० २९० ।** २४ ॥

२ **लक्ष्मणः** । क्षत्रियः सो० वं० धार्तराष्ट्रस्य दुर्योधनस्य पुत्रः रथसत्तमः । **उ० १६६ ।** १४ ॥
तस्याभिमन्युना सह युद्धं । **भी० ५५ ।** ८ ॥
तस्याभिमन्युना पराजयः । **भी० ७३ ।** ३२–३८ ॥
तस्य वधोऽभिमन्युना । **द्रो० ४६ ।** १८ ॥
तच्छववर्णनं । **स्त्री० २० ।** ३४ ॥

१ **लक्ष्मीः** । महालक्ष्मीः ।

२ **लक्ष्मीः** । दक्षप्रजापतिपुत्री । धर्मप्रजापतिभार्या । **आ० ६७ ।** १४ ॥

लक्ष्यवेधः । अर्जुनेन । द्रोणाचार्यकृतास्त्रविद्याप-रीक्षायां । **आ० १४३ ।** ९ ॥ द्रौपदीस्वयंवरे तेनैव । **आ० २०३ ।** २५ ॥ [श्रीकृष्णेन । भा० १० । ८३ ॥]

लङ्का । राक्षसराजधानी । **व० २८१ ।** ४२ ॥ तत्र युधिष्ठिरराजसूयार्थं करादानाय घटोत्कचस्य गमनं । **स० ३४** ॥ Ceylon.

लज्जा । दक्षप्रजापतिपुत्री धर्मप्रजापतिभार्या । **आ० ६७ ।** १५ ॥ तस्या ह्रीरिति नामान्तरं ।

लता । अप्सराः । शापेन ग्राहत्वं प्राप्ता । अर्जुनेन मोचिता । **आ० २३६ ।** २० ॥

लपिता । मन्दपालस्योपभार्या शार्ङ्गी । जरितायाः सपत्नी । **आ० २५५ ।** १७ ॥

लपेटिका । तीर्थं । **व० ८३ ।** १५ ॥

लम्बकाः । (**लम्पाकाः** ।) देशः । **द्रो० १२१ ।** ४६ ॥ Lamghan on the northern bank of the Kabul river.

लवणासुरः । मधुदानवपुत्रः । **आ० २७ ।** २२॥
तस्य वधः शत्रुघ्नेन । **स० ५० ।** २७ ॥

लाक्षी । दुष्यन्तभार्या । तस्या लक्षणेति नामान्तरं । तत्पुत्रो जनमेजयः । **आ० ६३ ।** ३० ॥ **८८ ।** १८ ॥

लाङ्गली । नदी । **स० ९** । २६ ॥

लिखितः । शङ्खस्य भ्राता । ऋषिः । **स० ७** । ११ ॥ **शां० २३** । १८ ॥

+ लिङ्गार्चनफलं । **अनु० २४७** ॥

लीलाढ्यः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७** । ५३ ॥

लुब्धकः । अर्जुनकनामा किरातः । तस्य गौतमी-मृत्युसर्पैः संवादः । **अनु० १** । २२ ॥ **३६** । ६३ ॥

लेवलिका । नदी । **व० ८२** । १६३ ॥

लोकोद्धारं । तीर्थं । **व० ८१** । ४५ ॥

लोपामुद्रा । विदर्भराजदुहिता । अगस्त्यमहर्षेः । तस्या उत्पत्तिः । **व० ९४** । २४ ॥

तस्याः सत्यवतीति नामान्तरं । **व० ९४** । २९॥

तस्या विवाहः । **व० ९५** । ७ ॥

तस्यां दृढस्युनामकपुत्रोत्पत्तिः । **व० ९७** । ३१ ॥

+ लोभः । दुष्टो गुणः । तन्निन्दा । **शां० १६१** ॥

+ लोभादिजयोपायः । **शां० १५६** ॥

लोमपादः । सो० वं० अनोः कुलोत्पन्नस्याङ्गराजस्य वंशीयः । दशरथस्य सखा । **व० १११** । १९ ॥

[तस्य दशरथ इति नामान्तरं । हरि० १ । ३१ ॥ २ । ९३ ॥]

तस्य राज्ये अनावृष्टिः । **व० १११** । ७ ॥

तस्य पुत्री शान्ता । ऋश्यशृङ्गमहर्षेर्भार्या । **व० ११४** । ११ ॥ अधिकं शान्ताशब्दे द्रष्टव्यं ।

तस्य राज्ये ऋश्यशृङ्गमहर्षेरागमनेन वृष्टिप्रादुर्भावः । **व० ११४** । १० ॥

लोमशः । ऋषिः । तस्य युधिष्ठिरसमीपे वने आगमनं । **व० ४५** ॥ ८९ । १ ॥

तेन धर्मरहस्यकथनं । **अनु० १९२** ॥

+ लोमशतीर्थयात्रा । **व० ९१—१५७** ॥

लोमहर्षणः । रोमहर्षणशब्दं पश्यत ।

१ **लोहिताक्षः** । सूतः । जनमेजयसर्पसत्रे स्थपतिः । **आ० ५१** । १५ ॥ ५६ । ६ ॥ ५८ । १२॥

२ **लोहिताक्षः** । स्कन्दपार्षदः । **श० ४६** । २४॥

लोहिताश्वः । (**रोहिताश्वः**) । हरिश्चन्द्रपुत्रः । **व० ७७** । ३१ ॥

लौहितारणिः । नदी । **भी० ९** । १८ ॥

१ **लौहित्यः** । समुद्रः । **आ० २** । ३६७ ॥ **महा० १** । ३४ ॥

२ **लौहित्यः** । नदः । **स० ९** । २६ ॥ A portion of the river Brahmaputra north of Pragjyotishapura.

लौहित्यतीर्थं । **व० ८३** । २ ॥

लौहित्या । नदी । **भी० ९** । ३५ ॥

व.

वंशगुल्मतीर्थं । **व० ८३** । ९ ॥ A sacred Reservoir (kund) on the table land of Amarakantaka which is situated, about four miles and a half from the source or the first fall of the Nerbuda.

वंशमूलतीर्थं । **व० ८१** । ४१ ॥

वंशा । प्राधायाः पुत्री । **आ० ६६** । ४५ ॥

वक्रः । करूशदेशाधिपतिर्दन्तवक्रः । **स० १४** । १२ ॥

वक्रद्वारः । पर्वतः । **शां० ३२५** । १८४ ॥

वक्षोग्रीवः । ऋषिः । विश्वामित्रऋषिपुत्रः । **अनु० ७** । ५३ ॥

वङ्गः । क्षत्रियः । बलिराजपुत्रः । तन्मातरि सुदेष्णायां दीर्घतमस ऋषेर्जातः । **आ० ११३** । ५३ ॥

वङ्गाः । देशः । **भी० ९** । ४६ ॥ The Province of Bengal.

१ **वज्रः** । क्षत्रियः । श्रीकृष्णस्य पौत्रः । **मौ० ८** । ३९ ॥

तस्य राज्याभिषेकः । **मौ० ८** । ७३ ॥

२ **वज्रः** । ऋषिः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७** । ५२ ॥

वज्रविष्कम्भः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१** ।१०॥

वज्रव्यूहः । पाण्डवानां । **भी० १९** । ३५ ॥ ८१ । २३ ॥

वटेश्वरपुरं । **व० ८२** । १२९ ॥

वत्सः । प्रतर्दनस्य पुत्रः । परशुरामेण हतेषु क्षत्रियेषु गोवत्सैः संवर्धितत्वादुर्वरितः । **शां० ४८** । ८६ ॥ [दिवोदासस्य पौत्रः । तस्य भ्राता गर्गः । वायु० ९२ ॥]

वत्सनाभः । महर्षिः । तच्चरित्रं । **अनु० ३३** ॥

वत्सराजः । **आ० २०१** । २२ ॥

वदान्यः । ऋषिः । तद्दुहिता सुप्रभा अष्टावक्रऋषेर्भार्या । **अनु० ५०** । ११ ॥

+ **वधप्रतिनिधित्वमधिक्षेपस्य** । **क० ७२** । ८१—८६ ॥

वधूसरा । नदी । रुदन्त्या भृगुभार्यायाः पुलोमाया अश्रुबिन्दुभ्य उत्पन्ना । **आ० ६** । ८ ॥

वध्राः । देशः । **भी० ९** । ५५ ॥

१ **वनायुः** । (**वनायवः**) । देशः । **भी० ९** । ५६ ॥ Arabia.

२ **वनायुः** । दनोः पुत्रः । **आ० ६६** । ३० ॥

३ **वनायुः** । क्षत्रियः । पुरूरवसः पुत्रः । **आ० ६९** । २८ ॥

वनेयुः । क्षत्रियः । रौद्राश्वपुत्रः । **आ० ८८** । ९ ॥

वन्दना । नदी । **भी० ९** । १८ ॥

वन्दी । वरुणस्य पुत्रः । **व० १३६** । २४ ॥

वपुष्टमा । पाण्डवप्रपौत्रस्य जनमेजयस्य भार्या । काशिराजस्य सुवर्णवर्मणः पुत्री । **आ० ४४** । ८ ॥

वयस्यः । अङ्गिरसः पुत्रः । ऋषिः । **अनु० १३२** । ४२ ॥

वरदानतीर्थं । यत्र दुर्वाससा विष्णवे वरो दत्तः । **व० ८०** । ६५ ॥ Baroda where Rishi Durvasa gave a boon to Vishnu.

वरा । नदी । **भी० ९** । २६ ॥

वराङ्गी । त्रिशङ्कोः पुत्री शय्यातेर्भार्या । तत्पुत्रोऽहंयातिः । **आ० ६३** । १३ ॥

वराणसी । नदी । **भी० ९** । ३१ ॥

१ **वराहः** । ऋषिः । **स० ४** । २३ ॥

२ **वराहः** । भगवतो नारायणस्य मत्स्यादिषु तृतीयोऽवतारः । **स० ४५** । ४ ॥ **व० १४४** । २९ ॥ **२७३** । ५३ ॥ **शां० २०८** । २१ ॥ [भा० ३ । १३ ॥ वायु० ६ ॥ पद्म० ६ । २६४ ॥ लिङ्गपु० ९४ ॥]

तेनात्मपिण्डदानं । **शां० ३५५** । १४ ॥

वराहकः । सर्पः । **आ० ५७** । १८ ॥

वराहकर्णः । यक्षः । **स० १०** । १७ ॥

वराहतीर्थं । पुण्यतीर्थं । **व० ८१** । १८ ॥ तस्य कोकामुखमिति नामान्तरं ।

वराहध्वजः । जयद्रथः । **द्रो० १०५** । २० ॥

१ **वरुणः** । देवगन्धर्वः । **आ० ६६** । ४२ ॥

२ **वरुणः** । द्वादशादित्येष्वन्यतमः । **आ० ६६** । १५ ॥

३ **वरुणः** । पश्चिमदिगीश्वरः । **स० ९** । १ ॥

तस्य भार्या ऋद्धिः । **स० १०** । ६ ॥

तस्यान्या भार्या वारुणी । तस्या गौरीति नामान्तरं । **स० ९** । ६ ॥

तस्यान्या भार्या शुक्राचार्यपुत्री ज्येष्ठा देवी । तत्पुत्राः बलः मद्याभिमानिनी सुरा अधर्मश्च । **आ० ६७** । ५२—५३ ॥

तस्यान्यः पुत्रः पुष्करः । **उ० ९८** । १२ ॥

तस्यान्यः पुत्रो बन्दी । यो जनकराजसभायां कहोलादीन्ब्राह्मणान्वादे विजितवान् । **व० १३६** । २४ ॥

तत्सभावर्णनं नारदेन युधिष्ठिरं प्रति । **स० ९** ॥

तल्लोकवर्णनं । **उ० ९८** । १०—२५ ॥

तस्यार्जुनसमीपे आगमनमस्त्रदानं च । **व० ४१** । ५ ॥ **२९** ॥

तेन उचथ्यभार्याया भद्राया अपहारः । **अनु० २५९ । १३ ॥**
तस्य जलाधिपत्येऽभिषेकः । **श० ४८ । ११ ॥**
तेन सीताया निर्दुष्टत्वकथनं । **व० २९२ । २९ ॥**
वर्गा । शापेन ग्राहत्वं प्राप्ताऽप्सराः । **आ० २३६ । १५ ॥ स० १० । १३ ॥**
वर्चाः । सोमस्य पुत्रः । **आ० ६७ । २२ ॥**
तस्य भूमावभिमन्युत्वेनावतारः । **आ० ६८ । ११२ ॥**
वर्णः । ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रा इति चतुर्विधः चातुर्वर्ण्यशब्दं पश्यत ।
वर्धमानपुरं । प्रतिष्ठानपुरं । **आ० ९६ । ६८ ॥**
वललः । विराटनगरे अज्ञातवासे सूदवेषधारिणो भीमसेनस्य नाम । **वि० ३ । ८ ॥**
वल्लवाः । देशः । बल्लवशब्दं पश्यत ।
वसातयः । बाह्लीकदेशसमीपस्थो देशः । **स० ७८ । ५ ॥**
वसिष्ठः । (वशिष्ठः) । ब्रह्मणो मानसः पुत्रः । तद्भार्या अरुन्धती । तत्पुत्रः शक्तिः । **आ० १८९ । १९ ॥ १९० । ५ ॥ स० ११ । १९ ॥**
[तस्योत्पत्तिः । उर्वशीपुत्रत्वं मित्रावरुणपुत्रत्वं च । भा० ६ । १८ ॥ ९ । १३ ॥]
तस्य वरुणपुत्रत्वं । **आ० १०६ । ५ ॥**
तन्नामनिर्वचनं । **आ० १९० । ६ ॥ अनु० १४२ । २७ ॥**
तस्योपाख्यानं । **आ० १९०—१९८ ॥**
तदाश्रमदाहः कार्तवीर्यार्जुनेन । तेन तस्मै शापदानं च । **शां० ४८ । ४० ॥ ४२ ॥**
तस्य विश्वामित्रेण सह वैरं । **आ० १९१ ॥**
तेनेक्ष्वाकूणां पौरोहित्यकरणं । **आ० १९० । १२ ॥**
तस्य व्याघ्रयोन्यां पुत्रोत्पत्तिः । **अनु० ५३ । ३० ॥**
तस्य करालजनकेन संवादः । **शां० ३८–३१३ ॥**
तेनेन्द्रस्य रक्षणं । **अनु० २६० । २५ ॥**
तस्य परशुरामेण संवादः । **अनु० १३० । ३८ ॥**
तस्य सौदासेन कल्माषपादेन गोमहिमविषये संवादः । **अनु० ११३ ॥**
वसिष्ठपर्वतः । तत्रार्जुनस्य तीर्थयात्रार्थं गमनं । **आ० २३५ । २ ॥**
वसिष्ठापवाहतीर्थं । **श० ४३ । १ ॥**
१ **वसुः** । जमदग्निपुत्रः । ऋषिः । **व० ११७ । ११ ॥**
२ **वसुः** । उपरिचरवसुः । **आ० ६४ । २ ॥**
३ **वसुः** । अष्टवसुशब्दं पश्यत ।
वसुतेयाः । जनाः । **स० ७८ । ९० ॥**
वसुदा । (वसुधा । सुभा) । अङ्गिरसो भार्या । **व० २२१ । १ ॥**
१ **वसुदानः** । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । **स० ४ । ३३ ॥** अतिरथः । **उ० १७१ । २७ ॥** द्रोणेन हतः । **द्रो० २१ । ५५ ॥**
२ **वसुदानः** । क्षत्रियः । काश्यः । **द्रो० १९१ । २९ ॥ क० ३ । ३७ ॥**
३ **वसुदानः** । क्षत्रियः । पांसुदेशाधिपः । **स० ७८ । १०६ ॥**
वसुदेवः । श्रीकृष्णस्य पिता कुन्त्या भ्राता । शूरराजस्य यादवस्य पुत्रः । **स० २३ । ३ ॥** [भा० १० । १ ॥]
[तेन यज्ञकरणं । भा० १० । ८४ ॥]
[तस्य भार्याः पुत्राश्च । भा० ९ । २४ ॥ हरि० १ । ३५ ॥]
[तस्य कथा । वायु० ९६ ॥ ब्रह्म० १४ ॥]
तस्य सपत्नीकस्य शरीरत्यागः । **मौ० ८ । १५–२४ ॥**
१ **वसुमनाः** । क्षत्रियः । हर्यश्वस्य पुत्रः । अस्य वसुमानिति नामान्तरं । तन्माता ययातिपुत्री माधवी । **व० २०१ । २ ॥ स० ८ । १३ ॥ वि० ५३ । १३ ॥ उ० ११६ । २३ ॥**

तस्य ययातिना सह संवादः । **आ० ८७ । ५ ॥**
तस्य वामदेवेन संवादः । **शां० ९२—९४ ॥**

२ **वसुमनाः ।** कौसल्यः क्षत्रियः । तस्मै बृहस्पतिना राजगुणवर्णनं । **शां० ६७ ॥**

१ **वसुमान् ।** प्रथमवसुमनश्शब्दं पश्यत ।

२ **वसुमान् ।** क्षत्रियः । **स० ४ । ३८ ॥ शां० ३१४ । २ ॥**

३ **वसुमान् ।** अग्निविशेषः । **व० २२३ । २७ ॥**

वसुमित्रः । क्षत्रियः । **आ० ६८ । ४१ ॥**

वसुषेणः । कर्णः । **आ० ६८ । १४७ ॥ १२० । ३६ ॥ व० ३१० । १५ ॥** शेषं कर्णशब्दे पश्यत ।

वसुहोमः । अङ्गराजः । तस्य मान्धात्रा संवादः । **शां० १२२ । १ ॥**

वसोर्धारा । तीर्थं । **व० ८० । ७७ ॥** The place where Alakananda has got its source, about 4 miles north of Badarinath.

वस्त्रा । नदी । **भी० ९ । २५ ॥**

+ **वस्त्रापहारः ।** द्रौपद्याः दुश्शासनेन । **स० ९० । ४० ॥** नलराजस्य पक्षिभिः । **व० ५८ । १५ ॥** उत्तरकुमारेण कौरवाणां । **वि० ६७ । २१ ॥**

वस्वौकसारा । नदी । **भी० ६ । ४९ ॥**

वहीनरः । क्षत्रियः । **स० ८ । १५ ॥**

वागिन्द्रः । प्रकाशनाम्न ऋषेः पुत्रः । तत्पुत्रः प्रमितिः । **अनु० ८ । ६४ ॥**

वाटधानाः । देशः । **भी० ९ । ४७ ॥**

वाणी । नदी । **भी० ९ । २० ॥**

वातघ्नः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । ऋषिः । **अनु० ७ । ५४ ॥**

वातपतिः । क्षत्रियः । **आ० २०१ । २० ॥**

वातवेगः । गरुडस्य पुत्रः । **उ १०१ । १० ॥**

वातस्कन्धः । देवयोनिविशेषः । **स० ७ । १४ ॥**

वातापिः । असुरः । **आ० ६६ । २९ ॥** इल्वलस्य यवीयान्भ्राता । **व० ९४ । ४ ॥**
तेन मेषरूपग्रहणेनानेकेषां ब्राह्मणानां हननं । मेषमांसरूपेणागस्त्यकुक्षिं प्रविष्टस्य तस्य तेन जीर्णीकरणं च । **व० ९४ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥** [रा० ३ । ११ ॥]

वात्स्यः । ऋषिः । सर्पसत्रे सदस्यः । **आ० ५३ । ९ ॥ शां० ४६ । ६ ॥**

वात्स्याः । गङ्गायमुनयोर्मध्ये कानपूरनगरस्य दक्षिणतः कौशाम्ब्या उत्तरतश्च विद्यमानो देशः । **द्रो० ११ । १५ ॥** A country situated to the west of Allahabad. It was the kingdom of Udayana; its capital was Kousambi.

वादुलिः । ऋषिः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७ । ५३ ॥**

वाध्र्यश्वः । क्षत्रियः । **स० ८ । १२ ॥**

वानप्रस्थः । तृतीय आश्रमः । तद्धर्माः । **आ० ८५ । ४ ॥ अश्व० ४६ । ९ ॥ शां० ९ ॥ १८९ ॥ २५० ॥ आश्र० २० ॥**

+ **वानरः ।** शाखामृगः । तदुत्पत्तिः । **आ० ६७ । ६४ ॥**

वानरध्वजः । अर्जुनः । **द्रो० १०५ । ८ ॥**

+ **वानरसृगालसंवादः ।** **अनु० ३० ॥**

१ **वामदेवः ।** क्षत्रियः । मोदापुराधिपतिः । अर्जुनेन राजसूयदिग्विजये पराजितः । **स० २८ । ११ ॥**

२ **वामदेवः ।** ऋषिः । **स० ७ । १७ ॥**
तस्य शिष्य आत्रेयः । **व० १९५ । ४६ ॥**
तेन संवर्धितयोरश्वयोः शलेनापहारः । **व० १९५ । ४६ ॥**
तस्य वसुमनसा संवादः । **शां० ९२—९४ ॥**

वामदेवी । ऋचस्य भार्या । **आ० ६३ । २४ ॥**

१ **वामनः** । सर्पः । **आ० ३५** । ६ ॥ **उ० १०३** । १० ॥

२ **वामनः** । दिग्गजः । उ० ९९ । ८ ॥ **भी० १२** । ३३ ॥

३ **वामनः** । गरुडपुत्रः । **उ० १०१** । १० ॥

४ **वामनः** । श्रीमतो नाराणस्यावतारः । **स० ४७** । ८ ॥ **व० २७३** । ६४ ॥ [भा० ८ । १३ ॥ १८ ॥ पद्म० ४ । १ ॥ ६ । २६७ ॥]

वामनकं । तीर्थं । **व० ८१** । १०३ ॥

वामनकः । पर्वतः । **भी० १२** । १८ ॥

वायुः । भूतवायुः तदभिमानिनी देवता च । तेन सीताया निर्दोषत्वकथनं । **व० २९२** । २७ ॥

तद्गुणनिरूपणं । **शा० २६१** । ६ ॥

तेन धर्मोपदेशः । **अनु० १९१** ॥

तस्मात्कुन्त्यां भीमोत्पत्तिः । **आ० ६८** । १११ ॥ **१२९** । ५२ ॥

तस्य सर्वदेवोत्तमत्वं । **आ० १२९** । ४६ ॥

वायुभक्षः । ऋषिः । **स० ४** । १९ ॥

वायुवेगः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० २०१** । २ ॥

वारणावतं । हास्तिनपुरसमीपस्थं पत्तनं । तत्र पाण्डवानां गमनं । **आ० १५५** ॥ **१५८** ॥ पाण्डवप्रार्थिते ग्रामपञ्चकेऽन्यतमं । **उ० ३१** । १९॥ Barnava, nineteen miles north-west of Mirat, where an attempt was made by Duryodhana to burn the Pandavas.

तत्र पाण्डवानां दिधक्षया दुर्योधनेन जतुगृहनिर्माणं । **आ० १५६** । २२ ॥

वारवास्याः । देशः । **भी० ९** । ४५ ॥

वाराणसी । काशीक्षेत्रं । **व० ८२** । ७७ ॥

वाराहः । मगधदेशस्थः पर्वतः । **स० २१** । २॥

वारिसेनः । क्षत्रियः । **स० ८** । २० ॥

वारुणतीर्थं । **व० ८१** । १६४ ॥

१ **वारुणिः** । विनतायाः पुत्रः । **आ० ६६** । ४० ॥

२ **वारुणिः** । वरुणपुत्रोऽगस्त्यः । **व० १०४**।१॥

३ **वारुणिः** । वरुणपुत्रो वसिष्ठः । **आ० १०६** । ९ ॥

वारुणी । वरुणभार्या । तस्या गौरीति नामान्तरं । **स० ९** । ६ ॥

वार्क्षी । दशप्रचेतसां भार्या । **आ० २११** । १५ ॥ अस्याः मारिषा इति नामान्तरं ।

वार्तः । क्षत्रियः । **स० ८** । १० ॥

वार्धक्षेमिः । क्षत्रियः । वृद्धक्षेमपुत्रः । त्रैगर्तराजः सुशर्मा । **आ० २०१** । ९ ॥ **द्रो० २१** । ६० ॥

१ **वार्ष्णेयः** । श्रीकृष्णः । वृष्णिवंशोत्पन्नः सात्यक्यादिश्च ।

२ **वार्ष्णेयः** । नलस्य सारथिः । **व० ५७** । २२ ॥

+ **वार्ष्णेयाध्यात्मं । शां० २१२—२१९** ॥

वार्ष्णेयी । कुन्ती । **आ० १२०** । ३२ ॥

वालखिल्याः । ऋषयः । **स० ११** । २० ॥

[तेषां पिता क्रतुर्नाम महर्षिः । तन्माता क्रिया । ते च षष्टिसहस्रसंख्याकाः । भा० ४ । १ ॥]

तेषामिन्द्रेणोपहासः । **आ० ३१** । १० ॥

तैस्तपसा इन्द्रोपद्रवकरणेच्छया गरुडस्योत्पादनं । **आ० ३१** । ३७ ॥

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३** । ३९ ॥

वाली । सुग्रीवभ्राता इन्द्रपुत्रो वानरः । **स० ९** । १८ ॥ तद्भार्या तारा । **व० २८१** । १७ ॥ तत्पुत्रोऽङ्गदः ।

[तस्योत्पत्तिः । रामायणे उत्तरकाण्डे सप्तत्रिंशसर्गादुपरितने प्रक्षिप्तभागे प्रथमे सर्गे ।]

तस्य वधः श्रीरामेण । **व० २८१** । ३८ ॥

१ **वाल्मीकिः** । रामायणग्रन्थकर्ता महर्षिः । **आ० ५९** । १४ ॥ **स० ७** । १६ ॥ तस्य ब्रह्महत्याप्राप्तिः । **अनु० ४९** । ८ ॥

२ **वाल्मीकिः** । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१** । ११ ॥

वासवी । उपरिचरवसुवीर्यजा सत्यवती । **आ० ६४** । ८६ ॥

वासवेयः । वासव्याः सत्यवत्याः पुत्रो व्यासः । **आ० १** । ८४ ॥

वासुकिः । सर्पः । **आ० ३५** । ५ ॥ **३७** । १ ॥ **३८** । १ ॥ **५४** । १ ॥ **६६** । ४१ ॥ **स० ९** । १४ ॥ **उ० १०९** । १९ ॥

तद्भार्या शतशीर्षा । **उ० ११७** । १७ ॥

तस्य स्वसा जरत्कारुऋषेर्भार्या जरत्कारुः । **आ० ३८** । २० ॥

तं रज्जुं कृत्वा अमृतार्थं समुद्रमथनं । **आ० १८** । **१३** ॥

तस्य भगिन्या सह संवादः । **आ० ४८** ॥ **५३** । १९ ॥

वासुकितीर्थं । **व० ८३** । ८६ ॥

वासुदेवः । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९** । ३ ॥ **शां० ३५०** । ४१ ॥

तस्य व्यासेन सह संवादः । **अनु० १५** ॥

तस्य पृथिव्या सह ब्राह्मणमहिमविषये संवादः । **अनु० ६९** ॥ गृहस्थधर्मविषये संवादः । **अनु० १५४** ॥

तन्माहात्म्यं । **भी० ६९** ॥ शिष्टं श्रीकृष्णशब्दे द्रष्टव्यं ।

+ वासुदेवतत्त्वं । **शां० २०९** ॥

१ **वाहिनी** । सो० वं० कुरुराजस्य पत्नी । तत्पुत्रा अश्ववत्प्रभृतयः । **आ० १०१** । ३९ ॥

२ **वाहिनी** । नदी । **भी० ९** । ३४ ॥

विंशः । क्षत्रियः । सू० वं० इक्ष्वाकुपुत्रः । तत्पुत्रो विविंशः । **अश्व० ४** । ५ ॥

विकटः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । ९६ ॥ **२०१** । ३ ॥ **भी० ६४** । २९ ॥ तस्य वधो भीमेन । **क० ४६** । १६ ॥

विकटाननः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१** । ५ ॥

विकर्णः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६३** । ५८ ॥ **६८** । ९४ ॥ **१३१** । ४ ॥ **२०१** । १ ॥ **वि० ३७** । ३ ॥ **भी० ७७** । ७ ॥ **७८** । २२ ॥

तस्य वचनं द्यूते द्रौपद्याः पणीकरणस्यान्याय्यतायां । **स० ९०** । ११ ॥

तस्य नकुलेन पराजयः । **द्रो० १०७** । ३० ॥

सः भीमसेनेन हतः । **द्रो० १३७** । ३० ॥

तच्छववर्णनं । **स्त्री० १९** । १ ॥

ः । (**विकुण्ठनः**) । सो० वं० नामकस्य राज्ञः पुत्रः । तद्भार्या सुन्दरा । तत्पुत्रोऽजमीढः । **आ० ६३** । ३८ ॥

विकृतः । विरूपेण सह विवदमानः क्रोधात्मा कश्चन पुरुषः । **शां० १९७** । ९५ ॥

विचकाश्वः । क्षत्रियः । **अनु० १७७** । ७१ ॥

विचख्युः । क्षत्रियः । **शां० २७१** । ३ ॥

विचित्रवीर्यः । सो० वं० शान्तनुराजपुत्रः । तन्माता सत्यवती । तस्य द्वे भार्ये काशिराजपुत्र्यौ । तयोरम्बिकायां व्यासाज्जातः पुत्रो धृतराष्ट्रः । अम्बालिकायां व्यासाज्जातः पुत्रः पाण्डुः । अम्बिकादास्यां व्यासाज्जातः पुत्रो विदुरः । **आ० ६३** । ५४ ॥

तस्य वैमात्रेयो भ्राता गाङ्गेयो भीष्मः । **आ० ६३** । ५१ ॥ **१०८** । ६ ॥

तस्य विवाहः । **आ० १११** । १ ॥

तस्य राज्याभिषेकः । **आ० १०८** । १६ ॥

तस्य मरणं । **आ० १११** । ७ ॥

विजयः । अर्जुनः । **वि० ४३** । २१ ॥

विजया । माद्रीपुत्रस्य सहदेवस्य भार्या । शल्यराजस्य पुत्री । तत्पुत्रः सुहोत्रः । **आ० ६३** । ७९ ॥

विडूरथः । (**विदूरथः**) । यादवः । **आ० २३९** । १० ॥

। क्षत्रियः । **आ० २०१** । १२ ॥

वितस्ता । नदी । **व०** ८० । ९० ॥ **१३२** । २० ॥ **भी०** ९ । १६ ॥ The river Jhelum.

वितस्त्यः । ब्राह्मणः । सावैनसस्य पुत्रः । तत्पुत्रः शिवः । **अनु०** ८ । ६२ ॥

विदर्भाः । विन्ध्यस्य दक्षिणतः दशार्णदेशस्य पश्चिमतः गोदावर्या उत्तरतः सुराष्ट्रदेशस्य पूर्वतश्च विद्यमानो देशः । **भी०** ९ । ४३ ॥ Berar, the kingdom of Bhishmaka whose daughter Rukmini was married to Krishna. Its principal towns were Kundinanagara Bhojakatapura, Akola, Amraoti, Ellichpur, etc.

विदिशा । नदी । **स०** ९ । २२ ॥

विदुरः । विचित्रवीर्यभार्याया अम्बिकाया भुजिष्यायां व्यासाज्जातः पुत्रः । **आ०** ६३ । ५७ ॥

तस्योत्पत्तिः । **आ०** ६८ । ८६ ॥ **११५** । ४४ ॥ **आश्र०** ३० । १२ ॥

तस्य यमांशत्वं । **आ०** ६४ । १३८ ॥

तस्य पारसव्या विवाहः । पुत्रोत्पत्तिश्च । **आ०** **१२६** । १–३ ॥

तस्य कुन्त्या संवादः । **आ०** **१५४** । ३ ॥

तेन म्लेच्छभाषया पाण्डवान्प्रत्युपदेशः । **आ०** **१५७** । १९–२५ ॥

तस्य धिक्कारो धृतराष्ट्रेण । **व०** ४ । २२ ॥

तस्य पाण्डवदिदृक्षया काम्यकवनगमनं । **व०** ५ । ५ ॥

तेन धृतराष्ट्राय नीतिकथनं । **उ०** ३४–४० ॥

तस्य गृहे श्रीकृष्णस्यागमनं तत्र भोजनं च । **उ०** ९१ । ३६–४६ ॥

तेन धर्मप्रशंसा । **शां०** **१६५** । ५–९ ॥

तस्य धृतराष्ट्रेण सह तपोवनगमनं । **आश्र०** **१७** । ४ ॥

तस्य स्वशरीरत्यागेन युधिष्ठिरशरीरप्रवेशः । **आश्र०** २८ । २५ ॥

[तस्य भारतयुद्धसमये तीर्थयात्रार्थं गमनं । भा० १ । १३ । ३१ ॥]

[तस्य प्रभासे देहत्यागः । भा० १ । १५ ॥]

+ **विदुरनीतिः** । **उ०** ३४–४० ॥

+ **विदुरागमराज्यलाभपर्व** । **आ०** **२१७** –**२३२** ॥

विदुला । सौवीरराजस्त्री । तस्याः सञ्जयनाम्ना स्वपुत्रेण सह क्षत्रियेण युद्धस्यावश्यकर्तव्यत्वविषये संवादः । **उ०** **१३३–१३६** ॥

विदूरथः । सो० वं० कुरुराजपुत्रः । तत्पुत्रोऽनश्वान् । **आ०** ६३ । ४२ ॥

विदेहाः । देशः । **भी०** ९ । ४५ ॥ Tirhoot. The kingdom of Raja Janaka. Videha was bounded by the river Kausaki on the east, Gandak on the west, Himalaya on the north and the Ganges on the South.

विद्या । ज्ञानं । **उ०** ४४ । २ ॥

तस्याः स्तुतिः । **शां०** **१७४** । ३५ ॥ **२८३** । ३६ ॥ **अनु०** **१८४** । १९ ॥

तद्विहीनस्य निन्दा । **उ०** ३९ । ७७ ॥

तद्ग्रहणं नीचादपि कर्तव्यं । **शां०** **१६३** । ३१ ॥

विद्याः । अष्टादश । **स०** ५ । ५ ॥ [चतुर्दश । विष्णु० ३ । ६ ॥]

+ **विद्यादानफलं** । **अनु०** **२३९** । ७५ –७७ ॥

विद्युज्जिह्वौ । अमृतरक्षिणौ सर्पौ । **आ०** ३३ । ५–६ ॥

विद्युता । अप्सराः । **अनु०** ५० । ४८ ॥

विद्युत्पर्णा । अप्सराः । **आ०** ६६ । ४९ ॥ **१३२** । ४४ ॥

विद्युत्प्रभः । ऋषिः । **अनु०** **१८८** । ४३ ॥

विद्युत्प्रभाः । तन्नाम्न्यो दशाप्सरसः । **उ०** **१११** । २१ ॥

विद्युन्माली । तारकासुरपुत्रः । **क०** २४ । ७ ॥

विद्योता । अप्सराः । **अनु० ५० । ४८** ॥

विधाता । ब्रह्मणः (भृगोः) पुत्रः । **आ० ६७ । ५०** ॥

[तद्भार्या मेरोर्दुहिता नियतिः । तत्पुत्रो वेदशिराः कविश्च । भा० ४ । १ ॥]

विधिः । दैवं । दिष्टं । तस्य प्रावल्यं । **व० ३०** ॥ **अनु० २१४ । १–२१** ॥

विनता । दक्षप्रजापतिपुत्री कश्यपभार्या । तत्पुत्रौ गरुडारुणौ । **आ० १६ । ६** ॥ **६६ । ४०** ॥ **६७ । ३९** ॥

तस्याः कथा । **आ० २०–३४** ॥ **अनु० २० –२९** ॥

तस्या गर्भोत्पत्तिः । **आ० ३१ । ३१** ॥

तस्यै तत्पुत्रेणारुणेन दासीत्वप्राप्तिशापदानं । **आ० १६ । १९** ॥ **अनु० २० । २०** ॥

तस्या दासीभावः । **आ० २३ । ३** ॥

+ **विनयः** । गुणः । तस्य श्रैष्ठ्यं । **शां० ११३** ॥

विनशनतीर्थं । सरस्वतीनदी यत्रान्तर्हिता तत्तीर्थं । निषादराष्ट्रस्य द्वारे वर्तते । **व० ८० । १११** ॥ **८२ । ११२** ॥ The spot in the great sandy desert in the District of Sirhind where the river Saraswati loses itself after taking a westerly course from Thaneswar.

१ **विन्दः** । आवन्त्यराजपुत्रः । तद्भ्राता अनुविन्दः । रथसत्तमः । **उ० १६६ । ६** ॥ **स० ३२ । ११** ॥ अर्जुनेन हतः । **द्रो० ९९ । २७** ॥

२ **विन्दः** । केकयराजपुत्रः । कौरवपक्षीयः । तद्भ्राता अनुविन्दः । सात्यकिना हतः । **क० १० । ६** ॥

३ **विन्दः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९४** ॥ **१३१ । ३** ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १२७ । ४८** ॥

विन्ध्यः । कुलपर्वतः । **भी० ९ । ११** ॥ The Vindhya Range.

तस्य सूर्यमार्गनिरोधार्थं वृद्धिः । **व० १०२ । २३** ॥ [रा ३ । ११ ॥ देवीभा० १० । ३ ॥ स्कान्दपु० काशीखं० पूर्वार्धं० ४–५ ॥]

तस्य कथा । **व० १०३ । २–१९** ॥

विन्ध्यचुलिकाः । देशः । **भी० ९ । ६२** ॥

विपाटः । कौरवपक्षीयः क्षत्रियः । अर्जुनेन हतः । **द्रो० ३२ । ६१** ॥

विपापः । अग्निविशेषः । **व० २२१ । २१** ॥

विपापा । नदी । **भी० ९ । १५** ॥

विपाशा । नदी । **स० ९ । २३** ॥ **व० १३२ । ८** ॥ **भी० ९ । १५** ॥ The river Beas.

तस्यां पुत्रमरणनिर्विण्णेन वसिष्ठेनात्मप्राणपरित्यागाय स्वदेहं पाशैरवबध्य पतनं । ब्राह्मणवधभीतया तया नद्या तस्य पाशानाच्छिद्य तस्य तीरप्रापणं च । **आ० १९३ । ४** ॥

१ **विपुलः** । देवशर्मशिष्यो ब्राह्मणः । तेन गुरुपत्न्या रुचिनाम्न्याः देवराजधर्षणाद्रक्षणं । **अनु० ७५–७८** ॥

२ **विपुलः** । सौवीरदेशाधिपतिः क्षत्रियः । अर्जुनेन हतः । **आ० १५१ । ४६** ॥

विपुला । नदी । **भी० ९ । १४** ॥

विपृथुः । यादवः । **आ० २०१ । १८** ॥ **२३९ । १०** ॥ **स० ४ । ३६** ॥

तेन सहार्जुनस्य सुभद्राहरणकाले युद्धं । **आ० २४४** ॥

+ **विप्रकन्योपाख्यानं** । **अनु० २५३** ॥

विप्रचित्तिः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २२** ॥ **स० ९ । १६** ॥ **५१ । ७** ॥

+ **विप्रसेनजित्संवादः** । **शां० १७३** ॥

विभाण्डकः । कश्यपवंश्य ऋषिः । तत्पुत्रः ऋश्यशृङ्गः । **व० १११ । ११** ॥

१ **विभावसुः** । सुप्रतीकस्य भ्राता ऋषिः । सः शापेन कच्छपतां प्राप्तो गरुडेन भक्षितः । **आ० २९ । १६** ॥

२ **विभावसुः** । विवस्वत्पुत्रः । **आ० १ । ५५** ॥

१ **विभीषणः** । यक्षः । **स० १० । १८** ॥

२ **विभीषणः** । राक्षसः । विश्रवसः पुत्रः । रावणकुम्भकर्णयोर्भ्राता । तन्माता मालिनी । **स० ५० । २५** ॥ **व० २७६ । ८** ॥

तस्माद्राजसूयार्थं करं ग्रहीतुं सहदेवेन तं प्रति घटोत्कचप्रेषणं । **स० ३२ । ८०** ॥

तस्य पट्टाभिषेको रामेण । **व० २८४ । ४९** ॥

विभुः । शकुनेर्भ्राता । भीमेन हतः । **द्रो० १५८ । २३** ॥

विभूतिः । विश्वामित्रस्य पुत्रः । **अनु० ७ । ५७** ॥

विमलतीर्थं । **व० ८० । ८८** ॥

विमलपिण्डकः । सर्पः । **आ० ३५ । ८** ॥

विमलोदका । सरस्वती नदी । **शा० ३९ । ४** ॥

१ **विरजाः** । सर्पः । **आ० ३५ । १४** ॥ **उ० १०३ । १६** ॥

२ **विरजाः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । १४** ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १५८ । १७—१९** ॥

विरजातीर्थं । **व० ८३ । ६** ॥

१ **विराजः** । क्षत्रियः । अविक्षितः पुत्रः । **आ० १०१ । ४०** ॥

२ **विराजः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । भीमेन हतः । **भी० ९६ । २७** ॥

विराटः । मत्स्यदेशाधिपः क्षत्रियः । मरुद्गणांशः । **आ० ६८ । ८२** ॥ **२०१ । ८** ॥ महारथः । **उ० १७० । ८** ॥

तस्य प्रथमा भार्या सुरथा । तत्पुत्रौ श्वेतः शङ्खश्च । **वि० २१ । १७** ॥

तस्य द्वितीया भार्या केकयनाम्नः सूतराजस्य पुत्री सुदेष्णा । तत्पुत्रः भूमिञ्जयापरनामा उत्तरकुमारः । **वि० २१ । १८** ॥

तस्यान्यः पुत्रो बभ्रुः । **उ० ५७ । ३३** ॥

तत्पुत्री अभिमन्योर्भार्या उत्तरा । **आ० ६३ । ८२** ॥

तस्य भ्रातर एकादश । शतानीकः मदिराक्षः (मदिराश्वः) सूर्यदत्तः श्रुतानीकः श्रुतध्वजः बलानीकः जयानीकः जयाश्वः रथवाहनः चन्द्रोदयः समरथः । **वि० ३३ । १९—२१** ॥ **द्रो० १५९ । ४०** ॥

तस्य दक्षिणगोग्रहणे सुशर्मणा सह युद्धं । **वि० ३४ । ३१** ॥

तस्य जीवग्राहग्रहणं सुशर्मणा । युधिष्ठिराज्ञया भीमसेनेन मोचनं च । **वि० ३५** ॥

तेन बृहन्नलायाः कौरवजयवार्तामसहयता कङ्कनाम्नो युधिष्ठिरस्य नासायामक्षेण कुट्टनं । **वि० ७० । ३७** ॥

तस्य वधो द्रोणाचार्येण । **द्रो० १८७ । ४२** ॥

विराटदेशः । मत्स्यदेशशब्दं पश्यत । The capital of Virata Raja king of Matsya Desa. One hundred and five miles to the south west of Delhi and forty-one miles to the north of Jaipur.

विराधः । राक्षसः । रामेण हतः । **स० ५० । १४** ॥

विरावी । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ । १०४** ॥ **१३१ । १३** ॥

१ **विरूपः** । अङ्गिरसः पुत्रः । ऋषिः । **अनु० १३२ । ४२** ॥

२ **विरूपः** । विकृतेन विवदमानः कामाभिमानी पुरुषः । **शां० १९७ । ९४** ॥

३ **विरूपः** । असुरः । **स० ९ । १८** ॥

१ **विरूपाक्षः** । दनुपुत्रः । **आ० ६६ । २५** ॥

२ **विरूपाक्षः** । घटोत्कचस्य सारथिः । **द्रो० १७६ । १८** ॥

३ **विरूपाक्षः** । राक्षसः । **व० २८६ । ९** ॥ **शां० १६९ । १५** ॥

१ **विरोचनः** । प्रह्लादस्य पुत्रः । **आ० ६६ । १९** ॥ **स० ५१ । ७** ॥

तस्य सुधन्वनाम्ना ब्राह्मणेन सह केशिन्याः स्वयंवरे ब्राह्मणक्षत्रिययोः श्रैष्ठ्ये विवादः । **स० ९०।** ६७ ॥ **उ० ३५ ।** ५—११ ।

तत्पुत्रो महाबलिः । **आ० ६६ ।** २० ॥

२ **विरोचनः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० २०१ ।** २ ॥

विरोहणः । सर्पः । **आ० ५७ ।** ९ ॥

विवर्धनः । क्षत्रियः । **स० ४ ।** २७ ॥

विवस्वान् । अदितेः पुत्रः । द्वादशादित्येष्वन्यतमः। **आ० ६६ ।** १५ ॥ सूर्यशब्दं पश्यत ।

विवाजी । इल्वलासुरस्य रथहयः । **व० ९७ ।** २२ ॥

+ **विवाहः ।** तत्प्रभेदाः । **आ० ९४ ।** १४ ॥ **अनु० ७९ ।** १—१५ ॥ [विष्णु० ३ । १० ॥]

तदुचितवयोनिर्णयः । **अनु० ७९ ।** १६ ॥

विवित्सुः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। **आ० ६८ ।** ९६ ॥ **१३१ ।** ५ ॥ भीमसेनेन हतः । **क० ४६ ।** १२ ॥

विविन्ध्यः । साल्वपक्षीयोऽसुरः । चारुदेष्णेन हतः । **व० १६ ।** २६ ॥

विविंशः । क्षत्रियः । सू० वं विंशस्य पुत्रः । तत्पुत्रः खनीनेत्रः । **अश्व० ४ ।** ५ ॥

विविंशतिः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** ९४ ॥ **१३१ ।** ४ ॥ **२०१ ।** १ ॥ **वि० ३७ ।** ३ ॥ भीमसेनेन हतः । **क० २ ।** ९ ॥

तच्छववर्णनं । **स्त्री० १९ ।** १४ ॥

विशल्या । नदी । **व० ८२ ।** ११४ ॥ **स० ९ ।** २४ ॥

विशाखः । सुब्रह्मण्यः । **स० ७ ।** १४ ॥

विशाखयूपः । क्षेत्रं । **व० १७९ ।** १६ ॥ **शां० १२ ।** ३ ॥

विशालकः । यक्षः । **स० १० ।** १७ ॥

विशालराजः । क्षत्रियः । **स० ६८ ।** २१ ॥

विशाला । नदी । **श० ३९ ।** ४ ॥

१ **विशालाक्षः ।** गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ ।** ९ ॥

२ **विशालाक्षः ।** क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ ।** १०१ ॥ **१३०१ ।** १० ॥ भीमसेनेन हतः । **भी० ८८ ।** २६ ॥

विशुण्डिः । सर्पः । **उ० १०३ ।** १६ ॥

विशोकः । भीमसेनस्य सारथिः । **स० ३६ ।** ३० ॥ भी० ७७ । २४ ॥ [श्रीकृष्णात्रिवक्रायां जातः । भागवते विजयध्वजीयपाठे—१० । १०३ ॥] अस्याशोक इति नामान्तरं ।

तस्य भीमसेनेन सह रणाङ्गणे संवादः । **क० ८० ॥**

विश्रवाः । रावणादीनां पिता ऋषिः । पुलस्त्यस्य रूपान्तरं । **व० २७५ ।** १४ ॥ **२७६ ।** १ ॥ [तस्योत्पत्तिः । रा० ७ । २ ॥] [तस्य सकाशादिडबिलायां कुबेरोत्पत्तिः । **भा० ९ ।** २ ॥]

१ **विश्वः ।** श्रीमान्नारायणः । तस्य स्तुतिर्ब्रह्मकृता । **भी० ६५–६६ ॥**

२ **विश्वः ।** क्षत्रियः । **आ० ६८ ।** ३६ ॥

विश्वकर्मा । प्रभासस्य पुत्रः । **आ० ६७ ।** २८ ॥ [अस्य त्वष्टेति नामान्तरं । अस्य भार्या प्रह्लादपुत्री विरोचना । तत्पुत्रो देवाचार्यस्त्रिशिराः विश्वरूपाचार्यः । वायु० ८४ ॥]

[तन्माता बृहस्पतिभगिनी ब्रह्मवादिनी । हरि० १ । ३ ॥ विष्णु० १ । **१५** ॥]

तत्पुत्री सवितुर्भार्या संज्ञा । अश्विनोर्माता । **आ० ६७ ।** ३५ ॥

तेनेन्द्रप्रस्थनिर्माणं । **आ० २२७ ।** ५९ ॥

तेन सुन्दोपसुन्दवधार्थं तिलोत्तमासृष्टिः । **आ० २११ ।** १२ ॥

तेन त्रिपुरवधार्थं रुद्राय रथनिर्माणं । **क० २६ ॥**

विश्वजित् । बृहस्पतेस्तृतीयः पुत्रः । अग्निविशेषः । **व० २२१ ।** २४ ॥

विश्वपतिः । अग्निविशेषः । **व० २२३** । १७ ॥

विश्वभुक् । बृहस्पतेश्चतुर्थः पुत्रः । अग्निविशेषः । अस्य गोपतिरिति नामान्तरं । **व० २२१** । २५ ॥

१ **विश्वरूपः** । असुरः । **स० ९** । १८ ॥

२ **विश्वरूपः** । त्वष्टुः पुत्रः । **उ० ९** । ४ ॥ **शां० २०७** । २० ॥

[तन्माता दैत्यानुजा (विरोचनानुजा) रचना । भा० ६ । ६ ॥ प्रह्लादपुत्री विरोचना । वायु० ८४ ॥]

[तेन देवानां पौरोहित्यकरणं । भा० ६ । ७ ॥]

तस्येन्द्रेण वधः । **उ० ९** । २२ ॥ [भा० ६ । ९ ॥]

+ **विश्वरूपप्रदर्शनं** । श्रीकृष्णेन धृतराष्ट्रसभायां । **उ० १३१** ॥ समराङ्गणे अर्जुनाय । **भी० ३५** ॥ उदङ्काय । **अश्व० ५५** ॥ हनुमता भीमाय । **व० १५२** ॥

विश्वरूपा । कामधेनुदुहिता । **उ० १०२** । ९॥

विश्वा । धर्मप्रजापतेर्भार्या । दक्षप्रजापतिकन्या । **आ० ६६** । १२ ॥ [तत्पुत्रा विश्वेदेवाः । मत्स्य० २०३ ॥]

विश्वाची । अप्सराः । **स० १०** । १२ ॥

तया सह ययाते रमणं । **आ० ७९** । ९ ॥

विश्वामित्रः । ब्रह्मर्षिः । सो० वं० गाधेः पुत्रः । पूर्वं क्षत्रियः पश्चात्तपसा ब्राह्मण्यं प्राप्तः । **आ० १९१** । ४ ॥ **स० १२** । ११ ॥ **उ० ११३** । २५ ॥ **शां० ४८** । ५७ ॥

तस्योत्पत्तिः । **आ० १९१** । ४ ॥ **अनु० ७** । ४७ ॥ **९१** । २१ ॥ [हरि० १ । २७ ॥ वायु० ९१ ॥ भा० ९ । १६ ॥]

तन्नामनिर्वचनं । **अनु० १४२** । ३५ ॥

[तस्य क्षत्रियत्वावस्थायां नाम विश्वरथ इति । हरि० १ । २७ ॥ ३२ ॥ वायु० ९१ ॥]

तस्य भार्या हैमवती । **उ० ११७** । १३ ॥

[तस्य भार्याः शालावती दृषद्वती रेणुः माधवी इत्याद्याः । हरि० १ । २७ ॥ ३२ ॥ वायु० ९१ ॥]

तस्य पुत्राः । मधुच्छन्दआदयः । **अनु० ७** । ५० ॥ [भा० ९ । १६ ॥ रा० १ । ५७ ॥]

[तस्य पुत्राः । कतिः पाणिनः याज्ञवल्क्यः साङ्कृतिः गालवः मुद्गलः देवलः अष्टकः देवरातापरनामा शुनश्शेप इत्यादयः । तत्र शुनश्शेपोऽभिमानपुत्रः । हरि० १ । २७ ॥ ३२ ॥]

तेन ब्राह्मण्यार्थं तपश्चरणं । **आ० ९२** । ३२ ॥ **१०१** । ६० ॥ [रा० १ । ५६ ॥]

तस्य क्षत्रियत्वावस्थायां वसिष्ठाश्रमगमनं । **आ० १९१** । ६ ॥ [रा० १ । ५१ ॥]

[तस्य तपश्चरणकाले तद्दाराणां त्रिशङ्कुराजेन रक्षणं । हरि० १ । १२ ॥]

तस्य तपश्चरणकाले मेनकायां शकुन्तलोत्पत्तिः । **आ० ९३** ॥

[तच्चरित्रं । रा० १ । ५१–६५ ॥ हरि० १ । २७ ॥ भा० ९ । १६ ॥ स्कान्दपु० नागरखं० १६७–१६८ ॥]

तेन सरस्वतीनद्या रुधिरीभवनशापदानं । **शा० ४३** । ३९ ॥

तस्य ब्राह्मण्यप्राप्तिः । **आ० १९१** । ६० ॥ **श० ४१** । ११ ॥

तेन गालवं प्रति गुरुदक्षिणार्थं एकतश्श्यामकर्णानां हयानां शताष्टकस्यानयनचोदना । **उ० ११४** । १४ ॥

तेन ययातिपुत्र्या माधव्या एकतश्श्यामकर्णहयानां शतद्वयप्रतिनिधितया परिग्रहः । तस्यामष्टकनामकपुत्रोत्पादनं च । **उ० ११९** । १५–१८ ॥

तेन धर्मविशेषकथनं । **अनु० १९०** ॥

तस्य हरिश्चन्द्रेण सह वैरं । **व० ७७** । ३७ ॥ [देवीभा० ७ । १८ ॥]

तेन श्वजाघनीचौर्यं । श्वपचेन संवादश्च । **शां० १४१** ॥

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३ । ३३ ॥**
तस्य वंशः । **अनु० ७ । ४८ ॥** [हरि० १।२७॥ रा० १ । ३२ ॥ ५१ ॥ वायु० ९१ ॥]
विश्वामित्रतीर्थं । व० ८१ । १३९ ॥
विश्वामित्रा । नदी । **भी० ९ । २६ ॥**
१ **विश्वावसुः ।** प्राधापुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६ । ४७ ॥ स० ७ । २२ ॥**
तस्य ब्राह्मणशापेन कबन्धनामकराक्षसजन्मप्राप्तिः । **व० २८० । ४२ ॥**
तस्य याज्ञवल्क्येन सह संवादः । **शां० ३२३ । २६ ॥**
२ **विश्वावसुः ।** जमदग्निपुत्रः । **व० ११७ । ११ ॥**
+ **विश्वासानर्हाः । उ० ३७ । ५७ ॥ शां० १३९ ।** २५—३३ ॥ तेषु विश्वासकरणे दोषः । **आ० १९३ । ७२ ॥**
विश्वेदेवाः । आ० १ । ४७ ॥ **१३२ । ५३ ॥ अनु० १३८ ।** २९—३७ ॥ **२५९ । २१ ॥**
[ते च धर्मप्रजापतेर्विश्वानाम्न्यां दक्षपुत्र्यां जाताः । क्रतुदक्षपुरूरवोमार्द्रवसत्यवसुकालकामादयः । मत्स्य० २०३ ॥]
+ **विश्वोपाख्यानं । भी० ६५—६६ ॥**
+ **विषपानं ।** रुद्रेण । **आ० १८ । २५ ॥** [भा० ८ । ७ ॥ रा० १ । ४५ ॥]
+ **विषहरविद्यादानं ।** ब्रह्मणा कश्यपाय । **आ० २० । १६ ॥**
विषुवं । पुण्यकालः । **अश्व० ११५ । २ ॥**
+ **विषोत्पत्तिः ।** अमृतमथनसमये । **आ० १८ । १९ ॥** [भा० ८ । ७ ॥ रा० १ । ४५ ॥]
१ **विष्णुः ।** अग्निविशेषः । अस्य धृतिमानिति नामान्तरं । **व० २२३ । १२ ॥**
२ **विष्णुः ।** क्षत्रियः । कश्चन चैद्यः कर्णेन हतः । **क० ५१ । ४९ ॥**
३ **विष्णुः ।** द्वादशादित्येष्वन्यतमः श्रीमान्नारायणः । **आ० ६६ । १६ ॥**
तेन रुद्रमाहात्म्यकथनं । **अनु० ४९ । ७१ ॥**
तेन देवान्प्रति वृत्रासुरहनने युक्तिकथनं । **उ० १० । १० ॥**
तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । १३ ॥ शां० ३५० । ४३ ॥**
तेन भूम्युद्धरणं वराहरूपेण । **व० १४४ । ३० ॥**
तत्प्रीतिकरा धर्माः । **अनु० १८९ । १-७ ॥**
विष्णुधर्मा । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । १३ ॥**
विष्णुपञ्चकं । व्रतविशेषः । **अश्व० ११४ । १४ ॥**
+ **विष्णुपदतीर्थं । व० ८१ । १०३ ॥**
विष्णुवर्मा । चैद्यः क्षत्रियः । कर्णेन हतः । **क० ५१ । ४९ ॥**
विष्वक्सेनः । विष्णुपार्षदः । **स० ७ । १९ ॥**
विष्वगश्वः । सू० वं० इक्ष्वाकुवंश्यस्य पृथुराजस्य पुत्रः । तत्पुत्र आर्द्रकः । **व० २०५ । ३ ॥ अनु० १७७ । ६७ ॥**
विहङ्गः । सर्पः । **आ० ५७ । ११ ॥**
+ **वीटाक्रीडा ।** कन्दुकक्रीडा । कौरवपाण्डवानां । **आ० १४१ । १७ ॥**
वीतहव्यः । क्षत्रियः । सू० वं० शर्यातिपुत्रः । तद्भ्राता तालजङ्घः । तस्य भार्या दश । पुत्राः शतं । तपसा ब्राह्मण्यं प्राप्तः । **अनु० ८ ॥**
तस्य ब्राह्मण्यप्राप्त्यनन्तरं जातः पुत्रो गृत्समदः । **अनु० ८ । ५९ ॥**
वीतिः । अग्निविशेषः । **व० २२३ । २५ ॥**
वीरः । भरद्वाजनामकाग्नेर्द्वितीयः पुत्रोऽग्निविशेषः । तस्यैवाग्नीषोमाविति सोमेन सह प्रयोगः । तस्य रथप्रभुः रथध्वानः कुम्भरेता इति नामान्तराणि । **व० २२२ । १३—१८ ॥**

वीरकरा । नदी । **भी० ९** । २६ ॥
वीरकेतुः । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । द्रोणेन हतः । **द्रो० १२२** । ४१ ॥
वीरणकः । सर्पः । **आ० ५७** । १८ ॥
वीरद्युम्नः । राजर्षिः । भूरिद्युम्नस्य पिता । तस्य तनुनामकेन विप्रेण संवादः । **शां० १२७** । १४ ॥
वीरधन्वा । क्षत्रियः । दुर्योधनपक्षीयः । त्रैगर्तः । धृष्टकेतुना हतः । **द्रो० १०७** । १४–१७ ॥
वीरधर्मा । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । **उ० ४** । १६ ॥
वीरप्रमोक्षतीर्थं । **व० ८२** । ५१ ॥
१ **वीरबाहुः** । क्षत्रियः । चेदिराजः । सुबाहोः पिता । तस्य गृहे दमयन्त्या वासः । **व० ६६** । १५ ॥
२ **वीरबाहुः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८** । १०३ ॥ **१३१** । १२ ॥ भीमेन हतः । **भी० ६४** । ३५ ॥
वीरभद्रः । रुद्रावतारः । तेन दक्षाध्वरध्वंसः । **शां० २९०** । ४९–५३ ॥
[तस्योत्पत्तिः । भा० ४ । ५ ॥ वायु० ३० ॥ कालिकापु० १६ ॥]
वीरसेनः । क्षत्रियः । **अनु० १७७** । ७२ ॥
१ **वीरा** । भरद्वाजनामकाग्नेर्भार्या । **व० २२१** । १७ ॥
२ **वीरा** । नदी । **भी० ९** । २२ ॥
वीरिणी । दक्षप्रजापतिभार्या । ब्रह्मणो वामपादाङ्गुष्ठादुत्पन्ना । **आ० ६७** । ११ ॥ **६९** । ९ ॥ [वीरणप्रजापतेर्दुहिता । तस्या असिक्नीत्यादि नामान्तराणि । तस्यां षष्टिकन्योत्पत्तिः । विष्णु० १ । १५ ॥]
[तस्यां सतीदेव्या उत्पत्तिः । कालिका० ८ ॥]
१ **वृकः** । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यः । द्रोणेन हतः । **द्रो० २१** । १६ ॥
२ **वृकः** । क्षत्रियः । **आ० २०१** । १० ॥ **क० ८९** । ९ ॥
३ **वृकः** । पूर्वकालीनः क्षत्रियः । **अनु० १७७** । ७० ॥
वृकरथः । कर्णस्य भ्राता । भीमसेनेन हतः । **द्रो० १५८** । २१ ॥
वृकस्थलं । पाण्डवप्रार्थितेषु पञ्चसु ग्रामेष्वन्यतमः । **उ० ३१** । १९ ॥ **८६** । १ ॥
वृकोदरः । भीमसेनः । **आ० १४७** । १० ॥
+ **वृक्षः** । महीरुहः । पादपः । तस्योत्पत्तिः । **आ० ६७** । ६९ ॥
+ तदारोपणफलं । **अनु० ९३** । २२ ॥
वृक्षवासी । यक्षः । **स० १०** । १९ ॥
वृत्तः । सर्पः । **आ० ३५** । १० ॥
१ **वृत्रः** । दनायुषः पुत्रोऽसुरः । **आ० ६६** । ३३ ॥
२ **वृत्रः** । त्वष्टृप्रजापतिना इन्द्रशत्रुत्वेनाग्नेरुत्पादितः पुत्रः । **उ० ९** । ५५ ॥ [भा० ६ । ९ ॥]
तस्येन्द्रेण सह युद्धं । **व० ९९** ॥ **शां० २८७** । ७ ॥ **अश्व० ११** । ६ ॥
तस्येन्द्रेण वधः । **व० १००** । १५ ॥ **उ० १०** । ४१ ॥ **शां० २८८** । ८–९ ॥ [भा० ६ । १२ ॥ रा० ७ । ८५ ॥ पद्म० २ । २४ ॥ ५ । १९ ॥ देवीभा० ६ । १–६ ॥ स्कान्दपु० केदारखं० १६–१७ ॥]
[तस्य पूर्वजन्मनि चित्रकेतुरिति नाम । तस्य कथा । भा० ६ । १४–१७ ॥]
तस्मै सनत्कुमारेण विष्णुमाहात्म्यकथनं । **शां० २८६** ॥
+ **वृत्रगीता** । **शां० २८५** ॥
वृद्धकन्या । कुणिगार्ग्यस्य ऋषेः पुत्री । गालवऋषिपुत्रस्य शृङ्गवतो भार्या । तस्याः कथा । **श० ५३** ॥
वृद्धक्षत्रः । क्षत्रियः । सिन्धुदेशाधिपः जयद्रथस्य

पिता। सायं सन्ध्यामनुतिष्ठतस्तस्य हस्ते पतितस्य अर्जुनबाणनिकृत्तस्य जयद्रथशिरसस्तेनाधः प्रक्षेपणात्तन्मूर्ध्नो विदारणं। **द्रो० १४८** ॥

वृद्धगार्ग्यः। ब्रह्मर्षिः। **अनु० १८८**। ७३ ॥

वृषकः। गान्धारराजस्य सुबलस्य पुत्रः। शकुन्यादीनां भ्राता। **आ० २०१। ५** ॥ एकरथः। **उ० १६८**। १ ॥

तस्य इरावता सह युद्धं। **भी० ९०। ३०** ॥

तस्य वधोऽर्जुनेन। **द्रो० ३०। १२** ॥ **क० २**। ४३ ॥

१ **वृषदर्भः।** सेदुकभ्राता क्षत्रियः **व० १९९**। २ ॥

२ **वृषदर्भः।** काशीशः कश्चित्क्षत्रियः। यः श्येनाद्भीतस्य कपोतस्य रक्षणार्थं स्वमांसमुत्कृत्य ददौ। **अनु० ६७**। ४ ॥ [अयं सो० वं० अनुकुलोत्पन्नस्योशीनरराजपुत्रस्य शिबेः पुत्रः। भा० ९। २३ ॥ वृषादर्भः वृषादर्भिश्चायमेवेति भाति ॥]

तत्पुत्रोऽनिलः। यं मृतं पक्त्वा सप्तर्षयो भोक्तुमयतन्त। **अनु० १४१**। ८ ॥

तेन सप्तर्षिहननाय कृत्योत्पादनं। **अनु० १४१**। ४४ ॥

१ **वृषपर्वा।** दनुपुत्रोऽसुरः। **आ० ६६**। २४ ॥

तत्पुत्री ययातिभार्या शर्मिष्ठा। **आ० ७२**। ६ ॥ [मत्स्य० २९ ॥ भा० ९। १८ ॥]

तं प्रति शुक्राचार्यस्य कोपः। **आ० ७४**। १ ॥

२ **वृषपर्वा।** नरनारायणाश्रमस्थः कश्चन राजर्षिः। **व० १५९**। २० ॥ **१७९**। ७ ॥

वृषभः। पर्वतः। ऋषभशब्दं पश्यत।

वृषभदानफलं। **अश्व० १०३**। ५ ॥

वृषभा। नदी। **भी० ९**। ३२ ॥

वृषसाह्वया। नदी। **भी० ९**। ३५ ॥

वृषसेनः। कर्णस्य पुत्रः। महारथः। **उ० १६७**। २३ ॥ तस्य युद्धं। **क० ८८**। ३६ ॥

तत्पराजयोऽभिमन्युना। **द्रो० ३७**। २५–३८ ॥

तद्वधप्रतिज्ञाऽर्जुनेन। **द्रो० १४६**। २१ ॥

तस्य वधोऽर्जुनेन। **क० ९०**। १४ ॥

वृषाकपिः। भगवान्नारायणः। तन्नामनिर्वचनं। **शां० ३५२**। २४ ॥

वृषादर्भिः। वृषदर्भशब्दं पश्यत।

१ **वेगवान्।** सर्पः। **आ० ५७**। १७ ॥

२ **वेगवान्।** दनुपुत्रोऽसुरः। **आ० ६६**। २४ ॥ साल्वपक्षं प्रविष्टस्य तस्य श्रीकृष्णपुत्रेण जाम्बवतेयेन साम्बेन वधः। **व० १६**। २० ॥

वेगवाहिनी। नदी। **स० ९**। २२ ॥

वेणा। नदी। **व० ८३**। ३३ ॥ ८६। ३ ॥ **भी० ९**। २० ॥

१ **वेणी।** कृष्णवेणीनदी।

२ **वेणी।** सर्पः। **आ० ५७**। १३ ॥

वेणीस्कन्धः। सर्पः। **आ० ५७**। १३ ॥

वेणुजङ्घः। ऋषिः। **स० ४**। २४ ॥

वेणुदारिः। कश्चन यादवः। **स० ६१**। १६ ॥ तत्पुत्रस्य पराजयः कर्णेन। **व० २५५**। १५ ॥ [सोश्मकदेशाधिपतिः। हरि० २। ६१ ॥]

वेणुमण्डलं। क्रौञ्चद्वीपस्थं वर्षं। **भी० १२**। १२ ॥

वेतसिका। तीर्थं। **व० ८२**। ५६ ॥

वेत्रकीयगृहं। एकचक्रानगरस्थः स्थलविशेषः। **आ० १७८**। २५ ॥

वेत्रवती। नदी। विदिशानद्याः समीपे पारियात्रादुत्पन्ना। सा वात्स्यदेशे यमुनायां मिलति। **भी० ९**। १६ ॥ Vetravati is a river called Betwa in the kingdom of Bhopal in Malwa.

१ **वेदः।** बेदशब्दं पश्यत।

२ **वेदः।** अपौरुषेयो ग्रन्थविशेषः। ऋग्यजुस्सामाथर्वाद्यात्मकः। तद्विभागो व्यासेन। **आ० ६०**। ५ ॥ [भा० १२। ६ ॥ वायु० ६० ॥ विष्णु० ३। ३ ॥]

तदपहारो मधुकैटभाभ्यां । **शां० ३५७ । २९ ॥**
तेषां परस्परं संवादः । **अनु० १३ ॥**
वेदव्यासः । व्यासशब्दं पश्यत ।
वेदस्मृता । नदी । **भी० ९ । १७ ॥**
वेदाश्वा । नदी । **भी० ९ । २८ ॥**
वेदीतीर्थं । **व० ८१ । ९९ ॥**
वेनः । अङ्गराजस्य पुत्रः । तन्माता सुनीथा । तत्पुत्रः पृथुचक्रवर्ती । तस्य कथा । **द्रो० ६९॥ शां० २८ । १३७ ॥ ५८ । १०२ ॥** [हरि० १ । २ ॥ विष्णु० १ । २३ ॥ भा० ४ । १३ ॥]
+ **वेश्याः** । वारस्त्रियः । ताभिः ऋश्यशृङ्गसमीपगमनं । **व० १११ । ३१ ॥**
वैकर्तनः । कर्णः । **आ० १२० । ५३ ॥**
वैकुण्ठः । भगवान्नारायणः । तन्नामनिर्वचनं । **शां० ३५२ । १५ ॥**
[**वैकुण्ठलोकवर्णनं** । भा० ३ । १५ ॥]
वैजयन्तः । क्षीरसमुद्रमध्यस्थः चतुर्मुखब्रह्मण आवासभूतः पर्वतः । **शां० ३६० । ९ ॥**
वैतरणी । नदी । **स० ९ । २४ ॥ व० ८१ । ८४ ॥ ८३ । ६ ॥ उ० १०९ । १४ ॥ भी० ९ । ३४ ॥** Betrani is a river near Cuttack in the Province of Orissa.
वैदर्भी । सगरराजस्य पत्नी केशिनी । तत्पुत्राः षष्टिसहस्राणि । **व० १०५ । १० ॥**
अयं शब्दः लोपामुद्रा–रुक्मिणी–दमयन्ती–प्रभृतीनां साधारणः ।
वैदूर्यशिखरः । पर्वतः । **व० ८७ । ६ ॥**
वैदेहाः । देशः । **भी० ९ । ५७ ॥**
वैन्यः । पृथुचक्रवर्ती । **स० ८ । २० ॥** तस्याश्वमेधः । **व० १८८ । ५ ॥** शेषं पृथुशब्दे पश्यत ।
वैयाघ्रपद्यः । युधिष्ठिरः । **वि० ३६ । ११ ॥**
+ **वैराग्यं** । गुणः । तस्य मुक्तिसाधनत्वं । **शां० १८७ । १७ ॥**
+ तस्य ज्ञानकारणत्वं । **अनु० २४४ ॥**
वैराटी । उत्तरा । **आ० १ । २३९ ॥**
वैवस्वतः । विवस्वन्नामकसूर्यस्य पुत्रः । श्राद्धदेवनामा मनुः । तन्माता त्वष्टृप्रजापतिपुत्री संज्ञादेवी । तस्य चरित्रं मत्स्योपाख्यानसहितं । **व० १९० । ५३ ॥**
[तस्योत्पत्तिः । भा० ८ । १३ ॥]
तस्य वंशः । **आ० ६९ । १६ ॥** [भा० ९ । १–१३ ॥ हरि० १ । १० ॥ ब्रह्म० ७ ॥ वायु० ८५–८९ ॥]
+ **वैवाहिकपर्व** । **आ० २०८–२१६ ॥ वि० ७४–७८ ॥**
१ **वैशंपायनः** । वैवस्वतमन्वन्तरीयाष्टाविंशमहायुगीयद्वैपायनव्यासशिष्यः । **शां० ३३५ ।** २७ ॥
२ [**वैशंपायनः** । महर्षिः । वैवस्वतमन्वन्तरीयप्रथममहायुगीयस्वयंभूनामकव्यासशिष्यः । याज्ञवल्क्यस्य मातुलो गुरुश्च । भा० १२ । ६ ॥]
तेन जनमेजयाय महाभारतकथनं । **आ० १२५ ॥** ६० । २१ ॥
तेन ब्राह्मणवधो बालवधश्च । **अनु० ९ । २९ ॥**
वैश्यः । तृतीयो वर्णः । तद्धर्माः । **शां० १८७ ।** ६ ॥
वैश्यापुत्रः । धृतराष्ट्रपुत्रो युयुत्सुः ।
वैश्रवणः । कुबेरशब्दं पश्यत ।
+ **वैश्वदेवहोमः** । **अनु० १५४ । ९ ॥**
+ **वैष्णवधर्मप्रशंसनं** । **अनु० ३६ । २९–६२ ॥ अश्व० ९६–११८ ॥**
+ **वैष्णवलक्षणं** । **अश्व० १०४ ॥**
वैष्णवास्त्रं । तत्प्रयोगो भगदत्तेन । **द्रो० २९ ।** १७ ॥
वैहारः । पर्वतः । मगधदेशस्थः । **स० २१ ।** २ ॥
व्यश्वः । राजर्षिः । **स० ८ । १२ ॥**

श.

शकाः। देशः। **स०** ७८। ९९ **भी०** ९। ४५ ॥

१ **शकुनिः**। क्षत्रियः। सुबलस्य पुत्रः। गान्धार्या भ्राता। दुर्योधनादीनां मातुलः। एकरथः। **उ०** १६७। १ ॥

तस्योत्पत्तिः। **आ०** ६४। १५४ ॥

तस्य द्वापरांशत्वं। **आ०** ६८। ७८ ॥

तस्य पुत्र उलूकः। सहदेवेन हतः। **श०** २७। ३१ ॥

तस्य भ्रातरः। वृषकः बृहद्बलः। **आ०** २०१। ५ ॥ अचलः। **द्रो०** ३०। ८ ॥ शरभः सुभगः विभुः भानुदत्तः। **द्रो०** १५८। २३–२४ ॥ गजः गवाक्षः चर्मवान् आर्जयः शुकः। **भी०** ९०। ३० ॥

तस्य स्वसारः। गान्धारीप्रभृतयः। गान्धारीशब्दे-द्रष्टव्याः।

तस्य युद्धं। **द्रो०** १४। २३ ॥

तस्य नकुलसहदेवाभ्यां पराजयः। **द्रो०** ९६। २४॥

तस्य सुतसोमेन सह युद्धं। **क०** १६। १८–४२ ॥

तस्य भीमसेनेन पराजयः। **क०** ८१। ६८ ॥

तस्य सहदेवेन वधः। **श०** २७। ६० ॥

तच्छववर्णनं। **स्त्री०** २४। २३ ॥

२ **शकुनिः**। सर्पः। **आ०** ५७। १६ ॥

३ **शकुनिः**। स्कन्दग्रहः। **व०** २३०। २६ ॥

+ **शकुनिकथा**। ज्ञातिभिर्विरोधस्यानर्थहेतुतायां दृष्टान्तत्वेन विदुरेण कथिता पक्षिकथा। **उ०** ६४ ॥

शकुन्तः। विश्वामित्रस्य पुत्रः। **अनु०** ७। ५० ॥

शकुन्तला। कण्वमहर्षेः पोषितदुहिता। दुष्यन्तस्य द्वितीया भार्या। तत्पुत्रो भरतः। **आ०** ६३। ३१ ॥ ८८। १८ ॥

तस्या उत्पत्तिः। **आ०** ९२। २७ ॥

तस्या जनकः पिता विश्वामित्रः। माता मेनका अप्सराः। **आ०** ६३। ३१ ॥ ९३। १५ ॥

तन्नामनिर्वचनं। **आ०** ९३। २६ ॥

तस्याः दुष्यन्तेन सह विवाहविषये विवादः। **आ०** ९२ ॥

तस्या दुष्यन्तेन सह गान्धर्वविवाहः। **आ०** ९४। ३४ ॥

तस्याः कण्वेन सह तत्कृतगान्धर्वविवाहविषये संवादः। **आ०** ९४। ५०–६६ ॥

तस्याः भरतनामकपुत्रोत्पत्तिः। **आ०** ९५। ९ ॥

तस्याः दुष्यन्तगृहगमने कण्वेन सह विवादः। **आ०** ९६। २६–४१ ॥

तस्या भरतेन कण्वशिष्यैश्च सह हास्तिनपुरगमनं। **आ०** ९७। १८ ॥

+ **शकुन्तलोपाख्यानं**। **आ०** ८९–१०० ॥

शक्तिः। ऋषिः। वसिष्ठपुत्रः। तन्माताऽरुन्धती। तद्भार्या अदृश्यन्ती। तत्पुत्रः पराशरः। **आ०** १९२। ११ ॥

तस्य कल्माषपादेन भक्षणं। **आ०** १९२। ४९ ॥

शक्रः। द्वादशादित्येष्वन्यतमः। **आ०** ६६। १५ ॥ इन्द्रशब्दं पश्यत।

शक्रदेवः। क्षत्रियः। कालिङ्गराजस्य भानुमतः पुत्रः। भीमसेनेन हतः। **भी०** ५४। २४ ॥

+ **शक्रबकसंवादः**। **व०** १९६ ॥

१ **शङ्कुकर्णः**। सर्पः। **आ०** ५७। १५ ॥

२ **शङ्कुकर्णः**। क्षत्रियः। सो० वं० जनमेजयस्य पुत्रः। **आ०** ६३। ८७ ॥

शङ्कुकर्णेश्वरः। **व०** ८०। ७१ ॥

१ **शङ्खः**। क्षत्रियः। विराटराजस्य पुत्रः। तन्माता सुरथा। रथोदारः। **उ०** १७१। १५ ॥ **आ०** २०१। ८ ॥ **स०** ७। ११ ॥ तस्य सगर्भ्यो भ्राता श्वेतः। **वि०** २१। १८ ॥

तस्य युद्धं। **वि०** ३४। २४ ॥ **भी०** ४९। २६ ॥

तस्य वधो द्रोणाचार्येण। **भी०** ८२। २३ ॥

२ **शङ्खः** । सर्पः । **आ० ३५** । ८ ॥ **उ० १०३** । १२ ॥

३ **शङ्खः** । असुरः । **स० ९** । १७ ॥

४ **शङ्खः** । लिखितस्य भ्राता ऋषिः । **शां० २३** । १८ ॥

शङ्खतीर्थं । **श० ३८** । १९ ॥

शङ्खपिण्डः । सर्पः । **आ० ३५** । १३ ॥

शङ्खमुखः । सर्पः । **आ० ३५** । ११ ॥

शङ्खमेखलः । ऋषिः । **आ० ८** । २४ ॥

शङ्खशिराः । सर्पः । **आ० ३५** । १२ ॥

शङ्खिनीतीर्थं । **व० ८१** । ५१ ॥

शची । इन्द्रस्य भार्या । पुलोमनाम्नोऽसुरस्य पुत्री । जयन्तस्य माता । इन्द्राणी । **स० ७** । ४ ॥ **११** । ४२ ॥

तस्याः सूर्येण संवादः । **अनु० १४** । ५–६ ॥

शतकुम्भा । नदी । **व० ८२** । १० ॥ **भी० ९** । १९ ॥

शतचन्द्रः । क्षत्रियः । सुबलस्य गान्धारराजस्य पुत्रः । भीमसेनेन हतः । **द्रो० १५८** । २३ ॥

शतज्योतिः । सुभ्राजस्य पुत्रः । **आ० १** । ५७ ॥

शतद्युम्नः । राजर्षिः । तस्य मुद्गलाय ऋषये गृहदानेनोत्तमलोकप्राप्तिः । **शां० २४०** । ३२ ॥ **अनु० २००** । २१ ॥

शतद्रुः । पुत्रमरणेन जीविते निर्विण्णस्य आत्मानं त्यक्तुकामस्य वसिष्ठस्य स्वस्मिन्पतनादात्मानं शतधा विभज्य स्थिता हैमवती नाम नदी । **आ० १९३** । ९–१० ॥ **स० ९** । २३ ॥ **भी० ९** । १५ ॥ The river Sutlej: it is also called Ghaggar or the Ghara.

शतधन्वा । कलिङ्गराजकन्यास्वयंवरार्थमागतः कश्चन क्षत्रियः । **शां० ४** । ७ ॥

शतपर्वा । शुक्राचार्यभार्या । **उ० ११७** । १३ ॥

शतबला । नदी । **भी० ९** । २० ॥

शतमुखः । असुरः । तस्य रुद्राद्वरप्राप्तिः । **अनु० ४५** । ६८ ॥

शतयूपः । केकयवंश्यः । वानप्रस्थाश्रमो राजर्षिः । **आश्र० २०** । १२ ॥

+ **शतरुद्रीयं** । व्यासेनार्जुनं प्रति कथिता रुद्रस्तुतिः । **द्रो० २०३** । २९ ॥

शतशीर्षा । वासुकेर्भार्या । **उ० ११७** । १७ ॥

शतशृङ्गः । पर्वतः । **आ० १२४** । ५१ ॥

तस्य कुन्त्या अङ्के स्थितस्य भीमसेनस्य अधःपतनेन संचूर्णनं । **आ० १२९** । ६२ ॥

शतशौचं । तीर्थं । **व० ८१** । २१ ॥

शतसाहस्रकं । तीर्थं । **व० ८२** । ७३ ॥

१ **शतानन्दः** । सप्तर्षिष्वन्यतमस्य गौतमस्य पुत्रः । तन्माता ब्रह्मणो मानसपुत्री अहल्या । अयं विदेहानां पुरोहितः । **अनु० ६५** । ८ ॥

२ [**शतानन्दः** । अन्यस्य गौतमनाम्न ऋषेः पुत्रः । तन्माता विन्ध्याश्वराजपुत्री अहल्या । तद्भ्राता चिरकारी । तत्पुत्रः कृपाचार्यस्य मूलपुरुषः सत्यधृतिः । भा० ९ । २१ ॥]

१ **शतानीकः** । क्षत्रियः । सो० वं० पाण्डवप्रपौत्रस्य जनमेजयस्य पुत्रः । तत्पुत्रोऽश्वमेधदत्तः । **आ० ६३** । ८७ ॥

२ **शतानीकः** । मत्स्यराजस्य विराटस्य भ्राता । **वि० ३३** । १९ ॥ भीष्माचार्येण हतः । **भी० ११८** । २७ ॥ द्रोणाचार्येण हतः । **द्रो० २१** । २८ ॥ **१५९** । ४० ॥

तस्य शल्येन सह युद्धं । **द्रो० १६८** । २९ ॥

३ **शतानीकः** । क्षत्रियः । सो० वं० नकुलस्य पुत्रः । तन्माता द्रौपदी । **आ० ६३** । ७४ ॥ **६४** । १६५ ॥

तस्य तन्नामकरणे कारणं । **आ० २४७** । ८० ॥

तस्य वधः अष्टादशरात्रौ द्रौणिना । **सौ० ८** । ६४ ॥

४ **शतानीकः** । सो० वं० कश्चन राजर्षिः **आ० २४७** । ८० ॥

शतायुः । क्षत्रियः । सो० वं० पुरूरवसः पुत्रः **आ० ६९** । २८ ॥

+ **शत्रुः** । तल्लक्षणं । **शां० ८०** ॥

तच्छब्दनिर्वचनं । **क० ३६** । ३५ ॥

स च त्रयोदशविधः । **शां० १६१** । ३ ॥

शत्रुघ्नः । क्षत्रियः । सू० वं० दशरथस्य पुत्रः । तन्माता सुमित्रा । तद्भ्राता लक्ष्मणः । **स० ५०** । २७ ॥ **व० २७५** । ८ ॥

१ **शत्रुञ्जयः** । क्षत्रियः । द्रुपदस्य पुत्रः । **द्रो० ३२** । ६१ ॥ अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७** । १८१–१८२ ॥

२ **शत्रुञ्जयः** । सूतः । कर्णस्य भ्राता । अर्जुनेन हतः । **द्रो० ३२** । ६१ ॥

३ **शत्रुञ्जयः** । क्षत्रियः । कौरवपक्षीयः । अभिमन्युना पराजितः । **द्रो० ४८** । १५ ॥

४ **शत्रुञ्जयः** । क्षत्रियः । जयद्रथभ्राता । **व० २६६** । ११ ॥

५ **शत्रुञ्जयः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **भी० ५१** । ८ ॥ ७९ । ५७ ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १३७** । ३० ॥

शत्रुन्तपः । कर्णस्यानुजः । अर्जुनेनोत्तरगोग्रहणे हतः । **वि० ५८** । १८ ॥

शत्रुसहः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **द्रो० १३७** । ३० ॥

शनिः । शनैश्चरः ।

शन्तनुः । क्षत्रियः । सो० वं० प्रतीपस्य पुत्रः । तन्माता सुनन्दी । तद्भ्रातरौ देवापिः बाह्लीकश्च । **आ० ६३** । ४७ ॥ **१०१** । ५० ॥ तन्नामनिर्वचनं । **आ० ६३** । ४९ ॥

+ **शपथः** । **अनु० १४२** । ५६–७५ ॥ **१४३** । १६–४१ ॥

शबराः । देशः । **भी० ५०** । ५२ ॥ **द्रो ११९** । ५३ ॥

शबलः । सर्पः । **आ० ३५** । ७ ॥

शबलाश्वः । क्षत्रियः । सो० वं० अविक्षितः पुत्रः । **आ० १०१** । ४० ॥

१ **शमः** । धर्मप्रजापतेः पुत्रः । तद्भार्या प्राप्तिः । तद्भ्रातरौ कामो हर्षश्च । **आ० ६७** । ३२ ॥

२ **शमः** । अहर्नामकवसोः पुत्रः । तद्भ्रातरः ज्योतिः शान्तः मुनिश्च । **आ० ६७** । २३ ॥

३ + **शमः** । गुणः तस्य श्रैष्ठ्यं । **उ० २७** । २३ ॥ ७३ ॥

शमठः । गयाशिरनामकपर्वतस्थो ब्राह्मणः । **व० ९३** । १९ ॥

शमीकः । ऋषिः । शृङ्गिणः पिता । **आ० ४१** । २१ ॥ [भा० १ । १८ ॥]

तस्य समाधिस्थस्य स्कन्धे परीक्षिद्राजेन मृतसर्पप्रक्षेपः । **आ० ४१** । ९ ॥

तस्य शिष्यो गौरमुखः । **आ० ४२** । १४ ॥

तस्य शृङ्गिणा विवादः परीक्षिच्छापदानस्यायुक्ततायां । **आ० ४२** । १–१२ ॥

+ **शमी** । वृक्षः । विराटनगरसमीपे श्मशानस्थे तस्मिन्वृक्षे पाण्डवैरायुधनिक्षेपः । **वि० ७** । १७ ॥

शमीतीर्थं । तीर्थं । **व० ८०** । ७२–७३ ॥

शम्पाकः । शम्याकशब्दं पश्यत ।

शम्बरः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६** । २२ ॥

तस्य इन्द्रेण सह ब्राह्मणमाहात्म्यविषये संवादः । **अनु० ७१** ॥

[तस्य वधः श्रीकृष्णपुत्रेण प्रद्युम्नेन । भा० १० । ५५ ॥ हरि० २ । १०७ ॥]

शम्बुकः । दाशरथिरामेण हतः शूद्रतापसः । **शां० १५२** । ६७ ॥ [रा० ७ । ७६ ॥]

शम्भलग्रामः । सम्भलग्रामशब्दं पश्यत ।

१ **शम्भुः** । रुद्रशब्दं पश्यत ।

२ शम्भुः । अग्निविशेषः । **व० २२३ । ५ ॥**

शम्भवठा । सुबलराजस्य पुत्री । गान्धार्याः स्वसा । धृतराष्ट्रस्य भार्या । **आ० १९९ । २४ ॥**

शम्याकः । (**शम्पाकः** ।) ब्राह्मणः । **शां० १७५ । २ ॥**

+ **शम्याकगीता** । दारिद्र्यधनिकत्वयोः क्रमेणार्थानर्थसाधनत्वे । **शां० १७५ ॥**

+ **शय्यादानफलं** । **अश्व० १०३ । १९ ॥**

शरणः । सर्पः । **आ० ५७ । ६ ॥**

+ **शरणागतरक्षणफलं** । **अनु० ६७ ॥**

+ **शरतल्पं** । भीष्मस्य प्रायोपवेशनार्थमर्जुनेन निर्मितं बाणमयं तल्पं । **आ० २ । २५२ ॥ भी० १२० । १५ ॥ द्रो० ३ । १ ॥**

शरद्वान् । ऋषिः । **आ० ६४ । १४९ ॥** [विन्ध्याश्वनामकपाञ्चालपुत्रस्याहल्याभर्तुर्गौतमस्य वंशे उत्पन्नस्य सत्यधृतेः पुत्रः। भा० ९ । २१ ॥]

तत्पुत्रौ कृपी कृपाचार्यश्च । **आ० ६४ । १४९ ॥**

तस्य तपस्यतो जालवतीनामकाप्सरोदर्शनात्स्कन्नाच्छरस्तम्बे पतिताद्रेतसः कृपस्य कृप्याश्चोत्पत्तिः । **आ० १४० । २–२० ॥**

१ शरभः । दनुपुत्रोऽसुरः । **आ० ६६ । २६ ॥**

२ शरभः । सर्पः । **आ० ५७ । ११ ॥**

३ शरभः । क्षत्रियः । शिशुपालस्य पुत्रः । तेनाश्वमेधाश्वरक्षणार्थमागतस्यार्जुनस्य पूजनं । **अश्व० ८४ । ३ ॥**

४ शरभः । क्षत्रियः । गान्धारराजस्य सुबलस्य पुत्रः । भीमसेनेन हतः । **द्रो० १५८ । २३ ॥**

५ शरभः । राजर्षिः । **स० ८ । १४ ॥**

शरभङ्गः । गौतमकुलोत्पन्नः ब्रह्मर्षिः । **व० २७८ । ४७ ॥**

शरभङ्गाश्रमः । **व० ८३ । ४२ ॥** दण्डकारण्ये गोदावरीतीरे । **व० २७८ । ४६ ॥**

+ **शरमयवेश्मनिर्माणं** । हयाप्यायनार्थमर्जुनेन । **द्रो० ९९ । ६३ ॥**

शरावती । नदी । **भी० ९ । २० ॥** The river Sabarmati in Guzerat. Ahmedabad stands on this river. 2. Sarawati appears to be the corruption of the river Saraswati in Fyzabad (Oudh.)

शरासनः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । ४ ॥** भीमसेनेन हतः । **द्रो० १३६ । २० ॥**

+ **शरीरस्य पाञ्चभौतिकत्वं** । **शां० १८२ । ४ ॥**

शर्मिष्ठा । असुरराजस्य वृषपर्वणः पुत्री । ययातेर्द्वितीया भार्या । तत्पुत्राः द्रुह्युः अनुः पूरुश्च । **आ० ६३ । ७ ॥ ६९ । ३८ ॥ ७७ । २१ ॥**

तया देवयान्याः कूपे प्रक्षेपः । **आ० ७२ । १३ ॥**

तया पुत्रोत्पादनार्थं ययातिं प्रति प्रार्थना । **आ० ७६ । ३६ ॥**

तस्याः पुत्रोत्पत्तिः । **आ० ७६ । ४३ ॥**

[तस्याः कथा । भा० ९ । १८ ॥ मत्स्य० २७–३२ ॥]

१ शर्यातिः । क्षत्रियः । सू० वं० वैवस्वतमनोः पुत्रः । तस्य कन्या सुकन्या । **व० १२३—१२६॥**

२ शर्यातिः । क्षत्रियः । सो० वं० प्राचीन्वतः पुत्रः । तन्माता आश्मकी । तद्भार्या त्रिशङ्कोर्दुहिता । तत्पुत्रोऽहंयातिः । **आ० ६३ । १२ ॥**

१ शलः । क्षत्रियः । सू० वं० परीक्षित्पुत्रः । तद्भ्रातरौ दलो बलश्चेति । **व० १९५ । ३८ ॥**

तस्य मृगयार्थं वनगमनं । तत्र वामदेवऋष्याश्रमगमनं च । **व० १९५ । ३८—४२ ॥**

२ शलः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० १३१ । ४ ॥ क० ४६ । ८ ॥**

३ शलः । सर्पः । **आ० ५७ । ५ ॥**

४ शलः । क्षत्रियः । सो०वं० कुरुपुत्रजह्नुवंशीयस्य बाह्लीकराजपुत्रस्य सोमदत्तस्य पुत्रः । तद्भ्रातरौ भूरिः भूरिश्रवाश्चेति । **आ० २०१ । १५ ॥**

द्रौपदेयैर्हतः। द्रो० १०८। १-११॥ [भा० ९। २२॥]
तत्पुत्रस्य वधः धृष्टद्युम्नेन। भी० ६१॥
तच्छववर्णनं। स्त्री० २४। ९॥
शलकरः। सर्पः। आ० ५७। ९॥
१ **शलभः**। दनुपुत्रोऽसुरः। आ० ६६। २६॥
२ **शलभः**। पाण्डवपक्षीयः। कश्चन चैद्यः क्षत्रियः। कर्णेन हतः। क० ५१। ५०॥
शल्यः। मद्रराजः। आर्तायनिः। मद्रदेशाधिपतेः ऋतायनस्य पुत्रः। तत्स्वसा पाण्डोर्भार्या माद्री। अतिरथः। उ० १६५। २६॥ भी० ६२। १४॥
तस्य संह्लादांशत्वं। आ० ६८। ६॥
तत्पुत्रौ रुक्माङ्गदो रुक्मरथश्च। आ० २०१। १३-१४॥
तस्य पराजयो भीमसेनेन। आ० २०५। ३४॥ द्रो० १५॥
तस्य युद्धे साहाय्यकरणार्थमागमनं। उ० ८। १॥
तद्युद्धवर्णनं। द्रो० १५॥
तस्य सैनापत्येऽभिषेकः। श० ६। १४॥
तेन कर्णस्य तेजोहरणार्थं तदुपालम्भः। क० ३१। ३३॥
तद्वर्हणं कर्णेन। क० ३७॥
तेन दुर्योधनप्रार्थनया कर्णसारथ्याभ्युपगमः। क० ३३
तेन कर्णस्य युद्धप्रोत्साहनं। क० ८३। ३८-४८॥
तत्पराक्रमवर्णनं। श० १२॥
तस्य भीमसेनेन सह गदायुद्धं। द्रो० १५॥ श० ११॥
तस्य वधो युधिष्ठिरेण। श० १६। ५०॥
तद्वधकथा संक्षेपेण। श० १। १०॥
तदनुजवधो युधिष्ठिरेण। श० १६। ६०॥
+ **शवानां** युद्धे मृतानां वर्णनं गान्धार्या। स्त्री० १६—२२॥

शशबिन्दुः। राजर्षिः। स० ८। २७॥ शा० २८। १०५॥ [वृष्णिवंश्यस्य चित्ररथस्य पुत्रः। भा० ९। २३॥]
तस्य शतसहस्रं भार्याः। एकैकस्यां भार्यायां सहस्रं सहस्रं पुत्राः। द्रो० ६५। २॥
तस्य कथा। द्रो० ६५॥ शां० २८। १५—१००॥ २०७। ११॥
[तत्पुत्री बिन्दुमती मान्धातुर्भार्या। भा० ९। ६॥ वायु० ८८॥]
शशयानतीर्थं। व० ८०। ११४॥
शशलोमा। राजर्षिः। आश्र० २१। १४॥
शशादः। क्षत्रियः। सू० वं० इक्ष्वाकुपुत्रस्य विकुक्षेर्नामान्तरं। तत्पुत्रः ककुत्स्थः। व० २०५। १॥
[तस्य कथा। भा० ९। ६॥]
शशिकाः। (**शशकाः**) देशः। भी० ९। ४६॥
शाकद्वीपः। भी० ११। ८॥
शाकलः। मद्रदेशस्य राजधानी। स० ३५। १४॥ क० ३७। ३५॥ चन्द्रभागेरावत्योर्मध्ये विद्यमानो देशः॥ The capital of Madra Desa.
शाकलद्वीपः। अयं इन्द्रप्रस्थस्योत्तरे विद्यमानो देशः। नतु द्वीपः। तस्य राजा प्रतिविन्ध्यः। तेन सहार्जुनस्य राजसूयदिग्विजये युद्धं। स० २७। १४॥
शाकल्यः। शिवभक्त ऋषिः। अनु० ४५। ८४॥
+ **शाकुनिककथा**। ज्ञातिविरोधस्यानर्थहेतुतायां दृष्टान्तत्वेन विदुरेण धृतराष्ट्राय कथिता उ० ६४। १-१६॥
शाक्तेयः। पराशरः। आ० १९८। १॥
शाखः। स्कन्दस्य मूर्त्यन्तरं। श० ४५। ३७॥
शाखम्भरी। देव्याः स्थानं। व० ८२। १२॥
शाण्डिली। शाण्डिल्यऋषेः कन्या। ऋषभकूट-

पर्वतस्था । उ० ११३ । १ ॥ इयमेव स्वयंप्रभा । भी० ८ । ९ ॥ [रा० ४ । ५१ ॥]

तस्या अपध्यानेन गरुडस्य पक्षभ्रंशः । तस्याः प्रसादात्पुनस्तस्य पक्षप्ररोहणं च । उ० ११३ । ५ ॥ २० ॥ [स्कान्दपु० नागरखं० ८१—८२ ॥]

तस्याः सुमनानाम्न्या राजकन्यया पतिव्रतामाहात्म्यविषये संवादः । अनु० १८५ ॥

१ **शाण्डिल्यः** । मरीचिपुत्रस्य काश्यपस्य वंशे उत्पन्नः ऋषिः । तद्वंशे कस्मिंश्चित्काले वैश्वानरनामाग्निरुत्पन्न इत्यग्नेः शाण्डिल्यगोत्रत्वं । स० ४ । २३ ॥ शां० ४६ । ७ ॥

२ **शाण्डिल्यः** । अग्नेर्जात ऋषिः । अनु० ५३ । २६ ॥

शान्तः । अहर्नामकवसोः पुत्रः । आ० ६७।२३॥

शान्तनवः । भीष्मः । आ० १०८ । ३ ॥

शान्तनुः । शन्तनुशब्दं पश्यत ।

तस्योत्पत्तिः । आ० १०३ । २०–२१ ॥

तन्नामनिर्वचनं । आ० १०३ । २२ ॥

तस्य पूर्वजन्मनि महाभिषङ्नामकसूर्यवंशीयराजत्वं । आ० १०३ । २१ ॥

तेन कृपाचार्यस्य कृप्याश्च पोषणं । आ० १४० । १३—१८ ॥

तस्य गङ्गया विवाहः । आ० १०४ ॥ [देवीभा० २ । ३ ॥]

तस्य दाशराजकन्यया सत्यवत्या विवाहः । आ० १०८ । १ ॥

तस्य गङ्गायां जातः पुत्रो भीष्मः । आ० ६३ । ५० ॥

तस्य सत्यवत्यां जातौ पुत्रौ चित्राङ्गदो विचित्रवीर्यश्च । आ० ६३ । ५२ ॥ १०८ । ३ ॥

[तच्छ्राद्धकरणकाले भीष्मेण दर्भेष्वेव पिण्डनिक्षेपः । हरि० १ । १६ ॥]

[तस्य कथा । भा० ९ । २२ ॥ तस्य परिवेत्तृत्वात्तद्राज्ये अनावृष्टिः पश्चात्तच्छान्तिश्चेत्यादिकथा । विष्णु० ४ । २० ॥]

शान्ता । अङ्गराजस्य रोमपादस्य पुत्री । ऋश्यशृङ्गऋषेर्भार्या । व० ११४ । ११ ॥

[सा दशरथस्य पुत्री लोमपादाय दत्ता । भा० ९ । २३ ॥]

[सा लोमपादस्यैव पुत्री । तस्यैव दशरथ इति नामान्तरं । हरि० १ । ३१ ॥]

शान्तिः । अङ्गिरसः पुत्रः । अनु० १३२ । ४२ ॥

शारदण्डायनिः । क्षत्रियः । केकयः । तद्भार्या श्रुतसेना । तत्पुत्रा दुर्जयप्रभृतयः । आ० १२६ । ३७ ॥

शारद्वतः । कृपाचार्यः । आ० १५२ । ३० ॥

१ **शारद्वती** । द्रोणाचार्यभार्या कृपी ।

२ **शारद्वती** । अप्सराः । आ० १३२ । ४६ ॥

शार्ङ्गरवः । ऋषिः । जनमेजयकृते सर्पसत्रे ऋत्विग्ब्रह्मा । आ० ५३ । ६ ॥

शार्दूली । क्रोधवशायाः पुत्री । सिंहव्याघ्राणां माता । आ० ६७ । ६१–६५ ॥

शालग्रामः । क्षेत्रं । व० ८२ । १२४ ॥ A Place near the source of the river Gandaki.

शालिपिण्डः । सर्पः । आ० ३५ । १४ ॥

शालिशिराः । देवगन्धर्वः । आ० ६६ । ४४ ॥

शालिशूर्पं । तीर्थं । व० ८१ । १०७ ॥

शालिहोत्रः । कपिलऋषेः पुत्रः अश्वशास्त्रप्रणेता । १६८ । ५ ॥ व० ६९ । ३० ॥

शालिहोत्रसरः । तत्र पाण्डवानां गमनं । आ० १६८ । २ ॥

शालूकिनी । तीर्थं । व० ८१ । १३ ॥

१ **शाल्मलिः** । क्षत्रियः । सो० वं० अविक्षितः पुत्रः । आ० १०१ । ४० ॥

२ **शाल्मलिः** । द्वीपः । भी० १२ । ६ ॥

३ **शाल्मलिः** । वृक्षः । शां० १५३ । ४ ॥

क्रोष्टा । तद्वंशीयो ज्यामघः । तद्वंशोत्पन्नस्य दमघोषस्य पुत्रः । तन्माता श्रीकृष्णस्य पितृष्वसा श्रुतश्रवा । **व० १५ । २॥ स० ६६ । २३॥**

[अयं पाण्डवानां मातृष्वस्रीयः । भा० ७ । १ ॥ ९ । २४ ॥]

तस्य सुनीथ इति नामान्तरं । **स० ३९ । ५४ ॥ ४२ । १ ॥**

तस्योत्पत्तिः । **स० ६६ । १ ॥**

तद्धननाय भीमसेनेन प्रयतनं । **स० ६५ । ९ —१४ ॥**

तेन भीष्माचार्योपालम्भः । **स० ६४ ॥**

तस्य हिरण्यकशिप्वंशत्वं । **आ० ६८ । ५ ॥ स० ७० । ४६ ॥**

तेन श्रीकृष्णोपालम्भः । **स० ३९ । ५१ ॥ ४०॥**

तद्वधः श्रीकृष्णेन । **स० ७० । ५० ॥** [भा० १० । ७४ ॥]

तस्य पुत्रः सुकेतुः । द्रोणाचार्येण हतः । **क० ३ । ३२ ॥**

तस्यान्यः पुत्रः धृष्टकेतुः । द्रोणाचार्येण हतः । **द्रो० १२५ । ३९ ॥**

तस्य ततोप्यन्यः पुत्रः शरभः । **अश्व० ८४ । ३ ॥**

तत्पुत्री नकुलभार्या रेणुमती । **आ० ६३ । ७८ ॥**

तेन बभ्रुभार्यापहारः । **स० ६८ । १८ ॥**

+ **शिशुपालवधपर्व । स० ६३—७२ ॥**

+ **शिशुरूपी नारायणः** । मार्कण्डेयेन तस्य दर्शनं । **व० १९१ । ९१ ॥** [भा० १२ । ९ ॥]

शिशुरोमा । सर्पः । **आ० ५७ । १० ॥**

शीघ्रा । नदी । **भी० ९ । २९ ॥**

शीततोयवहा । नदी । **व० ८८ । २५ ॥**

शीतपूतना । स्कन्दमातृगणेष्वन्यतमा । **व० २३० । २८ ॥**

शीतवनं । क्षेत्रं । **व० ८१ । ५९ ॥**

+ **शीलं** । सत्स्वभावः । तस्य धर्मादिकारणत्वं । **शां० १२४ ॥**

१ **शुकः** । क्षत्रियः । गान्धारराजस्य शकुनेरनुजः । सुबलराजस्य पुत्रः । इरावता हतः । **भी० ९० । ३०—४९ ॥**

२ **शुकः** । कृष्णद्वैपायनपुत्रः । शुकीरूपधारिण्यां घृताच्यां जातः । **आ० ६४ । १३१ ॥ स० ४ । १७ ॥**

तदुत्पत्तिकथा । **शां० ३३२ ॥** [देवीभा० १ । १४ ॥

तेन गन्धर्वादीनां भारतकथाकथनं । **आ० १ ।१२४॥**

तस्य व्यासेन सह जगत्सृष्ट्यादिविषये संवादः । **शा० २३८ ॥**

तं प्रति व्यासेन धर्मानुशासनं । **शां० ३२९ ॥**

तेन विद्याभ्यासार्थं जनकराजसमीपगमनं । **शां० ३३३ ॥**

तेन कैलासशिखरारोहणं । **शां० ३३९ । ६५ ॥**

तस्य नारदेनोपदेशः । **शां० ३३७—३३९ ॥**

[तस्य भार्या पितॄणां कन्या पीवरी । तत्पुत्री अणुहस्य भार्या कृत्वी यस्याः पुत्रो ब्रह्मदत्तः । भा० ९।२१॥ मत्स्य० १५ ॥ हरि० १ । १९–२० ॥]

[तस्य भार्या पितॄणां कन्या पीवरी । तत्पुत्राश्चत्वारः । कृष्णः गौरप्रभः भूरिः देवश्रुतः इति । तत्कन्या कीर्तिः अनुहस्य भार्या । इति देवीभा० १ । १९ ॥]

३ **शुकः** । रावणमन्त्री राक्षसः । **व० २८४ । ५२ ॥**

४ **शुकः** । पक्षी । तेन सहेन्द्रस्य संवादः । **अनु० ११ ॥**

शुकी । ताम्रायाः पुत्री । तत्पुत्राः शुकपक्षिणः । **आ० ६७ । ५९ ॥**

१ **शुक्तिमती** । शुक्तिमत्पर्वतादुत्पन्ना नदी । **आ० ६४ । ४८ ॥ भी० ९ । ३५ ॥** The river Suvarnarekha in Orissa. 2. The river Vetravati in Malwa.

२ **शुक्तिमती** । शुक्तिमती नदीतीरस्था चेदिदेशस्य राजधानी । धृष्टकेतोर्नगरी । **व० २२ । ५०॥**

तस्यां कोलाहलनाम्नः पर्वतादुपरिचरवसुभार्याया गिरिकाया उत्पत्तिः । आ० ६४ । ५१–५३ ॥

शुक्तिमान् । पर्वतः । स० ३१ । ५ ॥ ९ । ११ ॥ The western portion of the Vindhya Range near Ujjain.

१ **शुक्रः** । भृगोः पुत्रः । तन्माता पुलोमा । तस्य भ्राता च्यवनः । आ० ६७ । ४२ ॥ स० ११ । २९ ॥ तत्पुत्री देवयानी । आ० ७० । १ ॥

तस्य कथा । आ० ६९—७७ । शां० २९५ ॥

तद्भार्या शतपर्वा । उ० ११७ । १३ ॥

[तद्भार्या प्रियव्रतपुत्री ऊर्जस्वती । तस्याः पुत्री देवयानी । भा० ५ । १ ॥]

[तद्भार्या पुरन्दरस्य कन्या जयन्ती । तस्याः पुत्री देवयानी । मत्स्य० ४७ ॥]

तत्पुत्री देवी । सा वरुणस्य भार्या । आ० ६७ । ५२ ॥

[तन्मातुर्विष्णुना हननं । वायु० ९७ । देवीभा० ४ । ११ ॥ मत्स्य० ४७ ॥]

[तत्पुत्रौ शण्डामर्कौ । भा० ७ । ५ ॥]

तेन कुबेराद्धनापहारः । शां० २९५ । ९ ॥

तेन रुद्रशिश्नाद्बहिर्निर्गमनं । शां० २९५ । ३२ ॥

तन्नामनिर्वचनं । शां० २९५ । ३२ ॥

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । अनु० १४३ । २४ ॥

तस्य पुष्पधूपदीपादिदानविषये महाबलिना संवादः । अ० १५५ ॥

२ **शुक्रः** । शर्यातेः पुत्रः । तेन पाण्डवेभ्यो धनुर्विद्योपदेशः । आ० १३३ । ५१ ॥

३ **शुक्रः** । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः पाञ्चाल्यः । कर्णेन हतः । क० ५१ । ४६—४७ ॥

१ **शुचिः** । प्रायश्चित्ताग्निः । व० २२३ । २४ ॥ २६ ॥

२ **शुचिः** । विश्वामित्रऋषिपुत्रः । अनु० ७ । ५४ ॥

३ **शुचिः** । चेदिराजस्य सुबाहोः सार्थवाहः । व० ६१ । १२७ ॥

शुचिका । अप्सराः । आ० १३२ । ४४ ॥

शुचिश्रवाः । श्रीमान्नारायणः । तन्नामनिर्वचनं । शा० ३५२ । २६ ॥

। अप्सराः । स० १० । ११ ॥

शुद्धास्पद तीर्थं । व० ८१ । ७७ ॥

शुनकः । ऋषिः च्यवनपुत्रस्य प्रमतेः पुत्रः । तन्माता घृताची । तद्भार्या मेनकायाः पुत्री स्थूलकेशेन पोषिता प्रमद्वरा । तत्पुत्रः शौनकस्य पिता शुनकः । आ० ८ । स० ४ । २३ ॥ अनु० ८ । ६५ ॥

२ **शुनकः** । क्षत्रियः । सो० वं० आयोर्वंशोत्पन्नस्य गृत्समदस्य पुत्रः । आ० ६८ ॥ ३८ ॥

+ **शुनः कथा** । शां० ११६—११७ ॥

शुनःशेपः । भृगुकुलोत्पन्नस्य ऋचीकऋषेर्मध्यमः पुत्रः । यो हरिश्चन्द्रयज्ञे पशुभूतो विश्वामित्रेण मोचितः । अनु० ६ । ६ ॥

[तस्य कथा । भा० ९ । ७ ॥ हरि० १ । २७ ॥ रा० १ । ६१ ॥ देवीभा० ७ । १६ ॥ ऋचीकस्यैव अजीगर्त इति नामेति भाति ।]

शुनस्सखः । त्रिदण्डसंन्यासरूपवानिन्द्रः । अनु० १४२ । ४५ ॥

शुभा । गान्धारराजस्य सुबलस्य पुत्री । आ० ११९ । १० ॥

शुभाङ्गदः । द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः कश्चन क्षत्रियः । आ० २०१ । २२ ॥

शुभाङ्गी । सो० वं० कुरुराजस्य भार्या । तत्पुत्रो विदूरथः । आ० ६३ । ४२ ॥

शूद्रः । चतुर्थवर्णः । तस्य लक्षणं । शां० १८७ । ७ ॥

तस्य कुलपतेश्च कथा । अनु० ३१ ॥

तस्याध्ययनं नास्ति । अनु० ३१ । ४—५ ॥ अश्व० ११८ । १३ ॥

तं प्रत्युपदेशस्यानर्थहेतुत्वं । **अनु० ३१ ॥**

तस्य धर्माः । **अनु० १४६ । १ ॥ अश्व० ११८ । १५ ॥**

तस्य यतिशुश्रूषाधिकारः । **अनु० १४७ ॥**

शूरः । क्षत्रियः । यदुकुलोत्पन्नस्य देवमीढस्य पुत्रः । तद्भार्या मारिषा । तत्पुत्रा वसुदेवादयः । **आ० ६८ । १२९ ॥ १२० । १ ॥**

तस्य पुत्र्यः कुन्तीप्रभृतयः । कुन्तीशब्दे द्रष्टव्याः । [भा० ९ । २४ ॥ हरि० १ । ३४ ॥]

शूरसेनः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः पाञ्चाल्यः । कर्णेन हतः । **क० ४३ । १५ ॥**

शूरसेनाः । देशः । तस्य राजधानी मथुरा । **भी० ९ । ३९ ॥ ५२ ॥** The kingdom of which Mathura was the capital.

शूरसेनी । सो० वं० पूरोः पुत्रस्य प्रवीरस्य भार्या । तत्पुत्रो मनस्युः । **आ० ८८ । ५ ॥**

शूर्पणखा । (शूर्पनखी ।) खरराक्षसस्य स्वसा राक्षसी । राकायाः पुत्री । **व० २७६ । ८ ॥**

तस्या नासिकाछेदो लक्ष्मणेन । **व० २७८ ॥**

शूर्पारकः । देशः । जामदग्न्यावासभूतः । **शां० ४८ । ६८ ॥ स० ३२ । ६७ ॥ व० ८३ । ४३ ॥** Shurpalya near Jamkhandi in the District of Bijapur. (Bombay.)

+ शूलारोपणं । माण्डव्यस्य । **आ० ११६ । १४ ॥**

+ शृगालः । सृगालशब्दं पश्यत ।

तस्याग्निवक्रत्वं । **व० २२६ । १८ ॥**

शृङ्गबेरः । सर्पः । **आ० ५७ । १३ ॥**

शृङ्गबेरपुरं । भागीरथ्या उत्तरतीरस्थं गुहनामकस्य निषाधाधिपस्य पुरं । **व० ८३ । ६५ ॥** Sringaur on the river Ganges, eighteen miles north west of Allahabad.

१ **शृङ्गवान्** । पर्वतः । **स० २९ । ६३ ॥ भी० ६ । ५ ॥**

२ **शृङ्गवान्** । गालवस्य ऋषेः पुत्रः । तद्भार्या वृद्धकन्या । **श० ५३ । १५ ॥**

शृङ्गी । आङ्गिरसकुलोत्पन्नस्य शमीकऋषेः गवि जातः पुत्रः । **आ० ४० । २५ ॥ ५० । २ ॥**

तेन परीक्षिद्राजाय शापदानं । **आ० ४१ । १४ ॥** [भा० १ । १८ ॥]

तस्य स्वपित्रा शमीकेन सह राज्ञे शापदानस्य युक्तायुक्ततायां विवादः । **आ० ४२ । १-११ ॥**

+ शृङ्गाटकव्यूहः । पाण्डवानां । **भी० ८७ । १७ ॥**

शेषः । कद्रूपुत्रो नागः । **आ० ३५ । ५ ॥ ६६ । ४१ ॥**

तेन तपश्चरणं ब्रह्मणो वरलाभः पृथिवीधारणं च । **आ० ३६ । ५-२२ ॥**

शैखावत्यः । ऋषिः । भीष्मात्साल्वाच्च प्रतिनिवृत्तया अम्बया तस्याश्रमे तपश्चरणं । **उ० १७५ । ३९-४६ ॥**

१ **शैब्यः** । वृष्णिवंश्यः क्षत्रियः । युधिष्ठिरसभायां । **स० ४ । ३१ ॥**

२ **शैब्यः** । गोवासनः क्षत्रियः । **द्रो० ९५ । ३९ ॥**

३ **शैब्यः** । श्रीकृष्णस्य रथाश्वचतुष्टयेऽन्यतमः । **व० २० । १३ ॥ अश्व० ११८ । ५६ ॥**

४ **शैब्यः** । कोटिकाश्यः । **व० २६८ । २ ॥**

५ **शैब्यः** । वृषादर्भिः । **अनु० १४१ । १२ ॥**

६ **शैब्यः** । श्रीकृष्णेन निर्जितः कश्चन क्षत्रियः । **व० १२ । ३१ ॥**

१ **शैब्या** । नदी । **भी० ९ । २४ ॥**

२ **शैब्या** । प्रतीपभार्या सुनन्दी । तत्पुत्रा देवापिप्रभृतयः । **आ० ६३ । ४७ ॥**

३ **शैब्या** । श्रीकृष्णभार्या मित्रविन्दा । **मौ० ८ । ७४ ॥**

४ **शैब्या** । सूर्यवंश्यस्य सगरराजस्य पत्नी सुमतिः । तत्पुत्रोऽसमञ्जाः । **व० १०५ । १० ॥**

५ **शैब्या** । द्युमत्सेनराजस्य भार्या । सत्यवतो माता । **व० २९९** । २ ॥

शैलाभः । विश्वेषु देवेष्वन्यतमः । **अनु० १३८** । ३२ ॥

शैलालयः । क्षत्रियः । भगदत्तस्य पितामहः । **आश्र० २१** । १० ॥

शैलूषः । गन्धर्वः । **स० १०** । २७ ॥

शैलोदा । नदी । **स० २९** । ४२ ॥

शैवलाः । देशः । **भी० ९** । ५४ ॥

शोणः । नदः । **व० ८३** । ८ ॥ **स० ९** । २५ ॥

शोणा । नदी । **भी० ९** । २९ ॥ The river Sone; it was the western boundary of Magadha.

शोणाश्वः । द्रोणाचार्यः । **वि० ५६** । ६ ॥ **द्रो० १२५** । २ ॥

शोणितोदः । यक्षः । **स० १०** । १८ ॥

+ **शौचं** । गुणः । तन्निरूपणं । **अनु० १७०** ॥

शौनकः । भृगुवंश्यः । नैमिशारण्यवासी कुलपतिः भारतादीतिहासपुराणानां सौतिमुखाच्छ्रोता । **आ० १** । ५ ॥ ४ । १ ॥ **शां० ३४८** । ९१ ॥

तद्वंशकथनं । **आ० ५** । ६–११ ॥

१ **शौनकः** । इन्द्रोतापरनामा विप्रः । तेन पूरोः पुत्रस्य जनमेजयस्य ब्रह्महत्याया अश्वमेधयाजनेनापनोदनं । **शां० १४९–१५१** ॥

२ **शौनकः** । युधिष्ठिरेण सह वने उषितवान्कश्चन ब्राह्मणः । **व० २** । १४ ॥ **२६** । २३ ॥ **८३** । १२१ ॥

+ **श्मशानवृक्षः** । तस्मिन्पाण्डवानामायुधनिक्षेपः । **वि० ७** ॥

श्यामः । पर्वतः । **भी० ११** । १९ ॥

श्यामायनः । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७** । ५५ ॥

+ **श्येनकपोतीयं** । (**श्येनकपोतोपाख्यानं**) । **व० १३२** । २१ ॥ **२००** ॥ **अनु० ६७** ॥

श्येनचित्रः । क्षत्रियः । **अनु० १७७** । ७० ॥

१ **श्येनजित्** । क्षत्रियः । इक्ष्वाकुकुलोत्पन्नस्य परीक्षित्पुत्रस्य दलराजस्य पुत्रः । **व० १९५** । ६३ ॥

२ **श्येनजित्** । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । **उ० १४१** । २७ ॥

+ **श्येनव्यूहः** । पाण्डवानां । **भी० ६९** । ५ ॥

श्येनी । ताम्रायाः पुत्री । विनतापुत्रस्यारुणस्य भार्या । तत्पुत्रौ संपातिर्जटायुश्च । **आ० ६७** । ५७ ॥

श्रद्धा । स्वायंभुवमन्वन्तरीयदक्षप्रजापतेः पुत्री । धर्मप्रजापतेर्भार्या । **आ० ६७** । १४ ॥

श्रद्धा । सूर्यस्य दुहिता । **शां० २७०** । ८ ॥

श्रवाः । शिवनामकब्राह्मणस्य पुत्रः । तत्पुत्रस्तमः । **अनु० ८** । ६३ ॥

+ **श्राद्धं** । पैतृकं कर्म । तत्र त्रीणि पवित्राणि । **आ० ८७** । २९ ॥

तत्र वर्ज्यानि धान्यानि । **अनु० १३८** ॥

तत्रानर्हा ब्राह्मणाः । **अनु० ६१** ॥ **१३७** ॥

तद्दिने मैथुननिषेधः । **अनु० १८८** । २४ ॥

+ **श्राद्धपर्व** । **स्त्री० २६–२७** ॥

+ **श्राद्धप्रकरणं** । **अनु० १३४–१३९** ॥ **१८८** ॥ **२३८** ॥ [हरि० १ । १६–२४ ॥] गरुडपु० २१८–२२० ॥ मार्कण्डे० २८–३० ॥]

श्रावस्तः । (**शावस्तः**) । क्षत्रियः । सू० वं० युवनाश्वस्य पुत्रः । श्रावस्तीनामकपुर्या निर्माता । तत्पुत्रो बृहदश्वः । **व० २०५** । ४ ॥ [भा० ९ । ६ ॥]

श्रीः । महालक्ष्मीः । श्रीमतो नारायणस्य भार्या । तस्याः क्षीरार्णवादुत्पत्तिः । **आ० १८** । ४९ ॥ [भा० ८ । ८ ॥]

तया रुक्मिणीं प्रति स्वावासस्थानकथनं। **अनु० ३२** ॥
तस्याः भृगुऋषेः ख्यातिनामकभार्यायामुत्पत्तिः। **आ० ६७**। ५१ ॥ [भा० ४। १ ॥]
तस्याः शक्रेण संवादः। **शां० २३२** ॥
श्रीकुञ्जतीर्थं। **व० ८१**। १०८ ॥
श्रीतीर्थं। **व० ८१**। ४६ ॥
श्रीपर्वतः। **व० ८३**। १९ ॥ [तस्य श्रीशैल इति प्रसिद्धं नाम। कृष्णाजिल्लायां कृष्णानदीतीरे वर्तते। तदुपरि मल्लिकार्जुननाम्नः शिवस्य स्थानमस्ति।]
श्रीमान्। दत्तात्रेयपुत्रस्य निमिऋषेः पुत्रः। **अनु० १३८**। ५ ॥
श्रीवहः। सर्पः। **आ० ३५**। १३ ॥
श्रुतः। पाञ्चालराजस्य द्रुपदस्य पुत्रः। रात्रियुद्धे अश्वत्थाम्ना हतः। **द्रो० १५७**। १८२ ॥
१ **श्रुतकर्मा**। क्षत्रियः। सो० वं० अर्जुनस्य पुत्रः। तन्माता द्रौपदी। अस्य श्रुतकीर्तिरिति नामान्तरं। **आ० २४७**। ७५ ॥
तन्नामनिर्वचनं। **आ० २४७**। ७९ ॥
२ **श्रुतकर्मा**। क्षत्रियः। सो० वं० सहदेवस्य पुत्रः। तन्माता द्रौपदी। तस्य श्रुतसेन इति नामान्तरं। **भी० ४५**। ६६ ॥ **द्रो० २३**। ३२ ॥
तस्य सुदक्षिणनामकेन काम्भोजराजेन युद्धं। **भी० ४५**। ६६ ॥
तस्य वधः शिबिरे अश्वत्थाम्ना। **सौ० ८**। ६६ ॥
श्रुतकीर्तिः। क्षत्रियः। सो० वं० अर्जुनपुत्रः। तन्माता द्रौपदी। तस्य श्रुतकर्मेति नामान्तरं। **आ० ६३**। ७४ ॥ **६४**। १६५ ॥ **२४७**। ७५ ॥ **द्रो० २३**। ३३ ॥
तस्य शल्येन पराजयः। **क० १३** ॥
श्रुतञ्जयः। क्षत्रियः। त्रैगर्तः। अर्जुनेन हतः। **क० १८**। ११ ॥
श्रुतध्वजः। मत्स्यराजस्य विराटस्य भ्राता। **द्रो० १५९**। ४० ॥
१ **श्रुतर्वा**। कश्चन क्षत्रियः। तत्सकाशं प्रति धनार्जनार्थमगस्त्यस्य गमनं। **व० ९६**। १ ॥
२ **श्रुतर्वा**। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। भीमसेनेन हतः। **श० २५**। २९ ॥
श्रुतवर्मा। क्षत्रियः। धार्तराष्ट्रनाममध्यपठितत्वादयमपि धृतराष्ट्रपुत्र इति भाति। **क० ४**। १८ ॥
श्रुतश्रवा। चेदिराजस्य दमघोषस्य भार्या। वसुदेवस्य भगिनी। श्रीकृष्णस्य पितृष्वसा। तत्पुत्रः शिशुपालः। **व० १५**। २ ॥
१ **श्रुतश्रवाः**। क्षत्रियः। **स० ८**। ९ ॥
२ **श्रुतश्रवाः**। ऋषिः। पाण्डवप्रपौत्रजनमेजयस्य पुरोधसः सोमश्रवसः सर्प्यां जातः पुत्रः। **आ० ३**। १३ ॥ **५३**। ९ ॥
१ **श्रुतसेनः**। तक्षकपुत्रः सर्पः। **आ० ३**। १४१ ॥
तद्भ्राता अश्वसेनः। **आ० २५३**। ५ ॥ **क० ९७**। १२ ॥
२ **श्रुतसेनः**। क्षत्रियः। सो० वं० सहदेवस्य पुत्रः। तन्माता द्रौपदी। **आ० ६३**। ७४ ॥ **६४**। १६६ ॥
तन्नामनिर्वचनं। **आ० २४७**। ८१ ॥
३ **श्रुतसेनः**। पाण्डवपौत्रस्य परीक्षितः पुत्रः। जनमेजयस्य भ्राता। **आ० ३**। १ ॥
श्रुतसेना। शारदण्डायनिभार्या। **आ० १२६**। ३७ ॥
श्रुतानीकः। क्षत्रियः। विराटस्य भ्राता। **द्रो० १५९**। ४० ॥
श्रुतान्तः। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। भीमसेनेन हतः। **श० २५**। ९ ॥
१ **श्रुतायुः**। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। भीमसेनेन हतः। **क० ४६**। ७—११ ॥

२ **श्रुतायुः** । द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः कश्चन क्षत्रियः । **आ० २०१** । २१ ॥ **स० ४** । ३४ ॥

३ **श्रुतायुः** । क्षत्रियः । कालिङ्गः । तद्भ्राता अश्रुतायुः । **क० ७६** । १४ ॥ तस्य भीमेन सह युद्धं । **भी० ५४** ॥ अर्जुनेन हतः । **द्रो० ९३** । २४ ॥

तत्पुत्रौ दीर्घायुः नियुतायुश्च । तयोर्वधः । **द्रो० ९३** । २७–२९ ॥

श्रुतायुधः । क्षत्रियः । कालिङ्गः । **स० ४** । ३२ ॥ **भी० १६** । ६ ॥

सः वरुणात्पर्णाशानद्यां जातः । श्रीकृष्णं प्रति स्वेन प्रयुक्तया गदया प्रतिनिवृत्तया हतः । **द्रो० ९२** । ५८–६० ॥

श्रुतावती । कस्यचन भरद्वाजनामकस्य ब्राह्मणस्य पुत्री । तया केनचिद्ब्राह्मणेन दत्तानां बदराणां पाचनार्थं स्वपादयोरपि दाहनं । **श० ४९** । १–३२ ॥

श्रुताह्वः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७** । १८२ ॥

श्रेणिमन्तः । क्षत्रियाः । **स० ७८** । ९२ ॥

श्रेणिमान् । क्षत्रियः । **आ० ६८** । ५१ ॥ २०१ । ११ ॥ **स० ३२** । ५ ॥ **उ० १५१** । ६३ ॥ अतिरथः । **उ० १७१** । २७ ॥ **द्रो० २३** । ४२ ॥

श्रौतश्रवः । शिशुपालः । **व० १५** । २ ॥

+श्वपचविश्वामित्रसंवादः । **शां० १४१** ॥

१ **श्वसनः** । अमृतरक्षको देवः । तेन साकं गरुडस्य युद्धं । **आ० ३२** । १९ ॥

२ **श्वसनः** । सर्पः । **आ० ५७** । १७ ॥

+ श्वा । शुनकः । तस्य पुनः श्वानो भविष्यसीति शापदानकथा । **शां० ११६–११७** ॥

तेन सह पाण्डवानां स्वर्गं प्रति गमनं । **महा० १** । २६ ॥

श्वानलोमापहतीर्थं । **व० ८१** । ६१ ॥

श्वासा । श्वसनस्य माता । **आ० ६७** । १९ ॥

१ **श्वेतः** । मत्स्यराजस्य विराटस्य पुत्रः । तस्य प्रथमभार्यायां सुरथायां जातः । **वि० २१** । १८ ॥ उत्तरकुमारस्य भ्राता । **भी० ४७** । ४४ ॥

तस्य सगर्भ्यो भ्राता शङ्खः । **वि० २१** । १८ ॥

तस्य वधो भीष्माचार्येण । **भी० ४८** । ११ ॥

२ **श्वेतः** । पर्वतः । **व० २२७** । ११ ॥ **भी० ६** । ४ ॥ ५३ ॥

तत्र राजसूयदिग्विजयेऽर्जुनस्य गमनं । **स० २८** । २९ ॥

३ **श्वेतः** । प्राक्कालीनः कश्चन क्षत्रियः । इन्द्रस्य विमाने । **वि० ५३** । १३ ॥

४ **श्वेतः** । क्रोधवशापुत्र्याः श्वेतायाः पुत्रो दिग्गजः । **आ० ६७** । ६६ ॥

श्वेतकिः । सततं यज्ञनिरतः कश्चन क्षत्रियः । यस्य यज्ञेषु हविषामदनेनाग्नेरजीरणरोगः समभवत् । **आ० २४९** । १७–६९ ॥

श्वेतकेतुः । गौतमकुलोत्पन्नस्योद्दालकस्य पुत्रः । तस्य आरुणिरिति नामान्तरं । तस्य भ्राता नचिकेताः । तस्य स्वसा कहोडऋषेर्भार्या सुजाता । तेन स्त्रीपुरुषमर्यादाकरणं । **आ० १२८** । १२–४९ ॥

तेन जनमेजयस्य सर्पसत्रे सादस्यकरणं । **आ० ५३** । ७ ॥

तस्य देवलनामकविप्रपुत्र्या सुवर्चलया सह ज्ञानिनः पुरुषार्थसिद्धिविषये संवादः । तया सह तस्य विवाहश्च । **शां० २२४** ॥

सोऽष्टावक्रस्य मातुलः । **व० १३४** । १२ ॥

तस्याष्टावक्रेण सह जनकराजयज्ञाय गमनं । **व० १३५** । २१–२३ ॥

श्वेतद्वीपः । श्रीमन्नारायणस्य धामसु श्वेतद्वीपानन्तासनवैकुण्ठाख्येषु त्रिष्वन्यतमं । तद्वर्णनं । **शां० ३४३** । ८ ॥

तद्गतभगवन्महिमानुवर्णनं । **शां० ३४६–३५३ ॥**
तत्र नारदस्य गमनं । तत्कृतं श्वेतद्वीपवर्णनादिकं च । **शां० ३४३–३५३ ॥**

श्वेतवाहनः । अर्जुनः । तन्नामनिर्वचनं । **वि० ४३ ।** २१ ॥ २८ ॥

श्वेता । क्रोधवशापुत्री । तत्पुत्रः श्वेतो नाम दिग्गजः । **आ० ६७ ।** ६१ ॥

श्वेताश्वः । अर्जुनः ।

श्वैत्यः । शैब्यनृपतिपुत्रस्य सृञ्जयस्य नामान्तरं । **द्रो० ५५ ।** ५७ ॥

ष.

\+ **षडङ्गानि । स० ५ ।** ६ ॥

षडाननः । स्कन्दः । **व० २३३ ।** १० ॥

\+ **षष्ठदिवसयुद्धारम्भः। भी० ७५ ॥** तत्समाप्तिः । **भी० ७९ ॥**

प्रियः । स्कन्दः । **व० २३३ ।** ६ ॥

षाड्गुण्यं । सन्धिप्रभृतिगुणषट्कं । **स० ५ ।** ११॥

\+ **षोडशदिवसयुद्धारम्भः । क० ८ ॥** तत्समाप्तिः । **क० २१ ॥**

\+ **षोडशराजकीयं ।** अभिमन्युवधश्रवणदुःखिताय युधिष्ठिराय व्यासेन कथिता षोडशानां राज्ञां कथा । तेच—मरुत्तः ॥ १ ॥ सुहोत्रः ॥ २ ॥ अङ्गराजः ॥ ३ ॥ शिबिः ॥ ४ ॥ दाशरथिरामः ॥ ५ ॥ भगीरथः ॥ ६ ॥ दिलीपः ॥ ७ ॥ मान्धाता ॥ ८ ॥ ययातिः ॥ ९ ॥ नाभागोऽम्बरीषः ॥ १० ॥ शशबिन्दुः ॥ ११ ॥ गयः ॥ १२ ॥ रन्तिदेवः ॥ १३ ॥ दौष्यन्तिर्भरतः ॥ १४ ॥ वैन्यः पृथुः ॥ १५ ॥ परशुरामः ॥ १६ ॥ **द्रो० ५५–७० ॥** इयमेव कथा श्रीकृष्णेनापि कथिता । **शां०२८॥** तत्र परशुरामस्थाने सगरस्य कथोक्ता । इयानेवोभयोर्विशेषः ।

स.

संतोषः । हर्षः । तस्य परमसुखत्वं । **व० २ ।** ४६ ॥

संन्यासः । यत्याश्रमः । तस्य परमपुरुषार्थसाधनत्वं । **अश्व० ४७ ॥**

संन्यासी । यतिशब्दं पश्यत ।

संयातिः । क्षत्रियः । सो० वं० नहुषस्य पुत्रः । **आ० ६९ ।** ३३ ॥

संवरणः । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुकुलोत्पन्नस्याजमीढपुत्रस्य ऋक्षस्य पुत्रः । तद्भार्या सूर्यपुत्री तपती । तत्पुत्रः कुरुः । **आ० ६३ ।** ४० ॥ **१०१ ।** २१ ॥ **१८७ ।** १२ ॥ **१८९ ।** ५६ ॥

तस्य विवाहः । **आ० १८९ ।** ३३ ॥

संवर्तः । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **आ० ६७ ।** ५ ॥ **स० ७ ।** १९ ॥ **११ ।** २२ ॥ **अनु० १३२ ।** ४३ ॥

तद्भ्रातरौ उचथ्यो बृहस्पतिश्च । **आ० ६७ ।** ५ ॥

तेन बृहस्पत्युपद्रवमसहमानेनारण्यप्रवेशः । **अश्व० ६ ।** ६ ॥

तेन मरुत्तराजस्य याजनं । **अश्व० ९ ।** ४ ॥

तेनात्मानं हन्तुमागतस्येन्द्रस्य वज्रस्तम्भनं । **अश्व० १० ।** १७॥

संवर्तकः । कालाग्निः । **भी० ७ ।** २८ ॥

संवर्ततीर्थं । व० ८३ । ३२ ॥

\+ **संवर्तमरुत्तीयं । अश्व० ४—१० ॥**

संवेद्यं । तीर्थं । व० ८३ । १ ॥

\+ **संशप्तकवधपर्व । द्रो० १७—३३ ॥**

संशप्तकाः । ये शपथपूर्वकं युध्यन्ते ते राजानः । तेच प्रकृते त्रिगर्तराजपुत्राः सुशर्मादयः । नवकोट्यस्तदनुयायिनश्च । **आ० २ ।** २६२ ॥

तेषामर्जुनेन सह युद्धं । **द्रो० १७—२७ ॥ क० १८ ॥ ४८ ॥ ५५ ॥**

तेषां वधोऽर्जुनेन । **द्रो० २७ ॥ क० ५५ ॥**

संश्रुत्यः । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७ ।** ५५ ॥

संसारः । संसृतिः । तस्य कान्तारत्वेन वर्णनं । **स्त्री० ५ ।** २ ॥

तस्य नदीत्वेन वर्णनं । **शां० २९६ । १२—१५॥**
[तस्य पारोक्ष्येण वर्णनं पुरञ्जनोपाख्यानव्याजेन । भा० ४ । २५–२९ ॥]
संह्रादः । (संह्लादः) । हिरण्यकशिपुपुत्रः । **आ० ६६ । १८ ॥**
सक्तुप्रस्थः । उञ्छवृत्तिर्ब्राह्मणः । तस्योपाख्यानं । **अश्व० ९२ ॥**
सख्यं । सौहार्दं । तत्समयोरेव भवतीति । **आ० १४१ । ६—७३ ॥**
सगरः । क्षत्रियः । सू० वं० । तत्पत्न्यौ द्वे । तत्रैका वैदर्भी । तत्पुत्राः षष्टिः सहस्राणि सागराः । अन्या शैब्या । तत्पुत्रोऽसमञ्जाः । **व० १०५ । ८ ॥** यमसभायां । **स० ८ । १९ ॥** इन्द्रविमाने । **वि० ५३ । १५ ॥**
तस्योपाख्यानं । **शां० २८ । १३० ॥** [भा० ९ । ८ ॥ हरि० १ । १४–१५ ॥ ब्रह्म० ८॥ वायु० ८८ ॥ रा० १ । ३८ ॥ विष्णु० ४ । ३ ॥]
[तस्य द्वे भार्ये । कश्यपदुहिता सुमतिः । विदर्भराजंदुहिता केशिनी चेति । विष्णु० ४ । ४ ॥]
तेनाश्वमेधकरणं । **व० १०६ । ११ ॥**
तस्यारिष्टनेमिना संवादः । **शां० २९४ ॥**
सचिवः । मन्त्री । **शां० ८२ । ६४ ॥**
+ **सचिवगुणाः** । मन्त्रिशब्दं पश्यत ।
+ **संकरजातिप्रभेदाः । अनु० ८३–८४ ॥**
संकर्षणः । बलरामः । तन्नामनिर्वचनं । **स० २३ । २१ ॥** बलरामशब्दं पश्यत ।
सङ्गवः । (समङ्गः) । दुर्योधनस्य वल्लवः । **व० २४० । २ ॥**
सङ्ग्रामजित् । युधिष्ठिरसभायां । **स० ४ । २७ ॥**
१ **सञ्जयः** । विदुलापुत्रः । सौवीरः क्षत्रियः । **उ० १३३ । ३० ॥ १३४ । ७ ॥**
२ **सञ्जयः** । गवल्गणनामकसूतस्य पुत्रः । धृतराष्ट्रस्य सूतो मन्त्री च । **आ० ६४ । १३९ ॥**

तेन धृतराष्ट्राय हितोपदेशः । **स० १०३ ॥**
तस्य उपप्लाव्यगमनं । **उ० २३ । १ ॥**
तेन धृतराष्ट्रसमीपे पाण्डवोक्तवचनकथनं । **उ० ४७–४८ ॥**
तस्य व्यासानुग्रहेण भारतयुद्धे सार्वज्ञ्यप्राप्तिः । **भी० २ । ९ ॥**
तस्य युद्धं । **श० २४ । ५० ॥**
तस्य वधं प्रति सात्यकेरुद्यमो व्यासेन मोचनं च । **श० २९ । १९—२१ ॥**
तस्य पूर्वं व्यासदत्तदिव्यज्ञानस्य तिरोधानं । **सौ० ९ । ६२ ॥**
तेन धृतराष्ट्रस्य दावाग्निप्रवेशादनन्तरं हिमवत्पार्श्वगमनं । **आश्र० ३९ । ३३ ॥**
३ **सञ्जयः** । क्षत्रियः । सो० वं० । धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **श० २६ । ४ ॥**
४ **सञ्जयः** । क्षत्रियः । सौवीरराजस्य वृद्धक्षत्रस्य पुत्रः । जयद्रथस्य भ्राता । **व० २६६ । ११ ॥**
+ **सञ्जययानपर्व । उ० २०—३२ ॥**
+ **सञ्जीवनमणिः** । तेन उलूप्या अर्जुनोज्जीवनं । **अश्व० ८१ । १२ ॥**
सण्डाः । देशः । **भी० ९ । ४३ ॥**
सतीनराः । देशः । **स० ७८ । ९८ ॥**
+ **सत्यं** । यथार्थवचनं । तत्प्रशंसा । **आ० ९९ ।** ३०—३६ ॥ **शां० १६० ॥ अनु० ११० ॥**
तस्य लक्षणं । **शां० १०९ ॥**
१ **सत्यः** । श्रीमान्नारायणः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । १२ ॥**
२ **सत्यः** । कलिङ्गस्य चक्ररक्षकः । भीमेन हतः । **भी० ५४ । ७६ ॥**
३ **सत्यः** । उञ्छवृत्तिर्ब्राह्मणः । तद्भार्या पुष्करमालिनी । **शां० २७८ । ६ ॥**
सत्यकः । क्षत्रियः । सो० वं० यदुकुलोत्पन्नस्यानमित्रपौत्रस्य शिनेः पुत्रः । तत्पुत्रः सात्यकि-

नामा युयुधानः । **आ० २३९ । ११** ॥ युधिष्ठिरसभायां । **स० ४** । ३६ ॥

सत्यकर्मा । क्षत्रियः । त्रैगर्तराजपुत्रः । अर्जुनेन हतः । **श० २६** । ३७ ॥

सत्यजित् । क्षत्रियः । द्रुपदराजस्य पुत्रः । **आ० १४८** । ५० ॥ अतिरथः । **उ० १७१** । २४ ॥ **द्रो० १७** । ४५ ॥ द्रोणाचार्येण हतः । **द्रो० २१** । २१ ॥

१ **सत्यदेवः** । कलिङ्गस्य चक्ररक्षकः । भीमसेनेन हतः । **भी० ५४** । ७६ ॥

२ **सत्यदेवः** । क्षत्रियः । त्रैगर्तराजपुत्रः । अर्जुनेन हतः । **क० १८** । २१–२२ ॥

१ **सत्यधृतिः** । द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः कश्चन क्षत्रियः । **आ० २०१** । १० ॥

२ **सत्यधृतिः** । पाण्डवपक्षीयः कश्चन क्षत्रियः । रथोदारः । **उ० १७१** । १८ ॥ तस्य वधः । **क० ३** । ३१ ॥ तस्य सुचित्तपुत्रत्वात्सौचित्तिरिति नामान्तरं । **उ० १९६** । २८ ॥

सत्यभामा । श्रीकृष्णमहिषी । सत्राजितः पुत्री । तया श्रीकृष्णं प्रति तद्वासकारणप्रश्नः । **आ० २३८** । १० ॥

तया सह श्रीकृष्णस्येन्द्रलोकगमनं । **स० ५६** । ४० ॥ [भा० १० । ५९ ॥ हरि० २ । ६४ ॥ विष्णु० ५ । ३० ॥]

तस्याः पाण्डवदिदृक्षया श्रीकृष्णेन सह काम्यकवनगमनं । **व० १८५** । ७ ॥

तया द्रौपदीं प्रति पतिवशीकरणोपायप्रश्नः । **व० २३४** । ४ ॥

[तस्या विवाहः । भा० १० । ५६ ॥ हरि० १ । ३८ ॥ विष्णु० ४ । १३ ॥]

[तस्याः क्रोधगृहप्रवेशः । हरि० २ । ६५ ॥]

तस्याः स्वलोकगमनार्थं तपोवनप्रवेशः । **मौ० ८** । ७५ ॥

सत्यरथः । क्षत्रियः । त्रैगर्तराजपुत्रः । रथोदारः । **उ० १६६** । ११ ॥

१ **सत्यवती** । गाधिराजस्य पुत्री । ऋचीकऋषेः पत्नी । तत्पुत्रो जमदग्निः । तद्भ्राता विश्वामित्रः । **व० ११६** । ३९ ॥ **शां० ४८** । १६ ॥ **अनु० ७** । ७ ॥ [रा० १ । ३४ ॥ भा० ९ । १५ ॥]

तस्या विवाहः । **अनु० ७** । २० ॥

तस्याः पुत्रोत्पत्तिः । **अनु० ७** । ४६ ॥

२ **सत्यवती** । सू० वं० त्रिशङ्कोर्भार्या । केकयवंशोत्पन्ना । तत्पुत्रो हरिश्चन्द्रः । **स० १२** । १२ ॥

३ **सत्यवती** । अगस्त्यऋषिभार्या लोपामुद्रा । **व० ९४** । २९ ॥

४ **सत्यवती** । उपरिचरवसोः पुत्री । तद्वीर्यान्मत्स्या उदरे उत्पन्ना । **आ० ६०** । २ ॥ **६४** ॥ अधिकपाठे–४९ ॥

तस्याः गन्धवती काली मत्स्यगन्धा योजनगन्धा इति नामान्तराणि । व्यासस्य चित्राङ्गदविचित्रवीर्ययोश्च माता ।

सा पूर्वजन्मनि अच्छोदा नाम बर्हिषत्पितॄणां कन्या । शापाद्भूमावुत्पन्ना । **आ० ६४** । ९२ ॥

तस्यां कन्यात्वे एव पराशराद्व्यासोत्पत्तिः । **आ० ६४** । १२८ ॥

तस्याः शान्तनुराजेन विवाहः । **आ० १०८** । १ ॥

तस्यां चित्राङ्गदविचित्रवीर्ययोरुत्पत्तिः । **आ० १०८** । ३ ॥

तया भीष्मं प्रति स्वस्मिन्पराशराद्व्यासोत्पत्तिकथनं । **आ० ११४** । १६ ॥

तस्याः सस्नुषाया व्यासेन सह तपोवनगमनं । **आ० १३७** । १२ ॥

सत्यवाक् । देवगन्धर्वः । **आ० ६६** । ४३ ॥

१ **सत्यवान्** । दुर्योधनस्य सेनापतिः । महारथः । **उ० १६७** । ३० ॥

२ **सत्यवान्** । क्षत्रियः । साल्वदेशाधिपस्य द्युमत्सेनस्य पुत्रः । तस्य विवाहः । **व० २९६** ॥

तद्भार्या सावित्री। **व० २९५। ११॥** तस्य चित्राश्व इति नामान्तरं। **व० २९५। १३॥**
तस्य काष्ठाद्यानयनार्थं वनं गतस्य मारणाय यमागमनं। सावित्रीप्रार्थनया तेन तदुज्जीवनं च। **व० २९८॥**
तस्य राज्यप्राप्तिः। **व० ३००। ११॥**
तस्य पित्रा सह संवादः। **शां० २७३॥**
सत्यव्रतः। क्षत्रियः। दुर्योधनपक्षीयस्त्रैगर्तः। **भी० ६२। १७॥**
सत्यव्रता। गान्धार्याः स्वसा। धृतराष्ट्रस्य भार्या। **आ० ११९। २३॥**
सत्यसन्धः। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। **आ० ६८। १००॥ १३१। ९॥**
सत्यसेनः। कर्णपुत्रः। नकुलेन हतः। **क० ४३। १८॥ श० ९। ४१॥**
सत्यसेना। गान्धार्याः स्वसा। धृतराष्ट्रस्य भार्या। **आ० ११९। २३॥**
सत्येयुः। क्षत्रियः। सो० वं० पूरोः पुत्रस्य रौद्राश्वस्य पुत्रः। तन्माता मिश्रकेशी। **आ० ८८। १०॥**
सत्येषुः। त्रैगर्तराजपुत्रः। अर्जुनेन हतः। **श० २६। ३९॥**
+ सत्वं। गुणः। तत्कार्यं। **अश्व० ३९॥ शां० ३१८॥**
सत्वः। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः। **आ० १३१। ४॥**
सदः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। **आ० १३१। ४॥**
सदश्वः। यमसभावासी क्षत्रियः। **स० ८। १२॥**
सदस्योर्मिः। यमसभावासी क्षत्रियः। **स० ८। ११॥**
सदाकान्ता। नदी। **भी० ९। २५॥**
+ सदाचारनिरूपणं। शां० १९१॥
सदानिरामया। नदी। **भी० ९। ३३॥**
सदानीरा। नदी। **स० २०। २७॥ भी० ९। २४॥** The river Karatoya in Oudh which flows through the districts of Rungpur and Dinajpur.
सनत्कुमारः। ब्रह्मणो मानसः पुत्रः। **स० ११। २३॥**
तस्य केनचिन्मुनिना सह संवादः। **शां० २२७॥**
तेन वृत्रासुराय विष्णुमाहात्म्यकथनं। **शां० २८६॥**
तस्य नारदेन सह संवादः। **अनु० ३८॥**
तस्य जगत्सृष्टिविषये रुद्रेण संवादः। **अनु० १६५—१६९॥**
सनत्सुजातः। ब्रह्मणो मानसः पुत्रः। तेन धृतराष्ट्रं प्रति धर्मोपदेशः। **उ० ४१–४६॥**
+ सनत्सुजातपर्व। उ० ४१—४६॥
+ सनत्सुजातीयं। उ० ४१–४६॥
सनातनः। ऋषिः। युधिष्ठिरसभायां। **स० ४। २२॥**
१ सन्ध्या। नदी। **स० ९। २७॥**
२ सन्ध्या। पुलस्त्यऋषेर्भार्या। **उ० ११७। ११॥**
३ सन्ध्या। सन्ध्यावन्दनं।
सन्नतेयुः। क्षत्रियः। सो० वं० पूरोः पुत्रस्य रौद्राश्वस्य मिश्रकेश्यां जातः पुत्रः। **आ० ८८। १०॥**
सप्तगङ्गं। तीर्थं। **व० ८२। २९॥**
सप्तगोदावरं। राजमहेन्द्रसमीपस्थं क्षेत्रं। **व० ८३। ४४॥**
सप्तचारु। तीर्थं। **व० ८०। ९९॥**
+ सप्तदशदिवसयुद्धारम्भः। क० २२॥ तत्समाप्तिः। **क० ९८॥**
सप्तपालः। ऋषिः। युधिष्ठिरसभायां। **स० ४। २०॥**

+ सप्तमदिवसयुद्धारम्भः । भी० ८० ॥
तत्समाप्तिः । **भी० ८६ ॥**
सप्तरावः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१ । ११ ॥**
सप्तर्षयः । तेच कश्यपः अत्रिः भरद्वाजः विश्वामित्रः गौतमः जमदग्निः वसिष्ठः इति । **शा० ४९ । ५२ ॥ अनु० १४१॥** मरीचिः अत्रिः अङ्गिराः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः वसिष्ठः । तेषां चित्रशिखण्डिन इति नामान्तरं । **शां० ३४३ । ३० ॥**
तेषां वृषादर्भिणा संवादः । **अनु० १४१ ॥**
तेषां परिव्राड्रूपेणागतस्येन्द्रस्य दर्शनं । **अनु० १४२ ॥**
तत्पत्नीनामग्निना कामनं । **व० २२६ । ३३ ॥**
सप्तर्षिकुण्डं । तीर्थं । **व० ८१ । ७२ ॥**
सप्तसारस्वतं । तीर्थं । **व० ८१ । ११५ ॥**
तस्य सप्ताङ्गानि । सुप्रभा काञ्चनाक्षी विशाला मनोरमा ओघवती सुरेणुः विमलोदका इति । **शा० ३९ ॥**
सभानिर्माणं । युधिष्ठिरस्य । **स० १ । २५ ॥**
सभाप्रवेशः । युधिष्ठिरस्य । **स० ४ । ७ ॥**
सभावर्णनं । युधिष्ठिरस्य । **स० ४ ॥**
,, ... इन्द्रस्य । **स० ७ ॥**
,, ... यमस्य । **स० ८ ॥**
,, ... वरुणस्य । **स० ९ ॥**
,, ... कुबेरस्य । **स० १० ॥**
,, ... ब्रह्मणः । **स० ११ ॥**
+ सभासदां लक्षणं । शां० ८३ । २ ॥
समः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ । ९६ ॥ १३१ । २ ॥ भी० ६४ । २९ ॥ क० ४६ । ७ ॥**
समङ्गः । कश्चन ऋषिः । ऋज्वङ्गं प्राप्तस्याष्टावक्रस्य नामेति प्रामाणिकाः । तस्य नारदेन संवादः । **शां० २९२ ॥**
समङ्गा । नदी । **व० १३६ । ३९ ॥**
तत्र स्नानेनाष्टावक्रस्य समाङ्गप्राप्तिः । **व० १३६ । ३९ ॥**
समङ्गाः । देशः । **भी० ९ । ६० ॥**
समन्तपञ्चकं । परशुरामनिर्मितं क्षेत्रं । **आ० १ । १८ ॥ शा० ३८ । ४४ ॥** तस्य कालान्तरे कुरुक्षेत्रमिति नामान्तरं ।
तदुत्पत्तिकथा । **आ० २ । १ ॥**
तत्र परशुरामेण ह्रदपञ्चकनिर्माणं । **व० ११८ । ९ ॥**
तत्र वृद्धक्षत्रेण तपःकरणं । **द्रो० १४८ । १०—११ ॥**
समन्तराः । देशः । **भी० ९ । ५० ॥**
+ समयपालनपर्व । वि० १५ ॥
समयोरेव स्नेहः । आ० १४१ । ६७–७३ ॥
समरथः । क्षत्रियः । मत्स्यराजस्य विराटस्य भ्राता । **द्रो० १५९ । ४१ ॥**
समसौरभः । ऋषिः । जनमेजयस्य सर्पसत्रे सदस्यः । **आ० ५३ । ९ ॥**
समीकः । द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः कश्चन क्षत्रियः । **आ० २०१ । १९ ॥ स० ७ । १६ ॥**
समीची । अप्सराः । शापेन ग्राहत्वं प्राप्ता । अर्जुनेन शापान्मोचिता । **आ० २३६ । २० ॥ स० १० । १३ ॥**
समुद्रः । उदधिः । अब्धिः । **आ० १८ । ९ ॥ व० १०९ । १८ ॥ १०४ । १ ॥** तद्भार्या जाह्नवी । **उ० ११७ । १० ॥** सच सप्तविधः । लवणसमुद्रः इक्षुसमुद्रः सुरासमुद्रः सर्पिस्समुद्रः क्षीरसमुद्रः दधिसमुद्रः शुद्धोदकसमुद्रः इति ।
तद्वर्णनं । **आ० २१ ॥**
+ समुद्रपानं । अगस्त्यऋषिणा । **व० १०४ । ३ ॥** उचथ्येन । **अनु० २५९ । २३ ॥**
+ समुद्रपूरणं । व० १०९ । १८ ॥
+ समुद्रमथनं । आ० १८ । १३ ॥ [भा० ८ । ७–९ ॥ रा० १ । ४५ ॥ स्कान्दपु० केदारखं० ९–१३ ॥]

समुद्रसेनः । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । **आ० ६८ । ५४ ॥ २०१ । ११ ॥ स० ३१ । २५ ॥ उ० ४ । २२ ॥**

तत्पुत्रः चन्द्रसेनः । **द्रो० २३ । ६१ ॥** अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७ । १८३ ॥**

तेन पाण्डवपक्षीयस्य चित्रसेनस्य वधः । **क० ३ । १५ ॥**

समृद्धः । सर्पः । **आ० ५७ । १८ ॥**

सम्पातिः । (सम्पाती) । वैनतेयस्यारुणस्य पुत्रः पक्षी । तद्भ्राता जटायुः । **आ० ६७ । ७५ ॥ व० २८० । १ ॥ २८३ । ४९ ॥**

[तत्पुत्रः सुपार्श्वः । रा० ४ । ५९ ॥]

[तस्य कथा । रा० ४ । ५६–६३ ॥]

सम्प्रिया । मागधी । सो० वं० कुरुराजपुत्रस्य विदूरथस्य भार्या । **आ० ६३ । ४३ ॥**

सम्भलग्रामः । (शम्भलग्रामः) । कल्किरूपस्य विष्णोरवतारस्थलं । **व० १९३ । ९४ ॥**

+ सम्भवपर्व । आ० ६६–१५३ ॥

सम्भाव्यः । बह्वृचो ब्राह्मणः । **आश्र० ११ । ११ ॥**

सम्मोहन । अस्त्रं । तत्प्रयोगोऽर्जुनेन कुरुसैन्ये । **वि० ६७ । १३ ॥**

१ **सरमा ।** स्कन्दग्रहः । **व० २३० । ३४ ॥**

२ **सरमा ।** देवशुनी । **आ० ३ । १ ॥ स० ११ । ४० ॥**

तया जनमेजयं प्रति शापदानं । **आ० ३ । ९ ॥**

सरयूः । अयोध्यासमीपस्था नदी । **स० ९ । २६ ॥ २० । २८ ॥ भी० ९ । १९ ॥** The river Gogra. The town of Ajodhya is situated on this river.

१ **सरस्वती ।** नदी । **स० ९ । २३ ॥ व० ८८ । ३ ॥ भी० ९ । १४ ॥** The river Saraswati. It rises in the hills of Sirmur. It disappears at Vinasanatirtha after taking a westerly course from Thaneshwar.

तस्या विश्वामित्रेण रुधिरमयजलीभवनशापदानं । **श० ४३ । ३८ ॥**

तस्याः स्थलभेदान्नामभेदः । सुप्रभा काञ्चनाक्षी विशाला मनोरमा ओघवती सुरेणुः विमलोदका इति । **श० ३९ ॥**

२ **सरस्वती ।** नदी । सो० वं० अन्त्यनारभार्या । तत्पुत्रः त्रसुः । **आ० ६३ । २६ ॥**

३ **सरस्वती ।** सात्यकेर्भार्या । **मौ० ८ । ७२ ॥**

+ सरस्वतीतार्क्ष्यसंवादः । व० १८९ ॥

सरस्वतीसागरसंगमः । तीर्थं । **व० ८० । ६३ ॥**

सरस्वत्यरुणासंगमः । तीर्थं । **व० ८१ । १५१ ॥** तन्महिमा । **श० ४४ । ४१ ॥**

+ सरित्सागरसंवादः । शां० ११३ ॥

सरिद्वीपः । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । ११ ॥**

सर्पः । एकादशरुद्रेष्वन्यतमः । **आ० ६७ । २ ॥**

+ सर्पकालयोः संवादः । अनु० १ । ७० ॥

सर्पदर्वी । तीर्थं । **व० ८१ । १४ ॥**

+ सर्पमृत्युसंवादः । अनु० १ । ५० ॥

+ सर्पलुब्धकसंवादः । अनु० १ । ३५ ॥

सर्पसत्रं । पाण्डवपौत्रेण जनमेजयेन सर्पनाशार्थं कृतो यागः ।

तत्र सदस्या ऋत्विजश्च । **आ० ५३ । ४–१० ॥**

तत्र व्यासागमनं । **आ० ६० । १ ॥**

तत्राग्नौ पतितानां नागानां नामानि । **आ० ५७ ॥**

तत्राग्नौ पतितुं सेन्द्रस्य तक्षकस्यागमनं । **आ० ५६ । ९ ॥**

तत्रास्तीकस्य गमनं । **आ० ५४ । २६ ॥**

तस्य विरामः । **आ० ५८ । ९ ॥**

सर्पाः । कद्रूपुत्राः । नागाः । **आ० ५७ । १ ॥**

तेषामुत्पत्तिः । **आ० १६ । १३ ॥**

तेषां मातृशापः । **आ० १५ । १ ॥ २० । ८ ॥ अनु० २३ । २ ॥**

तेषां जनमेजयस्य सर्पसत्रे अग्नौ पतनं । **आ० ५२ ॥**

सह्यः । कुलपर्वतः । **भी० ९ । ११ ॥**
सांयमनिः । क्षत्रियः । सो० वं० बाह्लीकपुत्रः सोमदत्तः । **भी० ६१ । ११ ॥**
+ **साक्षिधर्माः** । उ० ३५ । ३३ ॥ **आ० ७ । ३ ॥ स० ९० । ७६ ॥**
+ **सागरसरित्संवादः** । **शां० ११३ ॥**
सागराः । सू०वं० सगरस्य पुत्राः षष्टिः सहस्राणि । कपिलमहर्षिकोपाद्दग्धाः । **व० १०७ । ४ ॥**
साङ्काश्यः । यमसभावासी राजर्षिः । **स० ८ । १० ॥**
१ **साङ्कृतिः** । रन्तिदेवशब्दं पश्यत ।
२ **साङ्कृतिः** । अत्रिवंशोद्भवो ब्राह्मणः **शां० २४० । २२ ॥**
+ **साङ्ख्यनिरूपणं** । **शां० ३०७ ॥ ३११ ॥ ३२० ॥ अनु० २४५ । १–२ ॥**
सात्यकिः । क्षत्रियः । सो० वं० यदुकुलोत्पन्नस्य शिनेः पुत्रस्य सत्यकस्य पुत्रो युयुधानः । तत्पुत्राः दश । **आ० २३९ । ११ ॥** रथयूथपः । **उ० १७० । ४ ॥**
तस्योत्पत्तिः । **आ० ६४ । १४७ ॥** तस्य मरुत्पक्षांशत्वं । **आ० ६८ । ७९ ॥**
तेन द्रौपदीस्वयंवरदर्शनार्थं गमनं । **आ० २०१ । १८ ॥**
तेन दुर्योधने पक्षपातमाविष्कृतवतो बलरामस्य प्रतिक्षेपः । **उ० ३ ॥**
तेन पाण्डवानां कौरवैः सह युद्धपक्षस्यैवानुमोदनं **उ० ८० । ६–८ ॥**
तद्रथभङ्गो गान्धारैः । **भी० ५८ । ८ ॥**
तस्य भूरिश्रवसा युद्धं । **भी० ६३ ॥ ७४ ॥ द्रो० १४२ ॥**
तत्पुत्रदशकवधो भूरिश्रवसा । **भी० ७४ । १२–२१ ॥**
तं हन्तुमुद्यतस्य भूरिश्रवसो भुजच्छेदोऽर्जुनेन । **द्रो० १४२ । ८६ ॥**
तेन प्रायोपविष्टस्य भूरिश्रवसश्शिरश्छेदः । **द्रो० १४३ । ६८ ॥**
तेन द्रोणाचार्यधनुश्शतकर्तनं । **द्रो० ९८ । ३९ ॥**
तस्य युधिष्ठिरेणार्जुनप्रवृत्तिपरिज्ञानार्थं प्रेषणं । **द्रो० ११० । १०५**
तस्य युद्धं । **द्रो० ११९ ॥**
तत्पराभवकारणकथनं । **द्रो० १४४ । ३–२० ॥**
तेन धृष्टद्युम्नवधोद्यमः । **द्रो० १९९ । ४७–५१ ॥**
तेन कृतवर्मपराजयः । **श० २० ॥**
तेन कृतवर्मशिरश्छेदः । **मौ० ४ । २९ ॥**
तद्भार्या सरस्वती । **मौ० ८ । ७२ ॥**
१ **सात्वतः** । कृतवर्मा ।
२ **सात्वतः** । श्रीकृष्णः । तन्नामनिर्वचनं । **उ० ६९ । ७ ॥ शां० ३५२ । १३ ॥**
साध्यः । धर्मप्रजापतेः साध्यानाम्यां दाक्षायण्यामुत्पन्नो देवयोनिविशेषः । **स० ७ । ७ ॥**
[तेषां नामानि । मत्स्य० २०३ ॥]
+ **साध्यहंससंवादः** । **शां० ३०५ ॥**
+ **साध्यात्रेयसंवादः** । **उ० ३६ ॥**
+ **सान्त्वं** । गुणः । तन्महिमा । **आ० ८१ । २१ ॥ शां० ८४ ॥**
तस्य वशीकरणोपायत्वं । **अनु० १८७ ॥**
सान्दीपिनिः । अवन्तीपुरवास्तव्यो ब्राह्मणः । श्रीकृष्णबलरामयोर्विद्यागुरुः । **स० ५४ । १ ॥**
[तस्माच्छ्रीकृष्णस्य चतुष्षष्टिकलाभ्यासः । भा० १० । ४५ ॥ विष्णु० ५ । २१ ॥] चतुष्षष्टिः कलाश्च श्रीकृष्णशब्दे द्रष्टव्याः ।
+ **साम** । सान्त्वशब्दं पश्यत
सामुद्रनिष्कुटाः । देशः । **भी० ९ । ४९ ॥**
साम्बः । क्षत्रियः । सो० वं० यादववंशीयश्रीकृष्णस्य पुत्रः । तन्माता जाम्बवती । **आ० २०१ । १७ ॥ २३९ । ९ ॥ स० ४ । ४१ ॥**
[तद्भार्या दुर्योधनपुत्री लक्ष्मणा । भा० १० । ६८ ॥]

तस्य क्षेमधूर्तिना सह युद्धं । **व० १६ । ११ ॥**

तस्य गर्भिणीवेषकल्पनं यादवकुमारैः । **मौ० २ । ५ ॥**

तस्य मरणं । **मौ० ४ । ४५ ॥**

सारङ्गाश्वः । युयुधानः । **द्रो० २३ । ४ ॥**

१ **सारणः** । क्षत्रियः । सो० वं० यादववंशीय-श्रीकृष्णस्य भ्राता । **आ० २३९ । १० ॥ स० ४ । ३६ ॥**

२ **सारणः** । रावणमन्त्री राक्षसः । **व० २८४ । ५२ ॥**

२ **सारसः** । गरुडपुत्रः पक्षी । **उ० १०१ । ११ ॥**

१ **सारस्वतः** । अथर्वणऋषिपुत्रस्य दधीचेः अलंबुषादर्शनक्षुभितात्सरस्वतीनद्यां पतिताच्चद्रेतसो जातः पुत्रः । तस्य चरित्रं । **श० ५२ ॥**

२ **सारस्वतः** । अपांतरतमस्य नामान्तरं । **शां० ३५९ । ३८ ॥**

सारिकः । ऋषिः । युधिष्ठिरसभायां । **स० ४ । १९ ॥**

सारिमेजयः । वृष्णिकुलोत्पन्नो यादवः । **आ० २०१ । १९ ॥**

सारिसृक्कः । शार्ङ्गकः पक्षी । मन्दपालऋषेः पुत्रः । तन्माता शार्ङ्गी जरिता । खाण्डवदाहे तत्स्तुति-प्रसन्नेनाग्निना दाहात्त्यक्तः । **आ० २५८ । ३ ॥**

+ **सार्थवाहः** । व्यूहपतिः । तद्दर्शनं दमयन्त्या । **व० ६१ । १११ ॥ १२३ ॥ १२७ ॥**

सार्वभौमः । क्षत्रियः । सो० वं० अहंयातिपुत्रः । तन्माता भानुमती । तद्भार्या सुन्दरा । तत्पुत्रो जयत्सेनः । **आ० ६३ । १५ ॥**

सालकटङ्कटी । हिडिम्बा । **आ० १६७ । १७ ॥**

सालङ्कायनः । विश्वामित्रऋषेः पुत्रः । **अनु० ७ । ५२ ॥**

१ **साल्वः** । ब्रह्मदत्तः । श्रीकृष्णेन हतः । **व० २२ । ३७ ॥** [भा० १० । ७७ ॥]

तस्य अम्बाद्यास्तिस्रः काशिराजपुत्रीः स्वयंवरमण्टपाद्बलादपहृतवता भीष्मेण सह युद्धं । **आ० १०९ । ४४ ॥**

तस्य श्रीकृष्णेन सह युद्धं । **व० १४–२२ ॥** [भा० १० । ७६ ॥]

तत्सकाशं प्रति अम्बया भीष्मं परित्यज्य गमनं । तेनापि तस्या अपरिग्रहणं च । **आ० १०९ । ७७–८१ ॥ उ० १७४–१७५ ॥**

२ **साल्वः** । साल्वदेशीयः क्षत्रियः । म्लेच्छगणाधिपः । तस्य सात्यकिना वधः । **श० १९ ॥**

साल्वाः । देशः । **भी० ९ । ३९ ॥**

सावर्णः । ऋषिः । **स० ४ । २१ ॥**

सावर्णिः । कृतयुगीयः रुद्रोद्देशेन षष्टिवर्षसहस्राणि तपस्तप्तवानृषिः । **अनु० ४५ । ८७ ॥ स० ७ । १२ ॥**

सावर्ण्यः । मृण्मय्यां स्त्रियां सूर्याज्जातो राजर्षिः । **अनु० ५३ । २५ ॥**

सावित्रः । कर्णः । **आ० १४६ । ८ ॥**

१ **सावित्री** । काचन देवता । तदभिमन्यमानो मन्त्रविशेषश्च । **व० २९४ । ९–१० ॥**

तन्महिमा । **अनु० २५५ । ६८–८२ ॥**

२ **सावित्री** । मद्रदेशाधिपस्याश्वपतेर्दुहिता । तन्माता मालवी । साल्वराजस्य द्युमत्सेनपुत्रस्य सत्यवतो भार्या । **व० २९४ । ४ ॥**

तस्या विवाहः । **व० २९६ । १५ ॥**

तस्या यमेन सह संवादः । **व० २९८ । १० ॥**

तस्या उपाख्यानं । सावित्र्युपाख्यानशब्दं पश्यत ।

+ **सावित्र्युपाख्यानं** । **व० २९४–३०० ॥**

सावैनसः । ऋषिः । गृत्समदस्य पुत्रः । **अनु० ८ । ६१ ॥**

+ **सिंहः** । मृगेन्द्रः । क्रोधवशापुत्र्यां शार्दू तदुत्पत्तिः । **आ० ६७ । ६५ ॥**

सिंहकेतुः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयश्चैद्यः । कर्णेन हतः । **क०** ५१ । ५० ॥

सिंहचन्द्रः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः पाञ्चाल्यः । **द्रो०** १५९ । ३९ ॥

सिंहपुरं । काश्मीरदेशस्थं पत्तनं । तत्रार्जुनेन राजसूयदिग्विजयार्थं गमनं । **स०** २८ । २० ॥

सिंहसेनः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । पाञ्चाल्यस्य गोपतेः पुत्रः । द्रोणेन हतः । **द्रो०** १६ । ४९ ॥ २३ । ५१ ॥ **क०** ५१ । ४६ ॥

सिंहिका । दक्षप्रजापतिकन्या । कश्यपप्रजापतेर्भार्या । तत्पुत्राः राहुः सुचन्द्रः चन्द्रहर्ता चन्द्रप्रमर्दनः इति चत्वारः । **आ०** ६६ । ३१ ॥

सितः । ऋषिः । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु०** ७ । ५४ ॥

१ **सिद्धः** । प्राधायाः पुत्रो देवगन्धर्वः । **आ०** ६६ । ४६ ॥

२ **सिद्धः** । देवयोनिविशेषः । **स०** ७ । ७ ॥

३ **सिद्धः** । स्कन्दग्रहः । **व०** २३० । ४९ ॥

+ **सिद्धकाश्यपसंवादः** । **अश्व०** १७-२० ॥

+ **सिद्धशिलोञ्छवृत्तिसंवादः** । गङ्गामाहात्म्ये । **अनु०** ६५ ॥

सिद्धिः । अग्निविशेषः । वीरनामकाग्नेः सरय्वां जातः । **व०** २२१ । १९ ॥

सिनीवाकः । ऋषिः । **स०** ४ । २० ॥

सिनीवाली । अङ्गिरसः पुत्री । **व०** २२१ । ५ ॥

१ **सिन्धुः** । नदी । **स०** ९ । २३ ॥ **भी०** ९ । ४ ॥ The river Indus.

२ **सिन्धुः** । देशः । **भी०** ९ । ४० ॥ सौवीरदेशसमीपस्थः ॥ The country between the Indus and the Jhelum.

१ **सिन्धुद्वीपः** । सो० वं० जह्नोः पुत्रः । जन्मना क्षत्रियः । तपसा ब्राह्मण्यं प्राप्तः । तत्पुत्रो बलाकाश्वः । **शा०** ४१ । १० ॥ **अनु०** ७ । ४ ॥

[सूर्यवंश्यः ऋतुपर्णपितामहः सिन्धुद्वीपस्त्वन्यः । हरि० १ । १५ ॥ भा० ९ । ९ ॥]

सिन्धुराजः । जयद्रथः । **आ०** २१८ । ६४ ॥

+ **सिन्धुसागरसङ्गमः** । **व०** ८० । ६९ ॥

सिन्धुसौवीराः । देशः । **भी०** ९ । ५३ ॥

सिन्धूत्तमतीर्थं । **व०** ८० । ८० ॥

१ **सीता** । नदी । **भी०** ६ । ४९ ॥

२ **सीता** । जनकराजपुत्री । श्रीरामस्य भार्या । तत्पुत्रौ कुशो लवश्च । तस्याः कथा । **व०** २७९ ॥ **स०** ५० ॥ The river Yarkh and on which the town of Yarkhand is situated. (Eastern Turkistan).

सुकन्या । शर्यातिराजपुत्री । च्यवनऋषेर्भार्या । तत्पुत्रः प्रमतिः । **आ०** ८ । १ ॥

तस्याः कथा । **व०** १२३-१२६ ॥ [भा० ९ । ३ ॥]

सुकर्मा । युधिष्ठिरसभास्थः कश्चन क्षत्रियः । **स०** ४ । ३३ ॥

सुकुण्डलः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ०** ६८ । ९८ ॥

१ **सुकुमारः** । सर्पः । **आ०** ५७ । ९ ॥

२ **सुकुमारः** । पुलिन्दनगरस्य राजा । राजसूयदिग्विजये भीमसेनेन जितः । **स०** ३० । १० ॥

३ **सुकुमारः** । मत्स्यदेशसमीपस्थः कश्चन क्षत्रियः । राजसूयदिग्विजये सहदेवेन जितः । **स०** ३१ । ४ ॥

१ **सुकुमारी** । सो० वं० परीक्षित्पुत्रस्य भीमसेनस्य भार्या । तत्पुत्रः परिश्रवाः । यमाहुः प्रतीप इति । **आ०** ६३ । ४६ ॥

२ **सुकुमारी** । सृञ्जयस्य पुत्री । नारदस्य भार्या । **शां०** २९ । १३ ॥

सुकृतं । पुण्यं । तत्फलभोगः । **व०** १८६ ॥

१ **सुकेतुः** । क्षत्रियः । पाञ्चाल्यस्य चित्रकेतोः

पुत्रः । **आ० २०१** । ९ ॥ कृपाचार्येण हतः । **क० ४९** । २१—२९ ॥

२ **सुकेतुः** । क्षत्रियः । चेदिदेशाधिपस्य शिशुपालस्य पुत्रः । द्रोणाचार्येण हतः । **क० ३** । ३२ ॥

१ **सुकेशी** । अप्सराः । **अनु० ५०** । ४८ ॥

२ **सुकेशी** । गान्धारराजसुता । श्रीकृष्णभार्या । **स० ५७** । २६ ॥

सुक्षत्रः । क्षत्रियः । कोसलदेशाधिपतिपुत्रः । **द्रो० २३** । ५८ ॥

+ **सुखं** । आनन्दः । तत्स्वरूपकथनं । **व० १९६** ॥ तस्य सुकृतफलत्वं । **व० २१३** ॥

सुगन्धा । अप्सराः । **आ० १३२** । ४५ ॥

१ **सुग्रीवः** । सूर्यपुत्रो वानरः । तद्भ्राता वाली । तद्भार्या तारनामकवानरस्य दुहिता रुमा । **स० ५०** । १७ ॥

तस्य कथा । **व० २८१** । १–४१ ॥

[तस्योत्पत्तिः । रा० ७ ॥ सप्तत्रिंश (३७) सर्गादुपरि प्रक्षिप्तेषु प्रथमसर्गे ।]

२ **सुग्रीवः** । श्रीकृष्णस्य चतुर्षु रथाश्वेष्वन्यतमः । **व० २०** । १३ ॥ **अश्व० ११८** । ५६ ॥

सुघोषः । माद्रेयस्य नकुलस्य शङ्खः । **भी० २५** । १६ ॥

१ **सुचन्द्रः** । सिंहिकायाः पुत्रोऽसुरः । **आ० ६६** । ३१ ॥

२ **सुचन्द्रः** । प्राधापुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६** । ४७ ॥

सुचारुः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **भी० ७९** । २२ ॥

१ **सुचित्रः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **भी० ७९** । २२ ॥

२ **सुचित्रः** । पाण्डवपक्षीयः पाञ्चाल्यः । द्रोणेन हतः । **द्रो० २१** । ६२ ॥

तत्पुत्रः। चित्रवर्मा । द्रोणेन हतः । **क० ३** । २७ ॥

सुजातः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । भीमेन हतः । **श० २५** । ५ ॥

सुजातयः । जनाः । **स० ७८** । ९२ ॥

सुजाता । उद्दालकऋषेः पुत्री । कहोलस्य भार्या । तत्पुत्रोष्टावक्रः । **व० १३४** । ९ ॥

सुतनुः । आहुकस्य पुत्री । अक्रूरस्य भार्या । **स० १४** । ३४ ॥

सुतसोमः । क्षत्रियः । सो० वं० पाण्डवस्य भीमसेनस्य पुत्रः । तन्माता द्रौपदी । **आ० ६३** । ७४ ॥ **६४** । १६५ ॥

तन्नामनिर्वचनं । **आ० २४७** । ७८ ॥

तस्य शकुनिना सह युद्धं । **क० १६** । १८–४२ ॥

तस्य वधो द्रौणिना । **सौ० ८** । ६२ ॥

सुतीर्थकं । तीर्थं । **व० ८१** । ५४ ॥

सुतेजनः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । **द्रो० १५९** । ३९ ॥

सुदक्षिणः । क्षत्रियः । काम्भोजराजः । **आ० २०१** । १५ ॥ **उ० १९** । २२ ॥ एकरथः । **उ० १६६** । १ ॥ अर्जुनेन हतः । **द्रो० ९२** । ६३ ॥

तस्य श्रुतकर्मणा सह युद्धं । **भी० ४५** । ६६ ॥

तदवरजस्य वधोऽर्जुनेन । **क० ५१** । ११२ ॥

१ **सुदर्शनः** । चन्द्रमण्डलस्थो द्वीपः । **भी० ५** । १६ ॥

२ **सुदर्शनः** । सुदर्शनानाम्न्यां इक्ष्वाकुवंशीयदुर्योधनस्य पुत्र्यामग्नेर्जातः । तद्भार्या ओघवती । **अनु० २** । ५२ ॥

३ **सुदर्शनः** । दुर्योधनपक्षीयः क्षत्रियः । **स० ४** । ३४ ॥ सात्यकिना हतः । **द्रो० ११८** ॥

४ **सुदर्शनः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **भी० ७७** । ७ ॥ भीमसेनेन हतः । **द्रो० १२७** । ४९ ॥ **श० २६** । ४८ ॥

५ **सुदर्शनः** । जम्बूद्वीपस्य केतुभूतो जम्बूवृक्षः । **भी० ७** । १९ ॥

१ **सुदर्शना** । सू० वं० दुर्योधनस्य नर्मदानद्यां जाता कन्या । अग्नेर्भार्या । तत्पुत्रः सुदर्शनः । **अनु० २ । १९ ॥**

२ **सुदर्शना** । माहिष्मत्यधिपतेर्नीलस्य दुहिता । अग्नेः पत्नी । **स० ३१ । ३२ ॥**

१ **सुदामा** । क्षत्रियः । दशार्णाधिपतिः । चेदिराजस्य सुबाहोर्दमयन्त्याश्च मातामहः **व० ६९ । १४ ॥**

२ **सुदामा** । मोदापुराधिपतिः क्षत्रियः **स० २८ । ११ ॥**

३ **सुदामा** । कर्णपुत्रः । वृषसेनादवरजः नेन द्रौपदीस्वयंवरयुद्धे हतः । **आ० २१८ । ३२ ॥**

सुदामानः । देशः । **भी० ९ । ५५ ॥**

सुदिनं । तीर्थं । **व० ८१ । १०० ॥**

सुदिवा । ऋषिः । **शां० २५० । १६ ॥**

सुदृष्टाः । देशः । **भी० ९ । ५१ ॥**

१ **सुदेवः** । दमयन्तीभ्रातुः सखा ब्राह्मणः । **व० ६५ । ३३ ॥ ६८ । २३ ॥**

२ **सुदेवः** । अम्बरीषस्य सेनापतिः । **शां० ९८ । ५ ॥**

३ **सुदेवः** । काशीशस्य हर्यश्वस्य पुत्रः । स वीतहव्यैः पराजितः । तत्पुत्रो दिवोदासः । **अनु० ८ । १४ ॥**

१ **सुदेष्णा** । सो० वं० अनुकुलोत्पन्नशिबिराजपुत्रस्य बलेर्भार्या । तस्यां दीर्घतमस ऋषेर्जाताः पुत्राः अङ्गः वङ्गः कलिङ्गः पुण्ड्रः सुह्मश्चेति पञ्च । **आ० ११३ । ५१ ॥** [भा० ९ । २३ ॥ हरि० १ । ३१ ॥]

२ **सुदेष्णा** । मत्स्यदेशाधिपतेर्विराटस्य महिषी । कीचकस्य मातृष्वसृपुत्री । केकयस्य रथकारस्य द्वितीयभार्याया मालव्या दुहिता । कीचकादयस्तु प्रथमभार्यापुत्राः । **वि० २१ । १६ –२० ॥** तस्य पुत्र उत्तरकुमारः । पुत्री अभिमन्योर्भार्या उत्तरा । **वि० २१ । १९ ॥**

३ **सुदेष्णा** । गान्धारराजस्य सुबलस्य पुत्री । गान्धार्याः स्वसा । धृतराष्ट्रस्य भार्या । **आ० ११९ । २३ ॥**

सुदेष्णाः । देशः । **भी० ९ । ४६ ॥**

सुद्युम्नः । क्षत्रियः । सू० वं० युवनाश्वस्य पिता । **व० १२७ । १० ॥ स० ८ । १६ ॥**

तेन लिखितऋषेश्चौर्यदोषप्रायश्चित्तार्थं तत्करच्छेदः । **शां० २३ । २९–३६ ॥**

१ **सुधन्वा** । ऋषिः । अङ्गिरसः पुत्रः । **अनु० ३२ । ४३ ॥**

तस्य केशिनीनामककन्यार्थे विरोचनेन सह ब्राह्मणक्षत्रिययोः श्रैष्ठ्ये विवादः । **स० ९० । ६७ –८९ ॥ उ० ३५ ॥**

२ **सुधन्वा** । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः पाञ्चाल्यः । **द्रो० २३ । ५६ ॥** द्रोणेन हतः । **द्रो० १२२ । ४३–४८ ॥**

१ **सुधर्मा** । पाण्डवपक्षीयः क्षत्रियः । **स० ४ । ३४ ॥ उ० १५१ । ६५ ॥ स्त्री० २६ । २४ ॥**

२ **सुधर्मा** । ब्राह्मणः । दुर्योधनस्य पुरोहितः । **शां० ३९ । ५ ॥ ४३ । १४ ॥**

३ **सुधर्मा** । दशार्णदेशाधिपः । तेन सह राजसूयदिग्विजययुद्धे तुष्टेन भीमसेनेन तस्याधिसेनाधिपतीकरणं । **स० ३० । ५—६ ॥**

४ **सुधर्मा** । इन्द्रसारथेर्मातलेर्भार्या । तत्पुत्री गुणकेशी । **उ० ९७ । १९ ॥**

१ **सुनन्दा** । मागधी । सो० वं० पूरुपुत्रस्य जनमेजयस्य भार्या । तत्पुत्रः प्राचीन्वान् । **आ० ९३ । १० ॥**

२ **सुनन्दा** । चेदिराजस्य सुबाहोर्भगिनी । तत्सकाशे दमयन्त्या भुजिष्यात्वेन वासः । **व० ६२ । ७६ ॥**

६ **सुबाहुः**। अप्सराः। **आ० ६६। ५०॥ १३२। ४५॥**

७ **सुबाहुः**। क्षत्रियः। सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः। **आ० ६८। ९४॥ १३१। ३॥ १४८। २१॥** भीमसेनेन तस्य वधः। **भी० ९६। २७॥ क० ४६। ८–११॥**

८ **सुबाहुः**। क्षत्रियः। कौरवपक्षीयः। तद्भुजयोः कर्तनं युयुत्सुना। **द्रो० २५। १३—१४॥**

सुब्रह्मण्यः। स्कन्दशब्दं पश्यत।

सुभगः। शकुनेर्भ्राता। भीमसेनेन हतः। **द्रो० १५८। २४—२५॥**

सुभगा। प्राधायाः पुत्री। अप्सराः। **आ० ६६। ४६॥**

१ **सुभद्रा**। देवकीवसुदेवयोः पुत्री। अर्जुनस्य भार्या। तत्पुत्रोऽभिमन्युः। **आ० ६३। ७७॥**

तस्या अपहरणे अर्जुनं प्रति श्रीकृष्णस्याज्ञा। **आ० २३९। २४॥**

तस्या विवाहः। **आ० ६१। ४५—४७॥ २४२॥**

तद्गृहे यतिरूपस्यार्जुनस्य वासः। **आ० २४१। १४॥** [भा० १०। ८६॥]

तस्या अर्जुनेनापहरणकाले तया रथसारथ्यकरणं। **आ० २४४। ११॥ २४५। २३॥**

तया गोपीवेषस्वीकारेण द्रौपदीसमीपगमनं। **आ० २४६। ११–१५॥**

तस्यामभिमन्योरुत्पत्तिः। **आ० २४७। ६२॥**

तस्याः श्रीकृष्णेन सह वनाद्द्वारकागमनं। **व० २२। ४७—४८॥**

तस्याः द्वारकात उपप्लाव्ये पाण्डवसमीपे आगमनं। **वि० ७८। ७॥** तस्या हास्तिनपुराद्द्वारकागमनं। **अश्व० ५२। ५५॥**

तस्याः प्रलापोऽभिमन्युमरणे। **द्रो० ७८॥**

२ **सुभद्रा**। कामधेनुदुहिता। **उ० १०२। ९॥**

+ **सुभद्राहरणपर्व**। **आ० २३९–२४४॥**

सुभीमः। यज्ञमुट्सु पञ्चदशसु देवेष्वन्यतमो देवः। **व० २२२। ११॥**

सुभूमिका। सरस्वतीतीरस्था अप्सरसामावासभूमिः। **श० ३८। ७॥**

सुभ्राजः। सूर्यानुयायी स्कन्दपार्षदः। **श० ४६। ३१॥**

सुभ्राट्। वैवस्वतमनोः पुत्रः। **आ० १। ५६॥**

सुमतिः। असुरः। **स० ९। १७॥**

सुमनः। सर्पः। **आ० ३५। ८॥**

सुमना। कैकयी काचन स्त्री। तस्याः पतिव्रतामाहात्म्यविषये शाण्डिल्या संवादः। **अनु० १८५॥**

१ **सुमनाः**। असुरः। **स० ९। १७॥**

२ **सुमनाः**। राजर्षिः। **स० ८। १२॥**

३ **सुमनाः**। किरातराजः। **स० ४। ३१॥**

सुमन्तुः। ऋषिः। व्यासशिष्यः। **आ० ६४। ८१॥ स० ४। १७॥ शां० ४६। ६॥**

सुमल्लिकाः। देशः। **भी० ९। ५५॥**

१ **सुमित्रः**। सौवीरराजः। पाण्डवदिग्विजयेऽर्जुनेन दमितः। **आ० १५१। ४७॥** युधिष्ठिरसभायां। **स० ४। ३१॥ ३२। ४॥**

२ **सुमित्रः**। भार्गववंशोत्पन्नः फेनपापरनामा ऋषिः। तस्य कथा गोमहिमविषये। **स० ४। १६॥ अनु० १२०॥**

३ **सुमित्रः**। अभिमन्योः सारथिः। **द्रो० ३५। ३२॥**

४ **सुमित्रः**। पुलिन्दनगराधिपतिः। भीमसेनेन राजसूयदिग्विजये वशीकृतः। **स० ३०। १०॥**

५ **सुमित्रः**। द्रुपदराजपुत्रः। जयद्रथेन हतः। अस्य सौमित्र इति नामान्तरं। **आ० २१८। ३०॥**

६ **सुमित्रः**। हैहयराजः। **शां० १२५। ९॥**

७ **सुमित्रः**। अग्निविशेषः। **व० २२२। १२॥**

सुमित्रा। सू० वं० दशरथराजस्य द्वितीया भार्या। मगधदेशाधिपस्य शूरराजस्य पुत्री । तत्पुत्रौ लक्ष्मणः शत्रुघ्नश्च । **व० २७५** । ८ ॥

सुमीढः । क्षत्रियः । सो० वं० सुहोत्रस्य पुत्रः । तद्भ्रातरौ अजमीढः पुरुमीढश्च । **आ० १०१** । १८ ॥

१ **सुमुखः** । सर्पः । **आ० ३५** । १४ ॥

तेनेन्द्रसारथेर्मातलेर्गुणकेशीनाम्न्याः पुत्र्याः विवाहः। **उ० १०४** । २९ ॥

२ **सुमुखः** । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१** । १२ ॥ **भी० ६** । १४ ॥

सुमुखी । अप्सराः । **अनु० ५०** । ४८ ॥

सुयज्ञा । सो० वं० महाभौमस्य भार्या । तत्पुत्रोऽयुतानायी । **आ० ६३** । १९ ॥

सुयोधनः । क्षत्रियः । दुर्योधनः । **द्रो० १११** । ७ ॥

सुरकृत् । विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७** । ५७ ॥

सुरजा । अप्सराः । **आ० ६६** । ५० ॥

सुरता । अप्सराः । **आ० ६६** । ५० ॥

१ **सुरथः** । कृपाचार्यस्य चक्ररक्षकः । **वि० ६१** । १७ ॥

२ **सुरथः** । जयद्रथस्य पुत्रः । तन्माता दुश्शला । अश्वमेधाश्वरक्षणार्थमागतस्यार्जुनस्य आगमनश्रवणमात्रेण मृतः । **अश्व० ७८** । २३–२९ ॥

३ **सुरथः** । द्रुपदराजपुत्रः । अश्वत्थाम्ना हतः । **द्रो० १५७** । १८० ॥ **श० १३** । ४१ ॥

४ **सुरथः** । यमसभावासी राजर्षिः । **स० ८** । ११ ॥

५ **सुरथः** । क्षत्रियः । शिबिवंश्यः । कोटिकाश्यस्य पिता । **व० २६७** । ४ ॥

सुरथा । विराटराजस्य प्रथमा भार्या । तत्पुत्रौ श्वेतः शङ्खश्च । **वि० २१** । १७ ॥

सुरप्रवीरः । अग्निविशेषः । **व० २२२** । १३ ॥

सुरभर्ता । अग्निविशेषः । **व० २२२** । १३ ॥

सुरभिः । दक्षप्रजापतिपुत्री । कश्यपभार्या । तत्पुत्री नन्दिनीनाम्नी वसिष्ठधेनुः । **आ० ६७** । ६७ ॥ **१०६** । ८ ॥ **स० ११** । ४० ॥

तस्या उपाख्यानं । **व० ९** ॥

तल्लोकवर्णनं । गरुडेन गालवंप्रति । **उ० १०२** ॥

तत्कृतः पुष्करास्तेयशपथः । **अनु० १४३** । ४१॥

सुरभिमान् । अग्निविशेषः । **व० २२३** । २८ ॥

सुरभी । सुरभिशब्दं पश्यत ।

सुरभीपट्टणं । पत्तनं । **स० ३२** । ७० ॥

सुरसा । दक्षप्रजापतिसुता । कश्यपभार्या । तत्पुत्रा नागाः । **आ० ६७** । ७५ ॥ **स० ११** । ३९ ॥ **उ० १०३** । ४ ॥

सुरा । मद्याभिमानिनी देवता । अमृतमथनकाले उत्पन्ना । **आ० १८** । ४९ ॥

+ **सुरा** । मद्यशब्दं पश्यत ।

सुरारिः । क्षत्रियः । पाण्डवपक्षीयः । **उ० ४** । १५ ॥

सुराष्ट्राः । देशः । **स० ३२** । ६४ ॥ Surat.

तद्देशस्थानां जनानां संकरजातीयत्वं । **क० ३८** । २८ ॥

सुरुक् । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१** । ३ ॥

सुरूपा । कामधेनुः । **उ० १०२** । ८ ॥

सुरेणुः । सरस्वतीनद्याः सप्तसु प्रवाहेष्वन्यतमः । **श० ३९** । २६ ॥

सुरेशः । अग्निविशेषः । **व० २२२** । १३ ॥

सुरोमा । सर्पः । **आ० ५७** । १० ॥

सुलभा । प्रधाननामकराजर्षिपुत्री काचन संन्यासिनी । तस्या धर्मध्वजनाम्ना जनकेन सह संवादः । **शां० ३२५** ॥

सुलोचनः । क्षत्रियः । सो० वं० । **आ० ६८** । ९४ ॥ **१३१** । ४ ॥ **१४८** । ८ ॥ भीमसेनेन हतः । **भी० ६४** । ३७ ॥

सुवर्चला । देवलस्य दुहिता । श्वेतुकेतुऋषेः पत्नी । **शां० २२४ । ४ ॥ २२८ । २९ ॥**

तस्याः श्वेतकेतुना सहाध्यात्मविषये संवादः । **शां० २२४ । ३० ॥**

१ **सुवर्चाः** । क्षत्रियः । सू० वं० दिष्टकुलोत्पन्नस्य करम्भराजपुत्रस्य खनीनेत्रस्य पुत्रः । तत्पुत्रः करन्धमः । **अश्व० ४ । ९ ॥**

२ **सुवर्चाः** । गरुडस्य पुत्रः । **उ० १०१ । २ ॥**

३ **सुवर्चाः** । अग्निविशेषः । **व० २२२ । १३ ॥**

४ **सुवर्चाः** । द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः कश्चन क्षत्रियः । सुकेतोः पुत्रः । तद्भ्राता सुनामा । **आ० २०१ । ९ ॥**

५ **सुवर्चाः** । ब्रह्मर्षिः । **व० २९९ । १० ॥**

६ **सुवर्चाः** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ । १०२ ॥ २०१ । ३ ॥ १३१ । १० ॥ क० ४६ । ८ ॥** भीमसेनेन हतः । **क० ८८ । १९ ॥**

७ **सुवर्चाः** । दुर्योधनपक्षीयः क्षत्रियः । अभिमन्युना हतः । **द्रो० ४८ । १५ ॥**

सुवर्णः । ऋषिः । तस्य मनुना सह धूपदीपादिविषये संवादः । **अनु० ११५ ॥**

सुवर्णं । उत्तमधातुः । तस्योत्पत्तिः । **अनु० १३० । १०-४३ ॥** तद्दानमहिमा । **अनु० २३५ । २२-३० ॥**

+ **सुवर्णकदलीवनं** । हनूमदावासभूतं गन्धमादनपर्वतस्थं वनं । **व० १४८ । ६३ ॥**

सुवर्णचूडः । गरुडपुत्रः । **उ० १०१ । ९ ॥**

सुवर्णवर्मा । काशिदेशाधिपः क्षत्रियः । तत्पुत्री वपुष्टमा पाण्डवप्रपौत्रस्य जनमेजयस्य भार्या । **आ० ४४ । ८ ॥**

सुवर्णशिराः । मुनिः । **उ० ११० । १२ ॥**

सुवर्णष्ठीवी । क्षत्रियः । शैब्यपुत्रस्य सृञ्जयस्य पुत्रः । तस्य मलमूत्रादिकमपि सुवर्णमभूदिति लोभाच्चोरैर्हतः । **द्रो० ५५ । ३७-३८॥**

तद्भगिनी दमयन्ती नारदब्रह्मर्षेर्भार्या । **शा० २९ । ३० ॥** [देवीभा० ६ । २७ ॥]

तच्चरित्रं । **शां० ३० ॥**

१ **सुवर्मा** । क्षत्रियः । त्रैगर्तराजस्य सुशर्मणो भ्राता । **वि० ३५ । ९ ॥**

२ **सुवर्मा** । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रपुत्रः । **आ० ६८ । ९७ ॥ १३१ । ६ ॥ भी० ७७ । ८ ॥** भीमसेनेन हतः । **द्रो० १२७ । ४८ ॥**

सुवस्त्रा । नदी । **भी० ९ । २५ ॥**

सुवाक् । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१ । ९ ॥**

सुवाजी । इल्वलनाम्नोऽसुरस्य रथाश्वः । **व० ९७ । २२ ॥**

सुवामा । नदी । **भी० ९ । २८ ॥**

सुवीरः । क्षत्रियः । सू० वं० मदिराश्वपुत्रस्य द्युतिमतः पुत्रः । तत्पुत्रो दुर्जयः । **अनु० २ । १० ॥**

सुवेषा । सो० वं० परीक्षितो भार्या । तस्या बाहुकेति नामान्तरं । तत्पुत्रो भीमसेनः । **आ० ६३ । ४५ ॥**

१ **सुशर्मा** । क्षत्रियः । त्रिगर्तदेशाधिपतिः । **आ० २०१ । ९ ॥**

तस्य विराटनगरे दक्षिणगोग्रहणार्थं दुर्योधनेन प्रेषणं । **वि० ३२ । ५६ ॥**

तेनाष्टम्यां गोग्रहणं । **वि० ३२ । ६२ ॥**

तस्य विराटेन सह युद्धं । **वि० ३४ । २५-३३॥**

तेन विराटस्य जीवग्राहग्रहणं । **वि० ३५ । ११ ॥**

तस्य जीवग्राहग्रहणं वललनाम्ना भीमसेनेन । **वि० ३५ । ५५ ॥**

तस्य युद्धं । **द्रो० १८ । २२ ॥**

तस्य वधोऽर्जुनेन । **श० २६ । ४४ ॥**

२ **सुशर्मा** । कर्णपुत्रः । नकुलेन हतः । **श० ९ । ५१ ॥**

तस्य स्तुतिः । वसिष्ठकृता । **आ० १८९ । २४ ॥**

तस्य स्तुतिः । युधिष्ठिरेणाक्षयपात्रप्राप्त्यर्थं कृता । **व० ३ । १६ ॥**

तस्याष्टोत्तरशतनामानि । युधिष्ठिरेणोक्तानि । **व० ३ । ६८ ॥**

[तस्य स्तुतिः आदित्यहृदयनामिका । दाशरथिरामकृता । रा० ६ । १०५ ॥]

[तस्य स्तुतिः याज्ञवल्क्यकृता । विष्णु० ३ । ५ ॥]

तस्यागमनं कर्णस्य समीपे स्वप्ने । **व० ३०१ । ६—८ ॥**

तद्गतिप्रकारकथनं । **व० १६४ । २६ ॥**

तस्य शच्या संवादः । **अनु० १४ । ५—६ ॥**

तस्य छत्रोपानद्विषये जमदग्निना संवादः । **अनु० १४४-१४५ ॥**

[तत्पुत्रः सुग्रीवः । तदुत्पत्तिः सुग्रीवशब्दे द्रष्टव्या ।]

सूर्यतीर्थं । व० ८१ । ४८ ॥

सूर्यदत्तः । क्षत्रियः । विराटभ्राता । रथोदारः । उ० १७१ । १५ ॥ **वि० ३३ । २१ ॥ द्रो० १५९ । ४० ॥**

सूर्यनेत्रः । गरुडपुत्रः । उ० १०१ । १३ ॥

सूर्यध्वजः । द्रौपदीस्वयंवरार्थमागतः क्षत्रियः । **आ० २०१ । १० ॥**

+ **सूर्यबिम्बं** । सूर्यमण्डलं । **भी० १२ ।** ४४–४७ ॥ तस्याश्चर्यतमत्वं । **शां० ३७२ ॥**

तत्पिधानं चक्रायुधप्रयोगेण श्रीकृष्णेन । **द्रो० १४७** । पाठान्तरे २–३ ॥

[तस्य वंशः । भा० ९ । २–१२ ॥ विष्णु० ४ । १–५ ॥ वायु० ८५–८९ ॥ ब्रह्म० ७–८ ॥ रा० १ । ७० ॥]

सूर्यवर्चाः । देवगन्धर्वः । **आ० ६६ । ४२ ॥**

सूर्यवर्मा । क्षत्रियः । त्रैगर्तराजः । **अश्व० ७४ । ११ ॥**

सूर्याक्षः । क्षत्रियः । **आ० ६८ । ५७ ॥**

सृञ्जयः । शैब्यस्य पुत्रः । तद्भार्या कैकयी । तत्पुत्रः सुवर्णष्ठीवी । **स० ८ । १५ ॥**

तत्पुत्रस्य सुवर्णष्ठीविनश्चोरैर्मारणे दुःखाक्रान्तस्य तस्य दुःखापनोदाय नारदेन षोडशराजकीयोपाख्यानकथनं । **द्रो० ५५–७० ॥ शां० २८ । १३–१४५ ॥**

तत्पुत्री सुकुमारी । तस्या नारदेन परिणयः । **द्रो० ५५ । ११–२४ ॥ शां० २९ । ३१–३३॥**

१ **सृगालः** । सृगालवासुदेवः । करवीरपुराधिपः । **शां० ४ । ७ ॥** [हरि० २ । ४४ ॥]

२ **सृगालः** । जम्बुकः । तद्रूपिणा इन्द्रेण सह काश्यपस्य संवादः । **शां० १७८ ॥**

तस्य वानरेण संवादः । **अनु० ३० ॥**

सृष्टिनिरूपणं । स० ४३ ॥ शां० १८० ॥ ३४७ ॥ [भा० ३ । १३ ॥]

सेकाः । चर्मण्वतीपाटलावतीनद्योर्मध्ये विद्यमानो देशः । **स० ३२ । ९ ॥** The country South of the river Charmanvati and north of Avanti.

सेचकः । सर्पः । **आ० ५७ । १५ ॥**

सेतुबन्धनं । रामेण । **स० ५० । २० ॥ व० २८४ । ४४ ॥**

सेदुकः । वृषदर्भस्य भ्राता क्षत्रियः । **व० १९९ ।** २ ॥

सेनजित् । क्षत्रियः । सो० वं० पूरुकुलोत्पन्नबृहदिषुवंशीयविशदनामकराजपुत्रः । तत्पुत्राः रुचिराश्वः दृढहनुः काश्यः वत्सः इति चत्वारः । तेन नीतिकथनं । **शां० २५ । १३–२९ ॥**

सेनानीः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० १३१ । ९ ॥**

सेनापतिः । क्षत्रियः । सो० वं० धृतराष्ट्रस्य पुत्रः । **आ० ६८ । ९७ ॥** भीमसेनेन हतः । **भी० ६४ । ३२ ॥**

सेनाबिन्दुः । पाण्डवपक्षीयः पाञ्चाल्यः क्षत्रियः । **आ० ६८ । २० ॥ २०१ । ९ ॥ स०**

तेन राक्षसत्वावस्थायां शक्तिऋषेर्भक्षणं । आ० १९२ । ४७ ॥

तस्य शापान्मोक्षः । आ० १९३ । ३० ॥

तद्भार्या मदयन्ती । आ० १९८ । २६ ॥ तस्यां वसिष्ठादश्मकनामकपुत्रोत्पत्तिः । आ० १९३ । ४५ ॥

तेन वने मैथुनाय संगतयोर्ब्राह्मणदंपत्योर्मध्ये ब्राह्मणस्य भक्षणं । तया आङ्गीरसीनाम्न्या ब्राह्मण्या तस्मै मैथुनकाले त्वं मरिष्यसीति शापदानं । आ० १९८ । २१ ॥

तद्भार्यया विधृते कुण्डले गुरुदक्षिणार्थं भिक्षितुमुदङ्कऋषेर्गमनं । अश्व० ५६ । ३० ॥

तस्य वसिष्ठेन सह गोमहिमविषये संवादः । अनु० ११३ ॥

[तस्य कथा । रा० ७ । ६५ ॥ विष्णु० ४ । ४॥ भा० ९ । ९ ॥]

सौद्युम्नि: । युवनाश्वशब्दं पश्यत । व० १२७ । १० ॥

सौन्दर्यप्रदानि व्रतानि । अनु० १७२ ॥ [हरि० २ । ८०–८१ ॥]

सौन्दर्यवर्णनं । उर्वश्याः । व० ४४ । २१ ॥ द्रौपद्याः । आ० ६८ । १५७–१५९ ॥ १४९। ६०–६५ ॥ स० ८८ । ३३–३४ ॥ वि० १४ । २१–२७ ॥ १६ । १२–२३ ॥ २० । ३२–३९ ॥

सौबलः । शकुनिः । आ० १ । १८० ॥

सौबली । धृतराष्ट्रभार्या गान्धारी ।

सौभं । साल्वराजस्य कामगमनं विमानाकारं नगरं । व० १४ । २ ॥ १५ ॥ १९ । ३ ॥

सौभद्रः । अभिमन्युः । आ० १ । २१४ ॥

सौभद्रतीर्थं । नारीतीर्थं । आ० २३६ । ३ ॥

सौभरः । सौरभशब्दं पश्यत ।

सौमदत्तिः । भूरिश्रवाः । द्रो० १०५ । २२ ॥

सौमित्रः । सुमित्रशब्दं पश्यत ।

सौरभः । अग्निविशेषः । व० २२२ । ९ ॥ अस्यैव सौभर इति नामान्तरं ।

सौरभेयः । ऋषिः । दीर्घतमसो गुरुः । आ० ११३ । २६ ॥

सौरभेयी । शापेन ग्राहत्वं प्राप्ता अर्जुनेन मोचिताऽप्सराः । आ० २३६ । २० ॥ स० १० । १३ ॥

सौवीराः । देशः । भी० ९ । ५३ ॥ Sauvira the country between the Indus and the Jhelum.

सौशल्याः । देशः । भी० ९ । ४० ॥

सौश्रुतिः । त्रैगर्तः । अर्जुनेन हतः । क० १८ । ३ ॥

स्कन्दः । सुब्रह्मण्यः । तदुत्पत्त्यादिकथा । व० २२७ । १८–४० ॥ शां० ४५ ॥ अनु० १३३ ॥

तस्यानेकमातृकत्वं । व० २३० । ६ ॥

तस्यानेकनाम्नां कथनं । व० २३३ ॥

तन्मातृगणः । श० ४७ । १–४३ ॥

तेन धर्मरहस्यकथनं । अनु० १९७ ॥

तस्य पार्षदाः । श० ४६ । ५६–११५ ॥

तेन तारकासुरवधः । श० ४७ । ७३ ॥

तेन क्रौञ्चपर्वतदारणं । श० ४७ । ८४ ॥

तद्ग्रहाणां नामानि । व० २३० । २२–५९ ॥

स्तनकुण्डं । तीर्थं । व० ८२ । १५१ ॥

स्तनपोषिकाः । देशः । भी० ९ । ६८ ॥

स्तनबालाः । देशः । भी० ९ । ६३ ॥

स्तम्बमित्रः । मन्दपालऋषेर्जरितानाम्न्यां शार्ङ्ग्यां जातः पुत्रः । खाण्डवदाहान्मुक्तः । आ० २५८ । १२ ॥

स्त्रियः । योषितः । अबलाः । नार्यः । आ० १२९ । ६१ ॥

तासामनावृतत्वं । आ० १२८ । ४ ॥

तासां स्वातन्त्र्यं नास्ति । आ० ९४ । ७ ॥

तासां जामातरि प्रीत्याधिक्यं । आ० १३० । १२ ॥

तासु च्यवनऋषिणा इन्द्रवधार्थं स्वसृष्टायाः कृत्यायाः विभज्य स्थापनं । **व० १२६ । ९ ॥**

तासु इन्द्रेण स्वकृतब्रह्महत्याया विभज्य स्थापनं । **उ० ९ । ५० ॥**

तद्धर्म(स्त्रीधर्म)कथनं पार्वत्या रुद्रं प्रति । **अनु० २४९—२५० । १—६४ ॥**

तासामेक एव पतिः । **आ० ११३ । ३४ ॥**

तासां मनसि गोप्यं न स्थीयतामिति युधिष्ठिरेण शापदानं । **स्त्री० २७ । ३२ ॥**

तासां दिगम्बराणामदर्शनीयत्वं । **शां० २१६ । १२ ॥**

तत्कथाया अप्यश्राव्यत्वं । **शां० २१६ । १२ ॥**

तासां दोषाः । **अनु० ७३–७४ ॥ २२२ ॥**

तासामसत्स्वभावविषये नारदपञ्चचूडासंवादः । **अनु० ७३ ॥**

तासां स्वभावविषये अष्टावक्र ऋषेः जरतीरूपधारिण्याः दिग्देवतायाश्च संवादः । **अनु० ५० –५२ ॥**

तद्रक्षणस्य दुश्शकत्वे देवशर्मनाम्नऋषेः विपुलानाम्नस्तच्छिष्यस्य च कथा । **अनु० ७५–७८ ॥**

तासां सतीत्वे असतीत्वे च कथा । **अनु० ५९ ॥**

तासां परपुरुषगमने प्रायश्चित्तं । **अनु० ५९ । २१–२२ ॥**

तासां प्रशंसा । **अनु० ८१ ॥**

तासामपरित्याज्यत्वं । **अनु० ५९ । २० ॥**

तासां दुष्कुलजानामपि ग्रहणस्योचितत्वं । **शां० १६३ । ३२ ॥**

तासां रत्येककामत्वं । **अनु० ५० । ९८ ॥**

तासां चापलाधिक्यं । **अनु० ५२ । ५ ॥**

तासां कामाधिक्यं । **आ० १२८ । ८ ॥**

तासां सुन्दरपुरुषदर्शनेन योनेरुत्क्लेदनं । **वि० १८ । १८ ॥**

\+ **स्त्रीत्वस्य कर्मायत्तत्वं । अनु० २२६ ॥**

\+ **स्त्रीपुरुषसंयोगः** । सुरतं । तस्मिन्स्त्रिया एव सुखाधिक्यं । **अनु० ३४ । ५२ ॥**

\+ **स्त्रीविलापपर्व । स्त्री० १६–२५ ॥**

स्थपतिः । स्थलमापनादिशास्त्रज्ञो जनमेजयसूतो लोहिताक्षनामा । **आ० ५१ । १५ ॥ ५८ । १२ ॥**

स्थण्डिलेयुः । क्षत्रियः । सो० वं० रौद्राश्वस्य पुत्रः । **आ० ८८ । ९ ॥**

स्थाणुः । एकादशरुद्रेष्वन्यतमः । **आ० ६७ । ३ ॥**

तस्य प्रजापतिना सह संवादः । **शां० २६३ । १–१२ ॥**

स्थाणुवटं । तीर्थं । **व० ८१ । १७८ ॥**

१ **स्थूणः** । ऋषिः विश्वामित्रपुत्रः । **अनु० ७ । ५१ ॥**

२ **स्थूणः** । स्थूणाकर्णोनाम कुबेरानुचरो यक्षः । **उ० १९१ । २०–२२ ॥**

तस्य शिखण्डिना सह स्त्रीत्वपुंस्त्वविनिमयः । **उ० १९२ । ९ ॥**

स्थूलकेशः । प्रमद्वरायाः पोषकः पिता । **आ० ८ । १० ॥**

स्थूलशिराः । ऋषिः । **स० ४ । १७ ॥** [रा० ३ । ७१ ॥]

\+ **स्नानगुणाः । उ० ३७** । ३३ ॥

\+ **स्नानविधिः । अश्व० १०४** । १९–३६ ॥

\+ **स्यमन्तकमणिः** । सत्राजिता सूर्याल्लब्धो मणिः । **स० १४ । ६५ ॥** [भा० १० । ५६ ॥ हरि० १ । ३८ ॥]

स्यमन्तपञ्चकं । समन्तपञ्चकशब्दं पश्यत ।

स्यानन्दूरं । केरलदेशस्थमनन्तशयनक्षेत्रं । तत्रार्जुनस्य तीर्थयात्रार्थं गमनं । **आ० २३७ ।३७॥**

स्यूमरश्मिः । ऋषिः । गां प्रविष्टस्य तस्य कपिलऋषिणा सह संवादः । **शां० २७४–२७६ ॥**

स्वक्षाः । देशः । **भी० ९ । ४५ ॥**

स्वनः । निष्कृतिनामकस्याग्नेः पुत्रोऽग्निविशेषः । **व० २२१ । २३ ॥**

हार्दिक्यः । क्षत्रियः । सो० वं० यदुवंशोत्पन्नस्य हृदिकस्य पुत्रः कृतवर्मा । **आ० २३९** । ११ ॥ **द्रो० ११४** । ५९ ॥

हासिनी । अप्सराः । **अनु० ५०** । ४८ ॥

हास्तिनपुरं । हस्तिनाम्ना राज्ञा निर्मितं पुरं । कौरवाणां राजधानी । तन्नामनिर्वचनं । **आ० ६३** । ३७ ॥ The capital of the Kurus, north east of Delhi entirely diluviated by the river Ganges. It was situated twenty-two miles north east of Mirat and south west of Bijnor, on the right bank of the Ganges.

हाहा । (**हहा**) । अरिष्टायाः पुत्रो देवगन्धर्वः । **आ० ६६** । ५१ ॥

+ हिंसाया निन्दा । **अनु० ७६** ॥

हिडिम्बः । किर्मीरस्य भ्राता राक्षसः । **व० ११** । ३२ ॥ भीमसेनेन हतः । **आ० ६१** । २५ ॥ **६३** । ७२ ॥ **१६६** । ३५ ॥ **व० १२** । ९७–११३ ॥

तत्स्वसा हिडिम्बा (हिडिम्बी) । भीमसेनस्य भार्या । **आ० १६४** । १५ ॥

+ हिडिम्बवधपर्व । **आ० १६४–१७०** ॥

हिडिम्बा । (**हिडिम्बी**) । राक्षसी । हिडिम्बस्य स्वसा । तस्याः कमलपालिकेति नाम । तत्पुत्रो घटोत्कचः । **आ० ६३** । ८० ॥

तस्याः दिव्यज्ञानवत्त्वं । **आ० १६७** । २७ ॥

तत्परिग्रहो भीमसेनेन । **आ० १६८** । १४ ॥

हिमवान् । उत्तरदेशस्थः पर्वतः । **भी० ६** । ४ ॥ The Himalayas.

[तद्भार्या पितॄणां कन्या मेना । तत्पुत्रो मैनाकः पर्वतः । तत्पुत्र्यः तिस्रः अपर्णा एकपर्णा एकपाटला चेति । तासु अपर्णा महादेवस्य पत्नी एकपर्णा असितऋषेः पत्नी । एकपाटला जैगीषव्यऋषेः पत्नी । हरि० १ । १८ ॥ मत्स्य० १३ ॥]

तदुत्तरप्रदेशस्य स्वर्गतुल्यत्वं । **शां० १९०** । ८–२६ ॥

हिरण्मयं वर्षं । **भी० ८** । ५ ॥

हिरण्यकशिपुः । दितिपुत्रोऽसुरः । तत्पिता कश्यपः । **आ० ६६** । १७ ॥ [भा० ३ । १४ ॥]

[तद्भ्राता हिरण्याक्षः । भा० ३ । १५–१९ ॥]

[तद्भार्या जम्भनामकस्यासुरस्य पुत्री कयाधूः । भा० ६ । १८ ॥ ७ । ७ ॥]

तत्पुत्राः प्रह्लादः संह्लादः अनुह्लादः शिबिः बाष्कलश्च । **आ० ६६** । १८ ॥ तत्पुत्री हरिणी (रोहिणी) विश्वपतिनामकस्याग्नेर्भार्या । **व० २२३** । १८ ॥

तस्य कथा । **स० ४६** ॥ [भा० ७ । ३ ॥ ० १ । १७ ॥]

[तस्य नृसिंहरूपिणा हरिणा संहारः । **भा० ७** । ८ ॥

हिरण्यधनुः । (**हिरण्यधेनुः**) । एकलव्यनाम्नो निषादस्य पिता । **आ० १४२** । ४० ॥

हिरण्यपुरं । कालकेयानां पौलोमानां चावासभूतं पाताललोकस्थं दैत्यपुरं । तत्रार्जुनस्य गमनं । **व० १७५** । १३ ॥ **उ० १००** । १ ॥

हिरण्यबाहुः । सर्पः । **आ० ५७** । ६ ॥

हिरण्यबिन्दुतीर्थं । हिमवत्पार्श्वस्थं तीर्थं । **आ० २३५** । ४ ॥

हिरण्यवर्मा । क्षत्रियः । दशार्णाधिपतिः शिखण्डिनः श्वशुरः । **उ० १८९** । १० ॥

हिरण्यहस्तः । कालकवृक्षस्य शकुन्त्यां जातः पुत्रो महर्षिः । तद्भार्या मदिराश्वराजपुत्री सुमध्यमा । **शां० २४०** । ३५ ॥ **अनु० २००** । २४ ॥

हिरण्याक्षः । हिरण्यकशिपोर्भ्राताऽसुरः । **शां० २०८** । १० ॥ [दितेः पुत्रः । भा० ३ । १४ ॥ १७ ॥ तस्य वराहरूपिणा हरिणा वधः । भा० ३ । १९ ॥]

श्रीमन्महाभारतस्थानां मुख्यनाम्नां विषयाणां च वर्णानुक्रमणी संपूर्णा ।

इदं पुस्तकं कुंभघोणस्थेन टी. आर्. कृष्णाचार्येण विरच्य मुंबय्यां निर्णयसागर मुद्रणयन्त्रे मुद्रापितम् । शकाब्दाः १८३५ सन १९१३.

NOTE.

As I had occasions to look into the works of various scholars, it is likely that some pieces of information from those sources have found way into my Index and Preface. If I have by oversight or weak memory omitted to acknowledge any of them, I hereby wish to convey my deep sense of indebtedness to them all. I am also thankful to all those gentlemen who have by their valuable suggestions and encouraging words helped on my work.

CAMP
Triplicane,
2nd March 1914.

T. R. KRISHNACHARYA,
Proprietor, Madhva Vilas Book Depot,
Kumbhakonam.